

Suomalais-ugrilaisen seuran aikakauskirja

Suomalais–ugrilainen Seura

SUOMALAIS-UGRILAISEN SEURAN

AIKAKAUSKIRJA

JOURNAL

DE LA

SOCIÉTÉ FINNO-OUGRIENNE

XXIII

HELSINGISSÄ
SUOMALAISEN KIRJALL. SEURAN KIRJAPAINON OSAKEYHTIÖ
1906

Publikationen der Finnisch-ugrischen Gesellschaft.

A. Journal de la Société Finno-ougrienne I—XXIII.

Journal I und VI können ihrer beschränkten anzahl halber nicht mehr einzeln abgegeben werden; doch sind sie bei bestellung der serie von mindestens I—XV zu erwerben.

I. 1886. 135 s. Inhalt: Esipuhe. — Suomalais-ugrilaisen Seuran säännöt. — Jäsenet. — Vuosikertomus ²/XII 1884. — **O. Donner,** Jahresbericht über die fortschritte der finnisch-ugrischen studien 1883—84. — **T. G. Aminoff,** Votjakilaisia kielinäytteitä. — **V. Mainoff,** Deux oeuvres de la littérature populaire mokchane. — **J. Krohn,** Personallinen passivi Lapin kielessä. — **A. O. Heikel,** Mordvalainen „kud". — **Aug. Ahlqvist,** Eräästä sekakonsonantista Ostjakin kielessä. — Maisteri **K. Jaakkolan** matkakertomukset. — Vuosikertomus ²/XII 1885. — **O. Donner,** Jahresbericht über die fortschritte der finnisch-ugrischen studien 1884—85. — Die finnisch-ugrischen völker. — Revue française. — Suomalais-ugrilaisten kansojen asumus-alat (kartta). [Fmk. 10: —]

II. 1887. 184 s. Inhalt: **E. N. Setälä,** Zur Geschichte der Tempus und Modusstammbildung in den finnisch-ugrischen Sprachen. Fmk. 6: —

III. 1888. 176 s. Inhalt: **J. Qvigstad** u. **G. Sandberg,** Lappische Sprachproben. — Einige Bemerkungen von der Zaubertrommel der Lappen. — **V. Porkka,** Matkakertomus. — **J. Krohn,** Lappalaisten muinainen kauppaanistapa. — **Aug. Ahlqvist,** Matotshkin-shar, Jugorskij shar, Aunus. — **J. R. Aspelin,** Pirkka. — **E. N. Setälä,** Ueber die bildungselemente des finnischen suffixes *-ise (-inen)*. — Kirjan-ilmoituksia. — Vuosikertomus ²/XII 1886. — **O. Donner,** Jahresbericht über die fortschritte der finnisch-ugrischen studien 1885—86. — Suomalais-ugrilainen Seura v. 1888. Fmk. 6: —

IV. 1888. 352 s. Inhalt: **A. O. Heikel,** Die Gebäude der Čeremissen, Mordwinen, Esten und Finnen. Fmk. 8: —

V. 1889. 159 s. Inhalt: **W. Mainof,** Les restes de la mythologie Mordvine. I. Fmk. 4: —

VI. 1889. 177 s. Inhalt: **K. Krohn,** Bär (Wolf) und Fuchs. Eine nordische Tiermärchenkette. — Tohtori **V. Porkan** matkakertomus. — Vuosikertomukset ²/XII 1887 ja 1888. — **O. Donner,** Jahresbericht über die fortschritte der finn.-ugr. studien 1886—7, 1887—8. — Bibliographie. [Fmk. 6: —]

VII. 1889. 181 s. Inhalt: **A. Genetz,** Ost-tscheremissische Sprachstudien, I. Sprachproben mit deutscher Uebersetzung. Fmk. 6: —

VIII. 1890. 151 s. Inhalt: **Aug. Ahlqvist,** Ueber die Kulturwörter der obisch-ugrischen Sprachen. — **Aug. Ahlqvist,** Einige Proben mordvinischer Volksdichtung. — **Hj. Basiller,** Vepsäläiset Isaijevan voolostissa. — **E. N. Setälä,** Ein lappisches wörterverzeichnis von Zacharias Plantinus. — **E. N. Setälä,** Lappische lieder aus dem XVII:ten jahrhundert. — **J. R. Aspelin.** Types des peuples de l'ancienne Asie Centrale. — **H. Paasonen,** Erza-Mordwinisches lied. — **H. Paasonen,** Matkakertomus mordvalaisten maalta. — Rapport annuel ²/XII 1889. Fmk. 6: —

IX. 1891. 237 s. Inhalt: **H. Paasonen,** Proben der mordwinischen volkslitteratur. I. Erzjanischer theil. Erstes heft. Fmk. 8: —

X. 1892. 285 s. Inhalt: **Julius Krohn,** Syrjäniläisiä itkuja neidon miehelle-annon aikana. — **G. S. Lytkin,** Syrjänische Sprachproben. Übersetzt von Yrjö Wichmann. — **Kaarle Krohn,** Histoire du traditionisme en Esthonie. — **Julius Krohn,** Das Lied vom Mädchen, welches erlöst werden soll. — **A. O. H.,** Kahdeksas arkeologinen kongressi Moskovassa 1890. — **K. B. Wiklund.** Die nordischen lehnwörter in den russisch-lappischen dialekten. — **K. B. Wiklund,** Ein beispiel des lativs im lappischen. — **K. B. Wiklund,** Nomen-verba im lap-

SUOMALAIS-UGRILAISEN SEURAN

AIKAKAUSKIRJA

JOURNAL

DE LA

SOCIÉTÉ FINNO-OUGRIENNE

XXIII

HELSINGISSÄ
SUOMAL. KIRJALLIS. SEURAN KIRJAPAINON OSAKEYHTIÖ
1906

O. Donner

OTTO DONNERILLE

19 15/12 05

SUOMALAIS-UGRILAINEN SEURA

Otto Donnerille.

Tänä päivänä, täyttäessänne seitsemänkymmentä vuotta, tervehtii Teitä, esimiestänsä, Suomalais-ugrilainen Seura, joka Teitä saa kiittää olemassaolostaan.

Kun Te perustitte Suomalais-ugrilaisen Seuran, niin Te tartuitte pyrintöön, joka on osoittautunut elinkelpoiseksi.

Niinä kahtenakolmatta vuotena, jotka Suomalais-ugrilainen Seura on elänyt, on se nähnyt töittensä, tutkimustensa, julkaisujensa, varojensa, työntekijäpiirinsä yhä kasvavan ja laajenevan. Se on lähettänyt tutkijoita lappalaisten, mordvalaisten, tsheremissien, votjakkien ja syrjäänien, ostjakkien ja vogulien keskuuteen. Se on ulottanut toimialansa suomalais-ugrilaisen heimon ulkopuolellekin ollakseen kerran mukana suurta urali-altailaista kysymystä selvitettäessä: se on osaltaan vaikuttanut siihen, että tuhat vuotta vaitiolleet kivet saatiin puhumaan muinaisesta turkkilaiskansasta, se on sulkenut piiriinsä mongolien ja kiinalaistenkin kielen ja muinaishistorian tutkimuksen.

Ja kaikessa tässä työssä Te olette ollut alkuunpanijana, herättäjänä, innostajana, kannattajana. Te olette sen tehnyt pysyen uskollisena nuoruutenne tieteelliselle rakkaudelle, rakkaudelle, joka Teissä jo varhain leimahti suomalais-ugrilaista ja urali-altailaista tutkimusta kohtaan.

Kunniapäivänänne kiitämme Teitä kaikista aloitteista ja herätteistä, kaikesta työstä ja rakkaudesta. Ja meidän suomalaisten mukana on kiitostansa lausumassa edustajia Virosta, Unkarista, Venäjältä, Ruotsista, Norjasta, Ranskasta ja Italiasta, niinkuin näyttää tämä nidos, joka on Teille omistettu tämän päivän muistoksi, — ja siihen kiitokseen yhtyvät monet ulkomaalaiset miehet, jotka syystä tai toisesta eivät ole voineet olla juhlakirjan kirjoittamisessa osallisina. Tämä osanotto osoittaa samalla, miten perustamanne seuran pyrinnöt ovat herättäneet vastakaikua sivistyneessä Europassa.

Me toivomme Teille, että Te elämänne syksynä olette edelleenkin näkevä ajatustenne kantavan runsaita hedelmiä kansalliselle ja kansainväliselle tieteelle ja siten tuottavan kunniaa Suomen nimelle.

Helsingissä 15 p. joulukuuta 1905.

Suomalais-ugrilainen Seura.

A M. Otto Donner.

Aujourd'hui que Vous fêtez Votre soixante-dixième anniversaire, la Société Finno-Ougrienne a l'honneur de Vous offrir ses hommages, à Vous, son président, à qui elle doit son existence.

Lorsque Vous fondâtes la Société Finno-Ougrienne, Vous entreprites une œuvre qui s'est montrée d'une grande vitalité.

Pendant les vingt-deux années que la Société Finno-Ougrienne a vécu, elle a vu grandir et s'élargir de plus en plus son champ de travail, son cercle de collaborateurs, ses recherches, ses publications et ses fonds. Elle a envoyé des explorateurs parmi les Lapons, les Mordouins, les Votiaks, les Syriènes, les Ostiaks et les Vogules. Elle a même étendu ses recherches en dehors de la famille Finno-Ougrienne afin de pouvoir prendre part, elle aussi, à l'éclaircissement de la grande question ouralo-altaïque: c'est en partie grâce à elle que des pierres, restées muettes pendant mille ans, ont pu porter témoignage de l'ancien peuple turc, et elle a aussi embrassé dans son domaine l'étude de la langue et de l'archéologie des Mongols et des Chinois.

Et pour tout ce travail, Vous avez été le fondateur, l'inspirateur, le soutien. Vous l'avez été en restant fidèle à l'amour d'une science qui, dès Votre jeunesse, Vous attirait vers le domaine finno-ougrien et ouralo-altaïque.

Aujourd'hui, à ce jour solennel de Votre vie, nous Vous remercions de tout ce que Vous avez entrepris et inspiré, de tout le travail que Vous avez fait et entouré de Votre amour. Et à nous autres Finlandais se joignent, pour Vous exprimer leur reconnaissance, des représentants de l'Esthonie, de la Hongrie, de la Russie, de la Suède, de la Norvège, de la France et de l'Italie, comme le prouve ce volume, qui Vous est dédié en souvenir de ce jour, ainsi qu'un grand nombre de savants étrangers, qui pour une raison ou une autre, n'ont pas pu prendre part à cette publication. Cette participation en Votre honneur démontre aussi, combien l'œuvre de la Société fondée par Vous a éveillé d'échos dans l'Europe civilisée.

Nous souhaitons que Vous puissiez aussi pendant l'automne de Votre vie voir vos idées porter des fruits abondants au profit de la science nationale et internationale, et de faire par là honneur à la Finlande.

Helsingfors le 15 décembre 1905.

La Société Finno-ougrienne.

SISÄLLYS. — TABLE DES MATIÈRES.

ZUR HERKUNFT UND CHRONOLOGIE

DER

ÄLTEREN GERMANISCHEN LEHNWÖRTER

IN DEN

OSTSEEFINNISCHEN SPRACHEN

VON

E. N. SETÄLÄ

In seiner berühmten arbeit „Den gotiske sprogklasses indflydelse på den finske“ (= GSI, Kopenhagen 1869) ist Vilh. Thomsen zu dem schluss gekommen (p. 107), „dass der finnische stamm vor wenigstens anderthalb oder zwei jahrtausenden dem einflusse verschiedener, wenn auch einander nahestehender, germanischer sprachgestaltungen ausgesetzt gewesen sei, und zwar *sowohl* einer *gotischen*, die aber auf einer älteren stufe gestanden haben muss als die, welche wir aus Vulfila kennen, *als* einer *nordischen*.“ In der deutschen vom verf. durchgesehenen ausgabe derselben arbeit (= Einfl., deutsch von E. Sievers, Halle 1870) hat der verf. noch einige worte hinzugefügt, sodass der schluss seiner aussage dort folgendermassen lautet (s. 124): „und zwar *teils* einer *gotischen*, — — — — —, *teils* einer *nordischen*, *teils vielleicht einer noch älteren gemeinsamen gotisch-nordischen*“, wozu er noch in einer fussnote bemerkt: „Den einfluss noch weiter zurückzuschieben bis zu der zeit vor der ersten trennung der germanischen stämme, ja vor dem eintreten der lautverschiebung, scheint mir zu gewagt und auch nicht notwendig.“

Dieser schluss ist, was die existenz *gotischer* bestandteile betrifft, von mehreren ausgezeichneten forschern in zweifel gezogen worden. Zuerst geschah dies, was besonders die finn. wörter mit urspr. langem **ē** (**miekka** 'schwert', **niekla** 'nadel') betrifft, durch

L. Wimmer, der die ansicht aussprach,[1] dass die wörter von dem genannten typus nicht gotisch seien, sondern eine ältere periode des nordischen wiederspiegeln. Dieser ansicht trat auch Noreen bei, indem er in den finnischen lehnwörten **niekla, miekka** einen beweis dafür erblickte, dass im urnordischen um Christi geburt ǣ noch als solches erhalten gewesen sei.[2] Diese meinung ist zwar, was die wörter mit ē betrifft, jetzt von Noreen aufgegeben worden[3], aber sie wird von Wiklund in seiner streitschrift „När kommo svenskarne till Finland“ (1901) stark festgehalten.

Unter diesen umständen ist es wohl nicht ohne interesse die frage von neuem zusammenhängend zu betrachten, um nachzusehen, ob die von Thomsen angeführten gotischen kennzeichen der germanischen lehnwörter des finnischen noch heute als solche gelten können oder ob sich vielleicht merkmale nachweisen lassen, die in der einen oder anderen richtung ausschlaggebender sein könnten als die früher aufgestellten. Die entscheidung dieser frage wäre um so wichtiger, als sie ja auch für die bestimmung der älteren wohnsitze der finnen von bedeutung ist.

In den meisten fällen lässt sich die frage, ob die germanischen bestandteile der ostseefinnischen sprachen gotisch oder nordisch sind, gar nicht entscheiden. Die meisten formen weisen, wie Thomsen mit recht hervorhebt, bloss auf etwas sehr altes zurück, das einmal dem gotischen und nordischen gemeinsam gewesen ist. Die lautlichen unterschiede zwischen einer älteren form des gotischen und der urnordischen sprachform, welche in den ins finnische übernommenen lehnwörtern zum vorschein kommen können, sind ja nicht zahlreich, und sie waren natürlich um so geringfügiger, in je

---

[1] In einem bei Fr. Burg, Die ältesten nord. runeninschriften (Berlin 1885), mitgeteilten brief (p. 153). Vgl. Thomsen Ber. mellem de finske og de balt. sprog (= FBB, Kopenhagen 1890), p. 30.

[2] Noreen, Altisl. gramm.[2] § 54, p. 34; siehe auch Noreen in Paul's Grundriss[1] I 419.

[3] Noreen, Altisl. gramm.[3] § 53, anm. 1, p. 42; vgl. Noreen in Paul's Grundriss[2] I 519—20.

ältere zeiten man zurückgeht. Und was den wortvorrat betrifft, fällt es sehr schwer entscheidende kennzeichen zu finden: es ist unzweifelhaft, dass viele germanische wörter, die aus dem gotischen nicht belegt sind, doch auch in gotischen dialekten existiert haben, ebenso dass nur aus dem gotischen belegte wörter auch dem wortschatze einiger nordischen dialekte angehört haben können.

Die kennzeichen, welche Thomsen in seiner arbeit als „bestimmte spuren des gotischen im gegensatz zum nordischen“ betrachtet, sind:

1) die auf formen mit einem langen ē zurückgehenden finnischen wörter **miekka** 'schwert' ~ got. **mēkeis,** akk. **mēki, niekla** 'nadel' ~ got. **nēþla;**

2) der ausgang **-a** bei femin. **-ō**-stämmen, wie **akana** 'spreu' ~ got. **ahana, kauta** 'oberleder am schuh' ~ got. **skauda-, multa** 'staub-erde' ~ got. **mulda, niekla** 'nadel' ~ got. **nēþla, paita** 'hemd' ~ got. **paida;**

3) das vorkommen oder die bedeutung oder die form einiger wörter, die auf das gotische hinweisen, wie **kaunis** 'schön' ~ got. **skauns, kauta** od. **kauto** 'oberleder am schuh' ~ got. **skauda-, lunastaa** 'lösen, auslösen' ~ vgl. got. **lun** *λύτρον*, **paita** 'hemd' ~ got. **paida, tila** 'facultas, opportunitas' ~ got. **til, äiti** 'mutter' ~ got. **aiþei, lammas** in der bedeutung 'schaf' ~ got. **lamb** n. *πρόβατον*, — **autia** 'desertus', das auf einen **ja**-stamm zurückweist, während an. **auðr** ein **a**-stamm ist, **aika** 'zeit' auf got. **aivs,** während das an. **æfi** hat.

Auf das nordische hinwieder weisen folgende merkmale hin:

1) das lange **a** in **raaka** 'pertica longa' ~ aisl. **rá** f., mhd. **rahe; saatto** 'acervus foeni in prato' ~ aisl. **sáta; vaate** 'vestis' ~ aisl. **váð,** ags. **væd** f.;

2) spuren eines unterschiedes zwischen **i** und **e, u** und **o;**

3) die durchgehende bewahrung des stammvokales;

4) der ausgang **o** oder **u** in verschiedenen femininis;

5) einzelne worte wie **paarmas, parma** 'busen', während got. **barms** ein **i**-stamm ist, **harras** 'eifrig' wie aisl. **harðr,** aber got. **hardus, kuningas** 'könig', aber got. **þiudans, autuas** 'selig' stimmt

zwar in der bedeutung zum got., die form aber weist eher auf das nord. hin.

Das resultat, zu dem Thomsen auf grund der angeführten kennzeichen in der gotisch-nordischen frage kommt, ist, dass man anstatt eine entscheidung des „entweder — oder“ zu gewinnen bei einem „sowohl — als auch“ stehen zu bleiben habe. Schon damals wurde jedoch von Thomsen selbst hervorgehoben, dass diese kennzeichen nicht alle gleichwertig seien, und dies gilt natürlich heute noch mehr als vor vierzig jahren.

Was nun erstens die kennzeichen betrifft, die aus dem wortvorrat oder einzelnen wortformen gewonnen sind, so können wir dieselben hier übergehen; Thomsen macht selbst darauf aufmerksam, dass man nicht zu sehr auf den wortvorrat bauen dürfe, da wir ja nicht wissen, in welchem grad sich dieser möglicherweise verändert hat.

Unter den übrigen kennzeichen, die als spezifisch nordische bezeichnet werden, sind die meisten der art, dass sie nicht neuerungen auf nordischem boden darstellen, sondern solches, was im nordischen länger als im gotischen bewahrt worden ist. Von wörtern mit solchen kennzeichen sagt man natürlich mit recht, dass sie nordisch sein können, aber entscheidend für die nordische herkunft sind sie nicht. So bemerkt schon Thomsen, dass man in dem erhaltensein des stammauslantes nur eine frage der zeit sehen könne, und er fügt hinzu, dass es ja denkbar wäre, dass die mundart, die von den goten in Russland gesprochen wurde, auf einer älteren stufe gestanden hat als Vulfilas sprache. Was den ausgang **o** in verschiedenen femininis und den unterschied zwischen **i** und **e**, **u** und **o** angeht, trifft dieselbe bemerkung zu, dass es sich auch hier, wenigstens teilweise, nur um eine frage der zeit handeln kann. Sicher nordisch ist das lange **ā** < **æ**, welches auch in einigen wörtern mit grosser verbreitung in den ostseefinnischen sprachen vorkommt[1], ebenso der ausgang **u** in femininis (fi. **panku** ‘fibula’,

---

[1] Fi. **saatto** ‘heuschober’, ol. **saatto** ‘heuhaufen’, weps. *sat* pl. *satod* id. est. **saad** g. **saau** od. **saat** g. **saadu** ‘kleiner heuschober’, welches ein urnord. ***sātōⁿ** voraussetzt; unsicherer sind schon: fi. **raaka** ‘pertica longa, antenna’, est. **raag** g. **raa’a** od. **raau** ‘zweig, reis, reisig,

arkku 'arca'), aber hiermit gelangt man schon zu der jüngeren schicht der lehnwörter, die natürlich unzweifelhaft nordisch ist.

Von den angeführten gotischen lautlichen merkmalen der ostseefinnischen lehnwörter ist das eine, das lange ē (in **miekka, niekla**), worauf man zur zeit des erscheinens der THOMSEN'schen arbeit grosses gewicht glaubte legen zu dürfen [1], eine eigentümlichkeit, die das gotische länger als das urnordische bewahrt hat. Über dieses kennzeichen muss also dasselbe gesagt werden wie über die oben besprochenen ähnlichen merkmale: in der bewahrung des langen ē kann man nur eine frage der zeit sehen, da man ja auch im urnordischen, wenn man auf ältere zeiten zurückgeht, ein ǣ vorauszusetzen hat. Man geht jedoch zu weit, wenn man ohne weiteres als sicher annimmt, aus den finnischen lehnwörtern wie **niekla, miekka** gehe hervor, dass æ noch um Christi geburt im urnordischen als solches erhalten gewesen sei; wenn ein langes ē sowohl gotisch als urnordisch sein kann, müsste natürlich zuerst bewiesen werden, dass die letztere und nicht die erstere sprache die quelle der finnischen entlehnungen bildet.

Das zweite gotische lautliche merkmal, der ausgang -a < -ō bei fem. -ō-stämmen, ist sicherer, weil es eine spezifisch gotische neuerung darstellt. Aber auch dieses ist von WIKLUND in seiner

---

stange, rahe', **purje-raag** 'segelstange', liv. *råg* od. *rågəz* 'reisig, abgehauenes strauchwerk', wobei ich nicht weiss, ob man von einem ā < ǣ auszugehen hat (KLUGE sub voce **rahe** setzt got. ***răha** voraus) [korrekturzusatz: mein freund dr. O. F. HULTMAN, dem in auch sonst gütige mitteilungen verdanke, macht mich auf neunorw. **raage** m. 'sehr schlanke stange,' Ross 259, aufmerksam, welches beweist, dass hier ā < ǣ steht]; ebenso fi. **vaate** g. **vaatteen**, lüd. *vate* g. *vattegen* 'kleid', weps. *vatę* g. *vatken* id., wo das tt im fi. etwas sonderbar ist (est. **vatt** g. **vati** 'kleidungsstück, kamisol, jacke, flausch', liv. *vat* pl. *vatid* 'kleidung, überzieher' sind wohl niederdeutsche lehnwörter: vgl. mnd. **wât-, wat-** in **wât-mâl, wat-man** 'grobes wollenzeug', mhd. ahd. **wât** 'kleid').

Es giebt auch andere wörter mit ā, wie fi. **maanantai** 'montag' fi. **paanu** 'dachspan', fi. **vaaka**, est. **vaag** g. **vaae** 'wage' u. s. w. Diese können aber auch verhältnismässig junge lehnwörter (sogar aus dem altschwedischen) sein (es ist sehr unsicher, ob in **maanan-tai** ein alter urn. genetiv auf **-an** bewahrt ist, wie NOREEN in Paul's Grundriss² I 612 annimmt); est. **vaag** könnte dem stammvokal nach dem niederdeutschen entstammen.

[1] Dass es heutzutage nicht mehr dieselbe bedeutung hat, wird von THOMSEN selbst in FBB 30 hervorgehoben.

obengenannten streitschrift in zweifel gezogen worden, indem er sogar, um die gotischen merkmale der germanischen lehnwörter im finnischen ganz aus der welt zu schaffen, die hypothese aufstellt, man müsse einen nordischen dialekt, in welchem auslautendes ō zu a wurde, voraussetzen. Einer solchen vermutung kann jedoch kein wert für die entscheidung der frage beigemessen werden. Die existenz eines urnordischen dialektes mit -a < -ō ist ja erstens gar nicht bezeugt, und zweitens könnte man ja mit solchen hypothesen überhaupt alle gotischen kennzeichen hinwegraisonnieren, indem man nur voraussetzte, dass es auch nordische dialekte mit eben diesen kennzeichen gegeben habe; ein urnordischer dialekt mit spezifisch gotischen kennzeichen — ist wohl eigentlich ganz einfach nur als eine umschreibung des älteren gotischen zu bezeichnen. Es kann aber jedenfalls zugestanden werden, dass ein einziges kennzeichen immer etwas wenig ist und dass es erwünscht wäre zahlreichere merkmale, und zwar solche, die nicht verschiedene deutungen zulassen, nachweisen zu können, um den gotischen ursprung eines teils der germanischen elemente des finnischen aufrecht zu erhalten.

Eines der charakteristischesten merkmale der gotischen sprache ist ja der durch einen übergang von e > i bewirkte zusammenfall des germ. e und i in i.[1] Es ist daher für die vorliegende frage von ganz besonderem interesse die älteren germanischen lehnwörter der ostseefinnischen sprachen, in denen sich diese vokalverhältnisse wiederspiegeln könnten, einer durchmusterung zu unterziehen.

---

[1] Dieses merkmal scheint jedoch nicht gemeingotisch zu sein, wie die ostgotischen sprachreste (siehe Wrede, Über die sprache der ostgoten 162 u. a.) und die aufzeichnungen über die sprache der Krimgoten (reghen: rign, schuuester: swistar, siehe Kluge, Paul's Grundriss² I 516) zu bezeugen scheinen. Man hat ja sogar vermutet, dass im vulf. i zwei laute begriffen wären, d. h. dass das eine got. zeichen für i noch nicht auf völligen zusammenfall von germ. e und i im got. zu weisen brauche (siehe Scherer, Zur gesch. d. deutschen sprache² 51 anm., vgl. Wrede a. a. o.); was die fi. beispiele in dieser frage bezeugen, siehe unten p. 16.

Nehmen wir zuerst solche wörter germanischer herkunft in den ostseefinnischen sprachen vor, deren germanisches original ein **e** oder ein auf ein älteres **e** zurückgehendes **i** enthalten hat, so finden wir in den finnischen wörtern teils **e**, teils **i**.

Die bemerkenswertesten fälle [1], in denen das **e** bewahrt ist, sind natürlicherweise die, in welchen sich germ. **e** schon früh in **i** verwandelt hat:

fi. **rengas** g. **renkaan** 'ring', kar. **reŋgaš** id. (wot. **renggas** Ahlq. muss unrichtig sein, wohl **reŋgas* zu lesen), est. **rõngas** id. ~ aisl. **hringr** etc.

fi. **Venäjä** od. **Venät** g. **Venään** (< ***venäđen**), 'Russland', kar. **Venäh** g. **-hen** od. **-hän**, **Veneäh** g. **-hen** od. **-hän** id., südkar., ol. **Veńa** id., weps. *veńa* 'russische sprache' (**Veńa** < ***Venä-**), wot. *venä* 'russische sprache', *venaлaįn* 'russe', est. **vene: venemees** 'russe', **vene-keeľ** 'russische sprache', **Vene-maa** 'Russland', **venelane** ~ aisl. **Vinþr**, aengl. **Vined-as Veonod-as**, ahd. **Winid-â** (Plinius: **Venedi**, **Venedae**, Tacitus: **Veneti**, Ptolemaeus: *Οὐενέδαι*, Jordanes: **Vinidae**). Vgl. über das germ. wort Bugge, Ark. f. Nord. Filol. II 228 f., Bremer, Zs. f. deutsche Phil. XXII 251.

fi. **teljo** 'ruderbank', kar. **teľľo** (?) id., weps. *teľ* pl. *teľľud* id. ~ aisl. **þilja** etc.

Was zunächst **rengas** betrifft, ist es nicht wohl angängig, wie Thomsen in GSI 48, anzunehmen, dass hier **e** im finnischen aus **i** hervorgegangen wäre, vielmehr setzt das fi. wort unzweifelhaft ein germ. ***hreŋgaz** [2] voraus. Die zeit, wo germ. **eŋ** > **iŋ** wurde, ist strittig gewesen [3], auf alle fälle aber scheint allgemeine einhelligkeit darüber zu herrschen, dass der übergang urgermanisch gewesen ist. — Fi. **Venäjä**, **Venät** (g. **Venään** < ***Venäđen**) etc. stimmt gut mit

[1] Wegen der zusammenstellungen verweise ich den leser hier und sonst, wo nicht anders bemerkt, ein für alle mal auf Thomsen GSI.

[2] Noreen, Urgerm. lautl. 13, Streitberg, Urgerm. gramm. 52.

[3] Bremer, Relative sprachchronologie IF IV 18, 30 verlegt diesen lautübergang ins 1. oder 2. vorchristliche jh., Karl Helm, in dem aufsatz „Die chronologie des überganges von germ. e zu i vor ŋ + k, g, χ" (Paul u. Braune's Beitr. XXIII 555 f.) in etwas spätere zeit, sicher jedoch in die zweite hälfte des ersten jh.'s nach Chr. — Wrede, Sprache

einem nach den röm. schriftstellern vorauszusetzenden urgerm. ***Vened-** [1] überein.

Welchen standpunkt man auch gegenüber dem alter des i-umlautes von **e** im germ. einnimmt, jedenfalls wird **e** > **i** in der zweiten silbe des wortes ***Vened-** > ***Venid-** als urgermanisch angesetzt.[2] — Was schliesslich fi. **teljo** betrifft, so setzt es natürlich ein germ. ***þeljōⁿ** voraus. Man hat ja bisher allgemein angenommen, dass auch hier der i-umlaut des **e** urgermanisch sei[3]; dieser meinung ist jedoch Axel Kock[4] mit gewichtigen gründen entgegentreten. Wenn Kock recht hat und fi. **teljo** unter solchen umständen keine direkte beweiskraft besitzt, bezeugen doch schon **rengas** und **Venäjä**, dass man in den ostseefinnischen sprachen urgermanische lehnwörter vorauszusetzen hat und folglich immer auch diese möglichkeit in betracht ziehen muss.

Ferner kommt **e**, bezw. der diphthong **eu** (oder eine darauf zurückgehende lautverbindung), in einigen worten vor, in denen **e** im urgermanischen sicher nicht in **i** übergegangen ist. Erwähnt seien von diesen die folgenden, die ausser im finnischen auch in den übrigen ostseefinnischen sprachen begegnen oder die sonst in ihrer form ein altes aussehen zeigen:

---

der ostgoten 162 f. spricht von der bewahrung des **e** bei folgendem nasal + konsonant im ostgotischen noch im 6. jh.; in seinen beispielen steht jedoch **e** nur vor **n**, nicht vor **ŋ** (wie **Matesuentha, Sendefara**, siehe pp. 66, 96, 134, 155; zu merken ist, dass Procopius *Ματασοῦνθα* schreibt, was darauf weist, dass der vokal geschwunden war oder eine indifferente klangfarbe angenommen hatte).

[1] Vgl. Axel Kock, Paul u. Braune's Beitr. XXVII 169.

[2] Vgl. Kock a. a. o., Noreen, Urgerm. lautl. 13—4, vgl. 15, anm. 3, Streitberg, Urgerm. gramm. 55. Der wandel geschah (Bremer, Zs. f. deutsche Pphil. XXII 251, vgl. Brugmann, Grundriss[2] I 127) im 1. jh. n. Chr.

[3] Siehe Leffler, Tidskr. f. Filol. og Pædag., n. f. II 1 f., 146 f., 231 f., vgl. Noreen, Urgerm. lautl. 14, Streitberg, Urgerm. gramm. 52, Brugmann, Grundriss[2] I 127 u. a. E. v. Borries, Das erste stadium des i-umlauts im germanischen (1887), meint, dass das 2. und 3. jh. n. Chr. „die blütezeit des wandels von **e** zu **i**" gewesen sei (p. 81). Kluge, Paul's Grundriss[2] I 415, bemerkt nur, dass der germ. i-umlaut von **e** im ersten nachchristl. jh. nicht eingetreten oder durchgeführt sei (unter anführung von beispp. wie **Segimerus** bei Tacitus).

[4] Paul u. Braune's Beitr. XXVII 166 f., vgl. auch Bugge, Ark. f. Nord. Fil. VIII 9 f.

a)

fi. **pelto** 'acker', kar.-ol. **peldo** id., weps. *põųd, püųd* id., wot. *pęlto* id., est. **põld** g. **põllu** id. < germ. ***felþa-**; näheres über dieses wort, bes. über den ausgang, siehe unten p. 24.

fi. **telta** 'velum quodvis obductum, tentorium, conopeum', est. **tõld** g. **tõlla** 'kutsche' ~ ano. **tjald** n. 'vorhang, zelt', ags. **getëld** 'vorhang, decke, zelt'; das fi. wort giebt ein germ. neutr. ***telđa** wieder.

fi. **kello** 'campana, tintinnabulum', wot. *tšellä*, est. **kell** g. **kella,** liv. *kiәla* (die letztgenannten < ***kellä**) ~ an. **skella,** ahd. **scëlla** 'schelle, glöckchen'. Das fi. **kello** giebt ein germ. fem. ***skellō**[n] wieder; die wot., est., liv. formen weichen im ausgang ab.

? fi. **helma** 'lacinia vestis v. fimbria pendens inferior togae; gremium e. c. matris', 'saum, zipfel; schoss', kar. **helma** id., ol. **helmu** id., est. **hõlm** g. **hõlma** 'zipfel, mantille, aufgehobener zipfel des oberen kleidungsstückes, arm, busen, schoss', liv. *įlma* part. *įlmә, ülma* part. *ülmә* 'zipfel', *įlman al kandә* eig. 'unter dem zipfel tragen', d. h. 'schwanger sein' ~ germ. **helma-** 'helm', urspr. 'hülle' (u. a. neunorw. **hjelm** 'halfter, dünne schale od. haut, getreideschober mit einem kleinen dach oder einer decke', neuschw. **hjelm** 'hülle, halfter, worin das haferkorn sitzt, freistehender getreide- od. heuschuppen'). Das germ. u. fi. wort werden von KARSTEN, Ark. f. Nord. Fil. XXII 183 zusammengestellt (die kar., ol. est., liv. wörter sind dem verf. entgangen, vgl. seine behauptung p. 205); wegen der bedeutung im finnischen (die bedeutung 'rand' macht den eindruck die ursprünglichste im fi. zu sein) ist die zusammenstellung jedoch sehr zweifelhaft.

est. **mõtlen** 'denken', liv. *mįllә, müllә* id. ~ got. **mitōn** 'bedenken'; die est. liv. formen setzen ein germ. **met-** voraus, wenn hier nicht eine spätere verkürzung auf finnischen boden anzunehmen ist, vgl. unten p. 17.

fi. **teuras** 'mactandum v. mactatum quid', 'schlachtvieh', **teurastaa** 'mactare', est. **tõbras** (S pl. *tęрra*') 'vieh' ~ ags. **tiber,** ahd. **zëpar** 'victima, sacrificium'.

b) vor **h:**

fi. **rehti** g. **rehden** 'justus, probus', **rehellinen** < ***reh(d)ellinen**

id. ~ got. **raihts** 'gerade, recht', an. **réttr** id. Der ausgang i des fi. wortes macht diese zusammenstellung (Thomsen GSI 143) etwas zweifelhaft; bei der geringen verbreitung des fi. wortes kann man sich nicht des gedankens erwehren, dass hier vielleicht eine ganz junge entlehnung aus dem schwed. **präktig** vorliegt (vgl. **rihti** 'zuverlässig' < schw. **riktig**).

c) vor **r**:

fi. **keritsen** inf. **keritä** 'scheren', kar. ol. **keriččе-** id., weps. *kerit̕šen* inf. *kérita* id., liv. *keri̕kšəb* id. < germ. **sker-** (an. **skera** 'schneiden, scheren, schlachten', ahd. **scëran** 'scheren, abschneiden').

fi. **keriän** inf. **keritä**, auch **kerkiän** inf. **keritä** (analogisch, ohne zweifel durch mischung mit **kerkiän** inf. **keritä** 'festinare, properare, pervenire' etc.) 'in gärung kommen', Renv. **taikina** od. **juoma kerkiää** 'massa panis v. potus fermentari coepit', **keritys** (schon bei Juslenius u. Ganander, bei dem letzteren, wie bei Renvall, als „aboice" bezeichnet) 'fermentum, faex in potu', est. **kärguma** (mit anal. **g**) 'zellen bilden, blasig werden', **kärgund piim** 'gegorene milch' ~ mnd. **geren** mhd. **gërn,** nhd. **gären**[1], an. **gerđ** 'gärung, schaum auf dem bier', dän. **gjær,** ält. dän. **gierd** 'gäscht', dän. vb. **gjære** 'gären', welche zu einem germ. ***ger** gehören. Siehe Falk u. Torp, Etym. ordb. over d. norske o. d. danske spr. sub voce **gjær,** Tamm, Etym. sv. ordb. sub voce **jäsa.** Die zusammenstellung des fi.-est. und germ. wortes ist meines wissens neu[2].

---

[1] Das deutsche wort ist zugleich teilweise auch eine fortsetzung eines ahd. **jerian** 'zur gärung bringen', fakt. v. ahd. **jesan** 'gären'. Siehe Tamm, Etym. sv. ordb. sub voce **jäsa**.

[2] Beim durchblättern der arbeit von J. A. Lindström, Om den Keltisk-Germanska kulturens inverkan på Finska folket (Tavastehus 1859) finde ich p. 131: „*kerilys* jäst, Fht. *gæren*, effervescere, *gærung* effervescentia, Sv. *göra, görning*." Das buch leidet, wie Thomsen (GSI 7, = Einfl. 8) mit recht bemerkt, „an einem so durchgehenden mangel an kritik in den einzelheiten und verwirrung in der ganzen behandlungsweise, dass diese arbeit keine wesentliche bedeutung haben kann"; man findet hier jedoch bisweilen zusammenstellungen, die zwar unmethodisch und ohne jede andere begründung als die in der lautähnlichkeit liegende vorgebracht werden, welche aber doch, wie wir auch unten sehen werden, der beachtung und näherer untersuchung wert sind.

fi. **verkko** 'netz, fischgarn', kar.-ol. **verkko** id., weps. *ʋerk* pl. *ʋerkod* id. est. **võrk** g. **võrgu** 'netz, gitter', liv. *vịrt* od. *vịrgə* pl. *vịrgəd*, *vürt* pl. *vürgəd* 'netz' scheint eine germ. nhd. **werk, werg** verwandte form wiederzuspiegeln: entweder einen **a**-stamm (beachte besonders für die bedeutung aschwed. **fiski værk** n. 'verzäunung, die in bäche gebaut wird, um fische zu fangen') oder einen **-an**-stamm (aschwed. **værki** m. 'einrichtung im wasser für den fischfang', **fiskeværke** m. 'verzäunung und andere einrichtungen im wasser für den fischfang', Schlyter, Ordb. till Sverges gamla lagar). Über die zusammengehörigkeit der fi. und germ. wörter wird Tunkelo in dem vorliegenden band einen aufsatz veröffentlichen.

fi. **verta** 'par (pretio, multitudine)', kar. **verda** 'menge', **min verda** 'wie viel', weps. *ku-ʋeŕź* 'wie viel', *śe-ʋeŕź* 'so viel', estS **võrd** g. **võrra**, estN **võŕs** g. **võrra** 'wert, betrag, äquivalent, mal' ~ got. **vairþs** 'wert, würdig', an. **verðr** id., subst. got. **vairþs** m. 'preis, wert', aisl. **verð** n. 'preis'.

fi. **erhe** g. **erheen** (mit zahlreichen ableitungen) ~ got. **airzeis** 'irre, verführt', **airzei** 'verführung, betrug'.

fi. **kernas** 'promptus', vgl. got. **-gairns**: **faihu-gairns** 'habsüchtig', aisl. **gjarn** 'begierig, willig', ist, wie das vorhergehende wort, nur im fi. anzutreffen, doch deutet der ausgang **-as** — wenn demselben hier entscheidende bedeutung beigemessen werden darf — auf hohes alter.

d) in dem diphthong **eu**:

fi. **keula** od. **keulas** g. **keulaan** 'pars antica recurvata e. c. navis, prora, trahae, soleae nivalis etc.; puppis et prora, carina cum prora et puppi', est. **keel** g. **keela** od. **käil** g. **käila** od. **käilas** g. **käila** 'schiffschnabel' < germ. ***keula-z** (aisl. **kjóll** m. 'schiff', ags. **céol** m. 'langschiff', ahd. **kiol** m. 'ein grösseres schiff').

fi. **pöytä** 'mensa' (**jalkapöytä** 'planta pedis', vgl. estS **pòud** g. **põua**, N **põid** g. **põia** 'radfelge; fussblatt') — vgl. got. **biuþs** m. 'tisch', aisl. **bjóð** n., **bjóðr** m. id. Thomsen, der in GSI das fi. **pöytä** mit den letzterwähnten germ. wörtern zusammengestellt hat, nennt später (FBB 28, fussnote 1) das fi. wort unter denen, deren germ. herkunft er als „wenig wahrscheinlich" betrachtet.

Das fi. wort scheint tatsächlich mit fiugr. wörtern zusammengestellt werden zu müssen (vgl. verf. in NyK XXVI 392); einfluss eines germ. ***beuđa-** auf die bedeutung des fi. wortes (welches urspr. **peŭδä-*, **pe̮u̯δa* gelautet haben muss) ist aber sicher anzunehmen, wobei zusammenfliessen des urspr. fi. und germ. wortes stattgefunden hat.

Diejenigen dieser wörter, die sicher alte entlehnungen aus dem germanischen sind, können aus dem urnordischen stammen, welches das ursprüngliche **e** in diesen fällen im allgemeinen bewahrt hat[1]. Sie können aber auch von einer solchen stufe des gotischen herstammen, in welcher das urspr. **e** erhalten war. Im hinblick darauf jedoch, dass in den eben behandelten fällen **rengas** und **Venäjä (teljo?)** entlehnung aus einer urgermanischen sprachform anzunehmen war, bleibt natürlich auch für die vorstehenden wörter oder einige von ihnen dieselbe möglichkeit bestehen. Dies gilt insbesondere von solchen wörtern wie **pelto** und **verkko,** die auch sonst alte kennzeichen zu verraten scheinen (siehe weiter unten). Wir haben aber auch wörter, in denen **i (iu)** an der stelle eines **e (eu)** angetroffen wird. Von diesen sind die bemerkenswertesten:

fi. **mitta** 'mass', **mittaan** inf. **mitata** 'messen', kar. **mittoan** inf. **mitata** id., est. (in Allentaken) **mittama** id. ~ got. **mitan** 'messen', **mitaþs** 'kornmass', aisl. **meta** 'schätzen', asächs. **mëtan** 'messen'. Über est. **mõõt** u. s. w. siehe weiter unten.

fi. **siula** 'margo naviculae superior, margo extremum retis', karN **šikla** 'ende des netzes' ist von Tunkelo in einem vortrag in der Finn.-ugr. Ges. (nähere begründung der bedeutung nach in einem aufsatz in dem vorliegenden bande) germ. wörtern für 'segel' (aisl. **segl** n., ags. **sëgel** n. u. s. w.) zusammengestellt worden. Indem ich glaube diese zusammenstellung billigen zu können[2], bemerke ich nur, dass fi. **siula** auf germ. boden ein neutr. ***siɣla** voraussetzt, dessen **i** wohl kaum durch analogie von abgeleiteten

[1] Sogar der diphthong **eu** hat sich im urnord. bis zum 7. jh. erhalten. Siehe Noreen, Altisl. gramm.³ § 56, p. 44; vgl. Kock, Paul u. Braune's Beitr. XXIII 532 f.

[2] Siehe über das germ. wort Lidén, Uppsalastud. 86 f.

formen wie aisl. **sigla**, aschw. **sighla** (< **siγlian*) 'segeln' oder aisl. **sigla** f. (< ***siγliōn-**) 'mast' zu erklären ist.[1] Daneben giebt es auch fi. **siulu** 'flicken, stück', est. **siil** g. **siilu** 'zipfel, schmaler streifen, eingesetzter keil zwischen zwei nähten, ein teil am netzsacke', **käila-siil** 'focksegel', welches einer i-umgelauteten ableitung ***siγliōn-** entsprechen könnte.

fi. **pihatto,** dial. **piahto** 'viehstall', **härkä-pihatto, lehmä-pihatto, lammas-pihatto, sika-pihatto** u. s. w. 'ochsen-, kuh-, schaf-, schweinestall'. Das wort ist erstmals belegt bei Agricola in der form **pihaitta** und in der bedeutung 'hürde' (Weisut ia Ennustoxet 1551, fol. 75 v., Hes. 34, 14: Mine tadhon heite wiele [sic] nihin parahin Laitumihin, ia heiden **Pihaittans** pite ninen Corkein Wortein päle Israelis seisoman. Sielle heiden pite lustilisis **Pihaittois** macaman)[2]. In der bibelübersetzung von 1642 finden wir verschiedentlich **pihatto** (z. b. Num. 32, 16; 32, 24; 32, 36; gen. **carjan pihaton** Jes. 65,10; **lammaspihatoixi** Hes. 25, 5). Lexikalisch gebucht erscheint es in dem Lexicon von Juslenius 1745 sowie in Ganander's handschriftlichem wörterbuch, wo das wort ausdrücklich als aus der umgegend von Åbo stammend („aboice") bezeichnet wird.

Die am allgemeinsten gebilligte etymologie dieses wortes ist die gewesen, welche schon in Juslenius' Lexicon angedeutet erscheint, indem das wort unter **piha** 'area' aufgeführt wird, also ohne zweifel als ableitung davon aufgefasst ist. Von diesem stammwort leitet es ausdrücklich Ahlqvist ab (Kulturwörter 118, vgl.

---

[1] Im aschw. giebt es freilich **sigel, sigill;** mit rücksicht auf das gew. aschw. **säghl, seghl** etc. wie auf das westnord. **segl** muss dies jedoch eine jüngere bildung sein. — Thomsen sieht in **siula** eine ableitung von **sivu** 'latus' (FBB 14); das von Tunkelo vorgebrachte kar. **šikla** schliesst jedoch diese annahme aus.

[2] In der Luther'schen bibelübersetzung steht hier **Hürten:** („Ich wil sie auff die beste Weide füren, und jre Hürten werden auff den hohen Bergen in Israel stehen, Daselbs werden sie in sanfften Hürten ligen — —"), in der schwed. bibel v. j. 1540 (in der bibel Gustav Wasa's) **hyddor.** Die fi. bibelübersetzung von 1642 hat hier **maja** 'hütte' und **warjo** 'schatten'. Es kann jedoch nicht zweifelhaft sein, dass **pihaitta** bei Agricola = heutigem **pihatto** ist.

Suom. kielen rakennus 49)[1]. Demgegenüber möchte ich jedoch eine andere etymologie aufrecht erhalten, die ich zum ersten mal schon in meinen vorlesungen 1892 mitgeteilt habe. Das wort **piha** 'hof, hofraum' scheint früher 'zaun'[2] bedeutet zu haben, und wegen der bedeutung wäre es natürlich nicht unmöglich, dass daraus ein wort geworden wäre, das 'viehhürde' und dann 'viehhof' bedeutete, zumal wenn man wörter wie **karjapiha** 'eingezäunter hof für das vieh', **hevospiha** 'pferdestall' in betracht zieht. Dagegen ist aber doch hervorzuheben, dass einige wörter mit derselben bedeutung und demselben ableitungssuffix anders zusammengesetzt sind: **karjetto** od. **karjetta** od. **karjetto, omatto** od. **ometta** od. **ometto** (in dem handschr. wörterbuch Ganander's wird **omatto ometto** als tavastl. wort bezeichnet), **navetta** od. **navetto** sind sämtlich von stammwörtern mit der bedeutung 'vieh' abgeleitet: **karjatto** u. s. w. < **karja** 'vieh'; **omatto** u. s. w. < **oma** jetzt: 'eigen, eigentum', urspr. 'vieh', wie das entsprechende wort im lappischen (**oabme** 'pecus; res, proprietas': **oabme-goatte** 'stabulum pecuarium', **oabme-bæna** ~ 'viehhund'; vgl. zur bedeutungsentwickelung got. **faihu** 'vermögen, geld', u. lat. **pecus ~ pecunia**); **navetto** < **nauta** 'vieh' (< germ. ***nauta,** aisl. **naut** n.). Hiernach ist man völlig berechtigt den schluss zu ziehen, dass auch das stammwort dieses wortes 'vieh' bedeutet hat, und als natürlicher ausgangspunkt dafür würde sich got. **faihu** in einer form, die das i erhalten hätte, also ***fihu** darbieten. Agricola's form **pihaitta** scheint darauf hinzuweisen, dass das fi. wort eigentlich ein kompositum ist mit dem zweiten glied = **aitta** 'spei-

[1] In der älteren schwedischen auflage der Kulturwörter (p. 106) ist auch 'viehhürde' als grundbedeutung von **pihatto** angegeben, welches aber „mit einer finnischen endung von örtlicher bedeutung aus einem fremden stamm (nach Lönnrot's vermutung d. **viehhof**) gebildet" sei. „Die bedeutung des wortes", fährt der verf. fort, „ist heute gewöhnlich viehhof und auch viehstall. Der karelische name des hofraumes, **piha**, ist vielleicht durch verkürzung aus diesem worte entstanden." Diese ansicht hat Ahlqvist später aufgegeben; wie wir sehen werden, enthält jedoch Lönnrot's ahnung der zusammengehörigkeit mit **viehhof** einen beachtenswerten gedanken. Sonst hat, wie ich jetzt sehe, auch schon Lindström, Om den kelt.-germ. kulturens inverkan p. 146, das fi. wort **pihatto** aus dem germ. abgeleitet.

[2] Siehe meine abhandlung „Zur fi.-ugr. lautlehre", FUF II 223.

cher', welches später zu einer endung herabgesunken ist (also etwa 'viehhaus'). In unbetonter stellung wäre **ai** wie gewöhnlich **a** geworden, und dies würde das fi. **a** neben got. **u** in **faíhu** erklären (auf **e** in **navetto, ometto** will ich hier nicht eingehen).

? fi. **virka** 'beschäftigung, dienst, amt', kar. **virga** id. ~ ai. **verk** n. 'tat, arbeit' etc. Das fi. wort würde natürlich germanischerseits eine form ***virka** voraussetzen. Die zusammenstellung ist jedoch etwas unsicher; nach der gewöhnlichen vertretung hätten wir fi. ***virkka** zu erwarten.

fi. **juhla** 'fest' ~ ags. **géol, gehhol, geohhel, geohol,** 'weihnachten', got. **jiuleis** 'julmonat', aisl. **ýlir** 'dezember'. Als urgerm. form des wortes wird von Kluge, Engl. studien IX 311 f. u. Bugge, Ark. f. Nord. Fil. IV 135 ***jéhwela-** angesetzt (zu lat. **joculus**), von Falk u. Torp, Etym. ordb. over d. norske o. d. danske spr. sub voce **jul** (vgl. Tamm, Etym. sv. ordb. sub voce **jul**) ***jéhwla-** (neben ***jeula-** < ***jeγwlá-**); das fi. **juhla** setzt notwendig eine form mit **i**, also zunächst etwa ***jiuhla** voraus.[1]

fi. **kiusa** 'irritamentum, sollicitatio, tentatio molesta', **kiusaan** inf. **kiusata** 'irritare, tentare', est. **kiuz** g. **kiuzu** 'eigensinn, trotz, böser wille; versuch, versuchung, prüfung; eifriges streben, wetteifer', **kiuzan** inf. **kiuzama** 'auf etwas bestehen, eigensinnig behaupten; versuchen, prüfen; händel suchen, sich an einem reiben, schikanieren; eifrig nachstreben', liv. *kīuzəb* inf. *kiu̯zə* 'begierig sein, verlangen' < got. **kiusan** 'prüfen, wählen', aisl. **kjósa** 'herausnehmen, wünschen, wählen', ags. **céosan** 'wählen', ahd. **kiosan** 'prüfen, versuchen, prüfend kosten, erwählen'.

fi. **liuta, liuta-ihminen** 'homo blandiens et astutus' ~ got. **liuta** 'heuchler', adj. **liuts** 'heuchlerisch' (Karsten, Nord. stud. tillegn. A. Noreen 53).

fi. **liuta** 'schaar, menge, haufen' ~ ahd. **liuti** m. n. pl. 'leute, menschen', sg. **liut** m. n. 'volk', ags. pl. **léode** 'leute'. Die fi. form setzt ein germ. (neutr.) ***liuđa** voraus. (Neue zusammenstellung.)

---

[1] Fi. juhla wird schon von Lindström, Om den kelt.-germ. kulturens inverkan, p. 195 mit den germ. wörtern zusammengestellt. Bugge, Ark. f. Nord. Fil. IV 135 fragt, ob juhla 'fest' aus einer nord. od. got. form *jeuhla stamme.

Es unterliegt kaum einem zweifel, dass diese wörter mit **i** gotische lehnwörter sind und aus einer gotischen sprachstufe stammen, in welcher **e** wirklich in **i** übergegangen, also mit **i** zusammengefallen war (vgl. oben p. 6, note). Das einzige, welches möglicherweise als späte entlehnung aus dem nordischen aufgenommen worden sein könnte, ist **kiusaan,** doch ist auch dafür schon wegen der bedeutung und verbreitung gotische herkunft wahrscheinlicher.

In lautchronologischer beziehung ist von diesen von besonderem interesse **pihatto,** welches ein gotisches stammwort ***fihu** voraussetzt und somit beweist, dass im gotischen wirklich alle **e** zuerst zu **i** und erst dann vor **h** wiederum zu **e** geworden sind. Dies ist allerdings auch angenommen worden[1], da aber keine bindenden beweise vorgebracht worden sind, ist diese entwicklung auf bedenken gestossen und hat man vermutet, dass got. **e** vor **h** und **r** die unmittelbare fortsetzung des ieur. **e** darstelle[2]. Fi. **pihatto** wäre als der vermisste beleg für das schicksal des urspr. **e** vor **h** im gotischen zu betrachten, fi. **virka** wäre, wenn es ein germ. lehnwort sein sollte, ein ähnlicher beleg für die behandlung des urspr. **e** vor **r.**

Über die vertretung des germ. **i** ist nur zu bemerken, dass wir vielleicht eine spur des **a**-umlautes von **i** zu **e** in fi. **levä** 'schwankender sumpf' 'alga fluitans' (eine art meergras) ∼ ? aisl. **slefa** 'schleimartiges sekret aus dem munde abfliessend', aisl. **slý** 'schleimartige wasserpflanzen' (siehe Tunkelo FUF I 185) treffen. Neben **levä** steht aber auch fi. **liva** 'schleim, schlüpfrigkeit, maisch'; sonstige beispiele: fi. **tila** 'raum, gelegenheit, beschaffenheit des weges', kar.-ol. **tila** id., est. **tila** 'raum' (**magamise-tila** 'lagerstelle'),

[1] Bezzenberger, Über die A-reihe d. gotischen sprache (1874), p. 19; Streitberg, Urgerm. gramm. 57, Brugmann, Grundriss I² 128 –9 etc.

[2] Zuletzt E. A. Kock in seinem aufsatz „Zur chronologie der gotischen 'brechung'", Zs. f. deutsche Phil. XXXIV 45 f., wo auch die verschiedenen in der frage geäusserten ansichten und die einschlägige literatur referiert sind.

schlechte beschaffenheit des weges' ~ got. **til** n. 'gelegenheit'; — **tika-** in **tikapuut** 'leiter' ~ aisl. **stegi** m., **stigi** m. 'leiter', aschw. **stighi** (obl. kas. **stigha, stegha**) id., ahd. **stega** f., **steg** m. 'steg'; — **sila** gew. plur. **silat** 'helcium equi', aisl. **seli, sili,** aschw. **sili, sele** 'ephippium'; von diesen weist **tila** sehr deutlich auf das gotische hin, **tika-, sila** dagegen sind wahrscheinlich nur dem aschw. entlehnt, wo formen mit **i,** wie man sie auch erklären will, vorkommen[1].

Das urgerm. lange **æ** < ieur. **ē** in starktoniger silbe ist schon in den ältesten urnord. inschriften zu **ā** geworden, im got. aber in enges **ē** übergegangen. Die ostseefinnischen belege, die auf **æ** oder **ē** zurückgehen, sind folgende:

fi. **miekka** 'schwert', kar. **miekka,** ol. **miekku** id., wot. *mẹ̄kka* id., est. **mõõk** od. **mõek** id., liv. *mük, mẹ̄k* ~ got. **mēkeis** m. (od. **mēki** n. ?) id., krimgot. **mycha,** aisl. **mækir** m. Die ostseefi. formen setzen auf der germ. seite ***mēkja-** voraus.

fi. **neula (niekla)** 'nadel', kar. **ńiegla** id., ol. **ńieglu** g. **-lan** id., weps. *ńegʌ* pl. *ńegʌad,* wot. *nigʌa,* estN **nõel** g. **nõela,** S *negịl* pl. *negla'* part. sg. *nekla* id., liv. *nü'ɡ̊l(ə), nị'ggəl* id. ~ got. **nēþla** f., aisl. **nál** f. Im fi. *kl* ~ *γl* statt der nicht vorkommenden verbindung *tl* ~ *δl* substituiert; die kürzung des vokals der ersten silbe beruht auf fi. quantitätsgesetzen.

fi. **seula (siekla)** 'sieb', kar. **šiegla** id., ol. **sieglu** id., weps. *šegʌ* pl. *šegʌad* id., wot. *sigʌa* id., estN **sõel** g. **sõela** id., S *segịl* nom. pl. *segla'* part. sg. *sekla* id., liv. *sü'ɡ̊l(ə), sị'gəl* id. ~ aisl. **sáld** n. < ***sēđla** (im fi. *kl* ~ *γl,* statt *tl* ~ *δl,* ebenso die vokalquantität wie in **neula**), zusammengestellt von Bugge, Zs. f. Vgl. Sprachf. XX 139—40, vgl. Tidskr. f. Phil. og Pæd. VIII 291, Norges indskrifter med de ældre runer 153.

Diesen belegen ist hinzuzufügen:

est. **mõõt** g. **mõõdu** 'mass', **mõõtma** 'messen', welches ein germ. ***mēt-** voraussetzt, vgl. aisl. **mát** n. 'schätzung', aschw. **mat** n. 'mass', **mata** 'moderari, temperare', neunorw. **maata,** mnd. **maten.**

[1] Über das alter des a-umlauts von i siehe Axel Kock, Paul u. Braune's Beitr. XXIII 544 f.; zu aisl. stegi, seli siehe p. 547.

Hiermit ist zu verbinden: fi. **miettiä** 'nachdenken', ol. **mietti-** id., welche auf ein langes **ē** hinweisen[1]; dagegen zeigen est. **mõtlen** 'denken', **mõte** 'gedanke', liv. *müllə, mįllə* 'denken', *mülk, mįlk(əz)* 'gedanke' einen auf kurzes **e** zurückgehenden vokal, oder auch ist kurzes **ŏ** später auf fi. boden entstanden. Wegen der bedeutung vgl. got. **mitōn** 'bedenken'. Vgl. oben p. 9.

Von diesen wörtern zeigt fi. **neula** u. s. w. den got. ausgang **a** < **ō** und ist deshalb sicher als gotisch zu bezeichnen[2].

Bei diesem sachverhalt können die übrigen wörter auch gotisch sein, sie können aber auch urgermanisch sein, und sogar urnordisch, wenn man eine urnordische sprachform mit **ǣ**, die sonst nicht belegt ist, voraussetzen darf.

Über nord. wörter mit **ā** < **ǣ** siehe oben p. 4, fussnote.

Das germ. **u** erscheint in den finnischen lehnwörtern im allgemeinen als **u** auch in den fällen, wo man ein durch **a**-umlaut entstandenes **o** erwarten könnte. Beispiele:

fi. **jukko, jukka** 'joch, zugstrick des schlittens', kar. **jukko** 'strang aus fell oder rute am vorderteil des lappischen schlittens' ~ got. **juk** n., aisl. **ok** n. 'joch'.

fi. **lukko, lukku** 'schloss, türschloss', kar.-ol. **lukku** id., wot. **lukku** id. est. **lukk** g. **luku** id.; kar. **lukka** 'verschluss des rindenen ränzels, holzzapfen, an den der riegel des ränzels mittels der verschlussschnur, **lukka-nuorańe**, festgebunden wurde', weps. *ʌukoʌ* g. *ʌukʌon* (< ***lukkolo**) 'schloss' ~ aisl. **loka** f., aschw. **luka, loka** f. 'obex', aisl. **lok** n. id.

fi. **kulta** 'gold', kar. **kulda** id., ol. **kuldu** id., weps. *kuʌd, kuud* id., wot. *kuʌta* id., est. **kuld** g. **kulla** id., liv. *kūlda* id. ~ got. **gulþ** n., aisl. **goll, gull** n. id.

fi. **multa** 'lockere erde, stauberde', kar. **mulda** id., est. **muld** g.

[1] Das fi. wort ist wahrscheinlich auch durch russ. formen beeinflusst worden, wie sicher kar.-ol. **smietti-**, weps. *smetin* 'nachdenken' (russ. смѣтить). Vgl. MIKKOLA, Berühr. zw. d. westfi. u. slav. spr. 163.

[2] Vgl. THOMSEN FBB 30.

mulla id., liv. *mūlda* id. ~ got. **mulda** f. 'staub', aisl. **mold** f., ags. **molde**, ahd. **molta** 'staub, erde'.

fi. **lupa** 'venia', wot. **lupa** id., est. **luba** id. ~ aisl. **lof** n. 'preis, ruhm; erlaubnis', ahd. **lob** n. m. 'lob, preis', got. **lubains** ἐλπίς.

fi. **nuha** 'gravedo, coryza, tussis equina', 'schnupfen', est. **noha, nohu, nohi, nohk** g. **nohu**, 'schnupfen, (fliessender) rotz (der pferde)', **kuiv nohu** 'kreppen der pferde', **nuhu** od. **nuhk** g. **nuhu** 'schnauben, schnaufen, schnupfen' (o in **noha** etc. ist später auf est. boden entstanden, ebenso **k** in **nohk, nuhk**) kann — trotzdem verwandte ableitungen (wie fi. **nuhista** 'schnauben, schnüffeln', est. **nohisema** od. **nuhisema** id.) daneben stehen — doch mit germ. wörtern zusammengestellt werden: aschw. agutn. **snoor** m., neuschw. **snōr** n. 'nasenschleim' < germ. ***snoza-**; die fi. form setzt germ. ***snuza-** voraus (zusammengestellt von KARSTEN, Ark. f. Nord. Fil. XXII 181).

Auch vor **r** erscheint in solchen fällen **u**:

fi. **hurskas** 'justus, pius' ~ an. **horskr** 'prudens, fortis', ahd. **horsc** 'alacer', ags. **horsc** 'alacer, vegeta mente, callidus'.

fi. **murha** 'caedes' ~ aisl. **morđ**, asächs. **morth**, ahd. **mord**, vgl. got. ableitung **maúrþr**.

?fi. **surko, surku** 'misericordia' ~ got. **saurga** μέριμνα, λύπη, aisl. **sorg** f. Vgl. meinen aufsatz „Fi. **surma** 'tod' u. verwandtes" FUF IV 94.

fi. **turska** 'gadus morrhua', est. **tursk**, liv. *tūrska* id. ~ an. **þorskr**, ndd. **dorsch**.

Formen mit **o** sind nur:

fi. **holo** 'höhlung, höhle' ~ aisl. **hola** f. id., aschw. **hula, hola** f. id.

fi. **porras** g. **portaan** 'steg, brücke, leiter, treppe', kar. **porraš** g. **pordahan** 'tritt, steg', ol. **porras** g. **pordahan** id., weps. *pordaz* pl. *pordhad* 'leiter' ~ got. **-baúrd** 'brett' (in **fōtubaúrd** 'fussbrett'), aisl. **borđ** n. 'brett, planke, kante, tisch', ags. **bord** 'tabula, margo; navis; domus'. Dies wort setzt ein germ. neutr. ***borđaz** voraus (vgl. fi. **lammas** 'schaf', **mallas** 'malz'). — Daneben giebt es aber auch est. **purre** g. **purde, purres** g. **purde**

'steg, fussteg (über wasser)'[1], liv. *pūrdaz* pl. *pur̀dəd* 'steg, fusstritt', welche wörter auf germ. seite ein neutr. ***burđiz** voraussetzen.[2]

?fi. **ohdake** 'carduus', est. **ohakas, ohak, õhakas, uhakas**[3] (auch **ohte, ohtjas, ohtje**) 'distel', liv. *u'ęgəz* id. setzt vielleicht ein stammwort, welches einem germ. ***ozđa-** (an. **oddr,** asächs. ags. mittelengl. **ord,** ahd. **ort**) entspräche, voraus. Zu fi. **h** < **z** vgl. unten. (Eine früher von mir vorgeschlagene etymologie von **ohdake,** ÄH 203, hält nicht stich.)

Das alter und der umfang des **a**-umlautes von **u** in den germanischen sprachen ist ja eine umstrittene frage. Man war schon ziemlich einig darüber, dass dieser umlaut eine urgermanische erscheinung sei, und hatte die regel so formuliert: „vor einem **ă, ŏ,** od. **ǣ** in der folgenden silbe wurde **u** urgerm. zu **o,** sofern nicht zwischen den beiden vokalen entweder nasal + kons. oder auch *i̯* stand.“[4] Dieser ansicht ist Axel Kock[5] entgegengetreten und hat beweisen wollen, dass der **a**-umlaut von **u** nicht (wenigstens nicht ganz) eine urgermanische entwickelung ist, sondern wahrscheinlich erst einzelsprachlich (also im urnord. und im westgerm. — aber gar nicht im gotischen) eingetreten ist.

Unter solchen umständen ist es schwer aus den obenerwähnten lehnwörtern sichere chronologische schlüsse zu ziehen; ganz ohne interesse sind sie jedoch in dieser hinsicht nicht.

Für die frage des alters und umfanges des **a**-umlautes von **u** bieten natürlich die ostseefinnischen formen sehr wenig dar, weil

[1] In Ganander's handschr. wörterbuch (und nach seinem vorgang auch von seinen nachfolgern) wird eine form fi. **purres** „bothn. idem ac pursi 'boot'“ angeführt.

[2] Liv. *pūrdaz* < **purđes* od. **purđeh*, vgl. liv. *kīraz* = fi. **kirves,** liv. *pūr̀az* = fi. **purje** < ***purjeh.** Dem germ. **-iz** sowie balt. **-is** entspricht im fi. der beugungstypus mit dem ausgang **-es** od. **-eh** (z. b. **palje** 'balg' < ***palɣeh** < germ. ***balɣiz,** fi. **herne** 'erbse' < **herneh** < lit. **žirnis, kirves** 'axt' < lit. **kirvis**). Vgl. Thomsen GSI 84, FBB 116—7.

[3] Mit später entstandenem **u.**

[4] Siehe z. b. Noreen, Urgerm. lautl. 18; Streitberg, Urgerm. gramm. 58 (vgl. IF IV 308); Brugmann, Grundriss² I 109). Gegen diese ansicht äussert sich u. a. Wrede, Spr. der ostgoten 164. Vgl. unten p. 48.

[5] Paul u. Braune's Beitr. XXIII 511 f.

sie überhaupt **u** enthalten. Zu merken sind jedoch die fälle mit **o** fi. **holo, porras** und **ohdake.** KOCK[1] erklärt aisl. aschw. **hola** aus **hula** $<$ ***hulō,** nicht aus ***holō,** er nimmt also an, dass nur **ă,** nicht **ō** **a**-umlaut bewirkte und dass sich folglich in **hola** **o** aus **u** erst entwickelt habe, nachdem der ausgang **ō** zu **a** geworden war (***hulō** $>$ **hula** $>$ **hola**). Wenn das fi. **holo** als altes lehnwort, welches einen fem. **-ōn**-stamm wiederspiegelt, aufgefasst werden soll, setzt es jedoch ein ***holō**^{n} mit **o** in der ersten und **ō** in der zweiten silbe voraus und spricht also gegen die erklärung KOCK's; das fi. wort steht jedoch zu sehr allein da, als dass man sichere schlüsse daraus ziehen könnte. — Fi. **porras,** welches einen neutr. **-as**-stamm vertritt, zeigt unverkennbar einen **a**-umlaut von **u**[2] und zwar aus einer so frühen germanischen periode, in welcher noch die alte flexion der neutralen **s**-stämme erhalten war. Sehr interessant ist dabei das nebeneinander von fi. **porras** ~ est. (fi.?) **purres,** welches ein nebeneinander von germ. ***bordaz** ~ ***burdiz** (also einen ieur. wechsel zwischen **-os** ~ **-es:** lat. gen-**us** ~ gen-**er**-is, gr. *γένος* ~ *γένεος*) wiederspiegelt, sei es nun, dass **porras** und **purre(s)** aus demselben germ. dialekt und aus derselben zeit stammen oder nicht. Das fi. **porras** scheint folglich auf einen sehr frühen (urgermanischen) **a**-umlaut von **u** (wenigstens vor **a** der zweiten silbe und vor **r**) hinzuweisen; **ohdake,** wobei man nicht von anzunehmendem got. ***uzds** ausgehen kann, sondern von einer form mit **o,** bezeugt das hohe alter des **a**-umlauts von **u** — wenn die zusammenstellung richtig ist.

Wenn der **a**-umlaut von **u** urgermanisch ist, d. h. die urgermanischen formen der obengenannten wörter ***joka,** ***snoza,** ***lokō**^{n}, ***golþa,** ***moldō,** ***loba,** ***horskaz,** ***morþa,** ***soryō,** ***þorska-z** gewesen sind, können nur dienigen von den angeführten finn. wörtern mit **u** nordisch sein, von welchen es nebenformen mit **u** (**gull, luka**) giebt. Die übrigen müssten entweder aus einer urgermanischen sprachform vor dem eintreten des **a**-umlautes von **u** oder aus dem gotischen entlehnt sein. Ist der **a**-umlaut da-

---

[1] Paul u. Braune's Beitr. XXIII 524, 526, 532.

[2] Nur an einen einfluss des **r** auf den vorangehenden laut (wie im got.) darf man wohl hier, mit rücksicht auf die altertümliche form des wortes, kaum denken (vgl. auch **purres** mit **u**).

gegen erst im nordischen eingetreten, könnten solche wörter auch aus dem nordischen vor dem eintreten des **a**-umlautes in die ostseefinnischen sprachen gekommen sein, indem zugleich die ebengenannte alternative besteht.

Es ist wohl vorauszusetzen, dass einige von den betreffenden wörtern, auch nach anderen kennzeichen zu schliessen, urgermanisch sind (beachte fi. **jukko**). Dass es alle seien, ist jedoch nicht anzunehmen. Besonders kann man dies für fi. **multa,** welches wegen des ausgangs gotisch ist (siehe p. 28), und **murha** geltend machen. In dem letzteren wort giebt das fi. **h** ein germ. **þ** wieder; in einer älteren periode, wo die ältesten germ. lehnwörter ins finnische aufgenommen wurden, gab es aber im urfinnischen kein **h** (siehe unten), und folglich kann dieses wort nicht der allerältesten lehnschicht angehören. Unter diesen umständen scheint es am natürlichsten die quelle des fi. wortes in einem vorauszusetzenden gotischen neutr. ***murþa** zu sehen, welches also vor dem eintreten der gotischen „brechung" (**u** > **o**) entlehnt worden wäre (vgl. oben **pihatto**). Und wenn eines von diesen wörtern gotisch ist, können es natürlich auch einige andere sein.

Vor **h** ist **u** sowohl im gotischen als (meistens) im urnordischen zu **o** geworden. Finnischerseits scheint **u** in

fi. **ruhtinas** od. **ruhtina** 'fürst, herr' ~ aisl. **dróttinn** 'herr, fürst', ags. **dryhten** afries. **drochten,** ahd. **truhtin** id., vgl. got. **gadraúhts** 'kriegsmann', **draúhtinōn** 'kriegsdienst tun'; das fi. wort setzt ein germ. ***druhtinaz** voraus.

Daneben giebt es aber auch eine form, welche ein germ. **o** voraussetzt:

kar. **ruohtina** g. **ruohtinan** in der tverisch-karel. evangelienübersetzung (v. j. 1820) in der verbindung **šündü-ruohtina** 'Jesus Christus'. Kar. **ruohtina** setzt eine ältere form ***rōhtina** voraus und wäre folglich von einem ***drōhtina-** abzuleiten. Eine dehnung vor **ht** ist ja im urnordischen eingetreten (**dróttinn** < ***drōhtinn**) und wird zwischen 700 und 900 n. Chr. angesetzt[1];

---

[1] Kock, Paul u. Braune's Beitr. XV 252 fussnote; Noreen, Aisl. gramm.[3] § 119, 1, p. 91.

es ist jedoch zu beachten, dass im finnischen und karelischen die vokallänge vor dem silbenauslautenden **h** schwankend ist, weshalb daraus keine sicheren schlüsse zu ziehen sind.

Fi. **ruhtinas** setzt entweder eine urgerm., oder auch eine urnord. od. got. form, die älter ist als der übergang **u** > **o** vor **h**, voraus. Kar. **ruohtina** ist wohl nach dem obengesagten am ehesten urnordisch; got. ursprung ist jedoch nicht ausgeschlossen.

Sonst giebt es meines wissens kein beispiel von **u** oder **o** vor **h**[1].

Urspr. ieur. ŏ war im allgemeinen sowohl in stark- als in schwachtonigen silben in **a** übergegangen, bevor germ. lehnwörter in die ostseefinnischen sprachen überzugehen begannen. Auch wörter, die sonst alte merkmale darbieten, wie **rengas**, zeigen, dass im germ. original schon das **a** vorlag. Doch findet sich in einigen fällen **o**, welches urgerm. **o** in schwachtoniger silbe zu entsprechen scheint, wo, wie bekannt, **o** länger geblieben ist[2]. Solche fälle sind:

fi. **ansos** 'trabs sub ponte vel pavimento' kommt in dem wörterbuch von Juslenius neben **ansas** vor („**ansas -an** vel **ansos -on**"; da der erstere genitiv **ansaan** zu lesen ist, lautet der letztere wohl **ansoon**); auch Ganander (handschr. wörterbuch), Renvall und Lönnrot führen diese form neben **ansas** 'trabs v. tignus major sub ponte v. pavimento, pontem sustinens' an. Der beugungstypus **-os** ∼ **-oon** ist im finnischen sehr spärlich vertreten, man kann also nicht gern an eine analogiebildung mit anlehnung

---

[1] Vor der drucklegung dieser abhandlung kommt mir der aufsatz von Karsten, Zur kenntnis der germ. bestandteile im finnischen, Neuphil. Mitteil. 1906, nr. 1—2, zu. Hier wird p. 11 eine zusammenstellung von fi. **tohtia** 'wagen, sich erkühnen' ∼ ahd. **tuht, ana-tuht** 'impetus' vorgeschlagen (das fi. wort würde auf got. ***daúhts** od. urn. ***doht-** hindeuten). Fi. **tohtia** ist jedoch ein fiugr. wort, in dem **ht** < **št**, siehe ÄH 281, 295.

[2] Beachte *Χαριοχαισος*, **Charioualdus** 'herold', **Inguiomērus** 'Ingemar' bei den klass. schriftstellern, siehe Noreen, Urgerm. lautl. 17 (wo die einschlägige literatur verzeichnet ist); Streitberg, Urgerm. gramm. 46; Brugmann, Grundriss[2] I 145.

an diesen typus denken, sondern man hat **ansos** als einem germ. nominativ ***ansoz** entsprechend aufzufassen, ebensowie fi. **ansas** ein germ. ***ansaz** (got. **ans** m. n. 'balken', aisl. **áss** m. id.) wiedergiebt.

fi. **juusto** 'käse', est. **juust** g. **juustu** ~ an. **ostr** id., setzt ein germ. ***jūsta-** < ***jūsto-** (vgl. aind. **yūš**, lat. **jūs** 'brühe') voraus.

fi. **pelto** 'acker', kar.-ol. **peldo** id., weps. *pöu̯d, püu̯d* id., wot. *pe̯lto* id., est. **põld** g. **põllu** (mit **u** < **o**) setzt ein germ. ***felþo-** voraus: entweder neutr. wie ahd. asächs. **fëld,** oder mask. wie ags. **feld,** aschw. **fiælder, urfiælder** 'stück land, welches jemandem besonders zu eigen gehört und nicht von der unter den einwohnern des dorfes vorgenommenen verteilung des landes betroffen wird', siehe Schlyter, Ordb. till Sverges gamla lagar, Söderwall, Ordb. öfver sv. medeltidsspr.).

fi. **kerno** = **kernas** 'promptus' (Ganander's handschr. wörterbuch: **mjes kerno waimoon** kärleks took ɔ: 'ein mann begierig nach dem weibe' = 'liebestoll'), **anto-kerno** 'liberalis', **ihmis-kerno** 'menschenliebend, zahm (von tieren)' ~ got. **-gairns,** aisl. **gjarn,** siehe oben p. 11. Die fi. form auf **o** könnte jedoch in diesem fall auch eine ableitung sein.

fi. **jukko** od. **juko** 'joch, zugstrick des schlittens', kar. **jukko** (siehe oben p. 18) ~ got. **juk** n., aisl. **ok** n. 'joch'. Daneben auch fi. **jukka.**

fi. **verkko,** kar.-ol. **verkko,** weps. *ƀerk* pl. *ƀerkod,* est. **võrk** g. **võrgu**[1] 'netz' ~ aisl. **verk** n., aschw. **værk** n. (siehe oben p. 11). Hier ist aber auch ein mask. **-an**-stamm als original möglich, vgl. oben a. a. o. und unten p. 27.

fi. **sauvo** 'quelle', est. **saune** od. **sauline** adj. 'regnicht' (setzen ein subst. est. ***sau** = fi. **sauvo** voraus), est. **sauuma, sauvuma, saauma** 'sich sammeln, ansammeln, spez. sich b e w ö l k e n, n e b l i g werden', **sauub vett** 'es sammelt sich wasser (bei d. mühle)', **sauutama** 'sammeln, ansammeln (wasser, feuchtigkeit)', vielleicht damit identisch: **sauuma** 'etwas erfrieren, verklammen, erstarren (von frost)', **sauutama** 'etwas erfrieren machen, starrmachen' (z. b.

[1] Das liv. *vüŕt, vi̯ŕg* setzt einen anderen typus (etwa nom. **ve̯rγe̯k* od. **ve̯rγe̯h*) voraus, worüber hoffentlich an einem anderen orte.

külm sauutas jalad ära 'die kälte machte die füsse starr' ~ ahd. **sou** n. 'succus', ags. **séaw** 'juice, liquid part of anything', neuisl. **saggi** m. 'feuchtigkeit', **saggasamr** 'feucht', **söggr** 'madidus', neunorw. **søgg, sogg** 'feucht', nschw. dial. **sögg, sygg** 'feucht', **sagga** 'staubregnen, fisseln, hervorsickern', **sagg** vbum refl. (Nyland) 'sich sammeln (von wolken, fischen)' (Vendell, Samlingar af ord ur nyl. allmogemålet 192)[1]; zu vergleichen, aind. **savá-** 'kelterung, pressung des soma'. (Das fi. u. germ. wort zusammengestellt von Karsten, Ark. f. Nord. Fil. XXII 180; das est. wort ist ihm entgangen.) Das fi. wort setzt am natürlichsten germ. ***sawwo** n. (ahd. **sou**) voraus; dagegen kann man nicht mit Karsten in fi. **sauvo** eine wiedergabe des urgerm. **-n**-stammes sehen, welcher dem neuisl. **saggi** zu grunde liegt (das neuisl. wort kann nicht lautgesetzlich einem germ. ***sawwan-** entsprechen).

Diejenigen von den obengenannten wörtern, welche germ. neutris entsprechen (**jukko**, ? **pelto**, ? **verkko**), könnte man aus dem germ. nom. akk. plur. auf urgerm. ō (ieur. ā) ableiten.[2] Eine solche erklärung ist aber nicht angängig bei **juusto**, dessen germ. original ein maskulinum ist, und auch nicht bei **pelto**, wenn das fi. wort von einem maskulinum herstammt. Da hier der nominativausgang **s** fehlt, hat man hier ohne zweifel von dem akkus. sing. auf (nasaliertes) **o** (ieur. **-om**) auszugehen.[3] Aber wenn dem so ist, ist es ja nicht nötig bei den wörtern, die auf germ. neutra zurückgehen (**jukko, sauvo**, ? **verkko**, ? **pelto**), von dem nom. akk. plur. auszugehen, sondern man kann einen nominativ singularis mit (nasaliertem) **o** (***juko** < **i̯ugom*, ai. **yugá-m**, gr. *ζυγό-ν*, lat. **jugu-m**) als ausgangspunkt voraussetzen. Alle diese fälle sind solche, wo **o** nasaliert gewesen ist; nur ein fall mit dem ausgang **-os** (einem mask. **-oz** mit erhaltenem **o** entsprechend), fi. **ansos**, ist nachzuweisen.

[1] Auf dieses wort, welches der bedeutung nach gut mit dem est. stimmt, macht mich dr. O. F. Hultman aufmerksam.

[2] Wie z. b. Noreen, Paul's Grundriss[1] I 490, [2] I 609, Streitberg, Urgerm, lautl. 233, das fi. **jukko** erklären. — Bei dem nord.-lehnwort fi. **joulu** 'weihnachten', est. **jõul** id. ist eine erklärung aus nom.-akk. plur. um so natürlicher, da das original ein plur. tant. war (aisl. **iól** plur. tant.).

[3] Eine abstraktion von dem germ. nom. pl. auf **-ōz** ist kaum annehmbar.

Der übergang **o** > **a** in schwachtoniger silbe ist nach den schreibungen der gotischen und deutschen namen bei den klassischen schriftstellern (siehe oben p. 23, fussnote 2) zu schliessen verhältnismässig spät eingetreten; man nimmt auch an, dass er erst einzelsprachlich und zu verschiedener zeit in den verschiedenen sprachzweigen durchgeführt worden ist.[1] Wenn aber der übergang **eŋ** > **iŋ**, wie allgemein angenommen worden, urgermanisch ist, muss nach dem fi. **rengas** zu schliessen auch **o** > **a** schon in urgermanischen dialekten eingetreten sein.[2]

Auf grund des obengesagten scheint es nicht zu gewagt sein zu schliessen, dass wir es bei den wörtern, welche **o** aufweisen, mit urgermanischen lehnwörtern zu tun haben.

Die germ. mask. **-an**-stämme haben in den ostseefinnischen sprachen in der grossen mehrzahl der fälle den ausgang **a** (z. b. **rauta** 'eisen' ~ aisl. **rauði, kakra, kaura** 'hafer' ~ agutn. **hagri**). Diese wörter sind eher gotisch als urnordisch; beide sprachen haben freilich in diesem fall den nominativausgang **a**, aber das urnord. **a** bezeichnete hier, wie jetzt allgemein angenommen wird, nicht **a**, sondern einen ä-artigen laut; der letztere hat jedoch auf finnischer seite durch **a** substituiert werden können. Es giebt aber auch einige fälle mit dem ausgang **o**:

fi. **mako** 'magen', wot. **mako** id., est. **magu** id., liv. *maʼ ʒ* pl. *magū d* id. ~ aisl. **magi** m., ags. **maga,** ahd. **mago** u. s. w.

? fi. **mato** 'wurm; schlange', kar.-ol. **mado** 'schlange; wurm', weps. *mado* 'wurm', est. **madu** 'wurm, schlange' ~ got. **maþa** σκώληξ, ags. **maða,** ahd. **mado** 'made, wurm'. Die zusammenstellung, bezw. das verhältnis das fi. wortes zu dem germ. ist jedoch etwas unsicher.

---

[1] Siehe Noreen, Urgerm, lautl. 17.

[2] Ich will hierbei daran erinnern, dass in den slav. lehnwörtern ein offener o-laut im finnischen durch a wiedergegeben wird (fi. **vapaa** 'frei' < **svobodь, akkuna** 'fenster' < **okъno** u. s. w., vgl. Mikkola, Ber. zw. d. slav. u. westfi. spr. 36); wenigstens soweit muss das urgerm. o verschoben gewesen sein, bevor die fi. wörter mit a entlehnt wurden.

[3] Siehe Bugge, Ark. VIII 18, Alois Walde, Die germ. auslautsgesetze 63 f., 103 f.

fi. **pullo** 'blase, wasserblase, pokal, tummler, trinkbecher, flasche; netzfloss; kieferrinde; propf, stöpsel; aufgeblasenheit, rundheit, fülle' könnte einen germ. mask. **-an**-stamm wiederspiegeln: aisl. **bolli** m. 'drinkschale von bauchiger form', aschw. **bulle, bolle** id., dän. **bolle** id. Es ist aber auch möglich, dass das fi. wort einen fem. **-ōn**-stam wiedergiebt: vgl. ahd. **bolla** f., mhd. nhd. **bolle** f. 'knospe, kugelförmiges gefäss', ahd. **hirnibolla** 'hirnschale', ags. **bolla** 'gefäss, schale'.

fi. **verkko** u. s. u. (siehe oben p. 11) kann auch einen mask. **an**-stamm vertreten, vgl. aschw. **værki** m.

In dem urnordischen nominativausgang **-a** (= æ), welcher später in den nord. sprachen zu **i, e** wurde, sieht man ja eine fortsetzung des ieur. nominativausgangs **-ḗn** (gr. *ποιμήν*)[1]; die finnischen wörter auf **-o** können also nicht vornordische formen wiederspiegeln. Der got. ausgang **a** dagegen kann sowohl auf ieur. **-ēn** als auf **-ōn** (gr. *ἄκμων*) zurückgehen[2], die westgerm. sprachen setzen einen ieur. ausgang **-ō** (mit schleifendem akzent) voraus. Der germanische dialekt, aus dem die betreffenden finnischen wörter herstammen, muss jedenfalls ein **o** (auf ieur. **-ōn** od. **-ō**) in dem nominativausgang gehabt haben.

Die finnischen wörter auf **-o,** die den germ. femininis auf **-ō** entsprechen (fi. **airo** 'ruder' ~ aisl. **ár, kauto** 'oberleder des schuhs' ~ got. **skauda-**), können sowohl die formen, die dem urnordischen ausgang **u**[3], als diejenigen, die dem gotischen ausgang **-a**[4] vorange-

[1] Siehe Bugge a. a. o., V. Michels IF I Anz. 32, Streitberg Urgerm. gramm. 253, Walde a. a. o. Anders Noreen, Paul's Grundriss² I 612, wo bemerkt wird, dass nord. **a** auf **ō** (nasaliert) zurückgehen kann; diese ansicht ist jedoch jetzt von ihm aufgegeben, siehe Aisl. gramm.³ § 131, p. 103.

[2] Mit rücksicht auf das nordische nimmt man auch hier lieber ein **-ēn** an (Streitberg, Urgerm. gramm. 252—3); nötig ist diese annahme jedoch nicht.

[3] Über urnord. formen mit **o** siehe Bugge, Norges indskrifter med de ældre runer 305. — Dr. O. F. Hultman hat mündlich die ansicht ausgesprochen, dass die ostseefinnischen wörter auf **-o**, die den femininis auf **-ō** entsprechen, von urnord. akkusativen auf **-o**, worin **o** sich auch nach dem übergang **o** > **u** in nom. erhielt, ausgehen könnten.

[4] Thomsen FBB 123, fussnote 1, spricht die ansicht aus, dass man in den formen auf **-o**, welche aus dem gotischen (nicht aus dem

gangen sind, wiederspiegeln. Sie **können** aber auch, wenigstens teilweise, **urgermanisch** sein. Die betreffenden formen auf **a** (**kauta** 'oberleder' ~ got. **skauda-**, **paita** 'hemd' ~ got. **paida**, **neula**, **niekla** ~ got. **nēþla**) sind sicher **gotisch**, die formen auf **u** (**panku**, **arkku**, siehe oben) sicher **nordisch**.

Diejenigen ostseefinnischen wörter auf **-o**, die den germ. fem. **-ōn**-stammen entsprechen (z. b. fi. **kallio** 'fels' ~ aisl. **hella** < ***χalliōⁿ**, fi. **teljo** 'ruderbank' ~ aisl. **þilja**, siehe oben p. 7, **aalto** 'welle' ~ aisl. **alda** id.), können sowohl gotische (auf **-ō**) als urnordische (auf **-ō**, welches später zu **a** wurde) als auch urgermanische formen wiedergeben.

Die bewahrung des stammauslautenden vokals, es mag dieser ein **a**, **i** oder **u** gewesen sein, ist ja, wie allgemein bekannt, für die germ. lehnwörter in den ostseefinnischen sprachen charakteristisch. Der stammauslautende vokal erscheint sowohl in formen auf **-s**, welche von germ. nominativformen auf **-z** ausgehen (z. b. fi. **rengas** 'ring', **kuningas** 'könig', **ruhtinas** 'fürst', **hurskas** 'rechtfertig'; **kaunis** 'schön', **palje** 'blasebalg', welches auf ***balγiz** zurückgeht; **vantus** od. **vantut** 'handschuh' — die letztere form im anschluss an den fi. typus auf **-ut**) als in vokalisch auslautenden formen, welche entweder akkusativformen der maskulina oder nominativ-akkusative der neutra vertreten (fi. **keula** 'vordersteven', **rauma** 'strom'; **mitta** 'mass', **patja** 'bett', **vanttu** 'handschuh'). Was die letztgenannten formen betrifft, ist freilich zu beachten, dass alle wörter im finnischen vokalisch auslauten und dass folglich bei entlehnungen von konsonantisch auslautenden wörtern ein vokal, früher am öftesten **a** oder **u**, in den neueren lehnwörtern gewöhnlich **i**, hinzugefügt wird. Obgleich man also nicht in allen fällen vollkommen sicher sein kann, dass der fi. endvokal den urspr. germ. stammauslautenden vokal vertritt (man kann z. b. in fällen wie kar. **ruohtina** 'herr', fi. **hattu** 'hut' u. s. w. an einen auf finnischem boden hinzugefügten vokal denken), so kann

nordischen) herstammen, abstraktionen aus den flexionsformen, in welchen ō im gotischen bewahrt wurde, zu sehen habe; auch müsse man annehmen, dass das gotische im akkus. sg. auf dieser stufe noch ō neben a im nominativ gehabt hat.

es doch, im hinblick auf die alte gestaltung der germ. lehnwörter im finnischen, keinem zweifel unterliegen, dass der endvokal in der mehrzahl der fälle wirklich unmittelbar den germ. auslaut wiedergiebt. [1]

Wie schon oben gezeigt, kommt ein stammauslautsvokal **o**, einem älteren germ. **o** entsprechend, nur in einigen fällen zum vorschein, und von **o** vor **s** (urgerm. **-oz**) giebt es nur ein beispiel; die mehrzahl der formen stammt folglich aus einer germanischen sprachform, in der **o** auch in schwachtoniger silbe schon zu **a** geworden war. Zeitlich existiert hier also eine begrenzung nach rückwärts in dem übergang **o** > **a**, nach vorn hinwieder in der bewahrung des stammvokals (vgl. oben p. 26). Da die vokalelision in der belegten gotischen sprachform schon stattgefunden hatte, in den ältesten nordischen inschriften aber nicht, hat man — hauptsächlich wohl eben deshalb — in dem urnordischen die quelle der germ. entlehnungen der ostseefinnischen sprache sehen wollen. Ohne leugnen zu wollen, dass dies teilweise der fall sein kann und wahrscheinlich auch der fall ist, hat man ja auch im gotischen von einer sprachstufe mit erhaltenen stammvokalen auszugehen, von welcher, wie Thomsen hervorgehoben, die betreffenden wörter stammen könnten. Es kann nur die frage sein, ob eine solche sprachstufe richtiger als „vorgotisch“ oder vielleicht eher als urgermanisch (bezw. urostgermanisch) zu bezeichnen ist (beachte fi. **rengas**).

Sowohl im gotischen als im urnordischen ist ein urgerm. **ww** (einzelsprachlich od. vielleicht nordisch-gotisch?) zu **ggw** geworden. In den ostseefinnischen sprachen giebt es ein paar entlehnungen, die auf die zeit vor dem eintreten dieses lautwandels zurückzuführen sind:

fi. **sauvo** 'quelle', est. **sauuma** 'sich bewölken, neblig werden' etc., setzt ein germ. ***sawwo** voraus (siehe oben p. 24).

fi. **kuva** 'imago, effigies', kar. **kuva** 'bild (eines schuhes, eines vogels)', ol. **kuva** 'bild', weps. *kuva* 'schuhleisten', wot. **kuva** id.

---

[1] Vgl. hierzu Thomsen GSI 70 f.

(est. **kuju, koju, kohu, kudu** 'bild' ist nicht vollkommen klar); fi. **kuvainen** 'imaginem referens, similis', kar. **kuvahaińi, kuohańe** 'schatten', ol. **kuvahaine** id. ~ got. **skuggwa** m. 'spiegel', aisl. **skuggi,** aschw. **skugge,** ags. **scu(w)a,** ahd. **scûwo** 'schatten'. Das fi. wort setzt auf der germ. seite ein ***skuwwa** voraus (siehe Mikkola, Mém. de la Soc. Néo-Phil. à Helsingfors I 390);

Von diesen ist wohl **sauvo** urgermanisch (vgl. oben p. 24); von **kuva** kann nur hervorgehoben werden, dass es, wie oben gesagt, vor dem lautwandel **ww** > **ggw** entlehnt worden ist, sei es nun gotisch od. urnordisch.

In der verbindung vokal + ŋ + **h** ist schon in urgermanischer zeit nasalierter (nasooraler) langvokal + **h** und schliesslich (einzeldialektisch), unter verlust der nasalierung, langvokal + **h** entstanden. Im fi. steht **nh** im folgenden worte:

fi. **tanhu** g. **tanhun, tanhut** g. **tanhuen, tanhua** 'beiderseits bezäunter weg, viehhof, regendach ohne wände, schuppen zwischen dem viehstalle und der futterscheune, stall', kar. **tanhua** oder **tanhuo** od. **tahnua** 'beiderseits bezäunter weg, der gemeinsame stall und viehhof', ol. **tanhud** g. **tanhuon** id., weps. *tannaz* g. *tanhan* (der nominat. ist analogiebildung statt ***tanh,* siehe ÄH 334, 331) id., est. **tanuv** g. **tanuva, tanu, tanav, tanum, tannom** etc. (**tanu** < ***tanhu**) 'gasse, weg zwischen zäunen oder häusern' ~ aisl. **tó, tǫ́, tá,** aschw. **tā, tǣ** 'fest gestampfter boden, bezäunter weg', ndl. **taai,** ags. **tóh,** ahd. **zāhi** 'zähe' (zusammengestellt von Brate, Äldre Vestmannalagens ljudlära, Upsala Univ. årsskr. 1887, p. 4). Das fi. wort setzt germ. ***tanhu-** oder wahrscheinlich nur ***tāhu-** mit nasaliertem vokal voraus.

Germ. ursprungs ist wahrscheinlich auch das stammwort des folgenden fi. wortes, welches **nh** enthält:

fi. **hanho** od. **hanhikko** od. **hanhinen** 'trinkgefäss mit zwei handgriffen' ? est. **anum** g. **anuma,** estS **annom** 'gefäss, fahrzeug'; das fi. wort (die zusammengehörigkeit und bedeutungsentwickelung des est. wortes ist unsicher) setzt ein stammwort ***hanh . . .** (der stammauslautende vokal ist durch diese fi. formen nicht zu

ermitteln) mit der bedeutung 'handgriff (an der wand des gefässes)' voraus. Daneben giebt es sowohl der bedeutung als der form nach zu beachtende formen mit **nk**: fi. **hanka** g. **hangan** od. **hangas** g. **hankaan** 1) 'hamus, uncus, ex quo quid pendet', 'hängehaken', **hanka-rauta** od. **hanka-vitsa** 'ferrum v. vimen curvatum, parieti affixum, quo pelles subiguntur', **peukalo-hanka** 'locus inter pollicem et indicem'; 2) 'scalmus remi in cymbis', 'rudernagel od. haken', **hanka-vitsa** 'vinculum remi vimineum'; 3) 'furca' (wahrsch. durch vermischung mit fi. **hanko** id.); 4) 'vinculum vimineum, quo saepes etc. constringuntur'; kar. **haŋga,** ol. **haŋgu** (mit **u** < **a**) g. **haŋgan** 'ruderdulle', kar. **haŋga-vičča,** ol. **haŋgu-vičču** 'vinculum remi vimineum'. In den fi. wörtern hat man wohl aus zwei verschiedenen germ. wörtern zusammengeflossene formen zu sehen: 1) aisl. **há-r** 'ruderholz, dulle', 'scalmus', ält. nschw. u. dial. **hå** 'dulle', spätaschw. **hå-bandh** 'band, mit welchem das ruder mit der dulle vereinigt wird', vgl. fi. **hanka-vitsa** (urnord. ***hāhu-** < ***haŋhu-**, daneben auch ***haŋγu-** aus einer form mit dem akzent auf der letzten silbe, wie das ins lpL entlehnte *haggŋu* 'ruderdulle' < **haŋŋu* zeigt, Lidén, Upsalastud. 89); 2) aschw. **hanker** 'henkel, rudenband, womit die pfähle eines zaunes unter einander verbunden werden, rudenband, das vorn am boote befestigt und mit hilfe dessen das boot am lande festgemacht wird', **hanka stop** 'eine art mit einem handgriff versehenes gefäss von zylindrischer form', vgl. aisl. **hanki** 'ring, ringförmiger handgriff', **hǫnk** 'henkel, ring'. Die letztgenannten germ. wörter gehören wohl zu der germ. wurzel **hanh, hang** 'hängen' (mit **k** wie in nhd. **henken**); die fi. formen setzen formen mit **ŋγ** ~ **ŋh** (kaum mit **ŋk**[1]) voraus (**hanka, hangas** am ehesten ***haŋγa-**, ***haŋγaz**; **hanka** kann auch auf einen **-an**-stamm zurückgehen). Vermischung mit dem unter 1) erwähnten germ. wort, welches einen ganz verschiedenen ursprung zu haben scheint (zu aind. **çaŋkú-ṣ** etc. siehe Lidén a. a. o.), ist im hinblick auf die bedeutung sicher anzunehmen.

[1] Auf **ŋk** geht fi. **nkk** in **hankkilus** 'lorum gestatorium, balteus ex quo quid dependet' zurück; das fi. wort scheint ein germ. ***haŋ-kila-** als stammwort vorauszusetzen (vgl. nhd. **henkel**).

Bei dem auftreten des **h** im finnischen (siehe unten) können diese wörter nicht der allerältesten lehnschicht angehören; das fi. **nh** giebt wohl nicht germ. **nh**, sondern den nasalierten vokal + **h** wieder. [1]

Es giebt aber auch ein wort, in dem keine spur des nasalvokales zu sehen ist:

fi. **haahla, haahlo, hahla, hahlo,** meistens plur. **hahlot** u. s. w. 'catena ferrea ollaria, ex qua pendet olla fervens', 'kesselhaken', kar. **hoahla** 'kesselhaken, ringel', wot. *ahila* 'kette, kesselhaken', est. **ahilas** g. **ahila, ahelas, ahel** g. **ahela**, gew. plur. **ahelad** 'kette', **katla-a., küünla-a.** 'eine eingekerbte eisenstange den kessel, das licht zu halten' ~ ahd. **hâhala, hâhila, hâhla, hâla,** mhd. **hâhele, hâhel, hâel,** nhd. **hahl** f. 'vorrichtung zum aufhängen, kesselhaken' (vgl. Noreen, Urgerm. lautl. 25). Das fi. wort welches von Mikkola (Suomen Museo 1895, p. 76) mit dem germ. zusammengestellt worden ist[2], setzt ein got. ***hāhla,** bezw. ält. ***hāhlō,** die wot. und est. formen (welche von Mikkola nicht angeführt wurden) ein ***hāhila** voraus (das anl. **h** ist im wot. und nordest. verloren gegangen, der lange vokal ist vor **h**, wie immer, gekürzt).

Im zusammenhang mit dem obigen sei bemerkt, dass vor einem sibilanten stehendes **n**, welches im nordischen schwand (wann?[3]).

[1] Bremer, Zs. f. deutsche Phil. XXII 251, bemerkt, dass η vor h schon im 1. jh. nach Chr., geschwunden ist, wie Actumerus (vgl. ags. Óhthere) zeigt; er fügt noch hinzu: „wäre damals noch nasalvokal gesprochen worden, so würden die römer, die in ihrem mesa den nasalvokal durch en wiedergaben, *Anctumerus geschrieben haben". Dieses argument kann, was den schwund des η betrifft, stichhaltig sein. Die nasalierung des vokals aber ist sicher einzelsprachlich geblieben; in einigen sprachzweigen und dialekten hat sie sich ja sehr lange, sogar bis zum heutigen tag erhalten, siehe Lyngby, Tidskr. f. Phil. og Pæd. II 317; Bugge, Ark. f. Nord. Fil. II 231; Noreen, Ark. f. Nord. Fil. III 1 f., vgl. Kluge, Paul's Grundriss[2] I 377, 412. Dieser auffassung hat sich wohl auch Bremer angeschlossen, vgl. IF IV 18, 30 (in der tabelle p. 30 wird angenommen, dass η vor h schon vor Chr. geb. geschwunden sei).

[2] Diese zusammenstellung kommt schon bei Lindström, Om den keltisk-germanska kulturens inverkan på finska folket, p. 144, vor.

[3] Vgl. Noreen, Aisl. gramm.[3] § 287, anm. 2, p. 192.

aber im gotischen blieb, auf finnischer seite erhalten ist: fi. ansas (ansos) 'balken' ~ got. ans (dat. sg. anza) m. (n.), aisl. áss m.; ? fi. kansa 'volk, gesellschaft' u. s. u. ~ got. hansa (über dieses wort siehe unten).

Ein urgerm. z blieb im gotischen als z (bezw. s) erhalten, im urnordischen ist es schon in den ältesten inschriften zu R[1] geworden (bezw. in einigen fällen assimiliert worden). Das urfinnische hat einige germ. wörter mit inlautendem z, welches schon in urfinnischer zeit zu h geworden ist, aufgenommen:

fi. keihäs g. keihään 'spiess', kar. keihäš g. keihän od. keihähän id. ol. keihäs g. keihän, id. weps. *keih* pl. *keihäd, keiaz, keiiaz* pl. *keihad* id. (anal. formen, siehe ÄH 331) ~ an. geirr; die fi. form setzt ein germ. *gaizaz voraus.

fi. nuha etc. < germ. *snuza (siehe oben p. 19).

fi. erhe 'error' ~ got. airzei (siehe oben p. 11).

Ein fi. h < z = z auf germ. seite finden wir auch in ?ahku, aahku 'cinis conglobatus' ~ got. azgō 'asche' und ? ohdake 'carduus', est. ohakas u. s. w., liv. *u'ęgəz* < germ. *ozđa < *uzđa- (aisl. oddr, ahd. mhd. ort)[2].

Die germ. wörter auf z (mask. nominative, neutra) haben sich dem im urfinnischen schon sowohl durch einheimische als entlehnte wörter vertretenen beugungstypus -s ~ -ze- (armas ~ gen. *armazen, daraus späturfi. *armahen > armahan, fi. armaan) angeschlossen. Dies war auch ganz in übereinstimmung mit den urfinnischen lautverhältnissen: es gab kein z im auslaut, weshalb auslautendes z zu s wurde, dagegen gab es aber regelmässig z nach dem vokal der unbetonten silbe. Dass hier fi. -s wirklich ein germ. -z vertritt und nicht eine spätere erweiterung auf finnischem boden sein kann, unterliegt keinem zweifel. Eine hinzufügung von s in so weitem umfang

---

[1] Dass urn. R einen r- und nicht einen s-laut bezeichnet, scheint jedoch nicht ganz sicher zu sein, siehe Noreen, Altisl. gramm.[3] § 218, anm. 1, p. 144.

[2] Siehe oben p. 20.

— und gerade an solche wörter, deren germ. originale auf **-z** ausgegangen sind —, ist gar nicht denkbar.[1]

Die germ. wörter, welche mit bewahrtem **z** ins urfinnische aufgenommen worden sind, gehören im allgemeinen der älteren germ. lehnschiht an, ein teil derselben ist wohl urgermanisch (siehe oben p. 26; merke **ansos, rengas, ohdake**). Es lässt sich aber hier meistens kein entscheidendes merkmal finden: die wörter können auch gotisch (bei **ahku, aahku**, wenn dieses hierher gehört, ist got. ursprung wohl am wahrscheinlichsten) oder auch urnordisch sein, d. h. meistens gewissermassen „vorgotisch" oder „vornordisch", denn man hat ja unter beiden voraussetzungen von einem lautbestand auszugehen, welcher älter als der belegte ist.

Es giebt aber auch ein ziemlich altes germ. lehnwort im finnischen, welches ein zu **r** (ʀ) gewordenes **z** wiederspiegelt: fi. **kaira** 'terebra', **napakaira** id. ~ aisl. **geirr** 'hasta', ahd. **nabagêr,** aisl. **nafarr**; die fi. form setzt also ein ***gaiʀa-**, ***γaiʀa-** voraus, welches urnordisch ist.

Wenn das wort fi. **ota** g. **odan, odas** g. **otaan** 'aculeus, cuspis', est. **oda** id., liv. **voda** 'stange, spiess' ein germ. wort ist, ist es natürlich ein urnordisches, nach der assimilation von **zđ** > **đđ** entlehntes. Die est. form **odas** ist von interesse; sie scheint nämlich auf ein urnord. ***ođđaz** hinzuweisen und folglich — falls die zusammenstellung stich hält und **s** keine spätere erweiterung ist — einen beweis dafür zu liefern, dass die assimilation von **zđ** > **đđ** älter als **z** > **ʀ** ist.[2]

[1] J. K. Qvigstad, welcher in seiner tüchtigen arbeit „Nordische lehnwörter im lappischen" (1893), p. 57, das -s in nord. lehnwörtern im lappischen als eine lp. ableitungsendung auffasst, hebt hervor (exkurs II, p. 78), dass im fi., est., liv. häufig formen auf -s neben solchen ohne -s vorkommen. Hier hat man es teilweise mit wirklichen ableitungen, teilweise (besonders im est. und liv., wo die beugung der auf -s und vokalisch auslautenden wörter in vielen fällen zusammenfiel) mit analogiebildungen, teilweise zugleich, im livischen, mit der einwirkung fremder (lett.) muster zu tun. Vgl. Thomsen FBB 110 f., verf. NyK XXI 260.

[2] Noreen, Aisl. gramm.[3] § 218, anm. 2, p. 144: „Diese assimilation muss sehr früh, vor dem eintritt des ʀ-umlautes (vor dem übergang z > ʀ?) durchgeführt worden sein."

Die alte konsonantische deklination der **s**-stämme ist in allen germanischen sprachen bis auf einige spärliche reste geschwunden.[1] Dass im finnischen **-as** einem alten germ. **-az** < ieur. **-os** entsprechend erscheint (fi. **lammas** 'schaf', **mallas** 'malz'), ja dass sogar spuren des wechsels **-az** ~ **-iz** (in **porras** ~ **purres**, siehe oben p. 19) vorkommen, ist ein umstand, welcher auf urgermanische verhältnisse hinzudeuten scheint.

Einige chronologische momente von der finnischen seite mögen hier noch angeführt werden.

Erstens ist von grosser bedeutung, dass dem germ. **h** (χ) in einigen fällen **k** entspricht. Die von Thomsen hervorgehobenen fälle sind folgende:

fi. **kallio** 'fels, klippe', kar.-ol. **kaľľivo**, id., weps. *kaľľi*, pl. *kaľľod* id., est. **kaľju**, **kaľjo** id. ~ aisl. **hella** (< *χalliō^n) 'harter stein, fels, flacher stein'.

fi. **kallas** g. **kaltaan** 'abschüssig; abhang', est. **kallas** g. **kalda** 'abhang', fi. **kalta** g. **kallan** 'abschüssig; abhang', est. **kald** g. **kalla** = **kallas** ~ an. **hallr** 'abschüssig', subst. m. 'abhang' (< ***halþa-z**); verbum fi. **kallan** inf. **kaltaa** 'abschüssig sein od. machen', **kaltaan** inf. **kallata** 'eingiessen', kar. **kalda-** '(das boot) kippen' ol. **kaldavu-** 'sich neigen', est. **kaldma, kaldama, kallama** 'wenden, eine richtung geben, giessen' ~ aschw. **hælla**, neuschw. **hälla** 'neigen, abschüssig machen, aus einem gefäss rinnen lassen', aisl. norw. **hella**, dän. **hælde**, ags. **hieldan** 'beugen' etc.

fi. kar.-ol. weps. wot. est. **kana**, liv. *kanā* 'henne' ~ got. **hanat** aisl. **hani** 'hahn'.

? fi. **kansa** 'populus, comitatus, societas hominum', postp. **kanssa** (mianlehnung an die inessive auf **-ssa** statt d. älteren u.dial. **kansa**) 'mit', kar. **kaňža** 'versammlung (in der tver.-karel. evangeliumübersetzung Matth. 13, 54 **kanža** 'synagoge'), genosse' **risti-kaňža** 'mitchrist, christ, mitmensch, mensch', ol. **risti-kanzu** id., **kanza**, **kundu** 'volk', wot. *käsa* 'mit', est. **kaaz, kaaza** 'genosse, gatte', **kaaza** 'mit', liv. *kǟz-* in *kǟzgənd* < ***kansakunta**) 'hochzeit', livl.

---

[1] Siehe Streitberg, Urgerm. gramm. 259.

kāsn, kāzu 'mit' ~ got. **hansa** 'schar', ahd. **hansa,** ags. **hós,** ? aisl. ***hós** in **flós** < ***fé-hós** 'viehhof' (Noreen, Ark. f. Nord. Fil. III 10 f., Aisl. gramm.³ 88, 97, anders Kock, Ark. f. Nord. Fil. XV 335), ? schw. **hos** 'bei' (siehe Noreen, Ark. III 12, anders Kock, Ark. f. Nord. Fil. V 63). Begründung siehe Thomsen, Einfl. 140 (GSI 120).

fi. **kaura (kakra),** kar. **kagra,** ol. **kagru,** weps. *kagr*, wot. *kagra*, est. **kaer, kaar,** liv. *kaʾ̧ɡrəz* od. *kaʾggərz* 'hafer' ~ agutn. **hagri,** neunorw. **hagre** id. (dieses wort mit inl. **gr** ist mit aisl. **hafri,** asächs. **haforo,** ahd. **habaro** zu gr. *κάχρυς* 'geröstete gerste' gestellt worden, siehe Noreen, Sv. Landsmålen I 696—7), wird aber jetzt als ein verschiedenes wort aufgefasst, siehe Zupitza, Die germ. gutturale 31 f., Falk u. Torp, Etym. ordb. over d. norske o. d. danske spr. sub voce **havre**).

fi. **kauris** 'caper', kar. **kabris** g. **kabrehen** id., liv. *kaʾb̀riki* od. *kaʾbbərz: pitkʾìz* k. 'beccasine' (eig. 'ziege des donners') ~ aisl. **hafr** m. 'bock' (der ausgang **-is** stimmt nicht gut zu dem germ.).

? fi. **karvas** 'amarus' ~ ahd. **harwer** 'asper'.

Zu diesen möchte ich noch ein wort hinzufügen, welches auch von kulturhistorischem interesse ist:

fi. **kuokka** 'instrumentum manuale uncatum confringendis glaebis et emovendae terrae, ligo, rastrum', 'erdhacke', kar. **kuokka** id., weps. *kok* p. *kokad* id., wot. *kokka* id. (est. **kook** g. **koogu** 'haken', liv. *kuok* pl. *kuokəd* 'hölzerner haken' stellen wahrscheinlich eine mischung von zwei wörtern fi. kar. ol. **koukku,** weps. *kou̯k* 'haken' u. **kuokka** dar) ~ got. **hōha** m. 'pflug' (ahd. **huohili** 'furche'), ags. **hôc** 'haken' (engl. **hook**), mnd. **hôk, hûk** (holl. **hoek**) 'winkel, ecke', vgl. aisl. **hœkja** f. 'krücken'. Die bedeutung des fi. wortes stimmt zunächst mit dem got. überein (urspr. wohl nur 'krummholz', vgl. Schrader, Reallexikon 630, über fi. hackenformen siehe Grotenfelt, Det primitiva jordbrukets metoder 5). Der got. form aber würde im fi. zunächst ***kuoka** entsprechen, man muss deshalb das fi. wort von einer germ. form mit inlautendem **k** (< **kk** < **kn,** Noreen, Urgerm. lautl. 164, vgl. 155) ableiten.

Das inlautende **h** ist durch **k** vertreten in

fi. **akana**, wot., est. **(h)agan**, liv. *agà'n*, gew. pl. *agà'nd* 'palea' ~ got. **ahana** f. 'spreu', daneben aisl. **ǫgn**, ahd. **agana**;

fi. **akana** 'urteil' ~ got. **aha** m. 'sinn, verstand' (wahrsch. < akkus. **ahan**). Zusammengestellt von Karsten, Nord. studier 53.

fi. **raaka** 'pertica longa, antenna' est. **raag** g. **raa'a** od. **raau** 'zweig, reis, reisig, stange, rahe', **purje-raag** 'segelstange', liv. *rāg(əz)* 'reisig' ~ mhd. **rahe** 'stange', aisl. **rá** 'segelstange'; den ostseefi. formen liegt vielleicht doch eher eine germ. form mit *γ* zu grunde, vgl. neunorw. **raage** m. (siehe oben p. 4, note).

? **vaikea** 'miserabilis, querulus, lamentabilis, amarus, permolestus, valde difficilis', ol. **vaigie** 'schwer' ~ got. **vaihjō** f. 'kampf' (zu einem unbelegten adj. ***vaihja-** ~ ***vaigja-**, vgl. ahd. **weigan**, mhd. **weigen** 'belastigen, quälen', asächs. **wēgjan, weigan, wēgan** 'quälen, peinigen', ags. **wǽgan** 'afflict; frustrate; deceive'). Zusammengestellt von Karsten, Nord. studier 51 f.

Wie Thomsen (FBB 79) ausgesprochen hat, beruht dieser umstand wahrscheinlich nicht nur darauf, dass der betreffende laut im germ. *χ* ausgesprochen wurde, sondern — und ich möchte sagen hauptsächlich — darauf, dass es zu dieser zeit im urfinnischen kein **h** gab. Das urfi. **h** ist in allen fällen, wo man seinen ursprung verfolgen kann, später entstanden (< *š, ?ž; z; γ, β* in verbindungen mit stimmlosen lauten: *γt, βt*). Das **h** ist jedoch auch in germ. wörtern von altem gepräge anzutreffen (z. b. **tanhu** oben p. 30, **marha-** 'pferd' in **marha-minta** 'capistrum', **hartio** 'schulter' < ***harđiō, hurskas** oben p. 19) und muss sich deshalb während des fortganges der germ. berührungen (wohl hauptsächlich aus *š*) entwickelt haben. Ein **z** scheint sich jedoch länger als **š** erhalten zu haben und erst später in **h** übergegangen zu sein.

Dass **f** durch **p** und **þ** durch **t** wiedergegeben wurde (**pelto** oben p. 9, **teljo** oben p. 7), ist nicht vollkommen der wiedergabe des **h** parallel, denn es hat auch später im finnischen keine laute gegeben, die sich mit jenen auch nur annähernd gedeckt hätten. Es ist jedoch zu beachten, dass auch statt dieser laute — nach der entstehung des **h**-lautes — ein **h** bisweilen substituiert wird (**huotra** 'scheide' ~ got. **fōdr** n., aisl. **fóđr** n.; **huopa** 'filz', kar. **huo-**

bauš 'schweissfilz unter dem hölzernen sattel', weps. *hob* 'wollenes tuch auf dem schlitten' ~ aisl **þófi** m. 'filz, filzdecke unter dem sattel', das original des fi. wortes also ***þōƀa**; **murha** < ***murþa** siehe oben p. 22).

Ein anderer umstand von bedeutung ist der, dass zu der zeit, wo die älteren germ. lehnwörter ins urfinnische übernommen wurden, noch ein urfinnischer stufenwechsel *k̀r* ~ *γr*, *k̀l* ~ *γl*, *t̀r* ~ *δr*, *pr* ~ *βr*, *t̀j* ~ *δj*, *tv* ~ *δv* lebendig war.[1] Jetzt ist der wechsel in solchen fällen — bis auf einige spuren im estnischen — gänzlich ausgeglichen, aber die jetzigen formen, die in einigen sprachen und dialekten die starke, in einigen die schwache stufe fortsetzen, können nur durch die annahme eines lebendigen regelmässigen wechsels erklärt werden; merke z. b. fi. **vuokra** ~ **voura** (mit **ur** < *γr*) 'pacht': got. **vōkrs** 'zunahme, gewinn', fi. **niekla** ~ **neula** (mit **ul** < *γl*): got. **nēþla** oben p. 17, **siekla** ~ **seula**: germ. ***sēđla** oben p. 17, fi. **aatra** ~ **aura** (mit **ur** < *δr*) 'pflug': aisl. **arđr**, fi. **kapris** ~ **kauris** (mit **ur** < *βr*): aisl. **hafr** oben p. 36, fi. **patja** ~ dial. **paðja** 'bett': got. **badi** n., fi. **katvi** ~ **kalvi** (mit **lv** < *δv*) 'schatten': got. **skadus** < urgerm. ***skađwoz**). Ebenso muss ein wechsel **s** ~ **z**, dessen spuren heute noch vollkommener ausgeglichen sind als die des wechsels zwischen dem stimmlosen verschlusslaute und dem entsprechenden stimmhaften spiranten im silbenauslaut, damals noch lebendig gewesen, denn sonst könnten wir das **h** (< *z*) in fi. **kihla**, est. **kihl** 'sponsio, pignus, sponsalia' etc. (aisl. **gísl**), fi. **kaisla** ~ **kaihla** 'schilf' (aisl. **geisl**), fi. wot. **ahjo**, est. **ahi** u. s. w. 'esse, ofen' (ahd. *ëssa*, schw. **ässja** < ***asjō**^{n}) nicht erklären (**kihla** < urfi. ***kizla-**; **kaihla** < urfi. ***kaizla-**, **ahjo** < urfi. ***azjo-**, sie gehen also von der schwachen stufe aus). Dadurch wird noch weiter bestätigt, was auch aus fällen wie fi. **keihäs, nuha** u. s. w. klar ist, dass im urfinnischen damals noch ein **z** vorhanden war, welches späturfinnisch zu **h** wurde.

Wahrscheinlich ist demnach der übergang **z** > **h** jünger als **š** > **h**; als wörter mit **h** wie fi. **hurskas, harras** (< **hardas*) in

[1] Vgl. zu dem folg. meine abhandlung „Über quantitätswechsel im finnisch-ugrischen", JSFOu. XIV,3, besonders p. 11 f., 15.

das urfinnische zu einer zeit, wo **h** schon in der letztgenannten sprache existierte, übernommen wurden, herrschte hier wohl noch der wechsel **s** ~ **z**, weshalb auch der anschluss der **-as**-wörter an den beugungstypus **-as** ~ **-azen** u. s. w. um so natürlicher war.

Wie von Thomsen (FBB 76) dargetan, haben die baltischen lehnwörter in den ostseefinnischen sprachen an dem urfinnischen übergang **ti** > **si** teilgenommen, wie z. b. aus fi. **morsian** 'braut' < lit. **marti**: st. **martiā-**, fi. **niisi** (st. **niite-**, **niide-**) < lit. **nýtis** hervorgeht. Dagegen sind die germ. wörter, wo ein solcher übergang stattfinden könnte, erst nach der durchführung dieses übergangs in die ostseefinnischen sprachen übernommen worden (merke z. b. fi. **kaltio** 'quelle' ~ aisl. **kelda** < ***kalđiō**^{n}, fi. **vartia** 'custos' ~ got. **vardja** u. s. w., vgl. verf. ÄH 134). Dass wir kein beispiel von dem übergang **ti** > **si** in germanischen wörtern haben, braucht jedoch nicht zu beweisen, dass keine germanischen wörter vor diesem übergang ins urfinnische überkommen sind, denn dieser umstand kann auch auf zufall beruhen. Ein etwas unklarer fall, weps. *-beŕź*, est. **võrs** zu got. **vairþs** etc. (oben p. 11), wo **s** wahrscheinlich auf übertragung aus formen mit **i** nach dem dentalen konsonanten beruht (weps. instr. *ku-beŕźiń* 'zu welchem preise'), scheint darauf hinzuweisen, dass die finnisch-germanischen berührungen schon vor dem urfinnischen übergang **ti** > **si** begonnen haben.

Schliesslich mag noch auf das fi. **ei**, welches in **leipä** 'brot'[1] und **keihäs** 'spiess'[2] gegenüber dem **ai** der meisten fälle[3] erscheint, aufmerksam gemacht werden. Dieselbe erscheinung kommt auch in einigen baltischen lehnwörtern vor (fi. **heinä** 'heu' ~ lit. **szë'nas**, fi. **seinä** 'wand' ~ lit. **së'na**, fi. **seiväs** 'zaunpfahl' ~ lit. **stë'bas**), während wir in anderen balt. wörtern **ai** finden (z. b. fi. **taivas**

---

[1] Kar. leibä, ol. leibü, weps. *l'eịb*, wot. *leịpä*, est. leib, liv. *lẽba*, part. *leịbə*.

[2] Siehe oben p. 33.

[3] Z. b. fi. paita ~ got. paida, fi. taina 'planta' ~ got. tains, aisl. teinn.

'himmel' ~ lit. **dë'vas,** fi. **paimen** 'hirt' ~ lit. **pëmèn-**).[1] Die bedingungen dieser lauterscheinung sind unklar; die beurteilung derselben ist noch dadurch erschwert, dass in den früher erwähnten baltischen wörtern jedoch im südestnischen und livischen **ai,** nicht **ei** steht. Es ist auf alle fälle zu merken, dass ein ebensolcher wechsel auch auf einheimischem boden vorkommt (z. b. **seisoa** 'stehen', estS **saizma,** lp. **čuoǯǯot** mit **uo** < **a**) und dass, wie hervorgehoben, dieselbe erscheinung in baltischen und in zwei germanischen wörtern von altem gepräge vorkommt; dagegen erscheint sogar eine spätere fortsetzung desselben wortes, welches dem **keihäs** als vorbild gedient hat, mit **ai** in **kaira** (vgl. oben p. 34, auch **kaisla, kaihla** vgl. oben p. 38). Ohne hier auf diese frage näher einzugehen, kann ich nicht umhin zu schliessen, dass sich hier doch etwas altes verbirgt.

Die verbreitung der lehnwörter ist unleugbar ein umstand von grosser bedeutung für die bestimmung der zeit und des ortes der berührungen. Thomsen hat auf diesen umstand ein grosses gewicht gelegt, indem er bemerkt (GSI 102, Einfl. 118 f.), dass man die einwirkung einer altgermanischen quelle ungefähr gleichmässig in der ganzen ostseefinnischen sprachklasse vom Onega bis zur ostküste von Norwegen, von Kurland bis zum Weissen meer findet, und daraus schliesst, dass sich die völker des finnischen stammes zu der zeit, wo sie der älteren germanischen einwirkung ausgesetzt waren, entweder noch nicht verzweigt hatten, oder jedesfalls in viel engerer verbindung mit einander gelebt haben, als dies bei ihren heutigen wohnsitzen denkbar wäre. Diesen älteren wohnsitz verlegte Thomsen damals „wesentlich in die gegenden östlich vom Finnischen meerbusen", später aber (FBB), mit hinsicht auf die finnisch-baltischen berührungen, südlich von demselben.

---

[1] Siehe Thomsen, GSI 33 f., 49, FBB 101 f. Wenn fi. **peijanen** 'böser geist', **peijas** pl. **peijaat** 'inferiae' mit germ. ***faiγia-** 'dem tode nahe, eben gestorben' (aisl. **feigr,** ags. **fǽge** etc.) zusammenzustellen ist (siehe Mikkola, Virittäjä IX 9), was wahrscheinlich ist, haben wir hier noch ein beispiel von **ai** ~ **ei.**

Dagegen hebt Wiklund in seiner obenerwähnten streitschrift (p. 22 f.) hervor, dass die älteren germanischen lehnwörter „so wenig gleichmässig über das westfinnische sprachgebiet verbreitet sind, dass man im estnischen ungefähr ein drittel der im finnischen auftretenden lehnwörter vermisst.“ Und er schliesst daraus, dass es daher als möglich, ja sogar als wahrscheinlich zu gelten habe, dass die betreffenden lehnwörter in Finland übernommen wurden,[1] und dass die germ. lehnwörter dann teils über Ingermanland, teils über den Finnischen meerbusen zu den vorfahren der esten gekommen seien.

Eine solche argumentation ist jedoch meines erachtens sehr bedenklich. So gross man auch die beweiskraft der verbreitung der lehnwörter ansetzen mag, muss doch hervorgehoben werden, dass diese beweiskraft wesentlich nur in positiver richtung bindend ist. Wenn wir wissen, dass dieses oder jenes wort z. b. in allen oder den meisten ostseefinnischen sprachen vorkommt, so ist ja diese tatsache sehr wertvoll. Das fehlen des eines oder des anderen wortes hinwieder kann auf so vielen umständen und sogar zufälligkeiten beruhen, dass das wert eines solches beweises ex silentio nur sehr bedingt ist. Die verbreitung und erhaltung eines wortes beruht in sehr hohem grade auf seinem kulturgehalt, neue verhältnisse können in einigen fällen das alte verdrängen, in anderen fällen wieder erhält das alte wort nur einen veränderten inhalt. Man muss bedenken, dass viele unzweifelhaft alte wörter nur in einer einzigen ostseefinnischen sprache oder sogar auch nur in einem einzigen dialekte vorkommen. Man muss, was speziell das verhältnis zwischen dem finnischen im engern sinn (der suomisprache) und dem estnischen betrifft, bedenken, dass finnisch auf einem vielmal umfangreicheren sprachgebiet und von einem grösserem volke gesprochen wird als estnisch und dass die finnische sprache aus mehreren auch hinsichtlich des wortvorrats von einander abweichenden dialekten besteht, welche durch politische und

[1] Diese ansicht ist auch schon früher, ohne eigentliche begründung, ausgesprochen worden; so von Vendell in einer volksschrift „Om den svenska befolkningen i Finland“ (Helsingfors 1894), p. 7, und Väinö Wallin, Suomen kansan esihistoria, vgl. Valvoja 1894, p. 620.

kulturelle verhältnisse zu einer sprache vereinigt worden sind, welche sich aber unter anderen umständen sicher zu sprachen entwickelt hätten, die ebenso sehr von einander abweichen würden als finnisch und estnisch, wogegen das estnische sprachgebiet viel konzentrierter ist und folglich hier die summe der unterschiede bei weitem nicht so gross sein kann wie im finnischen. Es wäre also unter diesen umständen kein wunder, wenn das finnische in allen seinen dialekten eine grössere menge altgermanischen sprachgutes bewahrt hat als das estnische.

Auf alle fälle hat man zu konstatieren, dass es eine grosse menge germanischer wörter giebt, die eine gleichmässige verbreitung in allen oder solchen ostseefinnischen sprachen, welche heutzutage geographisch am meisten von einander entfernt sind, gefunden haben. Dies gilt im allgemeinen von wörtern mit sicher alten kennzeichen, wie z. b. **pelto, verkko, Venäjä, mako, kana, kaura, kauris, kallas, kallio, kuokka, lammas, porras** u. **purres, miekka, siekla, miettiä, ? ohdake, tanhut, ahjo, kihla, aura.** Ebenso ist es am öftesten mit den wörtern der fall, welche sicher gotische kennzeichen aufweisen, z. b. **niekla, akana, multa, kiusa, haahla.** Dabei hat es weniger zu bedeuten, wenn es sich trifft, dass ein wort mit alten, bezw. gotischen kennzeichen nicht dieselbe verbreitung hat, z. b. **jukko** nur fi.-kar., **keihäs** nur fi.-kar.-ol.-weps., nicht wot.-est.-liv., **mitta** sicher nur fi.-kar., est. nur in dem nachbardialekt des fi. und deshalb späterer entlehnung verdächtig, **vuokra** nur fi.-kar.-ol., **ansas (ansos), pihatto** und **juhla** nur fi., **mõõtma** nur est. u. s. w. Und dass in vielen fällen eben das finnische im engeren sinn oder irgendeiner seiner dialekte das germ. wort aufbewahrt hat, muss nach dem obengesagten als sehr natürlich betrachtet werden; es kann jedoch auch auf anderen umständen beruhen, worüber unten mehr.

Auch einige wörter mit sicher nordischen kennzeichen haben eine verbreitung über das finnische hinaus; so z. b. **saatto** fi.-kar.-ol.-weps.-est., ? **ota, odas** fi.-est.-liv., dagegen **panku** mit **u** und **kaira** nur fi., um hier nicht von vielen anderen, sicher späteren entlehnungen zu reden.

Eine solche weite verbreitung der älteren germanischen wörter ist gar nicht ohne eine viel engere verbindung zwischen den verschiedenen ostseefinnischen sprachen als die heutzutage bestehende möglich; man sieht ja, wie die slavischen wörter gar keine solche verbreitung gefunden haben, weil sie später, nachdem die wohnsitze der ostseefinnischen völker schon eine grössere ausdehnung gewonnen hatten, in diese sprachen übergegangen sind. Dazu kommt noch, dass die älteren germanischen lehnwörter, wie oben dargestellt, vor dem übergang **z** > **h**, die allerältesten sogar vor dem übergang **š** > **h**, welche beide urfinnisch sind, übernommen worden sind, und dass folglich die entlehnung schon in der frühurfinnischer periode vorsichgegangen ist oder wenigstens angefangen hat. Eine frühurfinnische periode ist nicht ohne wesentlich zusammenhängende wohnsitze, ohne eine urfinnische heimat denkbar. Man muss folglich schliessen, dass, wenn die älteren germanischen lehnwörter in Finland aufgenommen worden wären, dann auch die gemeinsame heimat der ostseefinnischen völker nach Finland zu verlegen wäre. Es finden sich jedoch zwei umstände: 1) die engere verbindung zwischen den finnen und mordwinen und 2) die finnisch-baltischen berührungen, welche sich garnicht mit einer solchen annahme vereinigen lassen. Die engere verbindung zwischen den finnen und mordwinen macht es, wie Otto Donner in seiner abhandlung „Om finnarnes forna boningsplatser i Ryssland“ [1] dargetan, nötig ihre gemeinsame heimat weiter nach der mitte Russlands hin zu verlegen. Und Thomsen hat nachgewiesen, dass der verkehr der finnen und mordwinen während der finnisch-baltischen berührungen noch nicht ganz aufgehört hatte. [2] Die letztgenannten berührungen fallen in die frühurfinnische periode (vor dem übergang **š** > **h** und **ti** > **si**). Da auch die ältesten finnisch-germanischen berührungen, obgleich im allgemeinen etwas jünger, doch in eine frühurfinnische periode zu verlegen sind (der anfang dieser berührungen sogar vor dem übergang **š** > **h**, ? **ti** > **si** erfolgt), müssen wir annehmen, dass der germanische einfluss

[1] Bidrag till kännedom om Finlands natur och folk XXIV (1875), p. 109—49.

[2] FBB 152 f.

entweder schon während der finnisch-baltischen berührungen begonnen hat oder denselben wenigstens unmittelbar nachgefolgt ist; die erstere alternative wird durch den germ. einfluss auf die baltischen sprachen bestätigt.[1] Auf grund aller dieser umstände kann ich nur den schluss ziehen, dass THOMSEN das gebiet der ältesten finnisch-germanischen berührungen mit recht südlich vom Finnischen meerbusen verlegt.

Ohne interesse ist hierbei nicht, dass das ostseefinnische wort **luode**, kar. **luue** g. **luodehen**, ol. **luvveh**, weps. *λodeh*, est. **loode**, liv. *luᵒd*, welches aus dem germanischen entlehnt ist (got. **flōdus** **ποταμός**, aisl. **flóđ** n. 'wasser, fahrwasser, hochwasser, flut'), neben der bedeutung 'hochwasser, flut' (im finnischen und estnischen) auch nordwest bezeichnet (im finnischen, wepsischen, estnischen und livischen; in den nordöstlichen dialekten: im karelisch-olonetzischen westen). Dies darf man als einen wink auffassen, dass das meer nordwestlich von den wohnsitzen der urfinnen lag.[2]

Damit ist jedoch nicht gesagt, dass alle älteren germ. lehnwörter in dieser gemeinsamen heimat aufgenommen worden wären. Die finnen im engeren sinn, die unzweifelhaft über den Finnischen meerbusen[3] zuerst nach dem südwestlichen Finland gekommen sind, haben hier, nach vielen umständen zu schliessen eine germanische, am wahrscheinlichsten wohl eine urnordische bevölkerung vorgefunden und von dieser, welche später wesentlich mit den finnen verschmolzen ist, germanische sprachelemente erhalten. Solche elemente haben natürlich nicht mehr eine so grosse verbreitung gefunden wie die alten gemeinsamen, und auch dieser umstand kann

---

[1] Vgl. THOMSEN FBB 36 (lit. **katilas, kunįgas, runa, stuba**). Merke auch lit. **tūbà**, altpr. **tubo** 'filz' aus dem germ. wie fi. **huopa** (siehe oben p. 37), altpr. **kaupiskan** 'handel' wie fi. **kauppa** etc.

[2] Ebenso bedeutet **meri** 'meer' im südlichen Finland 'süden', im nördlichen Finland 'westen'. Vgl. hebr. **jâm** 'meer, mittelmeer' ∼ 'westen'.

[3] Über den immigrationsweg der finnen nach Finland vgl. J. R. ASPELIN, Suomen asukkaat pakanuuden aikana (1885), p. 56; THOMSEN FBB 37; SETÄLÄ, Valvoja 1894, p. 624, und jetzt HACKMAN, Die ältere eisenzeit Finnlands, p. 325 f.

einen teil solcher fälle erklären, wo ein germanisches wort im finnischen vorkommt, aber im estnischen fehlt.

Um nun die ergebnisse der obigen darlegungen kurz zusammenzufassen, ist folgendes hervorzuheben.

Die ältesten kennzeichen der germanischen lehnwörter, welche mit grösserer oder geringerer sicherheit auf die urgermanische zeit hinweisen, sind:

1) o = urgerm. o in schwachtoniger silbe = ieur. o (**juusto, pelto, jukko, sauvo, ? verkko, ansos**);

2) e vor ŋ + palat. (**rengas**);

3) ein auf e zurückgehender vokal der unbetonten silbe (**Venäjä**);

4) ein nicht i-umgelautetes e in **teljo**;

5) der ausgang o der maskul. -an-stämme (**mako, ? mato, ? pullo, ? verkko**);

6) -as = germ. -az < ieur. -os in neutris (z. b. **lammas, porras**), bezw. -e(s) = germ. -iz = ieur. -es neutr. (est. **purres**).

Es ist freilich zu bemerken, dass wenigstens ein teil dieser kennzeichen mehrdeutig sein kann, indem einige von den urgermanischen eigentümlichkeiten sich auch in den abkömmlingen des urgermanischen haben erhalten können. Jedenfalls weisen diese kennzeichen auf eine so alte germanische sprachform hin, die nicht ohne weiteres als gotisch oder urnordisch bezeichnet werden kann.

Gotische kennzeichen sind:

1) der ausgang -a < ō (fem.);

2) i < urgerm. e (**mitta**, stammwort zu **pihatto, ? virka**).

Ausserdem ist hervorzuheben, dass wenigstens ein wort mit

3) ē (**niekla, neula**) gotisch ist.

Urnordische kennzeichen sind:

1) ā < ǣ (z. b. **saatto**);

2) -u < ō (fem.) (z. b. **panku**);

3) *t* ~ *đ* < đđ < zđ (**ota, odas**);

4) r < ʀ < z (**kaira**).

Mehrdeutig sind folgende kennzeichen:

1) ē = urgerm. ǣ = ieur. ē in **miekka, siekla**, est. **mòòtma**;

2) **e** = urgerm. ieur. **e** in fällen, welche nicht oben unter den urgermanischen kennzeichen 2)—4) verzeichnet sind;

3) **-o** < germ. **-ō** (fem.);

4) **-o** < germ. **-ōⁿ** (fem.);

5) **s** und **h** < germ. **z**:

6) erhaltener stammvokal (**-as** = **-az** mask., **-a** = **-a** neutr., **-is**, **-eh** = **-iz**, **-us** = **-uz**);

7) **nh** < nasal. vok. + **h**.

Wörter mit diesen kennzeichen können urgermanisch sein; die wörter mit den erwähnten kennzeichen 1), 4), 5), 7) können aber auch ohne weiteres gotisch sein, und sogar können es die wörter mit den kennzeichen 6), 2) und 3) sein, wenn man von einer älteren gotischen stufe ausgeht; ebenso können wörter mit den kennzeichen 2), 3), 4), 6) und 7) urnordisch sein und auch die wörter mit dem kennzeichen 5), und sogar 1), wenn man weit genug in der zeit zurückgeht.

Wir sehen somit, dass der grösste teil der alten germanischen lehnwörter in den ostseefinnischen sprachen auf keinen bestimmten germanischen dialekt hinweist: sie spiegeln nur eine sprachstufe wieder, welche jeder beliebigen historisch belegten germanischen sprachform vorangegangen sein kann. Ob nun die allerältesten germanischen lehnwörter als „urgermanisch" bezeichnet werden dürfen, beruht wesentlich darauf, ob einige gemeingermanische oder wenigstens weitverbreitete lauterscheinungen als urgermanisch zu betrachten sind oder nicht, ebenso darauf, ob man unter dem urgermanischen eine vollkommen gleichmässige sprachform versteht oder eine sprachform, welche — wie alle jetzt lebenden sprachen — schon dialektische unterschiede aufwies. Zugleich giebt es aber sicher, wie aus dem obigen hervorgeht, in den ostseefinnischen sprachen sowohl gotische als urnordische lehnwörter.

Was nun zuerst die wörter mit den allerältesten kennzeichen betrifft, ist hervorzuheben, dass auch sie nicht aus einer und derselben periode herstammen: es giebt wörter, die sowohl vor als nach dem übergang **o** > **a** in schwachtoniger silbe entlehnt worden sind ebenso giebt es wörter, die sowohl vor (**jukko**) als nach (**porras**) der durchführung des **a**-umlauts übernommen worden sind. Auch

ist zu konstatieren, dass die meisten alten germanischen wörter, welche nicht die allerältesten kennzeichen aufweisen, doch nichts enthalten, was sicher gegen einen urgermanischen ursprung spräche, wenn man nicht das **a** < **o** als solches auffasst.

Wenn man die späteste bisher von den germanisten angenommene datierung des übergangs **eŋ** > **iŋ** als grenze nach vorn annimmt, gelangt man also in die zeit vor der zweiten hälfte des 1. nachchristlichen jahrhunderts. Nach rückwärts hat man zum grössten teil als grenze den übergang **o** > **a**; in fällen wie **jukko**, ? **ansos** fällt aber auch diese grenze weg; jedenfalls aber war die lautverschiebung vor diesen berührungen schon eingetreten. Wie man auch die letztgenannte erscheinung datiert, muss die zeit um Christi geburt und die nächstvorangehende zeit als die periode der ältesten finnisch-germanischen berührungen angesetzt werden.

Dass die alte germanische sprachform, aus welcher diese lehnwörter herstammen, eine sprachform gewesen ist, die entweder dem gotischen oder dem nordgermanischen vorangegangen ist [1], darüber können wohl alle einig sein, aber eine scharfe grenze zwischen einer urgermanischen sprachform und einer frühen stufe des gotischen oder urnordischen ist wenigstens auf grund einzeln stehender, aus ihrer umgebung herausgerissener lehnwörter schwer zu ziehen.

Es lässt sich also unmöglich feststellen, welche von den wörtern, die nicht speziell gotische merkmale aufweisen, dennoch gotisch sind. Jedenfalls haben wir zu konstatieren, dass auch sichere gotische kennzeichen vorkommen und dass man in solchen fällen von einer älteren gotischen sprachform auszugehen hat als derjenigen, welche belegt ist (merke **pihatto**). In einem falle zeigt ein wort mit einem sicher gotischen kennzeichen (**akana**) ein **k** statt **h** und weist somit auf eine frühurfinnische periode vor dem übergang **ŝ** > **h** hin, sonst erscheint aber schon **h** (z. b. **pihatto**). Nach dem zu schliessen, was wir von der geschichte der goten und von der verbreitung der als sicher gotisch zu bezeichnenden lehnwörter wissen, ist anzunehmen, dass die finnisch-gotischen berührungen in die urfin-

[1] An westgermanisch lässt sich — trotz einzelner übereinstimmungen in dem wortschatz und den wortformen — mit rücksicht auf die historischen verhältnisse kaum denken.

nische heimat südlich von dem Finnischen meerbusen zu verlegen sind. Da die der entlehnung zu grunde liegende gotische sprachform älter als Vulfilas sprache ist, muss man die nächsten jahrhunderte nach Christi geburt als die zeit dieser berührungen ansetzen.

Unter solchen umständen fragt es sich: bezeichnet das auftreten der gotischen bestandteile im urfinnischen einen abbruch in den finnisch-germanischen beziehungen? Ist das gotische im urfinnischen als ein zeugnis von berührungen mit einem neuen germanischen volkstamm zu betrachten, oder sind die finnisch-gotischen beziehungen nur eine unmittelbare fortsetzung der älteren finnisch-germanischen? Für einen abbruch bleibt bei der hier dargestellten auffassung weder zeit noch raum, und im ganzen giebt es keinen umstand, der dafür spräche, dass das gotische im urfinnischen etwas anderes wäre, als etwas spätere entlehnungen von demselben germanischen volkstamm, welcher während jahrhunderte in der nachbarschaft, vielleicht sogar als herrschende klasse in der mitte der finnen lebte. Alles scheint also dafür zu sprechen, dass die gotische oder wesentlich mit den gotischen gleichzustellende sprachform, von welcher spuren in den ostseefinnischen vorkommen, eine unmittelbare fortsetzung der urgermanischen — oder sagen wir: der urostgermanischen — sprachform war, welche als die quelle der ältesten germanischen elemente in den ostseefinnischen sprachen anzusetzen ist.[1]

Die wörter mit sicher nordischen kennzeichen, welche nicht mehrdeutig sind, sind nicht zahlreich, wenn man aber eine urnordische

[1] Dieser auffassung brauchen — soviel ich verstehen kann — die oben (p. 21) angeführten alten spuren des a-umlauts von u nicht zu widersprechen. Freilich sind manche forscher der ansicht, dass im gotischen kein a-umlaut von u vorauszusetzen sei (z. b. Wrede, Sprache d. ostgoten 164, R. Bethge bei Dieter, Laut- u. formenlehre d. altgerm. dialekte, 1898, p. 12; vgl. Axel Kock, Paul u. Braune's Beitr. XXIII 525 f). Aber, wenn man auch nicht mit Scherer (Zur gesch. d. deutschen spr.[2] 51) annehmen will, dass im vulf. u zwei laute (ein o- und ein u-artiger laut) begriffen wären, verstehe ich doch nicht, wie man, ohne einen a-umlaut des u anzunehmen, die scheidung von o und u im Krimgotischen (Krimgot. goltz 'aurum', boga 'arcus' ~ vulf. gulþ, *buga) erklären kann — vorausgesetzt, dass krimgotisch wirklich gotisch ist, woran wohl nicht zu zweifeln ist.

sprachform von wesentlich urgermanischem gepräge als ausgangspunkt voraussetzt, ist auch urnordischer ursprung vieler von diesen lehnwörtern und daher eine gleichzeitige nachbarschaft der urfinnen mit goten und nordgermanen möglich. Es giebt aber nichts, was zu dieser annahme nötigte. Es ist ebenso wohl möglich, dass die finnisch-nordischen berührungen im allgemeinen etwas jünger sind als die früher besprochenen und dass sie erst nach dem anfang der immigration der finnen nach Finland, welchen ich in die ersten nachchristlichen jahrhunderte (spätestens in das 4.) verlegen möchte, stattgefunden haben. Auf diese berührungen gehen unzweifelhaft viele germanische wörter, gemeinnamen und eigennamen [1], zurück, die nur im finnischen im engern sinn zu finden sind.

Die kolonisation Finlands ist unzweifelhaft während mehrerer jahrhunderte allmählich vorsichgegangen, ganz wie in historischer zeit die friedliche eroberung des inneren Finlands. Die verbindungen, die unter solchen umständen zwischen Finland und den gegenden südlich vom Finnischen meerbusen, dem „Ostbalticum“ bestanden, haben auch bei der ausdehnung der wohngebiete der finnen die verbreitung der germanischen lehnwörter begünstigen können: die neuen ankömmlinge haben aus dem Ostbalticum germanische (gotische) wörter mitbringen können, und einzelne nordische wörter haben durch vermittelung dieser verbindungen von Finland südwärts wandern können.

Nach meiner auffassung ist es also am wahrscheinlichsten, dass die quelle der ältesten germanischen lehnwörter in den ostseefinnischen sprachen eine germanische sprachform von wesentlich urgermanischem gepräge gewesen ist, welche sich allmählich zu einer sprachform entwickelte, die wesentlich mit dem gotischen gleich-

[1] Wie z. b. **Harjavalta** (name eines kirchspiels in Finland, kommt auch in Ingermanland vor), wenn nicht das wort schon früher als personenname entlehnt worden ist (< *harjawalda-). Siehe Saxén, Finskt Museum 1899, p. 8.

zustellen ist, und dass die ältesten finnisch-germanischen, bezw. finnisch-gotischen berührungen in dem lande südlich von dem Finnischen meerbusen stattgefunden haben; die finnisch-nordischen dagegen als etwas jüngere berührungen sind nach Finland zu verlegen. Es ist zugleich hervorzuheben, dass eben die germanischen dialekte, aus welchen die ältesten germanischen lehnwörter herrühren, ausgestorben sind und dass die lehnwörter der ostseefinnischen sprachen ihre einzigen bewahrten denkmäler sind; dies gilt auch von dem urnordischen dialekt, der in Finland gesprochen wurde, denn die jetzigen finländisch-schwedischen dialekte sind — das ist meine überzeugung — keine unmittelbaren fortsetzungen des in Finland gesprochenen urnordischen.[1]

Meine ausführungen sind hiermit zu ende. Ich habe hier absichtlich die germanischen elemente im lappischen, welche teils parallele entlehnungen aus verschiedenen nordischen sprachstufen sind, teils aber vom standpunkt des lappischen aus als finnische lehnwörter zu betrachten sind, gänzlich bei seite gelassen. Noch weniger gemeinschaft mit den finnischen entlehnungen haben die germanischen bestandteile, welche eventuell sporadisch in den Wolgasprachen oder im syrjänischen zu finden sind.[2]

---

[1] Dieser umstand erklärt es, warum man auf der germanischen seite eigentlich keine finnischen lehnwörter hat aufweisen können, die sicher so alt wären als die ältesten finnisch-germanischen berührungen. Wenn auch die germanen einen höhern kulturstandpunkt eingenommen haben, wäre ein solches verhalten doch ohne diesen umstand unverständlich.

[2] Die mordwinen und tscheremissen scheinen ja zu dem reiche Hermanrichs gehört zu haben (mordens und merens bei Jordanes); die dadurch erfolgten berührungen sind jedoch beinahe spurlos vorübergegangen; von diesen rühren vielleicht mordE. pondo 'liespfund' (Paasonen, Kielellisiä lisiä 26) und tscher. pundo 'geld', ši-pundo 'silbergeld' her, die auf got. *punda $<$ lat. pondo zurückzugehen scheinen. — Im syrj. können flüchtige einflüsse des nordischen vorausgesetzt werden (z. b. syrj. bekar, bekör 'schale, schüssel', šogla 'mast').

Pohjolan häätupa.

Kirjoitti

KAARLE KROHN.

Kalevalan häärunoissa tapaamme ihmeellisen kuvauksen siitä tuvasta, johon Pohjolan emäntä vävynsä pyytää astumaan sisälle, vaan jota hän itsekin hämmästyksissään seisahtuu katselemaan.

(Uusi Kalevala 21: 153—174).

Katselen tätä tupoa,
Enkä tuota tunnekana,
Mistä puist' on pirtti tehty,
Mistä suoja tänne saatu,
Kusta seinät seisotettu,
Sekä lattiat laottu.

Sivuseinä on siilin luista,
Periseinä peuran luista,
Oviseinä osman luista,
Kamana karitsan luista.

Orret on omenapuista,
Patsas puista patviloista,
Luaslauat lumpehista,
Laki lahnan suomuksista.

Rahi on rauasta rakettu,
Lautsat Saksan laahkoloista,

(Vanha Kalevala 14: 118—138).

En tunne tätä tupoa,
Mistä puist' on pirtti tehty,
Mistä suoja tänne saatu;
Sivult' on satoa syltä,
Päältä poikitse tuhatta.

Sivuseinä on siilin luista,
Periseinä petran luista,
Oviseinä osman luista,
Kamana karitsan luista.

Orret on omenapuusta,
Patsas puista päähkehistä,
Luaslauta lumpehista,
Laki lahnan suomuloista.

Lattia on vesin vanuttu,
Pöytä kullin kirjaeltu,

Pöytä kullan kirjoiteltu,
Silta silkillä silattu.
 Uuni vaskesta valettu,
Pankko paasista hyvistä,
Kiukoa meren kivistä,
Karsina Kalevan puista.
Rahi rauasta rakettu,
Penkit pienistä rahoista.
 Uuni uusista kivistä,
Pankko Saksan paasiloista.
Karsina Kalevan puista.

Saman kuvauksen, vaikka suppeammassa muodossa löydämme jo „Naimakansan virsissä“ jotka Lönnrot syksyllä 1833 pani kokoon Vuokkiniemellä kirjaanpanemistaan häälauluista.[1]

 Sivuseinä on sirkanluinen, 125
Oviseinä osmanluinen,
Periseinä petranluinen,
Kamoa karitsanluinen,
Laki lahnan suomuloittu,
Lattia vesin valettu. 130

Vanhaan Kalevalaan säkeitä lisäellessään Lönnrot käytti muutamia tämän runokohdan toisintoja. Yksi niistä on samoin häärunon liitteenä Vuonnisessa v. 1834 muistiinpantu (Lönnrot A II 5. 45, nähtävästi 44:n Vävyn virren jatkoa).

 Karsina kapehen luista,
Kamua karitsan luista,
Lattia lammin lumpehista,
Laki lahnan suomuloista,
Patsas saaren paasiloista.

Toinen, suomenpuolinen alkaa Lemminkäisen elämää Saaressa (UK 29: 233—40) muistuttavalla johdannolla (Lönnrot A II 3. 27 Nurmeksesta v. 1832):

 Kävin 10 kylää — —
Mieron tietä käyessäni,
En tohi tupahan tulla,
Tuvass' on tuvan tekiä.
 En tunne tätä tupoa,
Mistä puist' on pirtti tehty,
Mistä suoja tänne saatu;
Sivult' on 100:oa syltää,
Päält' on poikiten 1000:ta.
Oviseinä on o. l.,
Sivus. on s. l.,
P. s. p. l.,

---

[1] Käsikirjoituksessa (Lönnrot A II 3. 78) on säkeitten järjestys 127, 125 *(sirkunl.)*, 128, 126 + Pöyt' on kullin kirjotettu + 130 sekä sen edelle myöhemmin lisätty 129.

Karsina Kalevan l.,
Luaslauta lumpehista,
Patsas puista pähkehistä,
Orret osman olkaluista,
Laki lahnan suom.
Lattia veen vanuma,
Penkit pienistä rahoista,
Rahi rauasta rakettu,
Pöytä kullin kirjoteltu.

Kolmannen on Lönnrot jo v. 1828 löytänyt Omenatammen runon ynnä Rouvalaan lähdön yhteydessä (Q 283 Pielisjärveltä):[1]

Vaan läkkä tästä Rouvalaan etc.
Onni uuteen tupaan,
Hyvä vuosi vieraaksi!
Oviseinä osman luista etc.
Luaslauta lumpeesta,
Laki lahnan suomuksista,
Lattia vein vanuma,
Pöytä kullin kirjotettu,
Penkit pienistä rahoista,
Rahi rauasta rakettu,
Pahas puista päähkenöistä,
Unni uusista kivistä.

Samalta hänen ensimäiseltä matkaltaan on myös seuraava Vähätoivotun sulhon runoon sekaantunut kappale (Lönnrot Q 440 Ilamantsista; vrt. Kanteletar III 33).

Sirkka sirkotti metästä,
Pieni lintu pensaasta.
Kuin sie tietäisit tulevan.
Isoseni vieraakseni,
Tammesta tuvan tekisin
Tammiseinät seisotaisin,
Tammilattiit latoisin,
Tammipahtaat panisin;
Sivuseinät sirkun luista,
Karsinan Kalevan luista etc.

Vielä on huomattava, että ennen Lönnrotia tavataan ihmetuvan kuvaus Gottlundin julkaisemassa kokoelmassa Pieniä runoja Suomen poijille ratoxi vuodelta 1821 (III n. VII s. 24, Lönnrotin kopioima S 105:n lisäyksessä, vrt. myös Kanteletar I 206) Venäläisen vainolaisen eli Pakenevan runon jatkona.

Siel[l]' on seinät senkin luista,
Sivuseinät sirkun luista,
Peräseinät petran luista,
Oven seinät osman luista,
Kiukkuva meren kivistä,
Laki lahnan suomuksesta,
Silta silkillä silottu,
Pöytä kullasta kuvattu,
Rahi rauvasta rakettu.
Onnen kukko pöyän piässä —

Tämä taas on kokoonpantu kahdesta Gottlundin vv. 1815—6 Juvalla kirjaanpanemasta kansanrunosta, joista toinen todella esiintyy samassa yhteydessä, vaan toinen Kullan keittäjän runon jälkiliitteenä (A = Gottlund 5 b, B = 109).

A. Löysi[n] minä sie[l]lä
Sivunseinät sirka(u?)n luista,
Peräseinät petran luista,
Ovin(!) seinät osman luista,
Kiukuva merikivistä,
Laki lahnan suomuksista,
Silta sikan(!) suomuksista.

B. Tule turvisas(!) tupaan,
Jos on ulkoa rumemp[i],
Onha[n] sisästä sivakamp[i].
Peräseinä petran luista,
Sivuseinät sirkan luista,
Oviseinä osman luista,
Kiukua merikivistä,
Laki lahnan suomuksista,
Pöytä kullasta kuvattu,
Rahi rauasta rakettu.
Onni kukko pöyän piä[s]sä —

Minkä sitten noista monista erilaisista yhteyksistä saamme katsoa alkuperäiseksi? Venäjän Karjalan häärunojen myöhemmissäkin kirjaanpanoissa on toisinaan tavattu tuvan kuvaus (esim. Europaeus G 42 ja K 19, Borenius II 185). Liian ahdasalainen ja harvinainen mainittu kohta Vävyn virressä kuitenkin on, siihen oleellisesti kuuluakseen. Toisista yhteyksistä ovat enimmät aivan tilapäisiä, paitsi mitä tulee Pakenevan runoon.[1] Tämän runon loppuun, missä kerrotaan kokon lentäminen yli yhdeksän meren, on tuvan kuvaus hyvin usein Itä-Suomessa ynnä Inkerissä kiintynyt. Mutta se ei ole ainoa runon jälkiliite eikä mitenkään ajatuksen vaatima, jota paitsi se länsisuomalaisissa toisinnoissa on varsin harvinainen (kts. Hildén 20 Marttilasta, Ojansuu 1 Tyrväältä, Puttila 363 Iitistä, Takala 38 Ylihärmästä, Brandt 286 Lappajärveltä).

Mistä ihmetuvan kuvaus oikeastansa on kotoisin ilmaisee seuraava sitä Pakenevan runoon toisinaan yhdistävä säe: *Tuohon l.*

[1] Myös Kullan keittämisen yhteydessä ilmaantuu ihmetuvan kuvaus useamman kerran omituisessa Hämähäkin haukkumisella ja nylkemisellä alkavassa kokoonpanossa (Paldani 3 Parkanosta, Rudbäck 22 Pohjois-Hämeestä, Fellman 79 Lappajärveltä, Murman 48 Sodankylästä, Europaeus H 7, 65, Ahlqvist B 3 ja Polén 65 Suomen Karjalasta sekä Gottlund 709 Savon puolelta). Nämät kirjaanpanot johtuvat kuitenkin ilmeisesti kaikki yhdestä (kirjallisesta?) lähteestä.

Tuonne l. *Tuonnen uutehen tupahan* (Ahlqvist A 164 Pyhäjärveltä, Europaeus J 255 Toksovasta, Vares 10 Rautjärveltä),[1] johon vielä verrattakoon: *Onni uutehen tupahan* (s. 3). Nämät säkeet eivät ole muuta kuin väännöksiä säkeestä: *Tuonen uutehen tupahan*, joka kuuluu länsisuomen alueella yleisesti tunnettuun kehtolauluun, missä tarkastamamme tuvan kuvaus on aivan tavallinen ja hyvin paikkansa pitävä. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran kokoelmista olen mainittua kehtolaulua poiminut yhteensä 73 kappaletta, joista 44:ssä ihmetuvan säkeitä tavataan ja 28:ssä sulkumerkillä osoitetussa puuttuu. Yhdestä kappaleesta on vaikea sanoa, kumpaan ryhmään se on luettava (b 4; vrt. säettä 67 E). Huomattava on vielä, että mainittu kohta on Länsi-Suomen pesäpaikoissa paraiten säilynyt.

Yleinen suhdeluku	$^{44}/_{72}$	eli	n. 61	%.
Varsinais-Suomessa	$^{7}/_{10}$	„	70	%.
Satakunnassa	$^{22}/_{33}$	„	66 $^{2}/_{3}$	%.
Uudellamaalla	$^{7}/_{13}$	„	n. 54	%.
Etelä- ja Keski-Hämeessä	$^{4}/_{8}$	„	50	%.
Etelä-Pohjanmaalla	$^{3}/_{7}$	„	n. 43	%.

a. Varsinais-Suomi.

a	1	Roslin, Y.	12	XI 03 Maaria.
	[2]	Tamminen, E.	17	X 85 Uusikirkko.
	[3]	„	22	„ „
	[4]	Vuola, V.	3	III 04 „
	5	Hildén, A.	23	IX 92 Marttila.
	6	„	24	„ „
	7	„	25	„ „
	8	„	26	„ „
	9	„	27	„ „
	10	„	28	„ „

b. Satakunta.

b	1	Lampola, F. O.	5	IV 89 Nakkila.
	2	Koskilahti, V.	30	III 04 Noormarkku.

[1] Vrt. myös *Menin* ja *Kokon uutehen tupahan* (Europaeus K 533 ja Lönnrot R 191) sekä Hämähäkin runon yhteydessä *Tuonne toisehen tupahan* (Gottlund 709) ja *Turun* t. *Urhon uutehen tupahan* (Murman 48, Fellman 79).

3	Lindgren, Fr.	1	VI 92	„
4	„	21	„	„
5	Romppainen, E.	4	X 89	Merikarvia.
6	Järvinen, K. N.	16 c	X 53	Punkalaidun.
7	Lempainen, Fr.	1	III 04	Kokemäki.
8	Vakkila, K. F.	2	IV 88	Huittinen.
9	Laurila, K. O.	3	III 90	Tyrvää.
[10]	Ahlstedt, M. F.	13	IV 03	„
[11]	„	21	XI 03	„
12	Kullaa, E.	102	„	„
13	„	349	V 04	„
14	Laine, T. V.	149	X 93	Mouhijärvi.
15	Pakula, V.	10	XI 03	Ikaalinen.
16	Välisalo, V. R.	18	IV 03	Jämijärvi.
17	Kingelin, Adèle	1	XI 97	Lempäälä.
[18]	Lindqvist, A.	125	II 87	„
[19]	Lindroos, J.	1	IV 88	Tottijärvi.
20	Rekola, J.	61	III 04	„
[21]	Starck, M. A. ja Anni	19	X 89	Pirkkala.
22	Paldani, B. A.	9 a	X 52	Ylöjärvi.
[23]	„	9 b	„	„
[24]	„	9 c	„	„
25	Ennegren, A. M.	2 a	II 86	Tampere.
[26]	„	2 b	„	„
27	Niemi, H.	640	IV 91	„
[28]	Helin, E.	1	V 04	Sahalahti.
29	„	2	„	„
30	„	3	„	„
[31]	„	4	„	„
[32]	Järvinen, K. N.	16 b	X 53	„
33	„	16 a	„	Eräjärvi.
34	Inkilä, E.	1	V 04	Eura?

c. Uusimaa.

c 1	Holmberg, V. K.	3	III 89	Nummi tai Pyhäjärvi.
[2]	Valve, J. V.	2	III 93	Siuntio.
3	Hemmi, K.	18	III 04	Pyhäjärvi.
4	„	19	„	„
5	Selander, O.	5	X 95	Nurmijärvi.
6	Tuomala, J. E.	1	X 90	Porvoo.
[7]	Mattila, T.	15	III 04	Elimäki.

[8] Alamäntylä, M.	4	II 89	Anjala.
[9] Hollstén, E.	5	V 93	„
[10] „	6	„	„
11 Multala, M.	68	IX 88	„
[12] Tyyskä, J.	I 13	VI 86	„
13 „	I 25	„	„

d. Etelä- ja Keski-Häme.

d 1 Jakobsson, A. V.	IV 1	III 88	Orimattila.
2 Salminen, Tyyne	7	II 04	„
3 Hurmerinta, A.	6	IV 03	Somero.
[4] Lahtinen, J. N.	82	V 04	Akaa.
5 Längman, K. A.	10	II 88	Hauho.
[6] Ekman, E. A.	191	IV 92	Längelmäki.
[7] „	197	„	„
[8] Öfverling, J.	230	I 91	Hartola.

k. Etelä-Pohjanmaa.

k [1] Korpela, S.	6	X 89	Teuva.
2 „	7	„	„
3 Etelä-Pohjanmaan nuorisoseura .	168	XII 86	Peräseinäjoki.
[4] Vaasan suomal. lyseon konventti	VI 1	VI 99	Kauhava.
[5] Takala, E. E.	1	III 90	Ylihärmä.
6 „	2	„	„
[7] Vesala, V.	3	X 04	Kuortane.

x. Paikka epämääräinen.

x 1 Saukko, Fr.	63[1]	XI 50.	

Painettakoon aluksi muutamia näytteitä ja sitten luettelo säkeistä, ensinnäkin niistä jotka eivät kuulu ihmeellisen tuvan kuvaukseen.

a 8. Tuudin lasta Tuonelaan,
Tuonelass' on tupa uusi:
Sivuseinä sirkan luista,
Peräseinä peuran luista,
Ovensuunseinä oravan luista.
Katto karhun luista päällimmäinen.

[1] Muistiinpantu Jaakkimassa; muoto *Kärensija* viittaa kuitenkin sen länsisuomalaiseen alkuperään.

a 5. Tuuti lasta Tuonelaan,
Tuonelass' on tupa rakettu;
Santa pantu sammaliksi,
Hieno hieta permannoksi.
Ovi on omenapuista,
Kädensija kärpänluista,
Sivuseinä sirkan luista.
Takaseinä tammipuista,
Akkuna mustast pilvest,
Uuni on uusist kivist,
Porstoo pehmeist polstareist,
Kartano karhun kämmenist.

b 9. Tuuti lasta Tuonelaan,
Tuonen lasten lauleskella,
Tuonen piikasten pidellä.
Tuonelass' on tupa uusi,
Sivuseinä syltää pitkä,
Peräseinä kyynerää.
Meren vaha permantona,
Santa pieni sammalena,
Katto pienistä kivistä.

d 3. Tuonelass' on tupa suuri;
Peräseinä peuran luista,
Sivuseinät sirkan luista,
Pöytä kullan kiemuroista,
Totto Tuonelan tiilistä,
Uuni ulkomaan kivistä.

d 5. Tuudin lasta Tuonelaan,
Tuonelan uutehen tupahan;
Tupa on tehty turpehista,
Seinät pantu sammalista.
Ovi omenapuusta,
Kädensija kärväsluusta.
Siell' on lapsen hyvä olla,
Ilman kyljen kääntämätä,
Olkapään ojentamata.
Sin[n]' ei kuulu kukon laulu,
Eikä paista päivä lämmin.

1 A. *Tuuti [Tuudin] lasta Tuonelahan* a 2, 4—7, [8], b 1—3, 6, 8—10, 12—5, 17—8, [19], 20—4, [25], 27, [28—31], 32—3, c 2, 3, [5], 8, d [5], 7, 8, k 1—7, x 1.

B. *Tuu, tuu Tuonelahan* b 4, 5.

C. *Aa tuuti Tuonelahan* b 7.

D. *Hoi täti Tuonelahan* c 1.

2 A. *Tuuti [Tuudin] lasta turpehesen* a [3, b 26, 34], c 7, 10, 11, d [1, 6].

B. *Tuu, tuu [tuutii, tuutii] turpehesen* c 4, 6, 12, 13, d [2].

3 A. *Tuudin lasta nukkumahan* d 4.

B. *Alla nurmen nukkumahan* c 2.

4 A. *Tuuti Tuonen kammarihin* c 9.

B. *Tuonen [Tuonelan] kirkon kammiohon* b 33, d [7, 8].
C. *Tuonne kirkon kammiohon* c 2, k 3, 7.
D. *Kirkon kellon kammiohon* b 18.
E. *Kivikirkon kammiohon* b 21.
F. *Kivikirkon kellarihin* b 22.
5 A. *Kirkon juureen [viereen] karkehesen* a 3, b 26, [34], c 4, [6, 13, d 1, 2].
B. *Kätkettää kirkon karkehesen* d 6.
C. *Kirkon viereen kankahasen* c 13.
D. *Kieku[ta] kirkon kankahasen* c [7], 10.
E. *Kiekun kirkon kankahasen [karkehesen]* c 8, 11, [12].

6. *Tuonelan uutehen tupahan* b 16, 19, 25, 28—9, 30, 32, c 5, d 5.
7. *Tuonelan tuvan porstuahan* b 31.
8. *Tuonen tyttöin parihin* b 12.
9 A. *Tuonen piikasten [piikojen, piikain] pidellä* b [6, 8], 9, 10, [13], 17, 20, [21, 23], 24, [27], 33.
B. *Tuonen poikasten pidellä* d 4.
C. *Tuonen lasten pidellä* a 7.
10 A. *Tuonen lasten laulatella [lauleskella]* a [7], b 6, [8—10], 13, [17], 33.
B. *Tuonen lasten liikutella* b 6, 24.
C. *Tuonen lasten tuuditella* b 20.
11. *Siellä lapset laulelevat* b 26.
12. *Kirkon kelloja kuultelevat* b 26.

13 A. *Tuonelass' on tupa uusi* a 4, 6—10, b 1—7, 9, 10, 12—4, 16, 20—22, 24, 29—31, 33, c 1, 3, 5, d 4.
B. *Tuutilass' oli tupa uusi* a 1.
C. *Tuonelassa tupa kaunis* b 27.
D. *Tuonelass' on tupa suuri* d 3.
E. *Tuonelass' on tupa tehty* a 2, b 8, 15, 17, k 1—6, x 1.
F. *Siell' on sulle tupa tehty* b 23.
G. *Siellä on jo tupa tehty* k 7.
H. *Tuonelass' on tupa rakettu* a 5.

14 A. *Lasta varten valmistettu* b 6.
B. *Kammari kaunis valmistettu* x 1.
15 A. *Maja saatu Mannalassa* b 8.
B. *Manalassa makuupaikka* b 13.
16. *Tupa kaunis, kansa kaunis* b 27.
17. *Ei ovia, akkunoita* a 2, k 5.
18 A. *Katon kautta sisälle käydään* a 2.
B. *Laen kautta sinne sisälle mennään* a 4.

19 A. *Tupa uusi, turvekatto* a 6, b 8, 20, 22, 24, c 7, 9.
B. *Turvekatto siell' on uusi* a 7.
C. *Siell' on tupa turvekatto* b 18, c 2, d 7, 8.
D. *Turvekatto tuvan päällä* b 3, 6, c 8, 10—2.
E. *Turve- [Nurmi]katto päälle pantu* b 15, k [1].
F. *Turvekatto kammiossa* b 10.
G. *Turpehist' on tuvan katto* b 31.
H. *Turpehista katto pantu* b 19.
I. *Tupa on tehty turpehista* b 28, 30, 32, c 5, 12.
20. *Katto käätty [pantu] karkehista* b 28, [32].
21 A. *Turvekatto, santaseinä[t]* a [10], b 21.
B. *Hietalaate, turvekatto* b 4.
22. *Aitta vanha, sammalmatto* c 7.

23 A. *Santa pantu sammaliksi*[1] a 5, b 2, 17, 28, 31, c 3, d 1, 4, k 1, 3—7.
B. *Siell' on santa sammalina*[1] b, 6. 25, c 1, 6, 10, 13, d 6.
C. *Santa suuri sammalena* b 8, 20.
D. *Santa pieni sammalina* b 2, 9, 19.
E. *Rouvi santa sammalina* b 30.
F. *Santaseinä sammalena* b 24.
24 A. *Siell' on santa pitkin seiniä* c 8.
B. *Santaa seisoo pitkin seiniä* c 12.
25. *Santasilta, santamatto* x 1.
26 A. *Siell' on seinä sampaloitu* a 4.

[1] Eli: *sammaleksi, sammalena.*

B. *Seinät pantu sammalista* d 5.
27. *Santaseinät, hietapermanto* a 9.

28 A. *Hieta l. Hiekka pieni permannoksi l. permantona* a 2, 10, b 2, 6, 8, 17—22, 28, 30, 31, 33, c 3, 5, 6, 13, d 4, 6, 7, k 4.
B. *Hieta l. hiekka hieno p.* a 5, b 25, c 8, 12, d 2, 8, e 8, k 3, 5, 7.
C. *Hieno hieta lattiaksi* k 6.
D. *Hiekka kaunis permantona* c 10.
E. *Pieni hieta vehmanteheksi* k 1.
F. *Lattia on hietaa* b 14.
G. *Santahietaa permanto* a 6.
H. *Santa pieni permannolla* b 3.
30. *Puita pieniä permannolla* c 1.
30 A. *Siellä hieno hiekkapelto* c 7, 9.
B. *Hieno hiekka peltomaa* c 2.
31. *Savella seinät silattu* b 23.

32. *Sivuseinä[t] syltä pitkä[t]* b 10, 19, 31, 32, k [5].
33 A. *Peräseinä kyynärätä* b 9, 10, 19, 31, 32.
B. *Päättyseinät kyynärän mittaiset* k 5.
34. *Hartiat lattian lavasee* b 10.
35. *Nokka katon pyhkiää* b 10.

36 A. *Siell' on lapsen hyvä olla* b 10, c 8, 10—12, d 2, 5.
B. *Siell' on lapsen hyvä maata* d 4.
C. *Siellä [Jossa] kelpaa lapsen maata* a 6, b [33], c 3, 5.
D. *Jossa lapset lepäelee* b 32.
E. *Siellä lapset levätä saavat* b 21.
F. *Siellähän ne lapset jouten makaa* b 28.
G. *Siellä [Jossa] saapi poika maata* b 19, [31].
37. *Likka [Piika] pitkälle levätä* b 19, [31].

38 A. *Ilman kyljen kääntämättä* a 6, b 19, 21, 28, 32—3, c 3, 5, d 2, 4, 5.
39 A. *Olkapään ojentamatta* a 6, b 19, 21, 28, c 3, 5, d 4, 5.
B. *Olkapäätä vääntämättä* b 33,

40. *Pitkäpaitaisten parissa* b 19.
41. *Tallujalkaisten talossa* b 19.
42. *Homesuitten huonehessa* b 19.
43. *Siell' on unta suloisinta* c 2.
44. *Yöt ja päivät ainiaan* c 2.
45. *Ei ole mitään vaivaa hällä* b 10.
46. *Ei siellä vaivaa vatsantauti* b 21.
47. *Eikä purc purutauti* b 21.
48. *Ei siellä syödä, eikä juoda* c 4.
49. *Eikä tarvitse evästäkään* c 4.

50. A. *Ei sinne [Jonk'ei] kuulu kukon laulu* b 19, 21, 23, 28, 29, 30, [31—2], c 3, 4, d 5, k 1.
B. *Ei siellä [sinne] kuulu kukon ääntä* a 4, b [4].
51 A. *Eikä pienen linnun ääni* b 19, 21.
B. *Eikä lintusten viserrys* b 31.
C. *Eikä linnut laula [pienten lintuin laulu]* a 4, b [4].
D. *Eikä linnun lentäminen* b 32.
E. *Sinne kuuluu linnun laulu* b 11.[1]
52 A. *Mutt' ei koiran haukkuminen* b 11.
B. *Eikä myöskään koiran haukku* k 1.
53. *Eikä pienen piian nauru* b 29.
54. *Eikä vaikean valitus* b 29.
55 A. *Eikä se vanhan mamman pauhu* c 4.
B. *Eikä pahan ämmän toruminen* b 32.
56. *Ei siellä toruta torkkumasta* c 3.
57. *Eikä manata makaamasta* c 3.
58 A. *Ei sinne päivä paista* k 7.
B. *Ei sinne paista päiväpaiste* c 3.
C. *Sinne ei pääse päiväpaiste* b 24.
D. *Eikä paista päivän valo* b 23.
E. *Eikä paista päivä lämmin* b 30, d 5.
59. *Eikä kuukaan kumota* b 24.

[1] Edellä käyvät seuraavat Tuonelaan tuudituksesta poikkeavat säkeet: *Tuu tuu tuutukainen, Tupa uuden uutukainen, Tuvassa on katto kaikuvainen, Pikkunen lintu on laulavainen.*

60. *Eikä sade saavuttele* b 24.
61. *Eikä tuuli tuule* k 7.
62. *Eikä koske [satu] saunan löyly* b 28, [32].

Tutkittavaamme ihmetupaa valaisevat seuraavat Tuonelaan tuudittamisen säkeet:

63. A. *Ovi on omenapuista*[1] a 1, 5, 7, b 1, 17, 34, c 4, 6, 13, d 1, 2, 5, x 1.
    B. *Ovi orjan sääriluista* b 6.
    C. *Ovi rautapellingeistä* b 5.
    D. *Kussa kuuluu kultaovi* b 33.
64 A. *Oviseinä omenapuista* a 6, 9, b 3, 6, 7, 8, 14, 16, 22, 25, 27, 29, c 1, 3, 5.
    B. *Oviseinä onnen puista* k 2.
    C. „ *oravan luista* a 8, b 33, d 1, k 6 (sekä Pakenevan runoon liittyneissä kappaleissa s. 4).
    D. *Oviseinä orvon luista* b 15.
    E. „ *orjan luista* b 20.
    F. „ *orkan luista* k 3.
65 A. *Kädensija kärpän luista* a 1, 5–7, 10, b 17, 25, c 3, 4, 6, 13, d 1, 3, x 1.
    B. *Kädensija kärpäsen [kärväs] luista* c 5, 6, 13, d [5].
66 A. *Peräseinä peuran luista* a 6–9, b 1–3, 5—8, 13—7, 20, 25, 27, 29, 30, 33, 34, c 1, 3, 5, 6, d 1—3, k 2, 3, 6, x 1.
    B. *Vareksen luista peräseinä* b 12.
    C. *Periseinä penningistä* b 22.
    D. *Takaseinä tammipuista* a 5.
67 A. *Sivuseinät sirkan luista* a 5—9, b 2—8, 12, 14—7, 25, 27, 29, 30, 33, 34, c 1, 3, 5, 6, d 1—3, k 3, 6.
    B. *Sivuseinä siukun* (sel. *sairaan*) *luista* b 20.
    C. *Sivuseinä sillan puista* k 2.
    D. *Sian suolista sivuseinät* b 13.
    E. *Siviseinät, saviseinät* a 1, b 4.

---

[1] Vaihteluja: *puista—puusta, luista–luusta, seinä—seinät, kädensija* ja *sijat* ei ole tässä eroitettu.

68 A. *Katto karhun luista päällimmäinen* a 8.[1]
B. „ *karhun kämmenistä [kämmäköistä]* b 25, 34, c 4, [6].[2]
C. „ *kamelin luista* b 16.
D. „ *kaikesta [aivan] kalan luista* b 22, k [2].
E. „ *kalan suomuksista [uimuksista]* a [1], d 2.
F. „ *kullan kuminoista* b 29.
G. „ „ *kiekuloista [kiekuroista]* b 30, [33].
H. „ „ *karkehista* b 30.
I. „ *kullalla klaseerattu* b 14.[3]
K. „ *vaskesta valettu* k 6.
L. „ *katajan kuorista* b 1.
M. „ *koivun kuorisista* b 13.
N. „ *pienistä kivistä* b 9.
O. „ *meren vahasta* b 7.

69 A. *Lattia meren vahasta* b 1, 20.
B. „ *veden vahdosta* b 33.
C. „ *pienistä kivistä* b 6.
D. „ *kullan kipinöistä [kipenistä]* b 5, [13].
E. „ *kullalla maalattu* b 15.
F. „ *tinasta valettu* b 16.
G. „ *laudan palasista* b 7.
H. *Meren vaha permantona* b 9.
I. *Permanto pienistä penningeistä [penninrahoista]* b 12, c [11].

70 A. *Kiuas kullan kirpilöistä [kipenistä]* b 1, [13].
B. „ *kullasta kudottu* b 8.
C. *Muuri pienistä kivistä* b 15.
D. *Uuni uusista kivistä* a 5.
E. „ *ulkomaan kivistä* d 3.
71. *Totto Tuonelan tiilistä* d 3.

---

[1] Samoin Pakenevan runon yhteydessä Hildén 20; Puttila 362: *K. k. l. päällä.*
[2] Samoin Pakenevan runon yhteydessä Takala 38.
[3] *Ja klasin alla on kaivo.*

72 A. *Penkit pienistä penningeistä* b 1, 5, 7.
B. „ *hopealla silottu* b 16.

73 A. *Pöytä kullalla silattu [milottu]* b [16], 20.
B. „ *kullan suortuvoista* b 33.
C. „ *kullan kiemuroista* d 3.
D. „ *kullasta, hopeasta holettu* k 6.
E. „ *vaskesta valettu* b 22.

74 A. *Akkuna mustasta pilvestä* a 5.
B. *Klasit kullan kirpilöistä* b 3.
75. *Pihtipielet pihlavapuista* a 6.
76 A. *Harjahirret hirven luista* x 1.
B. *Syömärit synnyistä syvistä* b 13.
77. *Otsa oiva kessukoista* b 13.
78. *Saranat saatanan saunasta* b 13.
79. *Porstua pehmeistä polstareista* a 5.
80. *Kartano karhun kämmenistä* (vrt. Katto) a 5.

Niinkuin näemme, on tähän Tuonelan tupaan ja sen sisustukseen käytetty: *kultaa* ja *hopeata* ynnä muita metalleja, lisäksi kallisarvoista *meren vahaa* s. o. merikiveä eli meripihkaa (bernstein'ia vrt. myös *ulkomaan kivi*), sitä paitsi hienolajista *omenapuuta*. Merkillisempiä aineksia kuitenkin ovat metsäneläinten: *oravan, kärpän, peuran* ja *karhun luut*, toisinaan vielä *kalan luut* tai *suomukset*. Vaan kaikista enemmän kummastuttavat *sirkan luut*, joiden vaikutuksesta myös *kärpän* luut ovat välistä muuttuneet *kärpäsen* luiksi. Sirkka esiintyy siksi säännöllisesti, ettei se saata olla mikään tilapäinen erehdysmuoto. Luonnollisen selityksen saamme, jos otamme huomioon että runoa on laulettu lapsen kehdon luona yön hiljaisuudessa uunintakaisen kotisirkan yksitoikkoisella säestyksellä. Kun *sivuseinille* oli keksittävä alkusoinnun vaatima sana, johtui helposti mieleen *sirkka*, joka kaiken aikaa oli laulajaa muistuttanut olemassaolostaan.

Jos nyt tarkastamme niitä muutoksia, joiden alaisiksi Tuonelan tuvan kuvauksen säkeet ovat joutuneet itäsuomalaisissa toisin-

noissa ynnä Lönnrotin Kalevala-laitoksissa, niin huomaamme ensiksikin, että säe: *Kädensija kärpänluista* on kokonaan kadonnut. Tuvan kohottua ja laajettua maanalaisesta kirstusta maanpäälliseksi taikalinnaksi onkin kädensija liian vähäpätöinen mainittavaksi. Sitä vastoin on säe: *Peräseinä peuranluista* koskemattomana kaikkialla säilynyt.

Sivuseinä sirkanluista on niinikään aivan yleinen, joskus harvoin on *sirkan*, niinkuin olemme nähneet, muutettu *sirkun*, etupäässä Venäjän Karjalassa,[1] jossa kertosäkeeksi toisinaan on lisätty: *Soppiseinä sorsan luista* (esim. Borenius II 185, Europaeus K 19).

Mutta mistä sai Lönnrot Vanhaan Kalevalaan *siilin luut?* Oppineen saksalaisen H. R. v. Schröterin jo v. 1819 Upsalassa julkaisemasta kokoelmasta, missä ihmetupa tavataan eksyneenä Karhunpeijais-runoon (Finnische Runen s. 78, Lönnrotin kopioima S 113). Karhun tullessa tupaan siellä (käsik. mukaan):[2]

Ov' on tehty teräksestä,
Sivuseinät siilin luista,
Periseinät peten (!) puista,
Oviseinät osman luista,

Luvaslauvat lupiin (!) luista,
Va'it on vaskesta valetut,
Lusikat uron lukosta,
Pöyt' on tehty teräksestä.

Aivan tilapäisesti ei niin eteläinen eläin kuin *siili* ole voinut tähän itäsuomalaiseen runoon joutua. Se on luultavasti tuvan kuvauksen mukana Länsi-Suomesta kulkeutunut. Uskaltaisiko olettaa, että se on alkuperäinen tällä paikalla, vaikka harvinaisena otuksena on helposti väistynyt syrjään?

Oviseinä on itäsuomalaisissa toisinnoissa tavallisesti *osman* s. o. *ahman luista.* Paitsi alkusoinnun vaikutuksesta, on siihen ajatus ilmeisesti johtunut *peurasta*, jota se ahdistaa. *Osman* l. *Osmon luiden* rinnalla ilmaantuvat sekä Suomen että Venäjän Karjalassa *Kalevan luut*, joista joko *karsina* (s. 3) tai *kamana* (esim. Europaeus K 19, Borenius II 185) kuvaillaan tehdyn. Tämän rinnastuksen

[1] Venäjän Karjalan kielessä *tširkka* merkitsee GENETZin mukaan (Suomi 14 s. 150) samaa kuin *koi*; KARJALAISEN muistiinpanojen mukaan se tunnetaan *vesisirkan* merkityksessä.

[2] Kts. Beckerin lisäyksiä Ganaaderiin s. 43. Schröterillä 3:s säe: *petran luista*, 7:s puuttuu.

ovat aiheuttaneet kertovaisissa ynnä häärunoissa toistensa kertosanoina ilmaantuvat: *Osmoinen* ja *Kalevainen, Osmotar* ja *Kalevatar, Osmola* ja *Kalevala.* Muutos Kalevan *luista* > *puista* on Lönnrotin. Kalevan sijalle ovat *kapehen* ja *karitsan* aivan tilapäisesti kansanrunossa joutuneet, jälkimmäiseen verrattakoon Sammon valmistaminen *kahesta karitsan luusta* Vuonnisen laulutavan mukaan.

Kalevalan säe *Orret on omenapuista* kuuluu vastaavassa kansanrunossa, kuten olemme nähneet, *Orret osman olkaluista.* Kun osman luita jo edellä tuli käytettyä, oli Lönnrotin joko tehtävä tähän korjaus taikka hylättävä koko säe. *Omenapuuhun* johti hänen ajatuksensa nähtävästi seuraavassa säkeessä esiintyvä *pähkinäpuu.* Vaan koska länsisuomalaisissa Tuonelaan tuudituksissa säe: *Oviseinä omenapuusta,* on yleinen, voisi kukaties olettaa hänen kuulleen tämän lapsuudessaan Sammatissa. Että ihmetuvan kuvaus oli hänelle jotain hyvin tuttua, ilmaisevat hänen muistiinpanoissaan kirjainlyhennykset ynnä *etc.*

Säkeen: *Patsas puista päähkehistä,* jotka samoin kuin *siilin luut* viittaavat etelä- ja länsisuomalaiseen alkuperään, on Lönnrot aivan tarpeettomasti uudessa laitoksessa korjannut: *patviloista.* Säe: *Luaslauta lumpehista* on aivan harvinainen, samoinkuin: *Lattia lammin lumpehista;* niiden kokoonpanoon on arvattavasti vaikuttanut runo Iivanasta Kojosenpojasta, joka nuorikkonsa leikkaa palasiksi, pannen m. m. *Korvat lammin lumpehiksi* (esim. Europaeus G 44 Repolan puolelta).

Laki lahnan suomuloista eli *suomuksista* on itäsuomalaisissa toisinnoissa yleinen säe, joka vastaa länsisuomalaista *Katto kalan suomuksista.*

Lattia vesin vanuttu on Lönnrotin kokoonpanema kansanrunon säkeistä *L. vesin valettu* ja *veen vanuma.* Niihin verrattakoon länsisuomalaiset säkeet: *L. veden vahdosta* ja *meren vahasta.* Sanaa *vaha* merkityksessä *kivi* ei Itä-Suomessa ole ymmärretty, jonka vuoksi se on tullut monella tavoin väännetyksi, esim. *L. meren vihoissa* (Murman 48), *vetten varoissa* (Fellman 79) ja *meren laholoista* (Europaeus H 65). Viimeksi mainitusta lienee Lönnrot muodostanut Uuden Kalevalan säkeen: *Lautsat Saksan laahkoloista. Lattian* sijalla itäsuomalaisissa kappaleissa ilmaantuu toisinaan *silta* esim.

sinikivestä (Ahlqvist 468, siinä *Kiukoa meren kivistä*) tai *siian suomuksista* (s. 4, vrt. Laki). Uuden Kalevalan säkeen: *Silta silkillä silattu* on Lönnrot ottanut Gottlundin kokoonpanosta. *Silkkisilta* löytyy muuten sekä Rouvalaan lähdössä (esim. Lönnrot Q 277 y. m.) että Vähätoivotun sulhon runossa (kts. Slöör III 16), lisäksi Metsän luvuissa (UK 14: 207).

Pöydän kullasta ja *Penkit pienistä rahoista* olemme jo Länsi-Suomessa tavanneet. *Rahi raudasta* on Itä-Suomessa lisätty muista runoista (vrt. esim. Karhunpeijais-runoja UK 46: 288 ynnä Tulen syntyä Loitsurun. s. 339). Säe: *Uuni uusista kivistä* on Länsi-Suomesta kulkeutunut sekä Suomen että Venäjän Karjalaan (kts. s. 3 ja Cajan 17). Uuden Kalevalan muunnos: *Uuni vaskesta valettu* tavataan jo Vanhan Kalevalan toisinnoissa yhdessä säkeen *Saatu pankko paasiloista* kera.[1] Viimeksi mainitusta ynnä säkeestä *Patsas saaren paasiloista* on kokoonpantu Vanhan Kalevalan säe *Pankko Saksan* (toisinnoissa vielä *saaren*) *paasiloista*.

Vielä huomattakoon Vanhassa Kalevalassa ihmetuvan kuvauksen edellä käyvät kansanomaiset säkeet: *Sivult' on satoa syltä, Päältä poikitse tuhatta.* Niitä vastaa Uudessa Kalevalassa ennen Oluen keittoa esiintyvä häätuvan laajuuden kuvaus (20: 119—126):

Tupa oli tehty Pohjolassa,
Tupa laitto, pirtti suuri,
Sivulta yheksän syltä,
Päästä seitsentä leveä;

Kukko kuin laessa lauloi,
Ei sen ääni maahan kuulu,
Penin haukunta perässä
Ei kuulu ovehen asti.

Mainittu kohta perustuu Ilamantsin-puolisissa Lemminkäisrunon toisinnoissa löytyvään omituiseen johdantoon (A = Europaeus G 650, vrt. 160, sekä Ahlqvist B 308); B = B 195; C = Europaeus E III 1. 7):

---

[1] Vastaavia säkeitä Lönnrotin kirjaanpanoissa en ole sattunut löytämään; nähtävästi ne kuitenkin ovat kansanomaisia, vrt. *Va'it vaskesta valetut* (s. 16) ja *Pankko v. v.* (Stråhlman Skuoritsa 66). Uuden Kalevalan muunnokseen: *Pankko paasista hyvistä*, vrt. Porkka III 472 Soikkolasta: *Patsas paasista kovista*.

A. Tup' oli tehty Hiitolassa,
Hiitolassa, Pohjolassa,
Tuo oli sivu satoa syltä,
Tuhansia poikkipuolin;
Kuin kukko laessa laulo,
Laulu ei kuulu lattiahan,
Peni haukkuvi perässä,
Ei ääni ovehen kuulu
Ukon uuessa tuvassa,
Miehen vanhan vaiviossa.

B. Oli pirtti Pohjolassa,
Sivult' on satoa syltä,
Syltä seitsentä leveä;
Kukko laulavi laessa,
Eipä ääni maahan kuulu,
Peni haukkuvi perässä,
Ei ääni ovehen kuulu.

C. Pertti laitto Väinölässä,
Se sivu suvehen pitkä,
Pohjaseen sitä pitempi;
Kukko laulo lattiassa,
Ei ääni lakehen kuulu,
Peni haukkuvi perällä,
Ei haukku ovehen kuulu.

Säkeet: *Tup' oli tehty Hiitolassa* eli *Pohjolassa* ja *Ukon uuessa tuvassa* muistuttavat ehdottomasti mieleen mieleen Tuonelaan tuudittamisen säettä: *Tuonelass' on tupa tehty* t. *uusi*. Siinä olemme myös tavanneet ajatuksen, ettei Tuonelan tupaan *kuulu kukon laulu*, eikä *koiran haukku*. Samoin on tuvan laajuuden kuvaus yhteinen, vaikka aivan eri mitassa. *Sivuseinä syltä pitkä*, *peräseinä kyynärätä* on tietysti kirstun mukaan sepitetty. Vaan että Tuonelankin tupaa on voitu ajatella laajemmaksi (vrt. *tupa suuri* d 3), osoittaa itäsuomalaisessa Tulen luvussa säilynyt kappale (Krohn 12509 Kaavilta).

Tuonne ma kipuja kiistän.
Tupa tehty Tuonelassa,
Väki suuri Väinän päässä,
Sivulta satoa syltä,
Päättyviltä puolen toista,
Naisten hapsilla katettu,
Miesten luilla malkoiltu.

Viimeisenkin epäilyksen poistaa tuvan kuvaus eräässä ilamantsilaisen Lemminkäis-runon toisinnossa, joka on saanut paikkansa vasta Lemminkäisen perille tultua ja seisahduttua oven suuhun orren alle (Europaeus G 647):

Kolmen koukun [koskeville].
Haukku peni penkin alla,
Ei haukku ovehen kuulu,
Laulo kukko lattialla,
Ei l[aulu lakehen kuulu].
Periseinä pet[ran luista],
Sivuseinä sirk[an luista],
Laki — –

Tässä samoin kuin siinä kansanrunossa (s. 2), josta mainittu säepari Vanhaan Kalevalaan on otettu, tuvan laajuutta ja kummallisuutta kuvaavien säkeitten yhteys vahvistaa niiden yhteenkuuluvaisuuden ynnä yhteisen alkuperän länsisuomalaisesta Tuonelaan tuuditusrunosta.

Ueber mongolische pronomina.

Von

G. J. Ramstedt.

In den meisten sprachen der welt weicht die deklination der pronomina charakteristisch von der der nomina ab. Während nämlich die nomina im allgemeinen ein genau abgegrenztes paradigma aufweisen, besitzen die pronomina auch ältere beugungsformen, die sich wegen ihres häufigen gebrauchs durch zeiten „sprachlicher unruhe“ gerettet haben. Ausserdem dass die pronomina wortformen aus einer grauen vorzeit bewahren, sind sie aber beeinflussungen ganz besonderer art unterworfen. Mehrere von ihnen bilden die sprachlichen ausdrücke für unter sich gegensätzliche psychologische begriffe, die gerade wegen des kontrastes die tendenz zeigen lautlich einander so viel wie möglich nahe zu kommen. Lautgeschichte und analogie streiten also hier wie überall in der sprache um die macht, aber das resultat der streitenden kräfte wird hier teilweise ein anderes als bei den regulären nomina.

Interessant sind in dieser hinsicht auch die pronomina der mongolischen sprache. Da über sie noch keine spezialuntersuchung existiert, will ich es versuchen mit hülfe der mir bis jetzt bekannten mongolischen dialekte (khalkhassisch, kalmückisch, burjatisch und mogholisch) eine kurze etymologische skizze über die pronomina

des altmongolischen zu entwerfen. Zu diesem zweck teile ich sie in drei stoffliche gruppen: 1) persönliche, 2) demonstrative und 3) interrogativ-indefinite pronomina ein.

I. Die persönlichen pronomina.

		1. person	2. person
Singularis	Nom.	**bi** 'ich'	**ci** 'du'
	Gen.	**minu** 'mein'	**cinu** 'dein'
Pluralis	Nom.	**bide** 'wir'	**ta** 'ihr', 'Sie'
	Gen.	**bidenü, manu** 'unser'	**tanu** 'euer', 'Ihr'.

Ich gehe hier nicht weiter auf die deklination ein, sondern richte mein augenmerk auf einige interessante einzelheiten. Die genitivform **bidenü** gehört natürlich zum nom. **bide**, woher aber hat die sprache den genitiv **manu**? Sehen wir in Golstunski's und Kowalewski's wörterbüchern nach, so finden wir, dass es auch einen nominativ **ba** 'wir' giebt. Jetzt besitzen wir auch andere belege dieses wortes; so kannte dieses wort **ba** auch der arabische sprachforscher, dessen mongolische studien nunmehr von P. M. Melioranski herausgegeben worden sind [1], und im mogholischen sagt man noch heute z. b. *bidà unijöm* (< **unija-ba*) 'wir wollen reiten'. Dies **ba** 'wir' verhält sich zum gen. **manu** wie **bi** 'ich' zu **minu**. Gewöhnlich sagt man (auch ich habe mich so ausgedrückt in meinem aufsatze „Das Schriftmongolische und die Urga-mundart" § 36 [2]), dass man im vormongolischen eine distanzassimilation *b — n* > *m — n* bemerken könne; in diesem falle, wo *m* wohl das ursprünglichere ist, kann man nur von einem wechsel: *b* (ohne folgenden nasal) ∼ *m* (mit folgendem nasal) reden.

Wenn wir jetzt mit diesen sing. **bi : minu** und plur. **ba : manu** die pronomina der zweiten person **ci : cinu** und **ta : tanu** vergleichen,

---

[1] П. М. Меліоранскій, Арабъ филологъ о монгольскомъ языкѣ s. 166. Dies werk wird im folgenden АФМ zitiert.

[2] Wird im folgenden SU zitiert.

sehen wir erstens ein eigentümliches verhältnis: den singularen **bi** und **ci** mit *i*-vokal entsprechen die plurale **ba** und **ta** mit *a*-vokal. Dass ich **ci** lautlich neben **ta** stelle, wie **bi** neben **ba**, ist vom standpunkt des schriftmongolischen aus, wo die verschiebung *ti* > **ci** eingetreten, vollkommen berechtigt (vgl. SU § 8). Obwohl darum nicht umgekehrt jedes **c** aus *t* entstanden sein muss, haben wir dennoch hier ein älteres **ti* anzusetzen. Wir können also die vormongolischen grundformen **mi* 'ich' : **ma* 'wir' = **ti* 'du' : *ta* 'ihr' aufstellen, woraus die wörter **bi : ba = ci : ta** durch regelrechte historische entwickelung entstanden sind.

Wenn aber, wie wir jetzt gesehen haben, **ba** gen. **manu** der regelrechte plural zu **bi** gen. **minu** ist, was für eine bildung ist dann **bide** gen. **bidenü**? Ich muss gestehen, dass mir dieses wort in gewissem grade unklar geblieben ist. Nur dessen bin ich ganz sicher, dass zwischen **bidenü** und **manu** ein unterschied in der bedeutung noch heute besteht. Im khalkhassischen wird *ʙiᴅᴅəṅī* (< **bidenü**) 'unser' verwendet, wenn die besitzer z. b. der redende und der angeredete sind ('ich und du', oder seltener 'ich und er'), und *manᵉē* (< **manu**) 'unser', wenn unter 'wir' die leute des hauses oder die angehörigen des redenden (auch ohne ihn selbst) zu verstehen sind. Einen ähnlichen unterschied haben wir auch im mandschurischen zwischen **be** (= mong. **ba**) und **muse** (= mong. **bide**).[1] Wegen seiner bedeutung wurde **ba** ziemlich spärlich im nominativ verwendet — man sagte wohl 'unser land, volk, vieh' u. s. w. —, während **bide** 'ich und du, ich und ihr' 'wir zwei, wir hier' häufiger gewesen und darum endlich das **ba** ganz hat verdrängen können. In der schriftsprache scheint **bidenü** nicht statt **manu** verwendet zu werden, vielmehr umgekehrt; aber in den jetzigen volksdialekten ist **bidenü** schon das gewöhnlichste. Dies ist natürlich als eine analogie seitens des jetzt allgemein gewordenen nominativs **bide** zu erklären. Das ursprüngliche verhältnis ist jedoch noch zu erkennen in den stereotypen ausdrücken der schriftsprache **bide qojar** 'wir zwei, wir beide' aber **ba bürün** 'wir alle'. Wie das wort **bide** etymologisch zu erklären ist, kann ich nicht entscheiden. Vielleicht ist

[1] Захаровъ, Грамматика Маньчжурск. яз § 86.

es eine zusammensetzung von *bi* 'ich' und **te* (**ta* od. **ti*) gewesen, also urspr. 'ich und du' od. 'ich und er'. Für *bi* + *ta* scheint das dahurische *bida* und *biada*[1] und das ordossische *pita*[2] zu sprechen, da ja in diesen dialekten eine verschiebung *e* > *a* nicht vorsichgegangen ist, aber unsere quellen, Iwanowski und besonders Mr. Soulié, sind nicht zuverlässig. Das mandschurische **muse** und das türkische *biz* 'wir' liefern auch keinen schlüssel zu unserem rätsel. Es ist daher auch denkbar, dass wir in **bide**, wie in **ede und tede**, eine regelrechte pluralbildung auf *-d* nebst einem demonstrativen *-e* haben. Wir können sehr gut *bid-* (< **mid-*) als plural zu *min-* auffassen, und die ebengenannten mandschurischen und türkischen wörter sprechen auch nicht dagegen.

Hiernach können wir die zwei bisher schwerverständlichen wörter **inu** und **anu** betrachten. Sie stehen nach einem satzbetonten worte im satzanfang als eine art verstärkung und können mit 'und', 'aber', 'dennoch' u. a. übersetzt werden,[3] aber in einigen fällen hat man durch sie, im gegensatz zu dem reflexiven **-γan* (**-γen*) **ban, gan, ijan** 'suus', ein 'ejus' 'eorum' ausdrücken wollen.[4] In diesem falle muss die bedeutung 'ejus', 'eorum' die ursprünglichere sein. Herr Kotwicz[5] hat in seinen Vorlesungen sowohl **inu** als **anu** ganz richtig als genitive erklärt, aber über den unterschied zwischen diesen beiden ist man nicht ins klare gekommen. Die mongolen selbst erklären oft, es sei **inu** nach vordervokalischen und **anu** nach hintervokalischen wörtern zu schreiben, was auch Kotwicz mit einer bezweifelnden bemerkung erwähnt, ohne sich bestimmt dagegen auszusprechen. Vergleichen wir aber jetzt die genitive **minu** 'mein' : **manu** 'unser', **tinu* 'dein' : **tanu** 'euer', so gesellt sich zu ihnen ganz ungezwungen auch **inu** 'ejus' : **anu** 'eorum'. Dass diese bedeutungsanalogie richtig ist, ist wohl kaum zu be-

---

[1] А. О. Ивановскій, Mandjurica s. 42.

[2] G. Soulié, Éléments de Grammaire Mongole (Dialecte Ordoss) s. 44.

[3] Sie sind also keine nominativendungen, wie Schmidt annahm.

[4] Ganz dieselbe verwendung haben im tscheremissischen die suffixe *-žа* (*-žə*) pl. *-šta* (*-štə*).

[5] В. Л. Котвичъ, Лекціи s. 69.

zweifeln.[4] Soviel ich aus guten mongolischen texten ersehen habe, ist die verwendung von **inu** und **anu** gerade nach diesem bedeutungsunterschied geregelt; nur in späteren schriften kommt eine unsicherheit vor, die die mongolen durch falsche regeln vermehrt haben.

Zu **inu** und **anu** kennt die sprache keine nominative. Auf die frage, wie sie heissen müssten, gehe ich darum auch nicht ein. Nur von dem akkusativ zu gen. **inu** wird später die rede sein.

Ehe ich auf eine erörterung der spätmongolischen entwickelung der behandelten genitive übergehe, stelle ich noch unsere bisherigen resultate tabellarisch zusammen:

	1. person	2. person	3. person
sing.	**minu**	**cinu**	**inu**
plur.	**manu**	**tanu**	**anu**

Der vokalwechsel sing. *i* ∼ plur. *a* zeigt, dass das mongolische keine so starre, unorganische sprache ist, wie man gewöhnlich annimmt, sondern auch ein wenig von dem „organischen“ indogermanisch-semitischen vokalwechsel für flexionszwecke besitzt. Besonders zu bemerken ist, dass wir hier das sicherste und älteste gut der mongolischen sprache vor uns haben und an entlehnung durchaus nicht denken können.

Im khalkhassischen, burjatischen und kalmückischen lauten die genitive **minu, cinu** und **inu** jetzt *mini* (kalm. burj. auch *mińi*); *tšini* (khalkh. *tšʿini*, kalm. burj. *tšińi*, *šińi*); khalkh. *-nị*, *-ịn*, burj. kalm. *iń*, *ịń*. Statt des **-u** der schriftsprache haben die lebenden mundarten also einen *i*-vokal; dieselbe endung finden wir auch in khalkhass. *ʙiᴅᴅənī* 'unser', *χānī* 'des khans', *tsʿȧẹnī* 'des tees', wo also die endung *-i* und analogisch *-nī* verallgemeinert worden ist; ebenso im burjatischen. Die genitive **manu, tanu** lauten aber im khalkh. *manᵛē*, *tʿanᵛē*, die auf **manai* und **tanai* zurückgehen. Die endung **-ai*, **-nai* haben wir auch im kalm. *manä̆*, *tanä̆*, ebenso in der gan-

---

[4] Vgl. mandsch. ini 'ejus' pl. čeni 'eorum' (< **te-se-ni*), siehe Захаровъ, Грамматика Маньчжурскаго языка s. 145.

zen kalmückischen nominaldeklination: *χānā̆* 'des khans', *tūnā̆* 'jenes', *tsā̆'nā̆* 'des tees' u. s. w. Nach **manai*, **tanai* möchte man auch **anai* (> khalkha **anᵉē*, kalm. **anā̆*) erwarten; da ein solches wort meines wissens aber nicht vorkommt, ist es wahrscheinlich, dass sing. *ini* das plurale **anai* ganz verdrängt hat, d. i. dass khalkh. *-nį -n*, burj. kalm. *-iń -ńį* in keinem falle aus **anu** entstanden sein kann. Dafür zeugt auch die Moghol-sprache, z. b. *gerūd dotonsini* 'in dem inneren der häuser' (< *dotona ini*).

In den heutigen dialekten haben wir also sing. **mini* (kh. **minī*), **čini* (kh. **činī*), **ini*, aber plur. **manai*, **tanai*. Woher dieser endungsunterschied *-i* ∼ *-ai*, während wir in der schriftsprache überall ein **-u** finden? Das **-u** als genitivendung bezeichnet nach meinem dafürhalten einen hintervokalischen *y*-laut [1], wie es auch sonst der fall zu sein scheint, z. b. gen. **un** (= *yn*, *įn*) neben **jin** (= *įįn*); akk. **ji** (= *įį*) neben akk. + refl. **jugan** (= *įį-γan*). Wenn wir *-į* in der genitivendung annehmen, so haben wir natürlich eine assimilierung der vokale zu konstatieren: **minį* (aus noch älterem **minįn*) > *mini*, **tinį* (< **tinįn*) > *tšini*, **inį* (< **inįn*) > **ini*. In den *a*-vokalischen pluralen pronominen **manu** und **tanu** (lies *manį*, *tanį*) ist aus *-į* ein *-ai* entstanden. Hiermit vergleiche man die entwickelung *i* (vor folgendem *a*) > *a*, *įa*, SU § 55. Bei der entwickelung *į* > *ai* (und *i* > *ei* im kalmückischen) scheinen auch andere faktoren, besonders die quantität und der akzent [2], mitgewirkt zu haben.

Behandeln wir jetzt die übrigen kasusformen der persönlichen pronomina:

Singularis

	1. person		2. person
Akk.	**namai**	Akk.	**cimai**
Dat.	**nadur, nada**	Dat.	**cimadur**
Abl.	**nadaca**	Abl.	**cimaca, cima aca**

---

[1] Vgl. **buruŋgu** und **buruŋgi** 'der vorderste' im uigurischen.

[2] Das **į* ist hier halblang (**į* < **įn*) und akzentuiert (**i:* oder *i·*); darüber genauer in einer beabsichtigten mongolischen lautlehre.

Instr.	**nada bar**	Instr.	**cima bar**
Kom.	**nada luga**	Kom.	**cima luga**

Pluralis

Akk.	**mani, bideni**	Akk.	**tani**
Dat.	**man dur, biden dür**	Dat.	**tan dur**
Abl.	**man aca, biden ece**	Abl.	**tan aca**
Instr.	**man ijar, bide ber**	Instr.	**tan ijar**
Com.	**man luga, bide lüge**	Com.	**tan luga**

Beginnen wir mit dem stamme **cima-**. Wir haben hier ein sekundäres element *-ma* anzusetzen. Im khalkhassischen, burjatischen und kalmückischen lautet dieses wort jetzt resp. *tš'ama-*, *šama-* und *tšama-*, die durch eine ganz regelrechte brechungserscheinung aus **cima-** entstanden sind. Dasselbe *ma* finden wir auch in **nama-**, akkusativ **namai**, was wohl ebenso aus älterem **nima* hervorgegangen. Die orthographie **cima-** neben **nama-** braucht uns nicht abzuschrecken; die vokalbrechungen sind im mongolischen zu verschiedenen epochen der sprache wieder aufs neue eingetreten, und hier hat das **c** in **cima** wahrscheinlich auch zur beibehaltung des älteren **i** mitgewirkt, es hat sogar in vielen dialekten oft aus anderen vokalen ein *i* geschaffen, z. b. šaraigol (Potanin) *чихан* 'weiss' aus **ča-γan*, schriftsprachl. **cagan**, vgl. schr. **ca-ji-qu** 'weiss werden od. sein', **ca-ji-da-m** 'weisserde, Zaidam'; kalm. *tšigᴇn* 'kumyss' aus **če-gen* vgl. **ce-ji-kü** 'hell, weiss werden', **ce-ji-dem**, kalm. *tsīdŋ* 'ein getränk von milch und wasser' u. a. In der schriftsprache konnte also sehr gut **cima-** neben **nama-** stehen, obwohl beide ganz einerlei gebildet sind. Das vormongolische **nima-* geht wieder nach zahlreichen anderen beispielen zu schliessen (siehe SU § 36) auf ein noch älteres **mima-* zurück. Ob **ti-ma* und **mi-ma* das allerursprünglichste sind, oder ob wir sie auf noch ältere **tin* + *ma*, **min* + *ma* od. ähnl. bringen können, ist hier von keiner bedeutung. Es genügt uns, dass wir neben dem stamme *min-* in gen. **minu**, und **tin-* in gen. **tinu* (vgl. **man-u, tan-u; man-dur, tan-dur** u. s. w.) auch eine stammbildung **mima-*, **tima-* kennen gelernt haben. Dieser stamm kommt regelrecht nur im akkusativ

vor: schriftspr. **namai, cimai,** und entsprechend in allen späteren dialekten. In anderen kasusformen findet er sich nur von dem worte **ci** 'du': dat. **cimadur,** abl. **cimaca,** instr. **cima bar,** kom. **cima luga;** diesen kasusbildungen ebenbürtig sind: burjat. dat. *namada* (seleng. auch *nāda* < **nanda*), abl. *namāsa;* kalm. abl. *namās,* kom. *namlɛ* u. s. w. Der dativ **nadur** geht auf **nandur* zurück. Es giebt nämlich viele fälle in der sprache, wo man einen alten lautschwund (*n* + vokal + *n* > *n* + vokal) konstatieren kann; ich brauche nur gen. **qan u** 'des khans' neben **nom un** 'des buches' zu nennen. Neben dem dativ **nadur** stand ein ursprünglich lokatives **nada,** und von diesem letzteren sind alle folgende kasusformen abl. **nadaca,** instr. **nada bar** kom. **nada luga** analogisch gebildet (vgl. *ger-te-če, eme-deče; gaʒar a-ča* u. s. w.). Den stamm *nan-* neben *nama* haben wir im kalmückischen: abl. *nanās,* instr. *nanār,* kom. *nanlɛ* und nach diesen neugebildet oder wiederhergestellt dativ *nanda* (vielleicht auch < **namda*). Wir sehen hier, wie neubildung auf neubildung die regelrechte geschichtliche entwickelung ganz unerkennbar gemacht haben. Selbst der „stamm" **nan-* in **nandur* ist wohl eine neubildung und beruht, soviel ich bis jetzt habe finden können, auf einer anlehnung an *nama-*; nach allen regeln sollte man ja **min-dur,* **minda* (= mandschurisch **minde,** türk. lok. *men-de*) erwarten.

Wie neben **nama-** ein *nan- nana-,* steht auch neben **cima-** ein *cin-, cina-,* das in AΦM belegt ist: dat. *činadur* (?), abl. *činača,* und noch in der sprache der Mogholen kommt vor: abl. *tšināsa,* instr. *tšinār,* kom. *tšinalɛ,* akk.-gen. *tšinɨi* (? urspr. gen.). Nach allen diesen scheinbar unregelmässigen vertretungen wäre ich geneigt zu schliessen, dass **nama, cima** ursprünglich nur im akkusativ heimisch waren und erst später durch in verschiedenen richtungen gegangene analogisierungen auch in anderen kasus sesshaft geworden sind, besonders der stamm **cima** (vgl. auch türk. *men* 'ich' aber *seŋ* 'du'). In der Mogholsprache, wo akkusativ und genitiv zusammengefallen, sind akk. *namɨi, tšamɨi* (neben *tšanɨi*) jetzt auch genitive; z. b. *namɨi köu̯n = köu̯-mi* 'mein sohn', *tšamɨi köu̯n = köu̯n-tšin* 'dein sohn'; vergleiche, was die variation des

ausdrucks betrifft, franz. *moi — me* 'mich', schwedisch *sig*, *-s* (die passivendung) 'sich', russ. себя, -ся (reflexivendung) 'sich', u. a.

Ein meines wissens nur von Jülg in seiner verdienstvollen ausgabe des Siddhikür vorgeführtes wort ist sing. **ima** 'er' (auch **ima gurban** 'sie drei' eig. 'er drei' wie **tere gurban** 'die drei'), das von keinem anderen forscher bisher weder gefunden noch angenommen zu sein scheint. Ich habe für meine person keinen grund die richtigkeit seiner lesart zu bezweifeln, obwohl auch ich das wort in keiner mundart kenne. Das wort **ima** ist seiner bildung nach mit dem stamme **nama** und **cima** zu vergleichen und gehört als nom.-akk. zu dem stamme **in-* gen. **inu** 'ejus', vgl. mandsch. i 'is', gen. **ini** 'ejus' akk. **imbe** 'eum'. Es bleibt nur die frage zu beantworten: woher hat der kalmückische übersetzer oder besser transskriptor des Siddhikür dieses wort **ima** genommen, aus einem west- oder einem ostmongolischen dialekte?

Über die flexion der plurale **ba** (dual. **bide**), **ta** ist nichts besonderes zu bemerken. Die obliquen kasus sind überall, wie es scheint, regelrecht vom stamme **man-**, **biden-** und **tan-** abgeleitet: z. b. akk. **mani, bideni, tani**; dat. **mandur, bidendür, tandur,** u. s. w.

Wie in den türkischen kommen auch in den mongolischen dialekten verschiedene „doppelte pluralformen" vor, z. b. khU *ʙɪᴅᴅənər*, *ʙɪᴅᴅənʉt*, *ʙɪᴅʉt* 'wir', *t'anʋr* 'Sie' (zu mehreren), Moghol *bidȧd* 'wir', *tȧd* 'Sie' u. a.

Ehe ich die persönlichen pronomina erledige, will ich die aufmerksamkeit des lesers noch darauf lenken, dass schon im ältesten mongolischen die persönlichen pronomina im nom. **bi, ci, ba, bide, ta** und im gen. **minu, cinu, inu, manu, bidenü, tanu, anu** auch enklitisch verwendet werden (**bi iremüi bi, minu keüken minu**). Die enklitische verwendung ist ein ausgangspunkt für die von den in akzentuierter stellung sich findenden formen erheblich abweichenden suffixalen dubletten gewesen. Im kalm. burj. mogh. und khalkh., ja wahrscheinlich in allen mongolischen dialekten haben wir jetzt sowohl persönliche (aus dem nom.) als auch possessive (aus dem gen.) suffixe, die jedoch in den verschiedenen dialekten etwas verschieden aussehen. Die nähere aufzählung dieser suffixe in ihrer

jetzigen gestalt gehört der dialektforschung an; ich kann auf dieses interessante und für die sprachwissenschaft so wichtige thema hier nicht weiter eingehen.

II. Die demonstrativen pronomina.

Nom. **ene** 'dieser'; 'er' pl. **ede edeger** 'diese'
tere 'jener, der'; 'er' pl. **tede tedeger** 'jene, die'; 'sie'.

Das verhältnis zwischen sing. **ene, tere** einerseit und plur. **ede, tede** andererseits wird nur erklärlich, wenn wir in dem auslautenden **-e** eine deiktische partikel annehmen. Zu **en-** pl. **ed-** vergleiche man **naran** 'sonne' **narad** 'sonnen' und zu **ter-** pl. **ted-** z. b. **gaʒar** 'land' pl. **gaʒad** 'länder'. Wir finden also hier ganz regelrechte verhältnisse. Nach meinem dafürhalten sind die auslautenden vokale in **en-e ed-e, ter-e ted-e** als halblang und ursprünglich akzentuiert zu betrachten; für **en + ė, ed + ė, ter + ė, ted + ė** sprechen ausser den khalkhassischen *ene, t'ere* (nicht *enə, t'erə*) auch die von dem arabischen sprachforscher im 13.—14:ten jahrhundert aufgezeichneten *enei* und *tedei.* [1] Wie das khalkhassische *ent'ər* 'und so weiter', *ent'ē* 'auf dieser seite', *t'ert'ē* 'auf jener seite' und *eɒ* 'diese', *t'eɒ* 'jene' zu verstehen sind, wage ich nicht bestimmt zu sagen; es scheint, als hätten wir hier die stämme **en-*, **ter-*, **ed-*, **ted-* ohne deiktisches *-e*, aber wahrscheinlicher ist doch, dass hier eine stark vorgeschrittene apokopierung stattgefunden hat. Über **-ger** in **edeger, tedeger** siehe unter **jambar.**

Wir sind also von **ene** und **tere** zu **en-* und **ter-* gekommen. Jedoch dürfen wir vorläufig auch diese nicht als primäre stämme ansehen, sondern nach anderen mit diesen zusammengehörenden wörtern zu schliessen sind **n** und **r** sekundäre elemente, vgl. **r** in mandsch. **ere** 'dieser' nach **tere** 'jener', *n* in mogholisch *tenāγār* 'damit', nach *enāγār* 'hiermit'; weiter vielleicht auch schr. **tende** 'dort' nach **ende** 'hier'. Sowohl *n* wie *r* kommen in der schriftsprache nur im nominativ vor; alle anderen kasus zeigen einen

[1] Мелиоранскій АФМ s. 167.

besonderen sekundären stamm auf **-gün**: gen. **e-günü, te-gün-ü,** dat. **egündür, tegündür,** abl. (besonders zu bemerken!) **egünce, tegünce,** [1] instr. **egün ijer, tegün ijer,** kom. **egün lüge, tegün lüge.** Mit **egün** und **tegün** können wir vergleichen die wortpaare **e-düi** 'soviel (wie hier)', **te-düi** 'so viel (wie dort)'; **e-isi** 'hierher', **te-isi** 'dorthin'; **e-ji-kü** 'hoc modo esse', **te-ji-kü** 'eo modo esse' und die daraus abgeleiteten **ejimü** 'so einer wie dieser', **tejimü** 'so einer wie jener' und **ejin** 'hoc modo', **tejin** 'eo modo'; weiter **edüge** 'jetzt', **tegüje** 'damals' u. a. Als primäre stämme ergeben sich also nur **e-* und **te-*, wozu sich wohl **en-* und **ten-* stellen, wie z. b. **cin-* und **tan-* zu **ci* 'du' und **ta* 'ihr'. Im mogholischen heisst es wirklich nom. *te* 'jener', gen.-akk. *tenni,* dat. *tendu* 'jenem', *tendä* 'dort', abl. *tenāsa* 'von jenem', instr. *tenäγār* 'durch, mit jenem'. Dasselbe primäre *te-* haben wir auch in türkischen dialekten, z. b. im koib. *tiγi* 'jener', [2] vgl. mong. **aliki** 'welcher' neben **ali** id., **-ki** ist dasselbe wie in **miniki** 'das meinige', **endeki** 'das hiesige'. Dagegen scheint der „stamm" **e-* nicht als solcher vorzukommen, sondern ist immer erweitert: Moghol *enä* gen.-akk. *enäni,* dat. *enändu,* abl. *enänāsa,* instr. *enäγār* (per analogiam auch *tenäγār*). Daraus kann man vielleicht eine folgerung ziehen, zu der wir aber auch auf anderem wege gelangen.

Sehen wir jetzt zu, in welcher gestalt sich die alten schriftsprachlichen stämme **egün-** und **tegün-** in den jetzigen dialekten erhalten haben. Sie ergeben regelrecht *ün-* und *tün-*. Im burjatischen haben wir auch z. b. gen. *ünī* 'dieses', *tunī* 'jenes', aber im kalm. und besonders im khalkhassischen ist *ün-* der analogiebildung *enün-* gewichen, weil es vielleicht im vergleich mit *tün-* zu leicht befunden wurde und sein zusammenhang mit *ene* nicht mehr fühlbar genug war. Nach dem entstehen des *enün-*, kalm. *ünün-* hat man im khalkhassischen auch ein *t'erụn-* und im kalm. *terün-, türün-, tünün-*

---

[1] Die ablativendung ist hier die älteste, d. h. nur *če;* belege für die richtigkeit der schreibart *egünče, tegünče* haben wir z. b. bei Melioranski, АФМ s. 113 тунча бату, das natürlich '(stärker) als jener' bedeutet.

[2] Radloff, Wbuch III, 1353.

z. b. khU gen. *enūnī*, *t'erūnī;* kalm. akk. *ünūg*, *tünūg*. [Ähnlicherweise hat auch das mogholische instr. *enāγār* od. *enāŋgār* ∼ *tenāγār* od. *tenāŋgār*.] Aber gewöhnlicher als *t'erūn-* und *tünūn-* sind doch *t'ūn* und *tün*, die lautgesetzlichen verschiebungen aus vorauszusetzendem **te-γün-*.

Die flexion der plurale **ede, tede** (gen. **edenü, tedenü,** dat. **edendür, tedendür** u. s. w.) scheint auf den ersten blick gegen die analyse *ed* + *è*, *ted* + *è* zu sprechen. Dennoch kann der umstand, dass die sprache die älteren kasusformen, etwa gen. **ed-ün*, **ted-ün* (Moghol *tedi*), dat. **ed-tür*, **ted-tür* (Moghol *tettu*) eingebüsst hat und nach den üblichen mustern (**ci** ∼ **cinu, ta** ∼ **tanu**) bei der flexion von dem vorhandenem nominativ ausgegangen ist, die richtigkeit der obigen ergebnisse zweifelhaft machen. Ähnliche analogisierungen sind z. b. kalm. gen. *terənī* von *tere*, Moghol gen. *enāni*, pl. nom. *enād* gen. *enādi*, dat. *enāttu* von *enā* 'dieser'. In beinahe allen sprachen der welt kann man diese erscheinung beobachten, z. b. latein. *iste* gen. *istīus* (statt *is-te* ∼ *ejus-te*), schwedisch *denne* (dieser) (< *den + *e) gen. *dennes*, finn. *tä-mä* 'dieser' gen. *tä-män*, vgl. essiv *tä-nä* u. a.

Wurzelverwandt mit unseren pronominen **ene** und **tere** sind die adverbiellen **inagsi** 'hierher, diesseits' und **cinagsi** 'dorthin, jenseits' und die adjektivischen **inatu** 'diesseits befindlich' und **cinatu** 'jenseits befindlich', die offenbar ein **ina-, cina-** enthalten. Hier haben wir wieder ein beispiel eines ganz unmongolischen vokalwechsels; der grund dazu ist wohl darin zu suchen, dass wir es hier wahrscheinlich mit einer wortzusammensetzung zu tun haben, also etwa: **i* + *na* und **ti* + *na* für **e* + *na* und **te* + *na*.[1] Aber die sache ist hiermit doch noch nicht klar gemacht. Die in den gesprochenen dialekten bekannten entsprechenden wörter lauten nämlich kalm. *nā* ∼ *tsā*, kalm. khalkh. *nāši* ∼ *tsāši*, khalkh. *nānu* ∼

[1] Hiermit kann man vielleicht zusammenstellen die wörter **gunan** 'dreijährig' und **dünen** 'vierjährig' mit ihren femininen formen **gunaʒin, düneʒin,** vgl. **gu-rban, dü-rben; gu-tugar, dü-tüger.** In ähnlicher weise fasse ich auch Moghol *munattu* 'hierher' neben *munda* 'hier' auf.

ts'ānv, kalm. *nārn̥* ~ *tsārn̥*, welche also die stämme *nā-* und *tsā-* darbieten. Diese stämme sind aber keine lautgesetzlichen entwickelungen von schr. **ina-** und **cina-**. Man sollte erwarten **na* (< **ina*) ~ *čina*. Es ist klar, dass hier wegen der gegensätzlichkeit in der bedeutung die anzahl der silben gleich gemacht und die lautgeschichtliche entwickelung vollkommen unbeachtet gelassen worden ist. Die entstehung der stämme *nā-* und *tsā-* ist also ganz dunkel. Ob nach lautgesetzlichem (*inaγa* > **inā* >) *nā* das demselben parallele *tsā* eine analogie ist, oder vielleicht umgekehrt *tsā* (< **caγa* < **ciγa*) das *nā* hervorgerufen hat, bleibt wohl für immer ein rätsel. Jedenfalls sind *nā-* und *tsā-* schon alten datums, da sie sowohl im khalkhassischen, wie im burjatischen und auch im kalmückischen vorkommen, und zwar in den verschiedensten kasusflexionsformen: kalm. prosekutiv *nāγūr* ~ *tsāγūr*, ablativ *nāγās* ~ *tsāγās*, adj. *nātkı̣* ~ *tsātkı̣*.

Betrachten wir aber noch einmal alle diese unregelmässigen vertretungen etwas näher: 1) Moghol gen. *enà-ni* ~ *tenni* (< **te-ni*), dat. *enàn-du̯* ~ *ten-du̯*, 2) khalkh. *enūnī* ~ *tūnī*, dat. *enūnt* ~ *t'ünt*, 3) kalm. *ününɛ* ~ *tünɛ*, dat. *ününd* ~ *tünd* und 4) in allen dialekten ausser dem der schrift *nā-* ~ *tsā*, 5) khU *eŋ-gənä* aber *te-genä* (siehe unten). Diese unregelmässigkeiten sehen ja ziemlich regelmässig aus, d. h. statt **e-* und **te-* hat man vielleicht ursprünglich ein **en(e)-* und **te-* (*in(e)-* ~ *ti-*) gehabt. Ob dem wirklich so gewesen, ist unmöglich mit bestimmheit zu sagen, denn wir stossen hier überall auf die aller lautgeschichtlichen forschung den boden unter den füssen wegnehmende analogie, die gerade hier immer am stärksten arbeitet. Es ergiebt sich also, dass wir die möglichkeit eines primären stammes **en-* (mit wurzelhaftem *n*) zugeben müssen und damit auch eines wurzelzusammenhangs zwischen **inu** 'ejus', **anu** 'eorum', **ene** 'dieser' und *nā-* 'diesseits', womit wir natürlich aus dem mongolischen doch keine indogermanische sprache machen wollen.

Zu den demonstrativen pronominen zählt man bisweilen auch das wort **mön** (kalm. *men*, *min*, mogh. *mun-*) 'gerade der, das; eben; gewiss'. Zugleich erwähne ich auch das schriftmong. **ele** (neumong. *-l*) 'gerade', lat. 'quidem', gr. 'γε'. Sie scheinen mit den

türkischen *bu* ~ *mun* und *-l* in kirg. *ol*, *bul*, *šol* identisch zu sein. Das khalkhassische *mö̆ɒ* 'sogleich' ist wohl **möde* (dat. pl.?), das burjatische *mönȫ* 'jetzt' ist **mön* + *e* (dat. sing.), und für wurzelverwandt halte ich noch *mä!*, *ma!*, *mene!* und auch kirg. u. a. dial. *mene! mä!* 'вотъ, возьми, на!', vgl. finn. *se!* pl. *sehkää!* mit *se* 'der'.

Das bejahende 'so' od. 'ja' wird im mongolischen wie in vielen anderen sprachen u. a. durch wörter pronominaler herkunft ausgedrückt (vgl. deutsch *'so'*, finn. *niin*, russ. *такъ*). Das khalkhassische „ja" heisst *t'īmə* (< **tejimü*), *t'i̮* (< **tejin*) oder *mȫ* (< **mön* mit infigierter verstärkung, SU § 49), das kalm. *men* (< **mön*) oder *ńɛ* (< **ini* + verstärkung) u. s. w. Sehr oft wird „ja" aber auch durch von den demonstrativen gebildete verba in geeigneter tempusform zum ausdruck gebracht. Diese verba sind **eji-kü** und **teji-kü**, khU *īχa*, *t'īχa*, kalm. *ik̬ə*, *tīk̬ə* und die alten zusammensetzungen khU *eŋgəχa*, *t'eχa* (< *t'egəχa* SU § 51, s. 43), kalm. *tekkə*. Diese demonstrativen verba werden wir später zusammen mit ähnlichen interrogativen verben besprechen.

III. Pronomina interrogativa & indefinita.

1. **ken** 'wer' (von personen), gen. **ken ü** 'wessen', u. s. w., pl. **ked** 'welche'

2. **jagun** 'was, welches (von dingen)', gen. **jagun u** 'wessen'; **jaguma** 'etwas', gen. **jaguman u**

3. **ali** 'welcher (unter bestimmten)', gen. **alin u**; auch **aliki** id., gen. **alikin u**; **ali ba** 'jeder' (adj.)

4. **jambar** 'was für einer, ein wie beschaffener' (nur als adj.)

Von diesen ist sing. **ken**, pl. **ked** in jeder beziehung regelrecht und eine gute stütze für die richtigkeit unserer analyse von **ene** und **ede** in **en* + *e* und **ed* + *e*. Weder über seine flexion in der schriftsprache noch seine vertretung in den neuen dialekten ist etwas zu bemerken.

Aber ausser den in den grammatiken aufgezählten pronominen ist hier noch zu nennen ein ebenfalls interrogatives pronomen *jan*,

das in der verbindung *ken jan* 'der eine und der andere; wer es auch sei' im kalmückischen sehr allgemein ist.[1] Beide teile dieser zusammensetzung werden flektiert, also gen. *kenɛ janā*, dat. *kend jand* u. s. w. Derselben art sind die wortverbindungen *kezɛ jazā* 'wann es auch sei' 'dann und wann', *kedū jadū* 'so und so viel', und, obgleich der erste teil von einer anderen wurzel stammt, *χā jā* 'hie und da',[2] *χārn̥ jārn̥* oder *χamārn̥ jamārn̥* 'hierher und dorthin'. Die sprache besitzt also neben **ken** (pl. **ked**) auch ein *jan* (pl. **jad*, unbelegt), und wie wir aus **ken, ked, kedüi, keʒije, ker, keli** eine wurzel **ke-*, aus **en-, ed-, egün-, edüge, edüi** ein **e-*, aus **ten-de, ted-, tegün-, teʒije, tedüi** ein **te-* zu abstrahieren berechtigt sind, so dürfen wir auch *jan, jazā, jadū, jā, jārn̥* ein interrogatives **ja-* entnehmen. Wenn wir jetzt das allbekannte fragende **jagun** (> *jūn*) herbeiziehen, fällt es sogleich in die augen, dass dasselbe mit **e-gün-** (> *ün*) und **te-gün** (> *tün*) auf gleicher stufe steht und eine sekundäre stammbildung mit einem suffixe **-gun** (**-gün**) sein muss.

Zugleich erwähne ich auch, dass es neben **ke-* und **ja-* noch ein drittes interrogatives, nur lokalitäten bezeichnendes **qa-** giebt. Dieses haben wir in den eben erwähnten kalm. *χā* 'wo' (< **qa-γa* dat.), *χārn̥* (< **qa-γarun*) 'wohin', *χāγūr* 'welchen weg' (prosekutivisch), khU *χānv* 'wo' (vgl. *nānv, tsʿanv*), *χàę̄ši* 'wohin' (vgl. *nàę̄ši, tsʿàę̄ši*) und in erweiterter gestalt in schr. **qamiga** od. **qamija,** kalm. *χamā* 'wo, wohin' mit den daraus gebildeten *χamārn̥* 'wohin', *χamāγās* 'woher', *χamāγūr* 'welchen weg'. Das mogholische hat *k̹ana* mit kurzem *k̹a-*. Siehe hierzu türk. *qan-* Radloff Wbuch II, 100! und vergleiche *qa-* ~ *qan-* mit *ja-* ~ *jan-*, *ke-* ~ *ken-* u. s. w.

Ganz rätselhaft sieht *jem* 'was' der Moghol-sprache aus. Die lautverhältnisse dieser sprache sind, soviel ich gefunden habe, im allgemeinen sehr einfach und durchsichtig; ich kann aus *jem* akk. *jemɛi* (? eigentlich genitiv) instrum. *jemār* nur ein älteres **jam* rekonstruieren. Dass ein solches altmongolisches pronomen

---

[1] Z. b. in dem sprichwort *kērīn kūn ken jan uγɛ* 'steppenleute haben kein „der" und „der"' d. h. 'auf der steppe sind alle gleich'.

[2] Diese verbindung wird in den wörterbüchern erwähnt.

existiert hat, ist mir aus mehreren gründen sehr wahrscheinlich. Ich sehe dies *jam* auch im worte **jambar** 'was für einer', wo ich **-bar** mit **ber** in **bi ber** 'ich' **ci ber** 'du' und mit **-ger** in **edeger** und **tedeger** identifiziere. Vielleicht hat dies **-bar** auch etwas mit der instrumentalendung **bar, ijar, -gar (ber, ijer, -ger)** d. h. urspr. **-γar* gemein. Nur so erklärt sich das lange *ā* in khU *jamār*, kalm. *jamārn̥*, die wie ein instrumental von *jam* aussehen (vgl. Moghol *jemār* 'wie'), aber zu dem schriftsprachlichen **jambar** nicht gut stimmen; vgl. schr. **ünenger** statt oder neben **ünen ijer** u. a.

Es streitet wohl jetzt gegen die allgemeinen regeln für den gebrauch der kasus, dass der instrumental statt des nominativs als subjektkasus oder als attributkasus steht, aber es ist dennoch, besonders bei pronomina nichts unmögliches. Es kann sich um einem archaismus handeln, der augenscheinlich mit dem in einigen übersetzungen anzutreffenden tibetizismus (instrum. als subjektkasus) nichts zu schaffen hat. Es kommen ja in vielen sprachen ganz ähnliche sporadische fälle vor, z. b. schwedisch *hvem* 'wer', eigentlich dativ von *ho* (vgl. engl. *who* dat. *whom*, deutsch *wer* dat. *wem*). Das mogh. *jem* < **jam* gehört wohl zu *jan*, und beider verhältnis zu einander ähnelt dem verhältnis zwischen türk. *kim* (< **kem*) und mong. **ken.**[1] Der akk.-gen. *jemsi* scheint aus einem **jama-* herzuleiten zu sein (vgl. *namsi, tšamsi*). Das primäre **ja-* haben wir auch im mandschurischen **ja** 'was'; vgl. *ken jan* mit mandschur. **ja-ja** und **ve-ja,** lat. *quis-quis*, finn. *jo-ku* (gen. *jon-kun*) u. a. Warum **jan* gen. **janịn* nicht *nan* gen. *nani* geworden ist, wie man nach anderen ähnlichen assimilationen erwarten möchte, ist schwer zu sagen, da die hierhergehörenden lautgesetze noch nicht erforscht sind; jedenfalls ist es kaum zu gewagt mit **ja-*, **ja-ma-* das türkisch-tatarische *ne* (gen. *neniŋ*) 'was', *neme* 'etwas' zu identifizieren.

Mit dem sekundären **-ma** ist noch von **ja-gun** ein **jaguma** 'etwas' gebildet. Ich muss hier auf das bestimmteste gegen die landläufige meinung opponieren, als sei dieses wort ein konkretes substantivum mit der bedeutung „ding". Man hat keinen grund z. b.

---

[1] Hr Rudnew hat mich auf ein kalmückisches wort *kemər* 'wenn' (= schr. **ker be**) aufmerksam gemacht. Dieses *kemər* (instr.) zeigt uns den stamm *kem-*.

sajin jaguma als „ein gutes ding“ zu übersetzen, es bedeutet 'etwas gutes' und ist, was die wortstellung betrifft, mit **sajin büri** 'alles gutes' in eine linie zu stellen.

Ohne weitere verwandten steht in der sprache das wort **ali** 'welcher (von gegebenen)' da. Ich kann es nur mit mandsch. **ai** 'welcher' vergleichen, obwohl allerdings ein beträchtlicher bedeutungsunterschied zwischen ihnen besteht. Auf ein *li* > *ji* deutet z. b. mong. **molijan** 'stumpf' (АФМ. s. 116) ~ mandsch. **mojō** 'stumpf', mong. **oliqu** neben **ojoqu** 'fliehen'; schr. **gulir** ~ kalm. *γujᵻ* 'mehl', schr. **kölerekü** 'schwitzen' ~ kalm. *köjᵻkə* 'schwitzen' u. a.

In **ali ba** 'wer es auch sei, jeder' haben wir das überhaupt spurlos geschwundene **ba** 'auch'; vgl. finn. *ku-kin,* lat. *quis-que.* Wahrscheinlich ist auch **kerbe** als **ker be** 'wenn auch' aufzufassen. Ich möchte glauben, dass das mong. **ba** 'und' mit dem mandschurischen **be** zu identifizieren ist, vgl. mandsch. **jabuci** = 'wenn er geht' = finn. 'jos kävisi' mit mandsch. **jabuci-be** = 'wenn er a u c h geht' = finn. 'jos kävisi-k i n'.

Jetzt noch ein wort über die für indoeuropäer und finnougrier so befremdenden p r o n o m e n - v e r b a **ejikü,** kalm. *īḳə,* khU *īχa* 'dieses sein' od. 'dieses machen', **tejikü,** kalm. *tīḳə,* khU *t'īχa* 'jenes sein' od. 'jenes tun' und khU *jāχɒ* < **jaji-qu* 'was sein', 'was machen'. Faktitive ableitungen von diesen sind z. b. khU *īlgəχa* 'so machen lassen' und *jālγɒχɒ* 'was zu machen befehlen'. Durch komposition entstanden sind khU *eŋgəχa* 'dies machen' < **en-* 'dieses' + *gē-kü* 'sagen, meinen' (< **geŋe·kü,* schr. **gemekü** [1]), burj. *teŋgẹχẹ* 'jenes machen' < **ten-,* analogisch nach *en-* + *gē-kü,* khU *t'eχa* (stamm *t'egə-*), kalm. *tekkə* (stamm *teg-*) < **te-* 'jenes' + *gē-kü,* schr. **jagakimui** < **jā-* (analogisch statt **ja-*) + **kimui** 'macht', kalm. *jāγnɛ* < **jā-* (für **ja-*) + *gē-kü* 'sagen' und khU *χáẹ̇'tš'ịχɒ* 'wohin gehen', *χáẹ̇'tš'ịnä* 'wo geht er hin' < **qā-* (= *qaγa* dat.) 'wohin' + **ecikü** 'gehen' und zahlreiche andere in anderen dialekten.

[1] Mit vielen Urga-mongolen lese ich **gemēkü,** nicht **kemēkü** wie die kalmücken, und wie es in allen unseren grammatiken steht. Das kalmückische *gē-gēd* (konv. perf.) deutet auf ursprüngl. **geŋe·-* wie *kūn* 'mensch', schrift. **kümün** auf **küŋü·n.* Diese zwei ausnahmen sind also auch schon erklärlich, vgl. SU § 61 s. 52.

Die meines wissens nicht weiter zu analysierenden **ejikü, tejikü,** **jajiqu* hat man unrichtigerweise aus **ejin kikü, tejin kikü, jagun kikü** herleiten wollen, ohne einzusehen, dass **ejin** und **tejin** gerade die modalen konverba von den zu erklärenden wörtern sind, und dass **jagun kikü** *jū-*, nicht *jā-* ergeben muss. Ich möchte jetzt weder **gemekü** 'sagen' noch **kikü** 'machen' in diesen wörtern suchen, weil ja in der schriftsprache **ejikü, ejin gemekü** und **ejin kikü** neben einander bestehen und wohl auch in dieselbe zeit gehören. Ist es doch wünschenswert eine etymologie für sie zu finden, so kann ich sie nur unter die sehr gewöhnlichen und offenbar sehr alten auf **-ji-** endenden verba einreihen, da ja diese überhaupt ganz ähnlich aus nominalstämmen gebildet sind z. b. **ca-ji-qu** 'weiss sein', **ula-ji-qu** 'rot sein', **ge-ji-kü** 'hell werden' u. a. (vgl. **ca-gan, ula-gan, ge-gen**).

Meine beiträge zur kenntnis und zum verständnis der pronomina sind hiermit zu ende. Das thema ist eins von den interessantesten und wäre eigentlich einer eingehenderen behandlung wert. Doch ist das jetzige material noch zu gering, — ich brauche nur darauf hinzudeuten, dass wir bisher auch das wort **ba** 'wir' im mongolischen nicht gekannt haben, — und die wissenschaftliche behandlung der mongolischen sprache hat noch keine festen spuren, denen sie folgen könnte, weshalb ich auch nicht zu eilig voranschreiten kann. Ich kann aber nicht umhin die grosse ähnlichkeit der mongolischen (und türkischen) pronomina mit denen der indoeuropäischen und finnischen sprachen zu verschweigen, eine ähnlichkeit, die nicht nur die „wurzeln“, sondern auch die flexion zu umfassen scheint (vgl. z. b. mong. akk. **mima- *tima- *ima*, finn. akk. *milma* 'mich', *silma* < **ti* + ? 'dich' (übrigens unerklärlich); finn. akk. sing. *-n* < **-m*, tscheremissisch *-m*, indogerm. akk. sing. **-m*, pl. * *m-s*).

Nachtrag.

Die possessivsuffixe der türkischen dialekte haben offenbar eine entwickelung derselben art durchgemacht wie die der neu-

mongolischen mundarten. Dunkel ist nur die geschichte der suffixe für die dritte person.

Bekanntlich bedeutet das türkische *aγalary* entweder 'seniores ejus' oder 'senior eorum' oder noch 'seniores eorum'. Das pluralzeichen *-lar-* kann sowohl die mehrzahl der besitzer als auch die der besessenen gegenstände bezeichnen. Hier kann a priori nur eine bedeutung die ursprüngliche sein, aber welche?

Bemerkenswert ist Orkhon nominativ *aty* 'equus ejus', akkusativ *atin* 'equum ejus', aber osm. *aty* 'equus ejus', akk. *atyny* 'equum ejus'. Da ja der akkusativ ursprünglich die endung *-y*, *-i* (< *γ) gehabt hat — mong. -i (nach konsonanten), -ji (nach vokalen) —, ist Orkhon akk. *atin* = *aty* + *yn* und osm. akk. *at-yn* + *y* und das possessivsuffix in beiden sprachen noch teilweise *-yn*. Das čuv. suffix *-ĕ* weist auf einen vordervokal hin, also urspr. **in:* vgl. Grønbech, Forstudier til türkisk lydhistorie, København 1902, s. 20. Das jakutische hat auch noch *-yn* 'ejus', aber ausserdem mit derselben bedeutung auch ein *-a*. Der formenunterschied beruht wohl auf einem ursprünglichen bedeutungsunterschied, der gerade in derselben weise verwischt worden ist wie in *aγalary*. Suchen wir einen hintergrund für diesen wechsel *-yn* ∼ *-a*, so ergiebt sich die parallele altmong. **morin inu** 'equus ejus' und **morin anu** 'equus eorum', neumong. unterschiedslos khU *mörı̥-n*, kalm. *mör-n̥'* 'equus (equi) ejus' od. 'equus (equi) eorum' von selbst. Unter der annahme eines etymologischen zusammenhanges zwischen den türkischen und mongolischen suffixen haben wir also *-y*, *-yn* in *at-y* (*at-yn*) = **inu** (*ini*, *in*, *ń*) und *a* in jak. *bas-a* = **anu** (*an*, *n*, *nä*).

Können wir vielleicht auch die reste der ehemaligen 'equ*i* ejus' und 'equ*i* eorum' wiederfinden?

Die jetzigen türkischen sprachen zeigen einen regelmässigen wechsel (ob dies wirklich in allen dialekten eine genau konstatierte tatsache ist, weiss ich nicht): nach konsonanten *-y* ∼ nach vokalen *-sy* (dial. *-zy*). Die endung *-sy* kann, so viel ich sehe, nicht als das ursprüngliche corpus angenommen werden, da ja ein ausfall des *-s-* nach konsonanten durch keine phonetischen regeln bedingt ist. Es kann also *-sy* als *-s* + *y* und *-s-* als irgendwoher mitgenommen angesehen werden. Das jakutische hat *-tyn* und *-ta*,

die aus älteren **-d-yn* und **-d-a* stammen. Das mongolische hat, ausser anderen, als pluralzeichen **-s** (Moghol *-z*) ~ *t*, **d** (< **-ns*, **-rs*, **-ls*), für welche alte endung ich auch einige spärliche, aber dennoch ziemlich sichere belege im türkischen gefunden zu haben glaube [z. b. *biz* 'wir', *siz* 'ihr'; alt. *köɣüs* 'brust', osm. *göks*, *göjs* 'brust' < **gögüs* < **kökü̈s*, vgl. mong. **kökü** 'zitze', pl. **kökü̈s** (**köküz*) 'brüste']. Kurz und gut: ich stelle die frage auf, ob nicht osm. *aɣa-s-y* = 'seniores ejus' (jak. *aɣa-t-yn* = 'patres ejus') und jak. *aɣa-t-a* = 'patres eorum' sind. *aɣa-lary*, von dem ich ausging, ist demnach auch ein 'seniores ejus' und mit mong. **aqa-nar inu** identisch.

Um die grosse kühnheit dieser hypothese vor dem leser ein wenig herabzudrücken, will ich, ausser auf die verschiedenen bedeutungen des typus *aɣalary* und auf die der mongolischen *inu* und *anu*, auch auf die in semasiologischer hinsicht ganz parallelen verhältnisse im mordwinischen und im finnischen hinweisen. Dr. H. Paasonens deutungen der mordwinischen possessivsuffixe sind unzweifelhaft richtig (Mordwinische lautlehre, Mémoires de la Société Finno-ougrienne XXII s. 120 f.) und auch durch die finnischen suffixe (z. b. *-san* urspr. 'ejus', *-nsa* urspr. 'eorum', jetzt aber *isänsä* 'pater (patres) ejus' od. 'pater (patres) eorum') bestätigt. Auf eine weitere begründung meiner hypothese verzichte ich, und will zum schluss nur sagen, dass ich der äusserst bequemen, aber endlosen „vielsilbenteorie" dr. Grønbechs, wonach *-sy*, *-y*, *-tyn*, *-ta* aus **-tai̯y* (warum nicht **-tai̯yn?*), *taš* 'stein', čuv. *čul* aus **tai̯aš* (vgl. mong. **čilagun** 'stein' aus **tila-*), *qan* 'blut', čuv. *jun* aus **qai̯an* (vgl. mong. **qana-** 'aderlassen' < **qan-na* < **qan-la-*) u. s. w. erklärt werden, kein vertrauen schenken kann. Bessere kenntnisse des mongolischen hätten ihm sogleich das fehlerhafte solchen etymologisierens gezeigt. Ceterum censeo: Wenn man in die türkische (besonders noch vortürkische) lautgeschichte tiefer eindringen will, muss man ausser den türkischen auch die mongolischen dialekte vor augen haben.

Die mogholen
Husein Abdillah und Rustam.

Mogholica.

Beiträge zur kenntnis der moghol-sprache in Afghanistan.

Von

G. J. Ramstedt.

Bei der veröffentlichung der nachfolgenden unausgereiften studien muss ich einige worte vorausschicken.

Nachdem ich H. C. v. d. Gabelentz' anmerkungen „Ueber die Sprache der Hazâras und Aimaks" (Zeitschrift der Deutsch-Morgenländischen Gesellschaft B. XX s. 326 fg. u. 612 fg.) kennen gelernt hatte, suchte ich vergebens nach weiteren nachrichten in der neueren literatur. Es kam mir dann der gedanke, dass die kleinen gebirgsstämme, die noch zu Leech's zeiten mongolisch sprachen, vielleicht jetzt schon ganz iranisiert sein könnten. Was sich bis auf unsere tage herab gerettet, müsse darum baldigst geborgen werden. Die grosse bedeutung der moghol-aimaks für die mongolische forschung überhaupt und besonders für eine künftige erforschung der mongolischen sprachgeschichte ist ohne weiteres klar. Die aimaks oder, wie sie sich selbst nennen, die moghols, sind ja ein überbleibsel der alten eroberer Irans, der grossmongolen, und zugleich das verschwundene heer von Tschagatais enkel Nukodar, nach dessen schicksal Tschingis-Khans epigonen in der Mongolei oft heute noch fragen. Sie sind ja in sprachlicher hinsicht der einzige zweig, der vollkommen abgesondert gelebt und von den neumongolischen um-

gestaltungen und nivellierungen ganz unberührt geblieben ist. Mein innigster wunsch war es daher einmal über diese sprache noch etwas erfahren und für die forschung das nötige material selbst sammeln zu können.

Schliesslich konnte ich im herbst 1903 als stipendiat der Helsingforser universität die langgewünschte reise nach Afghānistan antreten. Ich war, nach verschiedenem hinundherkorrespondieren, zu der überzeugung gekommen, dass ich nicht bis an ort und stelle in Afghanistan würde vordringen können, und reiste daher nach der russischen festung Kuschka, wo ich den 18. okt. anlangte. Schon am 22. okt. fand ich, dank der freundlichen mitwirkung der militärbehörden, unter afghanischen arbeitern zwei männer, die sich „moγōl" nannten und wirklich die sprache sprachen, die ich suchte. Leider wollten mir diese beiden männer, Rustam und Husein Abdillah, die ich hier nach meiner aufnahme dem leser vorstelle, gar nichts mitteilen, weil sie — wie sie selbst erzählten — von afghanischen spionen umgeben seien und später bei der rückkehr nach der heimat allerlei strafen und marter ausstehen müssten, wenn sie mit russen umgingen. Es gelang mir jedoch sie zu überreden, mit mir nach Merv zu kommen und 2—3 monate bei mir zu dienen. Nach einigen tagen machten sie aber einen versuch zu entfliehen, wurden indes eingeholt und kamen in bester stimmung am 30. okt. in Merv an. Aber schon in der ersten nacht erkrankte Rustam an malaria, ich beschäftigte mich danach also nur mit Abdillah, dem jüngeren von ihnen. Den 3. november fühlte auch ich mich von der malaria befallen und musste die beiden armen männer, von denen der eine vor heimweh und angst in der fremden stadt, der andere vor fieber nur immer *„oi̯ illō!"* und *„oi̯ χudō"* zu jammern wusste, nach ihrer heimat fahren lassen. Sehr feierlich, mit *salam* und herzlichem dank für gute bezahlung nahmen sie abschied.

Fieberkrank zu bett liegend konnte ich keine weiteren studien treiben und musste, sobald ich mich ein wenig erholt hatte, nach Finland zurückreisen, um meine gesundheit wiederherzustellen. Das material, das ich hier veröffentliche, habe ich also zwischen dem 30. okt. und dem 3. nov. aufgezeichnet, und zwar bietet es nur die allerersten vorbereitungen zur aneignung der sprache. Die allzu kurze

frist, die verschlossenheit und furcht Abdillahs, die krankheit Rustams halfen natürlich nicht die mit meiner reise verknüpften absichten fördern. Auch unter günstigeren umständen ist die erlernung einer fremden sprache in drei oder vier tagen eine unmöglichkeit. Da Abdillah keine erzählungen, märchen od. ähnl. mitzuteilen hatte und die kleinen phrasen doch zu eintönig wurden, musste ich ihm selbst kleine geschichten verständlich machen und ihn mit eigenen worten das erzählte wiedergeben lassen. So sind die „Kleinen fabeln“ entstanden.

Was mir die mogholen durch den amtlichen dolmetscher in Kuschka über sich und ihre heimat erzählten, war in aller kürze folgendes. Die mogholen sind entweder hirten, die nomadisieren, oder arme arbeiter, die bei reicheren leuten dienen. Die meisten männer sollen persisch und auch puštu sprechen können. Auch sollen sie zu den türkisch redenden stämmen in nahen beziehungen stehen und sich bisweilen von ihnen ihre weiber stehlen. Die mogholen sind in kleinere stämme geteilt und haben ihre eigenen fürsten, die von Tschingis-Khan ihren ursprung ableiten. Rustams und Abdillahs herrscher hiess Mahmud und wohnte in Görü-šöhar.

Den namen „aimak“, den v. d. Gabelentz verwendete, erkannten Rustam und Abdillah nicht an, sondern verstanden unter *aimaq* oder *čör aimaq* die stämme: *ǯemšidi, häzärä, firuz-kūhī* und *täimānī*.

Bei der bearbeitung des gesammelten materiales habe ich ausser verschiedenen neupersischen grammatiken benutzt Žukovski (В. А. Жуковскій, Матеріалы для изученія персидскихъ нарѣчій. I. С.-Петербургъ 1888), Wilhelm Geiger (Etymologie und Lautlehre des Afghanischen, München 1893), E. Trumpp (Grammar of the Paṣ̌tō or Language of the Afghāns. Tübingen 1873), H. W. Bellew (A Grammar of the Pukkhto or Pukshto Language. London 1867, und: A Dictionary of the Pukkhto or Pukshto Language. London 1867). Sehr wertvoll für die kenntnis der frage von den mogholen ist prof. P. M. Melioranski's buch Арабъ Филологъ о Монгольскомъ языкѣ, С.-Петербургъ 1903.

Es ist mir eine freude für das herzliche wohlwollen, das ich bei meiner schwierigen aufgabe in so hohem masse von verschiedenen seiten genossen habe, meinen dank öffentlich auszusprechen. Beson-

ders bin ich dem russischen komitee der Association Internationale pour l'Exploration de l'Asie Centrale et de l'Extrême Orient in St. Petersburg, dem herrn kommandanten und obersten Krusenstjärna in Kuschka und herrn Dr. Smetanin in Merv zu danke verpflichtet. Beim aufsuchen der originale vieler mogholischen wörter hat mir herr akademiker Saalemann freundlichst beigestanden.

Lahti, Finland, im mai 1905.

Sprachproben.

A. Zusammenhängende phrasen.

1.

gɯ̄girtī pɯšni bi.	Das ist eine zündholzschachtel.
gɯ̄girti pɯštɯni tatanȧ.	Man streicht das zündhölzchen an der schachtel her.
dar barinȧ.	Es fängt feuer.
pɯf kėnȧ, ɯkɯnȧ.	Bläst man darauf, so verlischt es.
ɯkɯksōn, partaluqsōn.	[Es ist] verloschen und weggeworfen.
baqōr gēbȧ, partalǯᴇ.	Es verlor den nutzen, und man warf es weg.
gɯ̄girt ulōn bi.	Die zündhölzchen sind rot.
dērȧni raŋ okčᴇ.	Man hat sie mit farbe bestrichen.
gɯ̄girti parčᴇini.	Die hälfte von einem zündhölzchen.
gɯ̄girt piči bolǯᴇ.	Das zündhölzchen wurde zerstückelt.
tambōqūī modundu kiǯᴇ.	Sie steckten den tabak (die zigarette) in ein mundstück.
modunī amundunūn kiǯi tatanȧ.	Das mundstück steckten Sie in den mund und rauchen.
dɯt γarɯnȧ (qarɯnȧ).	Es steigt rauch auf.

2.

χot γōl ǯōγālγanȧ.	Die frau macht feuer an.
γōlās (qōlās) dut qarunȧ.	Aus dem feuer steigt rauch auf.
χōkistārni partalunȧ.	Die asche fällt ab.
zāγōl bolunȧ.	Es wird zu kohlen.
čōlōsīni γōl γarunȧ.	Aus dem loche (des primuskochers) kommt feuer.
čirōγ taqoidanȧ.	Die flamme flackert.
dērīni dekčεīni talinȧ.	Darüber stellt sie das kesselchen (die kasserolle).
to dērēsīni afuna.	Sie nehmen es ab (von oben).
bartuni bεilγanȧ.	Sie stellen es daneben.
barāsīni afuna.	Sie nehmen es von der seite.
qoinεini bεina, qoināsīni afunȧ.	Es steht hinten, Sie nehmen es weg.
ǯilōuduni bεina.	Es steht vorn.
ǯilōusīni s-apči qočarulγanȧ.	Sie nehmen es nicht davor weg, sondern lassen es stehen.
dorōsīni apči taχta dorīni taliǯε.	Sie nehmen es darunter weg und legen es unter den tisch.
qana bi, qanāsa appa-to?	Wo ist es, wo nahmen Sie es weg?
mundu, ėndȧ, tėndȧ bi.	Hier, dort, da ist es.
mundāsa, endāsa, tendāsa appōui.	Von hier, dort, da nahm ich es.

3.

dar ǯōγānȧ.	Man macht feuer an.
modunī naǯōr arra kenȧ.	Der tischler sägt das holz.
modunī qitqεjār ǯōurunȧ, qojōrī kenȧ.	Man schneidet das holz mit einem messer entzwei.
tulēŋ γōl kėnȧ.	Man macht feuer.
tez qitqεi ǯōurunȧ.	Ein scharfes messer schneidet.
modunī qaqalanȧ, ǯōurōsa qojōrī kėnȧ.	Man zerspaltet das holz, zerschneidet es in zwei stücke.

qitqɛī buγartuni pulaq mėχār uyγuǯɛ, mūqām bolǯɛ.	Man hat am hinterteil des messers einen beschlag mit einem nagel, angeschlagen und es wurde stark.
χotun ǯōrūī miōnīni nāχār kulinȧ, ki māqām bolgɛ.	Die frau bindet über die mitte des kehrbesens eine schnur, damit er stark werde.
χotun ǯōrūlɛi ǯōrū kėnȧ, ger ōrūn bolună.	Die frau kehrt mit dem besen, das zimmer wird sauber.

4.

χali γutīni bi.	Das ist eine blecherne dose.
sardiγni bi.	Das ist ihr deckel.
dekčɛīni sardiγni bi.	Das ist der deckel des kessels.
dekčɛīni učōγ dērȧ talinȧ (nirȧnȧ), miqōn bolγanȧ.	Man stellt den kessel auf den herd und kocht fleisch.
usun miqōn dērȧ uγurunȧ (čiqanȧ).	Man giesst wasser über das fleisch.
miqōn bučōlunȧ, bolunȧ.	Das fleisch kocht und wird fertig (= gar).
miqōn ōrūn bolunȧ.	Das fleisch wird gut.
miqōnī širwōni uftȧŋgār (uftȧŋlɛi) idȧnȧ.	Man isst die fleischbrühe mit brot.

5.

pōšū nitči irȧnȧ.	Eine mücke kommt geflogen.
söunȧ, sūʿǯɛ, nisinȧ, nispȧ.	Sie setzt sich, setzte sich, fliegt, flog.
aīna, ki olam, dūtōnȧ.	Sie fürchtet, dass ich sie töte, und entflieht.
pōšū qabarlɛjăn ǯöunȧ.	Die mücke beisst mit dem rüssel.
zambūr nēšlɛ öftȧnȧ.	Die biene sticht mit dem stachel.

γar zārār durunā.	Die hand schmerzt von dem gifte.
γadan purwōt bolunā.	Auswendig entsteht eine geschwulst.
to zambūrī barilā-to?	Fingen sie die biene?
zambūrī jal okpa-to (ōlasala-to)?	Haben sie die biene losgelassen?

6.

noqεi qu'čanā.	Die hunde bellen (der hund bellt).
noqεinūt qu'čačaγanā.	Die hunde bellen (alle jene hunde).
köu-köu kėnā, (köuas kėnā).	Sie sagen wau-wau.

7.

morinī ačara!	Hole das pferd!
morinī-mi ekinduni samōn ki, ki idägε.	Lege meinem pferd heu vor, dass es fresse.
morin ebaslanā.	Das pferd frisst gras.
γaǯar nam bolfa, ebasun χīl boluna, urγuna.	Wenn die erde feucht wird, wird (wächst) viel gras.
kōrēsnūt usun kėnā.	Die — — — (diener?) geben wasser.

8.

morin öuluna (qurdulanā, guīnā).	Das pferd läuft (trabt, eilt).
morin dērēsīni (dērāsīni) usurunā.	Das pferd hüpft hinüber.
čarγεidana.	Es geht ringsum.
öulukudu gur-gur kėnā.	Es saust, wenn es läuft.
adamī zinī morin dērā kėnā.	Der mensch legt einen sattel auf das pferd.
miōnīni taŋgār tatanā.	Er zieht den gurt über die mitte.

kölān riqōptu talinȧ, uninȧ.	Er passt seine füsse in die steigbügel und reitet.
laǯōmì γartunān barinȧ.	Er nimmt die zügel in seine hände.
pašnɛi kėnȧ.	Er treibt an (spornt an).
qamčinār morinì uggunȧ.	Er schlägt das pferd mit der peitsche.
morinì jobulγanȧ, öululγanȧ guìlγanȧ.	Er lässt das pferd gehen, laufen, traben.
morindu arfɛi ögunȧ, čōγ bolunȧ.	Er giebt dem pferd gerste, es wird dick.
morin ǯam (čam) kėnȧ.	Das pferd frisst (kaut).
siwist idȧnȧ.	Es frisst luzerne.
adam morinì ebasγalγana (ebaslalγanȧ).	Der mensch lässt das pferd gras fressen (weiden).

9.

arōba gir-gir kėnȧ.	Die karre knarrt.
arōbɛì tirni bi.	Die karre hat gabelarme (eine deichsel).
termȧni čarni (čarγ) bi.	Die karre hat räder.
tėndȧ adam uninȧ.	Dort (= auf dem wagen) sitzt der mensch.
arobɛì taχni (taχt) bi.	Die karre hat einen sitz.
diqōnɛì liŋni.	Die — — — — — —
ōhān barinȧ, mēχ uggunȧ, mūqām bolγanȧ.	Man nimmt eine eiserne schiene und schlägt nägel ein, man macht das rad stark.

10.

qazdōγ munattu jobunȧ.	Der kosak kommt hierher.
qazdōγ nöu irȧǯɛ, munda bɛinȧ.	Der kosak kam neulich, er steht hier.

bōz qazdōγ uniǯi öulunà.	Es kommen noch mehrere kosaken schnell geritten.
qazdōγ morin dērà uniqsōni uǯàǯεm-bi.	Ich sah, wie die kosaken auf pferden ritten.
to qazdōγ iràksōnī pei sà kèbà to?	Wussten Sie nicht, dass der kosak gekommen ist?

11.

bos bos!	Steh auf, steh auf!
l-aštanam bosgε.	Ich kann nicht aufstehen.
botči l-aštanam-bi.	Aufstehen kann ich nicht.
bosqudu idàm-bi.	Wenn ich aufstehe, esse ich.
bosuqsō idàm-ba.	Nachdem wir aufgestanden, essen wir.
nanda jem ökkε!	Er gebe mir etwas.
nanda jem ögunà-to, idīsūn (idāsūn)!	Geben Sie mir etwas, ich möchte essen!
tonūr jobunàm-bi.	Ich gehe mit Ihnen.
köun tonūr kelànà.	Der knabe spricht mit Ihnen.
bi bōbōlεjān kelànà.	Ich spreche mit meinem vater.
bidàt jemεī kisun (kèsun)?	Was könnten (möchten) wir machen?
bidà jemεī kijöu?	Was sollen wir machen?

12.

rizā köun la-jobunà.	Der kleine knabe kann nicht gehen.
rizā köun χoš-χoš (jaq-jaq) jobunà.	Der kleine knabe stolpert umher.
jot barigε.	Er lerne (gehen).
rizā köun būεi mōini kökànà.	Der kleine knabe saugt noch an der zitze seiner mutter.

qatsi köun kökeīni la kökänä.	Der grosse knabe saugt nicht an der zitze.
rizā köun kōkilanä.	Der kleine saugt (saugt immer?).
nikä sōl qojōr mō bolǯε.	Er ist schon ein jahr und zwei monate.
būεi bayalduni teftanä.	Er liegt im schosse der mutter.

13.

γarūn (qarūn) uγā!	Wasche deine hände!
enä γarī biχni bi.	Das ist die handwurzel.
enä γarī qurūni bi.	Das sind die finger der hand.
enä γar rōs qar.	Diese hand ist die rechte.
te γar čap qar.	Das ist die linke hand.
bi rōs köllεi (kölär) jobuna.	Ich schreite mit dem rechten fusse.
rōs γar quanni bi.	Die rechte hand ist stark.
čap γar quanni-uγεi bi.	Die linke hand ist schwach.
γarī arōsuni, miqōni, jōsuni, qimsuni bi.	Die hand hat haut, fleisch, knochen und nägel.

14.

būā ukin.	Die mutter und die tochter.
ukin qōšidanä.	Die tochter zürnt.
būā ukinī ugguna.	Die mutter schlägt die tochter.
ukin uilanä.	Die tochter weint.
ukin farš dērä uilaǯi söunä.	Die tochter sitzt auf dem fussboden und weint.
nudunān uŋgulanä.	Sie reibt sich die augen.
ukin l-uilanä.	Die tochter weint nicht [mehr].
būεi bayalduni (unduk dērä) teftanä.	Sie liegt im schosse ihrer mutter (auf den knieen).
būεījān suqanä.	Sie umarmt ihre mutter

15.

toni nuduni cinɛini bi.	Das sind Ihre brillen (od. Sie haben br.).
to tenni nudunān dērȧ taliǯɛ, ke uǯȧnȧ.	Sie setzten sie vor die augen, damit Sie sehen.
te ugɛi-fa, lö-uǯȧnȧ.	Wenn sie nicht da sind, sehen Sie nicht.
te afa, χob uǯȧnȧ.	Wenn sie da sind, sehen Sie gut.
te tendȧ-fa, qolō uǯȧnȧ.	Wenn Sie sie dort haben, sehen Sie weit.
ugɛi afa, oīrō uǯȧnȧ.	Wenn Sie sie nicht haben, sehen Sie (nur) nahe.
nudun kūr, wō bolǯɛ.	Das auge ist zu, geschlossen.
nudun qatɛi bi.	Das auge ist offen (eig. hoch).

16.

to moγōlī kelȧnīni pei lȧ kenȧ, surunan-to.	Sie kennen nicht die sprache der Mogholen, Sie lernen.
to moγōlī kelȧnīni bičinȧ-to.	Sie schreiben die sprache der Mogholen auf.
bičitala qalam čir-čir kēnȧ.	Wenn Sie schreiben, kratzt die feder.
murakap-toni kukȧ bi.	Ihre tinte ist blau.
jem asuqpa-to?	Was fragten Sie?
enȧ murakabī bugni bi.	Das ist der korkpfropfen zur tinte.
to buγār kulinȧ, murakap bi asqaragɛ.	Sie machen es mit dem pfropfen zu, damit die tinte nicht auslaufe.
jemār kulinȧ?	Womit mache ich es zu?
tenȧγār, enȧγār kulinȧ.	Mit jenem, diesem machen Sie es zu.
murakab qarō amārsɛi bi.	Die tinte ist schwarz.
qaγaz čaγōn amārsɛi bi.	Das papier ist weiss.

17.

čōs (čōsun) asqaranȧ.	Es fällt schnee.
čečȧk ukunȧ.	Die blumen sterben.
ubulȧ bε.	Es ist winter (im winter?)
čōsun ekȧda kėnȧ.	Es fällt viel schnee.
uškōn suni čōsun kiǯε.	Die vergangene nacht schneite es.
uškōn udur bōrìš asqaraǯε.	Gestern regnete es.
ǯōlāmōnās asqaranȧ.	Es fällt von — — —
qoitu udur s-asqaraba.	Vorgestern fiel es nicht.
usun jāχ kulinȧ.	Das wasser wird eis.
rūtì banni irȧnȧ.	Der fluss wird mit eis bedeckt.
suni qaraŋgui bolunȧ, udur rušnēì bolunȧ.	Nachts ist es dunkel, aber am tage ist es hell.
naran siŋgȧqudu qaraŋgui bolunȧ.	Wenn die sonne untergeht, wird dunkel.
naran γartala rušnēì bolunȧ.	Sobald die sonne aufsteigt, wird es hell.
naran γaruqsō rušnēì bi.	Nachdem die sonne aufgegangen, ist es hell.

18.

pōja čarγεidanȧ.	Der donner geht (= es donnert).
pōjā γurruγ gonȧ, γur-γur kėnȧ.	Der donner rollt.
pōjā solmastiranȧ.	Der donner blitzt.
γaǯartu bōrìš kėbȧ.	Es fiel regen auf die erde.
gil bolunȧ, laǯām boluna.	Es wird nass, es wird wässerig (?).
γaǯar bōrìš siminȧ.	Die erde saugt das wasser auf.
rustamì tìrqamōn asmōndu bεinȧ.	Der regenbogen steht am himmel.
asmōndu nikȧn naran, nikȧ mō, χìl istōrεi bi.	Am himmel gehen eine sonne, ein mond und viele sterne.
mō istōrāsa qatεi bεinȧ, naranāsa rizā bεinȧ.	Der mond ist grösser als die sterne, aber kleiner als die sonne.

udur nimγūzā boluna.	Der tag schreitet fort zum mittag.
nimγūzā naran qalöun boluna.	Die mittagssonne ist heiss.
udur pēšin boluna.	Der tag wird schwül.
naran asmōn dūrä udur jobuna, mō suni jobuna.	Die sonne geht am himmel am tage, der mond geht in der nacht.

19.

kundɛī qabarni tēš uγuruna.	Die spitze des pfluges schneidet.
kunda γaǯarī göurōn kēnä.	Der pflug wendet die erde um(?)
buγdɛi gelinä (χarman kēnä).	Man sät weizen.
delmūli buγdɛī qitqɛjār etkanä.	Man schneidet die weizenernte mit einer sense.
buγdɛī aštunä gertunān.	Man bringt den weizen nach hause.
χarmanī lat kenä, deröu kēnä.	Man trampelt die ernte, drischt.
tērmōndu aštunä, γulur kēnä.	Man bringt es in die mühle und mahlt.
γulurī χamir kēnä.	Das mehl macht man zu brot.
γulurī mušt kēnä.	Das mehl (der teig) wird geknetet.
mušti tunuq kēnä.	Der teig wird? — — —
tatanä, suntunä.	Man zieht es, man verlängert es.
tanūr dotonɛini tulāŋ γōl.	Im ofen ist feuer.
χamir tanūrtuni tulkunä.	Man schiebt das brot in den ofen.
χamirī nūrtuni ugguna.	Man klopft an das brot.
χamirī tanūrtu bolγanä.	Man backt das brot im ofen.
χamir ulōn bolunä — —	Das brot wird rot — —
tonɛīm nɛirtu oraǯɛ.	Sie sind (ja?) schläfrig.
butugɛ, nɛirān afija!	Es sei genug; lass uns schlafen gehen!

20.

moγōl ukin tanūr dar ugguna.	Das Moghol-mädchen macht feuer im ofen.
usun ačarunà, uftàŋ bolγanà.	Sie holt wasser und kocht das essen.
uftàŋgì gertunān öštunà.	Sie bereitet (?) das essen zu hause.
moγōl jem idànà?	Was die Mogholen essen?
χarbuzì idànà.	Sie essen (grüne) melonen.
indōnɛì idànà.	Sie essen wassermelonen.
sapčāì, maldɛì idànà.	Sie essen *sapčā* (?) und *maldɛi* (?)
tarōγì idànà.	Sie essen sauere milch.
qurūtì, masqɛì idànà.	Sie essen käse und *masqɛi* (?)
usun, čōì, sun, širwōn idànà.	Sie trinken wasser, tee, milch, suppe.
buγarlɛi sūnā, γarlɛi idànà.	Sie sitzen, sie essen mit den händen.
nāqilī kenà.	Sie unterhalten sich (?)
qonindu orčinà.	Sie gehen, um die schafe zu hüten.
gala-gɛjōdu orčinà.	Sie gehen auf die viehweide.
bìγō gertunān irànà.	Abends kommen sie nach hause.

21.

moγōlì qojōr köuni bi.	(Wir) sind (hier) zwei söhne der Mogholen.
nikàni bi bɛinà, nikàni enà bi; qojōrì bolǯɛ.	Der eine bin ich, der andere ist dieser; das giebt zwei.
nikàni apqaraǯɛ, munattu jobunà.	Ein — — —? (blieb?) er kommt hierher.

22.

moγōlì köuni ekinān šanā kenà.	Der Moghol kämmt sich den kopf.
qoqūl talinà.	Er macht ein „qoqūl".
ekinān qirγanà.	Er rasiert sich den kopf.

pōkülsi qiryanȧ.	Er rasiert sich mit einem rasiermesser.
šanālsi šanā kenȧ.	Er kämmt sich mit einem kamme.
qabarān ǯōyālyana.	Er putzt sich das gesicht.
barūtī töwgwnȧ.	Er dreht seinen schnurrbart.
sayalān čiqanā.	Er glättet seinen bart.
yar tatanȧ, ōrūn bolunȧ.	Er fährt mit der hand darüber und es wird sauber.

23.

moyōl mōini turtu barinȧ.	Der Moghole fängt fische mit dem netz.
bōz čaŋyāy dērȧ χamirī baχtalyanȧ, usundu tā kenȧ.	Weiter steert er an den angelhaken einen eider und senkt ihn ins wasser.
mōī usun dotonsini jobuna.	Der fischt bewegt sich (lebt) im wasser.
moini nafasni usun bi.	Das element (?) des fisches ist das wasser.
usun wysi-fu wkwnȧ.	Wenn ohne wasser, stirbt er.
usundu ōmudulanȧ.	Im wasser lebt er wieder auf.
mōini zopārni, bōlni bi.	Der fisch hat flossen und einen schwanz.
mōī usun qatan bōllsini šūr-wggunȧ, bōzlanȧ.	Der fisch schlägt das wasser mit der schwanzflosse und wirbelt es auf.
taqō gonȧ.	Er schlägt mit dem schwanze (wedelt).
purwōtayni, čwčwyni bi.	Er hat luftblasen und — —(?).

24.

moyōl kedū bi?	Wie viele Mogholen es giebt?
moyōl dā azōr ger bi, lag adam bi.	Es giebt zehntausend zelte Mogholen, oder hunderttausend menschen.

punsat ger barγūt bi.	Es giebt fünfhundert zelte Barghut.
azōr ger maŋgūt bi.	Es giebt ein tausend zelte Mangut.
azōr ger mardā bi.	Es giebt ein tausend zelte Mardā.
punsat ger ǯöutu bi.	Die Dschöütü sind fünfhundert zelte.
azōr ger zoiširγa bi.	Die Zoischirgha sind tausend zelte.
azōr dusat ger γūrī bi.	Die Ghori sind eintausend zweihundert zelte.
azōr ger babaka, azōr ger tamūrī, azōr ger saddi; gulrōm bi, γozālāq bi.	Ein tausend zelte Babaka, ein tausend zelte Tamuri, ein tausend zelte Saddi; es giebt auch Gülrām und Ghozäläq.
nuntuq-moni γūrī-šōhār.	Unsere heimat ist Ghori-šohar.
nuntuq-toni qana bi?	Wo ist eure heimat?
kandārī ǯilöudwni, fara-rūtī qoineini beina.	Diesseits von Kandahar, aber jenseits von Farah-rud.

25.

adam χil bolfa, χob adam ugei.	Obwohl es der menschen viele sind, giebt es keinen guten.
adam χob la beina, χudō χob beina.	Der mensch ist nicht gut, Gott ist gut.
ganda adam ekāda bi.	Es giebt viele schlechte menschen.
la jobuqu ganda bi.	Nicht (dahin) zu gehen ist schlecht.

26.

lālā ebātunā.	Der meister ist krank.
nōχuš bolǯen.	Er ist krank geworden.
lālā mi nōliš kēnā.	Mein meister jammert.

ǯōni χīl ebȧtunȧ.	Der körper tut ihm sehr weh.
dūrni χīl bi.	Seine krankheit ist gross.
orusi dūɛīni lɛ-idȧnȧ.	Er nimmt nicht russische medizin.
lā, botči laštanȧ.	Nein, er kann nicht aufstehen.
asmōn ökkɛ, ke bi ukugɛ.	Der himmel gebe, dass er nicht sterbe.
asmōn lɯ ukunȧ.	Der himmel stirbt nicht.
bēki bi.	Er ist stark (ewig?)
lālā quχuq-gonȧ, tubuf-gona, ebčūni ebȧtunȧ.	Der meister hustet, spuckt, die brust tut ihm weh.
orus dūɛī ögunȧ; afu, nutqu, bi ǯaǯi!	Der russe giebt arznei; nimm, schlucke, kaue nicht!
ruksat ketu, orčijȧ, enda ukum-bi.	Erlauben Sie, ich will wegfahren, hier sterbe ich.
lālā teftȧjana.	Der meister will schlafen.

27.

bidȧd orčīsūn, ǯɛidunān qarīsūn.	Wir wollen wegfahren und in unsere heimat zurückkehren.
qoitu bīγō mōšin jobuna.	Übermorgen abend geht der zug.
moγōl dōun orčinȧ.	Der Mogholensohn geht weg.
öuγōn qazamat kiǯɛ.	Die Afghanen haben gefängnisse gebaut.
či orčinȧ, či jema kėnȧ-či.	Wenn du weggehst, was wirst du tun?
qoina irȧku-bdȧ.	Wir kommen später.
qudōlī lɛ kelȧnȧm-dȧ.	Wir sprechen nicht lügen (= lügen nicht).
endȧ nōχuš bolǯɛ.	Hier sind wir krank geworden.
lālā χob bolumaǯɛ jobunȧ.	Sobald der meister gesund wird, gehen wir.
χob afa jem aǯi kerȧldunȧ, ki orčijanȧ.	Wenn er gesund wird, so bitten wir um was es auch sei, zu fahren.

ǯōni ekȧtar ebȧtunȧ.
qoitu χarōbtar bolunȧ.
χotuni köukanni lag bolǯi ölȧsunȧ.
figr uftiŋgī kijȧ tettu, ke idȧgɛ.

Sein körper schmerzt noch mehr.
Später wird es noch schlechter.
Sein weib und seine kinder sind ohne geld (?) und hungern.
Ich will ihnen brot geben, damit sie essen können.

28.

nudun čaγōn ėndȧ irȧ,
nudun qarō ėndȧ irȧ,

ėndȧ irȧ,
χō, ėndȧ irȧ!

Du weissäugige, komm hierher,
du schwarzäugige, komm hierher,

komm hierher,
oh komm hierher!

(Anfang eines mogholischen liedes).

B. Kleine fabeln.

I.

nikȧn adamī köuni ǯōni ebȧtčɛ. hakimdu aštuǯɛ, dūā apgɛ, köundunі ökkɛ, ke köun tajōr bolgɛ. hakim asuqčɛ: „qana-či ebȧtunȧ?“ „köunī-mi ǯōni ebȧtunȧ.“ „köuntoni jem idȧǯɛ?“ bōbōni geǯɛ: „nikȧn χōm uftȧŋ idȧǯɛ“. hakim nudunī dūɛini ökčɛ. bōbōni lā

Ein mann hatte einen sohn, dessen körper krank war (= der sich unwohl fühlte). Er brachte ihn zum arzte, um arznei zu bekommen und sie dem sohne zu geben, damit der sohn gesund werde. Der arzt fragte: „wo tut es denn weh?“ „Mein sohn fühlt sich unwohl im körper“ (= im magen, unter der brust). „Was hat Ihr sohn gegessen?“ Der vater antwortete: „er hat ungares brot gegessen.“ Der arzt gab ein augenmittel. Der vater sagt

kėnȧ, „nudduni χob, ǯōni ebȧtunȧ". hakim kelȧǯɛ: „nudun χob bolfa, χōm uftȧŋ lɛ-idȧnȧ."

nein, denn „seine augen sind gut, der körper tut ihm weh". Der arzt antwortete: „wenn das auge gut ist, so isst man nicht rohes brot."

II.

nikȧ noqɛi miqōnī amundunān apči usun dotuna jobuǯɛ. usun dotuna bōs nikȧ miqōni uǯȧǯɛ. „enȧ miqōnī afija" geǯi öȧrīni miqōnān taliǯɛ. noqɛī miqōni usundu öululuǯɛ. noqɛi miqōn ugɛi-ǯɛ.

Ein hund nahm fleisch ins maul und schwamm im wasser. Er sah im wasser auch ein stück fleisch. Dieses fleisch will ich nehmen, dachte er, und liess sein eigenes fleisch los. Das fleischstück des hundes schwamm im wasser weg, und der hund war das fleisch los.

III.

nikȧn adam nɛirtunān öu guštī ǯöudulaǯɛ. čimčȧ ugɛi ǯɛ ǯöudulaǯɛ. adam serȧǯɛ (seruǯɛ), botɛɛ. čimčɛī γartunān bariǯi teftȧǯɛ. ǯöudulaqsōn öu guštī sö-uǯȧǯɛ. ugɛi aǯɛ.

Ein mensch sah im traume fleischbrühe (träumte von fleischbrühe), aber es war kein löffel da, träumte er. Der mensch erwachte und stand auf, einen löffel in die hand nehmend legte er sich wieder. Aber die fleischbrühe, von der er geträumt, sah er nicht mehr; sie war weg.

IV.

nikȧ buγur jobuǯɛ, nikȧ ukȧr jobuǯɛ, nikȧ murγ nitčɛn. buγur murγūsa asuqčɛn, ki ukȧr ekȧtar

Es ging eine maus, es ging ein ochs, und es flog ein vogel. Die maus fragte den vogel, ist der

bi, bi jō bi. ɯurγ geǯɛn, ki ɯkȧr ekȧtar bi. buγur amundunān keī tataǯɛn, tataǯɛn. buγurni nikȧ bolǯi qaqaraǯɛ.

ochs grösser oder bin ich's? Der vogel sagte, dass der ochs grösser sei. Die maus zog luft in den mund, zog und zog. Plötzlich zerplatzte die maus.

V.

nikȧ buγur jobuǯɛ, nikȧ šīr jobuǯɛ. šīr buγurī bariǯɛ, buγurtu geǯɛn: „bi činɛī idȧnɯm-bi“. buγur geǯɛn: „namɛī bi idȧ! bi činūndu baqōr bolum-bi.“ šīr innăǯɛ: „či baqōrtu-mi la bolun-či.“ bōs nikȧ adam tor sūlγaǯɛn. šīr tortu oraǯi bandiraǯɛ, γarči laštana; tortu teflȧǯɛn, geǯi: „ɯkɯsūn“. buγur irȧǯɛ. torī qalam kiǯɛ, šīr γarčɛn. buγur sūīn kelȧǯɛ.

Es ging (= war) eine maus, und es ging (= war) ein löwe. Der löwe fing die maus und sagte zur maus: „ich fresse dich auf“. Die maus sagte: „friss mich nicht auf! Ich kann dir nützlich werden“. Der löwe lachte: „du kannst mir nicht von nutzen sein“. Weiter legte ein mensch ein netz aus. Der löwe geriet in das netz und wurde gefangen; entschlüpfen kann er nicht. Er lag im netze und dachte: „ich werde sterben“. Die maus kam, zernagte das netz, und der löwe kam heraus. Die maus hatte richtig gesprochen.

VI.

qojōr χotun nikȧ köɯnī sawār kerȧldȧǯɛ, šō(h)īni ɯgɛi-ǯɛ. dūwō kėnȧ, nikȧni: „namɛi köɯn“, nikȧni: „enȧ namɛiki köɯn“ geǯɛn. qōzī asuqpa: „kenīki köɯn?“ „namɛiki“, „namɛiki“. qōzī ke-

Zwei weiber stritten um einen sohn, aber sie hatten keine zeugen. Sie gehen vor das gericht, und die eine sagte: „er ist mein“ und die andere: „dies ist mein sohn“. Der richter fragte: „wessen sohn ist es?“ „Meiner.“ „Mei-

làǯɛ: „nikȧ šamšir apči ačara! köwnī qojōrī kėtu“ kelȧǯɛ, „nikȧ parčɛīni nikȧ nikȧndu ök!“ nikȧ χotun jem či lɛ-kelȧnȧ, nikȧni uīlanȧ; uīlanȧ, genȧ: „bi ola!“ qōzī kelȧǯɛ: „uīlaqči χotun köwnī banɛini bi.“ qōzī köwnī uīlaqčidu ökčɛ, jem či sɛ-kelȧksōnī, s-uīlaqsōnī qōzī wggwlɣaǯɛ.

ner.“ Der richter sagte: „holt ein schwert her und schlagt den sohn in zwei teile!“ „Gebt jeder von ihnen eine hälfte von ihm“, sagte er. Die eine frau sagt gar nichts, die andere weint; sie weint und sagt: „töte ihn nicht!“ Der richter sprach: „die weinende frau ist die besitzerin(?) des knaben.“ Der richter gab den knaben der weinenden; die, die gar nichts gesagt und nicht geweint hatte, liess der richter schlagen.

VII.

nikȧ adamī qojōr köwni bilă. rizā köwni bōbōdunān kelănă „mōlī-min rasatīni ögw!“ bōbōni mōlīni öglă, köwni arbōn wdwr bɛiǯɛ, mōlījăn apči orčiǯɛ. safar kiǯɛ, qolō orčiǯɛ. qolō nuntuqtu bū'ǯɛ, šilladu bū'ǯɛ. bōbōsajăn gošidaǯɛ. qolō nuntuqtu jȧk sōl bolǯi orčiǯɛ, pwlni aɣni sa-bolǯɛ; köwni wlatčaǯɛ. nikȧn adamī gertwni oraǯɛ, geǯi: wftȧŋ öktw, idăsūnă. adam χob wftȧŋgī te

Ein mensch hatte zwei söhne. Der jüngere sohn sagt zu dem vater: „gieb mir meinen anteil am besitztum.“ Der vater gab ihm sein gut. Der sohn blieb einige tage und nahm dann sein gut und ging weg. Er machte eine reise und zog in die ferne. In einem fernem lande liess er sich nieder, in der fremde (?) liess er sich nieder. Er zürnte seinem vater. Ein ganzes jahr war es, seitdem er weggegangen, und sein geld und seine mittel nahmen ein ende; und den sohn hungerte. Er ging in das haus eines mannes hinein und sagte: gieb mir brot, ich möchte essen. Die menschen geben diesem sohne kein gutes

köundıni lö-ugună. bolɣaqsōn uftȧŋ lɛ-idȧn, χōm; ɣōqɛi ōmui gertıni uftȧŋgī idȧnă. köun ōȧrini öȧrdunăn kelȧǯɛ: „bōbō-mi ordōduni adam χīli bi, bōbō-mi adamdu uftȧŋ ögunȧ; bi jobusūn, orčisūn bōbō-mini gertıni qarisūn! bi bōbōdunăn kelȧsūn: ei bōbō, bi uftȧŋ-ugɛi, ulatčaǯɛ. sōī sōl irȧǯɛm-bi. uftȧŋ öktu, idȧsūnă." köun bōbōjăn gertıni orčiǯɛ, qolōsa irȧǯɛn. bōbōni uǯȧǯɛ, taniǯɛ, köuni nūrīni mačă kiǯɛ. köun bōbōni ɣar-ɣalīni mačă kiǯɛ. bōbō adamdu kelȧbȧ, adamī jot kebȧ: „enȧ köun ukukson köundu adōli bɛiǯɛ, omdulaǯɛ." ekinduni malɣɛī talină, mandal quʿčinȧ, čafōnī köundunăn umusɣanȧ, költduni χob köuš kėnă, qurūnduni ȧŋguštȧr kėnă, χot ögunȧ. χob tuɣulī ačaralɣana, tuiduni olalɣană. bōbōni köuni χušwaχtī tajōr bolǯɛ.

brot. Gekochte speisen isst er nicht, nur rohe; in dem schweinestall isst er sein essen. Der sohn sagte zu sich selbst: „in meines vaters dorf (lager) sind viele menschen, und mein vater giebt den menschen zu essen. Ich will mich auf den weg machen, wegfahren und in das haus meines vaters zurückkehren. Ich will zu meinem vater sagen: „Ach vater, ich bin ohne brot, ich bin hungrig. Nach einem jahre bin ich zurückgekommen. Geben Sie mir brot, ich möchte essen!" Der sohn begab sich nach dem hause seines vaters und kam aus der ferne. Der vater sah ihn, erkannte ihn und küsste das antlitz des sohnes. Der sohn küsste die beiden hände des vaters. Der vater sprach zu dem volke und teilte dem volke mit: „Dieser sohn war gerade wie ein gestorbener sohn, er ist wieder lebendig geworden." Er setzt ihm eine mütze auf den kopf, er wickelt darum einen turban, er lässt seinen sohn einen kaftan anziehen, macht gute schuhe an (= für) seine füsse; an den finger tut er ihm einen ring und giebt ihm eine frau. Ein gutes kalb lässt er holen und töten auf der hochzeit. Der vater und der sohn waren froh und zufrieden.

VIII.

nikȧ bōbō köunījān elǯiγōn dērȧ unilγaǯε. öȧrini ǯilöudumi guīnā. nikȧ adam geǯεn: „bōbōjān unilγa, öȧrin-či köllεjān jobu!" köuni köllεjān jobuǯε, bōbōni uniǯε. nikȧ adam mör dērȧ ǯilöudumi irȧnā: „ei bōbȯ utȧγū, či köllεjān jobu, rizā köunī unilγa!" bōbōni tā bolǯε, rizā köunijān unilγaǯε. nikȧ adam mörtu ǯilöudumi irȧnā: „ei köun, či jema uninȧ-či, bōbōjān unilγa!" bōbōni köundunān geǯε: „bi unija-bi ganda, či unija-či ganda, qojōr unijöu". qalin uniǯε. bōs nikȧ adam ǯilöudumi irȧnȧ, geǯi: „ėnȧ elǯiγōni kenī elǯiγōni bε? tonεi ugεi bε. qojōr adam nikȧ elǯiγōnī uninȧ; to tā boltu! elǯiγōn čutur jobunȧ, ečȧǯε. laštanȧ jabugε". bōbō köunār elǯiγōnāsajān tā bolǯεn, elǯiγōnī kōlni kuliǯε, nikȧ urtu modunī čiqaǯε; kölni

Ein vater liess seinen sohn auf einem esel reiten, selbst läuft er voraus. Ein mensch sagte: „lass du deinen vater reiten und gehe selbst zu fuss!" Der sohn ging zu fuss, und der vater ritt. Ein mensch kommt (ihnen) entgegen auf dem wege: „oh, du alter vater, gehe du zu fuss und lass deinen kleinen sohn reiten!" Der vater stieg ab und liess seinen kleinen sohn reiten. Ein mensch kommt (ihnen) auf dem wege entgegen: „oh, sohn, was reitest du da, lass deinen vater reiten!" Der vater sprach zu seinem sohne: „wenn ich reite(n will), so ist das schlecht, wenn du reitest, so ist das (auch) schlecht; lass uns zu zweien reiten!" Beide ritten. Noch ein mensch kommt (ihnen) entgegen und sagt: „Wessen esel ist das? Euer ist er nicht. Zwei menschen reiten auf einem esel; steigt ab! Der esel bewegt sich ja kaum, er ist erschöpft. Er kann nicht mehr gehen." Der vater mit seinem sohne stieg von seinem esel ab, sie banden die füsse des esels (zusammen) und taten einen langen stock dazwischen; seine füsse

dēkši bolǯɛ, sēr doroni bolǯɛ. bōbō köɯnlɛjā̆n taχta dērȧ jobuǯɛ, χīli adamnūt innāčaγaǯɛ. elǯi-γōn sērlɛjā̆n unōǯɛ, rɯ̄tī taχta dērā̆s usundu unōǯi ɯkɯǯɛ.

wurden nach oben und sein rücken nach unten (gekehrt). Der vater mit seinem sohne ging über eine brücke, und viele menschen lachten. Der esel fiel auf den rücken; von der flussbrücke fiel er ins wasser und kam um.

Wörterverzeichnis.

Die buchstabenfolge schliesst sich der gewöhnlichen an, ausser dass *q* sogleich nach *k* gestellt ist.

Einige abkürzungen: afgh. = afghanisch, alt. = altai-türkisch; ar. = arabisch; bal. = baludschistanisch; burj. = burjatisch; dž. = dschagataisch; hind. = hinduisch (hindustanisch, urdu); khU. = Khalkha-mongolisch in Urga; kalm. = kalmükisch; m. od. mong. = mongolisch (schriftsprache); p. = persisch (farsisch); t. od. tat. = tatarisch-türkisch; tar. = tarantschi-dialekt.

abdillō name Abdillah (Abdullah); *nerà-mi abdillō* ich heisse Abd.

adam und *adamī* mensch, mann; t. p. afgh. (aus ar.).

adōli ähnlich; m. **adali**.

ačarulγanà lässt holen, fakt.

ačarunà holt; m. **aca** und **acaraqu**.

ačinà lastet, ladet; mong. **aciqu**.

afija 70; afgh. **avia**, p. **haftād**.

afsat 700; p. **haftsad**.

afuna (imper. *afu* und *ab*, prät. perf. *appa*, conv. impf. *apči*) nimmt; m. **abqu**.

aγ (geld)mittel?; t. p.; vgl. tat. **aqča** geld. Orkh. **aγy** reichtum.

aīlγana erschrickt; m. **ajulgaqu**.

aīna spiegel; p. **aina**, afgh. **āīnah**.

aīna fürchtet, ist bang; m. **ajuqu**.

akim, siehe *hakim*.

alila eine arznei? „bei gott?"

alō bunt; t. **ala** id. vgl. mong **alag**.

aluqa hammer; m. **aluqa**.

aman, amun mund; mong. **aman**, vgl. tat. **am**.

amārsši etwas, sache, ding = *jamārsà*, vgl. kirg. **nerse** etwas; also vielleicht *jema* 'was' + t. **erse** 'es sei'.

ambūr schlüssel; p. **anbur**.

amdulana wird lebendig; m. **amidulaqu**.

amdun lebendig, im leben; m. **amidu**.

amsanà kostet, schmeckt; m. **amsaqu.**

amta geschmack; m. **amta.**

anōr granatapfel; p. **anār, anōr,** mong. **anar.**

antar affe; kaschmir **wāndur**?

àŋgur weintraube; p. **āngūr.**

àŋguštar fingerring; p. **anguštar.**

aŋγanà, χešnūt aŋγāsūn (ich will meine eigenen sehen?).

apčaγanà nehmen (mehrere auf einmal); m. **abcagaqu.**

apqaranà ?, sieh s. 11.

arbōn 10; mehrere; einige; m. **arban.**

arfɛi gerste; m. **arbai.**

arfā gerste; vgl. m. **arbai** und t. **arpa.**

arōba karre; vgl. t. **arba, araba.**

arōsun die haut; m. **arasun** neben **arisun.**

arra säge; p. **arra.**

arra kènà säget.

asqaranà fliesst über, wird verschüttet; m. **asqaraqu.**

asmōn himmel; gott; p. **asmān, asmōn.**

assat 800; p. **haštsad.**

asuγuna fragt (*asuqpa, asuqči*); mong. **asugqu** (und **asuguqu**).

aštia 80; afgh. **atia,** p. **haštād.**

aštunà bringt, holt; ? vgl. kalm. *āšnā* kommt; *-tu-* findet sich auch in *sun-tu-nà* s. d. w.

awōk ? in *bōz awōk qalōuntar* noch heisser.

awōza gerücht; larm; p. **awāza.**

azīz lieb; p. **aziz.**

azō-gonà schreit (der hahn); p.

azōr 1000; p. **hazār.**

babaka stamm Babaka.

baγal schoss; p. **baγal.**

baχtalγana zwingt ein; vgl. mong. **bagtagaqu.**

baχtanà findet platz; vgl. mong. **bagtaqu.**

baqōr nutzen, hülfe; p. **bakār, bakōr.**

balešt kissen; p. **bāliš, bālišt.**

balγ blatt (*bal-ni*); p. **balg, barg.**

balta axt; mong. **balta,** t. **balta** und **malta.**

bana besitzerin, herrin; p. **bānū.**

bandirànà wird gebunden, verfängt sich; von *bant.*

bant (*banni*) band, glied, arrest.; p. **band.**

bar seite, neben; *bartu* neben, bei; p. **bar.**

barγut die Barghuten; vgl. Bargu-burjaten in Sibirien und Bargu-solonen in der Mandschurei.

barinà nimmt (in die hand); greift; mong. **bariqu.**

barūt schnurrbart; t. **barut.**

beidūn dick, grob; mong. **büdegün** (vgl. t. **bijik**).

beiri schwiegertochter; mong. **beri.**

bēki ? ewig; ? vgl. mong. **beki.**

bɛilγanà lässt bleiben; stellt, hält

in aufrechter stellung, fakt. von *bεinà.*

bεinà ist, steht, bleibt stehen; m. **baiqu.**

bi = gr. *μη*, lat. **ne**; mong. **buu**; vgl. kalm. *bitšgε* neben mong. **bütügei.**

bi ist; auch *βi*; *bε*, *βε*; mong. **bui (büi).**

bi ich; mong. **bi.**

bičik schrift, pl. *bičiγūt*; m. **bicig.**

bičinà schreibt; mong. **bicikü.**

bīdā weizen; t. **bidai** (< **buidai*).

bidà, bidàt wir (mit plur. endung *-t*); m. **bide.**

biγō spät; p. **bīgā.**

biχ wurzel, anfang; in *γarī biχni* handwurzel, handgelenk; p. **biχ.**

bilā (es) war; m. **bülüge,** kalm. *bilε* kh. *вilā.*

biši ein anderer; mong. **busu,** kalm. *biši* khU. *вiššə*; vgl. t. **baš-qa.**

bō zugeschlossen, in *bō boluna* schliesst sich zusammen, *bō kėna* macht zu; p. **bā.**

bōbō vater; mong. (besonders kalm.) türk. pers. afgh. hind. **baba.**

bogbant handtuch; p. **bogband.**

bōhōr, bōōr sommer, frühling; p. **bahār, bohōr.**

bōit lied; p. **bāit, bōit.**

bōitγanà singt.

bojōr herr (als anredewort); t. **bajar.**

bōl schwimmflossen; p. **bāl.**

bolγanà lässt werden, macht reif, fertig, kocht; m. **bolgaqu.**

boluna wird; ist möglich; wird reif (*bolfa, bolǯε*); m. **bolqu.**

borō dunkelgelb, gelbbraun; m. **bora** 'grau'; vgl. afgh. **bor** 'grey, brown; a grey horse' (Bellew).

bōrīš regen; p. **bāriš.**

bosunà steigt auf; m. **bosqu.**

bōz noch mehr, noch, wieder; p. **bāz, bōz,** vgl. m. **basa.**

bōzi kėnà spielt; p. **bāz, bōz** 'spielend; spiel'.

bōzlanà spielt.

bozōr bazar; p. **bazar.**

bōàrà niere; m. **bögere.**

bōuna siehe *būnà.*

bučōlγanà bringt zum aufkochen, sieden; m. **bucalgaqu.**

bučōlunà kocht, siedet (prät. impf. *bučōlǯε*, prät. pf. *bučōlfa*); m. **bucalqu.**

buγār after; der hintere teil; p.? (vgl. AΦM. s. 109 **baγur,** was mit m. **bagu-** 'sich senken' und m. **bagur** 'abhang' zusammengestellt wird.)

buγdεi weizen (= *bīdā*); m. **bugudai.**

buγur maus; p. **buγur.**

buqa stier; m. **buqa.**

bulān-boluna (die blätter) entfalten sich; p. **buland.**

buldaŋ penis.

bulγōr leder, juft; m. **bulgari.**

bulγū das waschen; t. **bulγū.**

bulγū kėna spült, wäscht

būnà liesst sich nieder; nimmt sein wohnort; m. **baguqu.**

buz ziege; p. **buz.**

bug pfropfen, korkpfrofpen; m. vgl. **büglekü** zustöpfen.✓

bulūdanà wirft weg ? teilt?

burkunà überdeckt; m. **bürkükü.**

butunà wird fertig; m. **bütükü.**

būā, būwɛ mutter; onom. vgl. mong. **bübei.**

čafōn kaftan; p. **cafān**; kalm. *tšapān;* afgh. **čapan**; hind. **čapkan.**

čaγlanà fällt (fallen).

čam kinà zerfrisst? ergreift?

čànčinà haut, stecht; t. **čanč.**

čaŋγāq angel.

čàŋgiz χān Tschingis-Khan; p. [aus dem mong.; **ciŋgis** (= t. *teŋgiz*) 'meer' wie auch **dalai** in Dalai-Lama].

čap link, links; p. **čāp.**

čapōt kamelfuss, *temōni čapōnni*; p.? afgh. **capar** 'pad of a camel's or elephant's foot'.

čarγ radring, radschiene; p. **čarχ.**

čarγɛidanà geht (vom donner), rollt.

čarχɛidanà geht ringsum, hin und her; vgl. *čarχ* + mong. **-da-.**

čarm-kėna bereitet leder; p. **čarm** leder.

čatqanà ist satt; m. **cadgaqu** sättigt.

čatqalγanà sättigt; m.

čėčàk blume; mong. **ceceg**; auch t.

čeiʒi brust; mong. **cigeʒi**✓

čėkin, čikin ohr; mong. **cikin.**

či du; m. **či.**

čiqanà glättet; m. **cigaraqu** glanzig sein. ✓

čiqànà (čiq kinà?) packt voll; mong. **cikikü,** vgl. **ciqul, ciquldaqu.**

činō wolf; m. **cinua, cino.**

čiŋ ufer, absturz; afgh. **čiŋ** 'gaping, open, wide'.

čir-čir kėnà zischt, kratscht.

čirōγ feuerflamme, lampe; p. **čirāγ, čirōγ.**

čōγ fett, dick; p. **čāg,** afgh. **čāγ.**

čōī thee; p. **čōī**; stammt durch das tatarische und mongolische **čai** aus dem chinesischen.

čōlō loch; m.; vgl. **cogul-qu** durchlöchern. ✓

čōlōdōr löcherig (*-dōr* = p. **-dār**).

čoŋgūrāγ knie, die innere seite des knies; ? afgh. **caŋgāl** 'elbow joint'.

čōr vier (= *durbōn*); p. **čār, čōr.**

čōrdūs-kėnà fällt an (der hund).

čōrsat 400; p. **čārsad.**

čōršambɛ mittwoche; p. **čāršanba.**

čōsun schnee; *č. asqaranà* es

schneit; mong. **casun**, vom wurzel **ca-** weiss.

čöukī stuhl; ? hindu **čaukī,** afgh. **cokaī** 'a guard, watch: place or station of a guard; tour of watching' (Bellew).

čučōγ zitze, euter.

čufōn hirt, pl. *cufōt*; p. **čubān.**

čuqā span, stachel, kehricht, pl. *čuqāz*; afgh. **čūka.**

čusun blut; mong. **cisun**; kh. *ts'us*, kalm. *tsusn̥*.

čučă vogeljunge, küchlein; p. **čučī,** afgh. **čučai.**

čučug ?

čur aufwärts?

čutur kaum (?) wie (?); p. **četōr** wie.

dā zehn; p. **dah, dā.**

dabsan, *dabsun* salz; m. **dabusun.**

dādä od. *dādă* onkel; p. **dādā** grossvater, onkel; afgh. **dada** 'A term of affectionate address to a father or elder brother' (Bellew).

dáftár buch, register: p. **daftar.** vgl. m. **debter, degter.**

dallanà trägt auf den schultern; m. **dalulaqu.**√

dam schlinge (des strickes); p. **dam.**

dar thüre; p. **dar.**

dar krankheit; p. **dard.**

dar feuer, schiesspulver; p. **dari** vgl. mong. **dari** schiesspulver.

darašt baum; p. **daraχt.**

dardōr heiss; p. **dardār.**

dāros sicher (adv.); ? p. **durušt.**

daruna drückt; m. **daruqu.**

dasgiráγ handgriff (am pfluge); p. **dast** hand oder **dastgiri** hülfsmittel.

dasmal handtuch; p. **dastmal.**

dasta griff, handgriff; handvoll; p. **dasta.**

dāwō gerichtssache, streit; p. **dāwā, da'wā.**

deisun strick; m.√ **degesün,** vgl. AФM. s. 112 z. 12 **daisun** (ist **deisun** zu lesen).

dek kochtopf; p. **deg**; afgh. **deg.**

dekčei kessel, kasserolle; p. afgh. **degča.**

dēkši aufwärts; mehr; besser; m. **degegsi.** √

delmūli ernte; p.? vgl. afgh. **dalaī** 'A corn stack or rick' (Bellew).

dēra, dērà auf; oben; mong. **degere.**

dērāsa von oben; m. **degerece, degere ece.**

dèröu in *d. kènà* erntet; p. **daraw-idan,** afgh. **diraw** 'harvesting' (Bellew).

diqōn kaufladen; p. **dūkān,** auch t. r. **духанъ.**

diqōna ein teil der karre; der bank, der sitzplatz; p. vgl. afgh. **dūkānča** 'A platform, terrace; form, bench, settle' (Bellew).

dōγambei ?

dōkši nach unten; m. **doogsi**.
dōlu schulterblatt; m. **dalu**. ✓
dōna korn, frucht, samen; p. **dāna** körnchen.
dora unter; unten; m. **doura**. ✓
dōrunȧ, *darunȧ* presst, drückt; m. **daruqu**.
dotōna in, innen; m. **dotuna**.
döun stimme; mong. **dagun**. ✓
döun jüngerer bruder; mong. **degün**.
draχ ?
duγurunȧ in *dūl duγurunȧ*, vielleicht *dūldu uγurunȧ*.
dunda zwischen; m. **dumda**.
duŋqaǯaq ? (ein tier).
dūā arznei; p. afgh. **dawā** (aus dem ar.).
dusat 200; p. **dūsad**.
dušambɛ montag; p. **dūšanba**.
dutōnȧ flieht; m. **dutaqu**.
dūl mühlstein?
dumbȧ after, hinterteil des rükkens; p. **dunbal**.
duranȧ verkauft.
dūrgȧnȧ füllt; m. **dügürgekü**. ✓
durgȧnȧ schmerzt, brennt; m. vgl. **dürtekü** (Golst. Kowal.) und **dürüχü** (Бурятско-русскій словарь. Казань 1903).
durišt uneben, rauh; p. **durušt**.
dūrunȧ wird voll; m. **dügürgü**.
durunȧ brennt, schmerzt; m. siehe *durgȧnȧ*.
dūt rauch; p. **dud**; auch t. **tütün**.
ebȧsqanȧ frisst heu? m. **ebüs-** + ?
ebȧslana frisst heu; m. **ebüsülekü**. ✓
ebȧsun gras, heu; m. **ebüsün**.
ebȧtuna tut weh; kränkelt (*ebȧtpa, ebȧtčɛ*); m. **ebüdkü, ebüskü**.
ebčūn brust; m. **ebcigün**.
ebulȧ, *ubulȧ* im winter; m. **ebül-e**.
ečȧnȧ ist müde, ausgeschöpft; m. **ecekü**.
ei, *ɛi* ach! oh! (als anrede); m. **ai**.
einȧ; nuduni einɛini brillen; p. a.
ėkȧdȧ sehr, viel; m. **jekede**.
ekin kopf; m. **ekin** anfang.
elǯiγōn esel; m. **elʒigen**.
elkȧn leber; m. **eliken**.
emōl sattel (= *zīn*); m. **emegel**. ✓
enȧ dieser, dieses, gen. *enȧni*, dat. *enȧndu*, pl. *enȧt*; m. **ene**.
ėndȧ hier; m. **ende**. ✓
endāsa von hier; m. **endece**.
erinȧ wünscht, verlangt; m. **erikü**.
etqȧnȧ schneidet ab; m. **esgekü**. ✓
eǯȧn herr, herrscher; m. **eʒen**.
-fa, *-fu* wenn; m. **aba** (prät. pf. von **aqu**).
fara-rūt der fluss Farrah.
farš teppich, bett; p. **farš**.
figr gedanke; mühe; kummer; p. **figr** (aus arab.).
gȧč kalk; afgh. hindu **gač** 'lime cement, mortar' (Bellew).
gala herde (von schafen und ziegen); p. afgh. **galla, gala**.

galtaγ spielzeug? vgl. afgh. **γulat** betrug.

ganda schlecht, unrichtig, widrig; afgh.? vgl. bal. **gandag** schlecht, böse.

gεjō grasmark, wiese, (in *gala-gεjō* viehweide); p. **gajāh, gajō** gras.

gelinà säht; m. (unbekannt).

genà (*-gonà, -gànà*) sagt, spricht; m.; khU. *ɐenä*, kalm. *genε* 'sagen, denken'.

gēnà verliert; m. **gegekü.**

ger zelt; haus; mong. **ger,** vgl. tib. **gur.**

gerēsà von hause; m. **gerece.**

gertu zu hause; m. **gertü.**

gesàn magen; m. **gedesün,** vgl. kalm. *gesn̥*, АФМ. **kesesun** statt ***gessun** (s. 147 z. 1).

gif verschluss; p.?

gil sumpfig, dreckig; p. **gil** sumpferde.

gir-gir onom. für lärmen.

gir-gir kènà zischt, kratscht, lärmt.

göurōn in *göurōn kènà* treibt (die ochsen); p.?; afgh. **gorwān** cattle driver (Bellew).

gullā kugel; p. **gulla, gulli.**

gulf thüreisen, -angel; p. **qufl, qulf.**

gurdāliŋ wade; p. **gurda-i-liŋ.**

gūgirt zündhölzchen; p. **gūgird** (afgh. **gogar,** t. **kükür** > mong. **kökür**) schwefel.

guīnà läuft; m. **güjikü.**

gul rose; p. **gul, gül.**

gullànà ? giesst kugel.

gur-gur onom. für lärmen.

γadaqši nach aussen; m. **gadagsi.**

γadana aussen, ausser; m. **gadana.**

γar hand; m **gar.**

γar-γar gona murmelt, brummelt (der kamel).

γarunà tritt hervor, aus (*γarfa, γarčε*); m. **garqu.**

γašūn salz, bitter (= *qašūn*); m. **gasigun.**

γaʒar erde, land; m. **gaʒar.**

γōqεi schwein; m. **gaqai.**

γōl flussbett; m. **gool,** t. **qol.**

γōl feuer, flamme; m. **gal.**

γōsū morgens.

γotīr maulesel; p. **qātir.**

γōzālaq stamm Ghōzālaq.

γuazidànà ist schwach (?)

γuja oberschenkel; m. **guja.**

γulur mehl; m. **gulir,** vgl. kh. U. *ɐurl̥.*

γur-γur onom. für lärmen.

γūrī stamm Ghori.

γurruγ onom. für rollen und lärmen.

γutī dose; t. **quti.**

hakim arzt; p. **hakīm.**

heli gul rosen?

χāja testikeln; p. **χāja.**

χali blecheisen; p.?, vgl. kalm. *χälä.*

χalōs ende; zu ende; p. afgh. **χalās** frei, abgemacht, < ar.

χamir teig; p. **χamīr**, afgh. **χamīra**.

χān khan; p. **χān** (aus mong. **qan** oder **qagan**).

χarbūz melone; p. afgh. **χarbūza**.

χarman ernte; p. afgh. **χirman**.

χarōb schade, unglück; *χarōbtar* mehr schädlich; grösseres unglück; p. afgh. **χarāb**.

χarōb kėnȧ schadet, zerstört, verwüstet.

χat linie, zeichnung; p. **χatt** (aus dem ar.).

χeš anverwandter; p. **χwiš** selbst; anverwandter.

χešnūt die verwandten, die eigenen?

χīl, *χīli* viel; p. **χeilī**.

χišt ziegel; stein; p. **χišt**.

χob gut; p. **χub**.

χoq staub, kehricht; p. **χāk** erde; staub; vgl. m. **qog** kehricht.

χōkistār asche; p. **χākistar**.

χōl-χōli; *χ. noqei bī* es giebt hunde von verschiedenen rassen (?) Vielleicht p. **χāl-χāl** gesprenkelt, bunt.

χōm unreif; p. **χām**.

χoš hübsch; p. **χuš**, **χoš**.

χoš onom.; *χoš χoš jobunȧ* stolpert.

χoš-irawato, *χoǯirawato* willkommen! (von *χoš* und *irȧnȧ*) vgl. tat. **χoš geldiŋ**.

χošōl froh; p. **χošhāl**.

χot weib, = *χotun*.

χotun weib; p. t. vgl. mong. **qatun**; tar. *χotun*.

χōǯūm stengel (der blumen und früchte).

χudō Gott; p. **χudāī**.

χum morin traber(?) mit *ǯirō m.* zusammen aufgezeichnet.

χušwaχti froh; p. **χušwaqt**.

idȧnȧ isst; trinkt; m. **idekü** 'essen'.

ikȧ, *ėkȧ* gross; m. **jeke**.

ikȧdȧ in grossem masse, viel; m. **jekede**.

ikȧtar grösser; pers. komparativ.

illā Allah, Gott; *oi illā*, *oi χudō* 'ach, mein Gott!'

indōn wassermelone; p. **hinduwāna**.

indū hinduisch; Hindu.

innālγanȧ bringt zum lachen; m. **inijelgekü**.

innānȧ lacht; m. **inijekü**.

innāčaγanȧ lachen (mehrere auf einmal); m. **inijecegekü**.

irȧlγanȧ lässt kommen; m. fakt. vom folg.

irȧnȧ kommt; m. **irekü**.

istōrei, *istōra* stern; p. **sitāra**, Žuk. Mat. s. 144.

iškambȧ darmen; p. **iškanba**.

jāχ kälte, kalt; *jāχ kulinȧ* es friert zu; p. afgh. **jaχ**.

jāχuγ-gonȧ friert (? = *jāχ-ug-gunȧ*)

jak eins; *jak sōl* ein ganzes jahr, genau ein jahr; p. **jak** eins.

jak onom.; *jak jak jobunȧ* geht ruckweise.

jakšambɛ sonntag; p. **jakšanba.**

jal oguna lässt los; p. **jal, jalah** freiheit, frei.

jem was; m. t. (siehe Pronomina JSF On. XXIII,3 s. 15).

jema was; m. t. (vgl. kirg. **neme**).

jemār wie; m. vgl. **jambar,** kalm. *jamārn̥* was für ein.

jerōt stadt Herat.

jō oder; *jō — jō* entweder — oder; p. **jā, jō.**

jobulγanȧ in bewegung setzen; m. fakt. von folg.

jobunȧ geht; lebt; m. **jabuqu,** vgl. kalm. *jowχŏ, jomnā.*

jōl mähne; p. **jāl,** t. **jal.**

jon-ugɛi ungewandt, ungeschickt < *jot-ni ugɛi.*

jōsun knochen; m. **jasun.**

jot sitte; kunst, *jot barina* lernt; p. **jād.**

kandār stadt Kandahar.

kāγaz papier; p. **kāγid.**

kāǯi krumm; p. **kaǯi.**

kȧf bild; ? mong. **keb.**

kedū wie viel; mong. **kedü, kedüi.**

kei luft, wind; mong. **kei.**

keidȧnȧ es bläst; m. **keidekü.**

kelȧn zunge; mong. **kelen.**

kelȧnȧ sagt; mong. **kelekü.**

ken wer; mong. **ken.**

kėnȧ, kinȧ macht; mong. **kikü.**

kėnčikȧn klein, klein gewachsen, niedrig; m. vgl. tat. **kičikäi,** nog. *kəškeį* klein.

kerȧldanȧ zankt, streitet; mong. **kereldekü.**

kerči grosses messer; ? t. **kert-či** der hauende; vgl. m. **kercikü** abhauen.

ketulunȧ watet über, schreitet über (einen fluss); m. **getülkü.**

ki, kė dass; p. **ke.**

kinōr flussufer, seite; p. **kinār, kinōr.**

kirū onom. fürs pfeifen.

kirū kėnȧ pfeift.

kišti boot, kahn; p. **kašti.**

kitab buch; p. **kitab** (aus dem ar.).

kokūrtaγ gaumen?

kȯkȧ zitze; mong. **kökü.** √

kȯkȧlanȧ saugt (an der mutterbrust); m. **kökülekü.** √

kȯkanȧ saugt (an der mutterbrust); mong. **kökükü.** √

kȯl fuss; m. **köl.**

kȯnǯilȧ decke; m. **könʒile.**

kȯu-kȯu onom. für das bellen der hunde.

kȯuas kėnȧ bellt.

kȯukȧt kinder; m. **keüked** kinder, eig. pl. zu **keüken** mädchen; siehe *kȯun.*

kȯulȧk hemd; t. **köŋlek,** vgl. kalm. *kīl'k.*

kȯun kind; sohn; knabe; m.; vgl. schr. **keüken** und khU. *χū*

sohn ∼ *χū-χa* tochter, mädchen; AФM. **keun.**

köuš stiefel, schuh, sandal; vgl. p. **kaγš** (dial. **kauš**).

kūr blind; p. **kūr.**

kurrε füllen, fohle; p. **kurrá.**

kurti rock, wams; p. **kurtī.**

kukà blau, grün; mong. **köke.**

kuliγdanà wird zugebunden, schliesst sich zusammen; m. **küligdekü.**

kulinà macht zu, bindet fest; m. **külikü.**

kunda,? kumda pflug.

kundu schwer; m. **kündü.**√

kuŋgōn leicht; m. **küŋgen.**√

kurunà erlangt, kommt zum ziele; m. **kürkü,** t. **kir-.**

kušfat, kušpat kind? p.

kutàl arbeit; mong.; vgl. **kütelbüri,** kalm. *kötḷmös.*

kutàlči arbeiter, diener.

kuǯūn hals; m. **küʒügün.**

qabar nase; m. **qabar.**

qadūr zaum; m. vgl. **qaʒagar**; solon. *qadala*, mandschu **χadala.**

qaqalanà zerschneidet; m. **qaqalaqu, qagalaqu.**

qaqaranà zergeht; wird zerschnitten; m. **qaqaraqu, qagaraqu.**

qalam feder, schreibfeder; p. **qalam** (aus dem ar.).

qalam kinà zernagt.

qalεi stadt, festung; p. **qala**; *γūrīšī qalεi = γōrī-šōhar* der hauptplatz der mogholen.

qalin beide zusammen?

qalō krähe; p. vgl. kurd. **kalā.**

qalūn od. *qalöun* heiss; mong. **qalagun.**

qalöuntar heisser; pers. kompar.

qam ein wenig; rest, überbleibsel; p. **kam.**

qamči, qamču ärmel; mong. **qamcu.**

qamčin peitsche; t. vgl. džag. **qamčin, qamči,** afgh. **qamči.**

qamtu zusammen; mong. **qamtu.**

qana wo, wohin; mong.; vgl. khU. *χānɒ.*

qanāsa woher; mong.; vgl. khU. *χānās.*

qand zucker; p. **qand**; vgl. mong. **qandu.**

qar hand, arm; = *γar.*

qarana blickt, sieht, späht; mong. **qaraqu,** t. **qara-.**

qaraŋgui dunkel; finsternis; m. **qaraŋgui;** t. **qaraŋa.**

qarō schwarz; mong. t. **qara.**

qarinà kehrt zurück; mong. **qariqu.**

qašūn, qošūn salz, bitter; mong. **gasigun.**

qatεi gross, hoch; herr, fürst; afgh. p. (arab.) **qat'aī.**

qatεiki 100 (= *sat*) *qatεikinī parčεini* 50.

qat-kènà macht eine falte; t. **qat.**

qaz gans; p. t. **qaz.**

qazamat gefängnis; p. ? t. ?

qazdōγ, *qazōγ*, kosack, soldat; afgh. **qazzāq**, vgl. t. **qazaq**.
qɛiči schere; m. t. **qaiči**.
qičiγ armhöhle; t. ?
qilγasun haar (dickes); mong. **kilgasun**.
qīmat preis, bezahlung; p. **qīmat**.
qimsun nagel (auf dem finger); mong. **kimusun**.
qirγanà schneidet (mit der scheere); m. **kirgaqu**.
qišlanà schneidet ab (mit dem messer).
qitqɛi messer; m. vgl. **kituga**.
qoburγa rippe; m. **qabirga**; vgl. dž. **qaburγa**.
qočarulγanà lässt übrig bleiben; m. fakt. von folg.
qočaruna bleibt übrig, prät. impf. *qočarči*, prät. pf. *qočarfa*; m. **qocarqu**.
qoina hinter, hinten, nach; mong. **qoina**.
qoināsa von hinten; nach mong. **qoina aca**.
qoitu der hintere, *q. udur?* vorgestern.
qojōr zwei; mong. **qojar**.
qojōrī kènà zerspaltet.
qoqūl haarbüschel auf dem hinterkopfe; t. vgl. tarantschi **qoqul** aus dem p. **kākul**; auch im kalm. (*kökūl*).
qōlɛi hals, kehle; mong. **qogulai**.
qolō fern; mong. **qola**.
qōm gaumen; p. **qām, kōm**.
qōna alt; vgl. tar. **qona**.
qonin schaf; mong. **qonin**.
qoreš diener; p.
qōšidana zürnt; vgl. *qošūn* bitter.
qōwūl stadt Kabul.
qōzī richter; p. **qāzi** < ar.
quanà trocknet; mong.; vgl. **quua**, khU. kalm. *χō* hellgelb, halmfarbig.
quat stärke, kraft; p. **quwwat** (ar.).
qu'čanà bellt; m. **qucaqu**.
qu'čačaγanà bellen (mehrere hunde auf einmal); m. **qucacagaqu**.
qu'činà bedeckt; m. **quciqu**.
qudōl lüge, unwahrheit; mong. **qudal**.
quχuγ onom. fürs husten.
quχuγ genà hustet.
ququlunà beugt abwärts, biegt ab; m. **qugulqu**.
ququruna beugt sich, wird abgebogen; mong. **quguraqu**.
qulaγɛi dieb; m. **qulagai**.
qulōγunà stehlt; mong. **qulaguqu**.
qurdulanà eilt, läuft; m. **qurdulaqu**.
qurdun schnell, eilig; m. **qurdun**.
qurγana lamm; m. **quragan, qurigan**.
qurūn finger; m. **qurugun**.
qurut käse; p. t. **qurut**; mong. kh. *χurūt*, kalm. *χürsn̥* < **χurisun;* wahrscheinl. t. lehnwort.
la nein; nicht; vgl. *lu*, *lɛ*, vielleicht auch mit p.-ar. **la** zusammenzustellen.

la-kėnä verneint.
lab ufer; p. **lab** lippe, ufer.
lačaγ fenster.
lag 100,000; p. **lak.**
lag ohne geld, ohne ausweg?
lālā älterer brüder, onkel; meister; herr; t. p. hindu **lālā.**
laŋ hinkend; p. **lang.**
laŋgilanä hinkt; p. **lang** + m. **-la-.**
laštana kann nicht, **la** nicht + ein defekt. p. verbum.
lät-kėnä drischt, trampelt; p.
liŋ bein; p. **liŋ**; afgh. **leŋgai** a leg.
laǯam rinne?
laǯōm zügel.
lu, lɨ nicht; mong. **ülü.**
maγōī schlange; m. vgl. **mogai** mit umstellung der vokale.
maγz mark, kern, das innere; p. **maγz.**
maqam fest, stark; p. **mahkam,** afgh. **muqīm** constant, fixed, stable.
malda ? (etwas essbares).
malγɨi mütze; mong. **malagai;** auch t.
mandal turban; ? p. **mandīl.**
maŋgō (ein tier).
maŋgut stamm Mangut; bei den kalm. bedeutet *maŋg^at* tatarische stämme überhaupt; vgl. schr. **maŋgus.**
mardā stamm Mardā.
masqa ? (etwas essbares).
mačā kuss; *mačā kėnä* küsst; vgl. p. **mōč, māč** kuss; und **māč kardan** küssen; hindust. **mačī** kuss.
mēχ nagel; p. **miχ.**
mēī; *ekini mēīni* gehirn; t. **mejin.**
meimānā der stamm Meimene (spricht özbekisch).
miqōn fleisch; m. **miqan.**
miōn mitte; gurt; hüften; p. **miān.**
miōna mittelmässig; p. **miāna.**
mō monat, mond; p. **māh.**
mōa zitze; p.?
modun holz; m. **modun.**
mōēdōr feucht; p.
moγōl Mogholvolk, Mogholisch; t.; vgl. **moŋgol**; *ō* kann auf *a* zurückgehen, wir hätten also *moγal*, vgl. russ. **мугалъ,** hindust. *muγal.*
moγōlidu in der mogholischen sprache, auf mogholisch.
mōi fisch; p. **mōhī.**
mōl eigentum; mong. t. **mal** vieh; p. ar.; das wort ist vielleicht arabischen urprungs.
mōlōēm weich.
monōt geld; t. p. **manat** (vgl. r. **монета**); *azōr monōt* (1000 *m.*) ein rubel.
mōni (gen. zu **ba*) unser; ebenso dat. *mōndu*, abl. *mōnāsa.*
morin pferd; m. **morin.**
mōrtana vergisst; m. **martaqu.**
mōšin bahnzug; p. (wohl aus dem russischen **машина**).
mullōkitap buch; p. **mullā** Mulla und **kitab** buch.

munattu hierher; m.-t.; siehe „Über mongolische pronomina“ s. 12.

munda hier, hierher; t. **munda**, vgl. mong. **mön** gerade (dieser).

mundāsa von hier; t. **munda** + mong. **ca**.

murakap, *murakap* tinte; p. **murakab**.

murγ vogel, henne; p. **murγ**.

musōī mosaisch; jude; p. **mūsāī**.

mušt faust; p. **mušt**.

mur weg; m. **mör**.

muzdūr arbeiter; p. afgh. **mazdūr**.

nafas element? (siehe s. 12); p. afgh. **nafas** respiration, **nafs** lust, desire.

naft nafta, petroleum; p. **naft**.

nāχ seil, zwirn; p.

nāqil in *nāqūlī kènà?*

nal hufeisen des pferdes; p. **na'l**; t. **nal**.

namɛi mein; gen.-akk. von *bi*.

namɛiki (der) meinige; m. vgl. **miniki**.

naran sonne; m. **naran**.

nazar in *nazarni bi* es sieht so aus und *nazartu-min irànà* es dünkt mich, ich glaube; p. afgh. **nazar** sight, vision; look, glance; regard, observation.

naǯōr zimmermann, tischler; p. afgh. **naǯār**.

nɛi schilfrohr; p. **nai**.

nèrà name; m. **nere**.

nēš stachel (der biene); p. **niš**.

nikàn ein, eins; m. vgl. **nigen**; *k* statt *g* beruht vielleicht auf anlehnung ans pers. oder man hat eine parallelform anzusetzen.

nilbusun träne; m. **nilbusun**, **nilmusun**.

nīmγūzā mittag; p. **nīm** hälfte.

niōlduγanà klebt an (tr.); m. fakt. vom folg.

niōlduna klebt an (intr.); mong. **nigaldaqu**, **nagaldaqu**.

nirànà drückt ein; mong. **nerekü**.

nisanà, *nisinà* fliegt; mong. **niskü**, **neskü**.

nō neun (= rein mogholisch *nikà γar durbōn öàdà*); afgh. **no**, **noh**, **nah**, p. **noh**.

nōχuš krank, sehr krank; p. **nāχūš**.

noir = *nɛir* schlaf, schläfrigkeit; mong. **nojir** od. **noir**.

noqɛi hund; mong. **noqai**.

nōlīš in *n. kènà* jammert; p. **nālīdan**.

nōm feucht, feuchtigkeit; p. **nam**.

nōm name; p. **nām**, **nōm**.

nōm blatt; vgl. burj. *namši*, Tunka *nama*, schr. **nabci**.

nōrin dünn, fein; m. **narin**.

nōsat 900; p. **nohsad**.

nōtunà spielt; m. **nagadqu**.

nōu neu; neulich; p. **nau**.

nöunà nomadisiert, siedelt über; m. **negükü.**

nūγul süssigkeiten; p. **nuql.**

nuōsa enkel; p. **nawāsa,** vgl. afgh. **noāsai.**

nuχušidànà krank werden, vgl. *nōχuš.*

nuqa-kènà biegt, faltet; vgl. m. **nugulqu.**

nuqunà zermalmt; m. **nuququ.**

nuqurunà wird gefaltet, faltet sich zusammen; m. **nuguraqu.**

nuntana schläft; m. vgl. **untaqu;** das anlautende *n* späterer zusatz.

nuntuγ heimat; m. vgl. **nitug;** man sollte mogh. *nutuγ* erwarten; wahrscheinl. hat das vorhergehende wort auf die lautliche form eingewirkt; auch im Juan-čao-mi-ši heisst dies wort **nuntuγ; nitug** vgl. urj. **čyt-,** tat. **jat-** schlafen.

nutqunà verschluckt; m.; vgl. t. **jut-;** was die endung *-qu* betrifft, vgl. z. b. mong. **el-gü-** aufhängen = tat. **il-** idem.

nuduun auge; mong. **nidün;** vgl. **nidte** vor den augen.

nūr gesicht, antlitz; mong. **nigur,** burj. *ńūr* kh., kalm. *nūr*; herkunft unbekannt.

nūšum süss; süssigkeit; p. vgl. **nuš,** Žuk. (204) **nūš.**

ōān eisenbeschlag (am karrenrad); p. **āhan** eisen.

očōlana fliesst (vom wasser).

oīlγànà nähen lassen; m. **ojilgaqu.**

oīnà näht; mong. **ojiqu.**

oirō nah, nahe; mong. **oira.**

olaqsi die innere hand; m. vgl. **aliqa** id.

olalγanà lässt töten; fakt.

olanà töten; m. **alaqu.**

ōlasana lässt los ?

ōmiān und *ōmui* schweine ?

ōmudulana wird lebendig, lebt = *amudulana.*

orāh nagel? hammer? (*orāh uggunà*).

oram platz; t. **oram** strasse.

oranà geht ein. dringt ein; mong. **oraqu.**

orčinà geht weg, entfernt sich; mong. **ʒorciqu;** Juan-čao-mi-ši **jorčiqu.**

orčūlunà beugt abwärts; m. **orcigulqu** umwenden.

ordō haus, hof; schloss; mong. **orda;** auch nach Indien gedrungen als **urdū.**

orūn rein; reif, gut, hübsch; m. **arigun;** vgl. p. *ariw*; t. **arū,** nog. *ärü.*

orus Russe; t. oder. m. **orus.**

ōwozlanà rührt auf (das wasser).

öüdà aufwärts; mehr; mong. **ödege.**

öürini (er) selbst; vgl. m. **öber,** t. **öz.**

ōftànà bricht ab, zerstückelt; m. **ebdeku, ebtekü.**

öftänä sticht, durchstechen.

ögunä giebt (imper. *ög*, präter. perf. *ökpä*, conv. imperf. *ökči*); mong. **ögkü**.

ömusulγana lässt anziehen; m.; fakt. zum folg.

ömusunä zieht an; m. **emüskü.**

örinä lieben; m.; vgl. m. **öri** freund, geliebt und **örüsijekü** freundlich, gnädig sein.

öštunä ?

öu uzum wein; traubensaft; p. **ab-i-uzum.**

öuγušt fleischsuppe; p. **gušt** fleisch; **āb-i-gūšt** suppe.

öudän türe; m. **egüden.**

öuγōn Afghan (Aughan); ? vgl. Abakanfluss und Abagha, Abaghanar (ein mongholenstamm).

öulunä läuft; m?; vielleicht mit **egüle** wolke zusammenzustellen.

palaŋ panter, tiger; p. **palaŋ**, afgh. **praŋ.**

palaŋ-piši wildkatze.

panǯa hand, klaue, ast, zweig; p. afgh. **panča** kralle (der raubtiere und vögel).

panšambe donnerstag; p. **panǯ-šanbä.**

panšta 50; p. **panǯāh,** vgl. aw. **pančāsata.**

papulus zigarette [? < russisch папиросa].

par feder, flügel; p. **par.**

parda vorhang, gardine, schleier; p. **parda.**

partalunä wirft weg (*partalfa, partalǯe*); p. vgl. **partaw** wurf, sprung, sturz; t. **partaw etmek** werfen, schleudern (Zenker).

parči halb, hälfte; p. **parča** stück.

pašna in *pašnei kénä* treibt (ein pferd an); vielleicht p. **pašnah** stiefelabsatz.

pei verständlichkeit; *pei la bolunä* es ist unmöglich zu verstehen; ? p. **pei,** afgh. **pē** aus aw. **paiti** spur.

pei-kinä weiss, kann.

pēšin schwül, heiss; p. **pišīn** mittag (Žuk. Mat. s. 160).

piči zersplittert; t. **piči** von **pičmek byčmaq** schneiden; oder vgl. mong. **biciqan** klein.

piči kénä zerstückelt, zersplittert.

piōz zwiebel; p. **pijāz** eine art zwiebel.

pirē (hohes) alter; alt; p. **pīrī** greisenalter.

piši katze; p. **piši,** vgl. t. **myšyq mišik**; mong. **mis, mil** u. a.

pišne ? augenbrauen.

piwānt fetzen; flicken, stück; p. **peiband** zusammenhängend, verbunden.

pōčō könig, kaiser; durch t. **pāčā** aus p. **fādišāh.**

pōf lunge; p. ?

pojā donner; p. ? **pāja** 'würde'.
pōkī rasiermesser; p. **pākī, pōkī.**
pōrā stück; flickig; p. **pāra, pōra.**
pōrā-kėnȧ zerstören, in stücke schneiden.
pōrsī persisch, farsisch.
pōšā mücke; p. **pašah.**
pōšȧs fliege, mücke (= *pōšā*).
puχtadōr gebrannt (von ziegeln); p. **puχtan** kochen, **puχta** gekocht.
pul brücke; p. **pul.**
pulaγ beschlag (z. b. an einem messer); afgh. **pūlak** a clamp, bit, or wedge to fix the share of to the plough (Bellew).
purwōt anschwellung; geschwulst; p. **pur wāt** voll luft.
purwōtaγ blase.
punsat 500; p. = *punsat.*
pusta baumrinde; p. **pūst** baumrinde.
puż ?; *kaγazār puż ʒoγāʒɛ* machte von papier ein —.
puf onom. für blasen.
pul geld; p. **pul.**
punsat 500; p.
puš rücken (einer zündholzschachtel); p. **pušt** d. *pūšt* rücken.
rāk blut, ader; p. **rag.**
raŋ farbe; p. **raŋ.**
raŋ-oguna färbt.
rasat teil, anteil; p. afgh. **rasad** gras, provision, stores.
rei-kėnȧ, senden, schicken; p.
riša wurzel; p. **riša** bart, wurzelfasern.
riqōb steigbügel; p. **rikōb, rakāb.**
rizā niedrig, kurz, klein; p. **riza** zerstückelt.
riʒa = *riša* wurzel.
rōst, *rōs* recht, rechts; p. **rāst.**
rōstō recht, gerade; p. **rāsta.**
ruχsat urlaub, genehmigung; p. **ruχsat.**
ruχsat kėnȧ erlaubt.
rustam (männername).
rušnēi hell, licht; p. **rušnāī.**
rūt fluss; p. **rūd.**
sa nicht (mit präteritalen verbalformen); *sɛ*, *sō*; mong. **ese.**
sabanȧ schlägt; mong. **sabaqu.**
sabat korb, gefäss; p. **sabad.**
sāt uhr, stunde; p. **sā'at.**
safar reise; *safar kėnȧ* reist; p. afgh. **safar** (aus dem arab.).
saγal bart, t. **saγal,** vgl. mong. **saqal;** es kann jedoch auch sein, dass *saγal* rein mongolisch ist, wie **daqaqu ∼ dagaqu, qaqaraqu ∼ qagaraqu.**
sa(h)ar morgen; p. **saḥar** morgendämmerung.
saχtiōn eine art leder (saffian?); ? p. **saχt.**
sairin dünnes leder, chagrin; t.; vgl. mong. **sagarin,** kh. *sȧėrį.*
sājā schatten; p. **sāja.**
saqalaq unterkiefer; vgl. mong. **saqal.**

samōn futter; t. **saman.**

sanduγ kiste; t. p. **sanduq.**

sapča ? (etwas essbares).

sardig deckel; mong. **sardag** der obere teil des berges, z. b. (der berg) Munku Sardik; man vergleiche auch Khalkha W. *t̕ag* deckel, und t. *taγ* berg.

sarmō schöpflöffel.

sawār über (? instr. von *sab*).

sē drei; p. **sī**; auch mogh. *γurbōn*.

seiγinà pisst; mong. **sigekü** vgl. t. **sij-.**

seisun urin; vgl. mong. **sigesün.**

sel überschwemmung; p. **sēl.**

semistōn ? in *ke idàgɛ, ke semistōn bolfa* dass sie essen, dass sie — — — werden.

sēr rücken, nacken; mong. **seger,** ? p. **ser.**

seràna erwacht; schläft nicht; mong. **serükü, serkü,** vgl. tat. **sez-.**

sēsat 300; p. **sēsad.**

sēšambɛ dienstag; p. **sēšanba.**

sib apfel; p. **sib.**

siminà saugt; mong. **simekü.**

siŋgànà geht unter (von der sonne); mong. **siŋgekü,** vgl. t. *siŋ-.*

siŋgōn dünn, wässerig; mong. **siŋgen.**

sipōī soldat; p. afgh. **sipāī.**

sīr knoblauch; p. **sīr.**

sīsat 600; p. **sīsad.**

sisgɛi filz; vgl. mong. **esgei.**

siwist eine getreideart, luzerne; vgl. p. **aspist,** afgh. **ṡpēšta.**

sōχ los, nicht fest?

sōī neulich? vgl. m. **sai.**

sōīn richtig; mong. **sajin** vgl. tat. **saγ, saw.**

sojōwōn mütze; ehrenkleid; p. **sojāgā** ehrenkleid.

sōl jahr; p. **sāl.**

sōlrizā jung (= *sōldunān rizā*).

sōlqurdɛi alt, bejahrt; p. **sālχurda** vgl. t. **qurt-qa** altes weib.

solmas(t) blitz; p.

solmastirànà es blitzt.

sonusuna hört (*sonuspa, sonutči*); mong. **sonusqu.**

sōzγonà spielt, musiziert; *sōz* p. **sāz** musikinstrument.

sōzōk musik; p. **sāzāk.**

söul ende, schwanz; der hintere teil; mong. **segül.**

söunà sitzt; mong. **saguqu.**

söuzī obst; p. **sabzī.**

suān feile; p. **sūhān.**

sub morgen; p. **ṣubh** (aus dem arab.)

subōnaγ = *qōlɛini biχni* hals.

suda empfindlich, schmerzhaft.

suqanà umarmt; m.? (vgl. **sugu** armhöhle, kalm. **sū** id.).

sūlγanà setzen; fakt. von *sū-* oder *söu-.*

sultōn sultan, herrscher; p. **sultān.**

sum pferdehuf; p. **sum.**

sūnā sitzt, siehe *söunā*.

suntunā giebt nach, dehnt sich; vgl. mong. **sunaqu, sunuqu.**

surχ (vielleicht name); p. **surχ** rot; *qojōr χeš mōnī pīrē surχ bɛina* zwei unserer verwandten sind *pīrē, surχ.*

surunā lernt; mong. **suraqu, suruqu**; vgl. kirg. **sora-.**

surup blei; afgh. **surup,** p. **surb,** vgl. kalm. *zer*ᵊ*b* (in einem märchen).

sudmān schrot ?

sudun zahn; mong. **sidūn.**

sun milch; mong. **sü, sün,** vgl. t. **süt.**

suntu mit milch; mong. **sü-tü.**

suni nacht; mong. **söni,** vgl. kh. *šuni* und mong. **sönü-kü** erlöschen.

sutūn stamm, kolonne? p. **sütūn** Žuk. Mat. s. 144.

šalwōr pumphosen; p. **šalwār,** kalm. *šalwūr* und r. шаровары.

šam kerze, licht; p. **šamʿ** (ar).

šambɛ sonnabend; p. **šanba.**

šamšir schwert; p. t. **šamšīr.**

šānā kamm; p. **šānā.**

šānā kenā kämmt sich.

šāŋgul huf, klaue.

šār stadt; p. **šahr.**

šār-šōr onom. für brausen des wassers.

šāšta sechzig; p.

šillā ?

šir gold; p.

šir čōī „tee mit milch“ oder „gelber tee“ entw. p. **šir** 'milch' od. mong. **šira** 'gelb'.

šīr löwe; p. **šyr, šīr.**

šira gelb; mong. **sira.**

širwōn suppe; p. **šurwā.**

šištā 60 = *šāšta.*

šōhār; γōrū-šōhār dorf od. stadt Ghoru.

šōχ horn; p. **šāχ.**

šōχɛi baumzweig; p. **šāχa.**

šōī zeuge; p. **šahīd.**

šolta teppich.

šopār rückenflosse.

šöunam tau, feuchtigkeit; p. **šabnam, šaunam** (**šab** nacht, **nam** feuchtigkeit).

šukur lobrede; p. **šukr.**

šukur kenā lobt, dankt.

šurγunā schiebt ein; m. **sirguqu.**

šūr ögguna rührt um.

šūr salz, gesalzen; p. **šūr** Zuk. Mat. s. 157.

tā bis nach; *tā fara rūt* bis nach Farrah-rud.

tā nach unten, *tā kenā* versenkt, *tā boluna* sinkt; steigt ab (vom pferde); p. **tah, ta** boden.

taχt (taχ-ni od. *taχt-ini)* sessel; der boden des wagens; p. **taχt.**

taχta tisch, brett; p. **taχta;** über das tat. auch ins kalm. eingedrungen als *taχtă* brett, brücke.

tajōr gesund; p. **tajār.**

taqō gona wedelt (mit dem schwanze).

taqoidana wedelt, flattert hin und her.

talinȧ legt; m. vgl. schr. **talbiqu**, khU. *ťawⁱχv*.

tambōku tabak; p. **tanbākū**.

tamōn all, alles, vollständig; p. **tamān**.

tamuri stamm Tamuri.

tana stamm, baumstamm.

tanūr ofen; p. **tanūr**.

tāŋ bauchriemen; p. afgh. **tāŋ**.

tarōγ sauere milch; mong. **tarag**.

tasmā ungegerbtes ziegenfell; mong. **tasama; t. tasma**.

tatanȧ zieht; mong. **tataqu**.

tăkȧ.

tămus, *tămuz* hitze, die heisse jahreszeit; p. **tamuz**.

te der, jener; m. (siehe „Über mongolische pronomina“ s. 10 ff.).

teftȧna liegt; m. **kebtekü**; *t* statt *k* beruht wahrscheinlich auf assimilation.

teimōn Teimene (ein turko-tatarisches volk).

teimȧni Teimenisch; Teimene.

tėnȧγār, *tėnȧŋgār* damit, mit dem; instr. von *te*.

tėndȧ dort; dorthin; mong. **tende**.

tėndāsa von dort; mong. **tendece**.

termȧn wand; mong. **termen**, kalm. *termn̥*; t. **terem**.

tĕrmōn mühle; mong. **tegermen**; auch t.

tēš; in *tēš uγuruna* pflügt; p. **tiš** stachel.

tēšā axt; p. **tiša**.

tez scharf; p. **tiz**, t. **tez**.

tik-tik kėnȧ hämmert (onom.).

tir deichsel; p. **tīr**.

tirāsa ähre; p.

tirī lang; p.?

tirik bald; t. **tirik** schnell, lebendig.

tirqamōn regenbogen; p. **tīrkamān**.

to, *tot*, *tod* ihr, Sie; mong. **ta**.

toa zahl, anzahl; mong. **toga**.

toalana zählt; mong. **togalaqu**.

tōγ wölbung (der brücke); p. **tāq**.

tor netz; mong. **toor**; t.

tōǯik Tadžik; tadžikisch.

tȫu krumm? gedreht? p. **taftan**, stamm **tau-**.

tȫu-gunȧ dreht (= *tȫu-genȧ*).

tubuf-gonȧ spuckt; p. onom.

tuγul kalb; mong. **tugul**, vgl. t. **tuγ-, tuw-** geboren werden.

tuχōm (sonnenblumen-) samen; p. **tuχm, toχm**; kommt auch in mehreren türkischen und mongolischen dialekten vor (kalm. *toχm̥* herkunft).

tujam ? fest.

tuqɛi ellenbogen; mong. **toqai**.

tunuγ kėnȧ klopft, backt (teig).

tusun fett, speck, öl; mong. **tosun**.

tusunȧ trifft; mong. **tusqu**.

tufȧŋ flinte; p. **tufaŋ**.

tuj hochzeit, fest; t. **toi** hochzeit.

tulēn brennholz (?); m. **tüligen, tülijen.**

tulkunà schiebt nach; mong. **tülkikü.**

tun bitter; p.

turànà wird geboren; mong. **törekü.**

učōγ herde; t. **očaq.**

uγāna wäscht; mong. **ugijaqu.**

uγuruγdanà wird eingegossen, eingelegt.

uγuruna giesst ein, legt ein; m. vgl. t. **oγry** dieb, (verstecker).

uilanà weint; mong. **ujilaqu** od. **uilaqu.**

uqar kurz; mong. **oqar,** kalm. *oχᵒr.*

ukin tochter; mädchen; mong. **ükin.**

uqōna ziegenbock; mong. **uquna.**

ulō sohle; fussboden; mong. **ula.**

ulōn rot; mong. **ulagan.**

ulur lippe; mong. **urul;** vgl. *γulur.*

ulus volk; mong. **ulus.**

undō getränk, trunk; mong. **undagan, undan.**

unilγana lässt reiten oder in einem wagen fahren.

uninà reitet; m. **unuqu.**

unōnà fällt (fallen); m. **unuqu.**

urγunà wächst; mong. **urguqu.**

urtu lang; mong. **urtu.**

uruqši vorwärts; mong. **urigsi.**

usun wasser; mong. **usun.**

utqōn kurz, klein; m. **odqan.**

ubul winter (= *ebulà*); mong. **ebül.**

udur tag; mong. **edür.**

uftanà zerbricht; ? mong. **ebdekü.**

uftäŋ brot; t. (dial.) **etmek, ötmök, ötpök, öptök.**

ugei ohne; nein; mong. **ügei.**

ugguna schlägt; *ug* onom. für das schlagen.

uggulγanà lässt schlagen, fakt.

uinà kuh; mong. **ünije, ünige.**

ukàr ochs, rindvieh; mong. **üker.**

ukuksōn gestorben; mong. **ükügsen.**

ukunà stirbt, verlischt; mong. **ükükü.**

ulàsunà ist hungrig (*ulàspa, ulàtšε*); mong. **ölüskü, öleskü.**

ulàtčana ist hungrig.

undàγōn ei; m. **ündegen.**

unduk knie; mong. **ebüdek,** kh. *öwɒək,* kalm. *öu̯dᵒk.*

undun hosen; m. **ümüdün.**

uŋgulanà schleift, streicht, glättet; m. **üngelekü.**

usεi name Hussein.

usun haar; mong. **üsün.**

usurunà hüpft (*usurfa, usurtšε*); m. **ösürkü** spritzen.

učkōn gestrig, *učkōn suni* in der nacht, *učkōn udur* gestern; m. **ecügen** (von **ecü-** vergehen, zu ende sein).

utàγu greis, alter mann; mong. **ötegü.**

utkōn dick (nicht wässerig); mong. **ödken, ödgen.**

uzbōki özbek; üzbekisch (özbekisch), tatarisch.

uzum rosinen; mong. **üzüm;** t. p. a.

uǯänä sieht; mong. **üʒekü.**

zūγōl kohlen; p. **zuγāl.**

zambūr biene; p. **zanbūr.**

zaŋguk rost; verrostet; vgl. p. **zaŋgāl** Žuk. Mat. s. 141.

zär gift; p. **zahr.**

zart messing; p. **zard** gelb.

zīn sattel; p. **zīn.**

zoiširγa stamm *Zoiširγa.*

zōno knie; p. **zānn.**

ǯalt schnell, rasch; p. **ǯald.**

ǯam; *ǯam kėnä?* wird dick, fett, sammeln? vgl. p. **ǯam kardan** sammeln.

ǯämā freitag; p. **ǯum'a.**

ǯančinä haut (mit der axt); m. vgl. **ʒaŋlaqu** schlagen (mit stöcken).

ǯār-ši orčinä wallt, wogt (vom fliessenden wasser); p. afgh. **ǯārī** fliessend, aus dem arab.

ǯatqalγanä sättigt, siehe *čatqalγana.*

ǯatqanä wird satt, siehe *čatqana.*

ǯaǯinä kaut; m. vgl. **ʒaʒilqu** kauen.

ǯe (es) war; m. **aʒi, aʒigun. aʒigai.**

ǯei platz, zwischenraum; m. **ʒai,** vgl. auch p. **ǯa, ǯāi,** afgh. **ʒāe, ǯāe,** t. **jai.**

ǯeilunä spült; m. **ʒajilqu.**

ǯiγar leber; p. **ǯigar.**

ǯilōu früh; früher, *ǯilōudu* vor, vorn, entgegen; in der zukunft; p. **ǯilau, ǯilöm.**

ǯilmōn eben, glatt.

ǯirō passgänger; m. **ʒiruga,** vgl. t. *joγa*, mandsch. **ʒorau.**

ǯirōlana geht passgang; m. **ʒirugalaqu,** vgl. t. *jorγala-.*

ǯoγālγanä aufführen lassen, machen lassen, machen.

ǯoγānä; *dar ǯoγāna* entzündet sich, brennt; m. **ʒokijaqu** (ist vielleicht **ʒogijaqu** zu lesen).

ǯōn körper; ? p. **ǯān** seele, leben.

ǯōlāmōn ? wolke.

ǯōrū kehrbesen; p. afgh. **ǯārū.**

ǯōrū-kėnä kehrt (mit dem besen).

ǯōudulanä träumt; m. **ʒegüdelekü.**

ǯōun nadel; m. **ʒegün.**

ǯōunä beisst; m. **ʒaguqu.**

ǯōurō hälfte, mitte; m. **ʒagura.**

ǯōurōki zwischenliegend, mittel-; m. **ʒaguraki.**

ǯōurunä schneidet; m. **ʒaguraqu.**

ǯōutu stamm Džōutu.

ǯurkä herz; m. **ʒirüke,** kalm. *zürkn̥*, vgl. t. **jürök.**

Bemerkungen zur lautgeschichte und grammatik.

1. Die laute der Moghol-sprache sind hier mit „grober transskription“ folgendermassen dargestellt:

a) Klusile und affrikaten, tonlos: *q*, *k*, *t*, *p*, *č*, tönend: *g*, *d*, *b*, *ǯ*.

b) Spiranten, tonlos: *χ*, *f*, *s*, *š*, tönend: *γ*. *j*, *z*, *w*.

c) Liquiden: *r*, *l*.

d) Nasale: *ŋ*, *n*, *m*.

e) Vokale: *a*, *ȧ*, *e*, *ε*, *ė*, *i*, *o*, *ö*, *u*, *ɯ*; diphthongisch: *oa*, *öä*, *öɯ*, *εi*, *ui* (*uⁱ*), *ɯi*.

2. Tonlose klusile und affrikaten.

Das urmongolische hatte wie bekannt zwei aus einander zu haltende klusilreihen 1) *fortes* (schr.) **q**, **k**, **t** und (diphthongisches) **č**, 2) *lenes* **ɡ**, **g**, **d**, **b** sowie (diphthongisches) **ǯ**. Über ihren lautwerte zur zeit der trennung der afghanischen mogholen von ihren stammverwandten, also um die mitte des 13:ten jahrhunderts, können wir jetzt einen ungefährlichen überblick bekommen, wenn wir die mongolischen dialekte in China und Russland mit unserer Moghol-sprache vergleichen. In diesem neuentdeckten mongolischen dialekt sind die fortes jetzt unaspiriert, werden aber in intervokalischer stellung geminiert ausgesprochen. Wörter wie *miqōn*, *ukin*, *qatεi*, *ečȧnȧ* lauten also, mit genauerer transskription wieder-

gegeben, *mik̥k̥ōn* 'fleisch', *ukkin* 'tochter', *k̥attɨi̥* 'hoch, gross', *etťšänä* 'wird müde'. Auch anlautende fortes werden in entsprechender stellung geminiert; z. b. *jemɨī kijä* lies: *jemɨikkijä* 'was soll ich machen?', *iranà či* lies: *iranàtťši* 'du kommst'. Diese gemination hat einen sehr alten ursprung, und entspricht dem aspirationshauche der ostmongolischen dialekte. Dies tritt deutlich hervor, besonders was das **q** betrifft. Das urmongolische **q** war ein hinteres aspiriertes und energisches *k̥*ʻ oder ʻ*k̥* und hat sich in ein hinteres *χ* entwickelt in allen dialekten ausser im mogholischen, wo es also noch klusil geblieben ist: halblanges ʻ*k̥*. Man darf nicht vergessen, dass das mogholische sein jetziges *q* (od. *k̥*) zum teil dem einfluss derjenigen türko-tatarischen dialekte, zu denen die mogholen in ununterbrochenen beziehungen gestanden, verdankt, aber dennoch ist es bewiesen, dass man es im älteren mongolischen mit *q*, nicht mit spirantischem *χ* zu tun hat. Hätte das gemeinsame mongolische zur zeit der trennung ein *χ* gehabt, wäre dieser laut gewiss auch in dieser gestalt erhalten (das persische hatte ja auch *χ*), und wir hätten dann nicht *miqōn*, sondern *miχōn*. Alle wörter wie *χotun* 'frau', *χān* 'Khan' u. a. sind darum im mogholischen persische oder türkische fremdwörter, obwohl sie vielleicht ursprünglich aus dem mongolischen stammen. Übrigens ist es eine interessante erscheinung, dass mongolische wörter wie **gaqai** 'schwein' (khU. *ɢaχᵘē*, mogh. *γōqɨi*) auch im altaischen (nach Radloff) *qaqqai* heissen, also mit geminiertem *q*, statt des regelrechten türkischen *γ* (z. b. mong. **aqa** = türk. *aγa*).

Auch was **c** betrifft, ist das jetzige mogholische altertümlicher als jeder beliebige andere dialekt. Wir finden nämlich nicht zwei, sondern éinen laut *č* (= *ťš*), der das entsprechende zeichen der alten schrift wiedergiebt. Das khalkhassische, die burjatischen und kalmückischen dialekte haben hier zwei vertreter (kh. *ts*ʻ-*tš*ʻ, burj. *s-š*, kalm. *ts-tš* od. *s-š*), was eine spätere sonderentwicklung bedeutet, wogegen einige südmongolische dialekte mit dem mogholischen übereinstimmen. Als ursprünglicher laut ist *ťš* anzunehmen, was sich auch mit dem, was man vom urtürkischen weiss, gut vereinigt.

Ein neuer, im urmongolischen höchstens in gewissen kombinationen bekannter laut ist *p*. Er kommt im mogholischen in lehn-

wörtern vor und wird wie *q*, *k*, *t* und *č* behandelt; z. b. *pōkī* 'rasiermesser', *enà pōkī* 'dieses rasiermesser (lies: *pōkkī*, *enàppōkkī*). Die lautkombinationen, in denen *p* schon urmongolisch sein kann, sind *pp* (statt *bb*) und *sp* (*tp*) (statt *sb*), z. b. *appa* 'nahm', *nispa* flog. Neu ist *qp* in *asuqpa* 'fragte' (urm. **asuγba*).

3. Tönende klusile und affrikaten.

Um zu den lenes zu übergehen, so werden die urmongolischen lenes in der regel durch tönende medien oder spiranten wiedergespiegelt. Dem alten hinteren **g** entspricht ein spirantisches hinteres *γ*, nach nasalen ein klusilisches *g* (*g̣*?), im wortauslaut und vor einem tönenden laute im silbenauslaut *γ*, aber im wortanlaut und vor stimmlosen lauten *q* oder *γ*. Die vertretung *q* für anlautendes **g** kommt, nach dem zeugnisse eines arabischen philologen, der z. b. **qol** 'flussbett' (= schrifl. **gool**) schreibt, schon im vierzehnten jahrhundert vor; trotzdem aber möchte ich glauben, dass man auch hier vorzugsweise einen stimmhaften klusil *g̣* gehabt hat. Meine aufzeichnungen über das mogholische sind leider sehr schwankend, und setzen mich nicht in den stand hier etwas sicheres auszusagen. Ich habe nebeneinander *qar* 'hand' und *ena γar* 'diese hand' aufgeschrieben, was vielleicht auch die geschichtliche entwickelung wiedergiebt. Später ist vielleicht in einigen fällen *q*, in anderen *γ* das vorherrschende geworden. Wie so vieles andere, stützt sich anlautendes *q* für ursp. *g̣* vielleicht auf türkischen einfluss, denn in allen türkischen dialekten findet sich etwas ähnliches, z. b. Nogai *qanat* 'flügel' ~ *jarγanat* 'fledermaus', *qar* 'hand' ~ *oŋ g̣ar* 'die rechte hand' ~ *sol γar* 'die linke hand'. Von bedeutung ist jedoch, dass der unterschied zwischen urspr. **g** = mogh. anl. *q* ~ intervok. *γ* und urspr. **q** = mogh. anl. *q* ~ intervok. *q* (*ḳḳ*) noch nicht verwischt ist, wie es in den türkischen sprachen geschehen. Das mogh. *q*, wo es dem **g** der anderen dialekte entspricht, ist möglicherweise noch heutzutage ein *ɢ̣* oder *g̣*, obgleich ich das wegen der rauhen, fremdartigen aussprache nicht genau feststellen konnte. Daher möchte ich auch annehmen, dass **q** im AΦM in diesem fall ein hinteres klusiles *g* be-

zeichne, welchen laut der gelehrte araber mit keinem anderen buchstabe als **q** wiedergeben konnte.

Im wortauslaut kommen sowohl *q* als *γ* vor, ohne dass man bestimmte regeln ausfindig machen kann. So habe ich *saqalaq*, aber *purwōtaγ*, *aγ* aber *χōq* aufgeschrieben. Ob hier die verschiedenheit des auslautes historisch-etymologische berechtigung hat (wie z. b. im uigurischen) oder ob sie durch analogie entstanden ist, kann ich nicht sagen. Man beachte, dass obgleich der nominativ z. b. *saqalaq*, *pulaq*, *purwōtaγ* heisst, der instrumental immer nur *saqalaγār*, *pulaγār*, *purwōtaγār* lautet.

Das mediopalatale *g* ist im anlaut und im inlaut erhalten, geht aber besonders in endungen auch in *γ* über, wie *k* in *q*; z. b. *ger* 'haus, zelt', *guinà* 'läuft'; *kuliγdaba* 'wurde gebunden' = schr. **küligdebe.** In lehnwörtern erscheint *g* auch vor und nach hinteren vokalen z. b. *ganda* 'schlecht', *gala* 'viehherde'. Im auslaut tritt für *g* *k*, aber bisweilen auch *γ* ein, z. b. nom. *bičik* 'schrift', gen. *bičigī*; *lag*, *laγ* '100,000'.

Das urmongolische *d* dritt unverändert als *d* auf; z. b. *dērà* oben = schr. **degere,** *γadana* 'aussen' = schr. **gadana.** In lehnwörtern entspricht dem persischen *d* oft *t*, was vielleicht einen persischen dialekteigentümlichkeit bezeichnet, oder es fällt ganz weg, z. b. mogh. *sat* 'hundert', *rūt* 'fluss' (gen. *rūtı*); *pīwān* 'flicken, lappen' < p. **sad, rūd, peiband.** Hauptsächlich in lehnwörtern findet sich *tn* > *nn* z. b. *quatni* 'seine stärke' (*quat*), *banni* 'sein band' (*bant*).

Dem urmongolischen *b* entspricht im mogholischen in der regel *b*, das in intervokaler stellung mit dem spiranten *β* wechselt; nach tonlosen klusilen und *s* tritt für *b* ein *p* und nach *r* und *l* ein dentilabiales *f* (weiterentwicklung von *β*) ein. Z. b. *qabar* (ɔ: *kaβar*) 'nase', *iràbà* 'kam'; *asuqpa* 'fragte', *ebatpa* 'tat weh', *nispa* 'flog', *appa* 'nahm'; *arfei̯* 'gerste', *γarfa* 'ging aus', *bolfa* 'wurde'. Ausnahmen kommen vor; ich habe auch *qurbōn* 'drei' und *durbōn* 'vier' aufgezeichnet. Unregelmässig sind *talibà* 'legte' = schr. **talbiba,** khU. *tàwi̯w*, *afunà* 'nimmt' = schr. **abumui,** *afa*, *-fa* (*fu*) 'war' = schr. **aba.**

Das **ʒ** der schriftsprache tritt als *ǯ* (ɔ: *dž*) auf. In endungen mit *ǯ* wird nach klusilen, *s* und *r* ein *č* gesprochen, wobei ausser-

dem *sč* in *tč* (ɔ: *tťš*) übergeht. Z. b. *asuqči* 'fragte', *ökči* 'gab', *ebatči* 'tat weh', *botči* 'stieg auf', *apči* 'nahm', *γarči* 'ging aus'; jedoch *bolǯi* 'ward' wie *iràǯi* 'kam'. Dieser wechsel *ǯ* ∼ *č* ist urmongolisch und schon aus der schriftsprache bekannt. Ausserdem hat auch das kalmückische *botťšı̣* für *bos-tšı̣*, *nitťšı̣* für *nis-tšı̣*.

4. Spiranten und liquiden.

Die frage, ob das urmongolische neben *s* auch ein *š* besessen habe, müsste vom mogholischen standpunkt bejaht werden. Das mogholische nimmt aber eine eigentümliche stellung ein, indem, wie es scheint, **si** in hintervokalischen wörtern durch *ši*, in vordervokalischen aber durch *si* wiedergegeben wird; z. b. **sira** 'gelb', **sirguqu** 'einschieben' > mogh. *šira*, *šurγuqu*, aber **siŋgekü** 'einsinken, aufgesogen werden', **sidün** 'zahn' > mogh. *siŋgànà* (sinkt), *sudun*. Wie genau überhaupt die grenzen zwischen **s* und **š* gewesen, ist also schwer zu sagen. Im ältesten mongolischen herrschte vielleicht eine ähnliche unbestimmtheit wie zum teil (nach den Orkhon-inschriften zu urteilen) im alttürkischen, wie im mandschurischen (Sacharow, Gramm. s. 58 und 59) oder in der sprache der Nogai-tataren. Das *s* des mogholischen ist ein alveolarer, sehr weiter laut und steht wie das finnische *s* dem unlabialisierten und unpalatalisierten *š* akustisch sehr nahe.

Bemerkenswert ist *z* als pluralendung statt zuerwartendem *s*, z. b. *činōz* 'wölfe', *tàkàz* 'böcke'.

Wie in anderen mongolischen dialekten kommen auch im mogholischen fälle vor, die auf einen alten wechsel *s* ∼ *t* (*ᴅ*) deuten. So findet sich hier z. b. *etkanà* 'schneidet' für schr. **es-ge-**, khU. *esᴳənǟ*, kalm. *iškən*. In den meisten beispielen stimmt aber unser dialekt mit der schriftsprache gut überein; so z. b. *nōtunà* 'spielt' = schr. **nagadumui**, *ebatunà* 'tut weh' = schr. **ebütümüi**, *bosunà* 'steigt auf' = schr. **bosumui**, *nisunà*, *nisinà* 'fliegt' = schr. **nisümüi**.

Was *j* betrifft, ist es im mogholischen sehr offen und schwach und fällt in einigen wörtern ganz weg; z. b. *ekàdà* 'sehr, viel', *amārsei* 'etwas', *orčiqu* 'weggehen' = schr. **jekede, jambar, jorciqu** (neben

ʒorciqu). Im anlaut ist *j* jedoch gewöhnlich erhalten, aber im inlaut finden wir, dass es nach *i*, wo es aus älterem spirantischen *γ* entstanden, in der regel geschwunden ist; z. b. *innānà* 'lacht' = kalm. *inɛnɛ*, schr. **inigekü, inijekü**; mogh. *orūn* 'rein, hübsch' = kalm. *ärün*, schr. **arigun**, mogh. *uinà* 'kuh' = kh. *unʲē*, schr. **ünije, ünige**; mogh. *uγānà* 'wäscht' = kalm. *uγānā*, schr. **ugijaqu** u. s. w. Was die von mir in SU. § 26 berührte frage anbelangt, ob man **sajin, aqaji** oder **saīn, aqaī** zu lesen hat, so deuten mogh. *sōīn* 'gut, richtig', *guīnà* läuft *aīna* 'fürchtet' (schr. **sajin, güjükü** od. **güjikü, ajuqu**) neben *bɛina* 'ist', *ʒɛi* 'platz' darauf hin, dass in einigen wörtern *j*(*i*) zur folgenden silbe gehörte, in anderen fällen den letzten komponenten des vokaldiphthonges ausmachte. Man hat im altmongolischen zwischen: 1) *j*, 2) *j* < **γ* und 3) *i̯* zu unterscheiden.

Von *χ* und *γ* ist schon die rede gewesen. Die laute *f* und *w* kommen vorzugsweise in persischen lehnwörtern vor. Dasselbe gilt auch von *z*. Über (gerolltes) *r* und *l* ist nichts besonderes zu bemerken, sie geben die entsprechenden persischen laute genau wieder. Leech schreibt in einigen wörtern *r* für *l*, z. b. *burja* = mein *bolʒɛ*, *burghaja* = mein *bolγaʒɛ*, und auf karten von Afghanistan findet man in den gegenden, wo die mogholen wohnen, *gor* in der bedeutung 'fluss' = mein *γol*. Einen solchen lautübergang *l* > *r* fand ich aber nicht in der sprache der zwei mogholen, die ich ausgefragt habe.

5. Nasale.

Wörter auf *ŋ* bekommen bei der beugung vor folgendem vokal ein *g*, z. b. *laŋ* 'hinkend', *laŋgilanà* 'hinkt', *taŋ* 'sattelgurt', instrumental *taŋgār* 'mit dem gurt'. Der in dem namen *moγōl* (< **moγal*) auftretende übergang von ursprünglichem *ŋg* in *γ* ist wohl keine einheimische erscheinung, vielmehr haben die mogholen ihren namen von den türkischen och iranischen nachbarn entnommen. Dafür zeugt der völlig einheimische name *maŋgut* 'Manguts'. *n* assimiliert sich vor *b* zu *m*, z. b. *bi irānà-bi* und *irāmbi* 'ich komme'. Ein auslautendes *n* fällt in einigen fällen weg, in anderen nicht. In der endung des genitivs urspr. **in* ist das *n* ganz abge-

fallen; warhscheinlich ist der genitiv der stämme auf *n* (schr. **qanu** 'des khans', **gegenü** 'des lichtes'. khU. *χānⁿī, gégēnī*) überall analogisch durchgeführt und darum mit dem akkusativ formell identisch geworden. Wegfall des *n* findet sich auch in einigen wörtern auf *-un, -sun,* z. b. *χot* 'frau' = *χotun* (vgl. alt. *qat* id. tar. *χotun*), *čōs* 'schnee' = *čōsun*. Andererseits giebt es mehrere beispiele von einem „*n* ephelkystikon". Besonders häufig kommt dieses *n* im präsens imperfecti und präteritum imperfecti vor; z. b. *iránà-bi, iránám-bi* 'ich komme', *iránà-to, iránán-to* 'ihr kommt'; *bolǯᵋn-to* 'ihr wurdet' u. s. w. Statt optativischem *-su* (vgl. KKM. s. 71) scheint das mogholische *-sun* (*-sūn*) vorzuziehen, aber umgekehrt im benediktiv öfter *-tu* als *-tun*. Vor den vokal einer endungssilbe kommt ein *n*, z. b. im (dativ + reflexiv) *gertu-nān* 'zu hause', *γartunān* 'in der (eigenen) hand'. Was ich in SU. § 34 über *n*-stämme der schriftsprache gesagt habe, gilt in gleichem umfange auch für das mogholische. Man sagt z. b. nom. *qamči* od. *qamčin* 'peitsche', aber instrum. *qamčār* od. *qamčinar*, plur. nom. *qamčinūt*.

Eine eigentümliche „nunnation" haben wir in den wörtern *nuntuγ* 'heimat' (= schr. **nitug**) und *nuntanà* 'man schläft' (schr. **untaqu**). Etwas ähnliches findet statt mit *s* in *sésgei* 'filz' (= schr. **esegei**).

6. Vokale.

Von allen schwierigkeiten, mit denen ich bei der untersuchung dieser unbekannten sprache zu rechnen hatte, war die transskription der vokale und der vokalismus selbst die grösste. Es ist wohl kaum von nöten hier noch einmal hervorzuheben, dass man um überhaupt etwas sicheres von einer sprache zu sagen, sich nicht einige tage, sondern eine viel längere zeit mit ihr beschäftigen muss. Die grösste verdriesslichkeit bereitete mir der umstand, dass ich nicht immer wissen konnte, ob mir mein sprachmeister das aufzuschreibende wort nach bäuerisch-mogholischer oder städtisch-persischer (farsischer) aussprache vorsprach. Fehler waren unter solchen umständen unvermeidlich, und auch die grösste vorsicht

liess mich ganz im stiche. Fürs zweite war der vokalismus bekannter mongolischer wörte so unerwartet verschiedenartig von dem, was ich über mongolische sprache im allgemeinen wusste, und dennoch so veränderlich, dass ich nicht herausfinden konnte, welches die normale ausspracheform eines wortes sei. Einige wörter hatten keinen bestimmten vokal, sondern wechselten nach umständen, indem ein streben nach „vokalharmonie" bemerkbar wurde. Z. b. *afa fa* 'war', aber *uγεi-fu* 'war nicht', *sa bolǯε* 'wurde nicht' ~ *sε idåbå* 'ass nicht' ~ *sö uǯåǯε* 'sah nicht'. Mit der allgemeinen bemerkung, dass sich die vokalverhältnisse in der mogholsprache vielleicht unter dem einfluss des persischen umgestaltet haben, will ich versuchen einige hauptregeln zu ermitteln:

Urmong. schr. **a** = 1) *a* z. b. **gazar** = *γaǯar* 'erde', **gadana** = *γadana* 'aussen'; 2) *ō*, z. b. **qara** = *qarō* 'schwarz', **γal** = *γōl* 'feuer', **cagan** = *čaγōn* 'weiss'. In einigen wörtern glaubte ich einen *å*-laut zu hören. Diese entwickelung *ā* > *ō* ist persisch und deutet darauf hin, dass *a* in solchen fällen in der älteren sprache lang gewesen ist. 3) Wahrscheinlich aus *ō* ist *o* entstanden in wörtern wie **alaqu** = *olaqu* 'das töten', **ta** = *to* 'ihr' u. a. 4) *å*, *ǎ*, *εi* im auslaut vgl. **jabuba, jabubai** = *jobubå* ging. Das wechseln von auslautendem **a** ~ **ai**, (**e** ~ **ei**, **u** ~ **ui**) ist eine allgemeine erscheinung in der mongolischen sprache. Nach meinen beobochtungen kommen ähnliche auslautsgesetze auch in tatarischen dialekten vor, z. b. noghaisch, kumuckisch *atənä* statt *atəna* 'seinem pferde', *aįttį* (*aįttəį*) statt *aįttə* 'sagte'.

Urspr. schr. **e** = 1) *e*, *ė* in der ersten silbe, z. b. **ebüsün** = *ebåsun* 'heu', **tende** = *tėndå* 'dort', 2) *ɯ* z. b. **edür** = *ɯdɯr* 'tag' (vgl. SU. § 57); 3), in der zweiten und den folgenden silben ist **e** mit **a** zusammengefallen, z. b. **dürben** = *dɯrbōn* 'vier', **temegen** = *temōn* 'kamel', **esgebe** = *etkabå* '(er) schnitt'.

Urmong. schr. **i** = 1) *i* (~ *ė*) z. b. **kibe** = *kibå*, *kėbå* 'machte', **kiǯi** = *kiǯi* 'machend (converbum)'; 2) „brechung" (umlaut entsprechend dem folgenden vokal, vgl. SU. § 55), **sirguqu** = *šurγuqu* 'einschieben (z. b. einen tischkasten)', **sidün** = *sudun* 'zahn'; 3) im auslaut *ε*, (*ɩ*) z. b. *bolǯε* 'wurde', vgl. **bolzugui**; *ε* ist vielleicht hier **i* + *ai* oder **i* + *å* (KKM. s. 106 u. 82). Nach oder vor *q* ist *i* ein hin-

terer *i*-laut und könnte vielleicht ebenso wohl mit *y* bezeichnet werden, z. b. *qišlanä* 'schneidet', **kimusun** = *qimsun* 'nagel'.

Urmong. **o*, **u*, schr. **o** = **u** = 1) *o*, *u*, z. b. **bolqu** = *bolqu* 'das werden', **modun** = *modun* 'baum'. Wo man in der älteren sprache *o* und wo man *u* hatte, ist eine noch nicht untersuchte frage. Wahrscheinlich ist, dass *o* nur in der ersten silbe vorkam, wie es auch im ältesten türkischen der fall war. Welche wörter in der ersten silbe *o* und welche *u* hatten, ist, trotz der gleichen bezeichnung in der schrift, im hinblick auf die lebendigen dialekte ziemlich klar. Das mogholische hat aber nach meinen aufzeichnungen bisweilen *u* statt *o* der anderen dialekte; z. b. *tur, tor* 'netz', *nuqεi, noqεi* 'hund', *χuš, χoš* 'gut' (persisch). Der *o*-laut ist hier ein geschlossener und von dem langen *ō* (z. b. in *qarō*) verschieden. Vielleicht findet eine verschiebung von *o* zu *u* statt (vgl. Mugul, Mogul = *moγōl*, Urdu = *ordō*).

Urspr. *ö*, *ü*, schr. **ö** = **ü** = 1) *ɯ*, in der ersten silbe bisweilen *ö* (hinteres *ǫ̈*) z. b. **ösürümüi** = *ɯsɯrɯnä* 'hüpft', **köke** = *kɯkä* 'blau', **kökü** = *kökä* (= *kökɯ?*) 'zitze', **köl** = *köl* 'fuss'; 2) in der zweiten und den folgenden silben ist **ü** oft mit **u** zusammengefallen, z. b. *iräku* 'das kommen', *iraqčidu, iräkčidu* 'dem kommenden'. Das *ö* ist ein enger, zurückgezogener *ö*-laut und steht dem *ɯ* so nahe, dass es mir schwer fiel sie konsequent von einander zu unterscheiden. Überhaupt ist mir noch zweifelhaft, ob zwischen *ö* und *ɯ*, ausser im diphthonge *öɯ* (< **eü, egü, agu**), ein bestimmter unterschied bestand. Dasselbe war auch in mehreren wörtern mit dem unterscheiden von *u* und *ɯ* der fall. Darum sind auch in den texten viele unebenheiten geblieben, z. b. *ebätunä* und *ebätɯnä* 'tut weh'. Was das richtigere ist, ist mir jetzt unmöglich auszumachen.

7. Diphthonge.

Von vokaldiphthongen kennt die sprache folgende: *oa, öä, öɯ, ei, εi, oi, ui* sowie *u*ⁱ, *ɯ*ⁱ. Die beiden komponenten sind ziemlich gleichwertig, ausser in *u*ⁱ und *ɯ*ⁱ. Diese mogholischen diphthonge spiegeln folgende laute oder lautkomplexe der schriftsprache wieder:

oa = schr. **oga**; z. b. *toa* 'anzahl', schr. **toga**, kh. *t'ō*, kalm. *tō*.

öä = schr. **öge, öbe**; z. b. *böära* 'niere', schr. **bögere**, kh. *bȫra*, kalm. *bör*; *öärī(-ni)* 'eigen', schr. **öberün**, kh. *ȫrʷtę*, kalm. *ewrėń*, *erwėń*.

öu = 1) schr. **agu**; z. b. *söu* 'sitze!' schr. **sagu**, kh. *sų̄*, kalm. *sū*, 2) schr. **egü**; z. b. *döun* 'jüngerer bruder', schr. **degün**, kh. *dūŋ*, kalm. *dų̄n*, 3) schr. **eü**; z. b. *köukät*, schr. **keüked**, kh. *χüχət*, kalm. *kük*ᵘ*t*. — Von lehnwörtern beachte man *öuguš̆t* 'suppe' = pers. **ab-i-gušt**, *nöu* 'neu' = p. **nau** u. s. w.

ei z. b. *kei* 'luft' = schr. **kei**, kh. *χī*, kalm. *kī*; *beiri* 'schwiegertochter' = schr. **beri**, kh. *berį*, kalm. *berə*, *beidūn* 'dick' = schr. **büdegün**, kh. *buDūŋ*, kalm. *büdų̄n*; *seisun* 'urin' = schr. **sigesün**, kh. *šēs*, kalm. *šēsn̥*; *deisun* 'strick' = schr. **degesün**, kh. *Dēs*, kalm. *dēsn̥*. — In späteren lehnwörtern z. b. *pei-kinä* 'versteht', *rei-kinä* 'sendet'.

ėi, regelmässig im auslaut für schr. **ai**: *noqėi* = schr. **noqai**, kh. *noχᵒē*, kalm. *noχā'*, aber auch unregelmässig in *bėiqu* 'das sein' = schr. **baiqu** (? **bajiqu**), kh. *bäęχɒ*, kalm. *bä'χɒ*; *nėir* 'schlaf' (neben *noir*) = schr. **nojir**, kh. *nöėr*, kalm. *nö'r*. Auch in lehnwörtern, z. b. *šōχėi* 'ast' = pers. **šāχah**, *amūrsėi* 'etwas', *istōrėi* 'stern' u. a.

oi, z. b. *qoina* (*qoīna?*) 'nach' = schr. **qoina** (**qojina**), *noir* 'schlaf' = schr. **nojir**.

ui im auslaut z. b. *qaraŋgui* 'dunkel' = schr. **qaraŋgui**.

u' statt *u* (*ü*) vor *č* und *ǯ*, z. b. *qu'čuna* 'bellt', *su'ǯi* 'sitzend' (< *söu-ǯi*).

ui' im worte *ui'nä* 'kuh' = schr. **ünige**, kh. *ün'ė*.

Die mogholischen diphthonge *oa*, *öä* und *öu* nebst den verbindungen *aī* (*ōi*), *ui* haben für die mongolische sprachforschung eine grosse bedeutung. Mit hülfe des mogholischen können wir nämlich die entstehung der langen vokale und der vokaldiphthonge in den neumongolischen dialekten gut verfolgen. Wenn wir dazu noch das interessante material beachten, das prof. Melioranski in seinem AФM. den mongolisten geschenkt hat, können wir die schwierige frage jetzt in befriedigender weise lösen. Ich stelle mir die sache so vor. Im vormongolischen fanden sich die spiranten *γ* (*γ*˂ und *γ*˃) und *w*

(siehe SU. § 19—21), die sich schon im älteren mongolischen zwischen zwei vokalen erweiterten oder vokalisierten, wobei γ entweder ganz verschwand oder in j oder w überging. Also *aγa > $a^{\gamma}a$; *oγa > *$o^{\gamma}a$, *$o^{w}a$; *öγe > *$ö^{w}e$; *aγi > *aji; iγa > ija. Dabei kamen folgende fälle vor: 1) Zwei ähnliche vokale wurden kontrahiert zu einem langen; also *ulaγan 'rot' > $ula^{\gamma}an$ > ulān, vgl. mogh. ulōn; *temeγen 'kamel' > $teme^{\gamma}en$ > temēn, vgl. mogh. temōn. 2) Urspr. öge (> öe) fiel mit urspr. öwe (> öe), *uγu (> ū) mit *uw (> ū) und *aγi mit *aji zusammen. Ungleiche vokale sind noch bisyllabisch. In diese zeit fällt die trennung der mogholen. 3) Die nebeneinander stehenden vokale wurden in verschiedenen dialekten diphthongisch ausgesprochen. So entstehen im mogholischen wie in den anderen dialekten o͜a, ö͜e, a͜u, e͜ü, wobei *ew (> eü) zusammenfallen. In au nnd eü wird der erste komponent labialisiert also o͜u, ö͜ü. Dieses stadium nahm das kalmückische zu der zeit ein, wo die kalmückische schrift festgestellt wurde (im jahre 1640); vgl. die kalm. schreibweise **döün** 'jüngerer bruder', **nour** 'see', **torgoud,** u. s. w. Die neumongolischen dialekte sind weiter gegangen und zeigen jetzt ou > ū, öü > ÿ̄, ū. Das mogholische ist geblieben, verschiebt aber ou in öu, vielleicht durch fremden einfluss. 4) Die verbindungen aji, uji u. s. w. werden zu aī, uī. Das mogholische scheint noch auf diesem standpunkt zu verharren; z. b. *saγin (vgl. tat. saγ, saụ) > sajin (schr.) > saīn (mogholisch sōīn 'gut, richtig'), *uγila- (vgl. t. jyγla-) > ujila > uīla (mogh.). Die neumongolischen dialekte entwickeln diphthongische ai, oi, ui, die im khalkh. ȧe̜, öe̜, uj, im kalm $\bar{a}^{i}$, $\bar{o}^{i}$, $\bar{u}^{i}$ oder a^{i}, $\bar{o}^{i}$, $\bar{u}^{i}$ ergeben. 5) *iγa wurde ija > ia; vgl. mogh. niōldunȧ 'klebt an' = schr. **nigalda-.** Wenn in der zweiten silbe, wird das i dieser verbindung durch synkope beseitigt; z. b. *üniγen 'kuh', schr. **ünije,** kh. $un^{i}\bar{e}$, mogh. $u^{i}n\bar{a}$; *ugiγa 'waschen', schr. **ugija,** kh. ụgā-, mogh. uγā-.

8. Vokalwechsel.

Abgerechnet von allen solchen variationen ein und desselben wortes, die in meinen aufzeichungen auf hör- oder schreibfehler beruhen können, finden sich mehrere mehr oder weniger häufige fälle von vokalwechsel. Die hauptsächlichsten sind:

a ~ *u* in *qočaruna* ~ *qočarana, partaluna* ~ *partalana, ebatunä* ~ *ebatanä* u. s. w.

a ~ *ä* im auslaut *barina* ~ *barinä, bεina* ~ *bεinä*; vgl. schr. **a ~ ai in jabuba ~ jabubai.**

u ~ *i* in *nisunä* ~ *nisinä, tulkunä* ~ *tulkinä,* u. a.

u ~ *u* in *döundu* ~ *döundu, ebätunä* ~ *ebätunä* u. a.

i ~ *ε* (*ε*) im auslaut: *bi* ~ *bε* ('ist') *bolǯi* ~ *bolǯε.*

i ~ *ė* in der ersten silbe: *kinä* ~ *kėnä, ki* ~ *kė* ('dass').

ä (*ε*) ~ *εi* im auslaut z. b. *köllε* ~ *köllεi, istōrä* ~ *istōrεi* u. s. w.

Ausser solchen allgemeinen erscheinungen der mongolischen dialekte, wie z. b. diphthongisierung der auslautenden vokale (*köllε* ~ *köllεi*) und ausgleichung zweier nahestehenden vokale in demselben worte (*ebatuna* ~ *ebätanä, nisunä* ~ *nisinä*), findet sich im mogholischen auch eine starke assimilierung der vokale proklitischer und enklitischer wörter mit dem hauptworte; z. b. *sa bolǯε* 'er wurde nicht', *sö uǯäǯε* 'er sah nicht', *sε idäǯε* 'er ass nicht'; *lu bolun* 'es wird nicht', *lö uǯän* 'er sieht nicht', *lε idän* 'es isst nicht'; *gir-gir gėnä* 'es kracht', *γur-γur gonä* 'es lärmt'; *ökpä* 'gab', *jal okpa* 'liess los', *raŋ okpa* 'färbte' u. a. Ein solcher wechsel ist in verschiedenen wortgruppen bemerkbar, obwohl jedoch nicht immer so stark hervortretend wie in diesen beispielen. Dies bewirkt, dass der vokalismus eines wortes überhaupt sehr schwer zu bezeichnen war. Auch legten meine zwei sprachmeister keinen wert auf eine richtige aussprache, was die vokale betraf; die konsonanten dagegen wurden viel bestimmter und konstanter artikuliert.

9. Accent und quantität.

Was den accent der Moghol-sprache betrifft, konnte ich keine einfachen und bestimmten regeln entdecken. Die accentuierung schien mir sehr schwebend und schwach. Von der accentuierung der türkischen und der mongolischen dialekte weicht sie jedenfalls stark ab. Es ist möglich, dass meine zwei mogholen die sprache ganz mit neupersischer betonung und in neupersischem tempo sprachen. Die quantität der vokale hängt mit der betonung eng zusammen. Die vokale, die ich lang bezeichnet habe, sind nicht lang in dem sinne wie z. b. im neumongolischen, sondern sie sind lang, halblang oder kurz je nach dem psychologischen wert und der satzstellung des wortes. In nomina behält bei der biegung die betonte stammsilbe ihren accent ziemlich unverändert, in verben werden dagegen oft endungssilben accentuiert. In den folgenden paradigmen werde ich, in den am meisten hervortretenden und sicheren fällen, die starkbetonte silbe mit einem punkte (·) hinter dem betr. sonanten bezeichnen.

10. Verben.

Die zumutungs- und stimmungsformen (siehe meine abhandlung „Über die konjugation des Khalkha-mongolischen“ s. 24) der Moghol-sprache sind: 1) der imperativ — ohne endung, 2) der benediktiv mit der endung *-tu*, welche vielleicht aus *-to* 'ihr, Sie' entstanden ist, 3) der konzessiv mit der endung *-gε* (? < **gi*), 4) der optativ auf *-sūn* (*āsūn*, *-sūnā*) und 5) der voluntativ auf *-ja* oder *-ija*, *-uja*. Mit dem sekundären auslautsvokal *a* verbinden sich bisweilen benediktiv (*-tunā*, *tunȧ*) und optativ (*sūnā*, *sūnȧ*), und wahrscheinlich ist auch *-ja* aus urspr. **-j* + *a* und *-gε* aus urspr. **-gi* + *ȧ* entstanden. Die negation ist *bi* = schr. **bu, buu.**

Die eigentlichen zeitformen des mongolischen sind alle auch im mogholischen gebräuchlich und enden auf *-(u-)na* (*-n*, *-nan*), *-(u-)la* (*-lȧ*, wenige belege), *-ǯε* (*-ǯεn*, *-ǯε*) und *-ba* (*-pa*, *-fa*). Die negation ist *la* = schr. **ülü** für präsens imperf., für die anderen formen *sa* = schr. **ese.**

Mit den echten verbalformen werden oft, aber dennoch nicht immer, die persönlichen pronomina *bi, či, bidà* und *to* enklitisch verbunden, wobei sie kleine phonetische veränderungen erleiden: *bi* > *ṷi* > *u*; *bidà* > *bda*; *-mbidà* > *-mda*. Ausserdem kommt für *bidà* auch ein *-u* vor, das ich als **ba* 'wir' auffasse und am anderen orte behandelt habe.

Beispiele zur konjugation: *irànà* '(man) kommt', *bolunà* '(es) wird', *asuγunà* '(man).

1. Imperativ: *irà, bol, asuγ.*
2. Benediktiv: *iràtu, boltu, asuqtu.*
   (*iràtunà, boltunà, asuqtunà*).
3. Konzessiv: *iràgɛ, bolgɛ, asuγgɛ.*
4. Optativ: *iràsūn, bolsūn, asuqsūn* (*asuγūsūn*).
5. Voluntativ: *iràjà, boluja, asuγuja.*
   1 p. s. *iràjaṷi* (*iràjöu*) 'ich will kommen!'.
   1 p. pl. *iràjöu* 'lass uns kommen!'.
6. Präsens imperfecti:
   irà·nà, bolu·nà, asuγu·nà.
   1 p. sing. *irànàm-bi, bolunam-bi, asuγunam-bi.*
   oder *iràm-bi, bolum-bi, asuγum-bi.*
   1 p. pl. *iràmamda, bolunumba, asuγunamda.*
   oder *iràmda, bolumda, asuγumda.*
   2 p. sing. *iràman-či, bolunan-či, asuγunan-či.*
   oder *iràn-či, bolun-či, asuγun-či.*
   2 p. pl. *iràman-to, bolunan-to, asuγunan-to*
   oder *iràn-to, bolun-to, asuγun-to.*
7. Präsens perfecti:
   irà·là, bolu·là, asuγu·là.
   1 p. sing. *iràlà-bi, bolulà-bi, asuγulà-bi.*
   1 p. pl. *iràlà-bdà, bolulà-bda, asuγulà-bda.*
   2 p. sing. *iràlà-či, bolula-či, asuγula-či.*
   2 p. pl. *iràlà-to, bolula-to, asuγula-to.*
8. Präteritum imperfecti:
   iràǯɛ· (*iraǯɛ·n*), *bolǯɛ·* (*bolǯɛ·n*), *asuqčɛ·* (*asuqčɛ·n*).
   1 p. sing. *iràǯɛm-bi, bolǯɛm-bi, asuqcɛm-bi.*

1 p. pl. *iräʒɛmba (iraʒɛmda), bolʒɛmba, asuqčɛmba.*
2 p. sing. *iräʒɛn-či, bolʒɛn-či, asuqčɛn-či.*
2 p. pl. *iräʒɛn-to, bolʒɛn-to, asuqčɛn-to.*

9. Präteritum perfecti:
iräba˙, bolfa˙, asuqpa˙.
1 p. sing. *iräbä-bi, bolfa-bi, asuqpa-bi.*
oder *iräböu, bolföu, asuqpöu.*
1 p. pl. *iräbä-bda, bolfa-bda, asuqpa-bda.*
oder *iräböu, bolföu, asuqpöu.*
2 p. sing. *iräbä-či, bolfa-či, asuqpä-či.*
2 p. pl. *iräba-to, bolfa-to, asuqpa-to.*

Von nomina deverbalia habe ich nur nomen actoris (*-qči, -kči*), nomen futuri (*-qu, -ku* oder *-qui, -kui*) und nomen perfecti (*-qsō˙n, -ksō˙n*) belegen können. Die nomina auf *-mar*, die noch im АФМ. vorkommen, waren meinen mogholen unbekannt. Die verbalform auf **-daqsan**, die bei Melioranski (АФМ. s. 101) unerklärt geblieben, ist das nomen perfecti von dem passivstamme auf **-da**; z. b. schr. **abdagsan** 'genommen'.

Die converba sind auch nicht zahlreich repräsentiert. Sicher belegt sind converbum imperfecti (*-ʒi, -či*), converbum abtemporale (*-qsō, -ksō*) das ursprünglich der *a*-dativ des nomen perfecti ist (vgl. KKM. s. 118), und converbum terminale (*-tala*). Die wortform *bolumaʒɛ* sieht wie ein converbum aus (vgl. burj. *-maižin* KKM. s. 77), leider besitze ich keine weiteren beispiele und bin auch der bedeutung nicht ganz sicher. Es kann vielleicht auch für ein *bolum-aʒɛ* (*bolun-aʒɛ*) stehen. Das verbum *anä* 'ist' kommt als enklitisches hilfsverbum in verschiedenen formen vor. Sehr gewöhnlich ist *afa* (*-fa, -fu*) < **aba** als konditionalzeichen (vgl. KKM. s. 104). Weiter finden sich *teftäjänä* < *teftäja anä, teftäbana* < *teftaba ana, ulatčaʒɛ* < *ulatči aʒɛ* u. s. w.

Von deverbalen verbalstammbildungen sind belegt 1) ein faktitiv auf *-lγa-*, z. b. *bɛilγanä* 'lässt bleiben, arretiert', *jobulγanä* 'lässt gehen', *irälγanä* 'lässt kommen, holt'. Erstarrt findet sich die endung **-gul** in *orčūluna* 'lässt fahren' und **-ga** in *čatqanä* 'wird satt' (schr. **cad-ga-qu** 'sättigen'), *etkanä* 'schneidet' (schr. **es-ge-kü**

'schneiden'). Weiter 2) ein passiv auf *-γda-*, z. b. *kuliγdanà* 'wird gebunden', *afuγdanà* 'wird genommen' (vgl. schr. **ab-da-qu** 'genommen werden') und 3) ein kontinuativ auf *-čaγa-*, z. b. *innāčaγanà* '(sie) lachen unaufhörlich', *qu'čačaγanà* '(mehrere) bellen immerfort'. Andere ähnliche verbalstammbildungen habe ich nicht angetroffen.

11. Nomina.

Die deklination der nomina ist dieselbe wie in der mongolischen schriftsprache. Die vorhandenen kasus sind:

a) nominativ — ohne endung.

b) genitiv-akkusativ mit der endung *ı*. Der genitiv kennzeichnet sich dadurch, dass *ini*, *-ni* (urspr. gen. des pronom. der dritten person) dem hauptworte angehängt wird; also *būεi baγalduni* 'im schosse der mutter'.

c) dativ-lokativ mit der endung *-du*, *-tu*, die dem **-dur**, **-tur** der schriftsprache entspricht. Die endung *-da* findet sich in einigen adverbien: *ėndà*, *tėndà*, *munda*, *ikàdà* u. s. w. Im worte *ubulà*, wenn ich es richtig verstanden, haben wir den älteren dativ auf *-a* = tat. *-γa*.

d) ablativ mit der endung *-āsa*, *-sa* = khalkh. *-āsv*, *-ēsə*, kalm. *-ās*, *-ēs* aus urspr. dativ **-a* + abl. **-ča*, schr. **aca** (s. SU. § 22).

e) instrumental auf *-ār*, *ār* = khalkh. *-ār*, *-ēr*, kalm. *-ār*, *-ēr* aus urspr. **-γar*.

f) komitativ auf *-lεi*, *-lε* = kalm. *-lε* aus urspr. **-luγai*. Zwischen instrumental und komitativ scheint keine bestimmte differenzierung der bedeutung zu existieren; man sagt *köllεi jobunà* 'geht mit den füssen' und *tonār kelànà* 'spricht mit Ihnen' neben den ursprünglichen *kölār jobunà* und *tonlεi kelànà*.

Die in den neumongolischen dialekten als kasus verwendete bildung auf *-tai* (soziativ) konnte ich im mogholischen nicht belegen; entweder ist sie also vergessen oder erst nach der sprachtrennung im neumongolischen produktiv geworden.

Der plural wird im mogholischen unter denselben bedingungen verwendet wie in der alten sprache, und, wie dort, mit den

endungen *-s* (od. *-z*), *-t*, *-ūt* und *-nūt* gebildet. Z. b. *täkä·z* 'böcke', *taχta·z* 'bretter, brücken', *šānā·z* 'kämme'; *mori·t* 'pferde', *temō·t* 'kamele', *čufō·t* 'hirten', *nuduw·t* 'augen'; *bičiγū·t*, *bičiknū·t* 'schriften'; *malγєinū·t* 'mützen', *noqєinū·t* 'hunde', *adamnū·t* 'menschen', *γaǯarnū·t* 'länder'.

Deklination.

	'wolf'	'hund'	'pferd'	'zelt'	'erde'
N.	*činō*	*noqєi*	*morin*	*ger*	*χoq*
G.-A.	*činōī*	*noqєi*	*morinī*	*gerī*	*χoγī*
D.	*činōdu*	*noqєidu*	*morindu*	*gertu*	*χoqtu*
Ab.	*činōsa*	*noqєisa*	*morināsa*	*gerāsa*	*χoγāsa*
I.	*činōr*	*noqєjār*	*morinār*	*gerār*	*χoγār.*
C.	*činōlєi*	*noqєilєi*	*morinlєi*	*gerlєi*	*χoγlєi.*

	'wölfe'	'hunde'
N.	*činōz* (*činōs*?)	*noqєinūt*
G.-A.	*činōzī*	*noqєinūtī*
D.	*činōstu*	*noqєinūttu*
Ab.	*činōzāsa*	*noqєinūtāsa*
I.	*činōzār*	*noqєinūtār*
C.	*činōzlєi*	*noqєinūtlєi*

Mit dem reflexivsuffix *-ān* (= schr. **ban, ijan, -gan**) werden die kasusformen in der folgenden weise vereinigt.

N.	[*bōbō* 'vater']	[*köun* 'sohn']
G.-A.	*bōbōjān*	*köunījān*
D.	*bōbōdunān*	*köundunān*
Ab.	*bōbōsajān*	*köunāsajān*
I.	*bōbōrijan*(?)	*kömnārijān*(?)
C.	*bōbōlєjān*	*kömnlєjān*

Die deklination der mogholischen pronomina habe ich, soweit meine aufzeichnungen ausreichen, in einem besonderen aufsatze behandelt. Die genitive der persönlichen pronomina, wenn sie accentlos einem nomen nachgefügt werden, bilden einen übergang

zu persönlichen possessivsuffixen, gerade wie die verba mit den nominativen derselben pronomina schon eine art persönliche konjugation bilden. Z. b. *bōbō-mini*, *bōbō-mi* 'mein vater', *bōbō-či* 'dein vater', *köun-ini*, *köuni* 'sein sohn'.

Von den alten mongolischen zahlwörtern verwendeten Abdilla und Rustam nur *nikän* 'eins', *qojōr* 'zwei', *γurbōn* 'drei', *durbōn* 'vier' und *tabun* 'fünf', von sechs aufwärts dagegen persische wörter; nicht persisch nur *arbōn* 'zehn' oder 'mehrere', *qatšiki* 'die hohe zahl' oder '100' sowie *qatšikinī parčšini* 'ein halbes hundert'. Doch sollen nach ihrer aussage die mogholischen weiber und kinder noch folgende zahlbezeichnungen haben: *nikän γar nikän öädä* 'eine hand und eine dazu', *nikän γar qojōr* (*γurbōn*, *durbōn*) *öädä* 'eine hand und zwei (drei, vier) dazu'; *qojōr γar* 'zwei hände' u. s. w. bis *tabun γar* 'fünf hände'.

Suomalais-ugrilaisia käsikirjoituksia Pietarin kirjastoissa.

S. K. Buličin mukaan kertonut

K. F. Karjalainen.

Pietarin yliopiston julkaisujen 75:nä osana ilmestyi viime vuonna laajasti suunniteltu ja vielä laajemmaksi paisunut „Venäläisen kielitieteen historian luonnos. I“ [1], jossa tekijä, prof. Bulič on tahtonut luoda kuvan venäläisten kieliharrastuksista, niiden syistä, menettelytavasta ja tuloksista XIII:lla vuosisadalta vuoteen 1825 asti. Kun teos sisältää joukon hauskoja tietoja myöskin suomalais-ugrilaisiin kieliin kuluneilla vuosisadoilla kohdistuneiden harrastusten tuloksista, on pidetty suotavana, että Aikakauskirjaan otettaisiin luettelo niistä mainittuja kieliä esittävistä käsikirjoituksista, jotka tekijä mainitsee.

On kuitenkin jo heti alussa huomautettava, ettei hra Buličin ole onnistunut täysin tyhjentävästi ainettansa esittää. Niin hän esim. on tyytynyt luettelemaan vain sellaiset käsikirjoitukset, jotka tavataan Pietarin tiedeakatemian ja Keisarillisen julkisen kirjaston kokoelmissa. Mutta näyttää siltä, ettei tekijä ole voinut edes näiden aarteita kaikkia päivän valoon vedetyiksi saada. Hän näet huomauttaa esim. saaneensa tiedon Sjögrenin kokoelmain (Tiedeak.

---

[1] S. K. Bulič, Очеркъ исторіи языкознанія въ Россіи. Т. I. (XIII в. — 1825 г.). С.-Петербургъ 1904. (Записки историко-филологическаго факультета Имп. С.-Петербургскаго Университета. Часть LXXV.)

kirjastossa) olemassa olosta vasta niin myöhään, ettei voinut kuin osaksi niitä huomioon ottaa. Varmana voinee myöskin pitää, että esim. Moskovan, Kasanin, Tobolskin kaltaisten sivistyskeskustojen arkistojen kätköissä makaa ehkä paljonkin käyttämätöntä käsinkirjoitettua ainesta. Eikä tekijä näy edes kaikkia painetuita ja varmasti säilyneitä lähteitä tunteneen. Niin esim. hän ei näy huomanneen, että De l'Isle'n matkakertomuksessa vuodelta 1740 (painettu v. 1865 nimellä: **Путешествіе академика Николая Делиля въ Березовъ въ** 1740 г. (= Akatemikko Nikolai De l'Isle'n matka Beresoviin v. 1740) on jonkun verran kielellistäkin ainesta m. m. ostjakkia koskevaa; samoin näkyy hänelle olleen tuntematon J. Giganovin venäläis-tatarilainen sanakirja (**Словарь россійско-татарскій**) vuodelta 1804, vaikka hän saman tekijän kieliopin — tosin toisessa kädessä — mainitsee. — Toivottavasti hra Bulič teoksensa jatkossa ja lisäyksissä menee Pietarin ulkopuolellekin; varmaan saa hän esim. Moskovan ja Kasanin kirjastoista ja arkistoista, Tomskin yliopiston, Tobolskin seminaarin ja museon, Obdorskin lähetyskoulun y. m. m. sellaisen laitoksen säilytyspaikoista hyviä lisiä, jotka ovat omiansa luomaan lisävaloa suomalais-ugrilaistenkin kielten tutkimuksen historiaan.

Bulič huomauttaa, että suomalais-ugrilaisten kielten harrastus heräsi Venäjällä varsinaisesti vasta XVIII:lla vuosisadalla, Pietari Suuren jälkeisenä aikana, ja että sillä oli juurensa suurimmaksi osaksi käytännöllisessä tarpeessa: uskonnollisen lähetystyön menestyksellinen toiminta vaati kielitaitoisia lähetyssaarnaajia ja kirkonpalvelijoita, ja hallinnolliset laitokset tarvitsivat kielenkääntäjiä tullakseen toimeen vieraskielisten kansanheimojen kanssa. Mutta että muitakin syitä oli vaikuttamassa, siitä saamme kuulla erään vanhan (tshuvassilaisen) kieliopin johtopuheessa: „Kun monet erinäisistä syistä haluavat tutustua ei ainoastaan läheisten vaan kaukaistenkin, ei ainoastaan nykyisten vaan myöskin muinaisten kansojen kieliin, sitä enemmän täytyy meidän pyrkiä saamaan tietoa niiden kansojen kielistä, jotka kanssamme asuvat yhteisen isänmaan rajojen sisällä ja ovat osa meidän yhteiskunnastamme. Eikä uteliaisuuden yksin pidä meitä tähän innostuttaa vaan myöskin hyödyn, joka on silminnähtävä jokaiselle heidän kanssaan tekemisiin tulleelle“. Vähitellen

astuu tieteellinen näkökanta enemmän ja enemmän määrääväksi kieliharrastuksiinkin. Venäjää, sen oloja, elämää ja kansallisuuksia esittävät oppineet sijoittavat matkakertomuksiinsa ja tieteellisiin esityksiinsä mikä missäkin tarkoituksessa — useimmat eri kansallisuuksien sukulaisuussuhteita selville saadakseen ja todistaakseen — lyhempiä tai pitempiä kielellisiä esityksiä, etupäässä sanaluetteloja. Niin ovat kielellisiä huomautuksia tehneet julkaisuissaan esim. hollantilainen NIKOLAI WITZEN ja ruotsalainen J. VON STRAHLENBERG, mutta vielä suuremmassa määrässä historioitsijat J. E. FISCHER, G. F. MÜLLER, kasvitieteilijä J. P. FALK, puhumattakaan sellaisista tutkijoista kuin PALLAS, GEORGI y. m. Kuitenkin vasta KATARINA II:n aika herätti Venäjällä eloon puhtaammasti kielelliset harrastukset. Kymnaasin johtaja H. L. K. BACMEISTER julkaisee v. 1773 kehoituksen („Idea et desideria de colligendis linguarum speciminibus“) ainesten keräykseen, jonka tulosten pohjalla olisi toimitettava maailman kaikkia kieliä vertaileva sanakirja. Ainesta hänelle kertyikin joukko, mutta mitään julkaisua BACMEISTER ei saanut aikaan. Hänen kokoelmansa olivat hyvänä apuna siinä suuressa sanakirjatyössä, jonka KATARINA omin käsin pani alkuun. Ranskalaisessa teoksessa „Monde primitif analysé et comparé avec le monde moderne“ (Paris 1773—1781) oli näet koetettu todistaa, että kaikki kielet voidaan johtaa yhdestä peruskielestä, ja KATARINA tahtoi ryhtyä etsimään tuota yhteistä alkukieltä. Hän kokoonpani 200—300 juurisanaa käsittävän venäläisen sanaluettelon ja käski kääntää sen mahdollisimman moneen kieleen ja murteeseen. Käännöksiä toimittivat Venäjällä virastot ja oppineet, ulkomailta hankkivat niitä Venäjän lähettiläät ja erinäiset oppineet, joita keisarinna avuksensa pyysi. Kauan ei keisarinnan personallinen työinto kestänyt; kokoelmat ja alustavan työn tulokset jätti hän PALLASille, jonka oli julaistava kokoelma niiden käytettäväksi, „jotka halusivat käyttää hyväksensä toisten ikävää“ [1]. —

---

[1] Ensimäinen osa KATARINAn sanakirjaa ilmestyi PALLASin toimittamana v. 1787 nimellä: „Сравнительные словари всѣхъ языковъ и нарѣчій, собранные десницею Всевысочайшей особы. Отдѣленіе первое, содержащее въ себѣ Европейскіе и Азіатскіе языки“. Jälkimäinen osa ja lisätty laitos ensimäisestä ilmestyivät sitten 4 osana v. 1790—91 Pietarissa nimellä: „Сравнительный словарь всѣхъ языковъ и нарѣчій по азбучному порядку расположенный“, ja oli sil-

Suomalais-ugrilaisetkin kielet otettiin sekä Baomeisterin että Katarinan keräyksissä huomioon, ja melkein kaikki Buličin luettelemat käsikirjoitukset ovat tavalla tai toisella yhteydessä näiden sanakirjayritysten kanssa.

Eri kielien mukaan järjestäen mainitsee Bulič seuraavat kokoelmat:

Suomi.

1) 286 sanaa (m. m. lukusanat) sisältävä kokoelma, tehnyt pastori J. H. Krogius. Suomalaiset sanat kirjoitettu saksalaisella kirjoituksella. 6 siv. in folio. — Sanakokoelmaan liittyy saksankielisiä huomautuksia suomalaisten äänteiden ääntymisestä y. m. (Käsikirjoitus löytyy Pietarin tiedeakatemian kirjaston II:ssa jaostossa, Sjögrenin kokoelmiin kuuluvien Pallasin paperien joukossa; vrt. Register zu Sjögrens handschriftlichem Nachlass, verfertigt von Lerch (käsik.) s. 96, N:o 40.)

2) **Собраніе россійскихъ словъ съ чухонскимъ переводомъ** = Kokoelma venäläisiä sanoja „tshuhnalaisine“ käännöksineen. 286 sanaa, venäläisellä ja latinaisella kirjoituksella. Vähän enemmän kuin 11 siv. in folio. (Tiedeak. kirjasto, Sjögrenin kok., Pallasin paperit; vrt. Lerch, s. 96, N:o 41.)

Inkerin murteet.

1) **Реестръ словъ, переведенныхъ на Чудской языкъ, коимъ говорятъ Санктпетербургской губерніи въ Ораніенбаумскомъ уѣздѣ, въ нѣкоторыхъ селеніяхъ близъ Копорья лежащихъ и принадлежащихъ Графу Разумовскому, а между прочимъ въ деревнѣ Ивановской** = Sanaluettelo käännöksineen „tshuudin“ kieleen, jota puhutaan eräissä Pietarin läänin Oranienbaumin kihlakuntaan kuuluvissa, Kaprion lähisissä, kreivi Razumovskiju omistamissa kylissä, m. m. Ivanovskajassa. 286 sanaa, venäläisellä kirjoituksella. Sanojen korko on osoitettu. 11 siv. in folio. (Tiedeak. kirjasto, Sjögrenin kok., Pallasin paperit; vrt. Lerch, s. 96, N:o 116.)

2) **Реестръ словъ, переведенныхъ на Чудской языкъ, коимъ**

loin päätoimittajana F. I. Janković de Mirievo. — Lopullisessa muodossaan sisältää sanakirja kokoelmia 55 europalaisesta, 171 aasialaisesta, 30 afrikalaisesta ja 23 amerikalaisesta kielestä ja kielimurteesta.

говорятъ въ Ямбургскомъ уѣздѣ въ Котельной мызѣ, принадлежащей полковнику Албрехту, и въ 2 селахъ близъ ея лежащихъ = Sanaluettelo käännöksineen „tshuudin" kieleen, jota puhutaan Jamburgin kihlakuntaan kuuluvassa, översti Albrechtin omistamassa Kotelnaja-moisiossa ja kahdessa sen lähisessä kirkonkylässä. 286 sanaa, venäläisellä kirjoituksella. Korko merkitty. 11 1/2 siv. in folio. (Tiedeak. kirjasto, Sjögrenin kok., Pallasin paperit; vrt. Lerch, s. 96, N:o 117.)

3) Реестръ словъ переведенныхъ на варяжкой языкъ, коимъ говорятъ въ нѣкоторыхъ селеніяхъ Санктпетербургской губерніи близь Копорья, принадлежащихъ графу Разумовскому, а между прочимъ въ деревнѣ Керновой = Sanaluettelo käännöksineen „varjagin" kieleen, jota puhutaan Pietarin läänissä olevan Kaprion lähisissä, kreivi Razumovskijlle kuuluvissa kylissä, m. m. Kernovajassa. 286 sanaa, venäläisellä kirjoituksella. 9 1/2 siv. in folio. (Tiedeak. kirjasto, Sjögrenin kok., Pallasin paperit; vrt. Lerch, s. 96, N:o 118.)

Karjala ja aunus.

1) Корельской языкъ = Karjalan kieli. 286 sanaa, venäläisellä kirjoituksella. Vähän enemmän kuin 10 siv. in folio. (Tiedeak. kirjasto, Sjögrenin kok., Pallasin paperit; vrt. Lerch, s. 96, N:o 69.)

2) Слова Россійские переведенные на корельской языкъ = Venäläisiä sanoja karjalankielisine käännöksineen. 286 sanaa, venäläisellä kirjoituksella. 5 siv. in folio. (Tiedeak. kirjasto, Sjögrenin kok., Pallasin paperit; vrt. Lerch, s. 96, N:o 70.) — Tämän sanaston tekijöiksi ilmoittautuvat käsikirjoituksessa Tverin seminaarin oppilaat Feodor Vasilinp. Gruzdov ja Jefim Mikaelinp. Mochneckij, ja huomauttavat he, ettei löydy karjalankielistä kirjallisuutta, ei käsinkirjoitettua eikä painettua; karjalaa käytetään vain puheessa.

3) Слова Россійские переведенные на корѣлской языкъ = Venäläisiä sanoja karjalankielisine käännöksineen. 287 sanaa, venäläisellä kirjoituksella. 14 1/2 siv. in folio. (Tiedeak. kirjasto, Sjögrenin kok., Pallasin paperit; vrt. Lerch, s. 96, N:o 70.)

4) По олонецки = Aunukseksi. 286 sanaa. 5 vajaata sivua

in folio. (Tiedeak. kirjasto, Sjögrenin kok., Pallasin paperit; vrt. Lerch, s. 96, N:o 87.)

Viro.

1) „Des zum Uebersetzen bekanntgemachten Aufsatzes Uebersetzung in den revalschen Dialekt der ehstnischen Sprache". Sisältää: virolaisia ja heidän kieltään selittävän johdannon, lukusanat, lauseparsia, kieliopillisia huomautuksia, taivutuskaavoja y. m. 43 siv. 4:o. — Tekijä on Räävelin silloinen pastori Stupel. (Tavataan Keisarillisessa julkisessa kirjastossa, Adelungin kokoelmissa. Adelungille se on joutunut Bacmeisterin perujen mukana.)

2) **Собраніе россійскихъ словъ съ эстляндскимъ переводомъ** = Kokoelma venäläisiä sanoja virolaisine käännöksineen. 286 sanaa; latinaisella ja venäläisellä kirjoituksella. Vähän enemmän kuin 14 siv. in folio. (Tiedeak. kirjasto, Sjögrenin kok., Pallasin paperit; vrt. Lerch, s. 96, N:o 38.)

3) 286 virolaista sanaa käsittävä kokoelma (sisältää m. m. lukusanat). Vähän enemmän kuin 5 siv. in folio; venäläisellä kirjoituksella. Korko merkitty. (Tiedeak. kirjasto, Sjögrenin kok., Pallasin paperit; vrt. Lerch, s. 96, N:o 39.)

4) 286 venäjäksi ja saksaksi ilmaistua hakusanaa, jotka on käännetty „по **лифляндски**" (= Liivinmaalla [„Riigan, Vendenin, Volmarin ja Valkin kihlakunnissa"] puhuttuun vironkieleen) ja „по **эстляндски**" (= Vironmaalla [„Tarton, Võrun, Viljandin, Pärnun ja Saarenmaan kihlakunnissa"] puhuttuun vironkieleen). Saksalaisella ja venäläisellä kirjoituksella. 31 siv. in folio. (Tiedeak. kirjasto, Sjögrenin kok., Pallasin paperit; vrt. Lerch, s. 96, N:o 39.)

5) 286 sanaa sisältää kokoelma lapin, liettuan, v i r o n ja vanhanranskan kielistä. 14 1/2 siv. in folio. (Tiedeak. kirjasto, Sjögrenin kok., Pallasin paperit; vrt. Lerch, s. 96, N:o 79.)

Liivi.

1) „Liewische Sprachprobe in Kurland" vuodelta 1774. Sisältää lukusanat sekä lauseparsia saksalaisine käännöksineen. 4 siv. in folio. — Tekijä on pastori Ludvig. (Keis. julk. kirjasto, Adelungin kok.)

2) „Uebersetzung folgender Sachen aus dem Deutschen in Liwische bei Salis" vuodelta 1774. Sisältää lukusanat, lauseparsia

ja muutamia sanoja. 2 siv. in folio. — Tekijä: Salisin pastori J. BURCHARD. (Keis. julk. kirjasto, ADELUNGin kok.)

Lappi.

286 sanaa lapin, liettuan, viron ja vanhanranskan kielistä. 14 ½ siv. in folio. (Tiedeak. kirjasto, SJÖGRENin kok., PALLASin paperit; vrt. LERCH, s. 96, N:o 79.) Kts. Viro 5.

Mordva.

1) Venäläis-mordvalainen sanakirja XVIII:n vuosisadan jälkipuoliskolta. Noin 2500 sanaa, venäläisellä kirjoituksella. 65 lehteä 4:o. (Keis. julkisessa kirjastossa, johon se on siirretty Eremitagen kirjastosta, N:o 220.)

2) Словарь языковъ разныхъ народовъ въ Нижегородской епархіи обитающихъ, именно Россіянъ, Татаръ, Чювашей, Мордвы и Черемисъ, по высочайшему соизволенію и повелѣнію Ея Императорскаго Величества премудрой Государыни Екатерины Алексѣевны, императрицы и самодержицы Всероссійской, по алфавиту Россійскихъ словъ расположенный и въ Нижегородской семинаріи отъ знающихъ оныя языки священниковъ и семинаристовъ, подъ присмотромъ преосвященнаго Дамаскина, епископа Нижегородскаго и Алаторскаго, сочиненный 1785-го года = Nižegorodin (= Nižnij-Novgorodin) hiippakunnassa asuvien eri kansojen, nimittäin venäläisten, tatarien, tshuvassien, mordvalaisten ja tsheremissien kielten sanakirja, jonka Hänen Keisarillisen Majesteettinsa keisarinnan ja Venäjän itsevaltiaan, viisaan Hallitsijattaren Katarina Aleksejevnan suostumuksella ja käskystä ovat venäläisten sanojen mukaan aakkoselliseen järjestykseen laatineet Nižegorodin seminarissa mainittuja kieliä taitavat papit ja seminarin oppilaat Nižegorodin ja Alatorin piispan Damaskinin johdolla vuonna 1785. 465 lehteä in folio. [Jäljennös Keis. julk. kirjastossa, saatu Eremitagen kirjastosta, N:o 223. Alkuperäinen käsikirjoitus (2 osassa, yli 1000 lehteä) jätettiin Nižegorodin seminarin kirjastoon „säilytettäväksi ikuisiin aikoihin arvokkaana muistona keisarinnan viisaista asetuksista“].

3) Tsheremissiläis-tshuvassilais-mordvalais-votjakkilainen „вокабуларій“ (sanaluettelo). (Tiedeak. kirjasto, SJÖGRENin kok., PALLASin paperit; vrt. LERCH, s. 96, N:o 111.)

4) Слова взятые изъ разговоровъ для переводу на мордов-

ской языкъ", 130 kappaleeseen jaettu venäläis-mordvalainen sanasto. 72 siv. 4:o. Tekijä: Jumaluusopin ja filosofian oppilas (seminarilainen) Grigorij Similejskij. (Keis. julk. kirjasto, Adelungin kok.).

5) Рѣчи для переводу на мордовской языкъ = Mordvan kieleen käännettäväksi (koottuja) puheita. Tullut Pietariin $^{12}/_{XII}$ 1789. Sisältää lukusanat ja lauseparsia. 4 siv. 4:o. Tekijä: Nižegorodin seminarin jumaluusopin ja filosofian oppilas Ivan Tichov, syntyperäinen mordvalainen. (Keis. julk. kirjasto, Adelungin kok.)

6) Краткій катихисисъ переведенный на мордовскій языкъ съ наблюденіемъ россійскаго и мордовскаго просторѣчія, ради удобнѣйшаго онаго познанія воспріявшихъ святое крещеніе. 1788 года = Lyhyt katkismus käännetty mordvan kieleen huomioon ottaen venäläistä ja mordvalaista kansankieltä, jotta pyhän kasteen omistaneet sen helpommin voisivat käsittää. Venäläisellä kirjoituksella. Korko merkitty. 33 siv. 4:o. „Kääntänyt mordvan kieleen Nižegorodin seminaarin jumaluusopin oppilas Ivan Tichov, syntyperäinen mordvalainen". (Keis. julk. kirjasto, Adelungin kok.)

7) Священная исторія краткими вопросами и отвѣтами сочиненная и переведенная на мордовской языкъ 1790 г., марта 14 дня = Pyhä historia kysymyksissä ja vastauksissa, käännetty mordvan kieleen v. 1790, maalisk. 14 p:nä. 85 siv. 4:o. — „Kääntänyt jumaluusopin ja filosofian oppilas Semjon Berezovskij".

8) Uskontunnustus kirkkoslaavin ja mordvan kielillä. Saapunut Pietariin $^{16}/_{I}$ 1791. 2 siv. 4:o. — „Kääntänyt puhetaidon oppilas Grigorij Novoverov". (Keis. julk. kirjasto, Adelungin kok.)

9) Символъ вѣры переведенъ на мордовской языкъ = Uskontunnustus käännettynä mordvan kieleen. 3 siv. 4:o. — „Kääntänyt jumaluusopin ja filosofian oppilas Grigorij Similejskij". (Keis. julk. kirjasto, Adelungin kok.)

Tsheremissi.

1) „Wörter-Sammlung der Tscheremissischen und Wotjäkischen Sprache aus dem Krasnoufimskischen Gebiet und der Permischen Sprache, aus dem Tscherdenzkischen Kreise". 286 (tois. paik.: 285) sanaa, venäläisellä kirjoituksella. 12 siv. in folio. (Originaali (venäjänkielisellä nimellä?) löytyy Tiedeak. kirjastossa, Sjögrenin kokoelmien osastossa „Pallasin paperit"; vrt. Lerch, s. 96, N:o

113; jäljennös Keis. julk. kirjastossa, ADELUNGin kok., merkitty: „Aus PALLAS Papieren".)

2) **Словарь языка Черемискаго** = Tsheremissin kielen sanakirja. Noin 3000 sanaa, venäläisellä kirjoituksella. Korko merkitty. 73 lehteä 4:o. (Keis. julk. kirjasto, saatu Eremitagen kirjastosta, N:o 216.)

3) **Словарь Черемисскаго языка съ россійскимъ переводомъ** = Tsheremissin kielen sanakirja venäläisine käännöksineen. Noin 6000 sanaa; venäläisellä kirjoituksella. Korko merkitty. 246 lehteä in folio. (Keis. julk. kirjasto, saatu Eremitagen kirjastosta, N:o 218.)

4) **„Словарь языковъ разныхъ народовъ въ Нижегородской епархіи обитающихъ** jne." kts. Mordva 2.

5) Tsheremissiläis-tshuvassilais-mordvalais-votjakkilainen **„вокабуларій"** (sanaluettelo); kts. Mordva 3. (Tiedeak. kirjasto, SJÖGRENin kok., PALLASin paperit; vrt. LERCH, s. 96, N:o 111.)

Votjakki.

1) „Wörter-Sammlung der Tscheremissischen und Wotjäkischen Sprache aus dem Krasnoufimskischen Gebiet jne." kts. Tsheremissi 1.

2) **Словарь языка Вотскаго** = Votjakin kielen sanakirja. Noin 2800 sanaa, venäläisellä kirjoituksella. Korko merkitty. 78 lehteä 4:o. (Keis. julk. kirjasto, saatu Eremitagen kirjastosta, N:o 219.)

3) Votjakkilainen **„вокабуларій"** (sanaluettelo). 284 sanaa. 4 siv. in folio. (Tiedeak. kirjasto, SJÖGRENin kok., PALLASin paperit; vrt. LERCH, s. 96, N:o 133.)

4) **Переводъ Учиненной въ вятскомъ намѣстническомъ правленіи вотского разговора 286-ти словъ по неимѣнію у нихъ никакихъ буквъ написано россійскими буквами** = Vjatkan käskynhaltijavirastossa tehty votjakin kielen 286 sanan käännös, joka votjakkilaisten kirjainmerkkien puutteessa on kirjoitettu venäläisillä kirjaimilla. 10 siv. in folio. (Tiedeak. kirjasto, SJÖGRENin kok., PALLASin paperit; vrt. LERCH, s. 96, N:o 135.)

5) **По вотски** = Votjakiksi (kokoelma eri sanastotoisinnoista, joita olivat lähettäneet Kasanin arkkipiispa sekä Vjatkan käskyn-

haltijavirasto). 4 siv. in folio. (Tiedeak. kirjasto, SJÖGRENin kok., PALLASin paperit; vrt. LERCH, s. 96, N:o 135.)

6) Tsheremissiläis-tshuvassilais-mordvalais-votjakkilainen „вокабуларій“ (sanaluettelo); kts. Mordva 3. (Tiedeak. kirjasto, SJÖGRENin kok, PALLASin paperit; vrt. LERCH, s. 96, N:o 111.)

7) **Краткой Отяцкія грамматики опытъ** = Lyhyen votjakkilaisen kieliopin koe. Vjatkan seminaarin kirjastoon saatu tekijältä $^{21}/_{X}$ 1786. 56 lehteä 4:o. — Tekijäksi ilmoittautuu Upanun kirkonkylään vastakastettuja votjakkeja varten perustettujen koulujen pappi, Vjatkan seminaarin (entinen) oppilas MICHAIL MOGILIN. (Tiedeak. kirjasto, I jaoston käsikirjoitusosasto 32. 3. 7.)

Syrjääni.

1) Wörter-Sammlung aus der sürjänischen, samojedischen und Manskischen Sprache. 286 sanaa, venäläisellä kirjoituksella. 12 siv. in folio. (Keis. julk. kirjasto, ADELUNGin kok., merk.: „Aus PALLAS Papieren“.)

2) „**Зырянской языкъ**“ = Syrjäänin kieli. 286 sanaa, venäläisellä kirjoituksella. 9 ½ siv. in folio. (Tiedeak. kirjasto, SJÖGRENin kok., PALLASin paperit; vrt. LERCH, s. 96, N:o 100.)

3) „Wörter-Sammlung der Tscheremissischen und Wotjäkischen Sprache aus dem Krasnoufimskischen Gebiet und der Permischen Sprache, aus dem Tscherdenzkischen Kreise“. Kts. Tsheremissi 1.

4) **Краткой Пермской Словарь съ Россійскимъ Переводомъ собранный и по разнымъ матеріямъ расположенный Города Перми Петро-Павловскаго Собора Протоіереемъ Антоніемъ Поповымъ** 1785 г. = Lyhyt permiläinen sanakirja venäläisine käännöksineen, jonka on koonnut ja eri aineiden mukaan järjestänyt Permin kaupungin Pietari-Paavalin kirkon rovasti ANTONIJ POPOV v. 1785. 31 siv. in folio. (Keis. julk. kirjasto, ADELUNGin kok. — Kaksi tämän sanakirjan jäljennöstä tavataan SJÖGRENin kokoelmissa Tiedeak. kirjaston II jaostossa.)

Voguli.

1) Lukusanojen ja lauseparsien kokoelma ostjakin, vogulin ja samojeedin kielestä. Vähän enemmän kuin 6 siv. in folio. — Tämän on lähettänyt BACMEISTERille PALLAS, ja on kokoelma saapunut Pietariin $^{10}/_{11}$ 1774. (Keis. julk. kirjasto, ADELUNGin kok.)

2) „Vocabularium Woguliсum“. 16 siv. 4:o. Saapunut Bacmeisterille tammik. 1775. (Keis. julk. kirjasto, Adelungin kok.)

3) Pieni venäläis-vogulilainen sanasto, johon sanoja on otettu Kungurin, Tsherdynin ja Verchoturjan vogulilaismurteista. 13 siv. in folio. (Keis. julk. kirjasto, Adelungin kok., merk.: „Aus Pallas Papieren“.)

4) „Wörter-Sammlung aus der sürjänischen, samojedischen und Manskischen Sprache“. 286 sanaa, venäläisellä kirjoituksella. 12 siv. in folio. (Keis. julk. kirjasto, Adelungin kok., merk.: „Aus Pallas Papieren“.) Kts. Syrjääni 1.

5) **Краткой вогулическoй словарь съ Россійскимъ переводомъ собранный и по разнымъ матеріямъ расположенный города Солнкамска Свято-Троицкаго Собора Протоіереемъ Симеономъ Черкаловымъ** 1785 г. = Lyhyt vogulilainen sanakirja venäläisine käännöksineen, jonka on koonnut ja eri aineiden mukaan järjestänyt Solikamskin kaupungin Pyhän Kolminaisuuden kirkon rovasti Simeon Čerkalov v. 1785. 18 siv. in folio. (Keis. julk. kirjasto, Adelungin kok.)

6) 286 sanaa sisältävä kokoelma Kungurin, Tsherdynin ja Verchoturjan vogulilaismurteista. (Buličin mukaan on tämä käsikirjoitus = ed. N:o 3.) 10 1/2 siv. in folio. (Tiedeak. kirjasto, Sjögrenin kok., Pallasin paperit; vrt. Lerch, s. 96, N:o 130.)

7) Venäläis-vogulilaisen „**вокабулярій**“:n (sanaluettelon) konsepti, venäläisellä kirjoituksella. Korko merkitty. 7 siv. in folio. (Tiedeak. kirjasto, Sjögrenin kok., Pallasin paperit; vrt. Lerch, s. 96, N:o 131.)

8) **Наречие вагулское которые грамоты неимеютъ, а проточенные в сей ведомости линии переводомъ съ предыдущими линиями сходственные** = Vogulin puheenparsi joilla ei ole (omaa) kirjallisuutta. — — Tähän otetut sanat on koottu tobolskilaisesta, turinskilaisesta sekä beresovalaisesta murteesta. 286 sanaa sekä 22 lukusanaa, venäläisellä kirjoituksella. Korkoa ei ole merkitty. 19 siv. in folio. (Tiedeak. kirjasto, Sjögrenin kok., Pallasin paperit; vrt. Lerch, s. 96, N:o 132.)

Ostjakki.

1) Lukusanojen ja lauseparsien kokoelma ostjakin, vogulin ja

samojeedin kielestä; kts. Voguli 1. Vähän enemmän kuin 6 siv. in folio. (Keis. julk. kirjasto, Adelungin kok.)

2) Pieni ostjakkilaisten sanojen (m. m. lukusanojen) luettelo. (Tiedeak. kirjasto, Sjögrenin kok., Pallasin paperit; vrt. Lerch, s. 96, N:o 98.)

3) „Vocabularium trilingue“. (Kokoelma tungusin, ostjakin, samojeedin ja burjatin kielistä. 12 siv. in folio. (Tiedeak. kirjasto, Sjögrenin kok., Pallasin paperit; vrt. Lerch, s. 96, N:o 91—92.)

4) Нарѣчіе по туруханской округѣ = Puheenparsi Turuchanskin piirissä. (Venäläis-ostjakkilais-jakutilais-tungusilais-samojeedilainen sanasto.) 286 sanaa. 26 siv. in folio. (Keis. julk. kirjasto, Adelungin kok.) — On hyvin epäiltävää, onko tässä kokoelmassa esiintyvä „ostjakin“ kieli „ugrilaisostjakkia“, kuten Bulič pitää varmana. Kokoelman nimessä tavattava määritys „Turuchanskin piirissä“ näyttää viittaavan siihen, että tämä ostjakki tarkoittaakin „jeniseiostjakkien“ kieltä. — Ehkä on samaa sanottava „Vocabularium trilingue“ssä (3) esiintyvästä „ostjakin“ kielestä.

Unkari.

1) „Comparaison des Dialectes du Kabarda et de l'Abassa avec la langue Hongroise“. 7 1/2 siv. in folio. (Tiedeak. kirjasto, Sjögrenin kok., Pallasin paperit; vrt. Lerch, s. 96, N:o 62.)

2) 287 sanaa sisältävä luettelo (venäjäksi ja unkariksi). 7 siv. in folio. (Tiedeak. kirjasto, Sjögrenin kok., Pallasin paperit; vrt. Lerch, s. 96, N:o 126.)

Eräästä vogulilaisesta karhun nimityksestä.

Kirjoittanut

Artturi Kannisto.

Munkácsi kääntää vogulinkieltä koskevissa teoksissaan ylä-Loźvan murteen sanan †*pupakwė* (minun muistiinpanojeni mukaan: *pųpa₍kβε*), joka on naisväen käyttämä karhun nimitys, unkariksi 'bálványka', pitäen sanaa deminutiivisena johdannaisena sanasta †*pupi*' (minun muistiinpanojeni mukaan *pųpiγ'*) 'bálvány', 'haltia'. Tämä etymologia kuitenkin herättää joitakuita epäilyksiä. Vaikea on nim. käsittää, miksi deminutiivimuodossa ei esiintyisi jälkeäkään †*pupi*' sanaa lopettavasta klusiiliaineksesta. Onhan se muuten kaikissa asemissa säilynyt; esim. kaks. *pųpγiγ*, mon. *pųpγət*; *pųpi₍γε₍kβà* 'naishaltia'. Odottaisi näiden mukaisesti myös deminutiivimuotoa **pųpγa₍kβε* eli, Munkácsin transskriptionia noudattaen †**pupχakwė*.

Kondan murteissa on, vaikkakin harvemmin käytetty karhua merkitsevä sana, jota alkuunsa nähden tuskin voi erottaa †*pupakwė* sanasta: ala-Kond. *pöpḁ̈ń₍šχ*, keski-Kond. *pöpᵊàń₍šχ*, ylä-Kond. *püp* l. *püpᵊàń₍šχ*. Kun vertaa näihin Kondan murteiden *pu'₍pi̮i* sanaa, ylä-Loźvan *pųpiγ'* muodon vastinetta, tulee vakuutetuksi että puheenaolevat haltian ja karhun nimet eivät voi olla ainakaan suoranaisessa etymologisessa yhteydessä eikä siis käännös 'bálványka' voi olla oikea.

Mikä sitte on †*pupakwė* sanan varsinainen merkitys?

Ylä-Loźvan murteessa on sana *pųp*, jota lapsia puhuteltaissa käytetään attribuuttina käsitteille, joista tahdotaan puhuteltavia

pelottamalla vierottaa. Esim. *pụ·p kȧsaịn ụ·l nȯβχa̦'ł(tγ!* 'älä koske vihaiseen veitseen!' (kielimestarini käänsi: 'страшной ножикъ не трогай!'); *pụ·p ńȯβ̆(β! ịȯl ụ·l pa'ttȧlŋ!* 'älä varistele pyhää lihaa!' ('страшное мясо не кроти на полъ!') (puhuttaissa hirvenlihasta, jota erityisen huolellisesti varotaan lattialle tallattavaksi joutumasta, koska tuon varovaisuuden laiminlyöminen tuottaa metsäonnen menetyksen). Samanlainen merkitys on adverbilla *pụpś* esim. lauseessa: *pụ·pś, tȯχ ụ·l lāβεn!* 'rumasti, älä niin sano!' (neuvottaissa lasta, joka on sattunut lausumaan rivosanan).

Sana tavataan myös Kondan murteissa. Esim.: keski-Kond. *pö̦·p kḁ̈słmə βə·l ḳā'nā̦n!* 'vihaista veistä älä koske!', ylä-Kond. *püp βə·l ḳā'(nŋ, pā·ľịäχtlaχtΓγən!* 'älä koske vihaista, leikkaat itsesi!'; ala-Kond. *pö̦pľäχ*, keski-Kond. *pö̦pľe̦χ*, ylä-Kond. *pü̦pľ'e̦χ* 'ruma sana' ('матерное слово, худое слово'); ala-Kond. *pö̦pnə ịịβən, βərrāsən!* 'pöpö l. mörkö tulee luoksesi, älä itke!' ('нечистый придетъ къ тебѣ, не плачь!'), keski-Kond. *pö̦pḳarnə ịəβā̦n!* 'pöpö l. mörkö tulee luoksenne!'.

Kondan murteiden *pö̦pä̦ń(śχ, püpḁ̈ń(śχ* sanain varsinainen merkitys on tämän mukaan siis: 'pelättävä, kammottava ukko' (*ä̦ń(śχ*, Munk. *āńśuχ* ua. 'ukko'). *pụpa̦(kβε*, Munk. †*pupakwė* on käsittääkseni deminutiivijohdannainen sanasta *pụp* 'pelättävä, kammottava, varottava'. Deminutiivipäätteellä tässä nähtävästi on hyvittelyn, suosittelun merkitys. Luonteenominaisimmat piirteet vogulien suhteessa karhuun ovatkin juuri kunnioittava pelko sekä pyrkimys suosittelulla pysymään hyvissä väleissä tämän Siperian metsien vaarallisimman eläjän kanssa.

Vog. *pụp, pö̦p, pü̦p* sanan yhteyteen on varmaankin asetettava syrj. *buba* 'scheuche, vogelscheuche, schreckbild, popanz', vaikka sanain suhteen lähempi määrääminen minulle täällä, ilman minkäänlaisia apuneuvoja, ei ole mahdollinen.

Tobolskissa.

Spörsmaalet om den lappiske torvgammes oprindelse.

Af

Konrad Nielsen.

Blandt de forskjellige lappiske boligtyper indtager den i det nordligste Norge brugelige torvgamme en særstilling.

For de övrige typers vedkommende er man fuldt paa det rene med, om de er oprindelig lappiske eller i senere tid laant fra lappernes mere kultiverede nabofolk. Nomadeteltet, de primitive hytter af kegleformig opreiste træstammer med dække af næver og torv, de nedentil firkantede, oventil pyramideformede tömrede hytter, — disse er sikkert oprindelig lappiske; ligesaa sikkert er de tömmerhuse, som en del af de fastboende lapper bor i, af fremmed oprindelse, skandinavisk, finsk eller russisk.

Om torvgammen har derimod meningerne været delte. Enkelte har været tilböielige til ogsaa her at se en oprindelig lappisk byggemaade, med en videre udvikling af de samme grunddrag, som findes i det lappiske telt og de nys nævnte lappiske torv- og tömmer-hytter.

Til denne anskuelse synes Wiklund at hælde, naar han i sit foredrag ved den svenske turistforenings aarsmöde i 1902, efter at have nævnt de forskjellige typer af lappiske boliger, undtagen tömmerstuen, udtaler fölgende: „Alla ha de emellertid, möjligen undantagande gammerna, samma ursprungliga grunddrag som täl-

tet och äro byggde efter ungefär samma princip, de må sedan vara resta i Härjedalens fjälltrakter eller på Kolahalföns tundror. Det är hufvudsakligen endast det yttre omhöljet, som är olika.“

Fra andet hold er det derimod hævdet, at gammen ligesaa vel som tömmerhuset ikke er oprindelig lappisk, men skyldes laan fra nabofolkene.

Denne opfatning nævnes, under henvisning kun til sproglige forhold, som den rigtige i Dr. ANDR. M. HANSEN's bog om bosætningen i Norge, [1] idet det her, side 194 heder om lapperne i Finmarken: „Såsandt de slog sig helt på de nye næringsveie ved kysten, ombyttede de ogsaa det let transportable telt — med væsentlig lappiske benævnelser — med *gammen*, hvor hver eneste ting omtrent har norsk navn — det var vel det norske hus i Finmarken dengang.“

Nogen mere indgaaende dröftelse af spörsmaalet har forövrigt ingen indladt sig paa.

Den ældre literatur om lapperne nöier sig for dette punkts vedkommende med at give beskrivelser uden dertil at knytte refleksioner over denne eiendommelige boligtypes oprindelse.

Ved at paapege ligheder mellem gammen og det lappiske telt lægger enkelte af disse skildringer den antagelse nær, at der bestaar en vis sammenhæng mellem dem. Men nogen direkte udtalelse herom leder man forgjæves efter.

Særskilt krav paa opmerksomhed har her LEEM's skildring i hans „Beskrivelse over Finmarkens Lapper etc.“ (Kjöbenhavn 1767). Han paapeger, at der er lighed mellem gammen og teltet, baade i træverkets anordning [2] og — især —, hvad angaar „Gulvet med dets Afdeelinger og Fyrstedet“. [3]

Ikke mindre bemerkelsesværdigt er, hvad LEEM anförer [4] om de huse af træverk og torv, som „de i Finmarken boende Lapmarkiske og Norske Bönder have sit Tilhold udi.“

---

[1] Dr. ANDR. M. HANSEN, Landnåm i Norge. En udsigt over bosætningens historie. Kristiania 1904.

[2] S. 99.

[3] S. 98.

[4] S. 106 f.

Disse primitive bygninger er nemlig tydeligvis af en ganske anden type end de lappiske gammer: væg og tag er tydelig adskilte; de har ikke ildsted midt paa gulvet og röghul i taget, men isteden ovn i den indre del af rummet med en dynge af store kampestene ovenpaa og lysaabninger i væggen med lemmer til at skyve for. I det hele taget faar man af LEEM's, forövrigt ikke ganske klare skildring af disse bygninger det indtryk, at de er opfört som surrogat for og saavidt muligt i lighed med træhuse.

Naar man sammenholder, hvad LEEM anförer om disse jordhytters forskjel fra de lappiske gammer med, hvad han nævner om gammernes lighed med lappeteltet, synes det tydelig nok at fremgaa, at LEEM har anseet gammen for oprindelig lappisk.

VON DÜBEN siger om gammerne,[1] at de er „konstruerade och inredda på eget sätt". I den skildring, han giver af dem, væsentlig gjennem citater af RODE's bog om Finmarken,[2] er der imedlertid ikke stort, som afviger fra beskrivelsen hos LEEM. Den væsentligste forskjel er, at den er mindre udtömmende. Den ovenfor nævnte udtalelse om gammens eiendomelige konstruktion og indredning kan saaledes ikke yde noget bidrag til lösningen af spörsmaalet om gammens oprindelse.

Den eneste foreliggende specialafhandling om lappernes boliger findes i den svenske turistforenings aarsskrift for 1892: „Om lappkåtar samt Turistföreningens lappska fjällhyddor", af FREDR. SVENONIUS.

Gammerne omtales her kun ganske kort, og fremstillingen er rent deskriptiv. Det paapeges dog, at man i gammens træverk og tildels i dens indredning gjenfinder enkelte ting fra lappeteltet. Saaledes heder det om mellemgangen (**torro**) i en af de beskrevne gammer: „I **torro** finnas flera kvarlefvor af tältkåtan, nämligen både **åtnårisa** [teltets hovedstænger] och **aran** [ildstedet]."

Om LEEM's beskrivelse af gammerne siger SVENONIUS, at „olikheten med de nu skildrade är mycket stor". Dette gjælder dog mest gammernes indredning, idet de fleste af de gammer, som

---

[1] GUSTAF VON DÜBEN, Om Lappland och Lapparne, företrädesvis de svenske. Stockholm 1873. S. 128 f.

[2] FREDRIK RODE, Optegnelser fra Finmarken etc. Skien 1842.

SVENONIUS omtaler, har mere lighed med en almindelig bondestue end med et lappetelt, hvad indredningen angaar: jernovn ved en af væggene istedenfor aabent ildsted i midten, vinduer, tildels ogsaa trægulv. En af de gammeldags gammer fra Tysfjorden, som nermere beskrives og afbildes, har dog lappisk ildsted **(aran)** i midten. Forfatteren gjör opmerksom paa, at denne gamme er „mäst kåtalik", i det den „är nästan rund, har **aran** i midten, **vuoko** (grytkrok), **åtnårisa, påssjo-** och **repen-rejki**[1] o. s. v".

Det mest interessante ved disse Tysfjord-gammer er deres form, idet selve gammens grundplan, fraregnet forrummet altsaa, paa tre af de fire afbildninger nærmer sig mere eller mindre til cirkelformen. Paa den fjerde danner grundplanen et rektangel med brudte eller kanske snarere rundede hjörner. Ellers er det jo nu, som ogsaa forfatteren nævner, det almindelige, at gammernes grundplan er rektangulær eller kvadratisk.

Den runde eller halvrunde grundplan minder unegtelig sterkt om teltet og de primitive torvhytter, som er byggede væsentlig efter samme princip som teltet. Noget afgjörende bevis for, at gammen er af lappisk oprindelse, leverer dog denne lighed ikke. Det var jo ogsaa muligt, at den runde form skyldtes den omstændighed, at lapperne rent uvilkaarlig havde sögt at tilpasse en byggemaade, som de havde lært af andre, efter den type, som deres gamle boliger fremviste. Men sammen med andre ting, der maatte pege bestemt i retning af, at sammenhængen mellem gammen og teltet er nærmere end som saa, vil jo ogsaa dette moment faa sin betydning. Det er at merke, at gammer af den her nævnte form kun forekommer hos lapper, som i det hele taget har bevaret forholdsvis meget af gammelt. Dette i forbindelse med den omstændighed, at disse runde gammer gjennemgaaende har en primitivere indredning end almindeligt i de firkantede gammer, taler sterkt for, at de repræsenterer et ældre og oprindeligere standpunkt end disse.

---

[1] Sml. omtalen af teltets indre, hvor det (s. 11) heder: „Här i **passjo** [den inderste del af teltet, bag ildstedet], närmast marken, finnes alltid en liten öppning, **påssjo-rejki**, tack vare hvilken draget regleras, så att röken stiger upp sin naturliga väg genom det vida rökfånget **(repen-rejki)** i kåtans topp."

— Her kan ogsaa nævnes, at de gammer, som Leem beskriver, synes at have været af den runde type.

Der er et særlig vigtigt moment, som alle foreliggende beskrivelser af gammer giver lidet besked om. Det er, hvordan gammen opföres. Hvad teltet angaar, har man paa dette punkt fyldige oplysninger, idet de forskjellige beskrivelser ikke blot opregner de enkelte dele, teltet bestaar af, men ogsaa fortæller, hvorledes teltet reises.

Om hvordan gammerne opföres, söger man forgjæves efter detaljerede oplysninger i Svenonius's afhandling. Der findes ikke andet herom, end hvad man kan slutte sig til af den generelle beskrivelse af selve gammen. Efter at have nævnt, att gammernes form „närmar sig den halfsfäriska", fortsætter han saaledes: „Själfva stommen till huset bildas vanligen af tätt sammanställda, något lutande, barkade björkstörar af omkring 1 famns längd, på hvilka det brutna taket är lagdt. Uti denna trädstomme återfinner man ej så alldeles sällan 2:ne, ja någon gång t. o. m. 4 par **åtnårisa** (här **bäljek**). Utanpå trädstommen består den egentliga väggen af *horisontelt* lagda torfvor. Sålunda blir väggen inemot 1 meter tjock, men göres tunnare upptill."

Ganske anderledes fyldige oplysninger giver afhandlingen om teltet og dets opförelse. Jeg gjengiver her, med udeladelse af henvisningerne til billederne, hvad der meddeles om teltets træverk, da det er det, som har særlig betydning ved sammenligning mellem teltet og gammen:

„Kåtaställct består af tre slags lutande stänger samt två slags horisontela tvärträn. Först märka vi de 4 hufvudstolparne **åtnårisa** (synon. **bäljek** hos Leem), som äro 3 $^1/_2$ à 4 meter långa, 4—5 cm. tjocka, mot öfre ändan tämligen böjda och där försedda med 2—3 hål hvardera.

Vid kåtaslagningen uppreser man nu först dessa och sammanfogar dem meddelst det starka tvärträdet, **aulemuora** (**haurimuora**, Jukkasj.), som instickes genom ett system af de nyssnämda hålen, så att det skjuter ut ett stycke åt hvardera sidan. Sedermera har man att dels påträda på den främre ändan af det sistnämda de båda saxlikt ställda dörrträden, **uksa-tjakke**, som upptill äro försedda

med flera par *snedskurna* hål, dels baktill anbringa en annan stång, **passjo-tjagge**. Alla dessa stänger neddrifvas något litet i marken, och nu är ställningen så stark, att en fullviktig man kan, utan att den vacklar, lyfta upp sig i **aule-muoran**. Hos de flesta stammar sammanbindas de bägge **átnárisa** något ofvanom midten genom ytterligare ett tvärträd, som kallas **vuodjem** (**tuárismuoru**, Jukkasj.). Mot denna stomme resas sedermera den 3:e sortens lutande stänger, de smala **täkaka**, hvilkas uppgift är att uppbära tältduken och gifva den egentliga formen åt det hela. Dessa äro vanligen litet spetsiga i ena ändan. De drifvas ned i marken och lägges *snedt lutande* mot **átnárisa**, utom en, som, då **vuodjem** finnes, stödjes mot detta. Deras antal vexlar mellan 12—16.“

Under overskriften „Afvikelser“ findes bl. a. följende bemerket: „**Vuodjem** eller tvärträdet mellan **atnárisa** sakna ett par Gellivara-stammar, somliga stammar placera **átnárisa** så, att deras nedre ändar stå hvarandra betydligt närmare än de öfre; andra ställa dem parallelt.“

I en artikelrække, som tryktes ivinter i det ungarske tidsskrift „Erdélyi Muzeum“ under titelen „A lappok Norvégiában“ (Lapperne i Norge), har jeg allerede kortelig behandlet spörsmaalet om den lappiske torvgammes oprindelse.

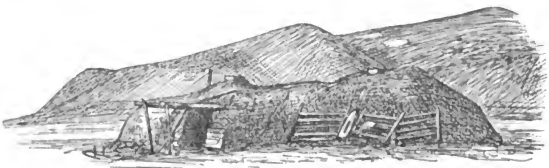
Med udgangspunkt i Dr. ANDR. M. HANSEN's ovenfor nævnte paastand, at gammen skulde være af norsk oprindelse, idet „hver eneste ting omtrent“ i gammen har norsk navn, medens teltet opviser væsentlig lappiske benævnelser, gjorde jeg her först opmerksom paa, at selve gammen har lappisk navn: **goahte**, samme ord, som bruges om teltet. For beboelseshuse af træ bruger lapperne i Finmarken derimod navne af nordisk oprindelse: **vis'te** og **stohpo**.

Videre bemerkede jeg, at det foreliggende spörsmaal ikke kan besvares udelukkende fra sprogligt synspunkt. Man maa sammenligne gammens byggemaade og indredning med teltets.

I den nævnte artikelrække meddelte jeg for byggemaadens vedkommende kun resultatet af en saadan sammenligning, idet jeg udtalte, at det system, hvorefter gammens træverk er opfört, har saa stor lighed med den maade, teltets træstænger sættes op paa,

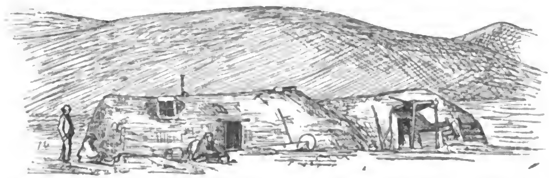
at det forekommer meget sandsynligt, at gammen har udviklet sig just af det lappiske telt eller af samme grundtype som dette.

For nu nærmere at paavise dette vil jeg, til sammenligning med den ovenfor (efter SVENONIUS) gjengivne beskrivelse af teltets træverk og dets opsætning, meddele en beretning om, hvordan en gamme opföres. Det er oversættelse af en lappisk optegnelse fra

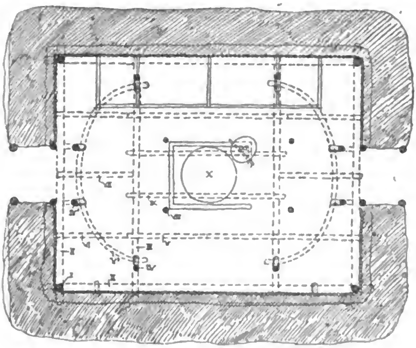

Troldfjorden i Tana (Finmarken). Min hjemmelsmand var den 45 aar gamle sjölap GUTTORM NILSEN. Beretningen, der blev nedskrevet sommeren 1903, lyder saa:

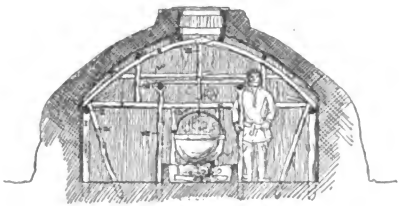
„Naar man skal bygge en gamme, saa sættes först 4 stolper **(stafål)** ned i jorden [en for hvert hjörne af gammen], og saa lægges 4 stænger **(vuögjem)** oppaa disse. Derefter stilles mindre,

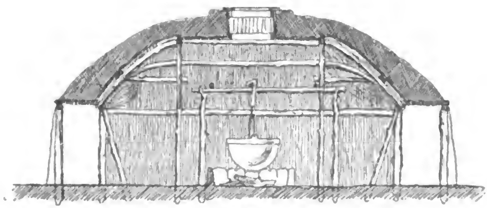
opretstaaende stokke **(mudar-muoråk)** omkring, og torvstykker sættes opret indtil stokkene, og udenfor disse opretstaaende torvstykker **(cæggo-låvnjek)** lægges det ydre torvlag **(mudar-låvnjek)**. Der fortsættes nu med omfar paa omfar, det ene ovenpaa det andet, indtil torven kommer paa höide med **vuögjem**. Og naar det ydre torvlag er færdigt helt til **vuögjem**, saa reises spærrerne **(spar'ro)**, 4 spærrer, 2 paa hver side, op fra **vuögjem**-erne, og imellem spærrerne lægges en aas **(val'do-muorrå** ell. **gås'kå-val'do)**

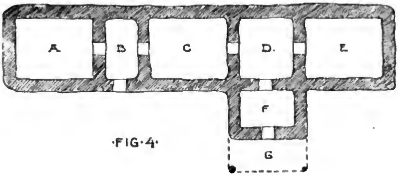
·FIG· 1·

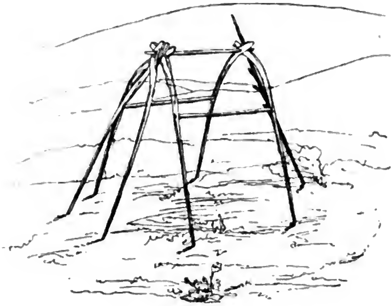
·FIG·2·

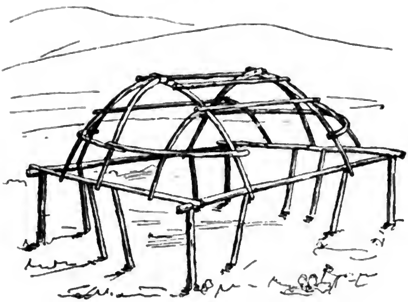
·FIG·3·

·FIG·4·

·FIG·5·

·FIG·6·

Aug. Nielsen
Arkitekt

paa hver side, og med det samme opsættes ogsaa de 4 krumböiede hjörnestokke **(čiehkâ-čavgŋe)**, fast i spærrerne, og dernæst midt paa hver af tværvæggene en stok **(gâs'kâ-čavgŋe)**, som ligeledes gaar op til spærrerne, til spidsen af spærrerne. Den ene af disse stokke gaar midt over dören. Saa sættes mindre stokke **(goahte-muorâk)** omkring overalt indtil den midtre aas, og naar alt er indklædt med ved, saa begynder man at lægge torv paa, indtil man kommer saa langt, som veddækket rækker, og naar man er kommet saa langt, saa lægges de to överste aaser **(bâgje-val'do, ræhppen-val'do** ell. **ræhppen-vuöle-val'do)** en paa hver langvæg. Naar de to aaser er lagt, saa begynder man igjen at lægge paa smaastokke **(goahte-muorâk)**, imellem **gâs'kâ-val'do** og **ræhppen-val'do**, og saa tager man atter fat paa at dække til med torv. Naar der er lagt torv paa dette stykke, saa gjenstaar der en aabning alleröverst, og der lægger man smaastokke, som gaar omtrent vandret, og karmen for röghullet **(lei're-kis'to)** sættes ind i midten. Derefter dækker man med torv oventil, omkring röghullet, og dermed er gammen færdig."

Etpar tilföielser til nærmere förklaring:

De fire hjörnestolper (I paa fig. 1 og 2) er lidt udhulede i den övre ende, to af **vuögjem**-erne (II) hviler i denne huling, og de to andre er lagt ovenpaa dem. Der afsmies lidt for de underliggende.

Mellem træverket og torven bruges almindelig et lag næver.

Som baand mellem spærrerne (III) forekommer i almindelighed paa hver tværside en krum stok, der i höide ligger noget ovenfor midten imellem den nederste (II) og den midterste aas (V). Denne krumme stok (V^1) berörer de to hjörnestokke (VI) og den opadgaaende krummede stok (VII), som er midt paa tværvæggen. Dens navn er **val'do** eller **gâs'kâ-vuögjem**.

De krumme hjörnestokke udgaar fra tværvæggens **vuögjem** omtrent midt imellem hjörnet og tværvæggens midtpunkt.

De to överste aaser (IX) ligger, som det sees, i röghullets nedre kant.

Ved gammens opförelse bliver man straks opmerksom paa en eiendommelig afvigelse fra fremgangsmaaden ved teltets opsætning. Medens teltets træverk reises fuldt færdigt, för teltdugen lægges

paa, bliver gammens træverk opfört med afbrydelser, idet det ydre dække, torven, bliver lagt paa efterhvert.

Saaledes kommer den nedre del af gammen, de (indvendig helt, udvendig næsten) lodrette vægge, til at staa fuldt færdig, för den hvælvede övre del paabegyndes. Herved falder det endmere i öinene, hvad man ogsaa bliver opmerksom paa ved at betragte et rids af gammens træverk, at gammen bestaar af to dele, en nedre og en övre, uden nogen konstruktiv forbindelse.

Den övre del gjör jo ogsaa tjeneste som tag; men medens taget paa et almindeligt hus er formidlet allerede i underbygningen (i spærreverksbygninger f. eks. ved stolper) og efter hele sin anordning væsentlig kun har til opgave at tjene som beskyttende afslutning, saa har gammens övre del ingensomhelst tilknytning i underbygningens stolpeverk,[1] og foruden at den giver afslutningen opad, danner den en betragtelig del af selve bygningen. Teknisk seet kan man sige, at denne övre del af gammen svarer til baade væg og tag i et hus, mens den nedre del snarere svarer til fundamenteringen end til væggen.[2]

Det bliver meget vanskeligt at forstaa, hvordan gammen kunde have faaet den opbygning, den har, hvis den skulde være blevet til efter mönster af, som surrogat for træbygninger, — som vel tilfældet maatte være, om gammen skulde være af skandinavisk oprindelse. Da var jo det naturlige, at væggen var bygget ret op, med et almindeligt torvdækket rösttag over, — som jeg har seet det paa primitive jordhytter, som norske folk i Finmarken af og til bruger til fiskerhytter eller lignende.

Fuldt forstaaelig bliver derimod gammens eiendommelige byggemaade, om man tænker sig teltet som udgangspunkt. Her dan-

[1] De 4 skraastænger (IV), som invendigfra er reist mod vuögjem-erne ved spærrernes nederende, stötter ikke spærrerne, men tager af for trykket fra væggens torvmasse. Ogsaa paa tværvæggene findes lignende stötter (IV[1]).

[2] For teknisk bedömmelse af gammens „konstruktion“ skylder jeg at udtale en tak til min broder arkitekt Aug. Nielsen, som ogsaa har tegnet vedföiede plancher efter optegnelser og primitive rids, som jeg havde gjort paa stedet. Ridset af teltstilladset er frit efter „Bild 1“ hos Svenonius.

ner sneskavlen fundamentet og, idet sneen indenfor teltstængerne skufles væk helt ned til marken, samtidig ogsaa den nedre del af væggen inde i teltet. Selve teltet danner saa den övre del af væggen og tagafslutningen.

Det er jo muligt, at der imellem teltet og gammen har været et mellemtrin, en mere primitiv torvhytte i lighed med den, som endnu tildels benyttes af de svenske lapper: et kegleformigt stillads af tæt sammenstillede træstammer, hvor man gjenfinder de vigtigste bestanddele af teltets træverk, med dække af næver og torv.

Forövrigt er det ikke saa aldeles sikkert, at teltet repræsenterer en ældre boligtype hos lapperne end en slig torvhytte. Nomadelivet, der jo er forudsætningen for teltets benyttelse, betegner nemlig ved sin rationelle renskjötsel paa en maade et höiere kulturtrin end halvnomadens liv som jæger og fisker, hvortil brugen af fast torvhytte knytter sig.[1]

Er det imidlertid saa, at nomadelivet og dermed teltet er det primære, saa vilde gammen som en videre udvikling af den mere primitive jordhytte være at sammenligne med de tömmerhytter, som er almindelige blandt de svenske skoglapper.

Disse tömmerhytter[2] bestaar af 3—4 tömmeromfar nedentil, ovenpaa dem en pyramideformet kombineret væg- og tagopbygning af lutende stokke. Pyramidens sider löber oventil sammen ikke i en spids, men i en mod forsiden vendt kant, hvor ogsaa röghullet findes.

Her har vi de samme to konstruktivt uforbundne dele som i gammen. Den övre del giver sig tydelig tilkjende som det oprindeligere og det væsentlige. Den nedre del, tömmeromfarene, som tydeligvis skyldes efterlignelse af de svenske bönders byggemaade, er kommet til senere og har til opgave at skaffe större plads inde i hytten. Af samme hensyn maatte den lodrette del af væggen i gammen antages at være kommet i stand. Denne nye nedre del har da paa gammen som paa tömmerhytten gjort, at den övre del

[1] Sml. K. B. WIKLUND, Lapparne, deras lif och kultur, s. 32 f.
[2] Sml. SVENONIUS's ovennævnte afhandling s. 18.

kunde blive noget lavere end jordhytten og teltet, og alligevel blev der större rum indvendig.

For den lappiske tömmerhyttes vedkommende er det nu fuldt paa det rene, at dens pyramideformede övre del er af lappisk oprindelse, at denne ligesom de ovenfor nævnte torvhytter er bygget efter samme princip som teltet. Ogsaa overensstemmelser i enkeltheder kan iagttages. Herom udtaler SVENONIUS fölgende: „Stundom igenfinnas jämväl i timmerkåtan **åtnårisa** och andra fragment från tältkåtan, såsom **auli-muora, triggi** eller grytkedjan o. s. v.“

Hvad nu gammens övre del angaar, saa vil et blik paa de vedföiede skitser af gammens træskelet (Fig. 6) og de 7 hovedstænger i teltet med tverstænger (Fig. 5) være nok til at vise, at der er en slaaende lighed i konstruktionen mellem den övre del af gammens træskelet og teltstilladset.

Undersöger man sagen nærmere, vil man finde overraskende mange overensstemmelser i enkeltheder.

Til teltets fire krumböiede **bæljek** svarer i gammen de to par rundede spærrer. Til de saksformig stillede to stokke ved siden af teltdören svarer to af gammens fire krumme hjörnestokke, og til den takkede staur paa teltets bagside svarer den ene af de böiede stokke, som gaar midt paa gammens tversider op til den övre spids af spærrerne. Teltets övre tværstang og tværstængerne mellem **bæljek** gjenfindes ligeledes i gammen, kun at der til den förste svarer to i samme plan lagte paralleltlöbende aaser. Desuden kan gammens tværvægge have et horisontalt löbende krummet baand, som der ikke findes noget tilsvarende til i teltet.

Til hver enkelt del af det faste teltstillads findes der saaledes en tilsvarende stok i gammens övre del, og de stokke her, som ikke har noget tilsvarende i teltet, er tydeligvis komne til som en naturlig fölge af, at det i gammen benyttede dækkemateriale kræver fuldstændigere træopbygning. Disse overskydende stokke giver sig ogsaa tydelig tilkjende som en komplettering af teltets træstillads.

Til de löst stillede teltstænger, hvis antal og plads ikke er fast bestemt, svarer i gammens övre del de talrige kortere og længere kjeppe, som dækker rummet mellem de forskjellige dele af gammeskelettet paa indsiden af torven.

Ved siden af denne nöie overensstemmelse mellem gammens övre del og teltet er ligheden mellem den förste og skandinavisk husbygning meget fjern.

Det vilde jo paa forhaand være rimeligt at antage, at gammen under alle omstændigheder maatte fremvise overensstemmelser med skandinavernes byggemaade, — at lapperne ogsaa paa dette omraade havde lært noget af sine naboer. Det er bare underligt, at der er saa lidet af saadanne overensstemmelser. Hvad opförelsen af gammens övre del angaar, er der kun et eneste punkt, hvor man med nogenlunde sikkerhed kan sige, at der foreligger laan. Det er i den maade, hvorpaa spærrerne er föiede sammen oventil: den ene spærre-ende gaffelformet og omsluttende den anden, som er noget afsmiet.

I forbindelse hermed kan nævnes, at spærrerne paa lappisk har navn af nordisk oprindelse (**spårro**). Dette ord viser sig at være et gammelt laan. Men det kan ikke benyttes som bevis for, at brugen af spærrer skyldes laan. Dertil er den ovenfor paapegede overenstemmelse mellem gammens spærrer og teltets **bæljek** altfor stor. Merkes bör det ogsaa, at gammen altid har bare to par spærrer. Hvis brugen af spærrer var kommet ind ved indflydelse fra nordboernes byggemaade, havde der jo ikke været nogen grund til altid at indskrænke antallet til to par. Fastholdes derimod sammenhængen med teltet ogsaa paa dette punkt, bliver sagen fuldt forstaaelig.

Sees hele gammen underett, saa svarer spærrerne s a m m e n m e d de fire hjörnestolper til teltets **bæljek**. Men disse to ting er i gammen saa tydelig adskilte, at de gjör krav paa særskilt navn, og saa har man da for den övre del optaget et fremmed ord, der i det sprog, hvor det kom fra, betegnede en tilsvarende ting i hustaget.

At dömme efter LEEM's oplysninger (s. 88—89) og afbildninger (Tab. XIV og XV) skulde gammen temmelig længe have bibeholdt teltets **bæljek**[1] uden at adskille dem i stolpe og spærre.

[1] Den forklaring i FRIIS's ordbog, at ordet bællje ved siden af at betyde „öre“ (i egentlig og overfört forstand) ogsaa betegner „hver især af de fire tykke og krumme Træer, der danne Spærreverket i en Lappehytte“ — er meget uklar. Der nævnes intet om, at ordet bruges om de fire krummede telttræer.

Ogsaa **čiehkâ-čavηek** (LEEM: Zhiaumek) skulde da have rukket helt fra jorden og op imod röghullet. Om dette er rigtigt, saa er det dog ikke rimeligt, at alle gammer paa LEEM's tid har været af denne type. Derimod taler den omstændighed, at **spârro,** som nævnt, er et gammelt laanord.

Om den nedre del af gammen er mindre at sige. Ogsaa her peger dog byggemaaden bestemt i retning af teltet, respektive de ovenfor nævnte primitive lappiske torvhytter, mens der er lidet, som minder om skandinavisk husbygning.

Först kan her nævnes den omstændighed, at de fire hjörnestolper ligesom teltets faste stillads er rammet ned i jorden. Dernæst, at de tætstillede kjeppe, som fylder vægfladen, er stillede lodret op mod de horisontelt löbende stokke, som er lagt ovenpaa hjörnestolperne. Dette minder paatagelig om de löse teltstænger, som er lutede op mod tværtræet i teltets top og tværtræet mellem teltets **bæljek.** Endelig vil jeg anföre en overensstemmelse med de svensklappiske torvhytter, som ikke er blevet paaagtet. Torvvæggen i gammen bestaar ikke udelukkende af horisontalt lagte torver;[1] inderst findes et lag opretstaaende torver som i de svensklappiske torvhytter, udenfor kommer saa den horisontalt lagte torv, — sml. den ovenfor meddelte beskrivelse af gammens opförelse.

En ting er der ved nedre del af de nu almindelig brugelige gammer, som sikkerlig skyldes fremmed paavirkning: den firkantede form. Dette sees bedst af den primitive maade, hvorpaa træverket i den afrundede övre del er forbundet med det spidse hjörne. Forbindelsen er bragt istand ved smaakjeppe, som er lagt paa skraa. Ingen af de konstruktivt bærende led i den övre del slutter sig direkte hjörnet. Udvendig er hjörnet rundet ved torvpaalægningen. Vi kommer saaledes tilbage til, hvad der ovenfor blev antydet, at de runde eller halvrunde gammer, som nu er en stor sjeldenhed, maa repræsentere et ældre trin end de nu almindelig brugte firkantede.

*

[1] Saa efter SVENONIUS, ovenf. anf. arb. s. 19.

Som resultat af denne undersögelse af selve gammen og dens opförelse mener jeg at kunne drage den slutning, at det ikke blot, som jeg udtalte i mine artikler i „Erdélyi Muzeum“, er meget sandsynligt, at gammen har udviklet sig just af det lappiske telt eller af samme grundtype som dette, men at dette maa kunne antages som sikkert.

Ogsaa i de just nævnte artikler kom jeg til det resultat, at det maatte være utvilsomt, at gammen repræsenterer en paa oprindelig lappisk grund udviklet byggemaade. Men dette var först, efterat jeg til den paapegede lighed mellem gammens og teltets konstruktion havde föiet det faktum, at der endnu, om end meget sjelden, paatræffes gammer, hvis indredning er fuldstændig efter samme system som teltets.

Nu mener jeg, at dette ligesom de lappiske navne paa selve gammen og de forskjellige dele af dens træverk og torvdække kun behöver at nævnes som yderligere bestyrkelse af det resultat, hvortil betragtningen af gammens byggemaade har fört.

Hvad nu for det förste navnene angaar, saa har jeg allerede nævnt, at selve gammens lappiske navn er oprindelig lappisk.

Og blandt navnene paa de forskjellige dele af træverket og torvdækket (sml. beskrivelsen af gammens opförelse og den dertil knyttede forklaring af tegningerne) har jeg kun fundet to ord af nordisk oprindelse: **spårro** og **stafål** (**lei're-kis'to**, karmen om röghullet, faar regnes til indredningen).

Angaaende det förstnævnte henvises til, hvad ovenfor er sagt.

Det andet, **stafål** betegner de fire hjörnestolper. I denne betydning bruges ordet i Tana (Troldfjord). Dets udbredelse er mig desværre ubekjendt. Det forekommer ikke i FRIIS's ordbog. I QVIGSTAD's „Nordische Lehnwörter im Lappischen“ findes *stăval* (Hammerfest og Næsseby) opfört med betydningen 'der oberste Stock in den Wänden einer lappischen Erdhütte', og det skulde være = gammelnorsk „staflægja“, norsk „stavlægja“.

Efter dette maatte brugen af ordet i betydningen af opretstaaende hjörnestolpe bero paa en misforstaaelse af dets oprindelige betydning. Det er dog muligt, at vi her har med et andet ord at gjöre, sml. det norske „stavar“.

Alle de andre benævnelser paa dele af selve gammens træverk ligesom navnene paa de forskjellige dele af torvdækket, som disse blev mig meddelt af min hjemmelsmand i Troldfjorden, viser sig at være oprindelig lappiske eller for en del finske laanord, hvis alder det er vanskeligt endog saa nogenlunde at fastsætte.

Hvad nu tilslut gammens indredning angaar, saa kan nok Dr. Andr. M. Hansen have noget ret i, at „hver eneste ting omtrent" i gammen har norsk navn. At sige. naar man rent glemmer, hvad der skjuler sig bag indredningen.

Om indredningen af gammen er norsk, saa kan da det umulig bevise, at ogsaa selve gammen skulde være det. Det er interessant at se, hvor tro lapperne holder sig til den gamle byggemaade, selv naar de indretter gammen mest muligt i overensstemmelse med den bedre situerede bumands hus: med ovn og vinduer, bordklædning, kanske ogsaa trægulv, og med fuldt bohave, bord, stole, bænk, krakker, senge. hylder o. s. v.

En paa dette vis indredet gamme vil ved en overfladisk betragtning nok kunne vække den tanke, at den ingenting har at gjöre med flytlappens telt.

For at komme paa det rene med, at en slig gamme-indredning skyldes paavirkning udenfra og er kommet i stand först i den seneste tid, saa den absolut ingenting har at bestille med spörsmaalet om gammens oprindelse, behöver man bare at slaa efter i en af de ældre beretninger om lappiske forholde, Leem's eller Rode's f. eks.

Her faar man vide, at gammerne för i tiden var indredede i det væsentlige ganske som teltet, med aabent ildsted midt paa jordgulvet og röghul i taget istedenfor vinduer; senge, bord, stole eller bænker findes ikke, — isteden for alt dette kund riskvister paa marken, ganske som i teltet, — og de forskjellige dele af rummet inde i gammen har samme navn som i teltet.

Nu for tiden er det en sjeldenhed at paatræffe beboelsesgammer, indredede paa dette vis.

Svenonius nævner en gamme af denne type (den havde rigtignok vindu), som han i 1884 har seet i Ofoten, — sml. ovenfor.

Paa min reise i 1903 var jeg saa heldig at finde en saaledes indredet gamme i Troldfjord i Tana. Den tilhörte samme mand, som gav mig beskrivelsen af, hvordan gammen sættes op.

Oprindelig havde denne gamme været brugt baade som beboelsesrum og rum for kreaturer; men nu brugtes den mest kun til at koge kreaturmad i, deraf dens navn: **læmâs-goahte**,[1] og lammene og en kalv havde der sin plads. Paa den ene side stod denne gamme gjennem en gang i forbindelse med beboelsesgammen, der var indrettet som saadanne nu almindelig er det: med bordklædning indvendig, vindu, jernovn, seng, bord, bænk og krakker o. s. v., men uden andet gulv end den bare jord. Paa den anden side förte en noget bredere gang ind til fjösgammen.

Paa Fig. 4 sees grundplanen af det hele kompleks: A er beboelsesgammen, B den ene af de nævnte gange, C **læmâs-goahte**, D den anden gang, som förer ind til E, fjöset. F er etslags bislag **(struhppo)** foran fjösgangen, G et fremspringende tag **(læbmâ)** over yderdören. Det hviler paa to stötter. Dette arrangement sees tydelig paa de to billeder af gammekompleksets ydre. De er tagne efter fotografier. Paa det ene, hvor beboelsesgammen med vinduet er mest fremtrædende, sees **læbmâ** og **læbmâ-baʒek** (de to stötter) til höire. Paa det andet er fjösgammen (ogsaa den, ligesom **læmâs-goahte**, mangler vindu og har isteden lysaabning i taget) med bislaget mest tydelig, og taget over yderdören sees her til venstre.

Af selve **læmâs-goahte** gjengiver fig. 1 grundplanen, fig. 2 et tværsnit ou fig. 3 et længdesnit.

Det vil sees, at ildstedet temmelig nöiagtig svarer til beskrivelsen hos LEEM (s. 90 f.): „Fyrstedet bestaaer ikkun af nogle faa Kampestene, lagde löse paa Jorden i to Rader, hvis ene Ende vender imod Dören, den anden ind ad Hytten; imellem disse to Steen-Rader tændes Ilden an. Ved hver Ende af Fyrstedet staar, ved een Distance fra hinanden, to ikke meget tykke Stötter lige op, med sin nederste ende fast i Jorden, og vendende den överste op

[1] Af **læmâs** = **liemâs**, pl. **liebmâsâk** „kogte Fiskehoveder, som gives Kvæget at æde" (FRIIS).

imod Röghullet. Oven paa disse Stötter hvile langs Fyrstedet to Stokke, eller saa kaldede **Balkok**[1] tvert over hvilke legges Stænger, hvorpaa Lapperne hænge de Trækroge, i hvilke de have sine Kiedle og Gryder hængende over Ilden."

Sml. hertil afbildningen paa Tab. XVI i Leem's bog.

Den eneste afvigelse, som er værd at nævne, bestaar deri, at mens der efter Leem paalangs af ildstedet gaar to rader kampestene imellem stötterne, paa tversiden derimod ikke er nogen ting, saa har vi en rad opretstaaende stenheller paa den ene tverside (nærmest fjöset) og paa begge langsider, men her ikke helt frem til de to stötter, hvor der ikke er stenheller imellem. Ved enden af den ene langsides stenhellerad var der lagt en sten paa tvers, over hjörnet en jernbolt, og ovenpaa en lös malmhelle, som tjente til at stege „finkage" paa (XI).

Et saadant ildsted viser tydelig overensstemmelse med ildstedet i teltet. Ogsaa navnet er det samme: **arrân** ell. **arâ(n)**, — forövrigt et ord af nordisk, sandsynligvis urnordisk oprindelse.

Men for om dette gammeldags gamme-ildsted viser tilbage til telt-ildstedet, er det naturligvis ikke udelukket, at der i opbygningen af det stillads, der har aflöst teltets topstang som fæste for grydekrokerne, kan have gjort sig nordisk indflydelse gjældende. Sammenlign, hvad der i note 1. er sagt om de lappiske navne paa de forskjellige dele af stilladset. Ogsaa navnet paa den dobbelte karm, der omslutter röghullet, er af nordisk oprindelse: **lei're-kis'to**, sml. ovenfor. Ligeledes er navnet paa den skjærm, hvormed tagaabningen kan tildækkes **(skievvo)**, af nordisk oprindelse.

Benævnelserne for de forskjellige dele af rummet omkring ildstedet er de samme, som kjendes fra teltet: rummet mellem ild-

---

[1] Disse kaldes nu **bal'kusâk**, sing. **balkos**, stötterne (VIII) **baʒek**, sing. **baʒʒe**, disses gaffelformede ende **baʒʒe-hal'se** og de flytbare stænger, som ligger paatvers over **bal'kusâk** (at dem var der i denne gammme 3, ligesaa paa Leem's tegning) kaldes **urtastâgâk**, sing. **urtastak**. Af disse ord er **urtastâk** sikkert og **balkos** muligens af nordisk oprindelse.

[2] Paa fig. 1 og fig. 3 er dette dören til höire.

stedets stötter og dören nærmest beboelsesgammen [2] kaldes **boaš'šo** eller, naar man regner det helt til langvæggene, **boaš'šo-gæhče** (**gæhče** 'ende, spids'), pladsen langs begge langvæggene **loai'do**, den del heraf, som falder mellem tagspærrerne, **gâs'kâ-loai'do** ('midtre l.'), delen nærmest beboelsesgammen **boaš'šo-gæhče**, og den del, som er nærmest fjöset, **us'ke-gæhče** (**us'ke** 'dör') eller — med et navn, som ikke bruges i teltet — **us'ke-skuggâ**. Navnet **us'ke-gæhče** bruges ogsaa om hele rummet mellem ildstedet og tværvæggen nærmest fjöset, analogt **boaš'šo-gæhče** om rummet mellem ildstedet og den anden tværvæg.

Det frie rum indenfor de to af ildstedets stötter kaldes **dâvel-dâs** (af **dâveld** 'fra, paa nordkanten'). Det tjente som opbevaringssted for gryder, melkekar m. m.

I den ene sides **loai'do** var der grinder for lammene (de sees paa fig. 1). Udenfor disse var der en kalvebaas i **us'ke-gæhče**. I den anden sides **loai'do** var der to kalvebaaser i **us'ke-gæhče**, ellers ingenting.

Fraseet grundplanens firkantede form kommer den her beskrevne **læmâs-goahte** visselig meget nær den ældste gammetype. Naar man tænker sig denne gamme ogsaa som beboelsesrum — hvad den var for ikke mange aartier tilbage —, saa kan man gjöre sig en forestilling om, hvorledes lapperne, da de gik over fra nomadens eller halvnomadens levesæt, indrettede sit hus, idet de uden at opgive sin ældgamle nationale byggemaade sögte at give „huset" en störrelse, fasthed og modstandsevne mod kulden, som kunde svare til den forandrede levevis.

Spörsmaalet om den lappiske torvgammes mulige sammenhæng med torvhytter, som forekommer i andre skoglöse eller arktiske egne, ligger udenfor den opgave, jeg havde stillet mig ved denne undersögelse. Heller ikke har jeg villet — eller kunnet — gaa ind paa det spörsmaal, som er fremsat af MONTELIUS i förste del af „Sveriges Historia", om forholdet mellem den lappiske gamme og de svenske „gånggrifter" fra stenalderen.

Jeg har kun villet faa bragt paa det rene, hvorvidt gammen er at regne til de typer for lappiske boliger, der er byggede efter samme system som teltet og den kegleformede svensklappiske torv-

hytte, eller sammen med tömmerhuset at opfatte som resultat af fremmed paavirkning. Og jeg mener ved denne undersögelse at have godtgjort, at gammen hörer til den förstnævnte gruppe af lappiske boliger.

Kristiania i september 1905.

Das ung. translativsuffix -vé, -vá.[1]

Von

Jos. Szinnyei.

Das ung. translativ- oder mutativsuffix hat Budenz als ein sekundäres aufgefasst und früher (NyK. III. 74, 304) so erklärt, dass es ursprünglich ein selbständiges adverbium gewesen sei, welches ***vol-ha** gelautet habe. Das stammwort ***vol**, an welches das einfache lativsuffix **-ha** gefügt war, soll ein 'latus, gegend, seite' bedeutendes und dem tscher. **vel** entsprechendes wort gewesen sein.

Später (in seinen vorlesungen, vgl. UA. 389) erklärte er **-vá** aus ***-lá**. Diese neuere auffassung stützte sich auf eine aus der volkssprache mitgeteilte form **holyá** 'wohin' (~ gemeinspr. **hová**). Das **ly** in diesem worte hat sich — wie B. meinte — aus früherem **l** (vgl. **hol** 'wo') entwickelt; **hová** stammt aus ***holá**, und dieses **l** ist mit dem **l** des finnischen adessivs, ablativs und allativs (**-lla**, **-lta**, **-lle**) identisch. Die parallelen kasussuffixe im ungarischen sind: der superessiv **-n** (< ***-ln** ~ fi. **-lla** < ***-lna**) und der ablativ **-ól**, **-ől** (< ***-oləl**, ***-öləl** ~ fi. **-lta**) (UA. 295, 386, 391). Als auf eine fernere stütze seiner auffassung berief sich B. auf solche translativformen, wie **lójá**, **puhájá**, **jegyéjé** (von **ló** 'pferd',

[1] Vgl. mein Magyar Nyelvhasonlítás[3] (1905) pag. 134.

puha 'weich', **jegye** 'sein zeichen'), deren **j** seiner meinung nach auch auf früheres **l** zurückzuführen ist.

In betreff der früheren auffassung Budenz' muss bemerkt werden, dass das tscher. **vel** (ɔ: *βel*, s. Ramstedt, Bergtscher. Sprachstud. 13, 99), wie auch *bel*, eine nur nach gewissen lauten vorkommende variante des wortes *pel* ist, und diesem entspricht im ungarischen **fél** 'halb; hälfte; seite'. Wenn also das stammwort des vorausgesetzten adverbiums, aus welchem das suffix **-vé, -vá** entstanden sein soll, dem tscher. **vel** (ɔ: *βel* ~ *pel*) entspräche, würde das ung. adverbium nicht ***volha** gelautet haben, sondern — wie es auch wirklich lautet — **felé**; aus diesem aber kann sich **-vé, -vá** keineswegs entwickelt haben.

Die spätere auffassung Budenz' leidet auch an manchen schwächen. Vor allem ist die mundartliche form **holyá** (Nyr. V. 181), auf die sich B. beruft, ganz gewiss nur eine unrichtige schreibweise anstatt **hojá** (vgl. mein MTsz.), denn der mit **ly** bezeichnete laut (= *ľ*) ist in der betreffenden mundart, wie überhaupt im allergrössten teile des ungarischen sprachgebietes, gänzlich unbekannt. Dies würde an und für sich die plausibilität der gegebenen erklärung des suffixes nicht beeinträchtigen, denn **hojá** ist doch jedenfalls auf ***holyá**, und dieses auf ***holá** zurückzuführen. Dieser erschlossene lativ [1] ist eine parallele zum lokativ **hol** 'wo' (< ***holt**; vgl. die mundartlichen und in der älteren literatur vorkommenden zusammensetzungen: **valahólt** 'irgendwo', **sëhult, sohólt, sohult, sohutt** 'nirgends', **néholt, néhult, néhutt** 'hie und da' (MTsz., NySz)) und zum ablativ **honnan** 'woher' (< **honnal** (NySz.) < ***holnal**). Das stammwort der adverbien **hol** (< ***holt**), **honnan** (< ***holnal**) und **hová** (< ***holá**) ist also ***hol-**, eine ableitung vom pronominalstamme ***ho-** (~ fi. **ku-**, nom. **kuka** 'wer, was'; mord. *ko-*: *kov* 'wohin'; lpL. *ko-*: *konnɛ* 'wo', *kostɛ* 'woher'; wog. *χä* 'wer' usw.), der sich ausser in den erwähnten wörtern und ihren varianten auch noch in den folgenden vorfindet: **hogy(an)** 'wie', **ha** 'wann; wenn', **hány** 'wie viel'. Nun aber kann **hová** aus ***holá** nicht, wie Budenz

[1] In meinem MTsz. ist zwar aus der moldauer csángó-mundart die variante **holá** zitiert, aber diese ist zu streichen, denn sie beruht auf einem irrtum.

voraussetzte, durch den lautwandel l > v entstanden sein, denn für einen solchen fehlen die belege im ungarischen. Es giebt allerdings einige wörter, in welchen ein inlautendes l mit v wechselt, z. b. **belül** 'innen, inwendig, innerhalb' ~ **bevűl, bévül** (MTsz.) | **külül, külűl, külü** (NySz., MTsz.) 'aussen, ausserhalb, ausser' ~ **kivül, kívül** | **hideglelés** 'kaltes fieber' ~ **hideglövés** (MTsz.), — doch ist in diesen kein lautwandel l > v vor sich gegangen, sondern der lautwechsel ist der wirkung der analogie zuzuschreiben. Der prozess, durch welchen die form **hová** entstanden ist, war folgender: ***holá** > ***holyá** > **hojá** (MTsz.) > **hoá** (ibid.) > **ho-v-á** (vgl. **diák** 'student' > **divák; liány** 'mädchen, tochter' > **livány; riá-** 'auf, darauf' > **rivá-; rіól-** 'von' (**riólik** 'von ihnen') > **rivól-** (**rivóla** 'von ihm'); **iándék** 'geschenk' > **ivándék** (MTsz.).

Obgleich wir aber nun über den ursprung des wortes **hová** aus ***holá** mit Budenz im wesentlichen einer ansicht sind, können wir seiner annahme, dass das suffix **-vá** auf ***-lá** zurückzuführen sei, doch nicht beistimmen.

Die möglichkeit der ausscheidung und allgemeinen verbreitung eines suffixes ***-lá** aus dem einzigen worte ***holá**[1] müssen wir entschieden für ausgeschlossen halten, denn um die silbe ***-lá** als suffix aufzufassen, hätte das sprachgefühl die erste silbe des wortes (**ho-**) als selbständiges wort herausfühlen müssen. Das war aber nicht möglich, denn in den wörtern ***holt, *holnal, *holá**, die ehemals als sichtlich zusammengehörige in gebrauch waren, konnte das sprachgefühl keineswegs ***ho-**, sondern nur ***hol-** als stammwort, also in ***holá** nur **-á** als suffix auffassen. Auch die wörter **hogy(an), ha, hány** konnten dem sprachgefühle nicht behülflich sein, denn ihre zusammengehörigkeit mit den obigen und dem einstigen pronomen ***ho-** muss schon zur zeit des vorhandenseins der wörter ***hol, *holnal, *holá** gänzlich verdunkelt gewesen sein.

Jedenfalls muss zugegeben werden, dass das wort ***holá** nicht das einzige war, in welchem das einfache lativsuffix einem mit **-l** gebildeten stamme angefügt worden ist. Es war und ist noch eines (aber nur eines) vorhanden, nämlich **fölé** 'über' (lokativ: **fölött**

[1] Damit soll keineswegs gesagt sein, dass Budenz dieser ansicht war.

und **fönn** < ***föln**, ablativ: **fölűl**) vom stammworte **föl** (vgl. **föl-föld** 'oberland, hochland', **föl-ház** 'oberes zimmer, oberes stockwerk', **tej-föl** 'milchrahm, sahne'), welches eine ableitung von **fő** 'kopf' ist (vgl. fi. **pää** 'kopf' und **pääli**, st. **pääle-** Kal. 25: 619; 46: 312; lpL. *padďē-* 'ober-': *padďēlī* 'über, auf', *pajēlt* 'von [oben] herab' usw. WIKLUND; vgl. BUDENZ, UA. 295; SETÄLÄ, ÄH. 407). Aber die oben angenommene suffixausscheidung aus diesem ist — wenn auch nicht so durchaus unmöglich wie aus ***holá** — doch höchst unwahrscheinlich, denn als stammwort der adverbien **fölött**, ***föln**, **fölűl**, **fölé** (d. h. ihrer früheren lautform) musste jedenfalls **föl** aufgefasst werden, und dass dieses zur zeit des entstehens der genannten kasusformen vom worte **fő** noch nicht isoliert gewesen ist, kann keineswegs bewiesen werden.

Die berufung auf translative mit **-já**, **-jé** (**lójá**, **puhájá**, **jegyéjé**, s. oben) hat auch kein gewicht, denn es fehlen die beweise dafür, dass sich dieses **-já**, **-jé** am wahrscheinlichsten aus ***-lá**, ***-lé** entwickelt hat. Wie wir weiter unten sehen werden, ist die entstehung des **j** dieser kasusformen sehr leicht auf andere weise zu erklären.

Nun ist noch die annahme eines einstigen **l** in den parallelen kasusformen: superessiv **-n** (< ***-ln**) und ablativ **-ól**, **-ől** (< ***-olȣl**, ***-ölȣ̈l**) übrig.

Zu der annahme, dass das superessivsuffix **-n** (z. b. **úton** 'auf dem wege', **kövön** 'auf dem steine') mit dem einfachen lokativsuffixe **-n** (z. b. **benn** 'drinnen' < ***bel-n**; **fönn** 'oben' < ***föl-n**) nicht ganz indentisch sei, sondern noch ein anderes element enthalte, wurde BUDENZ teils durch die form, teils durch die bedeutung des superessivs bewegt; aber natürlich hat auch die analogie anderer finnisch-ugrischer sprachen, in welchen das einfache lokativsuffix **-n(ə)**, **-n(ɘ)** nicht nur allein, sondern auch mit einem vorgesetzten **l** verbunden vorkommt, ohne zweifel dazu beigetragen. Betrachten wir nun diese argumente.

Es heisst zuerst, dass das **-n** des superessivs auch lang ausgesprochen wird und in der älteren literatur **-nn** geschrieben vorkommt (z. b. **utonn** 'auf dem wege', **földönn** 'auf der erde'). Das soll darauf hinweisen, dass dieses **-n** aus **-n̄**, und dieses wieder aus

***-ln** stamme, und so wäre das ung. superessiv-suffix mit dem finnischen adessivsuffix **-lla, -llä** (< ***-lna, *-lnä**) und dem entsprechenden suffixe einiger anderen sprachen ganz identisch. Nun aber erklärt sich diese länge viel einfacher und mit grösserer plausibilität anders, nämlich aus der analogie solcher sehr oft vorkommender lokative, wie **benn** 'drinnen', **künn, kinn** 'draussen', **fönn** 'oben', **lenn** 'unten', und so brauchen wir unsere zuflucht nicht zu einem früheren ***-ln** nehmen.

Was die bedeutung (lokativ und superessiv) betrifft, sehen wir in dieser auch keine ursache zur obigen annahme, denn es ist ja in allen sprachen eine ganz gewöhnliche erscheinung, dass sich die ursprüngliche allgemeine funktion der suffixe auf verschiedene weise spezialisiert hat. Um nicht unnützerweise viel worte zu verlieren, erwähnen wir nur ein einziges naheliegendes beispiel, nämlich das, dass auch im wogulischen das einfache lokativsuffix *-n* (z. b. *numən* 'oben') zum superessiv spezialisiert worden ist (z. b. *vitən* 'auf dem wasser').

Das ablativ-suffix **-ól, -ől** (auch **-úl, -űl, -ul, -ül**) kommt als solches, also in seiner ursprünglichen funktion, in alten adverbien (die teils zu postpositionen und suffixen geworden sind) vor; z. b. **alól, alúl, alul** 'von unten; unter ... hervor'; **fëlől, fölűl, fölül** 'von oben; von oberhalb'; **mellől, mellűl, mellül** 'von ... weg'; **mëgől, mögűl, mögül** 'von hinten; hinter'; **közöl, közűl, közül** 'aus, aus der mitte'; **felől, felűl, felül** 'von, von ... her, von seiten'; **hazól, hazúl, hazul** 'von hause, von daheim'; **messzől, messzűl** 'weit her, aus der ferne'; **belől** 'von innen' (**-belől** > **-böl** 'aus'); **ról- (-ról)** 'von ... herunter, von'; **től- (-től)** 'von' usw. Dieses **-ól, -ől** soll aus ***-ovəl, *-övəl**, und dieses aus früherem ***-oləl, *-öləl** entstanden sein, und somit dem fi. ablativ **-lta, -ltä** entsprechen. Wenn dem wirklich so ist, dürfen wir mit recht dasselbe **l**-element oder wenigstens eine spur davon auch in den parallelen kasusformen: im lokativ und im lativ suchen. Nun aber lauten diese: (lokat.) **ala-tt, fölö-tt (fëlë-tt), melle-tt, mögö-tt (mëgë-tt), közö-tt (köz-t), honn** (< ***hoz-n** von **ház** 'haus', vgl. lativ **haza**), **benn** (< ***bel-n,** von **bél,** früher **bêl,** acc. **bele-t** 'das innere; darm; docht; mark'), **raj-t** (in der älteren literatur **rayat-, reyat-, reyt-** NySz.) usw. und (lativ) **al-á, föl-é (fël-é),**

mell-é, mög-é (**mëg-é**), **köz-é, haz-a** (vgl. **hazá-ig** 'bis nach hause'), **bel-é, rë-á** (**rëj-á** MTsz. < ***raj-á**) usw. Sie sind bloss mit dem einfachen lokativ-suffix **-t, -tt,**[1] **-n,** resp. lativ-suffix **-á, -é** versehen, und es findet sich in ihnen nicht die mindeste spur des einstigen vorhandenseins des angeblichen **l**-elementes. Daraus folgt mit unanfechtbarer gewissheit, dass auch die ablative bloss das einfache ablativsuffix **-l** (~ wog. *-l*, ostj. *-ʌ*, mord. *-da*, *-do*, fi. **-ta, -tä** [**-a, -ä**] usw.) enthalten, und z. b. **alól, hazól, közől** nicht auf ***alo-vəl, *hazo-vəl, *közö-vël,** sondern auf ***alo-l, *hazo-l, *közö-l** zurückzuführen sind. (Ung. **alól** < ***alol** ist also ~ wog. *joləl*, mord. *alda*, *aldo*, fi. **alta,** kar. **alda,** lpL. *vuöllēt* und **hazól** ~ fi. **kotoa** < ***kotoda**).[2]

Es giebt also keinen einzigen triftigen grund zu der annahme, dass sich **-vá** aus ***-lá** entwickelt hätte.

Um nun den richtigen weg zur erforschung des ursprunges unseres suffixes einzuschlagen, müssen wir uns vor allem die frage vorlegen, ob **-vé, -vá** auf ein einstiges selbständiges adverb zurückzuführen sei. Die beantwortung dieser frage bietet gar keine schwierigkeiten. Alle sekundären, d. h. im sonderleben der ungarischen sprache entstandenen suffixe, die sich aus selbständigen adverbien entwickelt haben, kommen auch heutzutage als solche (mit personalsuffixen versehen) vor; z. b. **-ben, -ban** 'in', **-ből, -ból** (einst **-belől, -balól**) 'aus', **-től, -tól** 'von', **-nek, -nak** (dativ) usw.: **bennem** 'in mir', **belőled** 'aus dir', **tőlünk** 'von uns', **nekik** 'ihnen' usw. ohne ausnahme. Das suffix **-vé, -vá,** kommt aber weder in der heutigen sprache, noch in der älteren literatur selbständig vor, darum müssen wir die obige frage entschieden verneinend beantworten.

Wenn nun dem so ist, was mag dann das **v** sein, mit dem das einfache lativsuffix **-é, -á,** verbunden ist? Wenden wir uns dem anderen mit **v** anlautenden suffix **-vel, -val** 'mit' (selbständig:

[1] -t nach einem konsonanten, -tt nach einem vokal (~ wog.-ostj. *-t*); die verlängerung des -t ist ohne zweifel der analogischen wirkung der sehr oft vorkommenden adverbien itt 'hier', ott 'dort' (< *id-t, *od-t, vgl. die lative: id-e 'hierher', od-a 'dorthin') zuzuschreiben.

[2] Vgl. mein Magyar Nyelvhasonlítás[2] (1903) pag. 121.

velem, vélem 'mit mir', **veled, véled** 'mit dir' usw.) zu, dessen **v** ohne zweifel der ursprüngliche anlaut des stammwortes ist (vgl. NyK. XXX. 230). Vielleicht kann uns die vergleichung der beiden suffixe auf die richtige spur führen.

In der heutigen schrift- und gebildeten umgangssprache ist die behandlung des anlautes beider suffixe ganz gleich: nach einem vokal behalten sie ihr **v**, nach einem konsonanten fehlt es, und der konsonant ist lang (geminiert), z. b. der komitativ-instrumental und der translativ der wörter **mi** 'was', **fa** 'baum, holz' und **vér** 'blut', **vas** 'eisen' lautet: **mivel, fával, mivé, fává** und **vérrel, vassal, vérré, vassá.** Aber in der älteren literatur und in einigen mundarten finden wir einen wesentlichen unterschied (vgl. Simonyi, TMNy. I. 671, 692; Balassa, A magyar nyelvjárások 79, 89, 93, 94, 100, 106; Bartha, A palóc nyelvjárás 51, 52). Das **v** des suffixes **-vel, -val** ist nämlich sehr oft auch nach konsonanten bewahrt, z. b. **sokval, napval, földvel, szeretetvel** (in der älteren lit.), **mézvel, mákval, kënyérvel, késvel, vízvel, botvau, embërvê** (in einem teile der mundarten der székler und palócen) (von **sok** 'viel', **nap** 'tag', **föld** 'erde', **szeretet** 'liebe', **méz** 'honig', **mák** 'mohn', **kënyér** 'brot', **kés** 'messer', **víz** 'wasser', **bot** 'stab', **embër** 'mensch, mann'). Das translativsuffix kommt hingegen nach einem konsonanten höchst selten in der form **-vé, -vá** vor.

In der älteren literatur begegnen solche formen einzig und allein bei István Katona von Gelej, der als klügelnder und etymologisierender „sprachverbesserer" bekannt ist. Er forderte z. b., dass man anstatt der allgemein gebräuchlichen **jő** 'kommt', **jöttök** 'ihr kommt', **jönnek** 'sie kommen', **jönni** 'kommen' so sage und schreibe: **jöv, jövtök, jövnek, jövni,** denn „wenn im thema eines verbums der buchstabe **v** sich vorfindet [vgl. **jövök** 'ich komme', **jövünk** 'wir kommen'], muss er in den übrigen von ihm herstammenden personen und temporibus auch dort sein" (Corpus grammaticorum linguae hungaricae, pag. 299). Man darf — meint er — nicht sagen: **a világ teremtése** 'die erschaffung der welt', weil nicht die welt erschaffen hat (**teremtett**), sondern weil sie erschaffen wurde (**teremt*et*ett**), also muss es heissen: **a világ teremt*et*ése** (ibid. 309). Ein grober fehler ist es seines erachtens, dass man nach

einem zahlworte allgemein den singular gebraucht, z. b. **a tizenkét apostol** 'die zwölf apostel'; er will so verbessern: **a. t. apostolok** (plural), denn es ist ja nicht von einem, sondern von mehreren die rede (ibid. 314). — Diese beispiele reichen wohl hin, um die annahme plausibel zu machen, dass seine in der ganzen älteren literatur vereinzelt dastehenden translative: **bölcsvé, jókvá, gyanúsvá, elégvé** (von **bölcs** 'weise', **jók** plur. von **jó** 'gut', **gyanús** 'verdächtig', **elég** 'genug') nichts anderes als eine klügelnd etymologisierende schreibweise sind.[1]

Mundartliche beispiele sind auch nur sehr wenige und nur aus einem kleinen sprachgebiete, nämlich aus zwei palócischen mundarten belegt (**szárvå, gånåjvå, szépvé** von **szár** 'dreck', **gånåj** 'dreck, dünger', **szép** 'schön'; Nyr. VI. 85; XIII. 377), und diese verdanken ihre lautform ohne zweifel einer analogiewirkung seitens des suffixes **-vel, -val,** dessen **v** in jenen mundarten meistens auch nach konsonanten bewahrt ist.

Schon dieser unterschied in der form beider suffixe kann uns zu der annahme bewegen, dass das **v** des suffixes **-vé, -vá** ein viel

---

[1] Das wort **elégve** 'genügend', welches SIMONYI (TMNy. I. 672, zweite fussnote) — allerdings zweifelnd — aus einer im jahre 1720 erschienenen Petrarca-übersetzung zitiert, ist nicht mit dem heutigen **eléggé** 'genügend' identisch, also kein translativ. Das können wir daraus schliessen, dass im betreffenden buche die translative konsonantisch auslautender wörter nie mit **v** (**-vé, -vá**), sondern (einige provinzialismen oder druckfehler, wie **bölcsé** pag. 14, **bóldogá** 124 abgerechnet) immer in ihrer heutigen schriftsprachlichen form vorkommen (z. b. **azzá, mássá** 4, **szabaddá** 24, **kevèssè** 29, **isméretessé, jelessé, bátorságossá** 140, **érdemessé** 143, **örökké** 161, 183, 201, 211, **édessé** 209, **romlandókká, halandókká** 211 usw.), also müsste der translativ des wortes **elég** 'genug' auch, wie heute, **eléggé** geschrieben sein. Im buche steht aber **elégve** (nicht ***elégvé**), und zwar zweimal (pag. 15, 212), so dass es kaum ein druckfehler sein kann. Dieses wort, welches sonst nirgends vorkommt, mag eine sonderbarkeit oder laune des übersetzers sein. Ihm schwebte wahrscheinlich das deutsche wort *genügend* vor, und er hat nach der analogie des nomen verbale **elegendő** (< **elegedendő** NySz.) 'genügend, genug', das er als eine direkte ableitung von **elég** auffasste, ein anderes mit dem ableitungssuffixe **-ve** (z. b. **élve** 'lebend', **fekve** 'liegend') gebildet.

jüngerer bestandteil als das von **-vel, -val** ist. Die wahrscheinlichkeit dieser annahme wird durch einen anderen umstand noch gesteigert, durch den nämlich, dass in den mundarten der székler und palócen nicht selten translative vorkommen, in welchen keine spur eines einstigen anlautskonsonanten des suffixes zu finden ist, z. b. **vízé, káré, vezéré, kéké, vasé** u. **vasá, úré** u. **úrá, virâgâ, sas^{e}é** (von **víz** 'wasser', **kár** 'schaden', **vezér** 'anführer', **kék** 'blau', **vas** 'eisen', **úr** 'herr', **virâg** 'blume', **sas** 'adler'). Da die lautgeschichte der genannten mundarten die annahme, dass hier vielleicht eine konsonantenverkürzung (z. b. **úrá, vasá** < ***úrrá, *vassá**) eingetreten sein könnte, entschieden ablehnt, sind wir zu der annahme gezwungen, dass hier das einfache lativsuffix **-é, -á** (vgl. **felé** 'gegen', **alá** 'unter') als translativsuffix verwendet ist. Und alles in betracht gezogen, gelangen wir zu dem schluss, dass überhaupt das translativsuftix **-vé, -vá** nichts anderes, als eine variante des einfachen lativsuffixes **-é, -á** ist.

Als die ältesten vorhandenen formen sind solche wie **vízé, vasé** zu betrachten. Dieses **-é** hat sich aus einem diphthonge entwickelt: **vízé, vasé** < ***vize-i̯, *vasa-i̯** (vgl. acc. **vize-t, vasa-t**) (vgl. Budenz, UA. 391 und mein M. Nyelvhasonlítás[3] 134). Es enthält also ausser dem einfachen lativsuffixe auch noch den endvokal des wortes. In wörtern mit gutturalen stammvokalen ist später im allergrössten teile des ungarischen sprachgebietes vokalharmonisierung eingetreten: **vasé, úré** > **vasá, úrá.** Dieses **-é** und **-á** wurde neben dem späteren, auf einen konsonanten endenden nominativ **víz, vas, úr** usw. (< ***vize, *vasa, *úra** usw.) als reines suffix aufgefasst und als solches auch auf vokal auslautenden wörtern angefügt, z. b. **semmié, feketéé, rózsáé, sárgáé, annyiá** (von **semmi** 'nichts', **fekete** 'schwarz', **rózsa** 'rose', **sárga** 'gelb', **annyi** 'so viel'). (Dasselbe verhalten finden wir auch in anderen fällen, z. b. **aszóa** 'sein tal', **kapua** 'sein tor', **reguláok** 'ihre regel', **erekléek** 'ihre reliquie', vgl. meine abhandlung über die personalsuffixe: Nyr. XVII., bes. pag. 145 ff.; **kiën** 'auf wem', **miën** 'auf was'; **atyául** 'als vater', **például** 'als beispiel'; auch in ableitungen: **tarkáitt** 'bunt machen', **sűrűitt** 'dicht machen', **mëgrusnyául** 'hässlich werden' usw.). Aus **semmié, feketéé, annyiá** wurde dann **semmi-v-é, feketé-v-é,**

annyi-v-á (vgl. oben pag. 3: **diák** > **divák** usw. und Nyr. XVII. 196). Das eingeschobene **v** wurde nachher als zum suffixe gehörend aufgefasst, und so entstand die form **-vé, -vá**. (Ebenso ist das personalsuffix der nomina **-je, -ja** aus dem ursprünglicheren **-e, -a** durch hinzugesellung eines eingeschobenen j-lautes entstanden; vgl. Nyr. XVII. 152, 193 ff.). Es muss noch erwähnt werden, dass neben **-vé, -vá** auch varianten mit eingeschobenem j vorkommen, z. b. **fájá, puhájá, kurtájá, innepéjé** (von **fa** 'baum, holz', **puha** 'weich', **kurta** 'kurz', **innepe** 'sein fest'. (Vgl. **együgyü-v-ek** 'einfältige', **egyszerü-v-en** 'einfach' und **vékonydongá-j-ú** 'schmächtig', **gyengeelmé-j-ű** 'schwachsinnig'; **franciá-v-ul** 'französisch', **példá-v-ul** 'als beispiel' und **árvá-j-ul** 'als waise', **példá-j-ul** 'als beispiel' u. a. Nyr. XVII. 193; Simonyi, TMNy. I. 572, 573, 677).

Der translativ der v-stämme, wie z. b. **lova-, köve-** (> ***lov, *köv** > ***lou̯, *köü̯** > **ló** 'pferd', **kő** 'stein'; vgl. **lova-m** 'mein pferd', **köve-d** 'dein stein') lautete einst: ***lová, *kövé**. Diese form wurde später teils durch den einfluss des nominativs **ló, kő** und der kasusformen mit langem stammvokal (wie **lóra, kőre, lóval, kővel, lónak, kőnek** usw.), teils unter mitwirkung anderer mit der suffixform **-vé, -vá** versehener wörter zu **lóvá, kővé**. Diese kasusformen hat nun das sprachgefühl als **ló-vá, kő-vé** aufgefasst. In diesen ist also das **v** des suffixes kein eingeschobener, sondern ein vom stamme abgetrennter und zu dem früheren suffixe hinzugesellter konsonant.

In jenen translativen, in welchen der vor dem **-é, -á** befindliche stammkonsonant verlängert ist, wie z. b. **vassá** 'zu eisen', **vízzé** 'zu wasser' (nomin. **vas, víz**), ist diese längung der analogischen wirkung des komitativ-instrumentals zuzuschreiben. Nämlich:

fával, semmivel: vassal, vízzel ~ **fává, semmivé: vassá, vízzé** (aus früherem **vasá, vízé**). In diesen hat nie ein **v** gestanden, d. h. sie sind nicht aus ***vasvá, *vízvé** hervorgegangen.

Budapest, 1. X. 1905.

Etymologiska småbidrag.

Af

RALF SAXÉN.

Fi. *alpi, alve.*

I en intressant språkligt-mytologisk undersökning „Alfer och älvor“ (Uppsalastudier s. 152 ff.) har E. WADSTEIN behandlat en massa möjligen etymologiskt sammanhängande indo-europeiska ord af med ordet *alf* öfverensstämmande form, men med vidt olika betydelser. Dessa betydelser äro enligt WADSTEIN följande 1) mytiskt väsen, 2) krigare, 3) dåre, tok, 4) flod, vatten, 5) klar glänsande, 6) hvit, ljus(aktig), 7) hudfläck, utslag, 8) exkrement, 9) mjöl, 10) jordart, 11) berg.[1] Det synes mig sannoligt, att af denna ytterst talrika ordfamilj några ord inkommit äfven i finskan. Enligt Lönnrots ordbok ha vi ett fi. *alpi* med betydelsen 'gullspira, lysing' (lysimachia). Då den germanska stammen **alb-* är ytterst vanlig i växtnamn, så synes det mig ligga nära till hands att tänka på germanskt ursprung äfven för fi. *alpi.* De växtnamn, som af WADSTEIN uppräknas (t. ex. lt. *alve(r),* ty. *alber* 'Weisspappel', sv. *elvgrån* 'hvit ljung', *elfträd* 'snöbollsbuske', m. fl.) utgå visserligen alla

[1] T. ex. 1) sv. *alf, älfva,* 2) isl. *sverðalfr,* personnamnet *Alf,* 3) isl. *álfr,* ty. *albern,* 4) sv. *älf,* 5) isl. *alfrǫðoll,* 6) isl. *alpt,* 7) sv. *elv(a)blåst,* 8) isl. *alfrek,* 9) gr. *ἄλφι,* 10) sv. *alv,* 11) ty. *Alpen* m. fl., m. fl.

från betydelsen hvit, ljus, hvilken ej alldeles passar in på fi. *alpi* med dess gula blommor, men någon afgörande betydelse vill jag dock ej gifva denna invändning, då ju t. ex. lt. *alfranke* ansetts åsyfta Nymphae lutea (gul näckros). Dessutom skola vi komma ihåg, att växtnamnet, fi. *alpi* äfven kunnat utgå från betydelsen flod, vatten, då ju Lysimachia växer tätt intill vatten (denna förklaring kan äfven tillämpas på lt. *alfranke*).

Till något ord af betydelsegruppen 8 ('exkrement') hänför jag åter fi. *alve* 'binnikemask', *alvejuuri* 'träjon' (polystichum). Sannolikt är *alve* en förkortning af *alvemato* på samma sätt som t. ex. fi. *leppä* 'al' af *leppäpuu* (eg. 'blodträd'), fi. *kettu* 'räf' af *kettu-eläin* (eg. 'pälsdjur') o. s. v. Betydelsen har synbarligen varit „mask som visat sig med exkrementerna". Att ett germanskt ord **alf*- med den ifrågavarande betydelsen verkligen förekommit, anser WADSTEIN framgå af bl. a. isl. *alfrek* 'dirts, excrements, Menneskeskarn'. Växten *alvejuuri* har sedan fått sitt namn af att den användts såsom maskmedel.

Fi. *heisipensas, heisipuu.*

Fi. *heisipensas, heisipuu* betyder enligt Lönnrot såväl 'olvon' (viburnum opulus) som 'fläderhyll' (sambucus nigra) Det är således för finnarna ursprungligen obekanta prydnadsväxter, som vi här hafva att göra med. Redan denna omständighet gifver oss anledning att antaga, att namnet ej är af finskt ursprung, och detta antagande styrkes ytterligare af växters (l. växternas) binamn *saksanheisi*. Då växten ej, såvidt jag vet, användts såsom maskmedel, torde man ej häller få förutsätta något sammanhang med fi. *heisi, heisimato* 'binnikemask', utan måste väl antaga att här föreligga två skilda ord.

Fi. *heisi(pensas, -puu)* vill jag härleda från den skandinaviska stam *heis*-, som ligger till grund för afledningen fsv. **hēster* 'snår af unga eller mindre löfträd', 'snår af mindre löfträd och större löfbuskar', hvilket ord i betydelsen 'ung bok eller ek' äfven uppvisats från flere sydgermanska språk (se KLUGE, Etym. wörterb.[6],

Hellquist, Arkiv XVII s. 65 ff., Norrby, Ydre härads gårdnamn s. 9 f.). Det skandinaviska ordet kvarlefver ännu under formen *hister* i t. ex. Ydremålet och ingår under formen *Hester*, *Hestra* i flere ortnamn. Ordet är enligt Kluge anf. st. en *tr*- afledning af den stam *heis*-, som ingår i mlt. ortnamnet *Hêsiwald*. Äfven Hellquist och Norrby (anf. st.) antaga, att vi i fsv. **hēster* hafva en afledning af stammen **heis*- och jämföra det med sv. dial. *jolster*, *jälster*. Vi skulle således hafva här ett trädnamn. Nu synes det mig emellertid, som om den i Ydremålet vanliga betydelsen 'snår af mindre löfträd och större buskar' skulle tyda på att här förelåge en kollektivisk afledning. Och sådana äro — såsom Hellquist, Arkiv VII s. 169 f. uppvisat — ej ovanliga i nordiska språk; jfr t. ex. isl. *blómstr*, sv. *blomster* (af *blom*), fsv. *thilster* 'golfplankor' (af fsv. *pilia*, sv. *tilja*), sv. dial. *blaster* (af *blad*).[1] Det till grund för kollektivet fsv. **hēster* liggande **heis*- har visserligen ursprungligen med all sannolikhet betydt 'bok' (eller 'ek'), men har kanske redan vid tiden för de svensk-finska beröringarna och i trakter norrom nordgränsen för bokens utbredning förlorat denna ursprungliga betydelse, så att ordet börjat användas äfven om andra ovanligare buskväxter. Denna betydelseöfvergång kan dock äfven hafva genomförts på finsk språkbotten.

Sannolikheten af denna etymologi vinner stöd uti det af Hellquist Sv. lm. XX, 1 s. 217 behandlade sjönamnet *Hesslången*, i hvars första led jag vill finna rotordet för fsv. **hēster* och fi. *heisi*. Hellquists härledning från fsv. *hasl* l. *haesle* ('hasselskog') motsäges, såsom Hellquist själf påpekar, af den omständighet, att namnet uttas med *e*, ej med *ä*. Då dessutom sjön ligger uti Ydre härad, så synes mig allt tala för att namnet bör tolkas såsom *Hess-lången* i likhet med de analoga sjönamnen *Asplången*, *Björklången*, *Eklången* m. fl. (se Hellquist anf. arb. s. 44, 58, 104). Vokalförkortningen och konsonantförlängningen i *Hess*- beror på att ordet fordom haft senare leden hufvudtonig. — Ett annat hit-

[1] Se också Tamm, Avledningsändelser hos sv. subst. s. 85 f. — Hellquists (Nordiska studier s. 187) uppfattning af *Histret* — såsom en kollektivisk *ia*-afledning af **hēster* — synes mig knappast vara riktig.

hörande namn är möjligen *Hesslycke*, by i Göinge härad i Kristianstads län, såvida namnet ej uttalas med *ä*, hvilket sannolikt är fallet med *Hesslunda*, socken i Malmöhus län, då Sidenbladh (Sveriges härds- och sockennamn s. 65) skrifver namnet *Hässlunda* och anför en äldre form *Haeslunda*.

Fi. *heisi* utgår från en nordisk form *heis-*, hvaraf framgår att ordet i de nordiska språken kvarlefvat ännu efter öfvergången *ai* > *ei*.

Fi. *kimo, kimilinki, kimpelikki, kimpo, kiplinki, kiplo.*

De nämnda orden, hvilka alla hafva betydelsen: 'häst som är två eller trefärgad, stickelhårig, skymmel', anser jag vara germanska lånord. Såsom original för orden antager jag olika former af följande germanska ordfamilj: sv., no. *skimmel*, nht. *Schimmel*, mlt. *schim(m)el*, hvilka enligt FALK o. TORP, Etym. ordb. äro förkortningar af mlt. *schim(m)elpert*, nht. *Schimmelpferd*. Enligt samma förff. (jfr också KOCK, Arkiv IX s. 68) äro de svenska och norska orden identiska med no. *skimmel*, mlt. *schim(m)el*, nht. *Schimmel* 'mucor', hvilka åter etymologiskt sammanhänga med isl. *skim* n. 'lysning, glimt', *skimi* m. 'glans, glimt', ags. *scima* 'skygge, halvmørke', fsax. *skimo*, mlt. *scheme* 'skygge, straaleglans', isl. *skima* vb. 'klarne', sv. dial. *skemma* vb. 'gifva svagt sken'. Afledningar af samma rot äro sv. *skimra*, no. *skimre* och sv. *skymta*, no. *skimte*.

De ifrågavarande finska orden kunna visserligen ej utan vissa svårigheter härledas från nu nämnda germanska ordformer, men icke dess mindre synes mig sannolikheten för antagandet af lån vara mycket stor.

Hvad först fi. *kimo* vidkommer, återgår det väl på den outvidgade rot, som vi funno i isl. *skim* m. fl. Närmast skulle vi ha att tänka oss en ej uppvisad *o-* eller *on-*stam (**skimō* l. **skimōn*). Fi. *kimilinki* åter synes återge ett ej häller uppvisadt (nordiskt?) *skimling*. Afledningsändelsen *-ing* är vanlig i nordiska namn på djur, t. ex. isl. *griðungr* 'tjur', *gemlingr* 'årsgammalt får', sv. *geting*

m. fl. (Se TAMM, Om avledningsändelser hos sv. subst. s. 54). Samma afledningsändelse hafva vi också uti *kiplinki* och sannolikt äfven i *kimpelikki*.

Formerna med *-mp-* (*kimpelikki*, *kimpo*) måste återgå på en med sekundärt *b* utvidgad stam. Jfr fsax. *scembel* 'mucor', tht. *scimbalag* 'skimlet', äldre nysvenskt *skimblot*, hvilken form jag har antecknad från en i HAUSENS Bidrag till Finl. hist. III intagen „Förteckning öfver Fru Anna Hansdotters (Tott) kvarlåtenskap å Nynäsgård" (1549): *en rödh skimbloth, en groo skimblot friis, twå groo skimblotte friis, itt brunskimblotth stod* m. fl. Dessa nysvenska former bero naturligtvis på det fsv. *b*-inskottet mellan *m* och *l*, hvilket enligt NOREEN, Aschw. gr. § 325 torde hafva genomförts 1100—1200-talen.

Svårast att förklara äro fi. *kiplo, kiplinki*. Man kunde kanske tänka sig att ett fsv. eller nsv. *skimblo-*, *skimbling* skulle gifva ett fi. *kiplo, kiplinki*, då ljudförbindelsen *-mpl-* för ett finskt öra lät ovanlig. Men ett sådant antagande torde dock knappast vara berättigadt. Uttalssvårigheten' skulle säkerligen hafva afhjälpts genom ett vokalinskott. Och så bör säkerligen *kimpelikki* förklaras. Fi. *kiplo* och *kiplinki* äro synbarligen vida äldre lån än det fsv. *b*-inskottet och måste därför inkommit från något annat germanskt språk med sekundärt *b* (jfr fsax. *scembel*). Och det synes mig därför sannolikast att antaga en finsk ljudutveckling **kimplo* > *kiplo*, hvilken vore jämförbar med den troligen samfinska ljudöfvergången *nt* > *tt* uti t. ex. fi. *tuttava* < **tunttaba*, fi. *otsa* < **ontsa* jfr liv. *uontsa*. Se SETÄLÄ ÄH. s. 386 ff.) Lånet skulle i så fall utan tvifvel höra till den älsta gruppen af germanska lånord i finskan (törhända af gotiskt ursprung).

Fi. *pihatto*, est. *Muhumaa*.

Redan LÖNNROT antog främmande ursprung hos fi. *pihatto* 'fähus, ladugård', han jämförde det med ty. *Viehhof*. Efter honom har samma tanke uttalats af AHLQVIST, Kulturord s. 106. Utan tvifvel voro de nämnda forskarena på rätt spår och jag skall i

det följande försöka uppvisa, att Lönnrots sammanställning med ty. *Viehhof* i själfva verket kommer sanningen mycket nära.

Ahlqvist anf. st. visar, att fi. *pihatto* är bildadt med samma ändelse som de liktydiga *navetta* (af *nauta*, hvilket är nordiskt lån: Thomsen, Den got. sprogkl. indfl. s. 136) och *ometta, ometto* (af fi. *oma* 'egendom'). Vi få sålunda såsom stamord för fi. *pihatto* antaga ett numera utdödt ord **piha*, hvilket ej — såsom Ahlqvist antagit — kan vara identiskt med fi. *piha* 'gårdsplan'. Detta senare ord är enligt Setälä ÄH s. 274, FUF II s. 223 ett finskt-ugriskt ord, hvars grundbetydelse tyckes hafva varit 'gärdesgård', 'inhägnad' (jfr tscher. *peče* 'sepes, septum' m. fl.). Det till grund för *pihatto* liggande fi. **piha* har däremot varit ett germanskt eller närmare bestämdt — såsom jag med säkerhet tror — gotiskt lånord. Jag jämför det nämligen med got. *faihu*, fsax. *fehu*, fht. *fihu, fehu*, nht. *Vieh*, isl. *fé*, fsv. *fae*, nsv. *fä*. Detta urgamla ords grundbetydelse har varit 'boskap, boskapsdjur', men har ordet sedan i germanska språk mycket allmänt fått den sekundära betydelsen 'egendom, penningar' (jfr sv. *inlagsfä* 'depositum). Betydelseöfvergången förstås lätt, då vi komma ihåg att forna tiders förmögenhet oftast utgjordes af boskap. Samma semasiologiska företeelse finna vi i den nämnda ordgruppens aflägsnare släktingar: lat. *pecu* 'boskap' och *pecunia* 'penningar'. Ännu större intresse erbjuder för vårt ändamål det ofvan nämnda fi. *ometto*, hvilket afledts med samma ändelse som *pihatto* från stammen *oma* med den nuvarande betydelsen 'egen, egendom'. Att äfven detta ord fordom haft betydelsen 'boskap', framgår, såsom Ahlqvist anf. st. uppvisat, däraf att ordet i lappskan ännu betyder såväl 'boskap', som 'egendom'.

Ur betydelsens synpunkt mötes vår förklaring af fi. *pihatto* ur ett fi. **piha* 'boskap' således ej af några svårigheter. Men ej heller formella svårigheter torde föreligga.

Såsom jag redan ofvan nämnde, torde vi närmast böra tänka på gotiskt ursprung. Af urg. **fehu* kunna vi nämligen ej komma till någon nordisk form med *i*, därifrån ordet kunde vara lånadt. Däremot kunna vi för got. *faihu* på goda grunder förutsätta en äldre form **fihu* (alltså **fehu* > **fihu* > *faihu*). Se Braune,

Got. gram.[5] s. 11, STREITBERG, Urgerm. gram. s. 57. Det finska ordet kommer därför att hafva sitt stora intresse äfven för den germanska språkhistorien, i det lånet bevisar, att vi verkligen måste antaga en gotisk ljudutveckling *e* > *i* > *ai* framför *h*, hvilket nyligen dragits i tvifvelsmål af E. A. KOCK uti ZfDPh 34 s. 45 ff.

Den enda svårighet, hvaraf etymologin enligt min mening mötes, är den omständighet att det germanska ordet är en *u*-stam, hvarför vi närmast skulle vänta oss ett fi. **pihu*. Men ej heller detta behöfver kullkasta sannolikheten af vårt antagande. Ty för det första kunna vi kanske nog tänka oss ett fi. *pihatto* härledt från ett fi. **pihu* (l. **piho*) och för det andra kan äfven ett germanskt **fiha-* antagas, t. ex. uti ett sammansatt ord. Enligt KOCK, P. Br. Beiträge XV s. 266 kan nämligen vokalen i kompositionsfogen ofta vara *a* äfven i ord med annat stamslut.

Ett exempel på den till ofvan behandlade ljudutveckling svarande parallelen *o* > *u* skulle vi finna uti det af mig FVS Bidrag 63 s. 260 uppvisade germanska lånordet *muha(maa)* 'mojord', om vi nämligen hade att ansätta ett urg. *moha.*[1] Äfven i detta fall skulle vi således ha att göra med ett gotiskt lånord. Jag anser dock ej detta fall vara så säkert som det ofvan behandlade *pihatto*. Ty då sv., no. *mo*, såsom jag anser, etymologiskt sammanhänger med det urnordiska personnamnet *Muha* — se mitt ofvan citerade arbete — så förutsätter detta en urnordisk och urgermansk form *muha-*. Jfr NOREEN, Aisl. gr.[3] § 108, 2 och anm. 4.

Ett annat bevis på att vi för sv. *mo* måste ansätta ett urn. *muha* (ej *môha-*) hafva vi enligt min mening uti det estniska namnet på den invid Ösel liggande ön *Mohn* l. *Mon: Muhumaa* (äfven *Muhho, Mohumaa*). Detta är så mycket sannolikare som ön ligger i en gammal svensk bygd och fordom själf haft svensk befolkning. Enligt RUSSWURM, Eibofolke I s. 46 finnes nämligen på ön en by *Rootsiwerre*, där svenskar en gång i tiden varit bosatta. Den tyska och svenska formen af namnet *(Mohn, Mon)* uppfattar jag såsom bestämda former af ordet. I Sverige är både *Mo* och *Mon* ett ytterst vanligt ortnamn (se ROSENBERG, Geogr. stat. handlexikon);

---

[1] Falk-Torp, Etym. ordb. art. *mo*, ansätta ett urg. *môha-*.

likaså i Norge *Mo*, *Moen* (RYGH, Norske gaardnavne II s. 3, 169, 176 m. fl.). Det i frågavarande önamnet *Mon* är mycket gammalt; det är säkerligen identiskt med den i HEINRICI CHRONICON LYVONIAE omnämnda borgen *Mone*, hvilken den 3 febr. 1227 eröfrades af Waldemar II (se RUSSWURM anf. arb. s. 63 och MONUMENTA GERMANIAE HISTORICA 23 s. 330). Denna form synes mig antyda, att namnet ursprungliger varit en plural nominativ eller genitiv. För jämförelses skull må här nämnas att jag från 1552 har antecknad en gård *Mona* i Vörå socken i Österbotten (jfr nu *Monå* i Munsala och gårdnamnet *Mona*, Norge; se RYGH, Norske gaardnavne I s. 137, 157 m. fl.). För sannolikheten af min etymologi talar äfven den omständighet, att ön — enligt uppgift af personer som besökt densamma — med sin grofva sandjord[1] kan anses utgöra en stor '*mo*', ehuru det visserligen å andra sidan kan synas egendomligt, hvarför just denna ö skulle betecknats såsom *mon* par préference, då den angränsande mycket större ön Ösel har alldeles samma jordmån.

Af namnet känner jag till två tidigare etymologier, hvilka här för fullständighets skull må omnämnas. HUPEL, Topographische Nachrichten von Lief- und Ehstland (1774) I s. 311 f. tolkar estn. *Muhumaa* såsom „Land der Beulen" och sammanställer namnet således med est. *muhk*, gen. *muhu* 'Beule'. Då vi skulle vänta oss ett est. **Muhamaa*, är det sannolikt att formen *Muhumaa* beror på folketymologi. HUPEL har sålunda i någon mån träffat det rätta. Han anför tillika af namnet formena *Moön*, *Möön*, *Möö*.[2] — RUSSWURM, Eibofolke s. 66 härleder namnet från *måån* 'Dachfirst', hvarmed han synbarligen afser det äfven af Freudenthal-Vendell, Ordbok öfver de estl.- sv. dialekterna s. 147 nämnda svenska dialektordet *món* m. 'kroppås'.

Af finska ortnamn kunde möjligen *Muhuniemi* by vid Kymmene älf i Elimä tänkas innehålla den här ofvan behandlade gamla

[1] Enligt Hupel, Topographische Nachrichten von Lief- und Ehstland I s. 312: 'Kornboden'.

[2] Månne dessa former skulle tyda på en ursprunglig sammansättning **Mó-vin*? Jfr det bekanta önamnet *Mön* (se NOREEN, Aisl. gr.[3] § 129; jfr också RYGH anf. arb. Inledning s. 67).

nordiska ordstammen, men då samma namn äfven är kändt från t. ex. Jockas socken inne i Finland, och då dessutom från rent finska trakter kunna upvisas andra hithörande namn såsom *Muhujärvi, Muhulahti, Muhumäki,*[1] så torde man med säkerhet i dessa fall få antaga finskt ursprung.

Anm. Prof. Setälä har meddelat mig, att han delar min uppfattning om ordet *pihatto* och att han redan för många år sedan å föreläsningar framställt samma etymologi.

Fi. *sila.*

Äfven fi. *sila* (Eurén), *silajoki* (Eurén, Lönnrot), *silajoki* (Lönnrot) 'lugnt strömfritt ställe i älfvar' är ett gammalt skandinaviskt lånord. Originalet därför är fsv. *sil* (n?) 'lugnvatten mellan forsar i en älf', sv. dial. *sil* l. *sel* n. id., *selvatten* n. 'lugnvatten i en ström l. älf', fno. *sil* n. 'stilleflydende Straekning i Elv eller Baek'. Ordet, som är en gammal *a*-stam, är en synnerligen vanlig kompositionsled uti nordiska ortnamn, t. ex. *Mörsil, Ramsele, Selånger, Åsele* m. fl. Se Nordlander, Sv. lm. II: 6 s. 3 ff., Rygh, Norske Gaardnavne, Indl. s. 74. Etymologiskt sammanhänger ordet kanske, såsom Nordlander anf. st. s. 19 antagit, med got. *anasilan* 'vara tyst, tiga'; betydelsen vore således egentligen 'tyst flytande vatten', i motsats mot den brusande forsen eller stråken, strömdraget.

Helsingfors.

---

[1] Se Lönnbohms samlingar i Finska fornminnesföreningens arkiv.

Das Lied von der Marie Szűcs.

Von

Béla Vikár.

Im Winter des Jahres 1896 sammelte ich im Komitate Heves auf dem Gute der Gräfin Erdödy im Gehöfte Csincse Volkslieder. Von da aus machte ich einen Ausflug nach Mezőcsáth, einem stockungarischen Städtchen des benachbarten Komitates Borsod. Diese kleine Stadt verhiess mir bei ihrer ziemlich isolierten Lage und rein ungarischen Bevölkerung viel Sammlererfolg. Ich verbrachte mehrere Tage dort, forschte die saugeskundigen Alten aus, aber das Ergebnis befriedigte mich — wenigstens anfangs — sehr wenig. Die alten Lieder waren aus der Mode gekommen, der vierstimmige Gesang blüht schon seit Jahren und verbreitet mit Erfolg die neugebackenen Kunstliedlein, welche oft ganz und gar nicht von ungarischem Geschmacke zeugen. Plötzlich hörte ich zu meiner nicht geringen Freude, dass hier auch mehrere die Geschichte der *Szűcs Marcsa* kannten, dass diese *Szűcs Marcsa* sogar hier in der Stadt gewohnt habe, — sie war aus der Stadt gebürtig und starb daselbst um 1822. Laut der Überlieferung erschlug sie ihr Geliebter aus Eifersucht, warf sie in einen ausserhalb der Stadt befindlichen Brunnen, wo auch später ihr Leichnam aufgefunden wurde. Was mich noch freudiger überraschte war, dass der Verfasser des

Liedes vom Mädchen angeblich ein dort ansässiger Mann — weiland Peter Uj — war. Von ihm lernten es seine Zeitgenossen, und diese verbreiteten das Lied auch anderwärts.

Die Sache interessierte mich natürlich allzusehr, handelte es sich doch um eine der beliebtesten ungarischen Volksballaden. Mit Hilfe der dortigen Lehrer Josef Kiss und Elek Toth und des Pfarrers Stefan von Bodolay fand ich einige Frauen und Männer, welche die Ballade singen konnten, namentlich: Josef Kecskés, Georg Köthy, Samuel Pócsi, Frau Samuel Erűrs, Frau Alexander Szabó und Johann Kapitány jun. Ich liess auch den Sohn des Poeten, welcher das Gedicht ebenfalls kannte, singen. Von den genannten erhielt ich bezüglich Peter Ujs und seines Gedichtes noch folgende Daten: Peter Uj schrieb seine Gedichte nicht selbst, sondern diktierte sie seinem Freunde, dem Onkel des im Orte wohnenden Franz Vajda-Szabó. Auf diese Art blieben von ihm zahlreiche Gelegenheitsgedichte bestehen. Ein Teil dieser wurde von Anderen abgeschrieben und bis heute aufbewahrt. Das von der Hand des weil. Vajda-Szabó stammende Manuskript sämmtlicher Gedichte Peter Ujs wurde von der Familie des Dichters, dann aber auch vom Neffen des Abschreibers mit Pietät aufgehoben. Als ich dort war, existierte die ganze Sammlung unberührt. Vor ein Paar Jahren jedoch bekam ein Folkloreliebhaber namens Géza Böszörményi, sich auf Moritz Jókai berufend, die Gedichte mit dem Versprechen in die Hand, er werde sie zum Druck befördern und ein Exemplar der Familie zukommen lassen. Dies geschah jedoch nicht; Böszörményi wanderte sogar meines Wissens nach Amerika aus, und die Handschriften wurden wahrscheinlich von ihm verschleudert. Den Gesang von der *Szűcs Marcsa* gelang es mir zum Glücke rechtzeitig aufzuschreiben. Ausserdem kennt auch der erwähnte J. Kecskés das Gedicht Wort für Wort, und ist auch dieser Urtext aus den im Orte aufgezeichneten Varianten leicht zu rekonstruieren. Das Gedicht lautet in der Dichtung Peter Ujs und in der form- und inhaltsgetreuen Übersetzung meines gesch. Freundes Dr. Anton Herrmann folgendermassen:

Szűcs Maris.

1. Mezőcsáth városa egyebet nem terem:
Minden fa tetején virít a szerelem,
Virít a szerelem, de senkisem szedi —
Ezt minden értheti, ki szivére veszi.

2. Estve van már, estve, hatot vert az óra,
Minden eladó lány készül a fonóba,
Készül a fonóba, utána a legény,
Egypár csókot ha kap, azzal elmegy szegény.

3. Hej, szegény Szűcs Maris, ő is oda indúlt,
De felette az ég homályba beborúlt,
Beborúlt homályba, be is setétedett,
Hol szegény Szűcs Maris el is tévelyedett.

4. Gyászt visel a holló fekete tollával,
Maga természete hozza ezt magával,
Gyászt visel, gyászt illet az a fekete toll —
Keresik Szűcs Marist, nem találják sehol.

5. Megtalálták Marist keddre viradóra,
De szomorún jött fel sok szép leányzóra
Az a nap, amelyen megtalálták amott
Azon kútba, melyből szomjas gulya ivott.

6. Felvették Szűcs Marist, viszik sirja felé,
Jertek elő, lányok, teszik is már belé:
Lássátok, hogy mit szűlt a buja szeretet!
Nem irok több verset, irtam már eleget.

7. Felvette az árviz a tarjáni tölgyet,
Meghalt már Szűcs Maris, ráhúzták a földet,
Ráhúzták a földet, irták fejfájára,
Hogy minden eladó vigyázzon magára.

8. Jertek elő, lányok, pennúmmal mit írtam,
Minden vers közepén hármas jajjal sírtam;
Nem sírok, nem sírok, sírtam már eleget,
Ugyis tudom, rózsám, nem leszek a tied.

Marie Szűcs.

1. In Mezőcsáth wachsen keine andern Triebe:
In den Wipfeln aller Bäume grünt die Liebe,
Grünt die Liebe, aber niemand will sie klauben —
Der sich's nimmt zu Herzen, kann's verstehn und glauben.

2. Abend ist es, Abend, sechse schlägt es eben —
Alle Maide in die Spinnstub' sich begeben,
In die Spinnstub' ihnen nach die Burschen schleichen,
Kriegen ein paar Küsse, müssen, ach, dann weichen.

3. Szűcs Marie, die Arme, wollte auch hingehen,
Über ihr am Himmel dunkle Wolken wehen,
Dunkle Wolken wehen, Nacht hat sie umfangen,
Szűcs Marie hat einen Fehltritt da begangen.

4. Trauer trägt der Rabe an den schwarzen Schwingen,
Wohl sein Wesen wird es also mit sich bringen,
Sein Gefieder ist mit schwarzem Flor umwunden —
Viel gesucht Marie wird. und wird nicht gefunden.

5. Wurde aufgefunden doch am Dienstag morgen,
Viele Maide trauern an dem Tag in Sorgen,
Da man tat die Arme aus dem Brunnen heben,
Wo der durst'gen Herd' zu trinken wird gegeben.

6. Szűcs Mariens Leichenzug zum Grab sich lenket:
Mädchen, kommt herbei, schon wird sie eingesenket!
Sehet, was der Liebe Übermass getrieben!
Nein, ich schreibe nicht mehr, hab' genug geschrieben.

7. Fluten wogen dort bei Tarján um die Eiche;
   Tot ist Szűcs Marie schon, Erde deckt die Leiche,
   Erde deckt sie, auf dem Grabholz steht die Warnung:
   Hütet euch, ihr Mädchen, vor der Lieb' Umgarnung!

8. Was mein Kiel geschrieben, Mädchen, kommt zu sehen;
   Ach, bei jedem Verse weint' ich dreimal Wehe.
   Hab' genug geweinet, will nun nicht mehr weinen.
   Weiss doch, dass Du, Liebchen, nimmer wirst die Meine.

Die erste Strophe des Gedichtes scheint dem Gesetze der erzählenden Dichtungsart der Gegend zu folgen, wonach das Gedicht *mit der Bezeichnung des Gegenstandes* anfangen soll. Ein lyrisches Bild soll diesem Zwecke dienen; dann beginnt die Geschichte selbst, welche sich wieder als eine Reihe lyrischer Bilder darstellt, bloss mit einigen auf den Fall der *Szűcs Marcsa* sich beziehenden Anspielungen. Nun folgt das Begräbnis und daran anschliessend in einem besonderen Absatze die eine Moral; dann stolpert der Vers, der Dichter kommt auf sich selbst zu sprechen, kehrt wieder zur *Szűcs Marcsa* zurück, moralisiert wiederum, spricht nochmals von sich und verstummt erschöpft.

Eine auffallende Eigentümlichkeit bildet der durch das ganze Gedicht gehende Zug der Wiederholung, welche gewöhnlich *am Anfange der dritten Zeile* eintritt. Eine Ausnahme bilden nur die fünfte, sechste und achte Strophe, welche auch sonst unpoetisch und trocken sind.

Die Versifikation zeugt von nicht geringer Übung. Die Sprache ist tadellos volkstümlich und würzig. Wir bedauern in der Tat, dass sich Peter Uj nicht über die Poesie der Namensfeiern und Todesfälle emporsehnte; aus dem Kreise wirklicher Liederdichtung besitzen wir von ihm nur diesen einzigen Versuch. Dieser Versuch verdiente aber auch dann unsere volle Aufmerksamkeit, wenn er nur als Denkmal isolierter Lokalpoesie übrig geblieben und nicht zur Urform der reichen Folge von Varianten geworden wäre, welche daraus entspriessend den traurigen Fall der *Szűcs Marcsa*

auf Flügeln des Gesanges nach allen Richtungen der Windrose in weite Gegenden verbreiteten.

Wichtig zum Verständnis des Liedes sind vor allem die schon erwähnten lyrischen Bilder, welche an die einzelnen Teile der Handlung geknüpft sind. Diese sind so sehr aus dem alten Vorrate der ungarischen Volksdichtung geschöpft, dass wir sie ohne dessen Kentnis überhaupt nicht verstünden und auch so nur beiläufig verstehen, da das Vergleichsmaterial unserer vaterländischen Folklore zu arm ist und wir daher meistens Rätseln gegenüberstehen, deren Lösung selbst noch vieles zu wünschen übrig lässt.

Das lyrische Bild der ersten Strophe will nach meiner Ansicht sagen, dass es in Mezőcsáth so viel verliebte Mädchen gebe, wie Blätter auf den Bäumen, doch wählt sich nicht jedermann die seine, sondern liebt die des Anderen. Dies geschah nämlich im Falle der *Szűcs Marcsa.*

Bezüglich der Erklärung vergleiche man unser Gedicht mit folgenden Zeilen:

Szerelem, szerelem, átkozott gyötrelem!
Mért nem virágoztál minden fa tetején?
Minden fa tetején, diófa levelén,
Hadd szakasztott volna minden szegény legény.

Liebe, Liebe, du verfluchte Pein der Träume,
Solltest Blüten tragen auf der Kron' der Bäume,
Auf der Kron' der Bäume, auf des Nussbaums Laube,
Dass ein jeder arme Bursch sich von dir klaube.

(S. Erdélyi, Ung. Volkslieder u. Sagen, II. S. 143.)

Es ist der Beachtung wert, dass dieses Lied, welches wahrscheinlich älter ist als *Szűcs Marcsa,* nicht nur dieselbe Versform zeigt wie unser Gedicht, sondern auch dieselbe Art der Wiederholung und am nämlichen Platze, wie wir es bei Peter Uj gesehen. Auch der Inhalt erinnert sehr an die erste Strophe unseres Gedichtes, welche so zu sagen auf die Frage antwortet, die wir hier vernehmen. Er sagt nämlich, dass ja in Mezőcsáth die Liebe *in jedes Baumes Wip-*

feln blüht, also *alle Burschen sie pflücken können*, doch pflückt sich nicht ein jeder die seine, sondern die der Anderen.

Bezüglich des Nussbaumes habe ich auch folgendes zu bemerken. In unserer Volksdichtung spielt dieser Baum eine grosse Rolle. Es ist so zu sagen der spezielle ungarische Hausbaum. Gewöhnlich steht einer vor dem Flur im Hofe und einer am Rande des Gehöftes, daher das Sprüchwort: „er glaubt, es gehöre bis zum Nussbaum alles ihm“. Das Lied denkt also nur an den Baum vor dem Heime, an den Nussbaum.

Aber nicht nur die Hausgegend, sondern auch die Liebe selbst bedeutet der Baum, und anstatt des Baumes kann auch seine Frucht stehen. Daher die Frage in einem Liede:

Warum kann kein Pfädchen zu den Mädchen führen,
Goldner Nussbaum stehen ihnen vor den Türen?

Daselbst wird auf die Frage auch gleich die Erklärung gegeben:

Warum kann kein Mädchen wahre Lieb' verspüren?

Die dritte Strophe sagt uns in einem leicht verständlichen dichterischen Bilde: *Szűcs Maris — ging in die Spinnstub, — es erging ihr übel.* Der Himmel wurde über ihr grau und verfinsterte sich u. s. f. — Dies ist ein zur Bezeichnung des Unglückes, der Trauer allgemein gangbares poetisches Bild. Die Details erzählt der Dichter nicht. Die mündliche Überlieferung weiss ja noch jetzt, wie diese Verfinsterung und nachher die Verirrung vor sich ging, der Dichter hielt es für hinreichend dieses Anfangsmoment des bekannten Vorfalles einfach zu berühren.

Die vierte Strophe erzählt die nächste Begebenheit nach dem Tode des Mädchens, das Auffinden ihrer Leiche im Brunnen. In ganz volkstümlicher Art tritt der Rabe auf. Ist er doch in der ungarischen Volkspoesie samt seinen Verwandten — der Krähe, der Dohle — ein Trauervogel. Ihn sendet der für ewig Gefangene als Boten zu seiner fernen Geliebten:

Eine schwarze Wolke schwebt dort auf und nieder,
Drin putzt gelbfüssiger Rabe sein Gefieder.

Halt ein, Rabe! Warte! Bring von mir zur Stunde
Vater, Mutter, meinem Brautlieb eine Kunde!
Wenn sie fragen, wo ich bin, so sag: gefangen
Bei den Türken, ach, in Fesseln und in Bangen.

(Erdélyi, ibid. II. 134.)

Laut unserer Überlieferung ist der Rabe deshalb der Trauervogel, weil er Christum verriet, als ihm seine Verfolger nachsetzten. Bisher war er weiss. Christus verdammte ihn hinfort schwarze Farbe zu tragen. Das ist die Sünde der Raben, darum wäscht er sein Junges am Charfreitag, am Todestage Christi, darum sagt ein anderes ungarisches Volkslied ebenso wie das Gedicht des PETER UJ:

Schwarze Dohle trauerst für dich,
Ich um mein braun' Schätzchen, lieblich.

(Erdélyi, ibid. II. 131.)

Vergleiche auch:

Auf dem Wipfel einer Pappel
Sitzt ein Rabe schwarz bekleidet.
Sein Trauerkleid würd' mir passen,
Weil mein Liebchen mich verlassen.

(Eigene Samlung.)

Die fünfte Strophe ist die einzige von gänzlich erzählendem Charakter. Auch was ihre Konstruktion betrifft, sticht sie von den übrigen dadurch ab, dass ihr die Wiederholung fehlt, ferner dass das Pronomen demonstrativum darin zweimal vorkommt, weiter dadurch, dass der Satz zweimal in die folgende Zeile übergeht, und endlich, dass darin anstatt *leány* 'Mädchen' ein in der Volkssprache fast ungewöhnlicher Ausdruck *leányzó* verwendet wird. Durch all dies wird die Strophe viel schwerfälliger als die übrigen.

Der Anfang der sechsten Strophe erzählt, wie das tote Mädchen seinem Grabe zugetragen wird. Dann geht sie wieder in den lyrischen Ton über, enthält zum Schluss wieder eine Moral und spricht dann — nur dem Reime zuliebe wieder mit dem Dichter.

Die erste Zeile der siebenten Strophe sagt uns, dass der Fluss (offenbar die Theiss) aus seinem Bette getreten und die *Tarjáner Eiche* erreicht habe. Tarján ist ein Nachbarort von Mezőcsáth, die im Gedichte erwähnte Eiche ist vielleicht noch heute zwischen den zwei Ortschaften zu sehen. Im übrigen besingt die Strophe das Begräbnis des Mädchens und knüpft die Moral daran, welche die ungarische Volksballade gewöhnlich an solche Fälle zu knüpfen pflegt:

Hütet euch, ihr Mädchen, vor der Lieb' Umgarnung!

Hier endet auch das Gedicht. Die letzte Strophe ist schon ganz überflüssig.

In einer lokalen Variante schliesst das Gedicht mit der folgenden Strophe:

Szűcs Maris már régen el is van temetve,
De a hire-neve nincsen elfelejtve,
Irták fejfájára: itt nyugszik egy árva,
Kinek szeretetből történt a halála.

Szűcs Marie hat längst im Grabe Ruh' gefunden,
Ihr Gedächtnis und ihr Nam' ist nicht verschwunden,
„Eine Waise ruht hier", ist aufs Kreuz geschrieben,
„Welche sterben musste aus zu grosser Liebe".

Diese Strophe soll eine spätere Nachdichtung von Peter Uj selbst sein, das wird wenigstens in Mezőcsáth behauptet. Doch kann dies mit gutem Recht auch angezweifelt werden. Immerhin schliesst sich die erste Hälfte der vorletzten Zeile an die zweite der Strophe 7 des Urtextes an, der Schluss aber ist ein locus communis unserer erzählenden Volksdichtung.

Wenn wir jetzt die Reihe der zur Verfügung stehenden Varianten überblicken, sehen wir, dass die erste Strophe nur in den lokalen Versionen erhalten blieb. Laut einer dortigen Sangesart ist die letzte Zeile anders:

Ki ezt meggondolja, jól szivére veszi.

Wer dies bedenket, beherzt es auch recht wohl.

Dies ist zweifellos unrichtig, da die zwei Teile des Satzes ein und dasselbe ausdrücken.

Die Varianten ausserhalb Mezőcsáth's haben die ganze erste Strophe weggelassen. Was kann die Ursache hierzu sein? Offenbar verstanden sie die Beziehung des schon genugsam unklaren Bildes zum Gegenstande nicht; umsonst sagt PETER UJ:

Der sich's nimmt zu Herzen, kann's verstehn und glauben.

Die Weglassung mag noch eine Ursache haben: Das Gedicht beginnt ebenso gut, oder noch besser mit der zweiten Strophe, als mit der ersten.

Es sei mir gestattet hier zu erwähnen, dass gerade diese zweite Strophe Einfluss auch auf die Literatur hatte, da wir voraussetzen können, dass sich die erste Zeile des Aranyschen Gedichtes *Családi kör (Familienkreis)*

Este van, este van, kiki nyugalomba!

auf die bei Erdélyi mitgeteilte und ebenso beginnende Variante stützt.

Alle Varianten mit Ausnahme derjenigen von Mezőcsáth beginnen mit der zweiten Strophe des Originals. Der Unterschied besteht darin, dass die Wiederholung vollkommener gestaltet ist; weiter, dass es nicht heisst: die Uhr *schlägt sechs*, sondern: die Uhr *läutet sechs* (so auch schon in einer Mezőcsáther Variante), oder die Uhr *geht auf sieben*. Ferner lassen die übrigen Varianten die dritte und vierte Zeile des Originals weg und nehmen dafür die zwei Anfangszeilen seiner nächsten Strophe mit einigen Abweichungen:

Szegény Szűcs Marcsa (oder *Maris*) is oda indúlt volna,
Ha az ég felette be nem borúlt volna.

Szűcs Marie, die arme, wär' auch hingegangen,
Hätt' nicht dunkler Himmel über ihr gehangen.

Für solche Zusammenziehungen gibt es zahllose Beispiele in der Poesie aller Völker. Bei uns ist der vielleicht bekannteste Fall

der, welcher sich mit einem Gedichte PETŐFIS ereignet hat, aus dessen erster und zweiter Strophe das Volk auf dieselbe Weise *eine* neue Strophe bildete.

PETŐFI:

Fürdik a holdvilág az ég tengerében,
Méláz a haramja erdő közepében:
Sűrű a füvön az éj harmatozása,
De sűrűbb két szeme könnyének hullása.

Baltája nyelére támaszkodva mondja:
„Mért vetettem fejem tilalmas dolgokra!“

Volk:

Fürdik a holdvilág az ég tengerében.
Bujdosik a betyár erdő sűrűjében,
Baltája nyelére támaszkodva mondja:
„Mért adtam fejemet tilalmas dologra!“ [1]

Die übrigen zwei Zeilen der dritten Strophe sind mit einiger Abweichung bei Erdélyi und Szini beibehalten worden. Die vierte und fünfte Strophe behielten nur die Mezőcsáther bei, nicht so die anderen Varianten, welche sie gänzlich wegliessen. Die vierte wahrscheinlich aus demselben Grunde, wie die erste und zweite: weil das Bild undeutlich geworden; die fünfte möglicherweise darum, weil sie sehr flach, holperig und unpoetisch war.

Bei der sechsten Strophe treten schon im Mezőcsáth Zeichen starrer Abänderung auf. Nach einer Aufzeichnung stimmen die zwei Anfangsstrophen ganz mit dem Original überein, die dritte und vierte sind wieder weggelassen und statt ihrer sind die zwei letzten Zeilen der folgenden Strophe herzugezogen — mit dem Zeitworte in der Gegenwart, statt der Vergangenheit. Aus einer anderen Mezőcsáther Variante verschwand eine ganze Strophe, statt ihrer finden wir die siebente als sechste Strophe. In einer dritten Variante wird die weggelassene sechste Strophe durch die letzte

[1] Interessant ist es dabei, dass diese letztere Fassung auch im Munde der Gebildeten vollständig das Original verdrängt hat; niemand singt das Lied anders.

Strophe der vom Alföld bekannten kleinen Romanze ersetzt mit einer der Versform angepassten Abänderung:

Lányok, lányok, *lányok*, rólam tanúljatok:
A legénynek csókot *soha* ne adjatok,
Mert az a csók *nektek* nem esik hiába:
Sürü könnyetek hull a bölcső gombjára.

Mädchen, Mädchen, *Mädchen*, lasset euch belehren:
Wollet doch den Burschen Küsse *nie* gewähren;
Nicht umsonst sind *euch* ja Küsse zu gewinnen:
Auf den Knauf der Wiege *dichte* Tränen rinnen.

Die Erweiterung dieser angestückelten Strophe äussert sich in der ersten Zeile durch das zum drittenmal wiederholte wort *Mädchen*, in der zweiten durch *nie*, in der nächsten durch *euch* und in der letzten durch *dichte*, alles miteinander überflüssige Worte, die den stückhaften Charakter und fremden Ursprung der Strophe verraten.

Bei dieser sechsten Strophe gerät in die Varianten ausserhalb von Mezőcsáth ein neues nennenswertes Moment, von welchem das Original nichts weiss.

Nach dem Originale gelangt *Szűcs Marcsa* nicht bis zur Spinnstube, das Unheil erreicht sie unterwegs. Die Varianten wissen in ihrer selbständigen Auffassung schon mehr zu sagen. Bei Erdélyi und Szini geht *Marie Szűcs* wohl in die Spinnstube, setzt sich auf eine Bank nieder und wird von einem Burschen nur für einige Minuten hinausgerufen.

In der vorletzten Zeile der vierten Strophe haben wir wieder mit einem Teile des aus der in Mezőcsáth aufgezeichneten Variante schon bekannten, Alfölder Romanzenbruchteiles zu tun. Bei Erdélyi folgen diesem noch zwei angestückelte Zeilen, die die Moral erklären.

Während aber bei ihm das Gedicht hier endet, wird bei Szini durch die Wiederholung der Romanzenstelle und aus der dritten Zeile der vorangehenden Strophe, welche er ebenfalls repetiert, eine ganz neue, freilich wenig verständliche Strophe gebildet.

Eine Lőrinczfalvaer Variante, welche Ludwig Kálmány veröffentlicht hat (Szeged népe, III. 216–17), kennt den Namen des Mädchens in der Form: *Szűcs Kláris.* Der Text selbst verrät direkte Anlehnung an die Szinische Variante. In der ersten Strophe besteht der einzige Unterschied darin, dass die Uhr auf 8 geht und dass statt *eladó lány* 'heiratsfähiges Mädchen', *hajadon lány* 'lediges Mädchen' steht. In der zweiten Strophe zeigt auch nur eine Zeile, und zwar die zweite eine geringe Abweichung. Im weiteren Text stimmen die Frage der Hausfrau und die Antwort überein.

Die folgenden vier Zeilen sind aber gänzlich neu, selbständig hinzugedichtet:

> Kihítta a kertbe, Taliányi völgybe,
> Taliányi völgybe lészön möghalása.
> Mikor eggyet ütött: féllött a fokossa,
> Mikor kettőt ütött: vérbe boritotta.

Hier entspricht das *Taliányi völgy* dem *Tarjáni tölgy* des Peter Ujschen Textes und dem der schon bekannten Varianten. Den Anlass zu der Änderung bot einerseits der Umstand, dass *tölgy* (Eiche) eher ein Wort der Schriftsprache ist — das Volk gebraucht gewöhnlich *tölgyfa* (Eichbaum); anderseits ist *Tarján* weiter unten im Alföld ziemlich unbekannt, wodurch der Übergang zu der aus dem gewöhnlichen Worte *Talián* (italienisch) gebildeten Form leicht erfolgte.

Als Fortsetzung der Variante haben wir die dritte Strophe der Szinischen Fassung Wort für Wort. Die vierte und fünfte Strophe lehnen sich auch an dieselbe an und entstanden dadurch, dass sich der übrige Teil des Szinischen Textes, mit Hinweglassung der schon zuvor benutzten Frage und Antwort, unmittelbar in die neue Fassung einfügt. Darnach finden wir wieder einen Zusatz, worin wir die Endzeilen der 7-ten Strophe des Urtextes wiedererkennen:

Peter Uj:

> Ráhúzták a földet, *írták fejfájára,*
> *Hogy minden eladó vigyázzon magára.*

Lőrinczfalva:

> *Irjátok fejfámra,* gyászos körösztfámra:
> *mindön hajadon lány vigyázzon magára.*

Die Borsod-Gömörer und die soeben vorgeführte Lőrinczfalvaer Fassung wurden zum Ausgangspunkt einer noch weiter entwickelten anderen Alfölder Variante aus Szőreg, welche ebenfalls von Kálmány veröffentlicht wird. (Szeged népe, III. 8).

Die erste Strophe lautet:

> Este van, este van, be is sütétödik,
> Szilasi Pista mán el is keserödik:
> „Nem sirok, nem sirok, sirtam mán öleget,
> Ugyis tudom azt mán: nem löszök a tied!“

Wie man sieht, ist ein Teil dieser Strophe aus der ersten und zweiten bei Erdélyi und Szini entstanden. Von der ersten sind die Anfangsworte: *Este van, este van* (abend ist es, abend) übernommen worden; von der zweiten aber finden wir hier den zweiten Teil der ersten Zeile: *be is setétedett* (finster ist's geworden) etwas verändert wieder. Den anderen Teil der Strophe bilden eigentümlicher Weise die Schlusszeilen des Uschen Grundtextes, die dort ganz unpassend den Ton eines Liebesliedes anschlagen, hier aber als Worte von Szilasi Pista viel besser am Platze sind Sonst lauter Zeichen einer vermittelnden Variante, die wir leider nicht kennen.

Auch die Fortsetzung schmiegt sich eng an die Szinische Variante an. Von dem zweiten Teil der dritten Strophe ab jedoch wird die Variante selbständiger, die zwei letzten Zeilen dieser Strophe und die ganze vierte sind vollkommen neu. Die Fortsetzung sagt uns vor Allem, was die Verfinsterung des Sternenhimmels in Bezug auf die *Szűcs Marcsa* bedeutet: Pista Szilasi geht dem Mädchen nach, erreicht sie auch in einigen Minuten und er stellt sie dann zur Rede:

„Kérlek, rúzsám, kérlek, kérlek az egekre,
Csak egy-két szavaim vögyél a füledbe!
Mé löttél, mé löttél, másnak hütös társa,
Másnak hütös társa, szivemnek gyilkossa?"

Dies fehlt ganz im Grundtext und auch bei E. und Sz. Ebenso die 5-te Strophe:

Mikor egyször mondja: fémlik a fokossa,
Másodszor oda vág: vérös a fokossa,
Harmadszor oda vág: elállott a szava,
Elállott a szava, összerogyott halva.

Der Passus *elállott a szava* (das Wort blieb ihr in der Kehle stecken) erinnert an die letzte Zeile der Szinischen und Lőrinczfalvaer Variante: *elåll a szavatok* (das Wort bleibt euch in der Kehle stecken).

Die siebente Strophe ist ein lyrischer Gemeinplatz unserer Volksballaden:

Vérem a véreddel eggy patakot mosson,
Testem a testeddel eggy sírban nyugodjon, (bis)
Lelkem a lelkeddel eggy istent imádjon!

Genau das nämliche finden wir in einer Variante der Ballade des von seiner Mutter verkauften Mädchens, welche ich in Felsőtárkány und Mezőkövesd aufzeichnete. In den Székler Balladen finden wir von den drei Wünschen gewöhnlich nur die erste, — die dritte bleibt meistens weg.

Die folgende achte Strophe entspricht in ihrem Anfang wieder dem Peter Ujschen Urtext (siebente Strophe):

Elborítja a köd a Tarián rétöt,
Szögény Szűcs Marisra ráhúzták a födet.

Hier entspricht dem urtextlichen *Tarjáni tölgy* schon *Tarián rét:* 'Wiese Tarián'. Aus dieser Form *Tarián* können wir mit

grössrer Wahrscheinlichkeit schliessen, dass dem *Taliáni völgy* der soeben besprochenen Fassung ein dem urtextlichen *Tarjáni tölgy* näherstehendes *Tariáni völgy* vorangegangen ist, welches dann im ersten Wort einerseits als *Taliáni* erklärt, anderenseits aber in *Tariáni* < *Tarián* umgeändert, während im zweiten anstatt *völgy* 'Tal' *rét* 'Wiese' gesetzt wurde. Die unmittelbare Fortsetzung bis zum Schlusse ist wieder selbständig:

> Fejtül való fája rézzel van kiverve,
> Fekete pántlika van âra kötözve.
>
> Mindön lány ablakján nyilik a szép rúzsa,
> Csak Szűcs Mariséba hervad a tüsökfa.
> Öntözzétök lányok, hogy el ne hervadjon,
> Galambotok szive mög ne háborodjon!

Diese Fassung der Ballade ging vom Alföld auf den Széklerboden über, von wo wir eine Aufzeichnung kennen und zwar jene, welche im ersten Bande der Sammlung der Kisfaludy-Gesellschaft als Háromszéker Variante veröffentlicht ist.

Schon die erste Strophe der Székler Fassung zeigt sich in engem Zusammenhange mit der Szőreger Variante, die drei Anfangszeilen stimmen fast wörtlich mit dessen Anfang überein. Das Mädchen heisst *Szöcs Marcsa. Szöcs* entspricht in Székler Mundart genau dem Namen *Szűcs*. Statt des *szép szüzleány* (schöne Jungfrau) oder *eladó lány* (heiratsfähiges Mädchen) der Alfölder Varianten finden wir hier *asszony, leány* (Frau, Mädchen).

Dass auch die Székler Ballade von *fonó* 'Spinnstube' spricht, wo doch bei den Széklern die Spinnstube gewöhnlich *guzsalyas* heisst, bekräftigt nur unsere auf den Alfölder Ursprung bezügliche Voraussetzung.

Auch die dritte Zeile ist Wort für Wort dieselbe. Die vierte, ihren Reim bildende Zeile verschwand jedoch ganz; die Einteilung in Strophen wird offenbar so hergestellt, dass die dritte Zeile beim Singen wiederholt wird.

Die Ansprechung des Mädchens, die wir aus der Szőreger Variante kennen, verschwand ebenfalls. Statt dessen wurde die

fünfte Strophe der Szőreger Variante mit geringer Abänderung eingefügt.

Die unmittelbar folgende Strophe entsteht durch Zusammenziehung der sechsten und siebenten Strophe der Szőreger Variante. Von der ersten blieb nur eine Zeile übrig, statt der zweiten ist ein neuer und deutlicherer Text eingefügt. Der Bursche heisst hier *Zilahi Pista*; dieser Name ist unzweifelhaft eine nach Székler Art umgeänderte Form von *Szilasi Pista.*

Auch die nächste Strophe folgt genau den Spuren der achten Strophe der Szőreger Variante. Hier ist aus dem *Tarjáni rét,* oder vielleicht besser aus *Torjáni rét,* einer vermittelnden Form, mit Siebenbürgerischer Geographie *torjai rét* geworden; überhaupt figuriert bei der Handlung *Torja,* ein bekannter Széklerscher Ortsname.

Das Grabmal glänzt hier nicht so prächtig wie in Szőreg, wo es mit Kupfer beschlagen ist. Hier ist es einfach geschnitzt: ki vagyon rovázva. Hingegen das schwarze Bändlein, einer grösseren Zierde und dem Reime zulieb:

rá vagyon csukrozva

(zur Masche darauf gebunden). Auch die Endstrophe der Szőreger Variante fehlt nicht, nur ist statt der Wohnung des Mädchens von der Torjaer Kirche und statt der Rose und dem *tüsökfa (= tüskefa)* von dem Symbole der Treue, vom Rosmarin die Rede. Das sonstige stimmt ganz überein.

Die übrigen Varianten des Gedichtes, welche ich kenne, sind auf die hier aufgezeichnete Alfölder Fassung zürückzuführen, sagen aber wenig Neues. — So die aus dem Komitate Csongrád stammende (Sammlung der Kisf. G. III. S. 102.) und die bei Kálmány mitgeteilte andere Aufzeichnung (Koszorúk II. 69). In meiner Sammlung von jenseits der Donau befinden sich einige fragmentarische Varianten, welche zu der Fassung aus den Komitaten Borsod-Gömör zu gehören scheinen.

Die Melodie aller ist dieselbe, welche Szini mitteilt. Die Melodie der Székler Variante kennen wir jedoch nicht. Bezüglich der Melodie bemerke ich, dass sie wahrscheinlich älter ist, als das

Gedicht, da eine Variante derselben Melodie auch zum Texte eines im ganzen Lande bekannten alten Liebesliedes (Ha nem szeretnélek, föl sem keresnélek) gesungen wird.

Das im letzten (VII) Bande der Sammlung der Kisf. G., S. 3—6 befindliche und ebenfalls im Széklerland aufgezeichnete Gedicht, welches der Sammler Dr. Oscar Mailand und der Redakteur der Sammlung Julius Vargha hier eingereiht haben, können wir nicht als eine Textvariante der Ballade betrachten. Wir haben es hier einfach mit einer ganz selbständigen Bearbeitung des Gegenstandes unseres Gedichtes zu tun; nur der Name (*Szöcs Mári*) stimmt überein, und zwei Zeilen lassen einen Einfluss unserer Ballade erkennen:

Este, este, hét az óra
Szöcs Mári megy a fonóba.

So geringe Gemeinschaft bildet aber meiner Ansicht nach keinen Variantencharakter. Hierzu ist — da es sich um ein Lied handelt — ausser dem *gemeinsamen Gegenstand* auch die *Verwandtschaft der Versform* erforderlich und diese fehlt eben hier. Übrigens ist auch die volkstümliche Herkunft des Gedichtes fraglich.

In einem Gedichte, welches ich im Komitate Zala aufgezeichnet, heisst das Mädchen *Szücs Marcsa*, aber die Ballade selbst ist ganz verschieden — eine Variante des von der Mutter verkauften Mädchens —, hat demnach mit der unserigen nichts zu schaffen.

Aus dem Vorstehenden ist ersichtlich, dass unser Gedicht im oberen Flussgebiete der Theiss, in Mezőcsáth des Borsoder Komitates um 1822 entstand, als Werk eines Dichters, welcher zwar auch dem Volke angehörte, aber die Art der Kunstdichtung abgelauscht und sich deren äussere Formen angeeignet hatte. Ein glücklicher Zufall warf uns die Urform des Gedichtes in den Schoss, wie sie uns nach der individuellen Dichtung Peter Ujs erhalten geblieben. Das Gedicht kam wahrscheinlich entlang dem Sajó vorerst dem Norden zu und erfuhr schon dort einige wesentliche Änderungen, dann geriet es der Flussrichtung der Theiss folgend in das Alföld, hier wurde es noch mehr erweitert und modifiziert, um in dieser Fassung wahrscheinlich längs der Maros

in den Liederschatz des östlichen Ungartums überzugehen. Da die Zahl der Varianten bei Weitem nicht ausreicht, um aus diesen mittels der von der entwickelten finnischen Folklore-Wissenschaft befolgten vorzüglichen Krohnschen Methode die Urform rekonstruieren zu können, — hingegen der Urtext uns zufälligerweise zur Verfügung stand, mussten wir den umgekehrten Weg einschlagen. — Aber auch so bietet uns das Schicksal des Gedichtes viel Belehrendes und verspricht uns noch mehr, wenn wir im Laufe der Zeit jene Lücken ausfüllen, welche heute in den Sammlungen noch fühlbar sind. — Die uns dann zur Verfügung stehenden Varianten werden hoffentlich die grossen Abweichungen unter den bisher bekannten Varianten ausgleichen und beleuchten, vielleicht werden sie beweisen, dass die *Einmischung einer anderen*, jetzt unbekannten Geschichte bei einer solchen Ausbildung der Varianten im Spiele ist, vielleicht werden sie auch über die territoriale Fluktuation des ungarischen Volksliedes helles Licht verbreiten.

Als Ergebnis dieser unserer Untersuchung können wir nun feststellen, dass aus der reichen Volkspoesie des Alföld eine Ader von der Theiss zum östlichen Ungartum führt. — Wir kennen zahlreiche Gedichte — besonders in meiner eigenen handschriftlichen Sammlung befinden sich solche —, in welchen der Alfölder Ursprung in der Volkspoesie des Széklerbodens genau nachweisbar ist. Hingegen haben wir sichere Daten darüber, dass auch vom Széklerboden ein Liederstrom ins Alföld führt, hinauf bis zum Fusse der Mátra und des Cserhát. Zum Beispiel die im I. Bande der Sammlung der Kisf. G. unter dem Titel *Kuris Pista* veröffentlichte Ballade, welche aus dem Komitate Nógrád aufgezeichnet ist, stammt ganz bestimmt vom Széklerboden her. — Dies stellt gleich die erste Zeile ausser Zweifel: *Eredj lányom guzsalyasba. Guzsalyas* ist, wie wir bereits bemerkten, ein rein Széklerisches Wort, demnach am Alföld und überhaupt im ganzen Gebiete des Ungartums zweifellos ein sicheres Zeichen Széklerischer Abkunft. — Vorderhand können wir den Weg des Liederzuges weder aus den ungarischen Teilen zu den siebenbürgischen, noch von Siebenbürgen nach Westen — und im Allgemeinen den ungarischen Teilen zu — exakt feststellen.

Wir sind weit davon entfernt und haben vorläufig gar keine Aussicht, der ungarischen Folklore so hohe Ziele stecken zu können. Selbst die elementarste Grundbedingung, die ernste Organisation des planmässigen Sammelns, ist ein frommer Wunsch, welcher nur in den Herzen einiger Fanatiker der nationalen Sache lebt.

Budapest den 1. Sept. 1905.

Suom. *konkia; ihvi; pinta;* unk. *fene; vezetni.*

Esittänyt

ARVID GENETZ.

Seuraavassa esitän keskustelun alaisiksi muutamia julkaisematta jääneitä sanavertauksiani, joita en ole huomannut muilla tutkijoilla. Ne nojautuvat osaksi tuloksiin, jotka sain tarkastaessani ensi tavuun vokaalien suhteita suomen, lapin, mordvan ja unkarin yhteisissä sanoissa ja jotka julkaisin vv. 1896 ja 1898 Vähäisten kirjelmien vihoissa XXIII ja XXX. Näihin en ole katsonut tarpeelliseksi yksityiskohdissa viitata. Sitä vastoin viittaan, mainiten tekijän nimen ja asianomaisen artikkelin, BUDENZ'in vertailevaan sanakirjaan, jota tässä yritän vähältä osalta täydentämään, resp. oikomaan.

Suom. *konkia, *konkoa* (*konkkia, konkata*) 'gå vacklande, krypande l. trögt' etc. vastaa muodoltaan ja merkitykseltään unk. sanaa *hágni* 'scandere, ascendere' (BUD. 90).

Suom. *ihvi, -ven,* joka m. m. merkitsee: 'frän lukt', näkyy samoin kuin lap. *hakse, afse* 'odor, Lugt', ven. lap. *aps, ohps* 'haisu, haju | Gestank, Geruch', kuuluvan yhteen tsher. *üpš*, ostj. *ĕbĭl*, unk. *üz, íz* sanojen kanssa (BUD. 832 ja 913), jos olettaa konsonanttien metatesin tapahtuneen suom. muodossa. Sanaa alkava *h* muutamissa lap. murteissa on myöhempi lisä, ja alkuperäiseksi esiäänteeksi on oletettava umpinainen etuvokaali, luultavasti *i*.

Suom. *pinta* saattaa olla samallainen subst. verbale kuin esim. *kiistää*, *riistää*, *riittää* verbeistä johtuneet *kiista*, *riista*, *riitta*, joissa *a* näyttää vastaavan tavallisempaa *o* päätettä ja samoin kuin tämäkin muuttaneen ensitavuun takavokaaliseksi, sen sijaan että olisi itse muuttunut etuvokaaliksi. Oletettavaa *pinta* sanan kantasanaa **pintää* t. **pinteä* ei kuitenkaan ole tavattavana suomessa (*pintää* 'spänna' ei näy tähän kuuluvan), mutta unkarinkielessä löytyy sen täydellinen äännelaillinen vastine *fėdni*, *födni* 'tegere, velare' = vog. *pänt-*, syrj. *pöd-* (Bud. 525). Tämän mukaan olisi *pinta* sanan alkumerkitys: 'peite, verho'; samasta kantasanasta kuin tämä voisi ehkä myöskin sana *pintyä*, *pintua* olla johtunut ja siis merkitä alkujaan: 'peittyä'.

Unk. *fene* (vart. *fené*) 'ferus, gangraena', jonka Budenz (539), nähdäkseni ilman riittävää syytä, on yhdistänyt suom. *peni* sanan kanssa, voidaan paremmalla syyllä, sekä merkitykseen että ensitavuun, alkujaan *ä*:ksi oletettavaan, vokaaliin nähden, pitää identtisenä lap. *badnai* 'dentatus' sanan kanssa. Siten olisi löytynyt edes yksi vastine lap. sanalle *badne*, *pānne* 'hammas', joka muodollisesti ei hyvin sovi yhteen muiden sukukielten samaa merkitsevien sanojen kanssa. (Vrt. Bud. 554).

Unk. *vezetni* 'ducere' sanan yhteenkuuluvaisuus suom. *vetää* sanan kanssa (Bud. 614) on samoin hiukan epäilyksenalainen, siihen katsoen että edellisen sanan ensitavuun vokaali näyttää viittaavan alkuperäiseen *ä*:hän. Pidän siis mahdollisena, että tämän unk. sanan vastine onkin lap. *vaʒetet* 'facere ut quis eat, ducere', joka on kaussatiivinen johdannainen sanasta *vaʒʒet* 'pedibus ire', ven. lap. *vānece-* 'vaeltaa langsam gehen, vandern' = suom. *väntsiä* 'släpa benen, gå långsamt'. Sanankeskiset konsonantit eivät puolestaan näy vaikeuttavan tätä vertausta, jos Budenz on oikeassa verratessaan esim. unk. *foszlani* ja *fosztani* sanoja ruots. lap. sanaan *puoʒos* (565) — Unk. *vezér* 'ductor, director, dux' on kai verraten uusi johdannainen, syntynyt siten, että kauss. johtopääte *-et* on *-ér* päätteen edestä jäänyt pois (vert. suom. *hakkaa: hakkuri*).

Helsinki.

Geschichte der reflexiven Konjugation im Ungarischen.

Von

SIGMUND SIMONYI.

Um zur Huldigung für unsern verehrten Altmeister mein Scherflein beizutragen, will ich über eine interessante Frage der ungarischen Sprachgeschichte berichten, über die geschichtliche Entwicklung der Konjugation auf *-ik*. Es ist dies eine Frage, die in der ungarischen Sprachforschung sehr viel Staub aufgewirbelt und Anlass zu erregten Kämpfen gegeben hat, zu Kämpfen, die vor genau hundert Jahren ihren Höhepunkt erreichten im grimmigen Federkrieg RÉVAI's und VERSEGHY's. Trotzdem aber RÉVAI sein Rüstzeug den Sprachdenkmälern entnahm, waren die einzelnen Stufen der geschichtlichen Entwicklung oder vielmehr des Verfalls dieser Konjugation bis zur neuesten Zeit mangelhaft bekannt. Ich habe mir seit längerer Zeit die Aufgabe gestellt, die mangelnden Einzelheiten zu erforschen und zu beleuchten, und wünsche hier die Ergebnisse ganz kurz zusammenzufassen, um zu zeigen, wie eine ganze, ursprünglich sehr wichtige Konjugation infolge mannigfacher Einflüsse nach und nach — wenigstens im Sprachgebrauch der meisten Dialekte — den Boden verlieren kann.[1]

[1] Ich will hier meine Darstellung nicht mit Anführung von Belegstellen belasten. Die zahlreichen Belege sind in meiner zu gleicher Zeit in ungarischer Sprache erscheinenden Abhandlung zu finden: *Az ikes ragozás története.*

Zum Ausgangspunkt unserer Darstellung können wir den Unterschied der aktiven und der passiven Konjugation wählen. Mit Ausnahme des Perfekts sind die Personalendungen der leidenden Form von jenen der tätigen Form durchgängig verschieden: akt. 1. *-k*, 2. *-sz* (jedoch beinahe ausschliesslich im Präs. Ind.), 3. — (in gewissen Fällen *-n*), hingegen pass. *-m*, *-l*, *-ik*. Z. B.

Ind. Präs.	*adok*,	*adsz*,	*ad*	— Pass.	*adatom*,	*adatol*,	*adatik*.
„ Prät.	*adék*,	*adál*,	*ada*	— „	*adatám*,	*adatál*,	*adaték*.
Konditional	*adnék*,	*adnál*,	*adna*	— „	*adatnám*,	*adatnál*,	*adatnék*.
Imperativ	*adjak*,	*adj*,	*adjon*	— „	*adassam*,	*adassál*,	*adassék*.

Die Abwandlung der passiven Zeitwörter ist auch — mit wenigen Ausnahmen — den reflexiven Zeitwörtern gemeinsam, vgl. *old* 'er löst': *old-ód-ik* 'er löst sich', *ruház* 'er kleidet': *ruház-kod-ik* 'er kleidet sich', *bocsát* 'er lässt (herab u. s. w.)': *bocsát-koz-ik* 'er lässt sich (herab)', *rejt* 'er versteckt': *rejt-öz-ik* 'er versteckt sich', *lóbál* 'er schwingt': *lóbál-ódz-ik* 'er schwingt sich'. (Die einzige Ausnahme bildet das Reflexivum auf *-úl -ül*, z. B. *von* 'er zieht': *von-úl* 'er zieht sich', *fesz-ít* 'spannen': *fesz-ül* 'sich spannen'.) — Die passiven Personalendungen haben also ursprünglich reflexive Beziehungen ausgedrückt, wie etwa griech. *-μαι -σαι -ται* oder lat. *-r -ris -tur*.

Es gibt einzelne, jedoch nicht sehr zahlreiche, Zeitwörter, bei denen die reflexive Beziehung bloss durch diese Personalendungen ausgedrückt wird, z. B. *old-ik* 'es löst sich', *szeg-ik* und *tör-ik* 'frangitur' (*szeg* und *tör* 'frangit'), *hall-ik* 'es wird gehört', *virágz-ik* 'es blüht', eigtl. 'es beblumt sich, es versieht sich mit Blumen' (*virágoz*, *fölvirágoz* 'er schmückt mit Blumen'). Es ist möglich, ja wahrscheinlich, dass in den älteren dieser Beispiele einst das finnisch-ugrische Reflexivformans *-v-* vorhanden war (s. BUDENZ: Ugor Alaktan). — Im Grunde genommen gehört auch die regelmässige Passivbildung hieher, da das Formans *-at -et* eigentlich mit dem Kausativformans identisch ist und *kéret-ik* 'er wird gebeten' ursprünglich die Bedeutung hat: 'er lässt sich bitten': *kéret* 'er lässt bitten'. (Ebenso verhält sich die Passivbildung zum Aktivum im Finnischen: *annattaa* 'er lässt geben', *annetaan* 'er wird gegeben'; im Lappi-

schen: *kuodete-* 'facere ut relinquatur', *kuodetove-* 'relinquitur', [*-ove* ist Reflexivformans]; ebenso gibt es im Finn. Passiva mit *-tu*, wo *-u* Refl. ist; endlich im Mongolischen: *-γa -ge* kaus., *-gda -gde* pass., hier *-da* = pass. *-ta*.)

Nun aber hat sich die reflexive Abwandlung (mit den Personalendungen *-m -l -ik*) schon in sehr alter Zeit, jedenfalls vor dem XIII. Jh., auch auf aktive Zeitwörter ausgebreitet, und zwar zu dem Zwecke, den intransitiven Gebrauch vom transitiven zu unterscheiden. Die intransitive Bedeutung wird auch sonst sehr oft durch Reflexivformen und zwar durch reflexive Bildungssuffixe ausgedrückt, z. B. *imád* 'er betet an': *imád-koz-ik* 'er betet', *csodál* 'er bewundert': *csodál-koz-ik* 'er wundert sich', *gondol* 'er denkt': *gondol-koz-ik* u. *gondol-kod-ik* 'er denkt nach', *hálál* 'er dankt' (mit Akk.): *hálál-kod-ik* 'er bedankt sich, er sagt Dank', *csúfol, gúnyol* tr.: *csúfol-ód-ik*, *gúnyol-ód-ik* intr. 'er spottet', *titkol* 'verheimlichen': *titkol-ódz-ik* 'geheim tun' (und unzählige andere Fälle, die ich im Magyar Nyelvőr 1878 behandelt habe). Wie man nun hier die intransitive Bedeutung durch das reflexive Formans bezeichnete (richtige Verba deponentia), tat man es in anderen Fällen mit den reflexiven Personalendungen. Man sagte z. B. *fölül-múlok valakit* 'ich übertreffe jmd.' (wörtl. 'über-gehen'), *fölül-múlsz vkit* 'du übertriffst jmd.', *fölül-múl vkit* 'er übertrifft jmd.', hingegen *ki-múlom* 'ich verscheide (vergehe)', *ki-múlol* 'du verscheidest', *ki-múlik* 'er verscheidet'. *Nem bánok semmit* 'ich kümmere mich um nichts (ich besorge nichts)', *nem bánsz semmit, nem bán semmit,* dagegen: *jól bánom vele* 'ich gehe gut um mit ihm (ich sorge um ihn)', *jól bánol vele, jól bánik vele.* Ebenso sagte man: *Ki engemet eszen* (heute *esz*), *él ő is én érettem* 'qui manducat me, et ipse vivet propter me' (Evang. Joh. 6: 58. Übers. von Pesti, XVI. Jh.). Aber: *Valaki ez kenyérbe[n] eszik, örökké el* 'si quis manducaverit ex hoc pane, vivet in aeternum' (ebenda 6: 52). Oder: *Kit* az vadkan nagy rohanással *megfutama* (Pontianus, XVI. Jh.) 'den der Eber mit grossem Ungestüm anfiel', eigtl. 'anlief'; intr. aber immer *megfutamék* 'er lief, er floh'. *Megszok valamit* tr. 'sich an etw. gewöhnen'; *megszokik valahol* 'sich irgendwo eingewöhnen' u. s. w. — Dieser intransitiv-reflexive Gebrauch muss sich, wenigstens bei einzelnen

Zeitwörtern, schon zu Beginn des XIII. Jh. festgesetzt haben, da wir ihn in der Leichenrede vorfinden: *evec oz tiluvt gimilstvl (ĕvék az tilvott gyimĕlcstül)* 'er ass von der verbotenen Frucht', *meret nem eneyc (mérĕtt nĕm ĕnnéik*, heute: *mért nem ennék)* 'warum er nicht essen sollte'.

Dieser Gebrauch beschränkte sich auf eine nicht sehr bedeutende Anzahl von Zeitwörtern, und im Grunde genommen war die formelle Unterscheidung recht überflüssig, da sich ja der Unterschied des intr. und trans. Sinnes aus dem Satzgefüge meist von selbst ergibt. Daher war es sehr leicht möglich, dass der Gebrauch Schwankungen erlitt, und tatsächlich finden sich solche schon seit dem XV. Jh. Es wurde z. B. bei gewissen Zeitwörtern, die besonders häufig in intr.-refl. Form verwendet wurden, diese Form auch in transitive Verbindungen übertragen (natürlich bloss bei unbestimmtem Objekt). Im Evangelium des Münchener Kodex lautet z. B. der angeführte Satz: Ki *eszik engemet*, és ő él én érettem 'qui manducat me, et ipse vivet propter me'. Ebenso wird ja hie und da auch der Sinn des intr.-refl. Formans verdunkelt; z. B. *Dicséretet s hálát adakozni* (Ehr. C.) 'Lob und Dank spenden', für *adni; adakozni* sonst intr. 'freigebig sein'. *Arca elszántságot öltözék magára* (VÖRÖSMARTY) 'sein Antlitz nahm [den Ausdruck der] Entschlossenheit an', für *ölte magára; ölt* 'etw. anziehen', *öltözik* 'sich ankleiden'. Ähnlich kommen die lat. und griech. Deponentia auch zu transitivem Gebrauch.

Umgekehrt kam es mitunter vor, dass auch in intransitiver Ausdrucksweise die gewöhnlichen, aktiven Endungen gebraucht wurden. Das Verbum *zabál* 'fressen', lautete z. B. ohne Objekt in älterer Zeit gewöhnlich *zabállik* (vgl. *eszik* 'essen'), es findet sich aber ausnahmsweise im XVII. Jh.: *Ital miatt meg ne zabáljon* (st. *zabáljék*) 'ne potu ingurgitetur'; und umgekehrt: *Sokat ne zabálják* (st. *zabálj*) 'friss nicht zu viel!' Gewöhnlich beobachtete man den Unterschied zwischen *fedd valakit* 'er schilt jmd.', und *feddik vkire* 'er schilt auf jmd.'. Und doch kommt es vor, dass beides unterschiedlos verwendet wird: „Hogy az apád ne *fegyen rád [fedjen reád] . .;* mint ez senkire nem *feddik*, úgy az én apám is énreám ne *feddhessen*" (XVI. Jh., BORNEMISZA).

Dazu kamen noch verschiedene andere Analogiewirkungen. *Aluszon* 'er schläft', *fekszen* 'er liegt', gingen gegen Ende des XV. Jh. in die Analogie des refl. *nyugoszik* (*nyugszik*, *nyugodik* 'ruhen') über, und nun sagte man auch *aluszik*, *fekszik*, Formen, die bald alleinherrschend wurden. — Es gab viele reflexive Verba mit dem Stammauslaut *-z*: *rejtözik* 'sich verstecken', *váltózik* u. *változik* 'sich verändern', *bimbózik* 'knospen', *virágzik* 'blühen', *hallgatózik* 'horchen' u. ä. Daher nahmen auch die intransitiven Verba auf *-z* häufig die refl. Personalendungen an, und schon im XV., XVI. Jh. fing man an zu sagen: *örvendez* u. *örvendezik* 'er freut sich', *figyelmez* u. *figyelmezik*, 'er merkt auf' u. s. w. — Es gab zweierlei momentane Zeitwörter mit dem Formans *-n:* einige vom Typus *csapon-ik* ('verschagen werden, plötzlich abgelenkt werden'), *csökön-ik* ('zurückfallen, zurückbleiben'), und andere vom Typus *csattan* ('knallen'), *zökken* ('holpern, erschüttert werden'). Beide Typen lauteten einander so ähnlich, dass sie bald zu den Formen kontaminiert wurden: *csappan-ik* u. *csappan*, *csökken-ik* u. *csökken*, *csattan-ik*, *zökken-ik* u. s. w.

So vermehrten sich die Zeitwörter mit schwankender Abwandlung, und die Folge davon war, dass sich nach und nach, im XVI. und XVII. Jh., die beiden Abwandlungen überhaupt vermengten. Bis zur zweiten Hälfte des XVII. Jh. finden sich meist bloss vereinzelte Beispiele dafür, dass Zeitwörter mit *-ik* in der 3. P. (die ung. sogen. *ikes igék*) in der 2. Person *-sz* anstatt *-l* annehmen oder im Konditional *-na* statt *-nék* u. dergl.; z. B. *fiaz-sz* (Döbrentei-C., 1508) 'du gebärst' für *fiaz-ol* vom refl. *fiaz-ik;* „valahol *lakándasz*, ott *lakom*" (Károlyi: Bibel, 1590) 'wo du wohnen wirst, wohne ich' für *lakándol; forgódna* für *forgódnék* (XVI. Jh.); *hanyatljon*, *cselekedjen* für *hanyatljék*, *cselekedjék; fölugra* für *fölugrék; eshet* für *eshetik* u. ä.

Später aber, in der zweiten Hälfte und zu Ende des XVII. Jh. trat in der reflexiven Abwandlung eine vollständige Verwirrung ein. Der beliebte Dichter Gyöngyösi verwendet im Imperativ und Konditional meist die aktiven Formen: *nevelkedjen*, *kellessen*, *futamodna*, *történne* u. s. w. Schliesslich fallen auch im Präs. Ind. alle Schranken; im XVIII. Jh. spricht man schon: *lakok*, *laksz*, *lakik*

für *lakom*, *lakol*, *lakik* ('wohnen'). Zu Gyöngyösi's Zeiten scheint bereits der Gebrauch des alten Passivums auf *-at-ik -et-ik* in der Umgangssprache stark zurückzutreten. Hiemit entfiel die einzige grosse Klasse von Zeitwörtern, in der die reflexiven Personalendungen zum Zwecke der Verständlichkeit und Eindeutigkeit unumgänglich notwendig waren: die Form *iratok*, *iratsz*, *irat* hatte nämlich kausativen Sinn ('ich lasse schreiben' u. s. w.), *iratom*, *iratol*, *iratik* aber passiven ('ich werde geschrieben' u. s. w.). Dies beschleunigte das Zusammenfallen der beiden Beugungsformen: die reflexiven Verba behielten bloss in der 3. Person des Indikativs ihr *-ik*, in allen übrigen Formen nahmen sie die aktiven Personalendungen an. In der 1. Person war hiemit zugleich der Vorteil verbunden, dass *eszem*, *iszom*, *egyem*, *innám* u. s. w. fortan bloss objektiv gebraucht wurden (wie *teszem*, *irom*, *tegyem*, *irnám*), während in subjektivem Sinn die neue *k*-Form verwendet werden konnte: *eszek*, *iszok*, *egyek*, *innék* (analog den Formen *teszek*, *irok*, *tegyek*, *irnék*).

In diesem durchgreifenden sprachgeschichtlichen Wandel gewahren wir einige äusserst interessante Einzelheiten. Es gab eine grosse Menge von *ik*-Zeitwörtern mit den Stammauslauten *-z* und *-sz*: *dolgozik*, *tartozik*, *változik*, *rejtezik*, *takarózik*, *vakarózik*, *kérődzik* . . ., dann *eszik*, *iszik*, *alszik*, *fekszik*, *nyugszik*, *haragszik*, *öregszik*, *cselekszik*, *törekszik* . . . (mit *-s* das häufig vorkommende *esik*, dann *késik*, *vásik*). Diese sträubten sich in der 2. P. gegen die ungewohnte neue Lautform *eszesz*, *iszasz*, *alszasz*, *dolgozasz*, *tartozasz*, *kérődzesz*, *esesz*, und bewahrten mit einer Art konservativer Dissimilation die alte Form *eszel*, *iszol*, *dolgozol*, *esel* u. s. w. Ja sie beeinflussten sogar die übrigen sibilantischen Stämme, sodass diese Dissimilation eine allgemeine wurde *teszel*, *veszel*, *viszel*, *hozol*, *húzol*, *ásol*, *olvasol*, und die alten Formen *tészsz*, *vés s:*, *viszsz*, *hozsz*, *olvassz* aus der Umgangsprache fast ganz verdrängt wurden. Hier hat also die reflexive Form der aktiven einen Teil ihres Gebietes abgerungen.

Dasselbe Fussfassen der refl. Form sehen wir in einer andern Analogiewirkung, deren Ausgangspunkt aber kein lautliches, sondern ein bedeutungsgeschichtliches Verhältnis ist. Die Formen *ehetném*, *ihatnám*, *alhatnám*, eigentlich Konditionale der Möglich-

keitsverba *ehetik* u. s. w. (also: 'ich könnte essen, trinken, schlafen') nahmen mit der Zeit die Optativbedeutung an: 'ich möchte essen, trinken, schlafen'. Nach dieser Analogie nahmen dann auch Zeitwörter ohne *-ik* dieselbe Form an, um dieselbe Bedeutung auszudrücken: *mulathatnám* (statt *mulathatnék*, von *mulat*) 'ich möchte mich unterhalten', *táncolhatnám* 'ich möchte tanzen' u. s. w. Ebenso z. B. in der 3. P. *ehetnék* 'er möchte essen', und dann auch *táncolhatnék* 'er möchte tanzen'. (Hingegen lautet nun der gewöhnliche Konditional 1. P. sowohl bei den *ik*-Verben, wie auch bei den *ik*-losen: *ehetnék, ihatnék* 'ich könnte essen, trinken', und die 3. P. *ehetne, ihatna* 'er könnte essen, trinken'.) — Ein ähnlicher Bedeutungsunterschied hat sich in manchen Dialekten in der 2. Person des Imperativs entwickelt zwischen den beiden Formen *írj, dolgozz* und *írjál, dolgozzál*. Den kürzern Formen assoziierte sich naturgemäss der Befehl, während nun die längern Formen eine Bitte ausdrückten, z. B. *takarodj!* 'packe dich!' dagegen *„oh mondjál valamit!“* (Dugonics) 'ach sage mir etwas!' Im XVII. Jh. waren in beiden Bedeutungen einerseits bloss die kurzen Formen *írj, mondj*, anderseits bloss die langen *dolgozzál, takarodjál* gebräuchlich.

Die hier dargestellte Entwicklung erstreckte sich so ziemlich gleichmässig auf alle Dialekte, bloss in den östlichsten und westlichsten hat sich die *ik*-Form mit wenigen Veränderungen erhalten; im Osten waren es die Székler-Dialekte, die sie treu bewahrt hatten. Nun aber kam im Jahre 1794 ein Székler, namens Anton Böjthy, und zog in seiner Grammatik mit bitterm Hohn und patriotischer Entrüstung los gegen die ungarländischen Schriftsteller,[1] die beide Beugungsformen durcheinanderwürfen und sich nicht mehr nach dem Gebrauch der alten guten Schriftsteller richteten. Zur selben Zeit widmete sich der berühmte Sprachforscher Révai dem eifrigen Studium der alten Denkmäler und gewahrte mit Staunen, wie folgerichtig in ihnen die beiden Beugungsformen unterschieden werden. Er war auch sonst in dem Glauben befangen, dass die alte Sprache, die *„veneranda antiquitas“*, besser und voll-

[1] Siebenbürgen, die Heimat der Székler, war zu jener Zeit ein von Ungarn abgesondertes Grossfürstentum.

kommener sei, als die verderbte und verfallene Sprache der Neuzeit. In der Frage der *ik*-Konjugation wurde er vollends von BÖJTHY's Feuereifer angesteckt und kämpfte für die vollständige Wiederbelebung und strenge Beachtung des alten Sprachgebrauchs. Umsonst bemühte sich HERDER's Schüler, der aufgeklärte und geistreiche FRANZ VERSEGHY, dem Recht der geschichtlichen Entwicklung und der lebendigen Sprache Anerkennung zu verschaffen. KAZINCZY und die übrigen Sprachneuerer, die eben an der Arbeit waren eine von der Umgangssprache gänzlich verschiedene höhere Schriftsprache zu schaffen, fanden Gefallen an RÉVAI's grammatischer Reform, die sich ebenfalls als eine durchgreifende Neuerung und Verfeinerung darstellte, und hiemit war RÉVAI's Sieg in Schule und Schrifttum entschieden. Und nun wird von den Schulmeistern seit hundert Jahren die veraltete Norm gelehrt und in der Schriftsprache fast allgemein verwendet, im Gegensatz zur Volkssprache, die seit zwei Jahrhunderten ganz andere Wege eingeschlagen hat.

Budapest.

Über einige niederdeutsche lehnwörter des estnischen.

Von

HEIKKI OJANSUU.

Auf den einfluss des deutschen auf das estnische ist schon früh hingewiesen worden. Zum ersten mal sind beispiele dafür meines wissens in HEINRICH GÖSEKEN's Manuductio ad Linguam Oesthonicam (1660) angeführt — 391 Verbindungen pp. 87—96. 70 jahre später (1732) kam HELLE-GUTSLEFF's grammatik Anweisung zur Ehstnischen Sprache heraus, wo sich p. 321 die überschrift: 'Einige harmonische Wörter, oder diejenige Ehstnische Wörter, welche mit andern Sprachen übereinstimmen', findet. Dieses verzeichnis beginnt auf die folgende eigentümliche weise:

„Not. 1. Aus der Finnischen Sprache einige Exempel anzuführen, wäre überflüssig, weiln diese mit der Ehstnischen Sprache durchgehends sehr übereinstimmet."

Und danach heisst es:

„2. Die Teutsche Sprache ist von der Ehstnischen gantz unterschieden, indessen haben die Ehsten nach und nach von den Teutschen viele Wörter angenommen, weiln sie alle die Dinge, welche in ihrer Lebens-Art nicht vorkommen, mit eigenen Worten nicht auszusprechen wissen." [1]

---

[1] Drittens wird hervorgehoben, dass infolge der nachbarschaft und der ständigen handelsverbindung auch aus dem russischen mehrere wörter entlehnt seien. Hierunter sind z. b. angeführt: *aken*, *kapstas*, *pagan*, *raamat*, *saan* (*saań*), *saabas*, *ting*. Ungefähr zur hälfte sind die zusammenstellungen — es sind ihrer im ganzen 24 — jedoch unrichtig.

In dem wörterverzeichnis sind jedoch nicht mehr als 99 aus dem deutschen entnommene wortentsprechungen gegeben. Von diesen sind einige wie *kuld, kuningas, naaber, rand* allerdings älteren ursprunges; absolut falsch sind z. b. die zusammenstellungen *ele, selge* = deutsch *helle, rihm* = *Riemen* — aber im allgemeinen treffen die zusammenstellungen das richtige, obgleich die niederdeutschen originale nicht bekannt sind. Es seien von den wörtern des verzeichnisses die folgenden erwähnt: *arst* 'der arzt', *kap* 'die Schappe oder der Schrancken', *kippar* 'der Schiffer', *kirik* 'die Kirche', *lihtkäärid* 'Lichtscheere', *neäri* 'Neujahr', *piip* 'die Pfeife', *pott* 'der Topf', *praud* 'der Braten', *pruuima* 'brauen', *pruut* 'die Braut', *teenima* 'dienen', *tiik* 'der Teich', *truu* 'getreu', *tol* 'der Zoll', *wärwima* 'färben', *wiirpann* 'die Feuerpfanne', *worst* 'die Wurst'.

Ich habe jedoch nicht die absicht in diesem zusammenhange eine geschichtliche übersicht der estnisch-deutschen berührungen zu liefern. Ich habe das merkwürdige verzeichnis der HELLE-GUTSLEFF'schen grammatik nur erwähnt, weil bei uns nicht früher darauf aufmerksam gemacht worden ist. Daher kann ich denn direkt dazu übergehen einige entlehnungen des estnischen aus dem niederdeutschen und zwar besonders solche, die früher nicht erklärt worden sind, zu behandeln.[1] Ich führe die entlehnungen in alphabetischer reihenfolge an.

1. Estn. *karsk, kaŕsk (karst)*, gewöhnlicher *karske, g. karske* 1) 'keusch, züchtig, reinlich, anständig, mässig, enthaltsam, geziert, wählerisch'; 2) 'erfrischend, kräftig (wein, wasser)': *karske win, k.*

[1] Hier mag hervorgehoben werden, dass die zahl der niederdeutschen lehnwörter nach der alten estnischen literatursprache zu urteilen früher grösser gewesen ist als heutzutage. So finden wir bei STAHL (Anführung zu der Ehstnischen Sprache, 1637) *lihckpajatus* (lies: *likpajatus*) = *wana sana* 'Sprichwort' od. 'gleichnüß' = nd. *lik, likes* 'gleichheit, gleichnis'; in der heutigen sprache ist das wort nicht mehr vorhanden — *lig pajatus* 'unnütze rede, lüge' (WIEDEMANN) könnte höchstens seiner bedeutung nach eine volksetymologische verdrehung des ersterwähnten sein; vgl. *lig* 'zu viel, übermässig'.

wezi[1] = nd. *karsch* 'munter, frisch, bei kräften'.[2] Die zusammenstellung der wörter bietet keine lautlichen schwierigkeiten; estn. *karske* ist in anlehnung an die sehr zahlreichen adjektiva mit der endung *e* (< *eda*) entstanden. Auch die bedeutungsentwickelung hat nichts gezwungenes: 'erfrischend, kräftig' > 'keusch, anständig'. — Das wort findet sich auch im finnischen: bei RENVALL (1826) *karski, in:* 'vigore praeditus, alacer, strenuus, d. rüstig'; bei LÖNNROT 'rask, hurtig, liflig, kry, karsk'. LÖNNROT verbindet das wort mit schwed. *karsk* (= deutsch *karsch*), dem es der bedeutung nach nahesteht (schwed. *karsk*, altnord. *karskr* und *kerskr* 'frisk, livlig', HJALMAR FALK und ALF TORP, Etymologisk Ordbog). In Westfinland habe ich das wort jedoch nicht gehört, weshalb es meiner ansicht nach möglicherweise mit den runenliedern aus dem estnischen in das finnische hinübergewandert ist.

2. Estn. *kẽď*, g. *kẽe* 1) 'kette', 2) 'faden' = nd. *kedene, kede*, f. (m.) 'kette'. Nach dem estnischen worte zu urteilen ist der vokal der ersten silbe im original lang gewesen.. Kommt schon bei GÖSEKEN vor: 'Kette', *Kehd, i.*

3. Estn. *keŕs*, pl. *keŕsid* 'kresse', *hallika-k.* 'brunnenkresse (nasturtium), wiesenkresse' u. s. w. = nd. *kerse, karse*, f. 'kresse, nasturtium'; die erste dieser formen passt sehr gut als original des estnischen wortes.[3] Bei HELLE-GUTSLEFF kommt es sowohl in dem

---

[1] Von dem worte existiert auch eine ableitung *karskus*, g. *karskuze* 'keuschheit, sittsamkeit, mässigkeit, frische' etc. Beachte *karsk* 'nüchtern', *karskuze seťs* 'nüchternheitsverein'.

[2] Die wörter sind, wo keine quellen besonders angegeben sind, F. J. WIEDEMANN's Ehstnisch-deutschem Wörterbuch[2] und AUGUST LÜBBEN's Mittelniederdeutschem Handwörterbuch entnommen.

[3] Im niederdeutschen ist häufig liquidametathese eingetreten; zu den erwähnten fällen könnten noch folgende hinzugefügt werden: *kers-(kars)dach* 'der heilige Christtag, weihnachten', *perse, parse* 'pressen', *perse-stên* 'pressstein', *persinge* 'pressung', *bernen* 'brennen', *borne* 'brunnen'. — Estn. *targon* (auch *tragon*) ('Draguncкel, dracuncellus, dracunculus esculentus' bei GUTSLEFF, 1732; bei WIEDEMANN-HURT *targum*, g. *targumi* in derselben bedeutung 'estragon' (artemisia dracunculus L.) zeigt dieselbe erscheinung.

kompositum *hallikokersid* 'nasturtium' als auch allein: *kärsid* 'gartenkresse, nasturtium hortense' vor.

4.) Estn. *köŕt*, g. *köŕdi* 'mehlsuppe, dünn gekochte grütze, welling' = nd. *gorte* 'grütze, brei von grütze'. Das estnische wort wird noch folgendermassen angewandt: *must köŕt* (scherzw.) 'kaffee', *pima-k.* 'saure milch mit eingerührtem mehl'. In den übrigen westfinnischen sprachen ist es nicht bekannt. Im niederdeutschen findet sich auch die form *grutte* (= dem heutigen deutschen *grütze*, niederländ. *grut*, *gort* 'grütze'). Da im niederdeutschen die metathetische form die natürlichste ist, bietet sich gerade in ihr die ausgangsform der estnischen dar; also *köŕt* (< *körtti*) = nd. *gorte*. An der estnischen form befremdet nur der vordere vokal, denn die gewöhnliche vertretung des nd. *o* ist im estnischen *o*; z. b. *poťť* = *pot*, *tol* 'zoll' = nd. *tol*, *iorn* = nd. *torn*; doch auch *o*~*ö*, z. b. estn. *tölner* = nd. *tolner*.

Das wort ist später aus dem estnischen in das ostseedeutsche entlehnt worden: *kert* 'dünner mehlbrey', HUPEL, Idiotikon der deutschen Sprache in Lief- und Ehstland, Riga 1795, p. 108.

5. *kröwima* (*rõwima*, auch *krohwima*, *kruwma*) = *schrôden*, *schrâden* 'schroten, in kleinere stücke zerschneiden, zerkleinern, z. b. getreide zu (grobem) mehl; zernagen' u. s. w. Schon bei GÖSEKEN *krowima* 'schroten (das mehl)'. *krowitut jahwo* 'geschroden'. Die verbindung gehört (wie nr. 12) zu denen, wo *đ* > 0 oder eigentlich *w*.

6. *limeister* 'schneidemesser (mit zwei handgriffen und der schneide in der mitte)' = nd. *snide-* 'schneide-' od. *snit-* (z. b. in dem kompositum *snit-hepe* '(krummes) messer zum schneiden, winzermesser') + *messer* (*messet*, *metzet*, *mest*, *mezces*, *mes*) n. 'messer'. Im estnischen beruht der erste teil auf dissimilation, der zweite auf volksetymologie: *li* < *ni* + *meister* von *messer*. Die ursprünglichere form des estnischen wortes hat sicher *ni-meister* (*nimesser*) gelautet, das auch heute noch vorkommt: *nimeister* und *niń-meister* (*niń* 'bast, lindenbast'). Von dem worte sind sehr viele volksetymologische bildungen vorhanden: *libmeister*, *limisraud*, vgl. *libitama* 'schleifen', *limistama* 'schmeicheln' etc., 'schleichen', *wiľmeister*: *wiľ*, *wili* 'feile', *wõľmeister*: *wõľ* 'vertiefung, falte, welle'.

7. *lõuend*, g. *lõuendi* (*lõugend*, *läbend*, *lõbend*, *lõuwend*, *lõiendik* 'feine leinewand, budenleinewand' (*lõuendine* 'leinen, aus feiner leinewand') = nd. *lu- (lou-, lo-) want*, *went* 'leinewand, namentlich die grobe zu säcken'. Beachte GÖSEKEN (1660): kostlich Linwand, *kallis lowend*, ebenso leinwand *louwend*. Das lautliche verhältnis der estnischen und niederdeutschen wörter ist vollkommen klar (nämlich immer *ou* ∼ *õu*, ausser in dem jüngeren lehnwort *proua* — übrigens dem einzigen wort in der ganzen estnischen sprache, in welchem der diphthong *ou* vorkommt). Von den estnischen formen sind einige auf dialektische eigentümlichkeiten, teilweise auch auf volksetymologie zurückzuführen, z. b. *lõugend* vgl. *lõugetama* 'brechen (flachs)'.

8. *näri*, g. *näri* (z. b. *näri-kū* 'januar', *näri-päew* 'neujahrstag') = nd. *ni-jâr* od. *nie-jâr* 'neujahr'. Die form dieser wörter könnte beim ersten anblick vielleicht zweifel erwecken. Der kenner der lautgeschichte des estnischen sieht jedoch in der zusammenstellung keinerlei schwierigkeiten (vgl. *säl* < *seäl*, *hä* < *heä* < *hüvä* = finn. *hyvä*). In der älteren schriftsprache begegnen wir ausserdem formen, die dem niederdeutschen original ziemlich nahe kommen. So hat GÖSEKEN (1660) *Nijari kuu* = 'Januar' (Grammatik p. 79) und GUTSLEFF (1732) *neäri-pääw* 'der Neujahrs-Tag'; die lautentwickelung ist also diese gewesen: *ia* > *ea* > *eä* > *ä* (vgl. *heä* > *hä*, *seäl* > *säl*).

9. *õu (hõu)*, *õue*, g. *õue* 1) 'hof, eingezäunter platz'; adv. *õue* 'hinaus', *õues* 'draussen'; 2) 'bauerhof, bauerstelle'[1] = nd. *hof* 1) 'hof, der (meist umschlossene) raum neben einem gebäude oder um dasselbe' u. s. w.; 2) 'gerichtshof'; 3) 'bauernhof'; vgl. auch *hovede* 1) 'gehöfte, hof'; 2) 'hof, gerichtshof' und komposita wie *hove-dênst*, *hoveman* u. a. Die lautvertretung entspricht auch in diesem worte durchaus den erwartungen: *h* ist im anlaut lautgesetzlich geschwunden, dem *o* entspricht *õ*, vgl. nr. 7. Was die bedeutungsentwickelung anbetrifft, so ist auch diese natürlich, vgl. finn. *piha* 'hofraum, hof', aber*pihalla* 'draussen', *pihalle* 'hinaus'.

10. *porimeister*, *purgemeister*, *purjemeister* (GÖSEKEN: *pormes-*

[1] Bei GÖSEKEN *Ouw, e* 'vorhoff (atrium)'.

ter) 'bürgermeister' = nd. *borger-* (*borge-*)*meister* 'bürgermeister, schulze, magister civium'. Von den estnischen formen ist die zuerst angeführte eine ganz genaue lautliche entsprechung von *borgemeister* (*g* ist im estnischen zuerst wahrscheinlich durch spirantisches *γ* ersetzt worden, welches dann lautgesetzlich geschwunden ist); *purgemeister* und *puŕjemeister* sind beide volksetymologien: *purgema: purema* 'beissen, nagen, kauen'; *puŕje* 'segel' — 'segelmeister'!

11. *redel*, g. *redeli* (auch *redelim*, *redelime*) „alt“ 'leiter, raufe (im stall)' = nd. *ledder*, f. 'leiter; bes. die wagenleiter' etc. Die bedeutungen wie die formen sind mit einander identisch. Die estnische form beruht auf dissimilation, die in dieser sprache sehr gewöhnlich ist. *redelim (redelime)* finden wir schon bei STAHL; der letzte teil ist das estn. element *im* (< *in*) und beruht auf verallgemeinerung.

12. *reigas*, g. *reika* (auch *redikas*, *ridk*, *ridkas*, *rõigas*) 'rettich' (auch in mehreren zusammensetzungen) = nd. *redik*, *-ek*, *-ich* m. 'rettich, bes. wol ackerrettich'. In diesem worte spiegelt sich also die estnische vertretung des gemeinfinnischen *đ* wieder (*đ* > 0). Der letzte teil hat sich im estnischen dem gewöhnlichen muster angepasst. Schon bei GÖSEKEN: Rettich, *Reddikas* & *Reickas*.

13. *rik* 'reich, staat; kreis, bezirk' (mundartl.) = nd. *rike* 'reich'. WIEDEMANN giebt in seinem wörterbuche auch die formen *rikk* (g. *riku*) und *rikkus*, g. *rikkuze*, zu denen beiden „alt“ hinzugefügt ist; sie sind also veraltete formen. Schon in dem vokabular von STAHL's grammatik finden wir *rickus rickussest* 'ein Reich' und ebenso bei GÖSEKEN *rickus* 'Reich' und *Kaysri Rickus* 'Keyserthumb'. Das wort *rickus* bedeutet im estnischen sonst 'reichthum' (bei STAHL 'reichthumb', *rickus*, *warra*, *nouw*). Das estnische *rickus* könnte eine analogiebildung sein, freilich nur unter der bedingung, dass früher im estnischen eine flexion *rikk* ~ *riku* bestanden hätte, woraus dann die beugung *rikkus* ~ *rikku* (später ex analogia *rikkus*, *rikkuze*) hervorgegangen wäre — wenn sich die vermischung der wörter nicht auf irgend eine weise aus alten dialekteigentümlichkeiten im niederdeutschen selbst herschreibt.

14. *senep*, g. *senepi* = nd. *sennep*, *sennip* m. 'senf'.

15. *sēp*, g. *sēbi* = nd. *sêpe* 'seife'. 14 und 15 schon bei Göseken.

16. *sikk*, g. *siku*, *sika* 'bock, ziegenbock' (auch in mehreren zusammensetzungen) = nd. *zickel*, *tzicken*, *tzicke-lîn*, *-len*, *-ken* 'zicklein' (mit diminutivsuffix); in dem estnischen worte sind die derivativelemente der deutschen originale nicht vorhanden.

17. *ūlis-piľľ*, *-piľľi*, auch *ūrispiľľ* (dissimil.), *Hants ū-p.* 'eulenspiegel' = nd. *ule* 1) 'eule' . . . 3) fig. 'homo stolidus et improbus' + *spêgel-*, *spei(g)el-* 'Spiegel' oder vielleicht (?) *spil* n. pl. *spele* 'spiel, scherz, kurzweil, lust, vergnügen, unterhaltung'. Im estnischen erwartete man eigentlich eine form *ūlispili;* der zweite teil *piľľ*, *piľľi* (= 'pfeife, sackpfeife') beruht auf volksetymologie.

Helsingfors.

Finnois: *tuhat.*

Par

Rob. Gauthiot.

Dans les langues finno-ougriennes le mot qui signifie *mille* n'est vraiment clair que lorsqu'il a été emprunté à date récente à quelque langue bien connue. Tel est le cas du hongrois *ezer* qui est immédiatement comparable au persan *hazār*, du mordveE *tyšťša* ou *tysjača* qui représente exactement le russe *тысяча;* tel est aussi le cas des mots variés qui se trouvent dans les dialectes lapons et qui remontent tous à des formes originales finnoise et scandinave (v. par ex. Thomsen BFB 233, Setälä ÄH 303). Partout ailleurs l'explication du mot *mille* présente des difficultés sérieuses. Dans le groupe oriental des langues finno-ougriennes, dans les langues permiennes, en ostiak (et probablement aussi en vogoule) l'étymologie proposée par M. Setälä (FUF II 265) est loin d'être assurée. Dans le groupe occidental, constitué par le finnois, le mordve et le tchérémisse on n'a guère considéré jusqu'ici que fin. *tuhat* et ses correspondants les plus proches, car. *tuhat*, vepse *tuha*, este *tuhat*, *toha* et autres, que M. Thomsen (BFB 75 et 232) fait dériver du lituanien *túkstantis,* ou mieux d'une forme dialectale *túksztantis.* Et pourtant, au point de vue de la grammaire comparée des langues finno-ougriennes, il paraît bien difficile de séparer les mots finnois de ceux qui se trouvent en mordve et en tchérémisse: rien de plus simple, en effet, que l'égalité: fin. *tuhat;* mordveM. *ťožän*, mordveE. *ťožov, ťoža;* tchér. *tüžem*, *tižem* = primitif **tušamt-* ou **tušant-*. M. Setälä

l'a bien reconnu et s'il renonce à la forme finno-mordve telle qu'elle résulte de la comparaison des langues du groupe occidental ce n'est que pour sauver l'étymologie établie par M. Thomsen des mots finnois: „silloin vain jäisi sanan suhde indoeurooppalaisiin sanoihin hyvin epäselväksi“ (ÄH 303). Ce qui suit est un essai d'explication de la relation obscure dont parle M. Setälä.

On sait que trois dialectes indo-européens, le slave, le germanique et le baltique se servent de mots très semblables pour désigner le nombre *mille;* ce sont v. sl. *tysęšta,* v. pruss. *tūsimtons* (acc.), got. *þūsundi.* Le rapport qui unit ces formes n'apparaît pas avec une suffisante clarté: on a cru reconnaître dans le mot vieux slave un emprunt au germanique, et bien que la phonétique fasse ici difficulté, il n'en est pas moins remarquable que les expressions slave et gotique soient dérivées d'une façon exactement pareille (cf. A. Meillet, *Études sur l'étym. et le vocab. du v. sl.* 399). Sous ce rapport le baltique se distingue et les termes variés qu'il présente sont dûs à des formations assez indépendantes. Quoiqu'il en soit, il convient avant tout de rappeler que l'étymologie courante du mot *mille* en germanique, slave et baltique en fait un composé dont le premier terme serait un substantif **tūs,* degré zéro de la racine qui se présente au degré e dans skr. *távas, taviṣás* 'force, fort', et dont le second terme serait une forme du nom de nombre cent **-k̑emt-, *-k̑omt-* ou **-k̑m̥t-.* Malgré les objections faites par M. Hirt (IF III 344 suiv.) cette explication reste la plus probable: en effet, il n'est guère possible de faire état de la difficulté du traitement **-sk̑-* > *-s-* en germanique (cf. Streitberg UG 145), ni de négliger une explication qui rend compte d'une part de l'intonation de *u* (cf. lit. *túkstantis* et F. de Saussure MSL VIII 427) et d'autre part de la coexistence curieuse, jusqu'en pleine époque historique, de formes composées proprement dites et de formes plus ou moins indépendantes. Telles sont en germanique got. *þūsundi,* v. h. a. *dūsunt,* v. angl. *dusend,* nor. *þúsund* en face de franc sal. *þûs-chunde,* v. isl. *þús-hund,* en baltique v. pruss. *tūsimtons,* lit. *túkstantis,* en face de lit. ordinal *túkstas, tūkstìnis* (v. Schleicher *Lit. Gr.* 152).

Ces dernières formations sont ici particulièrement importantes. En effet si l'on considère que le lituanien n'a pas d'autre ordinal

correspondant au nombre *mille* que la forme déterminée *túkstantysis* qui est d'origine toute récente, il faut admettre que pendant longtemps *túkstantis* et *túkstas* ont seuls coexistés: *tūkstinis* est tiré de *túkstas* au moyen d'un suffixe secondaire tout comme *deszimtìnis* de *deszim̃tas* (v. Leskien *Bild. d. Nom.* 402). En soi-même *túkstantis* correspond à v. pruss. *tūsimtons*, got. *þūsundi*, v. sl. *tysąšta;* c'est un mot composé indépendant au point de vue morphologique de l'adjectif *túkstas* qui est un dérivé de **tūs* par le moyen du suffixe *-tas* des noms de nombre ordinaux: l'alternance inexpliquée mais courante en lituanien *-st-* ∼ *-kst-* explique le changement de **tústas* en *túkstas*. Mais au point de vue historique *túkstas* et *túkstantis* que le sens appariait en quelque sorte, ont dû être rattachés matériellement et la structure de l'un a dû influer sur celle de l'autre. De la comparaison de v. pruss. *tūsimtons*, got. *þūsundi*, v. sl. *tysąšta* il apparaît que le groupe *-kst-* dans lit. *túkstantis* est d'origine secondaire; comme la naissance de ce même groupe dans le mot *túkstas* peut s'expliquer ainsi qu'on a vu ci-dessus, il paraît très vraisemblable que c'est le nom de nombre ordinal qui a agi sur le cardinal, et que *túkstantis* a été refait en partie sur le modèle de *túkstas*. On voit de suite quelle a été l'importance d'une pareille altération: non seulement le mot lituanien a pu dès lors être rapproché du participe présent du verbe, attesté en lette, *tūkstu* 'ich schwelle', et vraisemblablement reformé à son image, selon l'hypothèse de M. Brugmann (*Grundriss* 507), mais encore il a pu être considéré comme un substantif abstrait, dérivé de *túkstas* au moyen du suffixe *-nt-*, le seul qui présente une nasale devant *-t-*; on sait que le génitif de *túkstantis* était *túkstantës* et n'est devenu *túkstanczio* que récemment. Quant à l'emploi de noms abstraits comme nombres cardinaux, il est attesté suffisamment par lit. *dẽszimtis* 'dix' gén. *deszimtẽs*.

Dès maintenant, on aperçoit sans peine comment la forme restituée d'après la comparaison des mots finnois, mordve et tchérémisse se retrouve en lituanien primitif. Si la présence du groupe *-kst-* et de la dentale *-n-* dans le mot *túkstantis* s'explique par des faits secondaires et relativement récents, rien n'empêche plus de rétablir la forme ancienne sur le témoignage du vieux prussien d'une part,

du germanique et du slave de l'autre. La première de ces langues nous atteste l'existence d'un substantif formé de **tūs* et de **simt-*, issu très correctement de **k̂m̥t-*, degré zéro du radical du mot cent: *tūsimt-ons* ne montre en plus que la simplification des géminées (*s* < *s* + *s*), qui est de règle du slave et en baltique. Les autres langues témoignent que le second terme du composé qui signifie *mille* apparaît aussi au degré *e* (cf. russe *týsjača* < *tysęšta*) et au degré *o* (cf. v. sl. *tysǫšta* où *ǫ* < **on*, **om*). Dès lors le lituanien primitif a dû être **tū́šamt-* issu de **tū́ššamt-;* en effet le groupe *-sk̂-* du primitif **tūsk̂omt-* devait aboutir à **-šš-* (cf. BRUGMANN *Grundriss* I 781) exactement comme indo-eur. *o* à lit. *a*.

Assurément l'explication et la restitution proposées ci-dessus n'éclairent pas toutes les difficultés de détail que présente le mot *mille* dans les langues germanique, slave et baltique. Mais, si l'on s'en tient à cette dernière, il semble bien qu'elles peuvent rendre compte de la divergence curieuse qui sépare le vieux prussien du letto-lituanien (de *tūsimtons* opposé à *túkstantis*, *tūkstûts*), expliquer les noms de nombre ordinaux *túkstas* et *tūkstìnis*, et enfin rétablir l'accord, dejà établi sur tant d'autres points, entre le dialecte lituanien de la langue baltique et la communauté finno-mordve.

Helsinki-Paris, septembre-octobre 1905.

Ein paar bemerkungen zu Gyarmathi's „Affinitas“.

Von

Yrjö Wichmann.

Unter Porthan's papieren in der universitätsbibliothek zu Helsingfors findet sich ein Göttingen den 26. aug. 1798 datierter brief Samuel Gyarmathi's an Porthan, in welchem ersterer u. a. sagt, er schicke einen „unvollständigen versuch“ („tentamen scilicet aliquod imperfectum“) mit, in dem er die verwandtschaft der finnischen sprachen mit seiner muttersprache, dem ungarischen, nachzuweisen versucht habe. [1] Ausserdem bemerkt er, er füge einen kurzen abriss einer von ihm geschriebenen ungarischen grammatik („brevem synopsin“) bei. [2] In seiner besprechung des verhältnisses Porthan's zu Gyarmathi hebt Setälä, welcher den genannten brief in seinen Lisiä suom.-ugr. kielentutk. historiaan, Suomi III 5 (1892) p. 335—6 veröffentlicht, in derselben arbeit (p. 300 – 1) durchaus zutreffend hervor, dass Gyarmathi mit seinem „unvoll-

[1] „En primum idque satis leue erga Te meae obseruantiae signum, tentamen scilicet aliquod imperfectum, in quo affinitatem linguarum Fennicae originis; (quarum quidem vestigia in locupleti hac Bibliotheca scriptis notata reperire potui:) cum mea materna Hungarica omni qua fieri potuerat attentione euoluere conabar.“

[2] „Quod autem dignam de lingua hungarica ideam acquirere possis, non abs re iudicaui, breuem tibi dare meae Grammaticae synopsin, — —.“

ständigen versuch" nur sein werk „Affinitas linguae Hungaricae cum linguis Fennicae originis grammatice demonstrata. Nec non Vocabularia dialectorum Tataricarum et Slavicarum cum Hungarica comparata" im auge haben könne. „Dieses werk", fährt SETÄLÄ fort, „erschien jedoch erst 1799, und GYARMATHI's brief ist im august 1798 geschrieben. Ob es sich nun so verhielt, dass das buch schon 1798 fertig gedruckt war, oder ob GYARMATHI vielleicht den teil seines buches (vielleicht das erste heft) an PORTHAN geschickt hatte, das damals im druck vorlag, vermag ich nicht zu sagen. Die letztere alternative hat vielleicht mehr wahrscheinlichkeit für sich, da alsdann die worte 'tentamen aliquod imperfectum' — die natürlich auch auf das ganze werk angewendet werden konnten — eher am platz sind."

Dass jedoch gerade die erste annahme die richtige ist, dass also GYARMATHI's berühmte „Affinitas" wirklich bereits im jahre 1798 fertig gedruckt vorlag, geht deutlich aus einem später veröffentlichten briefe hervor, den unser bekannter rechtsgelehrte MATHIAS CALONIUS am 25. dezember 1798 von Stockholm an PORTHAN schrieb.[1] CALONIUS hatte damals, wie schon oft vorher, PORTHAN literatur verschafft und schreibt aus diesem anlass u. a. folgendes: „— — — Jetzt habe ich für dich zurückgelegt: das Journal för Svensk Litteratur 9. und 10. stück; — — —. Ausserdem wurde mir gestern von doktor Lüdeke[2] zugesandt ein exemplar von dem werk des ungarn Samuel Gyarmathi (Medicinae Doct.) Affinitas Linguae Hungaricae cum Linguis Fennicae originis grammatice demonstrata, nec non Vocabularia dialectorum Tataricarum & Slavicarum cum Hungarica comparata, Gottingae 1799 (wenigstens steht dies auf dem titelblatte) sowie ein handschriftlicher prospectus seiner ungarischen gram-

[1] Siehe Skrifter utgifna af Svenska Litteratursällskapet i Finland. LV. = Mathias Calonii bref till Henrik Gabriel Porthan åren 1793—1800. Helsingfors 1902, p. 379—80.

[2] Der pfarrer der deutschen gemeinde in Stockholm, der bekannte literaturhistoriker und biograph Christoph Wilhelm Lüdeke. Er scheint der bibliothek der Akademie von Åbo und Porthan fleissig bücher besorgt zu haben.

matik und ein brief an dich auf lateinisch, welche sprache der autor ziemlich gut schreibt. — — —"[1]

Der an Porthan adressierte brief, von dem Calonius hier spricht, ist natürlich eben der obenerwähnte, der sich unter Porthan's papieren in der universitätsbibliothek zu Helsingfors befindet. Unter dem „prospectus" der ungarischen grammatik versteht Calonius den kurzen abriss der ungarischen grammatik, den Gyarmathi in seinem briefe „brevis meae Grammaticae synopsis" nennt.[2] Das von Gyarmathi erwähnte „tentamen scilicet aliquod imperfectum" führt Calonius mit seinem vollständigen titel „Affinitas etc." an, indem er noch den auf dem titelblatt stehenden druckort und sogar das

[1] „— — — Nu har jag för Bror aflaggde: Journal för Svensk Litteratur 9 och 10 stycken; — — —. Dessutom tillsändes mig af Doctor Lüdeke i går ett Exemplar af Ungraren Samuel Gyarmathis (Medicinae Doct.) Affinitas Linguae Hungaricae cum Linguis Fennicae originis grammatice demonstrata, nec non Vocabularia dialectorum Tataricarum & Slavicarum cum Hungarica comparata, Gottingae 1799 (åtminstone står det så på Titul bladet) jemte en handskrifven prospectus af dess Ungerska Grammatica och ett Bref stäldt till Bror på Latin, hvilket språk Auctorn skrifver tämligen väl. — — —"

[2] Dass der von Calonius erwähnte „prospectus" mit Gyarmathi's „brevis synopsis" identisch ist, geht auch aus einer anderen stelle in Calonius' oben herangezogenem brief hervor, in der er sich zu einer von Gyarmathi aufgeworfenen sprachlichen frage äussert. Dieser passus des briefes, der auch Calonius' sprachwissenschaftliches interesse illustriert, lautet auf deutsch folgendermassen: „Ich habe den genannten prospectus gelesen. Daraus ersehe ich, dass der numerus dualis im ungarischen nicht vorhanden sein soll. Dass es aber im finnischen wie im ungarischen einen pluralis objective talis und subjektive singularis giebt wie in dem von ihm angeführten beispiel Szolgaim, Lat. Servi mei, meine diener, das glaube ich nicht. Nein, ein solcher plural kann, soviel ich zu beurteilen vermag, auch nicht durch ein suffix gebildet werden. Ich kann auf finnisch wohl sagen *orjani* mein sklave, *poikani* mein sohn etc. Gleicherweise auch *orjamme* unsere sklaven, *poikamme* unsere söhne; aber meine sklaven, meine söhne, soll auf finnisch nicht ohne zusatz von *minun* etc. verständlich ausgedrückt werden können, sofern man nicht annehmen soll, dass singular und plural durch ein und dieselbe flexion exprimiert werden können, was jedoch in den meisten fällen zu konfusion führen würde." Vgl. Suomi III 5 p. 302—3, wo die betref-

druckjahr hinzufügt, wobei er besonders darauf hinweist, dass auf dem titelblatt als druckjahr wirklich das jahr 1799 angegeben sei (obgleich man damals noch 1798 schrieb).

Obwohl also GYARMATHI's „Affinitas" schon 1798 gedruckt war, und obwohl das werk schon ende desselben jahres in CALONIUS' hände gelangt war, um an PORTHAN übersandt zu werden, hat sich PORTHAN doch erst im folgenden jahre, 1799, damit bekannt gemacht. CALONIUS sagt nämlich in seinem briefe, anbei folge GYARMATHI's brief und „prospectus", die übrige literatur aber werde er „umgehend" abschicken. Aus einem späteren briefe (brief N:o CLXIII in der oben angezogenen briefsammlung) ergiebt sich, dass GYARMATHI's „Affinitas" erst am 1. märz 1799 von Stockholm an PORTHAN abging.

*

Von GYARMATHI's „Affinitas" existieren zweierlei exemplare: die einen umfassen 380, die anderen 387 seiten. Diese verschiedenheit erklärt sich daraus, dass in den letzteren der „Appendix III" zu finden ist, der in den ersteren fehlt. Im inhaltsverzeichnis (p. XXI—XXIV) ist der „Appendix III" nicht aufgeführt. Aus der bezeichnungsart der bogen und der bindung des buches lässt sich ersehen, dass dieser „Appendix" nicht in einem zug mit dem vorausgehenden text gedruckt worden ist. Er ist also offenbar separat und später als das übrige buch gedruckt und hinterher mit einer anzahl exemplare zusammengebunden worden.

---

fende, von CALONIUS berührte stelle der „synopsis" GYARMATHI's abgedruckt ist. — Aus demselben briefe seien hier noch folgende reflexionen CALONIUS' über das verhältnis des finnischen zum ungarischen hinzugefügt: „Sonst scheinen mir die beiden sprachen in ihrem genius und ihrem bau einander wohl nahe zu kommen; aber in der onomatologie besteht zwischen ihnen weniger ähnlichkeit, als ich vermutet habe. Es ist ja nicht zu leugnen, dass sehr viele wörter in den beiden sprachen deutlich dieselben sind, obgleich sie oft durch konsonanten- und vokalwechsel und auf verschiedene andere gewöhnliche arten etwas entartet sind; aber auf der anderen seite giebt es doch im ungarischen unzählige wörter, die weder selber noch in ihren wurzeln im finnischen, ja nicht einmal im lappischen wiederzufinden sind."

Der „Appendix III" bringt einen brief A. L. Schlözer's an Gyarmathi vom 19. novemb. 1797 zum abdruck, der geeignet ist das verhältnis dieser beiden forscher zu beleuchten und der wieder einmal Schlözer's weiten blick und grosse gelehrsamkeit wiederspiegelt. Gyarmathi hatte Schlözer das manuskript des ersten teiles seines buches zur durchsicht zugesandt. Bei der rücksendung des manuskripts giebt Schlözer in einem briefe Gyarmathi wertvolle ratschläge, besonders richtet er sein augenmerk darauf, dass bei der vergleichung nicht nur das lappische und finnische, sondern auch die übrigen sprachen finnischen stammes zu berücksichtigen seien. Bezeichnend für Schlözer's scharfblick auch in sprachlichen forschungen ist die anerkennung, die er im anfang seines briefes Gyarmathi's forschungsmethode zollt: „Sie haben bewiesen, dass beide [Ungrisch und Finnisch] nicht nur im *Vocabulario*, sondern auch", was er für „vorzüglich wichtig" hält, „in der Grammatik, wo nicht Schwestern, doch Cousinen sind". Von vergleichenden finnisch-ugrischen sprachforschungen erwartet Schlözer „grosse Schlüsse für die Geschichte": „Es wird eine Kette von *Einem* Stamm-Volke sichtbar, von *Finmark* im hohen Nord-West, bis ans Caspische Meer im Süd-Ost, — aber auch weiter nicht. Die urheimat der ungarn verlegt Schlözer in die gegend des Jaik-Ural: „Am *Jaik* ist ihr Platz: da konnten sie links mit Persern, und rechts mit Türken Verker haben, folglich von beiden einzelne Wörter aufnemen."

Da die exemplare der „Affinitas", in denen sich der „Appendix III" findet, ziemlich selten sind, drucke ich denselben hier vollständig ab:

[APPENDIX III. [p. 381.

Non solum subsidia pag. 125 iam memorata mihi Cl. Prof. et Cons. *Schlözer* humanissime obtulit, verum literis etiam suis me animare dignatus est, in quibus ea, quae de populis *Fennicae* originis breviter, sed nervose notavit, sunt lectu dignissima, ex lectione plurimorum annorum enata, erunt ergo meis lectoribus sine dubio acceptissima. En literas ipsas.

An *Hrn.* D. GYARMATHI.

Göttingen, 19. Novemb. 1797.

Ihr Manuscript folgt hier, mit meinem Danke für die Ere Ihres Zutrauens zurück.

Sie haben den Satz, von dem ich schon vor vollen 41 Jaren durch häufige Unterredungen mit *Ihre* in *Upsala*, und durch eigenes Studium völlig überzeugt war, den Satz, „dass Ungrisch und Finnisch nur wie Dialecte differiren, noch weit evidenter als *Sainovits* bewiesen; *teils* durch Herrechnung weit merer (ni fallor) beiden Sprachen sichtbar gemeinschaftlicher *Wörter*, *teils*, und was ich für vorzüglich wichtig halte, durch Anzeige der Aenlichkeit auch im *Innern* dieser Sprachen: deutlicher, Sie haben bewiesen, dass beide nicht nur im *Vocabulario*, sondern auch in der Grammatik, wo nicht Schwestern, doch Cousinen sind.

[p. 382. [Eilen Sie also diese Ihre Untersuchungen ins Publicum zu bringen — hauptsächlich um die Ehre der Geleiten Ihrer Nation zu retten. — Ihr *Otrokotsi* war lange, wie *Rudbeck* der Schwede, zum Appellativ eines etymologischen Schwärmers geworden. — —

Da ich über eben dieses Ihr Sujet schon seit vielen Jaren ebenfalls Recherchen angestellt habe: so vermute ich von Ihrer Warheits-Liebe, dass Ihnen folgende meine Bemerkungen und Wünsche willkommen seyn werden.

I. Wäre ich an Ihrer Stelle, ich liesse auf dem Titel *Lapponica* weg, — — weil der Name *Lapp* ein Schimpfwort ist, und die Nation selbst allgemein wie wild gedacht wird. Lieber *Fennica!* Finnen sind ein schon dem Tacitus bekanntes, im Medio aevo renommirtes, gar nicht verächtliches Volk. Im Notfall würde — — jeder Unger doch lieber diese, als Lappen, für Cousins annemen.

II. Auch würde ich das Parallel immer lieber zwischen *Finnen* und *Ungern*, als zwischen *Lappen* und *Ungern* ziehen: weil wir — weit mer Sprach-Subsidia (Bibel-Übersetzungen, Lexica, Grammatiken) vom finnischen als lappischen Dialect haben.

III. Es gibt einen 3ten Dialect, der ebenfalls reicher als der lappische an Sprach-Subsidien ist, — der *Esthnische*. Meine

esthnische Bibel haben Sie schon, hier communicire ich Ihnen auch eine esthnische ser gute Grammatik.

IV. Aber mit der Zeit wünsche ich noch mer. 1. Unstreitig haben die Magyaren einst am *Jaik* nomadisirt. 2. In diesen Gegenden existiren noch jetzt 4 Völker, [*Tscheremissen, Wotjaken, Tschuwaschen* und *Wogulen*, die zuverlässig einst finnisch sprachen, deren Dialect aber heut zu Tag durch Vermischung mit Tataren, die lange Zeit ihre Ober-Herren waren, halb tatarisch geworden ist. 3. Gewiss aber ist noch viel Finnisches unter ihnen; diese Rudera wären mir wichtiger für die Magyaren, ihre weiland Nachbarn, als das entfernte Lappische; diese Dialecte möchte ich nach Wörtern und Grammatik mit dem Ungrischen verglichen haben! Von den drey erst benannten Völkern habe ich Grammatiken, nur alle drey sind in russischer Sprache. Von den *Wogulen*, gerade den allerwichtigsten für unser Thema, ist mir noch keine Grammatik bekannt; aber Wörter-Verzeichnisse gibts die Menge. Ich nenne Ihnen das berühmte Werk der Kaiserin *Catharina* II. und das wichtige MS. des seligen Prof. *Fischers* in *St. Petersburg*, das derselbe im Jar 1767 auf meinen Betrieb bey dem hiesigen historischen Institut niedergelegt hat. [p. 383.

V. Wie unendlich vorteilhaft es sei, *viele* Dialecte mit einander zu vergleichen, weiss ich aus eigner langer Übung. Oft gehen in einer Flexion drey Dialecte ser von einander ab; ein vierter oder fünfter zeigt uns den Übergang: z. E. der Lappe und Unger machen die Gradus Comparationis ser verschieden; vergleichen Sie den *Esthen*, da sehen Sie, wo das *m* im Superlativ des *Lappen* herkommt; auch finden Sie, dass der *Esthe* den Superlativ nicht wie der *Lappe*, sondern völlig wie der *Magyar* macht.

VI. Wenn je diese Vergleichung aller — sonderlich der östlichen Dialecte angestellt seyn wird, dann erwarte ich daraus grosse Schlüsse für die *Geschichte*. Es wird eine Kette von *Einem* Stamm-Volke sichtbar, von *Finmark* im hohen Nord-West, bis ans Caspische Meer im Süd-Ost, — aber auch weiter nicht. *Deguignes* System, [das *Pray* und andere nachbeteten, als wären die Magyaren [p. 384.

aus *Turfan*, (schrecklich weiter 4, bis 500 deutsche Meilen nach Osten) gekommen, verfällt alsdann völlig, und der Historiker hat ein *Non plus ultra.*

VII. Nur muss sich dieser Historiker vor *Hagers* Verirrung hüten. — *Hager* weiss von *Magyaren* am *Jaik*, und von *Wogulen* am *Ural;* nun meint er, beide wären vom *Eis-Meer* her! Aber bis dahin sind noch 2 bis 300 deutsche Meilen! So nördlich ist nie ein Magyar gewesen. Am *Jaik* ist ihr Platz: da konnten sie links mit Persern, und rechts mit Türken Verker haben, folglich von beiden einzelne Wörter aufnemen. Doch diese Ideen VI. und VII. behalte ich mir selbst zu einer eignen *Aus*-arbeitung vor: um so mer willkommen werden mir Ihre *Vor*arbeiten seyn.

A. L. Schlözer.

Postscript.

Ich finde so eben in den hiesigen *Gelerten Anzeigen* von 26. May St. 83. Seite 818. „Im Jare 1793 — erschienen *Hagers* neue Beweise der Verwandtschaft der Ungern mit den Lappländern. Dieser Meinung trat auch — *Schlözer* und *Murr* bey.“ Wer denkt hiebey, dass ich schon in meiner *Allgemeinen Nord. Gesch.* (gedruckt im Jar 1771) Seite 306. 422. 431. nicht nur dieses gesagt, sondern mere Seiten zur *Geschichte dieses Satzes* verschwendet habe, dass so viele ehedem *Sainovitsens* Bemerkung für *neu* ausgeschrien haben?

Der Anachronism könnte sich weiter fortpflanzen, und bey Unwissenden wenigstens könnte die Warheit dadurch verdächtig gemacht werden, dass sie erst vor fünf Jaren ans Tages Licht [p. 385. gekommen, und alle an[dere, die ihr seit dem beygepflichtet, nur *blinde Nachbeter* eines einzigen wären!

Haben Sie also die Güte, geehrter Herr Doctor, und lassen die angefürte Hauptstelle aus meinem schon vor 27 Jaren gedruckten Buche Ihrem Werke am Ende beydrucken.

Schlözers Allgem. Nordische Geschichte, (oder Fortsetzung der Allgem. Welthistorie XXXIter Teil.) S. 306. und 307.

XII. Ungern, oder, wie sie sich selbst nennen, *Magyar*, die heutigen Bewoner des alten Pannoniens. Dass die Sprache dieser Ungern mit dem Finnischen und Lappischen nahe verwandt, und die Nation folglich ein Zweig des grossen finnischen Völkerstammes sey, ist etwas altes, und längst bekanntes. Hr. *Sainovits* *) hat diesen alten Satz ganz neuerlich durch neue Gründe bestätigt, und besonders gewiesen, dass auch in der *Grammatik* (nicht bloss in einzelnen Wörtern) eine grosse Übereinstimmung zwischen dem Ungrischen und Lappischen sei.

---

*) *Johann. Sainovits* S. I. Ungari *Tordasiensis* — Demonstratio, *idioma Ungarorum* et Lapponum IDEM ESSE, Regiae Scient. Soc. Danicae praelecta. *Hafniae* 1770. 4. 12 Bogen. Lächerlich war das Geschrey, das einige unsrer politischen Zeitungs-Schreiber über diese, ihrer Meinung nach, ganz nagelneue Entdeckung erhoben: der Hr. *Sainovits* selbst citirt S. 73. 82. eine kleine Bibliothek von Schriftstellern, die schon seit 1717 eben diess gesagt. Freylich die *Ungrischen* Geschicht-Forscher wussten bisher noch nichts davon; daher ist alles, was sie bisher von *Originibus Ungricis* ersonnen haben, so schlecht und ungegründet. —

[Das IDEM ESSE auf dem Titel-Blatt ist übertrieben; so weit geht [p. 386. Hrn. Sainovitsens Vergleichung des Ungrischen mit dem Lappischen noch nicht, dass sich mit Grunde von *Identität* sprechen liesse. Sein Verzeichniss verglichener Wörter S. 35—52. enthält nur 154 Beyspiele; und rechnet man die *Derivata* ab, so bleibt nicht einmal die Hälfte von *Radical*-Wörtern, die hier allein entscheiden, übrig. —

Noch übertriebener ist sein Satz S. 27. „*Audeo dicere* nullam fere Ungricam *vocem reperiendam*, quae non inter Fennos aut Lappones Sueciae, aut certe inter Lappones Finmarchiae *itidem reperiantur.*" Hr. Sainovits kennt weder die Menge der finnischen Völkerschaften, noch die Geschichte und Wanderungen seiner Magyaren; sonst würde er schon *a priori* mer Aenlichkeit beym Wogulischen und Permischen mit dem Ungrischen, als bey dem weit entfernteren Lappischen vermuten. Unstreitig kamen doch die Magyaren aus Asien: also — dieser Schluss gilt so lange, bis er *a posteriori* widerlegt wird, dass z. E. das Wogulische dem Ungrischen nicht so änlich, als das Lappische sey — also muss ihre Sprache sich mer den asiatischen als den europäischen Finnen nähern. Nächst dem hat keine finnische Nation *weniger*

Verker mit andern Völkern gehabt, als die lappische, und keine mer als die *ungrische*. Die letztere hat sogar indische, altpersische, tatarische u. a. Wörter aufgenommen, die Lappische hingegen ist rein. Ich stelle mir daher Ungrisch und Lappisch, wie Englisch und Isländisch vor, und mache diesen Schluss: hat die ungrische Sprache sogar mit ihrer *entferntesten* Schwester gleichwol noch eine sichtbare Aenlichkeit; so ist zu vermuten, dass sie mit ihren *näheren* Schwestern am Ural und an der Wolga noch näher übereinkomme. Möchte nur einst das Glück einen *Sainovits* auch in diese Gegenden füren! Diess mag genug seyn von den Haupt-Arten der ganzen finnischen Völker-Classe. *)

*) Nämlich der noch vorhandenen: denn noch sind eine Menge alter finnischer Völkerschaften, die nunmer, wenigstens dem Namen nach, ausgestorben sind, z. E. die *Quenländer* in [p. 387. [Schweden, die *Ingrier*, *Jamer*, *Petscherier*, *Wessen*, *Muronier*, und andere beym *Nestor*.

Reliqua, quae in his literis ad Thema meum dilucidandum non pertinebant, brevitati studens praeterii.

Zur geschichte der lappischen affrikaten.

Von

K. B. Wiklund.

Es ist eine schon längst bekannte sache, dass ein lappisches **-ǯǯ-** z. b. in lpN **ǒuoǯǯot** „stehen“ auf ein älteres *-ńś-* zurückgeht, das man in einer älteren, noch nicht assimilierten form in lpK wiederfindet: Ter *†členča-*, Kildin *†čuenče-*, und das im finnischen als **-is-** (etc.) auftritt: **seisoa.** Wenn man mit hilfe dieser regel das bekannte präteritum des negierenden verbums Lule sg. 1. *idľšiv*, 2. *idľšiɔ*, 3. *iľtši*, [dual. 1. *èimē*, 2. *èitē*, 3. *èikā*, plur. 1. *èimē*, 2. *èitē*], 3. *idľšin* etymologisieren will, erhält man einen „stamm“ **ińś-* + dem gewöhnlichen präteritalsuffix *-i-*. Ein solcher stamm ist aber in den anderen fi.-ugr. sprachen ganz unbekannt. Im ersa-mordvinischen hat man zwar ein ähnliches präteritum des negierenden verbums sg. 1. *eźiń*, 2. *eźiť*, 3. *eź*, plur. 1. *eźińek*, 2. *eźide*, 3. *eśť* (Paasonen, Mordv. lautl. 27), daneben auch mokscha sg. 1. **aši̱n, ezi̱n,** 2. **aši̱t, ezi̱t,** 3. **aši̱z, ez,** plur. 1. **aši̱mä, azi̱mä,** 2. **aši̱dä, ezi̱dä,** 3. **aši̱st, est** und tscheremissisch sg. 1. **ežem,** 2. **ežed,** 3. **eš,** plur. 1. **ežna,** 2. **ežda,** 3. **eš** (u. a.; Budenz NyK IV 94). Das *ź* gehört indessen nicht zum stamme, sondern ist ein gewöhnliches mordvinisches präteritalsuffix, und dasselbe gilt für das tscheremissische *š* (und wohl auch *ž*), vgl. Setälä Tempus und Modus 105 f. Mordv. **aši̱n** ist ein präteritum von **ašan** (NyK XIII 100). Auch im estnischen findet man ähnliche formen: südestn. **es** (in allen personen), am Peipussee **ma ezin tō** „ich holte nicht“, **ta es tō** „er

holte nicht", ebenso im livischen sg. 1. **is**, 2. **ist**, 3. **is**, plur. 1. **is**, 2. 3. **ist**, dieses **s**, **z** ist aber das in beiden sprachen gewöhnliche, aus den „verba contracta" verallgemeinerte präteritalsuffix, vgl. estn. **pühkizin** „ich fegte" von **pühin** „ich fege" mit **z** aus **wiskazin** „ich warf" von **wiskan** < ***wiskadan** „ich werfe".

Das lappische *iďťšiv* steht also ganz allein. Zur not könnte man darin ein mit dem soebengenannten mordvinischen suffixe verwandtes präteritalsuffix *-śi-* sehen. Diese annahme wäre jedoch sehr kühn, da man sonst im lappischen keinerlei spuren eines solchen suffixes wahrgenommen hat und da der andere der beiden in der sprache vorhandenen einsilbigen verbalstämme in den entsprechenden formen ein *-jji-*, *-ji-* zeigt: lpLule *leďďiv* < **lejjim* „ich war", *leďďiɔ* „du warst", *leďďin* „sie waren" (neben *liďďiv* u. a.).

Ein ortsname aus dem nördlichen Norwegen gibt uns indessen den schlüssel zur erklärung des rätselhaften *iďťšiv*. Dieser name ist das von Qvigstad FUF II 139 erwähnte „lpN **Saǯǯa**, g. **Sāǯa** (< ***Sannǯa**, g. ***Sanǯa**) eine grosse insel südlich von der stadt Tromsö < anorw. **Senja**, f.". Das *a*, nicht *â*, der ersten silbe zeigt, dass das wort schon in urnordischer zeit entlehnt wurde, als das anorw. *e* noch nicht aus einem urnord. *a* durch umlaut (vor dem schon urnord. *j*) entstanden war. Nordischer ursprung eines lappischen ortsnamens ist, wie Qvigstad Nord. Lehnwörter im Lapp. 67 ff. gezeigt hat, in dieser gegend nichts ungewöhnliches. In diesem ortsnamen geht also lpN *-ǯǯ-* nicht auf *-ńś-*, sondern auf eine ganz andere konsonantenverbindung zurück.

Ein eben solches lehnwort ist nach meiner meinung lpTer †*tājja* „Deutschland, Schweden, Norwegen, Finnland", *tāja kīll* „das Deutsche u. s. w.", *tāj-nijpe* „Einlegemesser", *tājis* adv. „deutsch u. s. w.", *tājńč* „ein Deutscher u. s. w."; Enare (Lönnrot) **taače** „Norwegen (eig. Dänemark)", (Andelin) **taz** [**z** = *ds*] „Norwegen"; lpN **dača** „en Danske; dial. Nordmand" (der lautwert des **č** ist mir unbekannt; richtig kann das kurze *č* kaum sein, vgl. Nielsen Zur ausspr. I 37); Lule *tāďťša* „ein norweger; auch überhaupt ein bauer"; Arjeplog †*taǯǯa*, gen. *tāčča* „bauer; ein name des bären"; Malå *tàťťšə* „bauer"; Vilhelmina, Jämtland, Härjedalen *ɒāťšə* „bauer". Die formen aus Härjedalen—Lule haben alle ein altes *-ǯǯ-*, das man

wohl auch für lpN und Enare voraussetzen darf. Die terschen formen sind mir aber dunkel; ihr *-j-* ist mit dem *-ʒʒ-* ganz inkongruent. Jedenfalls möchte ich das wort mit dem namen *Dänemarks* zusammenstellen. Wie Noreen Spridda studier, zweite sammlung 138 ff. gezeigt hat, geht der erste teil dieses namens auf ein altes ***danja-** (= d. **tenne**) zurück. Dieses ***danja-** sehe ich im la. *tāďťša* etc., das sowohl seiner form als überhaupt auch seiner bedeutung nach mit dem nordischen worte übereinstimmt. Das *-nj-* wurde mit urla. *-ńʒ-* wiedergegeben, das später zu *-ʒʒ-* (*-ďťš-*, *-ďdš-*) assimiliert wurde.

Diese beiden lehnwörter geben uns den schlüssel zum verständnis des obengenannten *iďťšiv:* es geht auf ein altes **iń-ji-m* zurück, wo *iń-* der verbalstamm und *-ji-* das nach einem einsilbigen stamme stehende präteritalsuffix ist. Denselben stamm **iń-* finde ich auch in der 3 p. sg. präs., die, wie es scheint, überall **ī** heisst und deren *ī* sehr gut aus einem **iń* kontrahiert sein kann (FUF II 60 ff.). Auch fi. **ei** lässt sich ungezwungen aus einem **eń* erklären. In lpN 3 p. plur. präs. **æi** finde ich endlich noch eine spur des *ń*, das hier nach *ä* auftritt (vgl. **æp, æppe, æva** etc.).

Andere beispiele eines alten *-ńj-* kann ich hier nicht nachweisen. Es ist wohl auch kaum denkbar, dass sich ein *-ńj-* neben dem gewöhnlichen *-ńń-*, *-ń-* sehr lange behaupten konnte. Nur wo das *j* eine aus anderen wörtern wohlbekannte funktion hatte, welche für die bedeutung des wortes von grossem gewicht war, konnte es durch systemzwang erhalten bleiben, sonst musste wohl das *-ńj-* bald mit *-ńń-*, *-ń-* zusammenfallen.[1] Ein solcher fall von systemzwang bestand hier, wo das *-ji-* aus dem prät. des anderen einsilbigen stammes **lejjim* wohlbekannt war und wahrscheinlich auch in anderen fällen vorkommen konnte, vgl. die südlappischen präterita *sä̆ttejijjim* „ich sandte" (von einem *ije*-stamm *sä̆ttiɔ* < urn. ***sandi--**, an. **senda**) u. s. w.

Auch nach einem *l*-laute findet man in ein paar fällen ein sonderbares *č*, das auf ein *j* zurückgehen muss.

Im urlappischen gab es, wie ich glaube, neben dem gewöhnli-

[1] Neben **Saʒʒa** giebt es denn auch eine form **Saŋŋa** (Friis).

chen *l* auch ein mouilliertes *ľ*. In den jetzigen dialekten findet man zwar ein solches *ľ* eigentlich nur im norweg. Finmarken (Nielsen Zur ausspr. I 66), sonst hat man fast überall statt dessen ein *l* + *j*, z. b.: Ter †*ńielje*, Kildin †*ńielj*, Notozero †*ńelj*, Akkala †*ńeľ*, Enare **nielj**, **njællji**, Polmak *ńeḷľją*, Porsanger *ńăˈľľą*, Lule *nèlljɛ*, Malå *nelʲj̊ɛ*, Vilhelmina *nèlʲjɛ*, Frostviken *nèľjɛ*, Undersåker *ńèlʲjɛ*, *ńèľjē*, Härjedalen *nèľjēɛ* „vier". In den westfinnischen sprachen findet man hier sowohl *ľ* als *lj*: fi. **neljä**, karel. **neľľä**, olon. **ńeľľi**, veps. *ńeľľ*, vot. **neľľä** (nach Setälä YSÄH 424, 435 mit hellem, nichtmouilliertem *l*), estn. **neli**, gen. **neľja**, liv. *nēľa*. Nach Setälä 430 ff. ist *lj* hier das ältere. A priori ist ja die entwicklung *lj* > *ľ* ebenso leicht verständlich wie die von *ľ* > *lj*; das verhalten der entlegeneren sprachen scheint mir indessen dafür zu sprechen, dass man es eher mit einem fi.-ugr. *ľ* als mit einem *lj* zu tun hat. Es ist hier nicht der ort auf einzelheiten einzugehen, was übrigens dadurch sehr erschwert wird, dass, wie es scheint, nur zwei wörter mit fi. oder lp. *-lj-* über das ganze fi.-ugr. gebiet verfolgt werden können. Einem fi. und lp. *-lj-* entspricht in diesen wörtern mordv. *-ľ-* (das aber auch ebenso gut aus *l* vor einem palatalen vokale entstanden sein könnte), tscherem. *-l-* [1], syrj.-wotj. *-ľ-*, ostjDN *-ϱ-*, *-ḷ*, Trj. *-ʌ-*, V Vj. *-ḷ-*, Kaz. *-ʌ-*, Ni. *-ḷ-*, O *-ḷ-* (welche alle aus einem älteren, wohl nichtmouillierten *l*-laute entwickelt sind), wog. *-ľ-*, *-l-*, ung. **-gy-** (< -j-), **-l-** (vgl. Setälä NyK XXVI 418): mordvM *ńiľä*, E *ńiľe*, tscherem. †*nəl*, syrjI *ńoľ*, wotjG *ńuľ*, M *ńjľ*, U *ńiľ*, ostj. DN *ńəϱə*, Trj. *ńəʌə*, V Vj. *ńəḷə*, Kaz. *ńăʌ*, Ni. *ńḷə*, O *ńəḷ*, nordwogul. †*ńilä*, Konda †*ńėlä*, Tavda *ńiľi*, ung. **négy** „vier"; lpTer †*pielje*, Kildin †*pielj*, Notozero †*pelj*, Akkala †*peľ*, Polmak *bɛľľi*, Lule *pèľjēɛ*, Malå *pälʲj̊ē*, Offerdal *ʙèlʲjɛ*, mordvM *piľä*, E *piľe*, tscherem. †*piliḱš*, *piliš*, *peleš*, *pilš*, syrjI *pėľ*, wotjG J *peľ*, ostjDN *pəḷ*, Trj. *pʿəʌ*, V Vj. *pəḷʿ*, Ni. *păḷʿ*, Kaz. *păʌ*, O *pɐḷ*, nordwogul. †*paľ*, Konda *päľ*, Tavda *piľ*, ung. **fül** „ohr". Alle diese, mordvinischen bis ungarischen, äqui-

[1] Daneben giebt es sowohl im mordv. als tscherem. einige fälle von *ľ* vor hinterem vokale, z. b.: mordvM **veľan** „umfallen, rollen, sich wälzen", E **veľams** „sich drehen", tscherem. †*welam* „hinunterfallen", *weľam* „allmählig nieder- oder umfallen", vgl. wotj. †*vuľľal-* „hin und her drehen".

valente des fi. und lp. *-lj-* kann man, glaube ich, leichter auf ein *-ľ-* als auf ein *-lj-* zurückführen, ich nehme also vorläufig an, dass auch fi. und lp. *-lj-*, *-ľ-*, *-ľľ-* auf einen älteren mouillierten *l*-laut zurückgehen.

Dieses ältere *ľ* hat sich also im lappischen regelmässig zu *ľ*, *lj* entwickelt. Daneben giebt es aber auch ein paar wörter, wo man statt dessen ein *lč* findet: lpN †*spālčas*, gen. *spal'časa* „kahl (z. B. Wiese, Haupt)" neben **balčče** und †*bălljës*, gen. *bălljasa*, Kildin †*pāljas*, Notozero †*paljas* = fi. **paljas**; die formen mit *-lj-* sind gewiss späte lehnwörter aus dem fi., daneben aber auch Lule *puölljat*, attr. *puölljis*, neben einem sonderbaren Gellivare *puöllńat*, attr. *puöllńis* „waldlos, kahl (von hohen bergen), licht (vom walde)", Lindahl & Öhrling **puoljos** „skallot, gles på skog", Frostviken, Offerdal *suölljɛɔtaɔxkɛ* „baumloser, ebener platz im walde" (andere beispiele von *a* ∼ *uö* im lp. in meiner Lul. Gramm. § 77). Auch in einer dublette ohne finnische parallele: lpN **stulljit** neben **stulččit** „movere, miscere, agitare, røre, rode i, subbe, plaske ned" (Qvigstad NL 30). Ich finde gegenwärtig keine erklärung für diesen wechsel *-lj-* ∼ *-lč-*. Es ist ja nicht denkbar, dass man einst zwischen einem *-ľ-* (> *-lj-*) und einem *-lj-* (> *-lč-*) unterschieden hat; bei *spālčas* konnte nicht wie bei *idťšiv* systemzwang vorkommen, der nach dem *l* ein *j* bewahrt hätte.

Auch in einem lehnworte findet man ein *-lč-*, das einem *-lj-* des grundwortes entspricht: lpN, Hammerö, Tysfjorden †*skaľľčo*, Lule *skàlľťšō*, Malå *skalľšū*, Hatfjelddalen †*skalču* „muschel" < urn. ***skaljō**, an. **skel** id. Die von Qvigstad NL 290 vorgeschlagene etymologie lpN **skalzhja** (: **skalča**; Leem) „iishaard Snee, nix tam dura, qvam glacies" = norw. **skjelja** „eisrinde auf dem schnee" scheint mir etwas unsicher. Daneben giebt es aber auch ein paar alte lehnwörter mit lp. *-lj-* = nord. *-lj-*: Enare **valjiđ**, lpN †*valľit*, Lule *vàlljit*, Arjeplog †*välĕjit*, Malå *vąljet*, Vilhelmina *vä'lɛjet*, Frostviken *vuälɛjet*, Offerdal *yuɛlɛjiɔ*, Undersåker, Härjedalen *yäľ·jiɔ* „wählen" < urn. ***walj--**, an. **velja** idem (Kildin †*vąľše-*, Notozero †*vālše-*, Akkala †*vālleše-* stammt aus fi. **valitsen**; in Ter †*valmše-* scheint eine verwechslung mit †*valmšte-* = fi. **valmistaa** „bereiten" vorzuliegen). Lule *ulljō* „trübes und sehr heisses wetter", Arjeplog †*ulľo* „heisses wetter",

Lindahl & Öhrling **uljo** „blidt väder, värme, hetta" < urn. ***ulju-?**, an. **ylr** (gen. **yljar,** nom. pl. **ylir**) „Varme", eine etymologie, die vielleicht nicht ganz sicher ist. LpN *†šalľa*, Tromsö amt *†salľa*, Hammerö, Tysfjord, Folden *†salľa*, Lule *šällja* „weide" muss wohl mit der noch nicht umgelauteten grundform des an. **selja** (: ***salhjō**) id. zusammengehören; das *š* dürfte durch assimilierende wirkung des *j* erklärt werden können. In allen neueren lehnwörtern findet man ebenso lp. *-ľľ-*, *-lj-* = nord. *-ľľ-*, *-lj-*, z. b. Hatfjelddalen *†fuljet* „folgen" = nord. **följa;** Tromsö amt *†toľľa* „ruderpflock" < norw. dial. **toľľ**.

Die verschiedene behandlung des urn. *-lj-* in **valjit** und **skalčo** ist sehr auffallend. Das *j* war in urn. zeit nach der gewöhnlichen annahme der grammatiker halbvokalisch, nicht spirantisch (Noreen Aisl. Gramm.³ § 213). Das natürlichste wäre wohl also, dass ein urn. *-lj-*, *-li̯-* durch lp. *-ľľ-*, *-lj-* wiedergegeben wurde. Das *č* in **skalčo** scheint aber dafür zu sprechen, dass das *-j-* der grundsprache so spirantisch war, dass es den lappen ihrem *-tš-* (oder *-dš-*) ähnlich dünkte. Dasselbe gilt für das *-ni̯-* > *-ńǯ-* > *-ǯǯ-* in dem obengenannten **saǯǯa** und *tādľša*, wo man eher ein *-ńń-* als ein *-ǯǯ-* erwartet hätte. Es ist jedoch unmöglich gegen die gesammten resultate der nordischen sprachwissenschaft in diesen fällen ein sonst unbekanntes, spirantisches urn. *j* anzunehmen, sondern man muss die differenzierung des *j* auf lappische vorgänge zurückführen. Welche diese vorgänge gewesen sind, ist aber ganz unklar. In **valjit** steht das *j* vor einem *i*, in **skalčo** vor einem hinteren vokal; ob die qualität des folgenden vokals in irgend einem zusammenhang mit dem wechsel *j* ~ *č* steht, scheint mir aber sehr unsicher, besonders da die rein lappischen wörter gegen eine solche auffassung sprechen.

Den bisher behandelten fällen ist gemeinsam, dass das *j*, *č* in postkonsonantischer stellung steht. Auch in vielen anderen wörtern findet man ein postkonsonantisches lp. *č* = nord. *j*, *i̯*. Regelmässig ist das der fall, wenn das grundwort vor dem *j* ein spirantisches *g* (*ʒ*) hat, das in den jetzigen lappischen dialekten als *u*, *v* erscheint, z. b.: lpN **avčča**, Lule *àuᵃtša* „Prunus padus" < urn. ***haʒja-**, an. **heggr**; andere beispiele in meiner Lul. Gramm. § 299, 2. Nicht ganz analog sind solche sehr jungen lehnwörter mit *-nč-* wie

Arjeplog †*dunča* „dünger“ = schwed. **dynga** idem, wo das *g* dialektisch als *dź* ausgesprochen wird (Svenska Landsmålen I 60); vgl. Qvigstad NL 33.

Ein hierhergehörendes beispiel von lp. *-č-* = fi. *-j-* ist:

Ter †*kuvče* „lachsforelle (**кумжа**)“, lpN †*gŭw'ča* „seeforelle (Salmo trutta)“, Polmak *guuᵉtšà*, Lyngen, Balsfjord **guvčče** = fi. **kuuja** „insjölax (järvilohi, lihavampi muuta lohta)“, **kuujo** idem, **kuujas** „forell“; karel. **kuuja** „kala, joka on lohen sukua, mutta parempi ja hienompi“; vgl. lpN **goagjem** „voksen Hanlaks“ (Friis: „et Slags Søørret“), Lule *koddēm* (ŏ?) „männlicher lachs“ = fi. **kojama, kojamo** „stor hanlax“; auch Karasjok **gugjor** „Salmo trutta; Søørret, der er bleven stationær i Elven“, Enare **guovčur** „Salmo eriox“, Sydvaranger **guvčur** id.? Die etymologie lpN *guw'ča* = fi. **kuuja** stammt von Qvigstad Beitr. Genetz Ensi tavuun vokaalit 25 vergleicht das wort mit fi. **kumsi** „en art laxforell“, das im russisch-lappischen jedoch kein †*kuvče*, sondern **kumč* ergeben würde (verf. Url. lautl. 95 ff.). Es hängt, wie schon Donner angenommen hat, mit fi. **kuu** „fett“, mordv. **kuja**, ung. **háj** etc. zusammen, Budenz MUSz. 70, Donner Et. Wtb. n:o 31. Das lange *u* wird in sehr vielen dialekten als *uv*, *uw*, d. h. *uu̯* ausgesprochen (vgl. meine Url. lautl. 295 f.), weshalb das folgende *j* hier ebenso postkonsonantisch ist wie das *j* in dem obengenannten **avčča**. Es sollte also in *č* übergehen; ebenso in **guvčur** neben **gugjor**, das wohl kurzes *ŭ*, nicht langes, diphthongisches *ū* hat.

Ganz anders zu beurteilen sind einige wörter, in denen lp. *č* = fi. *j* im anlaut steht:

russischlappisch (Friis) **čarv**, Gullesfjord †*čar'fŭ*, Lule *tšàrᵉfω*, Arjeplog †*čarfo*, Malå *tšarᴿᴽvū* (mit stimmlosem ᵉ) „eishaue“. Qvigstad NL 335 vergleicht dieses wort mit an. **hjorr**, gen. **hjors** und **hjarar**, nom. plur. **hjorvar** „schwert“. Abgesehen von dem grossen bedeutungsunterschied kann diese zusammenstellung auch sonst kaum richtig sein, da an. *ja* hier ein spätes brechungsprodukt aus *e* ist und das *v* wahrscheinlich nicht zu dem ursprünglichen lautbestand des wortes gehört, sondern analogice aus den *wa*-stämmen (**hørr, hørvar** etc.) hineingekommen ist. Es gehört vielmehr mit dem auch von Qvigstad angeführten fi. (dial.) **jarho**

„isbill, jernstör“ zusammen, dessen bedeutung auch vollständig stimmt. Neben diesem **jarho** mögen auch die folgenden wörter erwähnt werden: fi. **saara** „gren; tvetandad plog, gaffelplog; isbill“; **sarpa, sarva, sarvo, sarvu** „blomvass; rörvass, säf“, **sarpio** „idem; svalting (alisma)“. Diese wörter möchte ich mit den folgenden wörtern aus entlegeneren sprachen zusammenstellen: wotjG *śur̀* „stange od. dünner sparren zum aufhängen nasser kleider“, syrjI *śor* „sparren (etw. aufzuhängen), gerüst zum trocknen der fischernetze, reihe von etwas (*грядка*)“, **śor, śoröm** „stange an der decke zum aufhängen nasser kleider“, plur. **śorjas** „stangen oder bretter, auf welche das getreide zum darren geschichtet wird“, **śurja, śuŕa** „pfosten, pfahl, pfeiler, säule“ (von Wichmann Wotj. chrest. 106 mit fi. **sarja**, estn. **sari** verglichen); ostjKaz. *śŭr'*, D *ṣụ̀r*, Trj. *sụ̀ṛịụχ*, I **śur** „stange, stock, pfahl“ (< syrj.); wogN *ᵗśir* „stange, thürpfosten“, ML *ᵗśir* „stange“ (Paasonen S-laute 108; Setälä FUF II 260). Nach Paasonen begegnet ein ähnliches wort auch im samojedischen: ostjak-sam. **čür, tūr, t́ür, t́üre, cür, čüre, sürü** „stab“, jurak-sam. **t́ur** „treibstock beim fahren“; „es dürfte bei dem jetzigen stand unseres wissens schwer sein das gegenseitige verhältniss der wörter näher zu bestimmen“. Nach Setälä ist **śor** u. s. w. ein arisches wort: aind. **çūla** „hasta“, av. **sūra**, altp. *σύρας· μαχαίρας* Hesych.

Das soeben genannte fi. **saara** steht in form und bedeutung einem anderen worte sehr nahe: **sahra, sahara, sahrain** „gaffelplog, snöplog“, ein wort, das Ahlqvist Kulturord 29 von lit. **žágrė** „pflug“ herleitet, das aber Thomsen BFB 147 mit dem aus russ. coxa stammenden estn. **sahk** „pflugschar, pflug“, plur. **sahad** „gabelpflug“ zusammenstellt; das **-ra** lässt er unerklärt. Mikkola Berührungen zwischen den westfi. und slav. sprachen 164 vermutet, dass **sahra** eine kontaminationsform von ***sahka** (gen. ***sahan** = estn. **sahk**) und **saara** ist. In seinem Wtb n:o 572 vergleicht Donner **sahra** mit fi. **sakara** „hervorragende spitze, äusserer rand“, **hakara** „stachel, zacke, anreizung“ u. a. Vgl. auch Anderson Deut. spir. im ostj. 186.

In fi. **saara** sehe ich zwei verschiedene wörter, ein **saara**[1] „verzweigung“, das durch kontamination mit **sahra, sahara** auch die bedeutung „gabelpflug“ erhalten hat, und ein **saara**[2] „eishaue“. Über **saara**[1] siehe Setälä YSÄH 254 ff. Eine lappische eishaue besteht

in den gegenden, die ich besucht habe, aus einer in einem hölzernen stiele befestigten eisenstange, deren unteres ende zugespitzt und geschliffen ist. Die hölzernen und eisernen teile der eishaue bilden zusammen eine gerade linie (also genau wie die finnische **tuura**, Suomi II, 19, s. 54). Es liegt also sehr nahe den namen dieses instrumentes mit wörtern für stab, stock, stange, pfahl u. dgl. wie syrj. **śor** etc. zu vergleichen, und ich finde mich auch berechtigt die namen für stabähnliche pflanzen wie die schilf- oder rohrarten hieher zu ziehen. Auch formell stimmt lp. *tšȧrᵋfω̄* vollständig mit fi. **sarvo, sarvu** „blomvass; rörvass, säf“ zusammen. Die formen **sarpa, sarpio** machen keine schwierigkeit, da das *p* aus den wörtern mit stufenwechsel *p* ~ *v* analogisch hineingekommen sein kann. In fi. **saara**[2] fehlt jedes labiale element; es kann jedoch kaum von lp. *tšȧrᵋfω̄* losgerissen werden.

In fi. **sarvo** etc. sehe ich also die lautgesetzlichen vertreter des lappischen wortes, fi. **jarho** (dial.) „isbill, jernstör“ möchte ich dagegen als lehnwort aus dem lappischen erklären. Das *j* repräsentiert das den finnen nicht geläufige *č*, und fi. *h* steht gleich lp. *f*, vgl. fi. **huotra** „scheide“ < urn. ***fōđra** „futter, futteral“ (got. **fôdr** „scheide“), an. **fóđr** „futter“.

Ebensolche dubletten mit fi. *j-* ~ *s-* sind:

lpNotozero †*čuaˌlm*, Enare **čualmi, čuolmi**, lpN †*čoalbmë*, Lule *tšòlᵋmē*, Malå *tšolp'mē*, Vilhelmina *tšòl'mē*, Offerdal *tšòlᵋmē* „sund“ = fi. **jolma** „sund emellan tvenne träsk, genom hvilket det ena träsket har aflopp i det andra“, **salmi** „sund, pass (smalt farvatten); kanal“, karel. **šalmi**, estn. **sal'm, salme** „kleine meerenge zwischen zwei inseln; kettenglied“. Fi. **jolma** ist ein lappisches lehnwort. Qvigstad Beitr. s. v. *čoalbmë*.

lpTer †*čoara-(t)ăˌkte*, Kildin †*čoara-tăˌχt*, Notozero †*čuaˌrv-tăˌχt* „hüftbein“, lpN **čoarvve-dakte** „hüftbein“, †*čoarbællë* „schenkelstück“, Lule *tšor-pēᵋllē*, *tšòrᵋvē-pēᵋllē* id., Lindahl & Öhrling **tjarwepele** „lår, lårstycke“ = fi. **jorva** „lårstycke, lår“, **sarven, sarvena, sarveno, sarventa, sarvento** „höftben, höftbensspets“, karel. **šarvena** id. Im lp. *tšòrᵋvē-pēᵋllē* etc. scheint das wort *tšòrᵋvē* „horn“ enthalten zu sein, ebenso im fi. **sarvena** das entsprechende fi. **sarvi** „horn (*pēᵋllē* „seite“ wird gebraucht, um das eine von zwei paarigen gliedern zu bezeichnen,

z. b.: lpLule *tšalᵋmē-pēᵋllē* „das eine auge; einäugig"). Auch im namen des hüftbeines findet man dasselbe „horn", das wohl den hüftbeinkamm oder den sitzknorren bezeichnen soll, und dieses horn ist dann auch in den namen des schenkelstücks oder „bratens" übergegangen. Die etymologie von **sarvi** ~ **čoarvve** ist bekannt: mordv. **śura**, tscher. **śur**, syrj. wotj. **śur** id., wogul. **sōr-**, **šōr-**, ⁺*sọr-* in **sōryp** „männchen vom elentier", ⁺*sọrp*, *šōrp* etc. „elentier", ung. **szaru**, **szarv** „horn", Setälä FUF II 258. Fi. **jorva** ist also nach meiner auffassung ein lehnwort aus dem lappischen. Qvigstad Beitr. s. v. *čoarbœllē*.

lp. *tšoɔkkeris-jauᵋrē* ortsname in Torne Lappmark > fi. **Jukkasjärvi**; die lappen sind hier autochthon und die finnen späte immigranten; der name wurde inzwischen so früh entlehnt, dass das kurze *ŭ* in der ersten silbe noch bewahrt war.

Im anschluss an diese wörter möchte ich noch ein paar andere wörter mit *j-* für lappische lehnwörter erklären, obwohl ich keine finnischen dubletten mit *s-* gefunden habe noch geographische beweise für lappischen ursprung geben kann:

lpTer ⁺*čalhk* „wolf" = fi. **jolkka** „varg, ulf; storätare; glupsk, mager".

lpN **čulkko**, Lule *tšul"ɔkō* „holzklotz, den man mit einer kette um den hals eines hundes bindet, so dass er die renntiere nicht verfolgen und beissen kann; floss an schleppnetzen", vgl. fi. **julku** „lång stör l. stock, stång; träd, hvarpå någonting rullas, rullstock; obäke, tamp; lång menniska, räkel; oformligt l. ofatt stor".

In einem worte scheint fi. *j-* einem lp. *č-* zu entsprechen, obwohl man nicht an entlehnung aus dem lappischen denken kann: lpN **čoanohas**, **-tas**, **-kas** „rangifer vectarius alteri rangifero habenis alligatus et posterior incedens, Ren, som bindes bag en anden Ren for att holde igjen og stoppe Farten, Løsren, Bagren", Lule *tšônuɔtis* id., vgl. fi. **jono** „linie, rad, sträcka, räcka, ramsa, fåra; stråk, riktning" (neben **jana**, **juna**, **juoni**). Diese etymologie ist jedoch sehr unsicher; zu **čoanohas** ist vielleicht eher lpTer ⁺*čĭoˌnne* (*ĭo* < *oa*) „gewöhnlicher offener od. gedeckter lappenschlitten" zu ziehen, wodurch die bedeutung von **čoanohas** eigentlich „schlittentier, d. h. hinter einen schlitten gebundenes renntier" wäre.

In einigen neueren nordischen lehnwörtern findet man anlautendes lp. *č-* = nord. *j-*; dieses *č-* geht aber zunächst auf ein dialektisches nord. *dź-* (< *g-*; Svenska Landsmålen I 60) zurück und ist kein beleg für eine entwicklung oder lautsubstitution *j-* > *č-*. Z. b.: lpLule *tšèɔttit*, Arjeplog †*čèhtut*, *čihtut*, Hatfjelddalen †*čitet* „hüten, weiden" < schwed. dial. (Rietz) Norrbotten, Vesterbotten, Jämtland **gjet** (**gj** = *dź*), norw. **gjæta** (**gj** jetzt = *j*) idem (< urn. *gāti--, an. **gǽta** > lpN †*gahttit*, Lule *kàɔttit* etc. „hüten"). Andere beispiele bei Qvigstad NL 15.

Ich glaube also gezeigt zu haben, dass lappisches *-ǯǯ-* nicht nur aus *-ńš-*, sondern auch aus *-ńj-* entstanden sein kann. Dies ist ein korollarium zu der schon früher in vielen fällen belegten lautregel, dass postkonsonantisches *j* im lappischen einen dentalvorschlag erhält. Finnisches anlautendes *j-* ~ *s-* = lappisches *č-* ist so zu erklären, dass die formen mit *j-* lappische lehnwörter sind.

Upsala.

Kalevipoegin toinen painos.

Kirjoittanut

U. Karttunen.

Kun Kalevipoegin painattaminen Viron oppineitten seurassa tuli keskustelunalaiseksi, oli Kreutzwald sitä mieltä, että Kalevipoeg ensiksi ilmestyisi vain vironkielisenä ja että käännöksen toimittaminen jäisi yksityisten asiaksi. Hänen ei kuitenkaan onnistunut ajaa tahtoansa läpi, sillä koko Viron oppineitten seura, missä saksa oli vallitseva kieli, asettui häntä vastaan ja päätti julkaista Kalevipoegin saksalaisen käännöksen seuraamana. Samalla näkyy kyllä olleen puhe sekä viron- että saksankielisien eripainoksien toimittamisesta,[1] mutta joko ahtaiden paino-olojen tai Viron oppineitten seuran vähäisten varojen vuoksi on ylipainoksia otettu vain teoksen saksalaisesta puolesta.[2] Mutta kun Kalevipoeg laajana virolais-saksalaisena laitoksena ei hintansakaan puolesta voinut saada juuri minkäänlaista menekkiä omien viroa puhuvien maamiestensä keskuudessa, ryhtyi Kreutzwald, ennenkuin Kalevipoeg lopullisesti oli valmistunutkaan, ajattelemaan varsinaisen helppohintaisen kansanpainoksen toimittamista. Tässä suhteessa hän sai kannatusta ystäviltänsä, varsinkin akateemikko Anton Schiefneriltä, joka tiedus-

[1] Verhandlungen der Gel. Estn. Ges. III: 1, siv. 86.

[2] Inland 1862, siv. 79.

teli painokustannuksia Suomessa, missä Kalevipoegin ensimäinenkin painos oli aiottu saattaa julkisuuteen.

Jo lokakuussa 1859 pyysi Kreutzwald Schiefneriä kyselemään kirjapainojen vaatimuksia Turussa ja Helsingissä, mutta huomasi niiden olevan korkeammat kuin Tartossa. Keskusteluja on kuitenkin jatkettu, koska Kreutzwald tammikuussa 1860 ilmoittaa suomalaisten vaatimusten olevan sangen otollisia ja samalla lisää: „jos kerran tulee painettavaksi, niin tapahtuu se joka tapauksessa Suomessa.“ Mitään päätöstä ei kumminkaan vielä tehty ja selvitys on kai etsittävissä siinä, ettei Kreutzwald, ahtaissa oloissa kun eli, uskaltanut ottaa yksin vastatakseen kaikista kustannuksista. Ei myöskään tarttolainen kirjanpainaja Laakmann, jonka puoleen Kreutzwald sillä välin oli kääntynyt, näy olleen halukas ottamaan Kalevipoegia kustantaakseen.

Marraskuussa 1860 kirjoittaa Kreutzwald taas Schiefnerille Kalevipoegista: „Kansanpainoksen toimittamiseen ei ole mitään mahdollisuutta. Teos tulisi käsittämään noin 16 arkkia, jos se painettaisiin suomalaisen Kalevalan tavoin kahteen sarekkeeseen samalle sivulle; tuhannen kappaleen painoksesta Laakmann vaatii 19 rp. arkilta — —. Toinen vaikeus on Tarton sensuurista, joka asettaa paljon vaikeuksia, niinpian kun Kalevipoeg on tuleva virolaisten käsiin. Jos yrityksestä kerran tulisi tosi, pitäisi koettaa eikö olisi mahdollista jonkun verran laajentaa tarttolaista ahdasmielisyyttä ylipainoviranomaisten luona. Kun sattumalta kirjoitatte Suomeen, olisi minulle mieluista siellä kysellä, minkä verran vaativat painoarkilta. Kun Sachssendahl vainaja muutamia vuosia sitten tiedusteli Helsingistä, oli eräs sikäläinen kirjapainaja pyytänyt 1,200:n painoksesta 15 rp. arkilta. Jos nykyiset hinnat ovat samat, silloin olisi suuri etu toimittaa painaminen Suomessa, missä painotuotteiden tarkastus myös on vapaampi.“ Samalla kun Schiefner täytti tämän pyynnön, ryhtyi hän toimiin vapauttaakseen Kreutzwaldin yrityksen taloudellisista huolista ja muodosti jonkinlaisen kannatusyhtiön Kalevipoegin hyväksi.[1]

[1] Siihen viittaa Kreutzwald kirjeessään Schiefnerille $^{24}/_{1}$ 1861: „Nach dem von Ihnen vorgeschlagenen Plan, den Preis eines Exemplares auf 50 à 60 Kpk. festzusetzen, würde die Möglichkeit geboten, den Herren

Keväällä 1861 päätettiin vihdoin painattaa Kalevipoeg Kuopiossa P. Aschanin ja kumpp:in kirjapainossa ja olisi teoksen pitänyt valmistua saman vuoden kuluessa. Mutta kirjapaino ei näy erityisesti kiiruhtaneen työtä; õ kirjasimen hankkiminen vei noin viisi kuukautta. Tästä vitkastelusta kirjoittaa KREUTZWALD: „Muutoin olen tähänastisten kokemusteni nojalla kyllin oppinut tuntemaan suomalaisia kirjapainoja, että heidän aikamääräyksensä ovat aivan yhtä tarkat kuin hra Laakmannin Tartossa, ja paraassa tapauksessa joutuu painos valmiiksi syksyllä 1862. Jos viisikuukautinen viivytys on tapahtunut vain yhden kirjasimen vuoksi, olisi varmaan ollut tarkoituksenmukaisempi latoa õ:n asemalle ö, sillä se on kansankirjassa aivan samantekevä." Painatus edistyi kuitenkin nopeammin kuin KREUTZWALD luuli. Ensi arkki sai painoluvan syyskuussa 1861 ja keväällä 1862 valmistui „Kalewi poeg. Üks ennemuistene Eesti jut, Kaheskümnes laulus."[1]

Kalevipoegin ensimäisessä painoksessa esiintyvästä horjuvasta oikeinkirjoituksesta näkyy SCHIEFNER huomauttaneen KREUTZWALDille, joka sen johdosta kirjoittaa (24. I. 1861): „Oikeinkirjoitukseen nähden olen Teidän kanssa yhtämieltä, sen täytyy osoittaa suurempaa yhdenmukaisuutta, kuin mitä ensimäisessä painoksessa voitiin saavuttaa. Tässä asiassa emme koskaan voineet tulla pastori REINTHALin kanssa yksimielisiksi, minä pelkäsin häneu toisinaan menevän AHRENSin ja

Actionären auch Zinsen zu zahlen, doch fürchte ich, dass ein so hoher Preis der Verbreitung des Werkes hinderlich sein könnte. Der Ehste giebt nicht gern sein Geld für ein weltliches Buch aus." — Jo $^{29}/_{10}$ 1859 oli KREUTZWALD kirjoittanut SCHIEFNERille: „Es wäre daher wohl eine schöne Sache, wenn es Ihnen gelingen würde dazu Geld loszueisen, um eine Ehstnische Volksausgabe zu Stande zu bringen."

[1] Mainittakoon tässä sivumennen, mitä KREUTZWALD kirjoitti SCHIEFNERille ($^{25}/_{7}$ 1871) virolaisen kirjallisuuden menekistä: „— — das fromme Reval und Ehstland hat ja durchgängig eine Herrnhutische oder pastorale Färbung, wer wird dort ein weltliches Buch lesen? Der Absatz für die profane ehstnische Literatur existiert ja nur in Livland, namentlich im Fellinschen Kreise und im Odenpähschen Kirchspiel des Dörptschen Kreises. Dort haben der Kalewipoeg wie die Eestirahwa ennemuistesed jutud ihren Leserkreis gefunden — —."

ja muiden suomiystäväin [„Fennomannen“] kanssa liiallisuuksiin kaksoiskonsonanttien poistamisessa. Missä niitä selvästi huomaa lausumisessa, siinä ajattelen täytyy kirjakielen mukautua kansan puheen mukaan; sitäpaitsi on liian laajalle ulotettu uudistus kerrassaan vahingollinen kansankirjalle. Tri Bertramin viime vuonna Inlandissa antama sääntö, määrätä kahdennus ajankulutuksen mukaan, on sangen huomattava, mutta välistä ei tälläkään säännöllä selviydy. Sanat hakka, seppa, lukku j. n. e. ovat varmasti pitemmät kuin mina, sina, tema j. n. e. Jos aikanne kerran sattumalta sallii hra Wiedemannin kanssa läpilukea yhden laulun Kalevipoegia oikeinkirjoitukseen nähden, pyydän merkitsemään teidän yhteiset huomautuksenne lyijykynällä reunaan sekä toimittamaan tarkastetun laulun minulle malliksi. Sen kautta osoittaisitte minulle suuren rakkaudentyön.“ Nähtävästi ovat Schiefner ja Wiedemann tehneet Kreutzwaldille hänen pyytämänsä palveluksen; ainakin ovat he olleet avullisia korjausluvussa.[1] Tasoituksia ja korjauksia on tapahtunut runsaasti; sellaiset ensimäisen painoksen muodot kuin kuninga*lle*, jälgede*lle*, radade*lle*, murdema*tta*, veerema*tta* ovat oikaistut, *õe* diftongin sijalla on *õõ*, esim. rõõm, võõras.

Myös Kalevipoegin sisällyksessä teki Kreutzwald muutamia tasoituksia, siloitellen säkeitä XIII:ssa ja XIV:ssä ja jättäen pois eräitä kymmeniä XV:stä laulusta, joita kritiikki oli ankarimmin kohdellut.[2] Näin tuli Kalevipoegin toinen painos, minkä mukaan seuraavatkin ovat toimitetut, sisältämään 18,993 säettä, kun ensimäisessä painoksessa oli säkeitä 19,047.

Schiefnerin avustus oli Kreutzwaldille suuriarvoinen Kalevipoegin toisen painoksen toimittamisessa ja hänen ystävällistä väli-

[1] Kreutzwald kirjoittaa Schiefnerille 20/5 1861: — — — bitten Sie unsern Freund Wiedemann die angestrichene Correctur gefälligst durchsehen zu wollen, er wird darin noch manche Inconsequenzen finden — —.“

[2] Kirjeessä 20/5 1861 Schiefnerille mainitsee Kreutzwald: „Mit der Purification des Textes war der Verfasser strenger, bis auf die Erbsenkanonade ist alles Anstössige entfernt worden. Die verhängnissvolle Quelle wurde zwar nicht ganz verschüttet, jedoch die Thatsache so unbefangen erzählt, dass daran Niemand Anstoss wird finden können. Das wuchernde Unkraut ist mit Stumpf und Stiel ausgerottet, wie Sie sich selbst daran überzeugen können.“ Vrt. Inland 1861, siv. 89—90.

tystään sai Kreutzwald vähän myöhemminkin kokea kääntyessään O. Donnerin, Suomalais-ugrilaisen Seuran perustajan ja nykyisen esimiehen, ehdotuksesta Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran puoleen pyynnöllä että Seura ottaisi julkaistakseen hänen satukokoelmansa „Eestirahwa Ennemuistesed jutud".

Ein mongolisches liebeslied.

Niedergeschrieben, transkribiert, übersetzt und erklärt von

A. D. Rudnev.

---

1 *вēDžɪŋχə χo'ťɒ(t) вélgīg bàr'ūlsɒ*
вījjən allɒk вàėlɪŋDza (ja χu)
вījjə вījjənt èrχɪlə sūDɒk
DɒnDɒ (la) suni mān(ɒ) Džàrgɒl (Da χu)

5 *nɒrɪn DɒnDɒ norgāt вàėχɒ'tš'ɪ*
nɒrūn allɒk nogɒsɒ (Da χu)
nūtsgᵘē χànɪlsɒ вiDDəŋ χojjɒrīɪ seDχɪl
Dūjχa Dūjχəɢᵘē bolɒɒl irDžɪl o'tš'ɪχɒ вàėχɒ (Da)

arᵘīŋχɒ nūrɒnDɒ šambɒɒk
10 *àŋgɪrīɪ DzɒlDzɒg χᵒrχɪ*
amɒrɒk вiDDəŋ χojjɒrīɪ seDχɪl
DūjDžɪl Dūjχəɢᵘē bolɒɒl irDžɪl o'tš'ɪχɒ вàėχɒ (Da)
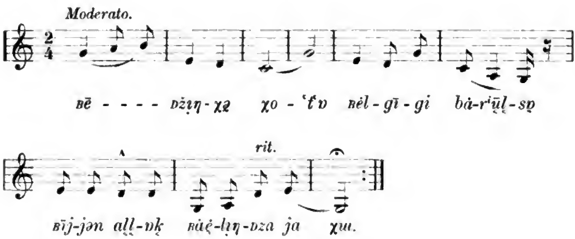
ergən Dēgūr ergēt вàėχɒ'tš'ɪ
èlē вiššɪ èrɪwəχī (Da χu)
15 *enūn вiDDəŋ χojjɒrīg seDχɪl salɒχɒ get вàėχɒ['tš'ɪ]*
èrlɪgēs umnū Dàėsɒ ɢᵘī(ťɒ)

t̔al̥ᵛī̥ y̥l̥āŋ t̔osīg. χṏt̔alak̔tš̔ị
t̔ȧẹgɒ̥ ʙorəl̥ɒɢᵛī̥ t̔ōsɒ (ᴅa χɯ)
t̔aɯɒŋχɒ̥ y̥χānīgị sėlʙịŋχɐ̥ sy̥k̔ts̔ị
20 *t̔ȧẹᴅžəgᵛē ᴅžāl̥χɒ̥ gurᴅā (ᴅᴅa χɯ)*

arɯɒŋχɒ̥ t̔aɯɒnī sarᵛī̥ ɢėrəl
arɯɒn ᴅəŋgī̥ ɢėrəl š̔ū
amɒrɒk̥ ʙiᴅᴅəŋ χojjɒrīg seᴅχịl
sal̥ɒχəɢᵘē meta sanānᴅɒ sy̥nɒ

25 *χȯrịŋχɒ̥ t̔aɯɒnī sarᵛī̥ ɢėrəl*
χȯrịn ᴅeŋgī̥ ɢėrəl (ᴅa χɯ)
χojjɒr seᴅχịl χol̥ɒɒχəɢᵘē sy̥χɒ
ertnī iragel (ᴅa χɯ)

ᴅal̥ᵛē l̥amᵛī̥ ȧᴅᴅịs
30 *ᴅȧẹrl̥ɒ̥ χantārɒ*
ᴅžȧrgɒl̥ɒ̥ nȧẹrɒl̥ᵛījā.

Übersetzung.

1 In der stadt Peking ist glückbringend die bunte lerche; für das zärtliche liebespaar ist die nacht voller wonne.

5 Mitten auf dem see tummelt sich eine buntgefiederte ente; mögen die gefühle von uns beiden, die wir uns heimlich zusam-

mengefunden haben, übereinstimmen oder nicht, wir werden immer wieder zusammentreffen.

9 Auf dem nördlichen see tauchen die jungen turpanenten, die niedlichen; mögen die gefühle von uns beiden, die wir freunde sind, übereinstimmen oder nicht, wir werden immer wieder zusammentreffen.

13 Was über dem felsenufer kreist, ist nicht ein habicht, nein, ein schmetterling; unsere gefühle zu einander sind derart, dass wenn uns jemand trennen wollte, es ausser dem todesgotte kein anderer feind tun könnte.

17 Es wird der rote steppenstaub aufgewirbelt, der staub von dem lieben grauschimmel; der da seine kentnisse in den fünf wissenschaften erweitert, ist der jugendliche taidschi Gurda(d?).

21 Das mondlicht am 15-ten (des monats), nicht wahr, es gleicht dem scheine von 10 kerzen; die gefühle von uns zwei freunden sind derart, dass wir unzertrennlich zu sein meinen.

25 Das mondlicht am 25-ten (des monats) gleicht dem scheine von 20 kerzen; dass zwei seelen zusammengekommen sind, die nicht von einander lassen können, ist (wohl) die folge früherer segenswünsche.

29 Mit dem segen des Dalai Lama wollen wir allesamt uns freuen und fröhlich sein!

Erläuterungen.

Das vorliegende lied ist von mir am 7-ten juli 1901 im Gusino-oserschen kloster in Transbaikalien nach den worten eines umherziehenden bettelmönches aus Urga mit namen Murui Dardža niedergeschrieben worden, und zwei jahre darauf hörte ich es noch einmal von demselben manne in Urga. Der sänger nannte es das Pekinger lied, augenscheinlich, weil im ersten verse diese stadt erwähnt wird. Nach den worten des lama ist dieses lied im fürstentum des Burdžigan Džandžing beile entstanden, das an der Čoiring-strasse liegt, einer der grossen karawanenstrassen zwischen Urga und Kalgan, am Barun-Darchan-berge.

Dieses lied trägt an einigen stellen die spuren chinesischen einflusses: ausser der erwähnung Pekings finden wir z. b. den in
2 der Mongolei fast gar nicht gebräuchlichen vogelnamen *bàę̀lιηᴅza*, der dem chinesischen **peh-ling** entspricht.[1]

Der vogel wird glückbringend genannt, da in der mongolischen poesie die singvögel überhaupt als glücksträger gelten. Das wort *ʙèlgīg* entspricht nach der ansicht des Chambo Lama Agvang Dordžijev dem worte **tülge** „das wahrsagen" (in glücklicher beziehung).

Im worte *χo'fᴅ(t)* fällt beim singen die postposition des locativus *t* fort.

χᴅ, χę sind suffixa diminutiva.[2] An dieser und an einigen anderen stellen sind sie nur um des versmasses willen hinzugefügt.

ja χu ist ein refrain, der entweder keine bedeutung hat oder dazu dient den gedanken zu betonen. Ein ähnlicher refrain ist *ᴅa χu* (4, 6 u. s. w.). Zur selben kategorie gehört auch die silbe *l̥a* (4). Derartige ergänzungssilben habe ich in klammern gesetzt, da es lange nicht alle sind, die der sänger einschiebt. Der Mongole geht sehr willkürlich mit dem texte um und schiebt viele unnütze silben ein, nur um den text der musik anzupassen. Über die metrik mongolischer lieder haben bis jetzt nur prof. A. M. Pozdnějev[3] und dr. G. J. Ramstedt[4] geschrieben. Nach der meinung

[1] Über diesen vogel finden wir in dem bekannten werk von Williams „The middle kingdom" (I, s. 333) folgende zeilen (auf welche mich herr O. E. Brackmann hingewiesen hat): „The shrill notes of the field lark (Alauda coelivox and arvensis) are heard in the shops and streets in emulous concert with other kinds — these larks becoming at times well-nigh frantic with excitement in their struggles for victory. The Chinese name of **peh-ling** or „hundred spirits" given to the Mongolian lark, indicates the reputation it has earned as an active songster; and twenty-five dollars is not an uncommon price for a good one".

[2] Vgl. meine „Лекціи по грамматикѣ монг. письм. яз., читанныя в 1903—1904 ак. г." СПБ. 1905. s. 67.

[3] Образцы народной литературы монгольскихъ племенъ s. 320.

[4] О монгольскихъ былинахъ. (Труды Троицкосавско-Кяхтинскаго отд. Приамурскаго отд. Имп. Русск. Геогр. Общ. B. III. h. 2—3, s. 51.)

des ersteren lassen sich gar keine regeln für die mongolische metrik aufstellen. Prof. Pozdnějev suchte die regeln der metrik in versen, die von ihm in der schriftsprache aufgeschrieben waren; eine solche wiedergabe aber giebt uns keine vorstellung davon, wie die mongolischen verse in der rede und im gesang ausgesprochen werden. Dr. Ramstedt stellt einige metrische regeln für die mongolische epische poesie auf, und zwar auf grund von gedichten, die er selbst gesammelt hat, die aber leider bis jetzt noch nicht veröffentlicht worden sind. Ein definitives urteil über die mongolische metrik wird man erst fällen können, wenn eine grössere anzahl mongolischer gedichte in phonetischer transkription herausgegeben sein wird.

5 Die verbalformen *ʙȧė̜χʋʻtšʻį, χëtalak‘tšʻį* sehe ich grammatikalisch als „nomina actoris“ an.[1] Der bedeutung nach stellten meine kommentatoren es der form auf *-ʋk̜ ak‘tšʻį* gleich (nomen usus + nomen actoris). Privatdozent Vl. L. Kotvicz hat mir vorgeschlagen, diese form als *-χʋ (χa) + ak‘tšʻį* anzusehen (nomina futuri + actoris). Jedenfalls ist es eine interessante form.

6 Der vergleich des liebesverhältnisses mit dem leben der ente ist auf chinesischen einfluss zurückzuführen, da in China die ente als symbol der ehe („conjugal fidelity“[2]) gilt.

8 *ɒüjχa* ist gleichfalls anscheinend chinesischen ursprungs. Im chinesischen heisst **duj** oder **duj-fu** „passen, übereinstimmen“; ferner bedeutet **duj** „das paar“. Nach angabe der Mongolen bedeutet es „übereinstimmen, harmonieren“ vom stammworte *ɒüj*, das mit „ebenso, auf dieselbe weise“ übersetzt werden kann. Es giebt übrigens ein burjätisches adjectivum *ɒüjťʻē*, welches soviel wie „sich anpassend, zu etwas geschickt“ bedeutet.

10 Als symbol des liebesverhältnisses erscheinen hier die jungen der turpanente (турпан; Vulpanser casarcav. rutila).[3]

14 Ein negativer vergleich, — diese poetische form ist für die mongolischen epischen und lyrischen gedichte sehr charakteristisch

---

[1] G. J. Ramstedt, Ueber die konjugation des Khalkha-mongolischen. 1902. s. 41; vgl. auch s. 103 (MSFOu. XIX).

[2] Williams, op. cit. I. s. 340.

[3] Г. Н. Потанинъ, Очерки Сѣв.-западн. Монголіи. II, s. 145.

und kommt sehr häufig vor. Darin stimmen meine beobachtungen nicht mit denen prof. Pozdnějev's überein, der entschieden behauptet, dass negative vergleiche in der mongolischen poesie gar nicht zu finden seien.[1]

15 (und auch 23) *χojjvrïg* ist augenscheinlich ergänzung zu *salvχv*, obwohl es von ihm durch das wort *seɒχil* getrennt ist.

16 *ėrlïk χāv* — der fürst der hölle, der richter der toten.

18 *t'àėgv* (in der schriftsprache **tajgan**) bedeutet „jung", wird haustieren als schmeichelname beigelegt; z. b. *t'àėgv noχχ°ē*.

ʙorɔlvɢ°ïį ist anscheinend aus *ʙorv* und *allvķ* zusammengesetzt. Es bedeutet „grauschimmel mit bestimmten weissen streifen". Solche pferde, wie auch *(χarv) χшχa*, pferde von stahlgrauer farbe, werden von den Mongolen für besonders edel gehalten und darum nicht selten den göttern geweiht.

19 *t'awvn uχāv* — die fünf wissenschaften, d. h. 1) philologie, 2) logik und philosophie, 3) die esoterische buddhistische wissenschaft, 4) medizin, 5) technologie, mechanische künste.[2]

20 *t'àėɒžï* — prinz, edelmann, nachkomme des Čingis-chan.

ɒžālχv — bedeutet „klein, wenig"; wird sehr häufig in der mongolischen umgangssprache gebraucht, findet sich jedoch in keinem von den bis jetzt herausgegebenen wörterbüchern.[3]

gшrɒā (ɒɒa). Murui Dardža sieht in diesem worte einen eigennamen; meiner ansicht nach ist es eine entstellung des mandschurischen wortes **ukeri da** — der höchste beamte an einem orte überhaupt.[4]

21 Der 15-te tag des monats — vollmond. Es ist hier von 10 kerzen die rede, weil dem Mongolen als nomaden das licht von 10 kerzen besonders feierlich und stark erscheinen muss; anderer-

[1] Op. cit. s. 319.

[2] Buddhistische Triglotte, herausgegeben von A. Schiefner. St. P:burg. 1859. s. 19*.

[3] Vgl. das handschriftliche lexikon des Uljassutaischen dialekts von F. Minin, 1891: „мало, маленькій — дзáлхаи". (Asiatisches Museum der Kais. Akademie der Wissenschaften in St. P:burg.) Im burjätischen dialekt findet es sich auch in den formen *ɒzāχv*, *zāχv*, *ɒžālχv*; die letztgenannte form wird auch als kosewort gebraucht.

[4] Захаровъ, Маньчжурско-русскій словарь. СПБ. 1875. s. 146.

seits aber kann die zahl 10 *arwvn* auch der alliteration wegen gewählt sein.

22 *š'ū* = *ʙiššį jū*.

25 Am 25-ten des monats ist das mondlicht natürlich schwächer. als am 15-ten, sodass der vergleich als misslungen zu bezeichnen ist. Augenscheinlich ist auch hier die zahl nur der alliteration wegen gewählt.

28 *iragel*. Wir würden hier die umgangssprachliche form *jörᵊl* erwarten.[1]

29 Obwohl das lied ein typisches lyrisches volkslied ist, ist ihm dennoch ein rein buddhistischer schluss angehängt: es wird der segen des Dalai Lama herabgefleht.[2]

*

Zum schluss einige worte über die transkription. Als grundlage habe ich das system des prof. E. N. Setälä angenommen in der weise, wie es von dr. Ramstedt in seinen die mongolische sprache behandelnden werken durchgeführt wird. Eine abweichung von diesem system besteht in der einführung des zeichens *ḷ* (ein hinteres „l", das dem russischen л sehr nahe kommt, ohne ihm jedoch völlig zu entsprechen, das aber ganz verschieden von *l* ist).

Das converbium conditionale vom zeitwort „werden", das meinem gehör nach *ʙoḷχv* und nicht *woḷχv* klingt, schreibe ich *ʙoḷwvḷ* und nicht wie Ramstedt *woḷwvḷ*.

Indem ich diesen ersten versuch der darstellung einer wenn auch nur kurzen zusammenhängenden probe der mongolischen umgangssprache in wissenschaftlicher phonetischer transkription[3]

---

[1] G. J. Ramstedt. Das schriftmongolische und die Urgamundart phonetisch verglichen. JSFOu. XXI,2. s. 46.

[2] Vgl. A. M. Pozdnějev, op. cit., die letzte strophe des liedes auf s. 78.

[3] Die transkription des prof. Pozdnějev ist, wie schon oben erwähnt, von der schriftsprache beeinflusst. In den kürzlich von prof. W. Grube herausgegebenen wertvollen „Proben der mongolischen umgangssprache" (Wiener Zeitschr. f. d. Kunde d. Morgenl. XVIII Bd.) ist die sogenannte gröbere transkription zur anwendung gekommen, d. h. die mandschurische transkription der mongolischen worte ist mit lateinischen buchstaben genau wiedergegeben.

dem urteile der gelehrten unterbreite, spreche ich zugleich die hoffnung aus, dass sie mich auf etwaige fehler aufmerksam machen werden.

Es wird mir eine genugtuung sein, wenn meine arbeit den anstoss zur herausgabe weiterer proben mongolischer lyrik geben würde.

Meinem kollegen herrn W. S. Held, der mir in dieser arbeit mit seiner kenntnis der deutschen sprache beigestanden hat sowie herrn akademiker C. Salemann, der die freundlichkeit gehabt hat, mir bei der korrektur einige wertvolle ratschläge zu erteilen, bin ich zu herzlichem dank verpflichtet.

St. Petersburg, den 13. november 1905.

Några aktstycken belysande Etnografiska museets förhistoria.

Meddelade af

THEODOR SCHVINDT.

Utdrag ur Viborgska studentafdelningens protokoll 1874—76.

Den 3 Oktober 1874.

§ 4.[1]

Kurator [O. DONNER] ville, med anledning af en i förra nrt af Kaukomieli[2] i sammanhang med reflektioner öfver den nybildade folkupplysningsföreningens verksamhet uttalad uppmaning till afdelningens medlemmar, att å sin sida söka medverka till upplysningens spridande inom Gamla Finland, till diskussion framställa frågan, huru afdelningen verksammast kunde bidraga till spridande af upplysning om sin landsort och detta på ett fält, som i våra dagar med mycken ifver och framgång bearbetas, näml. det etnografiska. Under ett besök i Stockholm senaste höstsommar hade kurator varit i tillfälle att se hvad man i detta afseende genom god vilja och vaket intresse kunde åstadkomma. Derom vittnade dr. Hazelii

---

[1] Under ifrågavarande läseår var Viborgska afdelningens inspektor professor WILHELM LAGUS, kurator doktor (sedermera professor) OTTO DONNER, protokollist magister (sedermera doktor och finska normallyceets rektor) ADOLF STRENG, hvilka i protokollet på sedvanligt sätt benämnas *inspektor*, *kurator* och *undertecknad*.

[2] Afdelningens tidning.

etnografiska museum derstädes. Från en anspråkslös början, med insamlande af genuina kulturföremål från skilda landsorter i Sverige, hade denna samling genom det intresse den hos allmänheten väckte och de talrika bidrag, som från alla håll började tillströmma, småningom nått en grad af rikhaltighet och fullständighet, som i förening med en utmärkt uppställning gjorde densamma till en högst viktig källa för den etnografiska kännedomen om Sveriges folk. Förfogande öfver flere rum erbjöd detta museum en särdeles åskådlig bild af folkets lif i särskilda trakter af Sverige genom konstnärligt utförda, trogna afbildningar af folktyper, iklädda sina resp. nationaldrägter och omgifna af de husgeråd och andra föremål, hvilka i verkligheten bilda folkets omgifning. Kurators uppmärksamhet väckte särskildt, att i denna samling ej ens Lapparne saknades, hvilka dock äfven för våra samlingar äro så godt som främmande.

Till åstadkommande af någonting dylikt för vårt land ansåg kurator, att studentafdelningarna äfven borde kunna bidraga, och främst vår afdelning, hvilken för en samling af detta slag i sin hemtrakt säkert skulle finna det rikaste och intressantaste material. Så kunde småningom ett etnografiskt museum fås till stånd, som kunde bli af stor historisk betydelse. Man har t. ex. ofta ord, men känner ej de dermed betecknade föremålen. Såsom bevis på, hurusom äfven skenbart obetydliga ting kunde erhålla betydelse för en sådan samling, anförde kurator, att någon till ofvannämnda museum sändt ett klappträd, hvilket därigenom, att det gaf anledning till föräringar af dylika af annan art, från andra orter, äfven det kunde bli ett kulturhistoriskt bidrag af värde. Så ansåg kurator, att t. ex. samlingar af modeller till båtar och plogar — bland hvilka senare åtminstone nordvestra Finland egde en gaffelplog af genuin konstruktion — för vårt land kunde erbjuda mycket af intresse. Derför ville kurator till afdelningens bepröfvande hemställa, huruvida icke i antydt syfte mycket kunde göras genom att afdelningens enskilda medlemmar, hvar på sin ort, samlade för densamma utmärkande kulturföremål och man sedan med gemensamma krafter skulle anskaffa i naturlig storlek utförda figurer — dessa af flere skäl att föredraga framför hos oss använda dockor —

hvilka sedan skulle beklädas och med sina resp. kulturföremål omges.

Afdelningen gaf enstämmigt sitt bifall och sitt lifliga intresse för det af kurator till tals väckta företaget tillkänna och anmärkte undertecknad [A. Streng] derjemte, att det vore nödigt att snart få detsamma i gång, emedan många af de former, i hvilka den genuina kulturen mest karaktäristiskt uttryckte sig, redan voro i fara, att under vår tids nivellerande inflytande utplånas.

Inspektor [W. Lagus] ville ännu längre utsträcka vigten af ett sådant företag, som detta, och dervid särskildt betona den språkliga synpunkten. Ordets ljud gör för språkforskaren mången gång icke tillfylles, han behöfver ofta äfven det motsvarande föremålets form, dess hela, konkreta gestalt. Så ser man t. ex. hur inom den grekiska språkvetenskapen afbildningarna allt mer börja intränga vid undervisningen. Dessa skänka studiet ett dubbelt intresse och underlätta mångdubbelt minnet. Motionen var af vigt ej blott i arkeologiskt afseende, utan i allmänhet för uppfattandet af folkets hela andliga kultur.

Häri instämde kurator [O. Donner] och nämnde tillika, att i ifrågavarande afseende redan för Lapparne gjorts mer än för Finnarne. En läkare i Stockholm hade näml. utgifvit ett arbete, som omfattade Lapparnes hela lif, och deri också för hvarje omnämndt föremål tillika gafs en bild af detsamma.

Civis Bernt Grotenfelt erinrade äfven om vigten af forskningar i socknearkiverna.

Inspektor [W. Lagus] framhöll, att det vore bäst, för att först få intresset väckt, att börja samla konkreta föremål, såsom drägter etc. „Hufvudsaken är: samlen och låten veta, att I samlen“, hade Hildebrand d. ä. i Sverige engång sagt. Det ena skulle sedan gifva anledning till det andra, och man kunde en gång se hela historien sålunda framstäld i bild.

Ämnen funnes, nog öfverallt och på alla områden, yttrade kurator [O. Donner], blott man komme att egna dem sin uppmärksamhet. Så hade han, en gång tillfrågad om ursprunget till namnet Lapp, kunnat upplysa endast, att det förekom i talrika ortsnamn; men kanske kunde just en samling och sammanställning af

sådana jämte dermed i förbindelse stående traditioner leda på spåret. Prof. Virchow hade fäst sig vid, att en del karelare hade ljusa ögon, andra mörka och hade i anledning deraf frågat, om våra naturforskare gjort iakttagelser på foglar och fiskar. ifall deras ögon visade skiftningar med stigande breddgrader; detta kunde nämligen belysa den uppstälda hypotesen, att människans ögon och anletsdrag i allmänhet ljusna ju mer man nalkas norden.

På väckt fråga om lokalen för en blifvande samling, föreslog kurator, att afdelningen först inom sig skulle söka att bilda samlingen någotsånär fullständig och sedan förära den till universitetets etnografiska museum. Man borde blott intet förakta; ty först när man har något, vet man hvad som fattas, och borde man icke glömma, att alltid noga benämma hvarje föremål jemte uppgift om dess ändamål och förekomst. I Stockholm hade kurator sett en kopp med ett litet bladlikt handtag vid sidan, hvars landsortsnamn var „kousa". Detta ord mötte honom första gången i svenskan, men det befanns sedan vara ett indogermaniskt ord, som går ända till sanskrit och hvilket äfven i finskan återfinnes i „kousikka" och „kauha"; samma föremål begagnas hos Lapparne att äta soppa med.

Ur arkiverna skulle man utan tvifvel få kännedom om åtskilliga seder och bruk, som kunde vara rätt intressanta, ehuru de förblifvit obeaktade. Härvid fäste inspektor [W. LAGUS] äfven uppmärksamheten vid de simpla länsmansarkiverna, hvilka ofta kunde innehålla saker af vigt för lifvet i landsorterna.

Civis GROTENFELT anmärkte, att redan den kommande julferien kunde lemna ett godt tillfälle till att börja på, för att icke tala om det som sommarferierna erbjöde.

Af undertecknad [A. STRENG] påpekades fördelen deraf, att genom dylika samlingar en lifligare beröring med folket befrämjades, hvilken på bägge sidor vore helsosam.

Såsom ett resultat af det intresse afdelningen visat för den diskuterade frågan, föreslog inspektor [W. LAGUS], att någon ville redogöra för källor af hithörande slag som på hans ort vore att räkna på. Då civis CONRAD ZILLIACUS påminte om det intresse en samling af de i Gamla Finland begagnade qvinnobroscherna med

sin mångfald af former och rikedom på sirater, kunde ega, yttrade insp., att guldsmederna kunde lemna månget kulturhistoriskt bidrag genom de dyrbarheter som hos dem mången gång bevarades. — Civis HEINRICIUS framvisade ett gammalt mynt tillhörande det bekanta Kronoborgska fyndet och lofvade att från nämnda ort söka skaffa flera dylika.

Sedan ännu några fynd omtalats yttrade insp. [W. LAGUS], att det nu diskuterade företaget fordrade många förenade krafter, och uppmanade han derför afdelningens medlemmar, att de, hvar på sin ort, måtte söka att arbeta för detsamma och afslöts dermed diskussionen.

Den 6 Februari 1875.

§ 5.

Civis BERNT GROTENFELT framstälde, huruvida det ej vore skäl att å ett ställe sammanföra de föremål af etnografiskt intresse, som af afdelningens medlemmar, i och för bildande af ett museum, under julferierna blifvit samlade. I detta förslag instämde afdelningen och ansågs tillika att dessa föremål kunde förevisas på något veckomöte. I anledning häraf frågade kurator [O. DONNER], om någon under sistförflutna ferier sett någon kantele, hvilket ej varit fallet. Härvid framhölls af flera, att desamma i Viborgs län redan voro ganska sällsynta och i dess södra del snart sagdt alls icke kunde anträffas. Kurator [O. DONNER] anmärkte, att kantele väl borde finnas i trakten af Sordavala. I Estland skall den redan vara försvunnen. Det vore af stort intresse, att kunna samla dylika af olika former; äfven hos Tscheremisserna förekom en kantele, som ganska mycket liknade vår. Civis HYNÉN framhöll, att man i Savolax nog påträffar dylika. Han hade nyligen hos pastor Neiglick därstädes sett tvenne sådana och trodde civis HYNÉN, att ägaren äfven vore villig att åt afdelningen afstå desamma samt åtog sig att hos honom i sådant afseende förfråga sig. Civis GROTENFELT trodde sig äfven från sin hemort kunna anskaffa en sådan. Härvid erinrade kurator [O. DONNER] om vigten att från skilda orter erhålla dylika, då man komme i tillfälle att se de olika

modifikationer och förändringar densamma undergått. De nya instrumenterna, yttrade kurator, undanträngde alltmer de gamla. Sålunda hade kurator för en tid sedan i Lappmarken velat höra en trolltrumma, men hvarken i Finland, Sverige eller Norge kunnat anträffa en dylik. En sådan saknar äfven vårt etnografiska museum, under det att museerna i Stockholm och Kristiania äro rikt försedda med dylika. Härefter öfvergick diskussionen till på skilda orter i Östra Finland förekommande plägseder, hvarvid kurator yttrade, att om afdelningens medlemmar ville hvar på sitt håll uppteckna sådana och desamma sedermera af afdelningen utgåfvos, detta skulle komma att utgöra en aktningsvärd produkt af afdelningens verksamhet.

Den 22 Januari 1876.

§ 3.

Kurator [O. DONNER] meddelade, att bestyrelsen för den allmänna finska industriutställningen föreslagit att afdelningen vid expositionen skulle utställa folkdrägter och etnografiska föremål från Östra Finland och skulle derföre anhållan göras om ett visst antal qvadratalu till utrymme för de exponerade varorna. Alldenstund några veckors uppskof med anmälningen icke skulle omöjliggöra erhållandet af plats för expositionsartiklarne, lemnades afgörandet af frågan till påföljande möte.

Den 12 Februari 1876.

§ 2.

Med anledning af att fråga blifvit väckt att gifva utställningen af etnografiska föremål vid expositionen instundande sommar en större utsträckning, föreslog kurator [O. DONNER], att till öfriga afdelningar skulle sändas en uppmaning af följande lydelse: „Då Viborgska afdelningen beslutit att vid allmänna utställningen i Helsingfors instundande sommar framställa en fullständig bild af en karelsk bondstuga jemte figurer i folkdrägt inom densamma och för detta ändamål begynt insamla penningebidrag, men emellertid

fråga blifvit väckt, att gifva utställningen en större omfattning, så att etnografiska föremål, drägter o. s. v. äfven från andra orter af vårt land blefve exponerade, har afdelningen i detta afseende velat vända sig till öfriga afdelningar inom universitetet med en vänlig uppmaning, att desamma ville en hvar med föremål från dem närmast liggande trakter söka deltaga i utställningen. Äfven om dylika samlingar icke kunde till expositionen fullständigt åstadkommas, eller der ej finge i sin helhet plats, skulle dock de samlade föremålen utgöra ett synnerligen värdefullt etnografiskt material, som måhända framdeles öfverlämnadt till universitetets samlingar, i hög grad komme att öka desamma.

I händelse N. N. afdelning bifaller till förslaget, behagade den utse en medlem i en för alla afdelningar gemensam styrelse, som egde att vidtaga de närmare åtgärderna för expositionen."

Afdelningen biföll till förslaget.

Såsom kändt biföllo samtliga studentafdelningar till detta viborgska afdelningens förslag. Vid allmänna finska konst- och industriutställningen i Helsingfors om sommaren 1876 utställdes stugor, grupper och etnografiska föremål från alla delar af vårt land och påföljande höst uppställdes det samlade materialet i en särskild lokal i gården nro 15 vid Alexandersgatan.

Detta var början till Finska studentafdelningarnes etnografiska museum, som, sedan det under de 17 följande åren blifvit betydligt utvidgadt, från 1894 års början öfvertogs af finska staten.

Helsingfors.

Eine germanische Wortsippe im Finnischen.

Fi. **virka** 'Dienst'. — **Verka** 'Tuch'. — **Verkko** 'Netz'. — **(Permi-) virka** 'Vogelfang'.

Von
T. E. Karsten.

1. Fi. **virka** (Gen. **viran**) 'Geschäft, Dienst, Amt' wird bei Thomsen, Einfluss der germ. Sprachen auf die fi. lappischen S. 184 zweifelnd von awn. **verk** hergeleitet. Diese Zusammenstellung ist in formaler Hinsicht unbefriedigend. Die finnische Form hat meines Erachtens ihre nächsten skandinavischen Verwandten in awn. **virke** n., aschw. **virke** n. (= **verk** n.) 'Tat, Werk', die zu einem **ja**-Stamme **wirkia-** gehören. Hieraus fi. **virka** mit Erhaltung des Stammvokals. Das vorhergehende **i**-Element im Suffixe ist analogisch geschwunden: vgl. aschw. **virke**: Gen. Pl. **virka**, Dat. Pl. **virkum** für **-ia, -ium**. Seiner Form nach ist fi. **virka** in so fern unregelmässig, als die germanische Tenuis **k** in dieser Stellung (in offener Silbe) eigentlich verstärkt (als **kk**) auftreten müsste (vgl. Thomsen a. a. O. S. 70, 72). Der Grund hierfür ist vielleicht in finnischer Formausgleichung zu suchen; vgl. z. B. Gen. Sg. *viran*, El. *virasta* u. s. w. für **virkan, *virkasta*, in dem **k** in geschlossener Silbe sich der Regel nach unverändert erhalten sollte.

Begrifflich stimmt fi. **virka** am nächsten mit nschw. **yrke** 'Gewerbe' (vgl. awn. **yrke** n. = awn. **virke** 'Arbeit') überein. In dem Sinne von 'Amt' ist das fi. Wort wahrscheinlich von dem nschw.

värk z. B. in **embetsvärk** (vgl. das zu Grunde liegende mndd. **verk** 'Gewerk, Amt, Innung, Zunft') beeinflusst worden.

2. Fi. **verka** (Gen. **veran**) 'Tuch, zu Hause gewebter wollener Shawl' wäre nach Ahlqvist, Die Kulturwörter der westfinnischen Sprachen S. 8 ein schwedisches Lehnwort. Er vergleicht folgende bei Rietz, Dialekt-lexikon S. 814 aus neuschwedischen Mundarten verzeichnete Wörter: **värka** (i hop) 'spinnen und weben' (Skåne), **värken (varken, vörken, värkenen, vargen)** n. 'Gewebe, welches Wergzwirn zum Aufzug u. Wollgarn zum Einschlag hat' (Skåne, Småland, Gotland, Halland), **värkens-väfnad** ds. (Skåne). Als verwandte nicht-schwedische Ausdrücke für denselben Begriff werden bei Rietz ndä. dial. **hverken** u. ndd. (Rügen) **warg** angeführt. Die Zusammengehörigkeit von fi. **verka** und der genannten germanischen Wortsippe — wozu ich nach Rietz noch das von Ahlqvist nicht erwähnte nschw. d. (Nyl.) **värke** n. 'grobe Leinwand' hinzufüge — liegt auf der Hand. Aber die Quelle der finnischen Entlehnung kann nicht, wie Ahlqvist glaubt, auf schwedischem Sprachgebiet gesucht werden. Die betreffenden nschw. Wörter stammen augenscheinlich aus dem Niederdeutschen. Das Mittelniederdeutsche bewahrt nach Schiller - Lübben, Mndd. Wbch und Lübben - Walther, Mndd. Handwbch, das Subst. **werk** n. im Sinne 'Material zur Arbeit', u. A. 'Werg, Hede,' woraus die Adjektivableitung **werken** 'von Werg, heden.' Eine mndd. Substantivierung dieses Adjektivs (vgl. z. B. nhd. **leinen** n. aus dem mhd. Adj. **līnen līnīn** 'aus Leinen') ist das Original von nschw. **värken** n. und den hiermit identischen nno. **värken** n. 'dünnes wollenes Tuch', ä. dä. u. ndä. dial. **hverken** (vgl. oben).

Nschw. **värka** 'spinnen, weben' ist eine Entlehnung von mndd. **werken** 'weben, sticken.' Neben diesem mndd. Verb stand in derselben Sprachform ein Subst. **werk** n. 'Gewebe' (eig. 'Tätigkeit, Arbeit'); vgl. bei Lübben-Walther, Handwbch **werk** 2. in der konkreten Bed. 'das Gearbeitete, Produkt der Arbeit, bes. der Handwerker', u. A. 'vom Leinen: **brēt, smal w.** etc.' Das Mhd. bewahrt eine Entsprechung hierzu in **wërc** n. 'eine vollendete Hand- od. Kunstarbeit', u. A. 'Gewebe', vgl. mhd. **gewërke** n. eine vollendete Arbeit, *Gewebe* etc.' (Müller-Zarncke, Mhd. Wbch

III, S. 587,590). Im mndd. **werk** 'Gewebe' sehe ich die Quelle von fi. **verka.** Das finnische Lehnwort könnte jedoch auch von einem Kompositum = ndä. **Hvergarn** 'Tuch mit Aufzug von Werggarn u. Einschlag von Wolle' ausgegangen sein. Das dä. Wort ist nämlich mit mndd. **Werk-garn** 'Garn von **werk** (= Kette, Aufzug der Weber)' ursprünglich identisch (Falk-Torp, Et. ordb. S. 312). Finnische Lehnwörter, die aus (verkürzten) germanischen Komposita hervorgegangen, sind auch sonst bekannt: vgl. fi. **murkina** 'Frühstück' (: got. **maurgins** m. 'Morgen' < ***murgina-**), **marhaminta** 'Capistrum' aus germ. ***marha-minþa-banda** od. ähnl. (**marha-** 'Pferd' + **minþa-** 'Maul'), **liika** 'Auswuchs, Beule' aus germ. ***lîka-þornus** (isl. **líkþorn**) 'Dorn im Fleische' (S. Karsten, Finn.-ugr. Forsch. II. 197f. u. daselbst zit. Lit.).

Unser Lehnwort **verka** ist demnach durch den hanseatischen Handel nach Finland eingeführt. Eine Erinnerung an die fremde Herkunft des Wortes dürfte in folgenden „Ursprungsworten" einer Hautkrankheit erhalten sein: „Mistäs tulit tälle maalle, saitko *saksan* palttinoista, *verkahousuista* veitse?" (Suomen kansan muinaisia loitsurunoja" = Alte Zauberlieder des finnischen Volkes, S. 65) d. h. „Woher kamst du nach diesem Lande, kamst du aus der Leinwand, aus den „*verka*"-Hosen des *saksa* (= des Kaufmannes, des Deutschen)."

Ungeachtet der stark abweichenden Bedeutungen sind die germanischen Vorbilder von fi. *virka* und *verka* wurzelverwandt. Zu dieser Wortsippe gehören im Finnischen nach meiner Meinung wenigstens noch die beiden folgenden Wörter:

3. Fi. **verkko** 'Netz, Fischgarn' mit vielen Zusammensetzungen. Das Estnische bewahrt ein entsprechendes **wõrk,** Gen. **wõrgu** (= **werk,** Gen. **wergu**) in der Bed. 'Netz, Gitter' (Wiedemann-Hurt, Ehstn.-deutsch. Wbch S. 1397). Das meines Wissens bisher ungedeutete gemeinfinnische Wort verbinde ich zunächst mit aschw. (Schlüter, Ordbok S. 733) **værke** m., Pl. **-kar, -kiar,** 'Einrichtung im Wasser zum Fischfang', vgl. aschw. **fiski-værk** n. = **fiski-garþer** 'Flussdamm, gebaut zum Fischfang', **hand(a)-værk** n., **hand(a)-værki** n. 'mit den Händen gemachtes Werk, z.

B. Brunnen, *Fischdamm* etc.' Im Ausdrucke **„fæ kan koma i mans handaværk"** (in Magnus Erikssons u. Christoffers Landgesetzen), hat das letzte Wort den Sinn 'Schlinge oder anderer Fallstrick für wilde Tiere' (Schlüter, Ordbok S. 262).

In neuschwedischen Mundarten lebt aschw. **værke** m. fort; vgl. bei Rietz (S. 813) **värke** m. 'Reisgehege (im See) mit Öffnung für eine Reuse' (Göta- u. Svealand). Aus Finland (Österbotten) kenne ich das hiermit parallele **värka** m. (oblique Form von **värke** m.), Pl. **värkar,** im Sinne von aschw. **værke** m. Dass unser Wort in Finland sogar ziemlich alt sein muss, geht aus seinem Vorkommen in einer ganzen Anzahl Ortsnamen aus verschiedenen Teilen des Landes hervor: vgl. in Nyland (Finnby) **Verkstrand** (fi. **Verkaranta**), im Eig. Finland **Werkholm** 1375, **Werkiæholm** 1383 (Vemo), **Verknäsudden** (Pyhämaa), in Satakunda **Verk-kari** (Euraåminne), **Verkviiki** (Sastmola)[1]; aus Österbotten nenne ich nach eigenen Sammlungen: **Värkviken** (Lappfjärd, Närpes, Vörå), **Värkäluoma, Värksten** (Laihela), **Nyvärkskatan** und **-öuren, Stenvärksbotten** (Mustasaari), **Degervärkfladan** (Replot), **Värkholmsmaran** 1695, **Kastvärkan,** Bachname (Kveflaks), **Värkträsket, Värkgårdsträsket, Värkbrotåget, Speisis-värkan** (Vörå).

Das betreffende aschw. **værke,** nschw. **värke** ist offenbar verwandt mit mht. **-wërc** n. in **bolewërc** 'Wall u. Schanze zur Verteidigung', nhd. dial. (Schmeller, Bayerisches Wbch Sp. 984) **werch** 'Damm im Wasser, Wall etc.' Sowie auch mit as. **gi-wirki** n., awn. **virke** n. 'Festungswerk, Schanze.'

Die Bedeutung 'Fischgarn' im Finnischen ist das Ergebnis späterer Spezialisierung. Dies zeigen die komposita fi. **kärpäsenverkko** 'Fliegennetz' und estn. **seaze-wõrk** 'Mückennetz'. In dem estn. Ausdrucke **wõrkusi seadma** 'Fallstricke legen' ist das Wort **wõrk** mit aschw. **handværk** 'Schlinge, Falstrick' (s. oben) gleichbedeutend. In den Kompositis fi. **hämähäkin-verkko** und estn. **hä-**

[1] Diese Angaben stammen aus R. Saxén's Språkliga bidrag till den Svenska bosättningens historia i Finland I. (H:fors 1905), S. 99, 118, 164, 206. Der S. 118 daselbst aufgestellte Vergleich mit einigen norwegischen Ortsnamen auf *-verk* ist meines Erachtens der Bedeutung nach unzutreffend.

melga-wòrk 'Spinnengewebe' schliesst sich **verkko, wòrk** semasiologisch sehr nah an mndd. mhd. **werk, werc,** nschw. d. **värken** 'Gewebe (vgl. oben fi. **verka**) an. Ich verweise schliesslich auf das Auftreten von estn. **wòrk** in der Verbindung **tē kòrwas w.** 'Flechtwerk am Wegrande um das Abbröckeln des Bodens zu verhüten', worin man eine deutliche Erinnerung an mhd. **-wërc** 'Wall, Schanze zur Verteidigung', nhd. **werch** 'Wasserdamm' zu sehen hat.

In formaler Hinsicht lässt sich fi. **verkko** aus einem germ. n-Stamm **werkan-,** woraus aschw. **værke,** nschw. **värke,** erklären. Im Gegensatz zu fi. **virka** und **verka** zeigt **verkko** regelrechte Tenuisverstärkung. Das finnische Lehnwort scheint eine urgerm. Suffixform **-on** (später **-an**) zu vertreten, ganz wie fi. **mato** = got. **maþa** 'Made, Wurm', fi. **mako** = awn. **mage** 'Magen' (Thomsen, Einfluss S. 107), fi. **sauvo** 'Quelle' = awn. **saggi** < ***sawwon** 'moistnes, dampnes' (Karsten, Arkiv f. nord. Fil. XXII, S. 108 f.). Nach fi. **verkko** zu urteilen, wäre die urgermanische Lautentwicklung **o** > **a** in Endsilben also jünger als die germanische Mediaverschiebung **g** > **k.**

4. Fi. **Permi-virka** 'Vogelfang' enthält als Vorderglied fi. **permi** (Gen. **-en**) 'Vogelschlinge'. Ein einfaches **vírka** ist in dieser Bedeutung nicht belegt. Das Wort ist eine Entlehnung von aschw. **-virke** n. (< ***wirkia**) in **fast-virke** 1) 'Am Boden befestigte Einrichtung zum Fang von Tieren', 2) 'Einrichtung in einem Strome für den Fischfang' (Schlüter, Ordbok S. 154). Aus dem Neuschwedischen führt Rietz (S. 814) das hierhergehörige **virka-hag** = nschw. dial. **värke** m. 'Reisgehege' (s. oben) an. Zu dem betreffenden germanischen Stamm **wirkia-** gehören weiter awn. **virke** n., as. **gi-wirki** 'Festungswerk, Schanze'. Übrigens vergleiche man fi. **virka** 'Dienst' (oben).

Helsingfors.

Intorno all' „Affinitas“ del Gyarmathi giudizio dato nel 1799 da A. I. bar. Silvestre de Sacy.

Ad Ottone Donner.

Io ne so più di voi! Voi entrate nei settanta, ed io v'entrai da quattro anni; cosi che ho i vantaggi dell' esperienza. Veggo che di poco si rimuta: che uomo usato, dalla giovanezza, a cullarsi in un barchetto sulle onde, dove i venti lo spingono, e il timone non lo guida, continua nell' inutile corsa, che dà piacere a lui solo. Voi, siete capitano ardito e prudente di nave drizzata sempre al porto, con pregiati tesori, e accolta festosamente sulla riva. Ecco perchè, da lontano, io vi mando saluti da amico: e, per l'onore dei vostri cittadini, e degli studi, auguri che non possono fallire.

Forse non vi spiace ch'io rammenti ai più vecchi, e mostri ai giovani, come uno dei grandi maestri delle dottrine dei musulmani, dei più sagaci interpreti delle virtù che sono nella lingua degli arabi, volgesse l'amore, se posso dire cosi, anche alle nuove ricerche che, sull' alba del secolo passato, annunciavano tanto splendore e fervore di sole per gli studi ugrofinnici. Pareva presagio che, toccando del suomico e del magiarico, A. I. bar. Silvestre de Sacy rivedesse nella mente anche i lontani vincoli colle parlate tatariche; più tardi, con maggiore sicurezza, mostrate sorelle nelel famiglia altaica, bella e forte.

Nulla v'è più da imparare in queste poche pagine del dotto francese; ma è pietà dei nipoti il raccogliere segni di comunione nelle indagini sulla vita viva dei pensieri umani in quanti popoli coprono la terra; così che i monumenti gloriosi delle schiatte più operose nell' antichità dieno luce a quelli più riposti delle nuove genti che, ammaestrate da dottrine e da esempi, vanno più balde, e con più rapido passo, al trionfo.

Se di là onde non si torna, ombre state vive contemplassero l'agitarsi delle ombre vive ancora, con quanto stupore si rallegrerebbero a contemplare l'opera dell' ottocento! come saluterebbero con plauso anche la vostra nazione, rigogliosa, fedele a sè, innamorata con gratitudine delle virtù che vede nei più dotti dei suoi figliuoli!

E. TEZA.

Padova, Università.

Affinitas linguae hungaricae cum linguis etc., l' *Affinité* etc. par S. Gyarmathi. Goett. 1799.

Le docteur Gyarmathi observe dans sa préface que les historiens les plus éclairés sont d'accord aujourd'hui que la nation hongroise a une souche commune avec toutes les nations d'origine finoise, et que sorties à la même époque de leur pays primitif elles se sont, par un enchaînement de hasards et d'aventures différentes, fixées chacune dans les contrées qu'elles occupent aujourd'hui.

Le but de l'ouvrage que ce savant publie n'est pas d'examiner les preuves sur lesquelles on fonde cette opinion, mais seulement de rechercher si les langues de ces divers peuples ont quelque ressemblance entre elles, qui justifie leur commune orgine.

Plusieurs hommes savans ont déjà reconnu la ressemblance de ces langues: elle a frappé Olaüs-Rudbeck. Sajnovitz, dans une dissertation dédiée à l'académie de Copenhague, intitulée *Demonstratio idioma hungaricum et laponicum idem esse,* et imprimée à Copenhague en 1770, s'est efforcé de démontrer la vérité de cette opinion. Le dernier ouvrage qui ait été publié sur cette question est la savante dissertation donnée à Vienne en 1793, par M. Hager. Cet ouvrage, rempli d'éru-

dition, est écrit en allemand et porte pour titre: *Neue Beweise der Verwandtschaft der Hungarn mit der Lapländern*, c. à. d. Nouvelle[s] preuve[s] de l'affinité des Hongrois avec les Lapons.

D' autres écrivains se sont occupés à rassembler les mots communs à la langue hongroise et à la langue laponne, ou à diverses langues mortes ou vivantes de l'Asie ou de l'Europe. M. Gyarmathi, sans nier l'existence de ces rapports, remarque que de toutes les preuves que l'on peut employer pour établir l'identité primitive de deux langues la plus foible est celle qui n'est fondée que sur la ressemblance d'un certain nombre de mots communs aux deux idiômes: pour lui, il a suivi une autre méthode dans la comparaison qu'il a faite du hongrois avec les langues d'origine finlandoise. C'est dans la grammaire de ces langues, dans l'analogie des inflexions de leurs noms et de leurs verbes, dans la manière dont elles forment leurs pronoms possessifs, dans l'union des prépositions avec leurs régimes ou complémens, dans la syntaxe même, que l'auteur a cherché les traits de ressemblance qui assignent à ces divers idiômes une même origine, et la conformité des mots qui leur sont communs, n'est que le dernier et le moindre des argumens qu'il emploie pour établir leur ressemblance.

L'ouvrage du docteur Gyarmathi est divisé en trois parties et deux appendices. La troisième partie et les deux appendices n'offrent que des fragmens très-incomplets de la grammaire et du dictionnaire des langues que parlent différentes peuplades du Caucase et des provinces septentrionales de l'Asie, les Vogouls, les Votjaks, les Tchouvaschs, les Mordouans, etc. comparés avec la langue hongroise. On y trouve encore quelques comparaisons du tatare, du turc et de diverses langues d'origine sclavone avec le hongrois, ainsi qu'un extrait du grand vocabulaire comparé de deux cents langues que l'on a commencé à publier à Pétersbourg en 1786, par ordre de l'impératrice Catherine, et dont il a déjà paru une seconde partie en 1789, et quelques autres pièces relatives au même sujet. Quoique le contenu de cette troisième partie et des deux appendices ne soit pas sans intérêt et puisse donner lieu à des observations curieuses, c'est principalement dans les deux premières parties que consiste l'essentiel de l'ouvrage que nous annonçons.

Dans la première partie les idiômes de la Laponie et de la Finlande sont comparés avec la langue hongroise. Une pareille comparaison entre cette dernière langue et celle que l'on parle en Esthonie est le sujet de la seconde partie. On aura une assez juste idée du travail de l'auteur en parcourant le sujet des divers chapitres qui composent ces deux parties.

Ainsi dans la première partie on compare le hongrois avec le lapon et le finlandois,

1°. Dans les terminaisons qui caractérisent les noms, les adjectifs et les diminutifs.

2°. Dans la déclinaison des noms.

3°. Dans la formation des degrés de comparaison.

4°. Dans les mots qui servent à la numération.

5°. Dans les noms.

6°. Dans les adjectifs possessifs qui ne consistent que dans l'addition de quelques lettres que l'on joint à la fin des noms ou des verbes, et que l'on nomme ordinairement affixes ou suffixes.

7°. Dans les formes et la conjugaison des verbes.

8°. Et singulièrement dans celle du verbe substantif.

9°. et 10°. Dans les formes des adverbes et des prépositions.

11°. Dans les règles principales de la syntaxe.

12°. et 13°. L'auteur présente ensuite un vocabulaire comparé d'un très-grand nombre de mots de ces divers idiômes, divisé en trois colonnes, dont la première offre les mots lapons ou finlandois; la seconde, leur signification en latin; et la troisième, les mots hongrois correspondans.

14°. L'auteur réunit dans un chapitre séparé plusieurs mots de ces mêmes langues dont la consonnance a beaucoup de ressemblance, mais qui diffèrent entièrement par leur signification, quoique peut-être ils aient eu primitivement la même acception, ou une acception très-rapprochée.

15°. Enfin un dernier chapitre offre dans un tableau en trois colonnes un grand nombre de passages entraits des traductions finlandoise, hongroise et latine des livres de l'ancien et du nouveau testament, comparaison qui a pour objet de

mettre dans un plus grand jour les rapports des deux langues hongroise et finlandoise.

Après avoir ainsi comparé les divers idiômes qui sont le sujet de cette première partie, M. Gyarmathi en tire les conséquences suivantes.

„Si l'on examine, dit-il, avec toute l'attention convenable, ce que nous avons dit dans le cours de cet ouvrage, on pourra, ce me semble, en tirer la conséquence qu'il y a dans la langue finlandoise, quatre sortes de mots: 1°. des mots dont les Finlandois se servoient dans les temps les plus anciens lorsqu'ils avoient encore les relations les plus étroites et une intime société avec les Hongrois. Cette première classe se divise naturellement en trois espèces: la première renferme les mots qui sont encore aujourd'hui communs aux langues hongroise et finlandoise, comme ***menen, menyen*** il va, ***vér*** le sang, ***viz*** l'eau, ***köwe*** une pierre, ***tél*** l'hiver, ***waj*** beurre, et un grand nombre d'autres: la seconde contient les mots qui ont éprouvé des changemens, et qui ont été ou raccourcis ou alongés, mais qui néanmoins portent l'empreinte de leur orgine hongroise que l'on reconnoit au premier aspect, comme ***olit, volt*** il a été, ***vargas, farkas*** loup, ***wanha, vén*** vieillard, ***sarwi, szarva*** corne etc. La troisième espèce renferme des mots qui, suivant toute apparence ont été autrefois usités parmi les Hongrois, mais dont ils ont entièrement perdu le souvenir, et qui ne se retrouvent plus aujourd'hui que parmi les Finlandois et les Lapons. Tels paroissent être les mots ***omaga*** nain, ***pön*** chien, ***sadna*** vérité, ***teudnar*** esclave, ***tim*** heure, ***tuona*** mort, ***auda, awu*** vertu, ***aita*** temple, ***esmaerke*** exemple, ***kottjos*** domestique, ***mano*** lune, ***mod*** esprit, ***or*** sonnette, ***pilke*** badinage. Les Hongrois expriment aujourd'hui le plus souvent ces idées par des mots d'une origine étrangère, comme ***ora, virtus, templom, tréfa***, etc. Les Hongrois, en effet, établis dans la Pannonie commencèrent à avoir commerce avec des hommes qui parloient le slave, le valaque, l'allemand, le latin, le grec, l'italien, le françois: il n'est donc pas étonnant qu'adoptant des mots des langues de ces peuples, ils aient oublié les anciennes expressions de leurs langue."

„2°. Outre ces trois espèces de mots qui composent la première classe, il y en a dans la langue finlandoise une autre classe: ce sont ceux que les Finlandois ont reçus peu à peu, pendant une longue suite de siècles, des Suèdois leurs voisins, et qui leur sont devenus si fa-

miliers, qu'ils les ont substitués aux mots de leur langue primitive. Au lieu de ces mots étrangers, j'en trouve d'autres dans la langue des Hongrois, qui appartiennent, je crois, véritablement à leur ancien idiôme. Peut-être, il est vrai, un Finlandois qui examinéroit les livres hongrois, ne reconnoitroit-il pas, dans ces mots, les restes de son ancienne langue maternelle, de même que le Hongrois pourroit ne pas reconnoitre pour d'anciens mots de la langue hongroise ceux dont j'ai parlé plus haut, qui ont cessé de tenir place dans l'idiôme hongrois que l'on parle aujourd'hui, mais qui se sont conservés dans le langage de la Finlande."

En tirant ces conséquences de toute cette première partie de son ouvrage, M. Gyarmathi semble avoir oublié qu'il s'étoit proposé d'établir l'origine commune, ou plutôt l'identité primitive des langues finlandoise et hongroise sur leur analogie dans les formes et les inflexions grammaticales, et l'on croiroit qu'il ne fonde son opinion que sur la ressemblance des mots par lesquels un grand nombre d'idées sont exprimées dans les deux idiômes comparés. Nous croyons néanmoins devoir lui rendre une justice plus entière qu'il ne l'a fait lui-même; car c'est sur-tout dans les noms de nombre et dans la numération, dans les pronoms possessifs ou affixes, dans les prépositions, dans les règles de la syntaxe et dans le génie des langues comparées, que l'on aperçoit une conformité marquée, qui semble déceler une origine commune. Mais il faut aussi l'avouer, de pareils rapports pourroient être établis dans la langue hongroise et d'autres idiômes qui n'ont rien de commun avec le lapon ou le finlandois; et d'un autre côté, la déclinaison des noms, la formation des degrés de comparaison, les pronoms personnels, la conjugaison des verbes, et même celle du verbe substantif, n'offrent pas des traits de ressemblance bien frappans: au contraire, elles semblent porter dans le hongrois des caractères fort différens de ceux qu'elles portent dans les deux autres langues. Donnons-en un exemple pris du verbe substantif. Ce sera le présent de l'indicatif que nous choisirons. Le verbe lapon est *le* être, et le verbe hongrois, *leszsz*.

Lapon.	Hongrois.	
leb,	*leszek,*	je suis.
leh,	*lészsz,*	tu es.

le,	*leszsz,*	il est.
lepe,	*leszünk,*	nous sommes.
lepet,	*lesztek,*	vous êtes.
laeh.	*lesznek.*	ils sont.

Il est vrai que dans les autres temps du même verbe, et sur-tout dans ceux qui sont formés par l'addition d'un verbe auxiliaire, on observe de grands rapports; mais la seule chose que je veux faire remarquer ici, c'est que les inflexions qui forment les nombres et les personnes sont absolument différentes dans les deux langues comparées.

Les observations sur lesquelles M. Gyarmathi fonde l'identité primitive du hongrois et des langues, d'origine finlandoise, manquent aussi quelquefois d'une exactitude rigourense. „Les infinitifs des verbes lapons ont, dit-il, une propriété singulière, que je crois appartenir exclusivement à la langue hongroise. Dans cet idiôme, les infinitifs se joignent aux pronoms affixes, et prennent diverses inflexions pour caractériser les personnes et les nombres.

Exemple.

Lapon.	*jaackedidnam,*	Hongrois.	*hinn-em,*	
	-nad,		*-ed,*	
	-nes,		*-ie,*	*kell.*
	-nieme,		*-ünk,*	
	-niede,		*-etek,*	
	-nasa.		*-iek.*	

c'est-à-dire, il faut que je croie, il faut que tu croies, il faut qu'il croie, il faut que nous croyions, etc.

„Ce caractère, ajoute-t-il, est, entre tous les autres, le plus propre à établir la ressemblance de ces langues; car toutes les langues européennes ont, je crois, ce trait de conformité, que leurs infinitifs sont invariables, et ne sont susceptibles d'aucune inflexion; au contraire, les verbes des Hongrois comme ceux des Lapons, admettent à l'infinitif des inflexions variées pour caractériser les nombres et les personnes."

Observons à M. Gyarmathi, 1°. que ce n'est pas ici proprement l'infinitif qui reçoit diverses inflexions, et que l'on ne dit pas différemment *le réjouir nous,* et *les réjouir nous,* pour *notre joie* et *nos joies,*

mais que c'est seulement le sujet du verbe mis à l'infinitif, qui est exprimé par l'adjonction du pronom affixe: c'est ainsi qu'un Suisse ou un nègre pourroit dire en françois: ***moi faire cela pas possible; toi faire cela, nous faire cela***, etc.

2°. Qu'une pareille construction a lieu en arabe, en persan, en turc et peut-être dans d'autres langues, et qu'en arabe même l'infinitif outre l'adjonction des pronoms affixes, prend aussi les inflexions qui caractérisent les cas. Ce n'est pas ici le lieu de rendre raison de cette propriété de l'infinitif, fondée sur ce que ce mode est une sorte de nom verbal qui participe en même temps des propriétés du verbe et de celles du nom.

Dans la deuxième partie, l'auteur compare la langue que l'on parle dans l'Esthonie, avec l'idiôme hongrois. Il suit, dans cette comparaison, la même méthode que dans la première partie, et se propose de démontrer l'identité primitive des deux idiômes, d'abord par l'analogie des formes et des inflexions grammaticales, et ensuite par la ressemblance des mots par lesquels, dans les deux langues, on exprime les mêmes idées. Le résultat de cette comparaison paroît aussi concluant à M. Gyarmathi, que celui de la précédente partie. Je doute que tous les lecteurs partagent cette opinion, et il me semble que c'est plutôt par la ressemblance d'un grand nombre de mots, que par la conformité des inflexions grammaticales que le hongrois décèle son affinité avec la langue de l'Esthonie.

Quoi qu'il en soit du petit nombre d'observations que nous nous sommes permises sur l'ouvrage du docteur Gyarmathi, et que nous proposons plutôt comme des doutes que comme des objections, nous engageons toutes les personnes qui s'occupent de l'origine des peuples et de l'histoire de leurs migrations, à se procurer un ouvrage qui doit être regardé comme classique dans ce genre de littérature, et qui ne peut-être que le fruit du travail le plus assidu, et d'une érudition aussi vaste que solide et méthodique.

S. de S.

(*Magasin encyclopédique ou Journal des sciences, des lettres et des arts, par A. L. Millin.* (IV année, tome sixième). Paris. An VII—1799 p. 85—95.)

Kaks keelt „Vanast kandlest“.

Toimetanud

J. Hurt.

Eesti rohkest runude varast saab edespidi anthologia „Vana kandle“ nime all ilmuma, sarnasel kombel kui Soome „Kanteletar“, kirjakeeles. Runud saavad osast täiesti nii trükki minema, kui rahvas neid on laulnud, osast aga liidetakse mitmest tõisendist, mis rahvasuust on saadud, uus täiendatud tõisend kokku, aga ikka rahva oma sõnadega. Näituseks, kuida liitmine saab sündima, panen siin alamal kaks runu kirja, mille tõisendid kõik Setumaalt pärit on. Algusrunud on minu „Setukeste laulude“ kogus I köites leida. „Ilulaulu“ tõisendid on sääl 6, nr. 1—6 (lhk. 3—9), „Kalmuneiu“ tõisendid 10, nr. 35—44 (lhk. 44—61), siis veel 18 liitlaulu (nr. 479. 482. 488. 489. 490. 491. 492—499. 500. 530. 583. 619), kus üks osa ainet „Kalmuneiu“ loost võetud. Neist tõisenditest olen järgmised kaks laulu kokku keerutanud. Kuulgu siis auustatud lugija neid kahte keelt „Vanast kandlest“ ja tehku oma otsus, kas nad täiesti Eesti esivanemate toonis helisevad ja ka uuema aja inimese südant rõõmustada võivad.

Laulude sisust ei taha ma siin omalt poolt mingisugust seletust teha. Jäägu kõik lugija enese ära mõista ja ära tunda. Sisu on tõesti tuumakas, laulude mõtted ilusad ja sügavad. Viigu nemad igale lugijale sedasama vaimulõbu, mis mina neid kokku liites tundsin.

Mõned lugijad saavad ehk paljuks panema, et ma lauludesse murdelisi sõnu olen jätnud; nad ei salli neid mitte ja näeksivad häämeelega, kui need sõnad „Tallina keeli“ ümber oleksivad pandud. Aga need murdelised ained on otse meie laulude rikkus, meie keele suur vara ja kaunis ilu. Tahaks mõni kirjamees meie kirjakeelt, liiatigi meie esivanemate runu- ehk laulukeelt, kitsaste kihelkonna piirte sisse sulguda, siis paneks tema meie luuletajad mitmetpidi nälga nägema ja kuivataks suure hulga kõige elavamaid vaimuhallikaid ära. Küll on ja olgu põhjapoolne Eesti keel meie kirjakeele põhi, aga ärgu põlaku tema seda rikastamist ja eluväge, mis tõised murded temale rohkesti pakkuda võivad.

Sõnad, mis Põhja-Eestis arusaamata võiksivad olla, olen laulude lõpul ära seletanud. Pisukesed numbrid sõna kõrvas juhatavad seletuse juure.

1.

Ilulaul.

Ilu sõitis jõge pidi,
Laulu laia välja pidi,
Hobu hoietud eessa,
Regi tammine tagana,
5. Naine roogune [1] reessa,
Sõnad sõelaga sülessa,
Laulud lõngaga kaelassa.
Näginekse, kuulunekse,
Kes küll vasta puutunekse,
10. Puutunekse, juhtunekse?
Vasta puutus poiste hulka,
Kamand kaabukandajaida.
Nemad haardsid küsitella,
Küsitella, nõuatella:
15. Kuhu lähed, Ilukene,
Kuhu lased, Laulukene?
Kas sa, Ilu, meile tuled,
Kas sa, Tantsu, meida tahad?
Ilu keelilla kõneles,
20. Ilu taidis [2], vasta lausus:
Ega ma Ilu teile lähe,
Ega ma Tantsu teile taha;
Ei ma taha poiste hulka,
Kallu ei poiste kamandusse,
25. Ihata ei poiste ilu,
Taheta ei poiste tantsu,
Poistel onvad [3] puised sõnad,
Lõhmuksised laulukesed.
Lähete nurme kündema,
30. Kallute atra kandema,
Säälla ilu unustate,
Laulu meelest minetate.
Ilu sõitis jõge pidi,
Laulu laia välja pidi,
35. Hobu hoietud eessa,
Regi tammine tagana,
Naine roogune reessa,
Sõnad sõelaga sülessa,
Laulud lõngaga kaelassa.
40. Näginekse, kuulunekse,
Kes küll vasta puutunekse,
Puutunekse, juhtunekse?
Vasta puutus naiste hulka,
Puutus lidu [4] linikpäida [5].
45. Nemad haardsid küsitella,
Küsitella, nõuatella:
Kuhu lähed, Ilukene,
Kuhu lased, Laulukene?

Kas sa, Ilu, meile tuled,
50. Kas sa, Tantsu, meida tahad?
 Ilu keelilla kõneles,
Ilu taidis, vasta lausus:
Ega ma Ilu teile lähe,
Ega ma Tantsu teile taha;
55. Ei ma taha naiste hulka,
Kallu ei naiste kamandusse,
Taha ei ligi linikpäida,
Ihata ei naiste ilu,
Taheta ei naiste tantsu,
60. Kaeta ei naiste kargust [6];
Naiste läks nalja Narvamaale,
Naiste läks lusti Luigamaale,
Õunapuusse ilusasse,
Verevasse vislapuusse.
65. Teie ilu unustate,
Laulu meelest minetate:
On teil lapsed pisukesed,
Onvad kasinad kanased [7],
Lähete ulli [8] uinutama,
70. Meelimarja [9] minetama,
Saa ei te laulu laulamaie,
Saa ei te ilu iskimaie [10], —
Sestap te ilu unustate,
Laulu meelest minetate.
75. Ilu sõitis jõge pidi,
Laulu laia välja pidi,
Hobu hoietud eessa,
Regi tammine tagana,
Naine roogune reessa,
80. Sõnad sõelaga sülessa,
Laulud lõngaga kaelassa.
 Näginekse, kuulunekse,
Kes küll vasta puutunekse,
Puutunekse, juhtunekse?
85. Vasta puutus neiu hulka,
Kamand kardavanikuida [11].
Nemad haardsid küsitella,
Küsitella, nõuatella:
Kuhu lähed, Ilukene,
90. Kuhu lased, Laulukene?
Kas sa, Ilu, meile tuled,
Kas sa, Tantsu, meida tahad?
 Ilu keelilla kõneles,
Ilu taidis, vasta lausus:
95. Külap ma Ilu teile lähen,
Külap ma Tantsu teida tahan;
Lähen lustil neiu hulka,
Kallun neiu kamandusse,
Tahetije neiu tantsu,
100. Kaetije [12] kao [13] kargust,
Ihati ilupidamist.
Ega te ilu unustele,
Laulu meelest minetele:
Neiul ilu eessa jooksis,
105. Nalja tagana naeratas,
Ise keeras keskeessa,
Ise valas ta vahella, —
Sestap te ilu ei unusta,
Laulu meelest ei mineta.
110. Kui on kuu kirja seessa [14],
Päeva pesa ääre päälla,
Nii on neiud ilu seessa,
Lapsed laulude vahella.
 Tuli Ilu neiu hulka,
115. Kaldus neiu kamandusse,
Tuli tema ihatessa,
Kaldus tema kareldessa [15].

Sõnade seletus: 1. roogune = pilliroogne, roo- ehk pilli-hääleline. 2. taidma = mõistma. 3. onvad = mitmus sõnast „on". 4. lidu = salk. 5. linikpää = naine, sest et nad „linikut" pääs kannavad. 6. kargus = hüppamine. 7. kanane = kanapoeg, lapsukene. 8. ull = meelemõistmata, väeti. 9. meelimari = meelepäraline mari. 10. ilu iskima = ilu tegema, valmistama. 11. kardavanik = neid ehk neiu, tüdruk, sest et nad „kardvanikuid" (pärgi) pääs kannavad. 12. kaema = vaatama, vahtima. 13. kabo, gen. kao = ilus naisterahvas. 14. kuu kirja sees = kuu taevatähtede hulgas. Kiri on esialgu üleüldse = kirju hulk ehk kogu. 15. kareldes sõnast karglema = sinna tänna kargama.

2.

Kalmuneid.

(Peetrilaul.)

Peeter peeni, mees madala,
Kalevine poisikene,
Raius sõõru, rookis sõõru,
Kündis sõõru, külvas kaera,
5. Külvas kesva [1] kiriku teele,
Kaera kalmu [2] tee ääre.
Ise kündis, ise mõtles,
Ise külvas ja kõneles:
Kasva, kasva, kaerakene,
10. Kergi üles, kesvakene!
O kalmu, kasvata kaera,
O kirik, kergita kesva!
Kui mull kasvab kaunis kaera,
Kaunis kaera, kiidu kesva,
15. Mina kalmust naise naidan,
Liivasta neitsi nimitsen [3].
Kasvas kaunis kaerakene,
Kasvas kiidu kesvakene.
Peeter, peeni poisikene,
20. Kalevine mehikene,
Viis siis likku ta linnaksed,
Viis ojasse õlleterad,
Hakkas naista naitamaie,
Ubasuuda ostamaie.
25. O toda venda Virolasta,
Emapoega Poolakesta!
Ei olnd õige, nagu ütles,
Ei olnd tõsi, mis tõotas,
Ei ta kalmust naista naitnud,
30. Liivast ei neitsit nimitsend.
Peeter, peeni poisikene,
Kalevine mehikene,
Ehtis ennast ilusasti,
Selga ajas sinisärgi,
35. Pähä kööritud [4] kübara,
Vööle vöö linnalippu [5],
Jalga seadis saksa saapad;
Nii läks kaasat kosimaie,
Ubasuuda otsimaie,
40. Kosis Riiast rikka tütre,
Võttis Riia raadilapse [6].
Kui sai Peeter ju pärale,
Riia rikkalle raadile,
Kuld oli katus koja päälla,
45. Hõbedased aiavitsad,
Teraksesta teibapaarid,

Ajas hobuse murule,
Paadi pärapaja[7] alla,
Ise läks tuppa teretama,
50. Teretama, tervitama:
Tere tere, neiu ema,
Neiu ema, neiu isa,
Neiu viisi vennakesta,
Kuusi kullasta sõsarda!
55. Ons teil neiduda koduna,
Siidipõlleda põrmandul,
Kuldapärgada kamberes?
Kas saab siita mulle naista,
Meelikada[8] mõrsijada?
60. Neiu ema hellakene,
Neiu mamma marjakene,
Tema lausus meelestana,
Oma meele poolestana:
On küll meilla neidu kodu,
65. Siidipõlli põrmandulla,
Kuldapärga kamberessa,
Helmekaela kasterassa[9].
Saab küll siita sulle naine,
Saaneb meelikas mõrsija.
70. Neidu astus aida poole,
Üle muru moodusasti,
Kudus kullasta kinnasta,
Heitis lõnga hõbedasta.
Peetrit toas söödetije,
75. Söödetije, joodetije,
Teda meella ravitseti,
Vahaleemel vasta võeti, —
Neidu aidas ehiteldi,
Kamberissa kaunisteldi.
80. Sai siis neidu valmistatud,
Kaokene kaunistatud,
Neiu ema hellakene,
Neiu mamma marjakene,
Ise ta lausus meelestana,
85. Oma meele poolestana:
Peiukene, poisikene,
Aja sa hobu aida ette,
Keerata keldre uksele.
Peeter kuulis kohe käsu,
90. Ajas hobuse aidale,
Keeratas keldre uksele.
Neidu aidast välja astus,
Kamberesta kapsatas,
Kirevambi kui see rähna,
95. Meelusambi[10] metsalindu.
Neidu saani saadetije,
Peiu kõrva paigutati,
Anti tall' kulda kotitäisi,
Pandi karda karbitäisi.
100. Peeter mõrsja vasta võttis,
Sõtse[11] saanile sõõritas[12],
Seisatas saani ääre pääle,
Pani jala pardaalle,
Saani parras praksatije,
105. Looga küüsi loksatije,
Peeter lausus meelestana,
Lausus meele poolestana:
Jumal teadneb, Jumalukene,
Mari teadneb, madalukene!
110. Ehk mull itkud[13] eessa onvad,
Silmavesi eessa veerib.
Miks mull loksis looga küüsi,
Miksi praksis saani parras?
Hakkas koju minemaie,
115. Vennastelle veerimaie.
Olid tall hüvad hobused,
Kaunid olid kaerasööjad,
Läksid mäkke mängidessa,

Kallastesse kareldessa.
120. Sai ta kalmu kaelale,
Sai ta koolu [14] kohale,
Jõudis ligi liivakulle,
Manalaste [15] maie pääle,
Jäi tall saani seisamaie,
125. Päralauda peatama,
Puutus regi kivi külge,
Kaustavitsa [16] kadajasse,
Põikipooli [16] pädajasse.
Peeter, peeni poisikene,
130. Emalapsi hellakene,
Mineteles, tuleteles,
Mineteles meelihobust [17],
Tuleteles tuliratsut,
Ei saand mindud meelihobu,
135. Ei saand tuldud tuliratsu,
Pääse ei saani seisamasta,
Päralauda peatamast,
Pääse ei regi kivi küljest,
Kaustavitsa kadajasta,
140. Põikipooli pädajasta.
Kaasa küündis küsimaie,
Noorik hakkas nõudemaie:
Miks sa kisud kivistikku,
Kakud läbi kannustiku?
145. Sõida teeda sillalista [18],
Lase teeda lauulista [19].
Ilmaline [20], Kalmuline [21],
Tule, päästa regi kivist,
Kaustavitsa kannustikust,
150. Põikipooli pädastikust.
Välja tulid Toonilased [22],
Vasta kostsid Kalmulised,
Tooni [23] tütterid tõrelid:
Peeter, peeni poisikene,
155. Kosilane kõrgikene!
Ei olnd õige, mis sa ütlid,
Ei olnd tõsi, mis tõotid.
Olid sa maada kündemassa,
Leivamaada liitemassa,
160. Kui sa künnid, siis sa mõtlid,
Kui sa külvid, siis kõnelid:
Kasva, kasva, kaerakene,
Kergi üles, kesvakene!
Mina kalmust naise naidan,
165. Liivasta neitsi nimitsen.
Peeter, peeni poisikene,
Kosilane kõrgikene!
Ei olnd õige, mis sa ütlid,
Ei olnd korras, mis kõnelid.
170. Anna meile, mis annade,
Tõota, poissi, mis tõotad.
Peeter, peeni poisikene,
Kosilane kõrgikene,
Tõotas kimpu kindaaida,
175. Kahte kimpu kapukaida,
Lubas lidu [24] linikuida,
Hauatäita hamesida [25],
Lubas kirstu kirevaida,
Kõige vaka valgeeida.
180. Mineteles, tuleteles,
Mineteles meelihobust,
Tuleteles tuliratsut,
Ei saand mindud meelihobu,
Ei saand tuldud tuliratsu,
185. Pääse ei saani seisamasta,
Päralauda peatamast.
Jälle tulid Toonilased,
Tooni tütterid tõrelid:
Peeter, peeni poisikene,
190. Kosilane kõrgikene!

Anna meile, mis annade,
Tõota, poissi, mis tõotad.
Peeter, peeni poisikene,
Emalapsi hellakene,
195. Lubas eesta isa ruuna,
Venna virka vehmerilta,
Lubas karja kasvamasta,
Põlluvilja venimasta.
Mineteles, tuleteles,
200. Mineteles meelihobust,
Tuleteles tuliratsut,
Ei saand mindud meelihobu,
Ei saand tuldud tuliratsu,
Pääse ei saani seisamasta,
205. Päralauda peatamast.
Jälle tulid Toonilased,
Tooni tütterid tõrelid:
Peeter, peeni poisikene,
Kosilane kõrgikene!
210. Anna meile, mis annade,
Tõota, poissi, mis tõotad.
Peeter, peeni poisikene,
Emalapsi hellakene,
Tõotas pungast poeraha[26],
215. Karmanista kaubaraha,
Lubas vaka vana raha,
Külimitu kilingida,
Lubas kulda kotitäita,
Kallist karda karbitäita.
220. Mineteles, tuleteles,
Mineteles meelihobust,
Tuleteles tuliratsut,
Ei saand mindud meelihobu,
Ei saand tuldud tuliratsu,
25. Pääse ei saani seisamasta,
Päralauda peatamast.
Jälle tulid Toonilased,
Tooni tütterid tõrelid:
Peeter, peeni poisikene,
230. Kosilane kõrgikene!
Anna meile, mis annade,
Tõota, poissi, mis tõotad.
Peeter, peeni poisikene,
Emalapsi hellakene,
235. Lubas sada sajameesta,
Pääle kahte kaaşikuda.
Mineteles, tuleteles,
Mineteles meelihobust,
Tuleteles tuliratsut,
240. Ei saand mindud meelihobu,
Ei saand tuldud tuliratsu,
Pääse ei saani seisamasta,
Päralauda peatamast.
Jälle tulid Toonilased,
245. Kaldusivad Kalmulised,
Edeje Mana[27] minijad,
Tahaje Tooni tütterid,
Ligi liiva lellenaised,
Kõik nad kalmusta kõnelid,
250. Sõna ütlid sõmerasta:
Anna meile, mis annade,
Tõota, poissi, mis tõotad.
Peeterida poisikesta,
Emalasta hellakesta!
255. Oli temal kõrge kodu,
Oli ilus elamine,
Tõotas ta kõrget kodu,
Ilusada elamista,
Lubas isa, lubas ema,
260. Oma vendi viimasida.
Mineteles, tuleteles,
Mineteles meelihobust,

Tuleteles tuliratsut,
Ei saand mindud meelihobu,
265. Ei saand tuldud tuliratsu,
Pääse ei saani seisamasta,
Päralauda peatamast,
Pääse ei regi kivi küljest,
Kaustavitsa kadajasta,
270. Põikipooli pädajasta.
  Peeter, peeni poisikene,
Kalevine kosilane,
Mõõka puusassa tilistas,
Kaelarauda raputeles,
275. Tahtis ratsu pääd raiuda,
Hüva hobusta hukata.
Vasta kalmusta kaitseti,
Sõna öeldi sõmerasta:
Raiugu ei ratsu pääda,
280. Hukaku ei hüva hobust!
Enne ei pääse saani seismast,
Regi kivista ei kergi,
Anna ära kõige armsam,
Kahelt käelt kõige kallim,
285. Anna noori nuku alta,
Kaokene kaali [28] alta.
  Peeterida poisikesta,
Emalasta hellakesta!
Lei ta käe vasta kätta,
290. Tõise käe vasta tõista,
Ära ta ohkas omastelle,
Ära muile mureteles:
Mis nüüd teha, kuhu minna?
Anda mull kallis kaali alta,
295. Linnuke linase alta.
Tõotas noore nuku alta,
Kaokese kaali alta.
Mineteles, tuleteles,
Mineteles meelihobust,
300. Tuleteles tuliratsut,
Nüüd sai mindud meelihobu,
Nüüd sai tuldud tuliratsu,
Pääsis saani seisamasta,
Kerkis regi kivi küljest.
305. Peeter katsus kaali alla,
Linariiet liiguteles,
Leidis koolija [29] reessa,
Kalmulise kaali alla.
Peetri hiuksed heitisivad,
310. Peeteri pale pahanes.
Kudas viin koolija koju,
Viin majasse Manalase?
Kõik jäi kurvaks kulla hõimu,
Vait jäid sada sajameesta,
315. Tuumatama [30] tolmulööjad [31],
Kurvalt sõitsid teeda mööda,
Mõttes marjamaada pidi.
  Saivad nad kodu kohale,
Elulinna ligidalle,
320. Hüva hobune hirnastas,
Tuliratsu sääl turnastas.
Ema läks välja vaatamaie,
Kandja välja kaemaie,
Nägi Peetrit tulevada,
325. Nurme otsas olevada,
Hüüdis lapsile laietel [32],
Pisukestele pajatas:
Jookske, lapsed, laske laided,
Laske laided, väändke värav!
330. Tuuakse memmele minija,
Emale eesta-astuja,
Tuuakse käbe käskujalga,
Sõrmile sõnakuulija,

Koju tuleb auuhame,
335. Auuhame, lemmelinik [33].
Sai siis Peeter koju jõudnud,
Pärale oma perele,
Ajas hobused murule,
Tuliratsud toa ette,
340. Ema läks vasta vaatamaie,
Kandja vasta kaemaie,
Kas saab noorik naeruline,
Emale lapsi iluline,
Kas saab paras pangidelle,
345. Arvuline anumaile [34],
Kas saab tugev tooberille,
Terav tütar tallitama,
Või on nuia nuku alla,
Höörinuia hõlsti [35] alla,
350. Küi [36] külgeda tasuda,
Äia silmi härgitella [37].
Ema katsus kaali alla,
Heitis sõrme sõba alla,
Leidis koolija saanista,
355. Kalmulise kaali alta.
Lei ta käe kätta vasta,
Tõise käe tõista vasta,
Ise lausus meelestana,
Oma meele poolestana:
360. Pojakene, poisikene,
Minu meelimarjakene!
Miks sull koolija saanissa,
Kaali alla Kalmuline?
Peeter, peeni poisikene,
365. Emalapsi hellakene,
Tema taidis, vasta lausus,
Taidis targasti kõnelda:
Mammakene, memmekene,
Kandjakene kallikene!
370. Selle tegid hääd hobused,
Tegid kallid kaerasööjad,
Läksid mäkke mängidessa,
Kallastelle kareldessa,
Leivad noore nurka vasta,
375. Kaokese kandu vasta,
Säält sai koolija saanije,
Kaali alla Kalmuline.
Ema lausus meelestana,
Oma meele poolestana:
380. Pojakene, poisikene,
Minu meelimarjakene!
Miks sa petad, miks valetad,
Et sa õigusta kõnele!
Ei sull teinud hääd hobused,
385. Ei teind kallid kaerasööjad,
Tegid omalla meelella,
Rumalailla mõtte'illa;
Sina kalmust naise naitsid,
Liivast neitsi nimitsesid,
390. Sestap koolija saanissa,
Kalmuline kaali alla.
Keelas ema, keelas isa,
Keelas venda keskimene,
Noomisid noored sõsared:
395. Ära mine koolu kosju,
Kalmust naista kaemaie,
Koolust saa ei kodunaista,
Kalmust karja kasvatajat.
Ema itkule isunes,
400. Lausus sõna laineella:
Pojakene, poisikene,
Vaga hinge vaimukene!
Kuhu mina sinu panen,
Kuhu meelika minija?

405. Neiulla on sugu suuri,
Sugu suuri, vôsa võiva [38],
Teda taga otsitakse,
Vara vaja leietakse.
Peeter, peeni poisikene,
410. Emalapsi hellakene,
Tema taidis, vasta lausus,
Taidis targasti kõnelda:
Mammakene, memmekene,
Kandjakene kallikene!
415. Poeg pane täheks taevaasse,
Mini sômeraks meresse.
Ema itkulla kõneles,
Lausus sôna laineella:
Kelle kostan kulla sõna?
420. Kelle annan armu sõna.
Emakene, memmekene,
Kandjakene kallikene!
Tuled üles hommikulla,
Vara enne valgeeta,
425. Paja siis pärani põruta,
Uksed otsani aruta,
Vaata kuuda kôrgeesse,
Vaata tähti taevaasse;
Mis on tähti ilusambi,
430. Ilusambi, valusambi,
See on sinu armas poega,
Sinu kallis kanane,
Selle kosta kulla sõna,
Selle anna armu sõna.
435. Emakene, memmekene,
Kandjakene kallikene!
Lähed sa vara vesile,
Mine mere ääre pääle,
Mis on sômer höörisambi [39],
440. Höörisambi, veerisambi [40],
See su meelikas minija,
Sinu käbe käskujalga,
Selle kosta kulla sõna,
Selle anna armu sõna.
445. Ema istus itkemaie,
Muru pääle muretama,
Võttis ette itkuvaka,
Nina alla nõretusvaka,
Itkes ta itku vakatäie,
450. Nôreksida nõlvatäie,
Itkes oja ukse alla,
Lätte toa läve alla:
Hoidsin mina hüva poega,
Imetin poega ilusat,
455. Môtlin tuge tulevada,
Môtlin abi astuvada,
Ei saanud abi imele,
Ei astund abi armalle,
Silmavesi sai vihtumast,
460. Suitsu sauna küttamasta.
Kui ma seda teades teadnud,
Môistnud meelega môtelda,
Ennem ma hoidnud turbaaida,
Parem ma mähkind mättaaida.
465. Senni ma itken, kunni elan,
Senni kuugun, kunni koolen.

Sõnade seletus: 1. kesv = oder. 2. kalm = matus, surnuaed. 3. nimitsema = nimetama. 4. kööritud = punase paelaga ehk nöörigu ehitud, ilustatud. 5. linnalippu = nagu linnalipp ehk lipp linnas. 6. raadilaps = raadiherra tütar. 7. pärapaja = aken tagumises seinas. 8. meelikas = meelepäraline. 9. kaster = maja. 10.

meelus, gen. meelsa = meelepäraline (Soome keeli = mieluisa). 11. sõtse = isa õde, aga ka üleüldse = armas naisterahvas. 12. sõõritama = keerutama. 13. itk = nutt. 14. kool, gen. koolu = surm, katk. 15. Manalane = siit-ilmast lahkunud hing, vaga inimese hing tõises ilmas. 16. kaustvits ja põikpool = iseäralised ree osad. 17. meelihobune = meelepäraline hobune. 18. sillaline = sillasugune, tasane. 19. lauuline = laudadega kaetud. 20. Ilmaline = hingeline, kes maa pääl ehk siin-ilmas elab. 21. Kalmuline = hingeline, kes kalmus ehk maa all tõises ilmas elab. 22. Toonilane = hingeline, kes Toonilas ehk Toonelas, s. o. surmariigis elab. 23. Tooni = surmariigi valitseja, surmajumal. 24. lidu = kiht. 25. hame = särk. 26. poeraha = poes saadav ja poes maksetav raha. 27. Mana = Tooni. 28. kaal = linane naisterahva rätt. 29. koolija ehk koolja = surnud inimene. 30. tuumatama = mõtlema (думать). 31. tolmulööjad = tolmutegijad, lustilised pulmamehed. 32. laie, gen. laide = värav. 33. lemmelinik = armulinik, sõnast lemb, gen. lemme, mis armastust, armu, armast olemist tähendab (Soome keeli lempi, gen. lemmen). 34. anum = astia. 35. hõlst = linane kate ehk päälevõetav vari. 36. küdi = mehe vend. 37. härgitelema = ähvardelema. 38. võiv = vägev. 39. hööris = see, mis hõõrib. 40. veeris = see, mis veerib.

Ladoga, Laatokka.

Von

Joos. J. Mikkola.

Der name *Ladoga* wurzelt in ferner vergangenheit. Seine sagenumhüllte doppelgestalt (Aldeigiuborg-Ladoga) hat mit einem eigentümlichen reiz die gelehrten zu etymologischen deutungen angeregt. Schon über ein paar jahrhunderte wird sein ursprung gesucht. Der erste, der meines wissens diesen namen zu erklären versuchte, ist der geniale forscher und phantast Olaus Rudbeck. In seiner bekannten Atlantica I (erschienen i. j. 1679), s. 659 f. sagt er: „*Aldescus* sive *Ladescus* lacus est urbi *Aldejoburgo* vicinus, Historiisque nostris veteribus & inprimis Herv. (gemeint ist die Hervararsaga) notus ac praeterea ad lat. gr. 60 & long: gr. 53. T. 6 positus, cui nomen rectissime imponitur *Aldescus;* quoniam *Alda*, *lacus* est, magnas undas ciens, apud Eddam in nomin(ibus) maris. *Laa* vero Aqua quiescens & nullis undarum montibus concussa. In hunc lacum ingens flumen nomine *Woxium* sese exonerat.“ *Aldejo* und *Aldesco* erwähnt er noch mehrere male, nur einmal, I. s. 670 gebraucht er im schwedischen texte *Ladoga sjö*, das er jedoch im lateinischen texte mit *Aldescus sinus* übersetzt.

Im achtzehnten jahrhundert wurden die namen *Aldeigioborg* und *Ladoga* mehrmals in der historischen literatur erörtert. Die durch Ole Worm, Torfaeus und Verelius veröffentlichten denkmäler der altnordischen kultur wurden für die geographie Alt-Russ-

lands von TH. S. BAYER in seiner Geographia Russiae vicinarumque regionum circiter a. C. 948, die nach dem tode des verfassers in den Commentarii Acad. Petropol., 1747 X., s. 371—419 sehr schlecht herausgegeben wurde, verwertet. Nachdem er alle nachrichten aus den ihm zugänglichen altisländischen sagas über Aldeigioborg zusammengestellt, kommt er zu dem schluss (s. 394), dass Aldeigioborg irgendwo in Karelien an einem fluss (für dessen namen ein leerer raum gelassen worden ist) lag und eigentlich „Altstadt" (Palaeopolis) bedeute, weshalb es wahrscheinlich bei den russen „Starogrod" geheissen. Mit einem wort: Aldeigioborg ist Alt-Ladoga, hier war der *alte* vorruriksche fürstensitz, der von Rurik weiter nach einer *neuen* stadt, Novgorod = Neustadt, verlegt wurde.

BAYER's ansicht über die lage Aldeigioborgs wurde von GERHARD FRIEDRICH MÜLLER in seinen Origines Russiae bestritten. Nach ihm lag Aldeigioborg eher am ausfluss der Newa aus dem Ladogasee. SCHLÖZER ist in der Beschreibung des Russischen Nordens um das J. 948 (Allgemeine Nordische Geschichte, Halle 1771, Kap. VI) nach eigener aussage BAYER gefolgt, nur hat er die vielen fehler, die in der posthumen, von niemandem zum drucke vorbereiteten abhandlung BAYER's vorkommen, verbessert. Über Aldeigioborg schreibt er (s. 501, anm. 48) „Alles was hier Bayer von der Lage *Aldejoborgs* gesagt, bestreitet Hr. *Müller* (Origg. Russ. p. 320—323. nach der Hallischen Ausgabe) mit starken Gründen. Alt-Ladoga ist es wohl nicht; aber darin scheinen mir Rudbeck und Bayer recht zu haben, wenn sie den Namen *Ladoga* in dem Worte *Aldejaborg* vermuthen, und daher den Ort an den Ladoga-See setzen. Ich erinnere mich ganz dunkel, dass dieser See in einer Urkunde, die der Lübeckische Domprobst Hr. Dreyer der Petersburger Akademie verehret hat, *Aldoga* genannt werde."

Im neunzehnten jahrhundert hat beinahe jeder forscher, der sich mit der älteren geschichte der finnen und russen beschäftigt hat, etwas über die betreffenden namen geschrieben. Hier ist zuerst KARAMZIN zu nennen. In der note 244 des ersten bandes seiner russischen geschichte (Исторія Государства Россійскаго) versucht er den namen *Ladoga* etymologisch zu erklären. *Aldeigaburg*

und *Ladoga* bezeichnen nach ihm dieselbe stadt. Lässt man die silbe *ga* weg, so könne *Aldeigaburg* in der gotischen sprache *alte stadt* bedeuten, es sei jedoch wahrscheinlicher, dass die stadt nach dem *Ladogasee*, welcher *Aldesk* oder *Alda* und *Aldoga* geheissen, genannt worden sei. Rurik gründete vielleicht die stadt Ladoga, weil er über den Finnischen Meerbusen eine bequeme verbindung mit seinen stammesgenossen jenseits des meeres haben wollte und nannte es *Aldeigaburg*, d. i. die Aldogsche stadt. Möglicherweise ist die stadt schon vor Rurik von den Varägern gegründet worden. *Aldoga* wurde in *Ladoga* umgeändert, und die russen liessen den zweiten teil *-burg* weg, ganz wie das gemeine volk aus „Petersburg“ *Piter* gemacht habe.

Nach Sjögren, Gesammelte Schriften I, s. 585, anm. 143, wäre das „ursprüngliche *Aldaga*“ „nichts als das finnische Wort *Altokas* (wogend, brausend von *Alto* oder *Aalto* Welle, Woge), ein Synonym von *Aaltoinen*, *altoinen*, *altoisa*, welcher Name aber jetzt schon selbst bei den herumwohnenden Finnen dem verdrehten russischen Ladoga Platz gemacht hat. Dagegen wird noch heutiges Tages der Onegasee von den am westlichen Ufer desselben wohnenden Tschuden analog mit dem ursprünglichen Namen des Ladogasees *Ääninen* oder eigentlich nach ihrer Art kürzer und verstümmelt *Änine* (von *ääni* Stimme, Laut, Schall, Ton, Klang, Geräusch), also der rauschende oder auch brausende genannt.“

A. J. Hipping, Neva och Nyenskans, H:fors 1836, s. 10, vermutet, *Aldeiguborg* sei durch metathesis aus *Ladoga* entstanden, ganz wie der Ladogasee bisweilen *Aldogen* heisse. — Zu derselben zeit veröffentlichte P. Butkov im Сынъ Отечества einen artikel, „Объ Альдейгаборгѣ,“ den ich nur aus dem referate in N. E. Brandenburg's Старая Ладога, s. 8 10 kenne. Butkov's ausführungen ermangeln nicht der originalität. Der ursprüngliche name des Ladogasees wäre *Odlo* gewesen, denn so werde der see in einer handschrift der Pleskauer chronik genannt. Dies wurde von den ausländern zu *Alda*, *Aldoga* u. s. w. verdreht. Was aber die lage der Aldeigaborg betrifft, so sei sie an der mündung des Narowaflusses zu suchen. Übrigens sei der name der stadt Ladoga

aus schwed. *ladugård* 'meierhof' herzuleiten; der ort sei ursprünglich ein meierhof Ruriks gewesen!

Dagegen behandelt M. Pogodin, Пути сообщенія въ древней Россіи (Русск. ист. сборникъ, 1837, s. 17), die frage mit mehr kritik als einige seiner vorgänger. Er bemerkt gegen Karamzin, dass man eigennamen nicht willkürlich durch weglassung einer silbe erklären darf und dass die quelle, Sčekatov's Геогр. словарь, 1801, aus welcher K. seine etymologische erklärung schöpfte, dieselbe nur unter vorbehalt biete. M. Pogodin stellt den namen der stadt Ladoga in zusammenhang mit dem flusse *Ladoga* oder *Ladožka*, der durch Alt-Ladoga in den Wolchow fliesst.

P. A. Munch, Samlede Afhandlinger II, s. 260 f., leitet den namen *Aldegjuborg* von dem see, in dessen nähe die stadt lag, ab. „Nach derselben analogie, nach welcher an. *Vald-* russ. *Vlad-* wird, entspricht dem an. *Ald-egja* — ursprünglich *Ald-agja*, weil *e* nur umlaut ist — russ. *Lad-oga*, wo der akzent auf *Lad-* liegt, während *o* in *oga* kurz und unwesentlich ist. Auch wurde die stadt ganz einfach *Aldegja* wie auch der see genannt, und in derselben weise brauchten auch die russen den namen *Ladoga*. Die mit *Ald-* anlautende form erhielt sich lange nachher unter den skandinaviern und deutschen."

Die Sjögren'sche etymologie: *ladoga*, **aldoga* aus **altokas*, **aaltokas* kehrt bei Grot im aufsatze Замѣтки о названіяхъ мѣстъ (Филол. разыск.[3] 273, zuerst in Журн. мин. нар. пр. CXXXVI, nov. 1867) wieder. Bei uns geniesst diese etymologie grosse popularität. Erst D. E. D. Europaeus und E. Kunik haben auf anderen ursprung hingewiesen. Der erstgenannte stellt, Russ. Revue VI, 1875, s. 606, *Ladoga* in zusammenhang mit anderen nordrussischen ortsnamen auf *-oga* (aus finn. *joki*) und leitet den namen der *stadt* vom namen des *flusses* ab. *Ladoga* ist nämlich ein kleiner nebenfluss des Wolchow und fliesst an der stadt Alt-Ladoga vorbei. Kunik in den ergänzungen zu Dorn's Каспій (Приложеніе къ XXVI т. зап. Ак. Н., 1875) s. 393, anm. = Caspia (Mémoires de l'Acad. des sciences, VII sér. XIII, P:bourg 1877) s. 243 anm., sieht in *Ladoga* „eine regelmässige umstellung aus *Aldaga* oder (?) *Aldoga*." Die von Sjögren angesetzte urform sei möglich, aber nicht nachweisbar.

Er denkt an deren statt an einen anderen zusammenhang mit finn. *aalto* (aus an. *alda*): mit *öldugangr* (aestus maris, wörtlich gressus, cursus maris) wird noch jetzt in Island „die unruhige see bezeichnet". Dann wäre *-gangr* etwa so „verkürzt", wie altschwed. *ga*, neuschwed. *gå* aus *ganga*. „Doch ist, meint er, damit die endsilbe in Lado-ga (vgl. Wadoga im Ladog. Kreise) nicht genügend erklärt."

Zuletzt hat N. E. Brandenburg in seiner umfangreichen und interessanten monographie Старая Ладога, P:burg 1896, die namen *Ladoga* und *Aldeigiuborg* erörtert. Auch er nimmt an (s. 9), dass mit *Aldeigiuborg* Alt-Ladoga gemeint ist, leitet aber merkwürdigerweise mit Butkov den namen vom schwed. *ladugård* ab.

Es handelt sich also um die frage, ob die stadt (Alt-Ladoga) nach dem see oder der see nach der stadt genannt ist, und ob der name der stadt von dem namen eines nebenflusses des Wolchow herzuleiten ist. Wir müssen aber zuerst wissen, welches der ursprüngliche name des Ladogasees war. Es ist schon mehrmals bemerkt worden, dass die altrussische chronik in ihrem ältesten teil den *fluss Newa* und den *Ladoga see* mit demselben namen nennt. „Aus diesem see (Ilmen), heisst es im anfang der chronik, fliesst der Wolchow und mündet in den grossen see *Nevo* und die mündung dieses sees ist im Varägermeer." Noch im sechzehnten jahrhundert ist *Nevo* als name des Ladogasees in Russland im gebrauch. In der Книга большому чертежу im abschnitt *О Лидожскомъ езерѣ* heisst es: *Лидожское* езеро, а *Нево* тожъ ... Въ *Нево* езеро отъ западу пала рѣка *Нева*, течетъ изъ *Котлина* езера, пала противъ града Орѣшка. („Ladogasee, auch *Nevo* [genannt] ... In den *Nevosee* fällt vom westen her der Newafluss, der aus dem *Kotliner see* fliesst und bei der stadt Orěšek [Nöteborg] mündet") (Книга глаголемая Большой Чертежъ, изд. Г. И. Спасскимъ, Moskau, s. 176 f.). Das ist ja deutlich genug, wenn man von dem versehen, dass der schreiber anstatt die Newa in den Finnischen Meerbusen münden zu lassen, sie in entgegengesetzter richtung fliessen lässt, absieht. Dagegen giebt dasselbe denkmal (s. 179) richtig an, dass *Sjaś* und *Wolchow* vom süden in den *Nevosee* fliessen. Der name ist bekanntlich finnischen ursprunges. Die verschiedenheit des auslautes in *Newa*, fluss, und *Nevo*, see, rührt im russi-

schen daher, dass *Newa* und *Nevo* sich nach *рѣка* und *озеро* gerichtet haben, wie schon KUNIK in DORN's Caspia s. 388 bemerkt, vgl. noch *Vodlo* see, aber *Vodla* fluss, *Onego* see: *Onega* fluss, *Volgo* see: *Wolga* fluss. Ausser den schon angeführten zeugen können wir uns noch auf HERBERSTEIN berufen. In Rerum Moscoviticarum commentarii, Basler auflage v. j. 1571, s. 73 c sagt er: „Est autem ampla ciuitas, quam Volchovu fluuius nauigabilis interfluit, qui ex Ilmen lacu uix duobus uerst supra ciuitatem emergens in *lacum Neoa* (wahrscheinlich druckfehler für *Neua*), *quem nunc Ladoga,* ab oppido, quod ei adiacet, appellant." *Nevajärvi* als name des Ladogasees treffen wir ebenso im sechzehnten jahrhundert in den schwedischen urkunden; so mehrmals in den nachrichten, welche der finnische edelmann Jacob Teitt von einem russisch-karelischen kaufmann über den weg von Kexholm die seen und flüsse entlang durch Russisch-Karelien bis nach Uleåborg — deshalb wurden solche kaufleute „nousijaryssät" (steigerrussen) genannt — ausfragte: *Näwajervi* kalle rydzerne then sjön, som ligger emellen Nogårdh och Nöteborg. — — — ifrå Kexholmm in til Nogård igenom *Näwajervi* (Jaakko Teitin valitusluettelo Suomen aatelistoa vastaan v. 1555, herausg. von K. GROTENFELT, H:fors 1894, s. 156, 160).

LÖNNROT führt in seinem Lexikon auch *Nevaja* 'Ladogasee' an. Woher er das wort hat, habe ich nicht ermitteln können, allem anschein nach aber aus der volkssprache. Es ist schwer zu entscheiden, ob hier eine alte einfache form oder eine kürzung aus *Nevajärvi* vorliegt. Ich wäre geneigt die letztere alternative anzunehmen, wenn nicht auch *Newaïs järvi* aus einer schwedischen urkunde vom ende des sechzehnten jahrhunderts (s. KUNIK in DORN's Caspia s. 388, note) belegt wäre. Wäre anstatt *Newaïs* vielleicht nicht *Newaïa* zu lesen? Zu beachten ist auch der ortsname *Nevanniemi*, der im „liede vom mädchen, das erlöst werden soll" vorkommt. Das lied wurde auf der Karelischen landenge lokalisiert (KROHN, Kantelettaren tutkimuksia, s. 329), weshalb es mir sehr wahrscheinlich ist, dass mit *Nevanniemi* 'Newahalbinsel' die vom Nevafluss und Nevajärvi - Ladogasee begrenzte halbinsel der Karelischen landenge gemeint ist.

In der altschwedischen reimchronik Gamla eller Erikskrönikan wird der Ladogasee zweimal *hwita träsk* 'weisser see' genannt (Svenska medeltidens rim-krönikor I (s. 51), herausg. von G. E. Klemming. Der name rührt „vielleicht aus dem anlass her, dass man in alten zeiten wegen mangels an geographischen kenntnissen den Ladogasee und das Weisse Meer für einen und denselben see hielt oder wenigstens sie mit einander in verbindung glaubte", meint mit recht Hipping, Neva och Nyenskans, s. 13 f.

Wir müssen nun untersuchen, ob neben oder vor *Nevajärvi*, *Nevaja* in alter zeit noch irgend ein anderer name im gebrauch war. Rudbeck hat ja *Aldescus, Aldesco.* Er zitiert aber selbst Dionysius Periegetes, der zur zeit Hadrians lebte und eine erdbeschreibung *Οἰκουμένης περιήγησις* verfasste, und seinen kompilator Priscianus. Der bei Dionys zusammen mit Pantikapē genannte *Aldēskos* fluss liegt aber jedenfalls nicht in Nordeuropa; in ihm wird sogar Herodot's Ordessos in Kleinasien vermutet, s. L. Niederle, Starověké zprávy o zeměpisu východní Evropy, Prag 1899, s. 97. Von Rudbeck nahm Karamzin im guten glauben sein *Aldesk* und sogar *Alda*, das Rudbeck nur anführt, um sein *Aldesco* etymologisch zu erklären. Durch Karamzin's autorität beglaubigt macht *Aldesk* seinen rundgang noch immer in der wissenschaftlichen literatur. Ganz allgemein wird auch angegeben, dass der Ladogasee von den alten skandinaviern *Aldeigia* und von den deutschen (hanseaten) *Aldagen* genannt wurde. *Aldeigia* kommt auch in Olaf Tryggvasons saga, nicht aber im prosatext, sondern in einem zitat aus Bandadrápa vor. Erik jarl hatte u. a. auch *Aldeigiuborg* erobert, viele leute getötet und die burg selbst zerstört. „In der Bandadrápa wird gesagt, fährt der sagaverfasser fort: — — *Aldeigiu* brauzt þú (Aldeigia hast du gebrochen), Fornm. sögur II. 289. Gemeint ist hier natürlich die stadt oder burg, also *Aldeigiuborg*. Dies ist meines wissens die einzige stelle, wo *Aldeigia* ohne *-borg* und zwar aus metrischen gründen gebraucht wird. Ausserdem kommt *Aldeiguborg* (Fornm. sögur V. 118) und *Aldægjuborg* (Fornm. sögur V, 298) vor. Was die deutsche form *Aldagen* betrifft, so braucht man nur die betreffenden Hansaurkunden genau durchzulesen, um sich davon zu überzeugen, dass dieser name sich

dort immer und ausschliesslich nur auf die stadt Alt-Ladoga bezieht, vgl. Andreevskij, О договорѣ Новагорода съ нѣмецк. городами, P:burg 1855, s. 23, note 80.

Der see hat also seinen namen nach der stadt, wie schon Herberstein richtig bemerkt hat. Es ist wohl zu merken, dass derselbe see im russischen nicht *Ladoga* heisst, sondern, mit einem aus dem stadtnamen gebildeten adjektivum und *ozero* 'see', *Ladožskoe ozero* (Ладожское озеро), also *Ladogaische see*, wie Olearius schreibt, genannt wird. *Ладожское, Ладозьское озеро* kommt in der altrussischen chronik unter dem j. 1228 zum ersten male vor. Der entsprechende deutsche name *Oldagische ze* wird in den urkunden zum ersten mal im j. 1311 erwähnt, Höhlbaum, Hansisches Urkundenbuch II, s. 78. Die elliptisch für Ladogasee gebrauchte form *Ladoga* scheint im 16:ten jahrhundert aufgekommen zu sein, vgl. die oben angeführte stelle aus Herberstein. Zur gleichen zeit wird der see auch im schwedischen *Ladga siön* (j. 1618, Rydberg, Sverges traktater V, s. 270) und *Ladgische siön* (1617, Sv. trakt. V, s. 263) genannt. Aus russ. *Ladoga* ist finn. *Laatokka, Laatukka* entlehnt. Die letztangeführte form beruht auf russ. dial. *Laduga*, die schon in der novgorodschen chronik unter dem j. 1164 vorkommt. In einigen nordgrossrussischen dialekten geht nämlich unbetontes *o* in *u* über, s. Šachmatov, Изсл. въ обл. русск. фон., s. 296 f.

Ladoga bezieht sich also auf die stadt. *Aldagen* und *Aldeigiuborg* sind auch namen derselben stadt. Dass die zwei letztgenannten namen nicht von einander getrennt werden dürfen, liegt auf der hand. Die lage der *Aldeigiuborg* wird übrigens in der Heimskringla so deutlich bestimmt, dass kein zweifel darüber bestehen kann. So wird in Magnus Olafssons saga erzählt, dass Magnus nach weihnachten seine fahrt aus dem osten von Holmgarðr nach *Aldeigiuborg* antrat. Hier rüsteten sie ihre schiffe aus im frühling, als das eis schmolz. In der saga Harald Hardrades lesen wir: „Aber im frühjahr trat er seine reise von Holmgarðr an und ging nach *Aldeigiuborg*, wo er seine schiffe vorfand.“ Nun ging einer der varägerwege eben den Wolchow entlang, an Alt-Ladoga vorüber, nach Novgorod-Holmgarðr. Aus den hanseatischen urkunden

wissen wir auch, dass die seefahrer ihre tiefgehenden schiffe entweder an der Wolchow-mündung oder in Alt-Ladoga liessen und von dort wegen der wasserfälle in flachbodigen lodjen nach Novgorod gefahren wurden.

Dass *Aldeigiuborg*, *Aldagen* eine ursprünglichere und *Ladoga* eine spätere form ist, wird wohl niemand bezweifeln. Eine anlautsmetathese von *al* zu *la* ist erklärlich, nicht aber eine umgekehrte, sei es im germanischen oder im finnischen. Es bleibt nur die frage zu beantworten, ob der name varägisch-skandinavischen oder finnischen ursprunges ist. *Aldeigiuborg* ist sehr alt, auch Kunik in Dorn's Caspia ist der ansicht, dass sie schon vor Rurik existiert habe. In der altnordischen literatur erscheint die stadt nicht nur in historisch beglaubigtem, sondern auch in vollkommen märchenhaftem milieu, wie in der Hervararsaga mit ihrem Bjartmarjarl, oder mit ihren höfdungen Ími und Sóni, die so lebhaft an Jem' und Sum' der russischen chronik erinnern. Ob auch der skandinavische name der Newa dafür spricht, dass die skandinavier schon sehr früh den weg Newa-Ladogasee-Wolchow kannten, müssen wir jetzt untersuchen. *Nevajärvi* ist finnisch, und der fluss ist nach dem see, aus welchem er fliesst, benannt. Mit *Neva(järvi)* wurde ursprünglich wohl der von grossen morästen (finn. *neva* 'morast') umgebene südliche teil des sees bezeichnet, ganz wie in der **Книга глаголемая Большой Чертежъ** der nördliche teil desselben nach der stadt *Korela* (Karjala, Kexholm) *Karelischer see* (Корельское озеро) und der teil des Finnischen Meerbusens, der zwischen Kattila-Ketlingen und der Newamündung liegt *Котлино озеро* (Ketlingersee) benannt ist. Der skandinavische und hanseatische name der Neva ist *Ny* (*Nü* vom j. 1268, Höhlbaum, Hans. Urkundenb. I, s. 229 f., wo mit *Nü* auch der see gemeint sein kann; versus *Nyu* vom j. 1303, Sv. traktater I, s. 316). Auch die altisländische literatur kennt *Nyia* (Ant. russes II, s. 431 = Hauksbók, s. 150). Wie ist nun *Nyia*, *Nya*, *Ny* entstanden? Aus *neva* würden wir *njúa* erwarten. Könnte vielleicht *Nyia* auf *Nevaja* zurückgehen und nach synkope der mittleren silbe, etwa so wie aisl. *nýr* aus *niujis* < *neụ-* entstanden sein? Das würde uns so weit in vorhistorische, urgermanische zeit zurückführen, dass wir an diese erklärung nicht zu denken wagen.

Sie ist auch nicht nötig, denn *Neva* — *Nya* ist als „neuer (schwed. *ny*) fluss“ aufgefasst worden. Diese auffassung kommt auch in einer lateinisch geschriebenen urkunde vom j. 1526 zum vorschein. Die stelle lautet: „— — venerunt stipendiarii regis Polonie in *Nouum ampnem*“ (*Nyen* übergeschrieben), Sv. traktater IV, s. 83. Ebenso ist *Nouve* (Watlande, *Nouve*, Ingeriae et Careliae) in einer päpstlichen urkunde vom j. 1241 (Liv-Est. und Curl. Urk. III, N:o 169) nicht *Narva* zu lesen, wie oft angenommen wird, vielmehr ist damit das Newaland, Nevanniemi der finnischen volkspoesie gemeint.

Die frage lässt sich folgendermassen erklären. Die slavisch-russische kolonisation strebte die flüsse Luga und Wolchow, die grenzen der Votskaja pjätina entlang schon sehr früh der Newa und dem Ladogasee zu. Dafür spricht auch der umstand, dass der ursprüngliche finnische name der Luga *Laukaanjoki* sich den russischen lautverhältnissen anpasste, also *Luga*, nicht etwa *Lavga*, *Lovga* wurde, wie bei späteren berührungen, z. b. *Rovdužskoj* gegenüber urspr. finn. *Rautu* (*Raudu*), *Ravdozero* aus *Rauta-* (*Rauda-*) *järvi*. Ebenso zu beachten ist, dass *Inkeri* und *Inkeren joki* (pagani *Ingrie* in einer urkunde vom j. 1164, *Ingeria* bei Heinrich dem Letten, *Ingeria* 1241, *Engeren* in den hanseatischen urkunden) im russischen *Ižora* (geschrieben Ижера) lautet. Hier ist *in* und *ge* (*ingeri*) den russischen lautverhältnissen angepasst, wogegen wir, wenn die berührung späteren datums wäre, etwa **ingera*, **ingora* oder so etwas erwarten würden, vgl. *Inegeld*, *Ingeld*, *Igeld* der russischen chronik aus an. *Ingjaldr*, *Ingivlad* aus *Ingivaldr* u. s. w. Die vordringende russische kolonisation sprach einen nordgrossrussischen *o*-dialekt, in welchem unbetontes *o* nicht in *a* überging, sondern erhalten blieb, ebenso wie unbetontes *e* vor nichtpalatalisierten konsonanten *'o (jo)* und nicht *'a (ja)* ergab, weshalb diese dialekte russisch окающіе genannt werden. Finn. *neva* verwandelte sich also im russischen munde in *ńová* (нёвá) *rěká*. Dies wurde von den skandinaviern und deutschen als *nová rěká* (новá рѣкá) 'neuer fluss' aufgefasst.

Die stadt (Alt-) Ladoga-Aldeigiuborg liegt am flusse Ladoga-*Aldeigia, hat also vom flusse ihren namen, ganz wie *Moskva* und

viele andere. Der anlaut *al* ist ursprünglich, denn, wie schon gesagt, *al* kann nicht aus *la* erklärt werden, wohl aber umgekehrt. Dass der zweite teil mit anderen flussnamen auf *-oga* (finn. *joki*) hinweise, haben schon Kunik und Europaeus gezeigt. Selbst Wolchow kommt von finn. *Olhava* (in einer schwed. urkunde aus dem 16:ten jahrhundert *Ålhawa* geschrieben, s. Kunik in Dorn's Каспій 393). Flüsse mit demselben namen haben wir in Nordfinland (Olhavanjoki in kirchspiele Ii, Olhavanlampi im k. Revonlahti, nach O. A. F. Lönnbohm's handschriftlichem ortsnamenverzeichnis im besitz der Finnischen Archäolog. Gesellschaft). Ohne hier auf einzelheiten einzugehen, will ich nur bemerken, dass einige fluss- und seenamen südlich, östlich und nordöstlich vom Ladogasee mit einigen fluss- und seenamen in Nordfinland identisch sind. Wir haben uns zunächst an den flussnamen **Aldeigia* zu halten. Haben wir etwas ähnliches auf finnischem gebiet? Auf die rechte spur führt uns *Aluen-* oder *Aloenjärvi* im Kalevala (aus der rune vom ursprung des feuers). Ich glaube zwar nicht, dass hier gerade der Ladogasee gemeint ist, aber der name passt zusammen mit *alde-* in *aldeigia*. Wie in Kalevala II Selityksiä, s. 158 (auflage vom j. 1902) richtig bemerkt ist, ist unter *Aluenjärvi* ein niedriger, unten befindlicher see zu verstehen. Im oben zitierten ortsnamenverzeichnis wird *Aloenjärvi, Aloenjoki, Alvejärvi* aus mehreren gegenden in Finland angeführt. In Lönnrot's Lexikon Lisävihko finden wir auch *aloo* = *alue*, also aus *aloe*, 'gebiet', eig. 'das unten befindliche'.[1] *Aldeigia – Ladogafluss* ist der *unterste* von den nebenflüssen des Wolchow. Nun ist *aloe* aus *alode* und somit *aldeigia* ganz ungezwungen aus *alode-jogi* (*-joki*) durch synkope der zweiten unbetonten silbe entstanden. Dann erhebt sich die frage, welcher westfinnischen sprache die form **alode*, mit erhaltenem verschlusslaut zwischen der zweiten und dritten silbe, angehört. Hierbei kommt an erster reihe das wepsische in betracht. Ortschaften

[1] Zu beachten ist auch im russischen olonetzischen dialekt *alod'* 'offener see, breite wasserfläche' (*алодь*, открытое озеро, обширное водное поле, Kulikovskij Словарь обл. олонецкаго нарѣчія), das augenscheinlich aus dem wepsischen entlehnt ist, da es nach Kulikovskij in Zaonežje, d. h. hinter dem Onegasee vorkommt. [Korrekturnote].

mit *весь* (vepsä) kommen auch in der Votskaja pjätina vor. Sonst können wir hinsichtlich der sprache folgende ortsnamen benutzen. Ein dorf *Lidna*, *Lidnovo* wird um 1500 am Ladogasee erwähnt (Переписн. окладн. книга по Новугороду вотьской пятины. Изд. Моск. Общ. Ист. и древн. Временникъ XI. 1851, s. 89 u. ö.) Ursprüngliches *dn* in diesem worte (= finn. *linna*) ist sowohl im wotischen als im wepsischen erhalten, s. Setälä, ÄH. 150. Ebenso sind die formen *Войногала* (s. 65), *Лембагала* (s. 156), denen finnische ortsnamen *Voipaala*, *Lempaala* entsprechen, zu beachten. Sind sie *Voipahala*, *Lembahala* oder wirklich *Lembagala* zu lesen?

Helsingfors.

Über die benennung des roggens im syrjänisch-wotjakischen und im mordwinischen.

Von

H. Paasonen.

Das westfinnische wort für 'roggen': fi. *ruis*, gen. *rukiin*, u. s. w. ist, wie Thomsen BFB s. 213 endgültig festgestellt hat, als ein germanisches lehnwort zu betrachten: germ. (got.?) **rugi-z* (an. *rugr*, ags. *ryge*), vgl. lit. *rugýs*, st. *rugja-*. Ebendaselbst hat Thomsen die ansicht ausgesprochen, dass mord. *roź* (bei Ahlqvist fehlerhaft mordM *roz*, welche form auch Thomsen anführt), tscher. *rša*, syrj. *rudzeg*, *rudźeg*, ung. *rozs* vom slav. *rŭžĭ* [asl. *ръжь*], russ. *rož* (gen. *rži*) ausgegangen sind.[1]

Dass das ungarische wort für 'roggen' aus dem slavischen stammt, darüber herrscht kein zweifel. Als ebenso sicher kann der russische ursprung des tscheremissischen wortes (tscherW *urža*, tscherO *urža*, *ruža*, tscherB *ə̑ržà*) betrachtet werden.

[1] Das syrj.-wotj., tscher. und mord. wort sind seinerzeit auch von Munkácsi, Ugor füzetek 5 sz., Budapest 1884, s. 181 f. (= NyK XVIII, s. 431 f.) mit russ. рожь zusammengestellt worden. — Auch bei V. Hehn, Kulturpflanzen und hausthiere VI aufl. neu herausgegeben von O. Schrader s. 538 heisst es über das wort für 'roggen': „— — bei den ostfinnen — — — mit der slavischen assibilation."

Was mord. *roź* anbelangt, so habe ich schon früher (Kielellisiä lisiä suomalaisten sivistyshistoriaan, Helsingfors 1896, = Suomi III, 13, s. 29 f.) mich dahin geäussert, dass dieses wort nicht aus dem russischen entlehnt sein kann, weil sonst nirgends im morwinischen (in allen mundarten) ein mouillierter *ś*-laut einem russischen *š*-laut entspricht. In éinem russ. lehnworte ist allerdings im mord. mundartl. *ś* (*ź*) neben *z*, *ż* = russ. ж, aber dieses erklärt sich einfach daraus, dass in demselben worte im russischen selbst dialektische formen mit з und зь vorkommen (vgl. Mordv. lautlehre = MSFOu. XXII, s. 31, Kolosov, Обзор звуковых и формальных особенностей народнаго русскаго языка s. 186). Nur in einigen wenigen wörtern begegnet im russischen mundartlich з statt ж, in dem worte für 'roggen' aber ist keine nebenform mit з im russischen belegt, während im mord. *roź* alle mundarten ausnahmslos *ź* bieten. — Die von mir in Kiel. lisiä s. 30 ausgesprochene vermutung, dass mord. *roź* ähnlich wie das finnische wort für 'roggen' aus dem germanischen stamme (germ. **rugiz* > mord. **ruviz* > **ruvz* > *roź*), ist jedoch nicht zu billigen, denn erstens ist überhaupt das vorkommen von germanischen lehnwörtern im mordwinischen mindestens sehr fraglich, obwohl der gotenkönig Ermanarik nach Jordanes auch „mordens“ bezwungen haben soll, und zweitens bliebe das mouillierte *ź* im mordwinischen unerklärt.

Noch weniger ist einzusehen, wie das permische wort für 'roggen'[1] syrj. *rudźeg*, permW *ruʒeg* (Rogov), permO *ruʒөg* (Genetz), wotj. (nach Munkácsi) *ʒiʒek*, *ʒiʒek* (Jel.), *ʒeg* (Sar.), *dźeg*, *ʒeg*, *ʒek*, *dźiʒeg* (Kaz.) mit russ. рожь (asl. ръжь) zu verbinden wäre. Dagegen spricht der ganze lautbestand des wortes. Wo giebt es in den permischen sprachen solche vokalentsprechungen (in der ersten silbe) in russischen lehnwörtern?[2] Wie könnte man

[1] Ins wogulische entlehnt: wogUL *räśèχ*, bei Ahlqvist *räseχ*, *räsäk*.

[2] Nach den zusammenstellungen von Y. Wichmann Zur gesch. des vokalismus der ersten silbe im wotjakischen mit rücksicht auf das syrjänische s. 86 sollte überhaupt kein wechsel wotj. *i* ~ syrj. *u* vorkommen, wohl aber wotj. *i* ~ syrj. *į* und syrj. *u* ~ *į*.

syrj. *dź*, wotj. *ǯ*, *ǯ́* aus russ. ж erklären? Und wie wäre der schlussteil des wortes: syrj. *-eg*, wotj. *-eg*, *-ek* unter der annahme, dass das wort russischen ursprungs ist, aufzufassen? Etwa als permisches derivationssuffix — in einem aus dem russischen entlehnten getreidenamen![1]

Indessen liegt ja die annahme nahe zur hand, dass das syrjänisch-wotjakische wie auch das mordwinische wort in irgend einem zusammenhang mit der lituslavischen und germanischen benennung des roggens steht.

Ausser in den letztgenannten sprachen ist das betr. wort für 'roggen' auf dem gebiete der indogermanischen sprachen, wie zuerst G. Meyer, Beiträge zur kunde der indogermanischen sprachen, herausg. von Dr. A. Bezzenberger XX, s. 121 ff. erkannt hat, noch im thrakischen belegt: thrak. *βρίζα* (bei Galenos VI 514), das aus einer grundform wie **vrugjā* entstanden und in die lituslavischen und germanischen sprachen entlehnt worden ist (vgl. O. Schrader, Reallexikon der indogermanischen altertumskunde s. 693).

Nun vertritt ζ in den thrakischen glossen, welche uns durch die griechen überliefert sind, offenbar die palatale media, vgl. Tomaschek, Sitz.-ber. der Wiener Akademie B. 130, II, s. 21, G. Meyer a. a. o., Hehn, Kulturpflanzen und hausthiere VI aufl. s. 538, Kretschmer, Einführung in die geschichte der griechischen sprache s. 229; sein lautwert kann nach Meyer etwa *dž*, *z* od. *ž* sein. Ähnlich war gewiss die vertretung der palat. media in den sprachen der indoiranischen „skythen" im heutigen Süd-Russland, welche, wie jetzt allgemein anerkannt ist, einen bedeutenden sprachlichen und kulturellen einfluss auf ihre nördlichen nachbarn finnisch-ugrischer herkunft ausgeübt haben, und zwar liegt in einem fall offenbar *dž* (*d́ž*) vor: wotj. *berǯ* (Sar.), *berǯ́* (Mal.), *beriž* (Jel. Kaz.)[2] 'linde, Tilia parvifolia', vgl. pam. *brudž* (Šighni-dialekt), *bür-*

---

[1] Nach Wiedemann, Grammatik der syrjänischen sprache s. 58 f., bildet das suffix *-ög*, *-eg*, *-ek*, *-yg* substantiva meistens von verbalstämmen, denen bisweilen auch ein gleichlautendes nomen selbständig zur seite steht.

[2] Alles nach Munkácsi.

dže-kul (kašm.) 'birke' (Tomaschek, Sitz.-ber. der Wiener Akademie B. 96, s. 792), ai. *bhūrjas* id., — oss. *bärz*, *bärzä* id.

Wie Herodot ausdrücklich bezeugt, gab es unter den skythischen stämmen im heutigen Süd-Russland auch ackerbauer. IV, 17 werden im westen in dem Tyras- (Dnjestr-) gebiet (vgl. IV, 51) die *Σκύθαι ἀροτῆρες* genannt, welche das korn zum verkauf anbauten; sie wohnten südlich von den *Νευροί*, welche man für slaven hält (vgl. Tomaschek, Sitz.-ber. der Wiener Akademie B. 117, s. 3 ff.). Östlicher werden wieder (IV, 18) *Σκύθαι γεωργοί* erwähnt, die von der mündung des Borysthenes (Dnjepr) eilf tagesfahrten aufwärts reichten. Die thraker, die Herodot V, 3 „das grösste volk nach den Indern" nennt, sind nun einst weit über den Istros (Donau) nordwärts verbreitet gewesen (vgl. Schrader, Reallexikon s. 881), und wenn einmal von ihnen roggen gebaut wurde, so liegt ja alle wahrscheinlichkeit vor, dass diese getreideart auch ihren nordöstlichen oder östlichen „skythischen" nachbarn, welche sich von den gestaden des Pontus weit nach osten erstreckten, nicht unbekannt war, — soweit sie ackerbau trieben.

In anbetracht alles dessen liesse sich das permische wort für 'roggen' mit -ʒ̣- ~ -d'ź- (ʒ́) gut als eine entlehnung aus einer „skythischen", indoiranischen sprachform betrachten, wo urspr. palatales *g* durch *dž* (*dž*) vertreten war, — wenn wir nur das auslautende -(*e*)*g*, -(*o*)*g*, -(*e*)*k* zu deuten im stande wären.

Diesbezüglich wird unsere aufmerksamkeit auf diejenige iranische sprachform gelenkt, welche anerkanntermassen in mehreren lehnwörtern in den finnisch-ugrischen sprachen vorliegt, näml. die ossetische. In der sprache der jetzigen im mittleren Kaukasus wohnhaften osseten, als deren vorfahren die alanen des mittelalters und die sauromaten, sarmaten des klassischen altertums gelten, findet sich nun ein suffix *-äg* aus älterer zeit, ohne besondere bedeutung: *zįm-äg*, *zum-äg* 'winter', aw. *zimō*; *dįm-äg*, *dum-äg* 'schweif', aw. *dumō*, vgl. *cįbįr-dįn* 'mit kurzem schweif'; *xär-äg* 'esel', aw. *xarō*; *näväg*, *nvog* 'neu', aw. *nava-*; *zar-äg* 'lied'; neben *zar* 'lied'; *mägur-äg* 'armer', neben *mägur* 'arm' (suff. *-äg* = ir. **-aka*, ap. *-aka*, mp. *-ak*, np. *-a(h)*, bal. *-ag*, afgh. *-ai*); ein „totes suffix" *-ag* erscheint in *äwzág* 'zunge', aw. *hizvā*; *dändág* 'zahn', aw. *-dantan*; *fändág* 'weg',

aw. *pantā*, ai. *pánťās*; ein suffix *-ig* (west-oss. *-ug, ig*) begegnet als totes sekundärsuffix ohne besondere bedeutung aus altossetischer zeit in: *urdig*, 'aufrecht', vgl. ai. *ūrďvás*; viell. in *nämig*, *nämug* 'korn, kugel', *mäsig*, *mäsug* 'turm' u. a. (in ostoss. *vär-igk*, *or-igk*, westoss. *vär-igkä* 'lamm', vgl. *vär* 'lamm', scheint *-igk* deminutivsuffix zu sein); aus altoss. zeit stammt auch das suffix *-g* (ir. **-ka*) in *qū-g*, w.-oss. *γo-g* 'kuh', vgl. ai. *gō-kā*, demin. von *gō*; *ärfi-g*, *ärfu-g* 'augenbraue', vgl. ai. *b'rūṣ*, aw. *brvat-*, np. *abrū*, *brū* (aus mp. **brūk*)[1]

Das permische wort für 'roggen' erklärt sich somit meines erachtens aus einer dem thrakischen *βρίζα* entsprechenden indoiranischen, etwa altossetischen form mit *dž (ďž)* aus palatalem *g* + suff. *əg (-g)*.

In der mordwinischen form fehlt und hat offenbar auch von anfang an das ebenbesprochene suffixelement gefehlt. Dessenungeachtet liesse sich vielleicht auch mord. *roź* als eine entlehnung aus derselben iranischen sprache wie das permische wort betrachten; haben wir ja doch unter den oben angeführten beispielen fälle beobachtet, wo formen mit und ohne suffix auch im jetzigen ossetischen nebeneinander bestehen. Jedenfalls lässt sich aber mord. *roź* aus einer iranischen sprachform mit *dž* (*ďž*) aus palat. *g* erklären. Es ist zu merken, dass einem *ǯ*, *ǯ́* (∼ *ź*) der permischen sprachen im mordwinischen nach einem vokal ein *ź* entspricht, z. b. wotj. *kuǯmal-* (Sar.) *kuźmal-*, *kuǯmal-* (Kaz.) 'schenken', wotj. *kuǯ̀ìm* (Sar.), *kuźèm* 'geschenk', syrj., permW *kożin*, permO *kýźin* id. — mordE *kaźe-*, mordM *kaźə-* 'schenken', mordE *kaźńe*, *kaźme*, mordM *kaźńä* 'geschenk'; wotj. *voǯ̀ìt* (Sar.), *voźèt* (Kaz.) 'scham' — mord. *ťiź-ks* 'scham', mordE *ťiź-ďe-*, mordM *ťiź-ďə-* 'sich schämen'. Eine ähnliche lautentsprechung scheint auch in folgendem indoiranischen lehnwort vorzuliegen: wotj. *berìǯ* u. s. w. 'linde' (siehe oben s. 3) — mordM *maraś* (auch *marəś*), gen. *maraźəń* (bei Ahlqvist fehlerhaft *maras* mit unmouilliertem *s*) 'ulme' (Ulmus

[1] Grundriss der iranischen philologie herausg. von Wilh. Geiger und Ernst Kuhn. Anhang zum ersten band: Die sprache der osseten von Wsevolod Miller. S. 88 ff.

campestris), mundartl. auch 'esche'.[1] Was den lautbestand des mordwinischen wortes anbelangt, so geht wohl mord. *a* (der ersten silbe) auf eine dem ossetischen nahe liegende sprachform zurück: oss. *bärz*, west-oss. *bärzä*.[2] Das anl. *m*, das einiges bedenken gegen diese zusammenstellung erregen könnte, lässt sich vielleicht dadurch erklären, dass das anl. *b* der originalsprache, das in dieser stellung dem mordwinischen fremd war (vgl. Mord. lautl. § 13), in letzterer sprache durch *m* ersetzt wurde. Ein ähnlicher fall scheint in folgendem ostjakischen worte vorzuliegen: *mǫrəs* (in dem Jugan-dialekt; nach Castrén *mores* „unterhalb Surgut") 'mähne' (in den übrigen dialekten dagegen mit *p*-anlaut, vgl. K. F. Karjalainen, Zur ostjakischen lautgeschichte I, s. 50) < syrj. *buryś* id. (indoiran. lehnwort, vgl. zd. *bareša* 'rücken des pferdes', np. *buš* 'collum, juba equi', siehe Munkácsi AKE s. 283).[3] — Auch in mordE *uźeŕe*, *ŕiźiŕ*, mordM *uźəŕ* 'axt' kann wohl das mouillierte *ź* ein indoiranisches *d́ź* vertreten, vgl. ai. *vajra* (das mord. wort kann nicht aus einer iranischen form mit *z*: zd. *vazra*, stammen, denn in diesem fall hätten wir im mordwinischen ein unmouilliertes *z*).

Ich habe früher (FUF II, s. 186—190) darzulegen versucht, dass das finnische wort für 'weizen': *vehnä* sich nicht nur im mordwinischen und tscheremissischen, sondern auch im wotjakischen wiederfindet und offenbar genuin ist. Falls die obigen ausführungen richtig sind, haben wir bei den permiern und den mord-

---

[1] Wegen der bedeutung ist zu beachten asl. *brěst* 'Ulmus', russ. берестъ 'Ulmus campestris', neben береста 'birkenrinde'. — Die bedeutung der baumnamen ist sowohl auf indogermanischem als finnisch-ugrischem boden sehr schwankend.

[2] Vgl. Ws. Miller, Die sprache der osseten s. 12: „*ä* steht zwischen offenem *a* und offenem *e*, aber näher dem ersteren (*æ*² bei Sievers-Bell), so dass es einem fremden ohr nicht immer gelingt *ä* von *a* zu unterscheiden. In manchen fällen, wo Sjögren *a* gehört und geschrieben, schreiben die osseten *ä*."

[3] Vgl. auch mord. *m*- ~ wotj. *b*- in mord. *mando*, *manda* 'stock, stab' — wotj. *bodì* 'stab; stengel' (= tscher. *βonda*, *βondo*, tscherB *pandə* 'stengel; stock'), wo jedoch *m*- vielleicht unter dem einfluss des silbenauslautenden nasals entstanden ist.

winen auch die bekanntschaft mit einer anderen wichtigen getreideart, dem roggen, für eine viel ältere zeit, als bisher angenommen worden ist, anzusetzen und haben somit einen nicht unwichtigen beitrag zur kulturgeschichte der genannten völker gefunden.

Helsingfors.

Eräs lappalainen astevaihtelutapaus.

Kirjoittanut

FRANS ÄIMÄ.

Puheäänettömien klusiilien ja vastaavien puheäänellisten spiranttien vaihtelua, joka yhteissuomessa todistettavasti on esiintynyt sekä vokaalienvälisessä asemassa että puheäänellisten konsonanttien jäljessä ensi ja toisen tavun rajalla (*pata* ∼ **paδan*, *aika* ∼ **aiγan*, ks. SETÄLÄ, ÄH s. 20—42, 115, vrt. Quantitätswechsel s. 17), tavataan yleisemmin lapin kielen alalla ainoastaan edellisessä asemassa. Puheäänellisten konsonanttien jäljessä sitävastoin on yhteissuomalaisella vaihtelulla vastineensa ainoastaan Kuollanlapin murteissa. Tosin ovat useimmissa muissakin lapin murteissa tähän kuuluvat konsonanttiyhtymät kvantitatiivisen vaihtelun alaisia, onpa vielä jälkikomponenttina esiintyvän klusiilin puheäänellisyyden määräkin vahvassa ja heikossa asteessa usein eriävä, mutta varsinaista kvalitatiivista vaihtelua ei näissä murteissa puheenaolevassa asemassa tavata. Tähän katsoen onkin WIKLUND, UL s. 90, olettanut nähtävästi yhteydessä sen yleisen käsityskantansa kanssa, että lapin astevaihtelu on suhteellisesti myöhäsyntyinen, että Kuollanlapissa tavattava kvalitatiivinen vaihtelu olisi myöhäistä alkuperää; sitävastoin SETÄLÄ (Quantitätswechsel s. 6—7, 17), joka yleensä vastoin WIKLUNDia johtaa astevaihtelun paljon vanhemmista alkujuurista, on varsinaisesti muihin suomalais-ugrilaisiin kieliin vedoten katsonut *k* ∼ *γ*, *t* ∼ *δ*, *p* ∼ *β* vaihtelun tässäkin asemassa alkuperäiseksi, jossa tapauksessa tietysti olisi luonnollisinta käsittää

Kuollanlapin edustus suorastaan vanhoja suhteita jatkavaksi. Jättäen syrjään muut suomalais-ugrilaiset kielet tuntuu Wiklundin oletus yksistään lapin kannalta ensi hetkessä hyvinkin luonnolliselta. Eräät äänneseikat tutkimassani Inarin murteessa ja muutamissa muissakin murteissa näyttävät kuitenkin viittaavan siihen, että konsonantinjälkeisen klusiilin ja spirantin vaihtelu ei rajoitu Kuollanlapin murteiden äännehistoriaan, vaan että puheenaoleva ilmiö on käsitettävä vanhemmaksi, kuin ensi silmäyksellä tahtoisi olettaa.

Esitämme seuraavassa Kuollanlappalaisen vaihtelun sekä vastaavat äänneseikat muista murteista ja koetamme tämän katsauksen perusteella tehdä johtopäätöksen puheenaolevan vaihtelun ijästä. Sikäli kuin kerrottavanamme olevat äänneseikat jo varemmin ovat tyydyttävästi esitetyt, viittaamme tässä vain näihin esityksiin yksityisseikkoihin kajoamatta.

Kuollanlappi. Turjan murteessa vastaa vahvan asteen puheäänettömiä klusiileja puheäänellisten konsonanttien jäljessä heikossa asteessa puheäänelliset, esim. †*tonì ajken* 'sinun läsnäollessasi l. aikanasi'[1] ~ †*ājgelt* 'aikaisin' | †*ko,nte* 'villi; metsäpeura' ~ *kondasme-* 'metsistyä' | †*nu,mp nu,mbes* 'toinen toisensa'. Vrt. UL s. 74 ja seur. Ainoastaan yhdessä esimerkissä olen tavannut spirantin: †*vĭlγij* 'lähti' (kiel.-näytt. s. 240, r. 8 — mutta s. 234, r. 17 †*vĭlgij*).

Kildinin ja Akkalan murteissa esiintyy vahvassa asteessa niinikään *k, t, p*, esim. K. †*vū,lke-*, A. †*vu,lke-* 'lähteä', K. †*kie,tk*, A. †*kētk* (*tk* < *δk*) 'kivi', A. †*tomtɵ-* 'ymmärtää', K. †*sujpe-* 'keinua'. Heikossa asteessa esiintyy puheäänellisten klusiilien (paitsi labiaalisen) ohella melkein yhtä usein (ja samoissa muodoissakin) vastaavat puheäänelliset spirantit. Esim.:

K. †*jg*, †*jγ*: †*ajgeld* l. †*ajga,lt* 'aikaisin', †*vujγas* 'oikoinen, suora'.

K. *lg*, *lγ*, A. *lg*, (**lγ* >) *lj*: K. †*vū,lγij* (Matth. 14: 13) 'meni pois', A. †*vu,lgij* (ibid. 24: 1) 'meni', K. *vĭlγės* l. (kiel.-näytt. s. 245, r. 1 alh.) *vilgis* 'valkea', K. †*a,lγ*' (Matth. 20: 21), †*a,lg* (ibid. 9: 15), A. †*ɵ,lj*' (ibid. 24: 30) l. †*ɵ,lg* (ibid. 24: 37) 'pojan, poikaa'.

---

[1] Kuollanlappalaiset esimerkit ovat poimitut Genetzin Kuollanlappalaisesta sanakirjasta sekä hänen julkaisemistaan kielennäytteistä.

K. *rg, rγ*, A. (**rγ* >) *rγ', rj:* K. †*tuørgse-* 'vapista', A. †*torjestaškoₜtte-* 'alkaa vapista', †*madd torγ'estomuš* 'maanjäristys', K. †*čorγas* 'kierä, kovaan kierretty'.

K., A. †*ńg:* K. †*sieₜńges* 'ohut, hieno', A. †*čońgak* (Matth. 25: 24) 'kokoot'.

K. *ðg, ðγ, dγ*, A. (**ðγ* >) *dj:* K. †*keaðgańč* 'pieni kivi', *kieðγ* (Matth. 7: 9) 'kiven', *kiedγ *øl* (ibid. 21: 44) 'kiveen', A. *jāmijkiedjijt* (ibid. 23: 29) 'hautoja'.

K. †*jð*, A. †*jd:* K. †*ājðajn* (sg. kom.; N:o 856) 'aidalla', †*sijðijt* (Matth. 14: 15) 'kyliin', †*nījð* (ibid. 10: 35) 'tytärtä', A. †*nijd* (ibid. 25: 7) 'neitseet'.

K., A. †*vd*, †*vð:* K., A. †*øvdest*, K. †*øvðest* (Matth. 5: 33) 'edessä', K., A. †*kūvð'* 'käärmeen', A. †*kuₜvdij* (Matth. 23: 33) 'käärmeitten', K. †*vėnn-āₜvð'* (ibid. 21: 33) 'viinakuurnan', K. †*tivdus* (myös †*tivtas*, vrt. alemp.) 'täysi', †*tīvdasvūtt* 'täyteläisyys, täydellisyys', mutta Matth. 12: 34 †*tīvðasvūðest* (sg. elat.), †*koakkaₜn tīvð* (ibid. 22: 10) 'täytettiin', A. †*tivd* 'täydet', K. †*čoavðaχ* (Matth. 16: 19) 'päästät'.

K. *ld, lð*, A. *ld:* K. †*vąₜlðij* (Matth. 14: 3), A. †*vaₜldij* (ibid. 25: 17) 'oli ottanut', K. †*øldas* 'jalkarinta; päällisnahka', *mīlðes* (Matth. 12: 45) 'kanssansa', *mīeldant* (ibid. 10: 9) 'mukananne', A. *mieldes* (ibid. 25: 3) 'myötänsä', K. †*kalvańč pealð'* (ibid. 12: 1) 'laihoin (oik. kylvetyn pellon)', A. †*pield' øₜln* (ibid. 24: 18) 'pellolla'.

A. *rd: jēppeð* †*juoₜrd* (Matth. 24: 44) 'ette luule'.

K., A. *nd, nð:* K. *kondeske-* 'metsistyä', K., A. †*londańč* 'pikkulintu', K. †*loₜnð'* (Matth. 13: 32) 'linnut', K. †*šønðij* (ibid. 21: 42) 'on tullut (-ksi)', A. †*šøndøj* (ibid. 25: 6) 'tuli', A. *mand* l. (Matth. 23: 9) *mānð* 'maan'.

K., A. *md:* K. (Sem.) *kūmdes* 'noitarumpu', A. †*tomdøte-* 'saada tietää, huomata'.

K. *jb*; A. *rb, mb:* K. †*sujb'* 'liekku, kiikku', A. †*vuₜrbit* 'arpoja', *numbit* (Matth. 25: 16) 'toiset (akk.)'.

On tärkeätä huomata, että sama horjuvaisuus puheäänellisten klusiilien ja vastaavien spiranttien välillä, mikä näissä esimerkeissä tulee näkyviin, myöskin esiintyy alkulapin vokaalienvälisten (lyhyiden) *γ, ð, β* spiranttien edustuksessa. P a l a t a a l i- ja d e n t a a l i s p i r a n t t i a edustaa nim. mainitussa asemassa Akkalan murteessa resp.

g ja *d*, harv. *γ* ja *δ*, Kildinin murteessa resp. *γ* ja *δ*, harvemmin *g* ja *d*. Esimerkkeinä mainittakoon: K. †*pūdij* (Matth. 9: 1, 10, 20 y. m.) ja †*pūdij* (kiel.-näytt. s. 245, r. 1, 11, 18), *pūdi* (ibid. r. 6), A. †*pūdij* (Matth. 25: 22 y. m.) ja †*pūδij* (ibid. 26: 7), pret. sg. 3 p. verbistä K. †*puoıtte-*, A. †*poıtte-* 'tulla; riittää' | K. †*kūδij* (Matth. 4: 13), mutta A. †*kudij* (ibid. 26: 44), pret. sg. 3 p. verbistä K. †*kūıtte-*, A. †*koıdde-* 'jättää' | K. †*sgγij̆t* (Matth. 6: 7) ja †*sggij̆t* (ibid. 10: 14), pl. akk. sanasta †*sgkk* 'sanoma, tieto' | K. *šıγ*, A. *šiγ*, *šig* 'hyvä'. Vokaalien välistä labiaalispiranttia edustaa samoin Kildinin murteessa *b* ja *β*, Akkalan murteessa *b* ja *v*, esim. K. †*kgb* l. †*kgβ*', A. *kāv* 'vaimo' | A. †*kobest* (Matth. 25: 39), sg. iness. sanasta †*kop* 'kipu, sairaus'. Esimerkkien vähyyteen nähden voi olla satunnaista, ettei konsonantinjälkeisessä asemassakin tavata labiaalispiranttia, vaan yksinomaan labiaalimeedia. Jos vielä otamme huomioon, että vokaalienvälisiä (lyhyitä) *γ*, *δ*, *β* äänteitä Turjan murteessa yleensä edustavat resp. *g*, *d*, *b* (ks. WIKLUND, UL s. 83 ja 102),[1] niin näyttää selvältä, että niinhyvin Turjan kuin Kildinin ja Akkalan murteissa puheäänellisten konsonanttien jäljessä *k*:ta, *t*:tä, *p*:tä heikossa asteessa ovat alkuperin vastanneet spiranttiset *γ*, *δ*, *β*, miten sitten GENETZin muistiinpanoissa sekä tässä että vokaalienvälisessä asemassa esiintyvä horjuvaisuus meediain ja spiranttien välillä lieneekään selitettävä.[2]

[Meedian, resp. spirantin sijalla esiintyy toisinaan puheenaolevissa murteissa tenuis, esim. T. †*vīlki* (kiel.-näytt. s. 233, r. 7), K. †*vūlkij* (ibid. s. 245, r. 15) 'lähti', K. †*tīñkijt* (ibid. s. 245, r. 1), A. †*tieñkit* (Matth. 28: 12) 'rahaa', T. †*keatkaj* 'pieni kivi', A.

---

[1] Pari poikkeusta olen sentään tässäkin havainnut, ks. N:is 850 ja 1742, huom. vielä *sāıγl*, kiel.-näytt. s. 241, r. 14.

[2] Voisi ajatella, että puheenaoleva horjuvaisuus ainakin Kildinin ja Akkalan murteissa johtuisi siitä, että näissä murteissa kyseessäolevassa asemassa esiintyisi ahtaalla artikulatsioniraolla äännetyt spirantit, jotka kuulijaan ovat tehneet milloin spirantin, milloin meedian vaikutuksen. Tätä arvelua vahvistaa se seikka, että puheenaolevissa murteissa (samoinkuin Turjan ja Nuottajärvenkin) alkup. geminaattaspiranttia *δδ* säännöllisesti edustaa klusiili: K. (ja T.) *tt*, A. (ja N.) *dd* (ks. UL s. 102).

†kietk' (Matth. 27: 60) 'kiven', T. *†vā,lti* (kiel.-näytt. s. 233, r. 4), K. *†vą,ltij* (ibid. s. 244, r. 23) 'otti, (alkoi)'. Tämä osoittaa, että vahva aste kysymyksessä olevassa asemassa (joskus muulloinkin, esim. T. *†līktij* ja *†līγtij* 'lähti', kiel.-näytt. s. 234, r. 28 ja s. 235, r. 25) on yleistymässä. Sanan lopussa ja (Turjan murteessa) puheäänettömän konsonantin edessä on tenuis kuitenkin nähtävästi äännelaillinen: T. *†nijt* (kiel.-näytt. s. 235, r. 21) 'tytärtä', *kolkte-* 'valaa', K. *†vā,lt* (Matth. 1: 13) 'ota', A. *†ǫ,lk* (ibid. 13: 35) 'pojan' (vrt. WIKLUND, UL s. 83, r. 6 ja 7). — Päinvastaisesta yleistyksestä on esimerkkinä N:o 1503].

Nuottajärven murteessa esiintyy vahvassa asteessa tenuiksen ohella joskus meedia, esim. *ārba* 'perintö', *†kǫ,ltij* l. *†galdij* 'avanto', *†pujtij* 'kärppä, portimo', mutta *†puojdiješ* 'id.', *†va,ldiχ* (kiel.-näytt. s. 263, r. 4) 'olet saanut', *†vuo,lge* (ibid. r. 7) 'lähtivät'. Heikon asteen (ks. alemp.) yleistystä ei tässä voi ajatella, koska sellaisten sanojen taivutuksessa kuin *†galdij* ja *†puojdiješ* ei heikkoa astetta esiinny. Pidän sentähden todennäköisenä, että *b, d, g*, resp. *p, t, k* kirjaimilla puheenaolevassa tapauksessa on merkitty samoja äänteitä, nim. puheäänettömiä (tai puolipuheäänellisiä) meedioita.

Muiden Kuollanlapin murteiden *†ńk, nt* ja *mp* yhtymiä vastaavat täällä assimilatsionin kautta syntyneet geminaattaklusiilit: *kk*, harvemmin *gg, tt*, harvemmin *dd*, ja *pp*, esim. *†sie,kk* 'ohut, hieno', *vuokkc-* l. *vuagga-* 'onkia', *tiatte-* 'painaa, p. alas t. kiinni, sulkea, salvata', *†koa,dd* 'villi; metsäpeura', *†cuǫppu* 'sammakon'. Samoinkuin yllä oletamme tässäkin merkittävänä olleen puheäänettömät (tai puolipuheäänelliset) meediat ɢɢ, ᴅᴅ, ʙʙ. — Heikossa asteessa esiintyvät *gg, dd, bb*: *†sie,gges* 'ohut, hieno', *tiaddam* 'painan etc.', *†cuab* 'sammakko'.

Muiden murteiden *mt* yhtymää vastaa *pt* (? = ʙᴅ): *kōpt* 'leveä'. Heikko aste ei esiinny.

Puolivokaalin, likvidan ja alkup. dentaalispirantin jäljessä tavataan heikossa asteessa *γ (g), δ (d), b*. Esim. *†vuejγas* 'oikoinen, suora', *†ajγelt* 'aikaisin', *†tajj* (< **taiγ*) 'taikina', *sielγte-* 'ymmärtää', *sielγ'ij* 'takaperin', *sielj* (kiel.-näytt. s. 263, r. 22) 'selän, selkää' [*lγ* > *lγ'* > *lj*], *sialgaš* 'pieni selkä', *†čōrγas* 'kierä, kovaan kierretty', *tuarγ'ste-* 'vapista', *keadgeš* 'pieni kivi', *†puejδes* (kiel.-

näytt. s. 264, r. 8) 'rasvaansa (part.)', ⁺*niejdiš*, dim. sanasta ⁺*niejt* 'tytär; tyttö, neiti', ⁺*va̧ldij* (kiel.-näytt. s. 264, r. 3) 'otti', ⁺*pō̧rd'* 'pöydän', ⁺*vørr-oareš* (< *-*oarðeš*[1]) 'suoni', ⁺*sojb* 'liekku, kiikku'. — Horjuvaisuuteen spirantin ja tenuiksen välillä lienee sovitettavissa sama selitys kuin Akkalan ja Kildinin murteihin nähden käyttämämme. Huomattava on kuitenkin, että *g*, *d*, *b* Nuottajärven murteessa myöskin voisivat olla = ɢ, ᴅ, ʙ ja siis edustaa yleistettyä vahvaa astetta.

Koska puheäänettömien tenuisten kehittyminen puheäänettömiksi tai puolipuheäänellisiksi meedioiksi puheäänellisten konsonanttien jäljessä on foneettisesti paljon helpompi selittää kuin päinvastainen äännekehitys, niin pidämme todennäköisenä, että vahvassa asteessa olettamamme meediat ovat sekundäärisiä muiden Kuollanlapin murteiden tenuiksiin verraten. Näin ollen palautuvat esittämämme äänneseikat Nuottajärven murteessa samoihin vaihtelusuhteihin kuin muihin murteihin nähden olemme edellyttäneet Olemme siten tulleet siihen johtopäätökseen, että Kuollanlappalaisessa „alkumurteessa“ puheäänellisten konsonanttien jäljessä tavattiin vaihtelut *k* ∼ *γ*, *t* ∼ *δ* ja *p* ∼ *β*, joista *k*, *t*, *p* esiintyivät vahvassa, *γ*, *δ*, *β* heikossa asteessa.

[Sanoista T. ⁺*tāvs*, ⁺*luvva̧le*, K. ⁺*čūvveð* l. ⁺*čuvveð*, A., N. ⁺*rovv* y. m. m. ks. alemp.]

Kuollanlappalaisiin murteihin luetaan tavallisesti myös koltanlappi kuuluvaksi. Voisimme sen tässä syrjäyttää, koska niukka ainehisto ei tarjoa luotettavaa kuvaa esitykseemme kuuluvista seikoista, jollei pari muotoa vaatisi erityistä huomiota: *arģ* ∼ *arjes* (*rj* < **rγ'* < **rγ*) 'feige, furchtsam' (QVIGSTAD, Nordische Lehnwörter, Nachträge aus Pasvik), **niđain** (JSFOu. III, s. 13, r. 24) 'mit der dirne', **ouđ** (ibid. r. 30) 'gieb', **ouđij** (ibid. r. 32) '(er) gab', vrt. N. *ūtte-* 'antaa', prees. sg. 1 p. *ōðam*, 3 p. ⁺*outt*. Murteessa näyttää siis olevan jälkiä samanlaisesta vaihtelusta puheäänellisen konsonantin jäljessä, kuin olemme tavanneet varsinaisissa Kuollanlappalaisissa murteissa. Muissa tähän kuuluvissa esimerkeissä esiintyy sekä vahvassa että heikossa asteessa *g*, *d*, *b*.

---

[1] Toisin QVIGSTAD, Nordische Lehnwörter, s. v. *värrē*.

Inarinlappi. Puolivokaalien, likvidain ja *ð*:n jäljessä esiintyy yleensä sekä vahvassa että heikossa asteessa puolipuheäänelliset *ɢ*, *ᴅ*, *ʙ* eri pituusasteissa vastaamassa Kuollanlapin *k* ~ *γ*, *t* ~ *ð* ja *p* ~ **β* vaihteluja, samoin vokaalin jäljessä vastaamassa Kuollanlapin nasaalin ja homorgaanisen klusiilin (resp. spirantin) yhtymiä;[1] lpK *mt* ~ **mð* = lpI *ʙᴅ*. Esim. *äiɢɢ̜*[2] 'aika', sg. ill. *äiɢaň* ~ sg. gen. *äiɢi*, sg. iness. *äiɢɢišt*, sg. kom. *aiɢɢiin* | *välᴅᴅið* 'ottaa', prees. dual. 1 p. *välᴅᴅēn* ~ prees. sg. 1 p. *vålᴅam*, pot. sg. 3 p. *vālᴅᴅiž*, pret. dual. 3. p. *valᴅmin* | *keðɢɢ̜* 'kivi', sg. ill. *keäðɢan* ~ pl. nom. *kêðɢih*, pl. akk. *kēðɢɢiiᴅ*, pl. ill. *keððɢiiᴅ* | *räʙʙ̜* 'rampa', sg. ill. *râʙan* ~ pl. nom. *räʙih*, iness. *räʙʙišt*, sg. kom. *raʙʙiin* | *tuʙᴅᴅið* (= A. †*tomto-*) 'tuntea', partis. prees. *toʙʙᴅē* ~ prees. sg. 1 p. *tûʙᴅam*, pret. pl. 2 p. *tūʙᴅᴅiiᴅ*, pret. dual. 3 p. *tuʙʙᴅäin*.

ɢ:n, *ᴅ*:n, *ʙ*:n puheäänellisyys on itä-Inarissa hiukan suurempi niiden esiintyessä lyhytalkuisina geminaattoina ja yksityiskonsonantteina kuin pitemmissä geminaatta-asteissa, jolloin puheääntä on hyvin vähän. Länsi-Inarissa tuntuu suhde olevan päinvastainen. Kun tämä puheäänellisyyden eriäväisyys on kokonaan nykyisestä kvantiteetista riippuvainen, ja kun konsonantit puheenaolevassa asemassa voivat vahvassa ja heikossa asteessa esiintyä samoissa pituusasteissa, ei mainittu eriäväisyys voi olla kovinkaan vanha.

Tämän yleisen edustuksen rinnalla tavataan kuitenkin joukko sanoja, joissa palataali- ja dentaaliklusiilin sijalla esiintyy spirantti tai spiranttiin palautuva äänne. Luettelemme tässä ne mainiten samalla muiden murteiden vastineet:

u̯ₔv, *uu̯ₔv* (< **u̯ₔγ*, **uu̯ₔγ*, vrt. *tâuₔvō* 'teon' < **taγō*):

1. *lau̯ₔvið* 'saumata, tivistää (sauma)', prees. sg. 1 p. *lāuₔvam*, lpN **lavggat, lavgam** („heleä" *a* ensi tavussa Qvigstadin mukaan[3]) '1) aptari, compingi; 2) coassare, aptare', Luul. (Jokkmokk) †*lauᵊka-* 'zusammenpassen intr.', †*laukate-* 'zusammenpassen tr.', Skalstugan

---

[1] Nasaalin jäljessä tavataan *ɢ*, *ᴅ*, *ʙ* konsonantteja Inarinmurteessa nyk. ainoastaan myöhäisissä lainasanoissa, esim. *sêŋɢɢ̜* 'sänky', ja jossain onomatopojeettisessa sanassa. (Samoin mutatis mutandis muissakin lapin murteissa, missä assimilatsioni on tapahtunut.)

[2] Käyttämästäni transskriptsionista ks. J. Poirotn kirjoitusta FUF IV, s. 160—1.

[3] Käsinkirjoitettu luettelo „tumman" ja „heleän" *a*:n tapauksista.

(Halász) *laukotit* 'zusammenfügen, zusammenbinden'. — lpI *läụ̈ụvib*, attr.„ l. *läụ̈ụvidus* 'tivis (saumasta puh.)', lpN **lavggad, attr. lavggis** l. **lavggadis** 'arcte coassatus'.

2. *lụụ̈ụveð* 'pudistaa', prees. sg. 1 p. *lūŭụvām*, T. †*luvvaile-* 'puistaltaa, kerta ravistaa', lpN **šluvgget, šluvgam** 'pulsare, jactare, vexare, illidere' (sananalkuun nähden vrt. lpN **laivestet ~ šlaivestet** 'palari, dissipatum esse', **lincco ~ šlincco** 'panniculus etc.').

3. *rǒă̤ụ̈ụvᵘ* 'rouko, lampaannahkainen peite, välly', sg. gen. *rŏaŭụvu*, Andelin: **ruavvu** 'vaippa', T. †*roavva*, A., N. †*rovv* 'välly', lpN **roavggo, roavgo** 'gausape intonsis pellibus ovillis confectum', Arj. †*ro'ukō* l. †*rowkū* (sg. gen. †*rowko*) 'pelzdecke', Sk., Wilhelmina (Halász) *raukā* 'fell'.[1]

4. *rọụ̈ụvịð* 'pirahtaa, kirvota pois; pohahtaa lentoon', prees. sg. 3 p. *rau̇ụva*, pret. sg. 3 p. *rōŭụvaị*, lpN **râvggat, râvgam** 'in transversum projici, micare (de corde, pulsu arteriæ)', Luul. (Halász) †*raughkat* 'fallen, zusammenstürzen', Arj. †*ra'ukat* l. †*rawkat* (pret. sg. 1 p. †*riwkiu*) id.

5. *tāŭụvąs* 'sitkeä, hyvä taipumaan', lpN **davggad,** attr. **-vgas** („heleä" *a* ensi tavussa) 'firmus, recellens'; vrt. T. *tavs*, sg. gen. †*-vvīzī*, K. †*tavas* 'väkevä, vahva, täysivoimainen'.

---

[1] Suom. *rouko*, jota (vällyn merkityksessä) käytettäneen ainoastaan pohjalaisella murrealueella ja nimenomaan sen rajaosissa (tietojeni mukaan Tornion jokivarsilla, Kittilässä, Sodankylässä ja Inarissa; muodossa *roukoset* 'vanhat vällyt (halv. merk.)' sitäpaitsi Keuruulla, *roukkōset*: *välly-r.*, *pälsy-r.* 'huonot, vanhat vällyt l. turkit' Kurikassa; E. Waissi ja S. Paulaharju Suom. Kirj. Seuran kokoelmissa), on mahdollisesti lainattu lapin kielestä. Sana tavataan jo Jusleniusella (Suomal. Sana-Lugun Coetus) muodossa **roucka** 'vestis pellicea', 'päls', **roucat** pl. 'tegmentum pelliceum', 'fäll' (sanat ovat erään pohjalaisen papin antamia). Huom. myös Renvallilla: **roukka ja rouko** (gen. **roukon** l. **-von**) 'vestis pellicea, tegumentum ex pellibus'. — Genetzin mainitsema ven. *posa*, joka tässä muodossa (*póва*) on (prof. Mikkolan tiedonannon mukaan) tunnettu ainoastaan Aunuksen ven. murteessa ja jota muodossa *póвва* käytetään Arkangelin Kuollan ujezdissa on lainattu Kuollanlapista, vrt. А. Подвысоцкій, Словарь областного Архангельскаго нарѣчія s. 147: „*Póвва* (слово Лопарское) — 1) Цѣльная оленья дубленная шкура съ волосомъ. 2) Употребляемое Лопарями, Фильманами и поморскими промышленниками и судорабочими одѣяло изъ оленьяго мѣха, съ мѣшкомъ на концѣ для всовыванія ногъ."

6. *tǫu̯ₑvᵊduš* 'tuke (joka pannaan esim. tapin ympäri, kun on liian väljä reikä), Inarin murt. kulju'; vrt. lpN **doavgos** l. **dovgos** 'dorsuale clitellis subjectum, ne corrodatur cutis'.

7. *tšṳ̂ǫ̂·ṳ̂ₑvᵊnịð* 'valjeta', K. †*čūvne-*, A. 3 p. †*čuvvan* 'valjeta, valahtaa', lpN **čuovgganet** 'lucescere'. — lpI *tšṳ̂ǫ̂·ṳ̂ₑvịð*, attr. *tšṳ̂ǫ̂·ṳ̂ₑvᵊduš* 'kirkas', [Lönnrot: **čuovvodvuot** 'klarheit, helle'], K. †*čūvveð* l. †*čuvveð*, attr. *-vvis*, N. †*čuovveð*, *-s* 'valoisa', lpN **čuovggad**, attr. **čuvggis** 'lucidus, clarus', Arj. †*čawkat* l. †*čowkat*, attr. †*čaukes* l. †*čoukes* 'licht', Stensele (Halász) †*čuoukse* 'licht'. — lpI *tšṳ̂ǫ̂ṳ̂ₑvạltịð* 'loistaa, paistaa', A. †*čuvvatc-* 'valaista', lpN **čuovgatet** 1) lade lyse, lade belyse; 2) lade sig belyse, kunne belyses'.

bð:

8. *kǫ̂bððǫð* 'uida veden päällä', pret. sg. 3 p. *kōbðði*, lpN **govddot, govdom,** l. **gobdot,** '1) natare, supra fluere; 2 videri, apparere', Luul. *kob'tu-* 'schwimmen, fliessen', Arj. †*kob'dut* (prees. sg. 1 p. †*koptuw*) id.; lpI *kobððttuš* 'verkon kuppo, Ruijan suom. murt. tupuli', Luul. (J.) *koptuətaəka-* 'netzmarke'.

9. *tậbðḍ̂ǝ* 'perna', sg. gen. *tâbdị*, T. †*tapte* id., lpN **davdde, davde, dađve** l. **dađbe** 'lien', Arj. †*tabēdê* (sg. gen. †*tāptê*) 'milz'.

10. *tệậbððuð* 'lutistaa (jäsen)', prees. sg. 1 p. *teăbðum*, lpN **dæđvot** (myös **dærvvot**) '1) adeo tundere, ut sanguis sub cute coaguletur; 2) slaa af et toug med en sten'.

ṳₑð, ṳₑð:

11. *ä̂ṳ̂ₑðḍ̂iǹ* l. *ä̂ṳ̂ₑᴅᴅiǹ* 'autio', Pasvik †*awdem*, lpN (Qvigstad) †*av'dem*, †*āv'dem*, (Friis) **avden** l. **avdem,** lpR **audes,** Luul. †*aulvtas*, Arj. (Qvigstad) †*āvtas*, Sorsele *āvt(e)s*, Hatfjelddal †*avrēs* 'öde'; < muin.-skand. **auđn** ja **auđr** (< **auđas*). Ks. Qvigstad, NL s. 96, Thomsen, GSI s. 113.

12. *kị̂ệ·ṳ̂ₑððᵅ* 'nuotan tauko', sg. gen. *kịẹṳₑðạ*. Vrt. suom. **köysi, köyden.**

13. *kuoṳₑðạšᴍ* (sg. gen.„), länsi-Inarin *kuoṳₑðạš* (sg. gen. *kuoṳₑðạšᴍ*) 'luola', N. *kuođešm* 'luola, pesä (ketun)'; vrt.? Luul. (J.) †*kuərače-* 'lager eines bären'.

14. *lị̂ṳ̂ₑðḍ̂ệ* 'joikastus', sg. gen. *lịṳₑðē*, T. †*livta*, N. †*levt* 'lappalainen laulu (ilman sanoja)'. Skandinaavinen laina, vrt. Tunkelo, FUF III, s. 185—6. — lpI *lịṳₑððuð* 'joikastaa', pret. sg. 1 p.

liu͔ᵥðđojim, T. †*livti-*, 3 p. *-tāja*, N. †*levtje-*, *-taj* 'laulaa' — johdannainen edellisestä.

15. *nau͔ᵥððuð* 'tarjota', lpN (QVIGSTAD) †*nav'dot*, †*navdom* 'aufdringen, anbieten', TORNAEUS: **naubo** (Manuale Lapponicum II, 26: 8) 'taritsee'; vrt. muin.-skand. **nøyda.** Ks. NL s. 244.

16. *rău͔ᵥđđi* 'poronpangan „rauta", pangan niskahihna', pl. nom. *răŭᵥđih*, Luul. (Pohj.-Gellivaara) †*rau'te-* 'nackenriemen an der rennhalfter'. — Inarin suomalais.-murt. *rauta* id. on varmaankin laina lapista.

17. *ruuᵥđđið* l. *ruuᵥnnið* 'palmikoida (pyöreän)neliskulmaista, paksua, lujaa paulaa', pret. sg. 1 p. *-ejim*, lpN (QVIGSTAD) †*ruv'dit*, *rūdit*, lpR (Tysfjord) †*ruv'det* (pret. *-ejeu*) 'flechten (ein band, so dass es viereckig wird)'; vrt. norj. **brogda, brygda.** Ks. NL s. 278.

18. *sēŭᵥđa͔òps* 'kärpän haju', lpN **sævda, -vddaga** 'gravis foetidusque odor (urinae, pruriginis, moschi, canum)'.

19. *soŭᵥđđ* 'tihkusade', sg. gen. *sōŭᵥđa*, lpN (QVIGSTAD) †*sav'da* 'tenues pluviae', Luul. (J.) †*sau'ta-* 'regen oder schneefall, welcher die aussicht versperrt'. — lpI *soŭᵥđđið* (prees. sg. 3 p. *sauᵥđđa*) l. *sòŭđadið* 'sataa hienosti, sataa tihuuttaa', lpN **savddet, savdam,** l. **savddadet** 'leniter pluere', Luul. (E. J.) †*sautate-*, †*sau'te-* l. †*sautite-* 'regnen od. schneien, so dass die aussicht gesperrt wird', FRIIS: „dial." **savrret, savram** 'leniter pluere'. [1]

20. *suŏŭᵥđđi* 'kidus; kita', sg. gen. *suoŭđi*, T. †*sīvte*, K. †*suvt* 'kidus', lpN **suövdde, suövde** 1) branchiae; 2) os patulum, hians', Luul. (J.) †*suəu'te-* 'die kiemen'.

21. *tuoŭᵥđa͔òps*, *-măhu* 'pohjaanpalaneen haju l. maku', lpN **duovda** 'adustus'.

22. *tšeuᵥđđi* 'parkkinahka', sg. gen. *tšēŭᵥđi*, N. †*čevt* l. †*čevt* id., †*čāγđeš* l. †*čāvđeš* (*a* < **ea*) 'parkittu poronnahka', lpN **čævddĕ, čævdĕ** 'pellis'.

[1] Ne sanat, jotka FRIIS sanakirjassaan on varustanut „dial." merkillä, ovat QVIGSTADn tiedonannon mukaan (JSFOu. XVI,3. s. 28) muistiinpannut Nordlandin amtin lappalaismurteista ja ovat siis luettavat Ruotsinlapin murteen alaan (FRIIS: Nordlandin murteesen, sanak. s. XII) kuuluviksi.

23. *tšuu̯ₒđđᵃ* 'pore', tav. pl. *tšūu̯ₒđah*.

24. *tšūuₒđeh* 'hyppyset', lpN **čuvdde, čuvde** 'digitus', Luul. †*čuᵛte-* (sg. gen. †*čute*) 'finger, zehe', Arj. †*čuwtê* l. †*čuwti* (sg. gen. †*čūwtê*, †*čūtê*) 'finger'.

iđ:

25. *ąiđđū*, attr. *-s* 'viihtyvä (lapsesta)'; vrt. lpN (Qvigstad) *āida* 'silenter', †*āidastet* 'obedire, morem gerere, desinere', Luul. †*ąita* adv. 'ruhig, still', Frostviken (Halász) *aitestet*, †*aitiestiᵗt* 'bekümmern, sich bekümmern'.

26. *muuo̯ᵛiđđū* (sg. gen. „) 'läkki', lpN **muoiddo, muoido,** l. **muiddo** 'stanni obductio, inauratio'.

27. *pąiđđuᵈ* 'palvata petäjän parkkia hiiloksella', prees. sg. 1 p. *pāiđum*.

28. *skäiđđi* 'pitkä, kukkulainen maakaista kahden veden l. jängän välillä', sg. gen. *skāiđi*, lpN **skaidde, skaide** 'campus inter duo confinia flumina situs', Luul. *skaiᵛte-* 'berg, an dessen beiden seiten strome fliessen, welche sich an seinem fusse vereinen'.

29. *smūo̯ᵛiđđuᵈ* 'vuolla huvikseen ilman että siitä mitään tulee', pret. sg. 1 p. *-ojim*.

30. *äiđđi* 'aita', sg. gen. *āiđi*, K. †*ājt*, N. †*ajt* id., lpN **aidde, aide** 'sepimentum'. Suomalainen laina. Samoin lpI *äiđiš* 'aidas'. Lappalaisella pohjalla syntynyt johdannainen lienee lpI *ąiđđuᵈ* 'aidata', prees. sg. 1 p. *āiđum*, lpN **aiddot, aidom** 'sepire'.

31. *päiđđi* 'paita', sg. gen. *pāiđi*, T. †*pajte* l. *-ta*, K., N. †*pajt* l. †*pajt* id., lpN **baidde, baide** 'tunica interior, subucula', Luul. (G.) †*paiᵛte-* 'hemd'; < **paita, paidan.**

32. *täiđđiᵈ* 'taitaa (arvelun merkityksessä); osata, löytää (jonnekin)', prees. sg. 1 p. *tāiđam*, lpN **daiddet, daidam** 'fortan, fortasse', Tornaeus: **taiteb** (Man. Lapp. VII, s. 83, r. 3 alh.) 'ajattelemaan', **taibep** (ibid. VII, s. 85, r. 13, s. 104, r. 1 alh.) 'tiedämme', Luul. (P. G.) †*taiᵛte-* 'vielleicht', Malå **taite-** 'scire', F., St. (Halász) *tairet* 'wissen (F., St.); bedenken, hoffen[??] (F.)', St. †*tairiehtiᵗt* 'bedeuten'; < suom. **taitaa, taidan.** — lpI *tąiđđᵘ* 'taito, ymmärrys', sg. gen. *tāiđu*, lpN **daiddo, daido** 'scientia, mens, sensus'; < suom. **taito, taidon.**

33. *lai̯ďďið* 'taluttaa', pret. sg. 1 p. *läi̯ďďejim*, Andelin: **laidded, laidđed** id., A. †*lajtij* 'taluttaja, †*lajt(i)ješko,tte-* 'ruveta taluttamaan t. saattamaan', Pasvik *laidijed*, lpN (Qvigstad) *lai̮dit* 'leiten, führen', Tornaeus: **laidhid** (Man. Lapp. II, 4: 11), **laidid** (ibid. 11: 3) 'johdattaa', lpR **laidet**, Luul. †*lai̯ʿtit*, Arj. †*la'itēt*, †*lä'itet*, Ht. †*leiret* 'leiten, führen'; < alkuskand. **laiđian* (vrt. Wiklund, Lulelapp. wörterb. s. 53). [lpN (Qvigstad) †*lai̮do*, sg. gen. †*laido*, 'fahrwasser', lpR **laido**, Luul. †*lai̯ʿtu-* 'reise, weg', Sors. *lairo*, Ht. *lairu*, Drontheim †*lairọ*, *laida* 'weg, strecke', Friis: „dial." **lairo** 'via'; < alkuskand. **laiđō*. — Sors. *līretet*, Ht. *līretīd*, Jämtland *lieratit*, *lierih*, Drt. *līri*, *līdi* 'leiten, führen' edellyttävät *e*:llistä originaalia, vrt. muin.-skand. **leiđa**, norj. **leida**, ruots. **leda**.] Ks. NL s. 208, GSI s. 127.

34. *rai̯ďďᵃlus* 'tikapuut', lpN (Qvigstad) †*rai̮dalas* etc., Luul. †*aitarisa-*, Arj. †*ra'idarės*, Sors. *rairales* 'leiter', Ht. *raireres*, *raires*, Drt. *raiderasse*, *rairesse*, Jmt. †*reirese* 'ein stock mit einschnitten, der als leiter dient'; vrt. muin.-skand. ***leiđar**. Ks. NL s. 254.

35. *räi̯ďďᵘ* 'raito', sg. gen. *räi̯du*, T. †*rajte* id., Pasv. *raid*, lpN (Qvigstad) †*rai̮do*, sg. gen. †*raido*, lpR. **raido**, Luul †*rai̯ʿtu-*, Sors. *rairo*, Ht. *rairu*, Drt. †*rairọ*, *rairā*, *raidā*, Jmt. *rairā*, Friis: „dial." **rairo** 'eine reihe von schlittenziehenden (oder lasttragenden renntieren)'; vrt. muin.-skand. ***reiđ**, jossa *ei* < *ai*. Ks. NL s. 255. — lpI *räi̯ďďē* (sg. gen. „) 'Inarista etelässä (Sodankylässä ja Kittilässä) asuva tunturilappalainen' („Sodankylän raitiot", „Kittilän raitiot"), lpN **raidde**, (?) **raide** 'qui vecturas facit, vector', Luul. (J.) †*rai̯ʿte-* 'der jemandes renntiere hütet'; lappalainen johdannainen edellisestä (?). Suom. **raito** ja **raitio** lienevät ylläolevissa merkityksissä lainoja lapin kielestä.

36. *säi̯ďďi̮* (sg. gen. *säi̯ďi̮*) l. *säi̯ᴅᴅi̮* (sg. gen. *säi̯ᴅi̮*) 'saita', T. †*sajte* 'eräs merikala, saita', Pasv. *said*, lpN (Qvigstad) †*sai̮de*, sg. gen. †*saide*, lpR **saide**, Luul. †*sai̯ʿte-*, Arj. (Qvigstad) *saidē*, Sors., Tärna, Ht. *sairie*, Drt. *sairē*, *saidie*, Friis: „dial." **saire** 'gadus virens'; < alkuskand. **saiđa-*. Vrt. NL s. 282, Ll. Wb. s. 113.

37. *skīďďē* (sg. gen. „) 'kuuteen l. useampaan osaan halotun, paksunlaisen rangan osa', lpN (Qvigstad) *skīdo* l. †*skîdo*, lpR (Hammerö) †*skîdo* 'holzscheit'; < muin.-skand. **skíđa**. Ks. NL s. 294.

38. *vīḍḍeš* 'avara', lpN (Qvigstad) †*vīdes* l. †*vîdes* 'weit', sg. gen. †*vīda(sa)* l. †*vîda(sa)*, Tornaeus: **wijdhes** (Man. lapp. I, 30: 9) 'avara', **edname wijdes** (ibid. I, 50: 12) 'maan piiri', sg. akk. **wijdhas** (ibid. I, 9: 9), sg. gen. **wijtese** (ibid. I, 77: 19), **wijdasecht** (ibid. I, 35: 21) 'avaralta', lpR **vides**, Luul. †*vītes*, Arj. (Qvigstad) *vīdīs*, sg. gen. *vīdasa*, (Halász) †*vītês*, sg. gen. *vītasa*, Ht. *vīries*, Friis: „dial." **vires** 'weit'; < muin.-skand. **víðr**. Ks. NL s. 346, GSI s. 160. — lpI *viḍḍânið* 'levitä', lpN **viddanet** 'dilatari, divulgari', Luul. (J.) †*vītane-* 'sich erweitern'; lpI *viḍḍeðið* 'leventää, laajentaa', lpN **viddedet** 'dilatare, amplificare, divulgare', Luul. †*vītete-* 'erweitern', Arj. †*vītētêt* 'erweitern, ausbreiten'; lpI *viḍḍodoh* l. *viḍðo* 'leveys, levyinen', lpN **viddodak** 'laxitas, spatium', Luul. (E. J.) †*vītuhe-*: *v-ha milˊte* 'nach der breite' — lappalaisia johdannaisia.

Ennenkuin käymme luetelluihin Inarinlapin sanoihin käsiksi, on meidän koetettava selittää muutamia niiden mukana mainitsemiamme Kuollanlappalaisia sanoja, jotka näyttävät muodostavan poikkenksen niistä säännöistä, jotka yllä olemme Kuollan murteille asettaneet: T. †*luvva̦le-* (2), *roavva*, A., N. †*rovv* (3), T. *tāvs*, K. †*tovas* (5), K. †*čūvne-*, A. †*čuvvan*, K. †*čūvveð* l. †*čuvveð*, N. †*čuovveð*, A. *čuvvate-* (7), ja joihin vielä voimme lisätä: K., A. †*čūvv* l. †*čuvv* 'valo', K. †*čūvve-* l. †*čuvve-*, N. *čuovve-* 'näyttää tulta'.

Mielestämme on selvää, että nämä sanat edustavat heikon asteen yleistystä, mutta odotettavan †*vγ*:n (†*vg*:n) asemesta tapaamme niissä †*vv*:n.[1] Meidän täytyy sentähden olettaa, että Kuollan murteissa on tapahtunut äänteenmuutos †*vγ* > †*vv*, ja että suhde †*vk* ~ †*vγ* (†*vg*)[2] myöhemmin on syntynyt *rk* ~ *rγ* (*rg*), *lk* ~ *lγ* (*lg*) y. m. vaihtelusuhteiden mallin mukaan.

Mitä luettelemiimme Inarinlapin sanoihin tulee, niin emme voi mitenkään niitä selittää, jos lähdemme klusiilillisista alkumuodoista. Onhan mahdoton löytää syytä, minkätähden klusiili näissä sanoissa olisi muuttunut spirantiksi, toisissa taas jäänyt muuttumatta. Sitävastoin käy selitys hyvin yksinkertaiseksi, jos lähdemme, niin-

---

[1] heikossa asteessa myös *v*:n: K. †*tovas*.

[2] K. t. N. †*čavγas* 'tiukka, kireä' onkin ainoa esimerkki †*vγ*:n „näennäisestä" säilymisestä.

kuin Kuollan murteissa, alkumuodoista, joissa puheäänellisen konsonantin jälkeinen klusiili on vaihdellut vastaavan spirantin kanssa. Oletamme silloin, että vahva aste — klusiili — on useimmissa tähän kuuluvissa sanoissa yleistynyt, heikko aste luetelluissa.

Huomattava on kuitenkin, että lueteltujen sanojen joukossa on muutamia skandinaavisia lainasanoja ja joku suomalainenkin, joiden lainaaminen todennäköisesti on tapahtunut vasta senjälkeen, kuin puheenaoleva vaihtelu oli hävinnyt, t. s. joko klusiili tai spirantti yleistetty. Vastakohtaa emme voi varmuudella päättää muista kuin niistä lainoista, jotka myöskin on muistiinpantu (varsinaisista) Kuollan murteista: *liùɯ̯ððe̜* (14), *laìððiδ* (33), *rä̀ìðð"* (35), *sä̀ìðð̜* (36) skandinaavisia lainoja; *ä̀ìðð̜* (30), *pä̀ìðð̜* (31) suomalaisia lainoja. Myöhempiä lienevät: *äùɯ̯ððiń* (11), *skiìððe̜* (37), *vı̆ıðe̜ś* (38) skand. lain.; (?) *ḱe̮ǐe̮·u̯ðð*: (12), *tä̀ìððiδ* (32) suom. lain. Näissä ei siis koskaan ole tarvinnut olla klusiilin ja vastaavan spirantin vaihtelua, vaan on kielessä jo „itsenäisesti“ puheenaolevassa asemassa esiintyvällä *δ* spirantilla korvattu läheinen, spiranttinen äänne lainan antaneessa kielessä.

Luetelluissa sanoissa ei myöskään ole kaikki tähänkuuluvat konsonanttiyhtymät edustettuina: paitsi puolivokaalin ja spirantin yhtymiä (**u̯γ*, **ɯ̯γ*, *u̯δ*, *ɯ̯δ*, *i̯δ*) tavataan kolmessa sanassa (8—10) yhtymä *ʙδ*; *tä̀ʙðð̜* sanassa palautunee tämä yhtymä aikaisempaan *βδ* yhtymään [T. *kieˌtke* 'kivi': *tāˌpte* = lpI *ḱe̮ð̀e̮e̮*: **tä̀βᴅᴅ*; olettamalla *βᴅ* > *ʙᴅ* muutoksen vahvassa asteessa, voisimme selittää *tä̀ʙðð̜* muodon heikon ja vahvan asteen kompromissista syntyneeksi]; samoin *te̮ä̆ʙððɯδ* sanassa (norjanlappalaiseen vastineeseen verraten, ks. alemp.), jotavastoin *kǫʙððǫð* sanassa *ʙδ* yhtymän alkuperä ei ole varmuudella määrättävissä.[1] Edustamatta ovat siis alkuperäiset likvidan ja spirantin sekä nasaalin ja homorgaanisen spirantin yhtymät, samoin *i̯γ*, *δγ*, puolivokaali + *β* ja mahdollisesti myös *mδ*, vertaa noottia. Pidämme kuitenkin luultavana, että nämäkin yhtymät ovat murteen lähteillä tavattu vaihtelemassa vastaavien vahva-asteisten yhtymäin kanssa,

[1] Ajateltavissa on *mδ* taikka *βδ*. Kuollanlappi ja etelälappalaiset murteet, jotka tässä olisivat ratkaisevia, eivät tarjoa varmoja vastineita.

vaikka näissä tapauksissa vahva aste — klusiili — jo aikaiseen niin johdonmukaisesti yleistyi, ettei heikosta asteesta — spirantista — tavata jälkeäkään. Ovathan nämä tapaukset ensinmainittuja niin lähellä, ettei niiden eriävä käsittely ole todennäköinen.

Puheenaolevat äänneseikat Inarin murteessa palautuvat siis samanlaisiin vaihtelusuhteihin, kuin olemme olettaneet Nuottajärven murteessa vielä nykyäänkin vallitsevan: puolipuheäänelliset (resp. puheäänettömät) meediat vahvassa asteessa, puheäänelliset spirantit heikossa. Mitä vahvaan asteeseen tulee, oletamme samalla perusteella kuin Nuottajärven murteen suhteen, että meediat tässä asemassa ovat (verraten aikaiseen) kehittyneet vastaavista tenuisäänteistä. Johdumme siten siihen oletukseen, että „itälappalaisessa alkumurteessa", josta Inarin- ja Kuollanlappalaiset muodot periytyvät, vahvan asteen *k*, *t*, *p* äänteitä ovat puheäänellisen konsonantin jäljessä vastanneet heikossa asteessa resp. *γ*, *ð*, *β* spirantit.

N o r j a n l a p p i. Qvigstadn muistiinpanojen mukaan esiintyy puolivokaalien, likvidojen ja dentaalispirantin jäljessä vahvassa asteessa puheäänelliset meediat, heikossa puheäänettömät (esimerkkejä yllä 11., 15., 17., 19., 33.—38. kohtien alla), alkuperäisiä nasaalin ja homorgaanisen klusiilin yhtymiä edustamassa: *gg* ~ +gg, *g*; *dd* ~ +dd, *d*; *bb* ~ +bb, *b* (NL s. 22); labiaalinasaalin ja dentaaliklusiilin yhtymää edustaa (Friisillä) **vd**, murt. **bd**.

Itäruijalaisista murteista antaa tarkempia tietoja Konrad Nielsen. Puolivokaalien ja likvidain (kai myös dentaalispirantin) jäljessä tavataan Puolmangin, Kaarasjoen ja Koutokeinon murteissa samat suhteet: vahvassa asteessa puheäänelliset meediat, heikossa puheäänettömät. Alkuperäisiä nasaalin ja homorgaanisen klusiilin yhtymiä edustamassa esiintyvät samoin *g* ~ *ɢ*, *d* ~ *ᴅ*, *b* ~ *ʙ* eri pituus- ja geminaatta-asteissa (Kaarasjoen murteessa on vahvassa asteessa meedian loppuosa erinäisissä tapauksissa puheäänetön). Ks. Nielsen, JSFOu. XX,1, s. 39 ja 47—8. Troldfjordenin murteesta hän ilmoittaa: „vokaalienvälisten meediageminaattain jälkimäinen osa on vahvassa asteessakin puheäänetön; samoin esiintyy konsonanttiyhtymäin jälkimäisenä komponenttina vahvassa asteessa puheäänettömiä meedioita", esim. *ʙi̯eḡɢα* 'tuuli' ~ sg. gen. *ʙi̯eɢɢα*, *ɢi̯el̄ʙ̀iɔt* 'kieltää' ~ prees. sg. 1 p. *ɢi̯elᴅᴅȧm* (JSFOu. XXII,3,

s. 7 ja 9). Outakosken murteessa on vokaalienvälisten meediain käsittely sama kuin Troldfjordenin murteessa, konsonanttiyhtymäin jälkimäisenä komponenttina esiintyy vahvassa asteessa *g* + *ɢ* etc., heikossa asteessa *ɢ* + *k* etc. (ibid. s. 15 ja seur.). Utsjoen kirkonkylän murteessa taas on vokaalienvälisten meediageminaattain jälkimäinen komponentti vahvassa asteessa puheäänetön, heikossa asteessa lienee puheäänetön meedia + tenuisklusiili; sama on myös konsonanttiyhtymäin jälkimäisenä komponenttina esiintyväin tähänkuuluvain äänteiden laita — siis esim. *dᴅ* ~ *ᴅt*, *x* + *dᴅ* ~ *x* + *ᴅt* (ibid. s. 13).

Norjanlapissa on tuskin nimeksikään sellaisia tähänkuuluvia sanoja, jotka palautuisivat spirantillisiin alkumuotoihin. Huomiota ansaitsevat kuitenkin ylempänä (9. ja 10. kohdan alla) mainitut muodot **dađve** l. **dađbe** ja **dæđvot**.[1] Koska näissä muodoissa silminnähtävästi on tapahtunut metateesi, edellyttävät ne siis alkuperäisempiä muotoja **dàu̯ðē*, **dàbðē* ja **deäu̯ðǿt*, joille hyvin sopii originaaleiksi Inarinlapin *tå̯ƀδδ̜ḭ* ja *tẹ̆ä̯ƀδδu̯ò* sanoille olettamamme *βδ*:lliset alkumuodot.

Mahdollista on, että TORNAEUSen Manuale lapponicum'ista esittämämme 𝔡𝔥:lliset sanat (ks. 33 ja 38) perustuvat Tornionlapin murteesen, joka tavallisesti luetaan Norjanlappalaiseen eli ruijalaiseen murreryhmään kuuluvaksi. TORNAEUS on nimittäin, kuten QVIGSTAD NL s. 8 ja JSFOu. XVI,3, s. 12 ja seur. huomauttaa, etupäässä noudattanut tätä murretta, vaikkakin sanojen ulkoasussa ja päätteissä on muidenkin Ruotsin Lapinmaiden murteiden jälkiä huomattavissa, mikä johtuu siitä, että T. on tahtonut luoda eri murteihin perustuvan yhteisen lapin kirjakielen. Teemme mainitun olettamuksemme mielestämme sitä paremmalla syyllä, koska Kaaressuvannon murteen vähäisissä kielennäytteissä esiintyvä *siðasis* muoto ('haza'; HALÁSZ, Svéd-lapp nyelv III, s. 169, r. 14) näyttää viittaavan siihen, että puheenaolevassa murteessa dentaalispirantti (jota digraafi 𝔡𝔥 varmaan tarkoittaa) vielä nykyäänkin jossakin tähän kuuluvassa sanassa esiintyy.

[1] **dæđvot** sanan rinnakkaismuoto **dærvvot** on varmaankin Norjanlapin läntiseltä alueelta muistiinpantu, missä tavataan jälkiä äänteenmuutoksesta *δ* > *r*, vrt. QVIGSTAD, JSFOu. III, s. 6, NL s. 25 ja s. v. *smir̄'jo*.

Paitsi laidhid ja wijdhes sanoissa tavataan dh konsonantinjälkeisen dentaalispirantin merkkinä TORNAEUSella vielä seuraavissa:

39. ſijdho (Man. lapp. II, 30: 31) 'sivu', ſijdhos (ibid. II, 31: 17), ſijdos (ibid. VII, s. 75, r. 3) 'kupeensa, kylkensä (akk.)'. Sanan vastineina esiintyy muissa murteissa: lpN (QVIGSTAD) *sīdo*, †*sîdo*, Luul. †*sį°tu-*, sg. gen. †*sįtu*, Arj. (QVIGSTAD) *sīdo*, Ht. †*sęiru*, Drt. †*sęirā*, †*sęidā*, †*šęidā*, Jmt. (HALÁSZ) †*sajjĕra*, †*sàjjĕrā*, *säirā* 'seite'. Skandinaavinen laina, vrt. muin.-skand. **síđa**. Ks. NL s. 286.

40. rijdheen (Man. lapp. VII s. 4, r. 9) 'istuin (= ratsastaen)'. Vrt. lpN (QVIGSTAD) *rīdit*, †*rîdit*, Luul. (HALÁSZ) *rielėt*, Sors., Ht. *rīret*, Drt. *rīri*, *rīdi*, Jmt. (HALÁSZ) *rierih*, *rīdi*', *riedi*' 'reiten'; < muin.-skand. **ríđa**. Ks. NL s. 263.

Paitsi viimemainitussa esimerkissä (sana esiintyy vain kerran) tavataan siis dh:n rinnalla myöskin d:llisiä kirjoitustapoja. Oletusta vastaan että dh olisi pelkkä ortograafinen omituisuus, puhuu kuitenkin se seikka, että sitä muutoin melkein poikkeuksetta käytetään yksinomaan vokaalienvälistä (tai sananloppuista) dentaalispiranttia merkitsemään. esim. quoddhed (I, 49: 11) 'jättämän', raadhe (I, 14: 7) 'neuvon' [harvemmin esiintyy tässä funktsionissa hdh, d, esim. rahdhe (II, 15: 19) 'tie', tiedam (I, 119: 152) 'tiedän']. Ainoastaan kaksi tapausta (jotka hyvinkin voivat olla paino- tai kirjoitusvirheitä) olen löytänyt, joissa dh on dentaaliklusiilin merkkinä: addhi (IV, 23: 13) 'ymmärtää' ja ijk puddhaha (IV, 28: 29) 'et punnitse'.

Ruotsinlappi.

Yleinen edustus. [1]

Luulajanlapissa esiintyy puolivokaalin ja likvidan (myöskin *đ* spiranttiin palautuvan *r*:n) jäljessä sekä vahvassa että heikossa asteessa *k*, *t*, *p*. Huomattava on kuitenkin että heikossa muodossa likvidan (myös *đ*:stä syntyneen *r*:n) loppuosa on puheäänetön. Ks. WIKLUND, UL s. 74 ja seur., 89 ja seur., 100.

Alkuperäisiä nasaalin ja homorgaanisen klusiilin yhtymiä edustavat resp. *gg*, *dd*, *bb*, heikossa asteessa *kk*, *tt*, *pp*, labiaalinasaalin

[1] Otamme tässä ainoastaan tarkemmin tunnetut murteet huomioon.

ja dentaaliklusiilin yhtymää taas *b't* ~ *pt* (' merkki tarkoittaa shvaaäännettä). Ks. ibid. s. 74 ja seur., 93 ja seur.

Arjeplogin murteessa esiintyy Halászin muistiinpanojen mukaan puolivokaalin ja likvidan jäljessä vahvassa asteessa *ḳ*, *ṭ*, *p̣* (? puolipuheäänellisiä meedioita), joskus *k*, *t*, *p*, heikossa asteessa likvidan jäljessä *k*, *t*, *p*, puolivokaalin jäljessä myös *ḳ*, *ṭ*, *p̣*. Samoinkuin Luulajan murteessa on Arjeploginkin murteessa heikossa muodossa likvidan loppuosa puheäänetön (paitsi *lt* yhtymässä; Halász kirjoittaa: *lhk*, *lhp*, *rht* j. n. e.). Dentaalispirantin ja palataaliklusiilin yhtymää edustaa *d'k* ~ *tk*. Vrt. ibid. s. 74 ja seur., 89 ja seur., 100.

Alkuperäisten nasaalin ja homorgaanisen klusiilin yhtymäin edustus on sama kuin Luulajan murteessa. Labiaalinasaalin ja dentaaliklusiilin yhtymää edustaa taas *b'd* ~ *pt*. Ks. ibid. s. 74 ja seur., 93 ja seur.

Kuten tunnettu ei Etelälapin murteissa enää tavata minkäänlaista astevaihtelua Puheenaolevien konsonanttiyhtymäin edustus näissä murteissa osoittaa kuitenkin osaltaan jälkiä samanlaisesta vaihtelusta, kuin muissa ruotsinlappalaisissa murteissa tavataan.

Puolivokaalin jäljessä esiintyvät puheäänettömät tenuikset, Frostvikenin, Offerdalin, Undersåkerin ja Herjedalenin murteissa myös puheäänelliset meediat. Esim. V. *ᴅ̦ūɔkɛ*, F. *ᴅūɔk'ɛ*, *ᴅūᵋkɛ*, Sk., U. *ᴅ̦ūkɛ*, H. *ᴅ̦ūɔkɛ* 'kleine glocke' (UL s. 304), St. (Halász) *aute*, V., Sk. *autɛ*, F., O., U., H. *audɛ* 'vorn befindlich, vorder-', St. (Halász) †*ūᵘte* 'vor', V. *ų̄tɛ*, F. *ūtɛ*, O. *ūᵋtɛ* 'hervor' (ibid. s. 297 ja seur.), V. *ᴅūtɛt*, F. *ᴅūɔtet*, O., U., H. *ᴅūᵋdiɔ* 'stützen' (ibid. s. 295). — Kuten esimerkeistä näkyy esiintyy tenuiksen edellä toisinaan puheäänetön vokaali.

Likvidan jäljessä tavataan Stenselen, Vilhelminan, Frostvikenin ja Skalstuganin murteissa *k*, *t*, *p*, muissa *g*, *d*, *b*. Esim. St. (Halász) †*alŏkone*, V. †*oʟʟkonɛ*, F. †*ollk'ɛnɛ*, O., U., H. *aʟᵋganɛ* 'draussen' (UL s. 291), V. †*àʟʟtω*, F. †*àlltω*, O. †*àʟʟdā*, Sk. †*àʟʟtā*, U., H. †*àlldā* 'renntierkuh' (ibid. s. 159), St. (Halász) †*silopa*, V. *sylᵋpᵤɛ*, F. *siʟᵋpᵤɛ*, Sk. (Halász) †*sĭlpa*, O. *silᵋbᵤɛ*, U., H. *šiʟᵋbᵤɛ*, 'silber' (ibid. s. 258). — Huom. kuitenkin: F. †*ɴeärrgω* 'fleisch' (ibid. s. 190), O.

švèr^{e}*tε*, *švèr*^{e}*tēε* 'schwert' (ibid. s. 63), Ht. *mulldie* 'lockere erde, staub' (NL s. 240; QVIGSTADn mukaan vaihtelevat Hatfjelddalissa sanansisäiset *k*, *t*, *p* usein *g*:n, *d*:n, *b*:n kanssa, ibid. s. 23).

Nasaalin ja homorgaanisen klusiilin yhtymiä edustavat etelälappalaisissa murteissa *kk*, *tt*, *pp*. Esim. St. (HALÁSZ) *hiäkka*, V., F., O., U., H. *hèkkε* 'henki' (UL s. 65), V.—H. *ɕ'èttēε* 'abgezäunter platz zum melken der renntiere' (ibid. s. 190), *app*$_{u}$*ɛ* 'ganz' (ibid. s. 287).

Labiaalinasaalin ja dentaaliklusiilin yhtymän edustajana tavataan Stenselen murteessa *bt*, *m*^{b}*t*, Frostvikenin ja Skalstuganin murteissa *mt*, Offerdalin, Undersåkerin ja Herjedalenin murteissa *md* (HALÁSZilla *mt*). Esim. St. (HALASZ) $^{+}$*tabötit*, F. (HALÁSZ) $^{+}$*tạmătet*, Sk. (HALÁSZ) $^{+}$*tạmătit*, O., U., H. *nam*^{e}*diɔ* (UL s. 298) 'kennen, fühlen', St. (HALÁSZ) $^{+}$*num*^{b}*temese*, F. (HALÁSZ) *numtemes*, O. (HALÁSZ) *n*·*mteme* 'solch ein, solch'.

Konsonantinjälkeisen ð spirantin edustuksen jälkiä.

Useimmat esimerkit tavataan n. s. etelälappalaisista (Drontheimin, Hatfjelddalin, Stenselen, Tärnan ja Jämtlandin) sekä Sorselen murteesta.[1] 11., 19., 32.—36., 38.—41. kohtien alla mainittujen lisäksi, joista useimmat ovat skandinaavisia lainoja, tapaa lukija joukon samanlaatuisia QVIGSTADn Nordische Lehnwörter teoksessa, esim. artikkeleista *ai'dε*, *huvd*, *livdok*, *neurā*, *raide*, *rav'do*, *rei'dit*, *ræidas*, *skeudo*, *snai'dit*, *snai'to*, *spīdit*, *vai'di*, *vẹidar*, *vẹi'dit*. — Huom. vielä H. $^{+}$*taidih*, $^{+}$*taiṭih*, O., U. *tairih* 'weiden lassen, hüten' (HALÁSZ).

Paitsi viimemainittua sekä **savrret** sanaa (ks. 19) ovat kaikki esimerkit lainasanoja.

Suomalaisia lainoja edustaa ainoastaan F., St. *tairet* (ks. 32), joka lienee vanha kyllä, vaikkakin todennäköisesti alkulappalaista aikaa myöhempi (vrt. ylemp.; merkityksen eriäväisyys pohjoisemmissa ja eteläisemmissä murteissa voi aiheutua suomalaisen originaalisanan myöhemmästä vaikutuksesta edellisiin murteihin).

Mitä skandinaavisiin lainoihin tulee, ovat luettelemamme esimerkit hyvinkin eri ajoilta. Niiden leviämiseen sekä äänteellisiin

---

[1] Vrt. NL s. 25 (Anm. 1) FRIISin Nordlandin amtista muistiinpanemat muodot periytynevät myös etelälappalaiselta murrealueelta (vrt. yllä noottia siv. 10).

seikkoihin nähden koetamme ryhmittää niitä tässä kronologisesti, samalla myöntäen, ettei ryhmittelymme monestakaan syystä voi olla täysin varma.

I. Alkulappalaisena aikana lainattuja: Ht. *†lẹiret* (ks. 33.; *†ẹ* < *a* alkup. *i*:n edellä äännelaillinen), Sors. *rairo*, Ht. *rairu* j. n. e. (ks. 35), Sors. *†ravrie*, Ht. *†ravrije* j. n. e. (ks. NL s. v. *rav'do*), Sors., Tärn., Ht. *sairie*, Drt. *saidie*, *sairē* (ks. 36).

II. Murteittain alkulappiin taikka sen niin sanoakseni „länsilappalaiseen murteesen" lainattuja: Ht. *†avrēs* (ks. 11), Sors. *rairales*, Ht. *raireres*, *raires* j. n. e. (ks. 34), Ht. *vīries* (ks. 38).

III. Alkulappia myöhempiä, mutta verraten varhaisia lienevät: Drt. *airē* (ks. NL s. v. *ai'dē*), Sors., Ht., Drt. *rairie*, Drt. *rairē* (ks. NL s. v. *raide*), Ht. *†rẹiret* (? — ks. NL s. v. *rei'dit*), Ht. *†rẹirēs*, *rairūs*, Drt. *reirēs* (ks. NL s. v. *ræidas*), Sors., Ht. *rīret* j. n. e. (?—ks. 40), Ht. *†sẹiru*, Drt. *†sẹirā* j. n. e. (ks. 39), Ht. *†snẹiret*, *snairie* (ks. NL s. v. *snai'dit*, *snai'to*).

IV. Uudempia lainoja: Sors., Ht., Drt. *hūre* j. n. e. (ks. NL s. v. *huvd*), Ht. *†lūᵉreke* j. n. e. (ks. NL s. v. *livdok*), Jmt. *neurā* j. n. e. (ks. NL), Sors. *†skẹvroᵉ* (ks. NL s. v. *skeudo*), Ht. *svīret* (ks. NL s. v. *spīdit*), Ht. *†vîre* j. n. e., *†vẹirare* j. n. e., *†vẹiret* j. n. e. (ks. NL s. v. *vai'di*,[1] *veidar*, *vei'dit*) y. m.

Epäilemätöntä on että ainakin useimmat mainituista esimerkeistä edellyttävät äänteenmuutosta *đ* > *r*, joka myöskin vokaalienvälisessä asemassa on puheenalaisissa murteissa tapahtunut. (Jotkut aivan myöhäiset lainasanat voivat olla poikkeuksena, vrt. alemp.) Tämä käsittää sen, että ne näistä esimerkeistä, jotka ovat lainasanoja, ovat lainatut *đ*:llisinä, s. o. lainanantaja-kielen dentaalinen spirantti on lainatessa säilynyt. Kun osa niistä — ensi ryhmän sanat — varmaankin ovat alkulappalaiseen aikaan lainatut, voimme siis pitää todistettuna, että näissä sanoissa on jo alkulapissa esiintynyt *đ*. Samoin niissä kahdessa mainitsemassamme esimerkissä, jotka ovat alkuperäisiä. Aikaisemmin olemme osoittaneet että alkulapin „itälappalaisessa murteessa" on ollut klusiilin ja homorgaanisen spirantin vaihtelu konsonantinkin jäljessä. On

[1] *ai*:lliset muodot ovat varmaankin vanhempia.

näin ollen todennäköistä, että meillä puheenaolevissa esimerkeissä on jälkiä samanlaisesta vaihtelusta, t. s. että mainittu vaihtelu on alkulappalainen. Norjanlapista mainitsemamme pari esimerkkiä vahvistavat myöskin tätä johtopäätöstä.

Siihen nähden, ettei kysymyksessä olevaa vaihtelua missään koko länsilappalaisella (s. o. Norjan- ja Ruotsinlapin) alueella tavata säilyneenä täytyy meidän olettaa, että se tällä alueella on hyvin varhain hävinnyt, varmaankin jo alkulapin „länsilappalaisessa murteessa". Vahva aste on useimmissa tapauksissa yleistynyt, ainoastaan muutamissa harvoissa heikko. Toisen ryhmän sanoissa ei siis todennäköisesti koskaan ole tätä vaihtelua ollut (vrt. mitä yllä olemme esittäneet Inarin murteesen nähden), saatikka myöhemmissä lainoissa. Niissä murteissa, joissa toisen ja kolmannen ryhmän sanoissa tavataan klusiili, on siis täytynyt tapahtua tässä asemassa *ð*:n äännelaillinen muuttuminen dentaaliklusiiliksi.[1]

Mitä neljännen ryhmän sanoihin tulee, niin on *ð* > *r* muutoksen verraten suureen leviämiseen nähden todennäköistä, etteivät kaikki tähänkuuluvat sanat ole olleet puheenaolevassa äännekehityksessä mukana, vaan ainoastaan ne, jotka tavataan laajemmalla alueella. Toisissa meidän täytyy olettaa alkukielen dentaalispirantin[2] suorastaan

---

[1] Samanlaista äänteenmuutosta emme voi olettaa Inarinlapissa tapahtuneen niissä harvoissa skandinaavisissa lainoissa, joissa puolivokaalin jäljessä esiintyy *ᴅ* (miten olisi *ð* silloin toisissa sanoissa säilynyt?) eikä se ole tarviskaan, sillä osalta ne ovat alkulappalaisia (*ràu̯u̯ᴅᴅ"* 'rautu', *ri̯i̯ᴅᴅo* 'riita'), joten *ᴅ* voi johtua vahvasta asteesta, osalta taas lainoja Norjanlappalaisista murteista (*pi̯u̯u̯ᴅᴅeð* 'pyytää'; *tàu̯u̯ᴅᴅ"* on luullakseni lainattu suomesta; samoin *ka̯i̯bhaž* 'kaide').

[2] Jämtlandin ruotsalaismurteissa on *ð* vielä nykyäänkin tavallinen vokaalienvälisessä asemassa, sitävastoin on Herjedalenin murteissa *ð*:n sijalla *d*, ks. Nyare bidrag till kännedom om de svenska landsmålen o. svenskt folklif XV,3 s. 24—26. Frostvikenin murteesta mainitsee K. H. WALTMAN: „**d** och **g** bli i in- och utljud ofta frikativa" (ibid. XIII,1, s. 4). (Norjalaisissa murteissa on *ð* vokaalinjälkeisessä asemassa säilynyt ainoastaan etelä-Søndmøressä — siis jotenkin kaukana lappalaisalueelta, ks. ALF TORP ja HJALMAR FALK, Dansk-norskens lydhistorie, s. 196.)

korvatun *r*:llä. Varmaankin on näin ollut laita esim. niin uudenaikaiselta tuntuvassa sanassa kuin Offerdalin murteen †*förböu̯ri*' (Halász; = ruots. **förbjuda**).

Ulkopuolella etelälappalaisia ja Sorselen murretta olen tavannut Ruotsinlapin alueelta ainoastaan yhden dentaalispiranttia edellyttävän esimerkin, yllä (13) mainitsemamme Luulajalaisen sanan †*ku̯ərąče-*. Jos ehdottamamme etymologia on oikea, olisi sana selitettävissä lainana eteläisemmistä murteista, siihen nähden että Luulajanlapissa alkuperäistä (vokaalienvälistä) *đ*:tä edustaa *t* (joskus *d*, ks. UL s. 100).

Koska tässä murteessa *t* myöskin esiintyy yleisenä edustajana puolivokaalin jäljessä sekä vahvassa että heikossa asteessa (vrt. ylemp.), on mahdollista että *t* joissakin tähänkuuluvissa tapauksissa palautuu aikaisempaan *đ*:hen. Mahdolliset jäljet *đ*:n edustuksesta ovat siis äännelaillistakin tietä voineet tasoittua. —

Yllä esittämilläni perusteilla oletan siis, että alkulapissa on tavattu puheäänellisen konsonantin jäljessä klusiilin ja homorgaanisen spirantin vaihtelu. Onko vahvassa asteessa ollut tennis vai meedia, se kysymys on mielestäni ratkaistavissa samalla tavalla kuin teimme „itälappalaiseen alkumurteesen“ nähden — siis edellisen eduksi. (Tenuiksen muuttuminen meediaksi on voinut tapahtua jo „länsilappalaisessa alkumurteessa“.) Se muistutus tätä ratkaisua vastaan voitaisiin tehdä, että vahvalle asteelle täten tulisi lähipitäen sama alkumuoto kuin Wiklund on olettanut lpN. **dalkke, aitte, arppo** ja sentapaisilla sanoilla olleen (vrt. UL s. 109). Toivon kuitenkin toisella kertaa saavani tilaisuutta todistaa, että viimemainitussa sanaryhmässä on (heikossakin asteessa) lähdettävä geminaattaklusiileista (lpI *pậḽkķ̣* 'palkka' ~ sg. gen. *pâḽhi̯* < **pàl'kkè* ~ **pāl'k̆kē*, vrt. *ậkkᵁ* 'isoäiti' ~ sg. gen. *âhu* < **à'k̆kὼ* ~ **ā'k̆kω̄*, *jûhą* 'joki' < **jò'kka*).

Toinen seikka, joka ensi silmäyksellä näyttäisi puhuvan esitettyä teoriaa vastaan, on se että useissa Norjan ja Ruotsinlappalaisissa murteissa esiintyy tavallaan aivan päinvastainen vaihtelu: heikossa asteessa vähemmän puheäänellinen äänne kuin vahvassa. Tähän on huomautettava, kuten esityksestämmekin selviää, että viimemainittu vaihtelu ei voi olla „länsilappalaista alkumurretta“ van-

hempi, ja että tällöin jo oli vahvan asteen yleistys tapahtunut, joten puheenaolevalla vaihtelulla ei ole minkäänlaista tekemistä olettamamme alkulappalaisen vaihtelun kanssa. [1]

Ii.

[1] Prof. Setälä on eräässä luentosarjassa lausunut sen mielestäni hyväksyttävän oletuksen, että puheäänellisyyden eriäväisyys länsilappalaisissa murteissa aiheutuisi klusiilia edeltävän puheäänellisen konsonantin pituusvaihtelusta: pitemmän konsonantin jäljessä on puheäänellisyys siirtynyt meediaankin, jotavastoin heikossa asteessa jossa edeltävä puheäänellinen konsonantti oli lyhyt, meedia säilyi puheäänettömänä.

Tarina Toijan Paavosta.

Kirjoittanut

B. F. Godenhjelm.

Lukija muistanee Runebergin idyllien ja epigrammien joukossa kertomuksen väkevästä hämäläisestä, Ojan Paavosta, joka uhmaten kehui, ett'ei kukaan voisi pidättää häntä paikallaan, mutta tunnusti itsensä voitetuksi, kun ihana Anna häntä lähestyi. Kuvauksen pohjana on nähtävästi kansantarina, jota ennen kerrottiin ja kenties nytkin vielä kerrotaan Kymenlaaksossa. Tuon voimakkaan miehen sanotaan asuneen Kinasaaressa Iitin ja Valkealan rajalla ja hänen nimensä on Toijan Paavo. Seuraava kertomus, jonka nuoruudessani, 1860-luvulla, kirjoitin muistiin Kymissä, ansainnee huomiota, etenkin yhteytensä tähden Runebergin yllämainitun runoelman kanssa. Olen pannut sen paperille tavallisella kirjakielellä, en tosin sanasta sanaan, mutta kuitenkin lause lauseelta ja sanojenkin puolesta noudattaen sitä tapaa, jolla vanha Alatalon Matti sen minulle kertoi.

Toijan Paavo asui Kinasaaressa. Se oli julman vahva mies. Kun hän lapsena oli ristittävä, oli pohjalainen läsnä, joka kutsuttiin kummiksi. Niinkuin tiedetään, kaikki pohjalaiset ovat suuria noitia. Pohjalainen sanoi: „ei minulla ole paljon varoja, sentähden en voi pojalle antaa kumminlahjaa; sen sanon kumminkin, että vahvaksi se tulee eikä se koskaan suutu.“ Niin tapahtuikin. Poika kasvoi vahvaksi eikä suuttunut koskaan, vaikka sille olisi mitä

tehty. Ja julma olisikin ollut, jos olisi suuttunut. Kun miehet pidoissa joskus rupesivat tappelemaan, antoi Paavo heidän vaan tapella, siksi kuin rupesi verta juoksemaan. Mutta silloin hän otti heitä kiinni olkapäistä ja tempasi miehet erilleen sanoen: „tapelkaappas nyt!“ — Kerran Paavo, kun tuli tupaan, nousi peräpenkille, nosti vähäisen kattoa ja pani kintaansa seinän ja katon väliin. Siellä ne ovat vielä tänäkin päivänä; ken ei usko, menköön katsomaan. — Paavon voima tuli aina kaksinkertaiseksi, kun hän veti housunsa ylös, ja samoin tyttärensäkin voima, kun hän veti hamettansa. Sillä Toijan Paavolla oli tytärkin erinomaisen vahva. Kerran oli viisikymmentä miestä vetämässä laivaa taipaleen yli, eivätkä saaneet sitä vedetyksi. Silloin Toijan Paavo sanoi tyttärelleen: „meneppäs auttaan.“ Tyttö menikin auttamaan ja veti yhdellä sormella laivan taipaleen yli.

Helsinki.

Eine samojedische Herrschaft.
Kambalnitsa.

Der Samojede ARTEMIJ BOBRIKOFF
und seine Frau.

Samojeden in A. BOBRIKOFF's Lager.

Samojedisches Gespann. Mesen.

Partie von A. BOBRIKOFF's Lager in der Nähe des Flusses Madahá.

Ein Besuch bei den Samojeden auf der Halbinsel Kanin.

Von

Wilhelm Ramsay.

Die finnisch-ugrische Gesellschaft hat mich mit der Bitte beehrt einiges über die Samojeden zu erzählen, mit denen ich während einer geologischen Forschungsreise auf der Halbinsel Kanin im Sommer 1903 zu verkehren Gelegenheit hatte [1]. Obgleich ich mir wohl bewusst bin, dass die oberflächlichen Beobachtungen eines Nicht-Fachmannes geringen Wert für die ethnographische Wissenschaft haben, will ich mich doch nicht einer Mitteilung meiner persönlichen Erfahrungen und Eindrücke entziehen.

Die in das Eismeer auslaufende Halbinsel Kanin ist der westlichste Teil der grossen eurasiatischen Tundra. Sie wird zum grössten Teil aus Moräne und anderen Ablagerungen der Eiszeit aufgebaut, die über weiten Strecken flachwellige Bodenformen mit mächtigen Torfschichten und Morästen in ihren niedrigsten Partien, aber auch hie und da Hügellandschaften bilden. Im Norden zieht durch die Halbinsel vom Vorgebirge Kanin Noss im NW nach dem Kap Mikulkin im SO ein Bergrücken, von den Samojeden Paë, von den Russen Kamen genannt. Die ganz offenen Küsten sind dem zerstörenden Angriffe der Meeresbrandungen ausgesetzt.

Schon in der Umgebung der Stadt Mesen am Anfang der Halbinsel Kanin begegnet man grösseren oder kleineren waldlosen Flä-

[1]) Ein Bericht über diese Reise sowie eine Karte der Halbinsel Kanin findet sich in Fennia 21, n:o 6. Siehe auch Fennia 21, n:o 7!

chen mit Tundravegetation, und je mehr man nach Norden gelangt, um so mehr dehnen sich diese Tundrapartien aus, während die Wälder, in denen Lärchenbäume eine hervorragende Rolle spielen, ein immer kümmerlicheres Aussehen bekommen. Schliesslich hören die letzten inselartigen Baumbestände auf, und eine flachwellige öde Torf- und Moränenlandschaft breitet sich vor dem Auge aus.

So weit der Wald sich nach Norden erstreckt, findet man Ansiedelungen von Russen. Die Zahl ihrer Dörfer scheint seit CASTRÉN's Zeiten sich weder verringert noch vermehrt zu haben. In den nördlichsten von ihnen — Ness und Mgla — kann Ackerbau nicht mehr getrieben werden, und die Einwohner ernähren sich durch Handel mit den Samojeden, durch Vieh- und Renntierzucht sowie durch Fischfang längs der Westküste der Halbinsel bis zur Bugranitsa und zum Vorgebirge Tarchanoff.

Die Bewohner des waldlosen Gebietes sind die Samojeden, die sich jedoch nur im Sommer und Herbst hier aufhalten. Im Winter ziehen sie in den Wäldern zwischen der Bucht Tschesskaja und der Winterküste am Weissen Meere umher. Während dieser Jahreszeit machen sie ihre Geschäfte mit den Russen, verkaufen Renntierfleisch und -häute, Felle von erbeuteten Eisfüchsen und Seehunden u. a. Pelzwerk, kaufen sich Mehl, Tee, Zucker, Kleiderstoffe, Metallwaren, Munition, Waffen und andere Bedarfsartikel. Da versehen sie sich auch mit Zeltstangen, Birkenrinde, Schlittenkufen und anderem Nutzholz aus den Wäldern. Während dieser Fahrten kommen sie südlich bis nach der Stadt Pinega, ja bis nach Archangelsk, wo es während der Maslinitsa ein beliebtes Vergnügen der Russen ist mit Samojedenschlitten und Renntieren herumzufahren. — Bei den Fahrten nach Osten gelangen sie in Verkehr mit den Timanschen Samojeden, mit denen sie dann bisweilen auch durch Ehen in nähere Verwandtschaft treten. So z. B. hatte ich in der Nähe des Kapes Mikulkin auf der Halbinsel Kanin als Kutscher meines Schlittens ein junges Mädchen, welches erzählte, dass sie von der timanschen Tundra stammte, aber nach dem Tode ihrer Eltern von verwandten Kaninschen Samojeden aufgenommen worden sei.

Beim Eintritt des Sommers — Ende Mai oder Anfang Juni — begeben sich die Samojeden mit ihren Renntierherden nach den

Kaninschen Tundren, wohin die guten Wiesen und Grasweiden die Tiere locken, und wo die Mücken nicht so zahlreich und lästig sind wie in den Wäldern. Wir hatten Gelegenheit einer solchen Karawane am 23. Juni bei ihrem Übergang über den Fluss Tschoscha zu begegnen. Zuerst kamen Schlitten auf Schlitten — wohl über vierzig — heran, jeder mit drei, vier oder sechs Renntieren bespannt und von einem männlichen oder weiblichen Kutscher mit einem 3 bis 4 m langen Stabe gelenkt. Sie waren mit langen Zeltstangen, Renntierfellen, Zelttüchern, allerlei Hausgerät, buntgemalten Kisten, Mehlsäcken u. s. w. beladen. Die Leute wurden mit einem Kahn über den Fluss gesetzt. Die vorgespannten Renntiere schwammen mit den Schlitten hinter sich hinüber, und zuletzt wurden über hundert Reservezieher über den Strom getrieben. Die Hauptherde, mehr als dreitausend Tiere, weidete, von Wachthunden zusammengehalten, ein paar Kilometer südlicher und sollte erst am folgenden Tage weiter getrieben werden. — Die Herren dieser Karawane und der Herden, die Brüder Lambej, waren Syrjänen, aber gemischter Abstammung, indem ihre Mutter ein russisches Weib war. Auch hatte der eine von ihnen eine Russin zur Frau. Sie waren erst vor fünfzehn Jahren, als die Renntierpest ihre frühere Heimat, die Timanschen Tundren, heimsuchte, nach den Kaninschen übergesiedelt — zum Verdruss der Samojeden, die indessen ohne Erfolg sich an die Behörden wendeten, um die Eindringlinge los zu werden. Die Diener waren zum grössten Teil Samojeden; doch befand sich sogar ein reiner Russe unter ihnen.

Die Kaninschen Samojeden halten sich hauptsächlich in der nördlichen Hälfte der Halbinsel zu beiden Seiten des Paë auf, um sich während der schlimmsten Mückenzeit nach der Hochebene des Gebirges zu begeben. Jede Familie zieht in ihrem Gebiete umher und treibt Fischfang in ihren Flüssen und an ihren Uferplätzen. Man wechselt der Renntiere wegen oft den Platz des gewöhnlich nur aus einem oder zwei Zelten bestehenden Lagers. Nur reichere Leute wohnen in Lagern, die aus zwei oder drei Zelten bestehen.

Diese Zelte sind immer auf folgende Weise gebaut: eine Anzahl lange Holzstangen werden in einer kreisrunden Peripherie von ungefähr 4 bis 4,25 m Durchmesser zusammengestellt und oben

zu einem Bündel vereinigt. Über dieses konische Gerüst legt man grosse Matten aus zusammengenähten Birkenrindenstücken. Oben ist eine Öffnung für den Rauch, auf der einen Seite die Tür. Rechts vom Eingange auf schönen, weichen Renntierfellen lassen sich der Hausherr und seine Gäste nieder, die linke ist der Dienerschaft angewiesen. In der Mitte des Zeltes ist die Feuerstätte, der Tür gegenüber befindet sich das Geschirr und alles, was zur Küche und zum Haushalt gehört. — Ausser den Zelten haben alle wohlhabenden Familien an irgendeinem Zentralorte ihres Gebietes eine aus Balken errichtete Bude (Ambar), ein Depot für Proviant, allerlei Bedarfswaren und gesammelte Vorräte von Fisch, Pelzwerk u. s. w. Die für die Aufführung dieser Buden nötigen Balken und Planken sind eine Gabe des Meeres. Die Küsten sind nämlich mit allerlei Treibholz reichlich gesegnet, darunter auch mit Eichenholz von gescheiterten Fahrzeugen, welches die Samojeden „überseeische Birke“ nennen

Da wir für unsere Exkursionen auf den Tundren und im Gebirge Renntiere, Schlitten und samojedische Kutscher brauchten, kamen wir häufig in Berührung mit den Nomaden und waren oft Gäste bei ihnen, und ich will meinen Besuch bei dem reichsten unter den Kaninschen Samojeden, Artemij Bobrikoff, schildern.

Dieser Bobrikoff ist eben so sehr für seine Eitelkeit wie für seinen Reichtum bekannt. Um die erstere zu befriedigen, hat er sich den Titel „Popetschitelj Bolnitsi“ verschafft. Dies kostet ihn 50 Rubel jährlich. Für den feinen Zaun, den er um den Friedhof in Mesen hat bauen lassen, hat er eine Medaille „für Diensteifer“ bekommen und durch Rettung Schiffbrüchiger am Kanin Noss sich eine zweite verdient. Zu diesem mächtigen Manne, der sich im Sommer in den Umgebungen des Flusses Madahá, nördlich vom Paë aufhält, reiste ich von der Mündung der Bugranitsa in Begleitung des Samojeden Jefsej Andrejoff und seiner Mutter, einer Schwester Artemij Bobrikoffs. Auf samojedische Weise hatte jeder Reisende einen Schlitten für sich, von 4 bis 5 Tieren gezogen. Nach einer langen Fahrt über den nebeligen Paë langten wir am Morgen um 3 Uhr im Lager Bobrikoffs mit seinen drei Zelten an. Das Gebell der Hunde meldete uns an, Jefsejs Mutter Anna ging in das Zelt ihres Bruders hinein, und er selbst kam bald heraus, um

uns zu begrüssen und zu sich einzuladen. Die meisten Bewohner schliefen noch, aber auf der vornehmen Seite der Wohnung war man schon munter geworden, und ich musste den Hochsitz einnehmen. Unser Wirt bezeugte seine Freude darüber, dass ein so hoher Herr den langen Weg gefahren war, um ihn zu besuchen. Ich antwortete, dass man selbstverständlich nicht nach Kanin kommen könne, ohne dem reichsten und berühmtesten Manne der Halbinsel seine Aufwartung zu machen. — Der Tee war schon gekocht und wurde mit russischen Kringeln und Präniken serviert. Der Fleischtopf brodelte auf dem Feuer und Brot (Resk) wurde gebacken. — Jefsej, mein Führer, erinnerte mich jetzt, dass die nächtliche Reise sehr kalt gewesen war. Leider verstand ich seine zarte Anspielung und reichte ihm eine von den Branntweinflaschen, die ich als Gabe für meinen Wirt mitgenommen hatte. Jefsej erwärmte sich mit einem Schnaps und schenkte der ganzen Gesellchaft, Männern und Weibern, wohlgefüllte Gläser ein. Meine Wirte wurden zwangloser und überhäuften mich mit Fragen. Man wollte wissen, warum ich nach der Halbinsel Kanin gekommen war und welchen Weg, ob ich den Zar besucht, wie viele Generäle ich gesehen hätte, welchen Rang ich bekleide, wie weit ich vom Zaren sitze, wenn ich bei ihm zum Mittagessen geladen sei u. s. w. Meine Antworten erhöhten Bobrikoffs Achtung für mich, er wollte meine Hände küssen, obgleich er mich auch wissen liess, dass er selbst Titel, Rang und Medaillen besass. Ich gab seiner Hoffart neue Nahrung durch die Mitteilung, dass ein Namensvetter von ihm der höchste Beamte in Finland sei.

Nach der Mahlzeit legte ich mich schlafen, meine Konviven aber, die ihre Zungen mit Branntwein gefeuchtet hatten, empfanden ein Bedürfnis nach mehr und setzten das Pokulieren in einem anderen Zelte fort. Anna hatte eine Flasche mitgenommen, Eugenij, Artemijs Sohn, spendierte eine zweite, und Artemij noch eine dritte. Ich hörte, dass die Stimmung im Steigen war. Mein Schlaf war darum weder lang noch ungestört. Bald kamen die Teilnehmer des Trinkgelages, der eine nach dem anderen, zu mir mit folgenden Anreden: „Du kannst ruhig schlafen, die Samojeden sind keine Russen. Sie rühren deine Sachen nicht an“. „Wie lange willst du noch schlafen, Hochwohlgeborener?“ „Wer darf dich morgen fahren?“ „Steh

auf, wann du willst! Wir wollen dir Tee kochen, aber du kannst auch ruhig schlafen, wenn du es vorziehst" u. s. f. Müde wie ich war, schlief ich ein, erwachte aber kurz darauf infolge eines schweren Druckes auf meiner Brust. Der Alp, der mich presste, waren Herr und Frau Bobrikoff, die sich quer über mich gelegt hatten und eifrig in meinem Rucksack suchten. Meine grimmigen Blicke begegneten ihren stieren Augen. Frau Bobrikoff liess sich aber nicht verblüffen und äusserte mit branntweinduftender Stimme: „Wir haben gehört, dass du eine Flasche Wodka für uns hast, es wäre jetzt an der Zeit sie herauszugeben". Ich überreichte ihnen die Flasche und durfte dann ruhig ausschlafen.

Als ich aufstand und aus dem Zelte kam, stand die Sonne hoch am Himmel und beschien das Lager, die drei Zelte, die Bude und eine kleine Kapelle, die Bobrikoff für seinen Privatgebrauch gebaut hat. Nebenan waren ungefähr hundert Zugtiere in einem von Schlitten und Stangen gebildeten Pferch zusammengetrieben. Man suchte die für meine Exkursion nötigen Tiere aus. Die Wächter der Tiere und alle übrigen Diener waren vollkommen nüchtern. Es hatten folglich nur die Bobrikoffschen Herrschaften und meine Begleiter von der Bugranitsa sich mit dem Nektar der russischen Regierung verpflegt, und das sah man ihnen zur Genüge an. Sowohl Weiber wie Männer waren schon in dem Stadium, wo der Rausch seine üblen Wirkungen fühlen lässt. Nur der alte Artemij war noch frohen Mutes und wankte herum in seiner langen Malitsa, barhaupt und zottig, mit seinen Medaillen in den ausgestreckten Händen. Mehr als zehn Mal wurde ich gebeten die Inschriften laut vorzulesen: „sa userdie" und „sa spasenie pogibavschtschich". Der alte Bobrikoff war glücklich und stolz, bis er endlich zwischen die Kufen eines Schlittens fiel und einschlief.

Als ich nach einer mehrstündigen Exkursion in den Umgebungen des Flusses Madahá in das Lager zurückkam, fand ich die Bacchanten in einer schlaffen Katerstimmung, schneegemengtes Wasser *recolliandi causa* trinkend. Zu Hause bei Bobrikoff war jetzt ein scharlachrotes Tuch auf dem Hochsitz ausgebreitet worden. Der Wirt und ich setzten uns darauf. Er wollte jetzt durch einen grossartigen Empfang das Branntweinintermezzo bemänteln. Tee mit

Kringeln und Bonbons wurde vorgesetzt und nachher eine reichliche Mahlzeit: gebratener Schnäpel, Entenbraten mit eingemachten Sumpfbrombeeren, gekochte Renntierzunge und Hirsengrütze. Diese Gerichte wurden nur auf der Seite der Herrschaft serviert. Die Dienerschaft musste sich mit gekochtem Renntierfleisch und Resk begnügen.

Während der Mahlzeit hatte ich einen Uniformsrock auf dem roten Tuche wahrgenommen. Die Zeichen der goldenen Knöpfe und Tressen deuteten auf den Anzug eines Dieners der Gerechtigkeit hin. Artemij hatte denselben von einem Beamten in Mesen gekauft, als er seinen Titel bekam, denn man hatte ihm versichert, dass mit dem letzteren das Recht eine Uniform des siebenten Ranges zu tragen verbunden sei. Es versteht sich, dass ich meinen Wirt mit Montur und Medaillen photographierte.

Nachher zeigte mir Bobrikoff seine Bude mit den Schätzen von Pelzwerk, Häuten, Mehl, Nägeln u. s. w. und führte mich nach der Kapelle. Dieselbe ist niedrig und klein, aber im Inneren prahlerisch ausgestattet. Die Hinterwand ist mit teuren Bildern des Heilands, der Mutter Gottes und anderer Heiligen geschmückt. Auch fehlte es nicht an Kerzen und Räucherbecken. Die Seitenwände waren mit Farbendruckbildern der Zaren und ihrer Familien, berühmter Klöster und von Kriegsszenen behängt. — In seinem Heiligtum frug mich schliesslich der reiche Samojede, ob die Hingeschiedenen seines Stammes zu Gott in den Himmel kämen. Die Russen sagten nämlich, dass die Samojeden vor Gott nicht mehr wert seien als die Renntiere. Ich tröstete ihn damit, dass alle Völker in dieser Hinsicht dieselben Chancen haben.

Auch bei den viel ärmeren Stammesbrüdern Bobrikoffs wurden wir immer gut empfangen, obgleich wir ihrer unglaublichen Unsauberkeit wegen nicht von all dem Guten geniessen konnten, das man uns vorsetzte. Bei jedem Besuch wurde Tee gekocht, und frischgebackenes Brot geröstet. Es steht nämlich in jedem Zelte ein hölzernes Gefäss mit fertig geknetetem saurem Teig, wovon man nach Bedarf nimmt und um einen langen Stecken rollt, der in den Boden bei der Feuerstätte aufgestellt und vor dem Feuer gedreht wird, bis das Brot, s. g. Resk gebacken ist. — Beim Scheuern der Trink- und Ess-

gefässe verwendet man Bündel aus langen feinen Birken- oder Espenspänen, die man durch Abschaben von frischem Holze sich angefertigt hat.

Bei den Besuchen soll man seinen Wirten immer eine kleine Gabe mitbringen, am liebsten etwas Branntwein. Auch die Samojeden brachten bei ihren Gegenbesuchen bei uns Gaben mit: Wildgänse, Renntierfleisch u. s. w. und machten auf eine gute Verpflegung Anspruch. Vor allem stand ihr Sinn nach Branntwein, aber sowie ihnen irgend etwas von unseren Sachen gefiel, wollten sie es haben oder wenigstens kaufen. Es war oft schwierig solche Gäste auf die richtige Weise zu behandeln, damit sie nicht wie unverständige Kinder zornig wurden, wenn man ihren Wünschen und Verlangen nicht willfahren konnte.

Die Zahl der Samojeden im Bezirke Mesen, d. h. hauptsächlich der Kaninschen Samojeden, beträgt nach der allgemeinen Volkszählung vom Jahre 1897 1062, 544 männl. und 518 weibl. In den letzten Jahren hat sie sich eher verringert als vermehrt infolge von Scharlach, Pocken und anderen Krankheiten, welche besonders die jüngste Generation dezimiert haben. Gewöhnlich sind die Familien nicht gross, und die Kinderschar auffallend klein, ja zahlreiche Familien waren kinderlos.

Im allgemeinen habe ich den Eindruck, dass die Kaninschen Samojeden nicht wohlhabend sind in Folge ihrer Trunksucht und durch die rücksichtslose Exploitierung, der sie von Seite der benachbarten Russen ausgesetzt sind. Es herrschen unter ihnen jedoch sehr verschiedenartige Vermögensverhältnisse und Lebensbedingungen. Einige von ihnen können als sehr reich bezeichnet werden, wie z. B. der genannte A. Bobrikoff und sein Bruder Nikolaj. Sie besitzen mehrere tausend Renntiere, grosse Vorräte an Pelzwerk, viel Geld auf der Bank (man sagte 40,000 Rubel) und haben mehrere andere Familien in ihrem Dienste. Die meisten leben aber in viel anspruchsloseren Verhältnissen, und die Zahl ihrer Renntiere ist gering. Einige von ihnen scheinen in einer gewisser Abhängigkeit von russischen Bauern zu stehen und hüten deren Renntiere mit den eigenen zusammen. Einige wieder überlassen während des Sommers ihre wenigen Tiere anderen zum Hüten und ernähren sich mit

Seehund- und Fischfang. Diejenigen, welche keine Renntiere besitzen oder sich keine verschaffen können, sind Diener bei den Reicheren. Schliesslich giebt es eine nicht unbedeutende Anzahl von Samojeden, die in Folge von Trunksucht, Krankheit und anderem Unglück in eine solche Armut geraten sind, dass sie bei den Russen betteln gehen oder sich bei ihnen den allerniedrigsten und verachtetsten Arbeiten, wie z. B. Töten und Schinden von Pferden, Hinrichten von überflüssigen Hunden und Katzen, untersiehen müssen. Sie leben Sommer und Winter in den elendsten Zelten neben den russischen Dörfern und Kleinstädten des Nordens. Schon bei Archangelsk begegnet man ihnen.

Die Samojeden sind nicht in dem Masse denationalisiert wie die russischen Lappen, deren Bekanntschaft ich auf der Halbinsel Kola gemacht habe. Während diese im Schlechten wie im Guten ihre Nachbarn, die Russen, nachzuahmen versuchen, sind die Samojeden noch stolz darauf ein Volk für sich mit besonderen Eigentümlichkeiten zu sein. Im Gegensatz zu den Kolalappen, welche im Sommer abgelegte russische Kaftane und Hemden tragen und recht verlottert aussehen, kleiden sich die Samojeden noch in die Malitsa und andere Trachten aus Renntierfellen, die ihre Weiber genäht haben. — Von Kulturgegenständen und Fabrikswaren haben selbstverständlich schon z. B. Gewehre, Munition, Nadeln, Zwirn, Zündhölzer u. s. w. den Weg zu ihnen gefunden. Auch in der Fabrik hergestellte Kochgefässe und Teekessel sowie Porzellangeschirr und gedrechselte buntgemalte Holzschalen findet man in den Zelten. Samoware aber, die bei jeder Familie in Russisch-Lappland zu sehen sind, findet man noch nicht bei den Nomaden der Kaninschen Tundren. — Tischmesser und Gabeln waren sogar bei den reichsten unter ihnen nicht zu sehen. — Die meisten Hausgeräte sind von den Samojeden selbst aus Holz, Knochen und Renntierhorn verfertigt. — Ein Ethnograph würde auf der Halbinsel Kanin interessante Sammlungen von orginellen Trachten, Hausgeräten u. s. w. zusammenbringen können.

Die Samojeden sind zum griechisch-orthodoxen Glauben bekehrt. Es übte besonders der bekannte Archimandrit Venjamin in den 30-er Jahren des vorigen Jahrhunderts eine fruchtbare Tätigkeit unter dem bis dahin ziemlich heidnischen Volke aus, und seit dieser Zeit bilden

die Kaninschen Samojeden eine christliche Gemeinde mit Priester und Kirche im Dorfe Ness.

Indessen werden die Opferplätze der alten Götter fortwährend heilig gehalten, und den älteren Göttern — Bolvanen — wird noch heutzutage geopfert. — Wir hatten oft mit unseren samojedischen Freunden von diesen Götzen geredet, aber unsere Wünsche an eine Bolvanstelle geführt zu werden wurden mit allerlei Vorwänden abgelehnt. Eines schönen Tages bot sich dennoch die gewünschte Gelegenheit dar. Als ich nämlich an den Ufern des Flusses Krinka an der Nordküste von Kanin exkurrierte, begegnete ich einem alten Samojeden, der sich als David Petrovitsch Lukareff vorstellte, wohnhaft am Flusse Siatai-jehá, russisch Bolvanskaja. Der Name des Flusses veranlasste mich zu fragen, ob dort viele Bolvanen wohnten. „So viel du wünschest“, antwortete David, „willst du sie sehen?“ Seine Einladung wurde selbstverständlich angenommen, und mit seinem Renntiergespann reisten wir nach seinem Lager. Als ob die Götter ihre Unzufriedenheit mit dem beabsichtigten Besuche zeigen wollten, verwandelte sich plötzlich das schöne Wetter in Platzregen, Blitz und Donner. Durchnässt langten wir bei Davids Zelt an. Er war nicht reich, seine Gastfreundschaft war aber gross, und nachdem wir Tee getrunken und unsere Anzüge getrocknet hatten, machten wir uns in Begleitung seiner Frau und seines Sohnes nach der Bolvanstelle Pommokodjé, einem Felsen am Nordrande des Paē, auf. Wir fuhren mit den Schlitten gerade in den grossen Tempel hinein. Sein Fussboden war die Hochebene des Gebirges, die Decke der zur Zeit bewölkte Himmel, der Altar ein hoher, steiler Felsen. Auf einem Absatze desselben standen wohl

über hundert Bolvanen, klotzige aber doch erkennbare Holzbilder eines dem Homo sapiens ähnlichen Wesens (siehe die Abbildungen). Sie gehörten den verschiedensten Generationen an: da standen alte moos- und flechtenbewachsene Veteranen aus den Zeiten, da der Archimandrit Venjamin den Heiden auf den Kaninschen Tundren den rechten Glauben noch nicht gepredigt hatte; graue Bolvanen von mittlerem Alter, die trotz der fruchtbringenden Tätigkeit des Apostels zur Welt gekommen waren, und schliesslich hell leuchtende junge Götzen aus den allerletzten Jahren. Vor der Reihe der Götter lag ein grosser Haufen Renntierschädel mit ansitzenden Hörnern, und über diesem Stapel erhoben sich auf hohe Stangen aufgepflanzt, die zuletzt geopferten Häupter. Da das Geweih noch zum Teil Haut und Haare trug, wurde es mir klar, dass den alten Göttern noch heutzutage Opfer dargebracht werden. David gestand, dass dies der Fall sei, er sagte aber, dass man nicht wisse, wer die Heiden seien. Er erzählte, wie die Tiere geopfert werden: zwei Männer erdrosseln das Tier mit einem Strick, während ein dritter es auf den Knieen an den Boden drückt. Sobald das Tier den Geist aufgegeben hat, wird sein Körper geöffnet, und die Bolvanen mit seinem Blut bestrichen. Das Fleisch und die Haut nimmt der Opfernde mit sich, das Haupt wird aber vor den Göttern, wie oben erwähnt, aufgestellt. Bei jeder Opfergelegenheit werden ein oder zwei neue Bolvanen zu den alten gestellt. David schilderte die Umstände mit einer Anschaulichkeit, die auf Autopsie hindeutete. — Meine Begleiter scherzten allerdings über die dummen Leute, die von ihnen selbst gemachte Holzbilder für Götter hielten, aber ihr Lachen klang gezwungen. Angstgefühle hatten sich offenbar in ihrem Sinn eingestellt, und als ich mir eine Anzahl Bolvanen aussuchte, baten sie, ich möchte die *Siatai* gut behandeln, und beruhigten sich, als ich erklärte, wie dieselben in einem Museum auf einem feinen Tuche mit weissen Etiquetten auf der Brust liegen würden. — Nach vollendetem Besuche bei den Göttern kehrten wir zu unserem am Ufer liegenden Fahrzeug zurück, wo David für seine Mithülfe am Heiligtumsraub Branntwein verlangte

Besonders auf dem Gebirge Paŏ befinden sich mehrere solche Bolvanstellen. Ob die dort aufgestellten Siatai selbst für Götter gehalten werden oder nur irgend eine symbolische Bedeutung haben, konnten wir bei unserem Nachfragen nicht erfahren. Unser Freund Bobrikoff gab uns einige Mitteilungen über die Gelegenheiten, bei welchen die Hilfe der Siatai gesucht wird. Es geschieht dies für besseres Jagdglück, reichliche Vermehrung der Renntierherde, Vertreibung von Krankheiten der Tiere und für andere materielle Wünsche, während man sich in mehr ideellen Angelegenheiten und in seelischer Not an die Heiligen der Kirche wendet.

Der Name Kanin wird von den Samojeden nicht gebraucht. Sie nennen ihre Tundren Salé nach Salé Mal, was das schmale Vorgebirge bedeutet. Auch unter den Russen des Mesenschen Bezirkes ist die reine Übersetzung desselben Namens „Tonkij Noss" viel häufiger als der offizielle geographische Name Kanin Noss.

Helsingfors.

Sananen neolitisen kivikauden kuvanveisto-taiteesta.

Kirjoitti

JULIUS AILIO.

Esihistoriallista taidetta kuvastavilla löydöillä on tärkeä merkityksensä paitsi niiden aikuisten kultuurivaiheiden valaisemiseksi myöskin sen nykyaikuisen tutkimustehtävän selvittämiseksi, joka psykologis-sosiologiselta näkökannalta käsittelee kysymystä estetisen luomisen alkukehityksestä ja peruslaeista. Tosin on näiden löytöjen arvo nykyään eläväin luonnonkansain taidetuotteisiin verrattuna vähäinen, mutta ainakin eri taidemuotojen ikäsuhteiden selvittelylle ja esiytymisajan määräämiselle on se osittain korvaamaton. Näin on luonnollisesti sekä kuvaamataiteen eri muotoja — toisistaan useastikin erottamattomia kuvanveistoa, kohokuvausta ja piirtämistä ynnä maalausta — että koristetaidetta edustavain löytöjen laita.

Erityistä huomiota ovat täydellä syyllä osakseen saaneet paleolitisen — jääkauden aikuisen — kivikauden taidetuotteet, joihin mielenkiinto nykyään on ollut entistä enemmän kohdistunut muutamia vuosia sitte etelä-Ranskassa, Vezèren lisäjoen laaksossa, Font de Gaumen luolassa keksittyjen „freskomaalausten“ johdosta. — Puhuaksemme vain kuvanveistoksista, on niistä paleolitiselta ajalta muihin taidetuotteisiin verrattuina tullut talteen vähässä määrässä

näytteitä. Mutta jo nekin osottavat hämmästyttävän korkeata taiteellista kehitystä, kuten sellainen tunnettu esimerkki kuin Laugerie Bassen luolasta löydetty, peuransarvinen, kaatuvaa peuraa esittävä tikarinvarsi, useat elefantinluiset naiskuviot, niiden joukossa n. s. „Brassempouyn Venus", y. m. paraiten todistavat. Merkille pantava ilmiö on etupäässä metsäneläinten ja naisvartalon käyttö aiheina, mikä osottaa paitsi tekijäin lähintä ajatuspiiriä myös heidän miessukupuolisuuttaan. Huomattava myös on kuvanveistotaidon esiytyminen vasta työkalujen tultua verrattain edistyneelle kehityskannalle, eli paleolitisen ajan loppupuolella, ja kuvanveiston esiytyminen ennen piirtämis- ja koristetaitoa (samoin näyttää olevan nykyisten luonnonkansainkin taidekehityksen laita).

Sen merkittävämpi tosiasia on paleolitisen ajan taiteen kukoistus, kuin neolitisen — jääkauden jälkeisen — kivikauden taide ei ole sille läheskään vertoja vetävä, huolimatta viimemainitun aikakauden paljoa korkeammasta teknillisestä ja aineellisesta kehityskannasta. Mitä tulee erittäinkin kuvanveistotuotteisiin, esiytyy niitä Europan muuten rikkaiden neolitisten löytöjen joukossa niukasti, ja nekin ovat pääasiassa aikakauden loppupuolelta johtuvia, teoltaan enimmäkseen epätaiteellisia.

Niinpä ei koko etelä-Skandinaviasta ole tunnettuna kivikauden löytöjen joukossa ainoatakaan kuvanveistotuotteeksi mainittavaa esinettä.[1] — Gotlannista on löytynyt Näsin kivikautiselta asuinpaikalta — joka korkeussuhteista päättäen johtuu kivikauden loppuosalta — luinen kampa, jonka yläosan toiseen kulmaan on veistetty hevosen, toiseen ihmisen pää, molemmat raakatekoisia.[2]

[1] Osaksi tämä seikka ja Skandinavian y. m. maiden neolitisen koristetaidon korkea kehityskanta mutta pääasiassa tietysti entiset teoretiset mielipiteet ovat olleet perustana sellaisille kärkensä menettäneille arveluille, joiden mukaan paleolitisen ajan kuvaamataide on muka vain pelkkää kopioimista ja neolitisen ajan viivaornamentiikka sensijaan ensimäisen taiteellisen toiminnan alku, josta vähitellen on kehitytty uudella, ja vasta viime aikoina vapaasti taiteellisella tavalla katsomaan luontoa (ks. SOPHUS MÜLLER, Vor Oldtid, s. 150).

[2] Svenska Fornminnesföreningens Tidskrift X, s. 11—13, kuv. 11 a ja b.

Itämeren rannikolla esiytyvä meripihka-aines on antanut aihetta runsaanlaisiin plastillisiin tuotteisiin. Tunnettuja ovat etenkin itä-Preussistä, Kurische Haffin rannalta, Schwarzort nimiseltä tienoolta ynnä sen ympäristöstä talteen saadut lukemattomat löydöt kivikautisia meripihkaesineitä, joiden joukossa on muuan hevosenpäänkuvio ja useita ihmiskuvioita, eräitä epäselviä kuviojäljittelyjä lukuunottamatta. [1] Nämät veistokset ovat teknilliseltä teoltaan alkuperäisiä, taiteelliselta esitykseltään raa'anlaisia ja esittävät yleensä ihmisvartalosta vain yläosan.

Läheistä sukua edellämainituille ovat Krakovan juraluola-alueella Puolassa tavatut luu- ja kalkkikarstaveistokset, joiden joukossa taas eläimenkuviot ovat ihmiskuvioita tavallisemmat. Niissä on m. m. hevos- ja linnunkuvioita, jotkut hyvästi muovattuja ja todenmukaisia. [2]

Syrjäytämme tässä katsauksessamme neolitisiin veistoksiin kokonaan länsi-, keski- ja etelä-Europan vastaavat löydöt, luoden sen sijaan silmäyksen itä-Europassa esilletulleisiin samankaltaisiin esineisiin.

Liivinmaalta on Burtneckjärven seudulta, Rinnekalnsin asuinpaikalta, joka eläinluulöydöistä päättäen johtuu verrattain varhaiselta osalta neolitista kivikautta, on talteentullut useita luusta veistettyjä linnunkuvioita ja pari hevosenpäänkuviota (?), joista jotkut osottavat hyvänlaista havainto- ja esityskykyä. [3]

Laatokankanavan kuuluisalta, ja kuten toiste saanemme osottaa, postglasialisen vajoamisen maksimin edelliselle ajalle luettavalta löytöpaikalta esilletulleista luuveistoksista viittaamme vain hylkeenkuvaan ja erääseen toiseen, tosin huonotekoiseen eläimenpäänkuvioon. [4]

---

[1] Richard Klebs, Der Bernsteinschmuck der Steinzeit, taulu VIII:21, IX:1–5 ja X:6.

[2] M. Hoernes, Urgeschichte der bildenden Kunst in Europa, ss. 254,255. — Schriften d. Phys.-ökon. Ges., XXIV, s. 90 s.

[3] Katalog d. Ausst. zum arch. Kongress, taulu 1: 5, 6, 14, 15. — Verh. d. Gelehrten Estn. Ges. zu Dorpat, Bd. XII, s. 37.

[4] A. Inostranzeff, L'homme préhistorique de l'age de la pierre sur les cotes du lac Ladoga, taulu XI:2 (teksti ss. 203 ja 210 s.) ynnä tekstikuva 102.

Okan varrella, Nižnij-Novgorodista lounaaseen, Muroman lähellä olevalta, löytörikkaalta Volosovon asuinpaikalta, joka näyttää olevan pidettävä jotenkin edellisen aikuisena, mutta sisältää myös myöhemmän ikäisiä löytöjä, on Venäjän kokoelmiin (etupäässä Moskovan historialliseen museoon) saapunut useita luisia, osittain hyvätekoisia veistoksia, n. k. linnunkuva, kolme linnunpäänkuviota ja pieni kalankuva, sekä joukko piistä iskettyjä, alkuperäisiä ja epämääräisiä ihmis-, eläimen- ja linnunkuvioita.[1]

Kolomtsyn todennäköisesti edellisten ikäiseltä, osaksi aikaisemmaltakin kivikautiselta asuinpaikalta, n. 7 km:n päässä Novgorodista, Olhavan joen niskalta on löytynyt ainakin pari luista, primitivistä eläinkuviota (valtion-asianajaja V. S. Peredoľskijn kokoelmat Novgorodissa).

Arkangelin kuvernementista, Talvirannalta, Zoloticajoen suun seudulta on Moskovan hist. museoon saatu muuan piistä isketty, kaavamainen hylkeenkuva.[2]

Tverin kuvernementista Izvjedovon kylästä on löydetty Tverin kaupungin museossa talletettu piinen, kaavamainen, eläimen, ehkä matelijan kuva.

Erityisen ryhmän muodostavat useat pohjois-Venäjältä löydetyt, vuorilajeista tehdyt, eläimenpäänkuviolla varustetut reiälliset kirveet eli hakkuuaseet. Niitä on tiedossamme seuraavat:

Pietarissa, yliopiston geologisessa museossa neljä kappaletta, m. m. yksi Aunuksen kuvernementista Šujan kylästä (Äänisjärven länsipuolelta) löydetty, halennut ja lohennut, muodottomalla eläimenpäänkuviolla ja nähtävästi hakatulla reiällä varustettu; toinen muodoton, samankaltaisen aseen tekele, pinnalta piikkiteräisellä hakkuuaseella nakutettu, vain toiselta puolen hiukan reiälle hakattu; kolmas nähtävästi samantapaiseksi aseeksi aijottu tekele; neljäs ehyt, selässä olevalla urulla, hakatulla reiällä ja eläimenpäänkuviolla varustettu (lie-

[1] Congr. internat. d'Anthrop. et d'Arch. préh., Moskova 1892, II, ss. 248, 249, kuvat 17—21, ja ss. 253, 254, kuvat 31—33. — A. C. Уваровъ, Археологія Россіи, II, taulu 14: A, C, D, E, F, G.

[2] Арх. Россіи, II, taulu 31, n:o 4735. — Ks. Отчетъ Имп. Арх. Комм. за 1893 г., s. 19.

nee arvattavasti sama, jonka J. R. Aspelin on kuvannut Atlasissaan, kuv. 75, ja Uvarov Арх. Россіи teoksessa, II, t. 34, n:o 447, ja jonka Aspelin ilmoittaa olevan Aunuksesta, Uvarov taas Voronovan kylän läheltä, Vienanjoen varrelta? (ks. Арх. Россіи, II, s. 31).

Pietarissa, Keis. muinaistiet. seuran museossa on Aunuksesta, Petroskoin seudulta, Kižskojen piiristä, Tulguban kylän läheltä löydetty ehyt, karhunpäänkuviolla varustettu, pyöreäreikäinen kirves (kipsijäljennös Helsingissä, hist. museossa, n:o 629).[1]

Pietarissa, tiedeakatemian antropol. museossa säilytetään Butenevin keräelmiin kuuluva, Aunuksesta, Padozeron kylän pellosta löydetty, pitkäkkäällä varsireiällä ja nähtävästi hirvenpäänkuviolla varustettu ase (kipsijäljennös Helsingissä, hist. museossa, n:o 628).[2] — Kreivitär A. Rajevskin keräelmiin on kuulunut Aunuksesta oleva, epäselvällä eläimen, todennäköisesti karhunpäänkuviolla varustettu kirves.[3]

Moskovassa, hist. museossa säilytetään (salissa n:o 2, n:o 129) valmistamaton, kauttaaltaan hakkuun jäljillä oleva, kummaltakin puolen nimeksi reiälle hakattu, luonnoksen tapaisella eläimenpäänkuviolla (Uvarovista pässinpäänkuviolla, ks. Арх. Россіи, II, s. 133) varustettu ase.[4]

Edellisistä eroava, ja nuijina eli iskin-aseina nähtävästi käytettyihin reikäkiviin kuuluva on Moskovassa, Rumjantsovin museossa säilytetty, Aunuksesta, Petroskoin seudulta, suomaasta löydetty, eläimenpään (Uvarovista pässinpään) muotoiseksi tehty, isolla varsireiällä varustettu kiviase.[5]

---

[1] J. R. Aspelin, Atlas, kuv. 71, ja A. С. Уваровъ, Арх. Россіи, II, taulu 34, n:o 446.

[2] J. R. Aspelin, l. c., k. 76, ja A. S. Uvarov, l. c., t. 34, n:o 445.

[3] J. R. Aspelin, l. c., kuv. 74, ja A. S. Uvarov, l. c., taulu 34, n:o 448 a, b (löytöpaikkaa Tulguba ei Uvarov mainitse, vaikka Aspelin sen tekee, ks. Арх. Россіи, II osa, s. 31).

[4] Selvästi sama, mikä on kuvattuna Uvarovilla, l. c., t. 34, n:o 4736 (näyttää ennen säilytetyn Moskovan polyteknillisessä museossa) ja mikä mainitaan löydetyksi Arkangelin kuvernementista, Pečoran varrelta Njašebožskajan kylän pienestä järvestä.

[5] J. R. Aspelin, l. c., s. 3, ja A. S. Uvarov, l. c., t. 38, n:o 508.

Samassa yhteydessä mainittakoon vielä Petroskoin museossa säilytetty, Aunuksesta, Megräjärven tienoolta (läheltä Suomen rajaa) löydetty, karkeatekoinen, parrakkaan miehen naamakuvio.[1] Kiven ympärillä, ainakin toisella reunalla on syvänlainen uru, joka, jos se nim. on hakattu, osottaa kiven olleen nuoraan kiinnitettynä.

Vaikkemme tässä katsauksessa otakaan huomioon Siperian löytöjä, viittaamme kuitenkin ohimennen Krasnojarskin luota löydettyihin, myöhäisneolitisiin, luisiin eläinkuvioihin, joista jotkut ovat hämmästyttävällä taideaistilla ja naturalismilla muovattuja, muistuttaen elävästi paleolitisen ajan veistotuotteista.[2]

Suomen kivikauden kuvanveistotuotteita ei ole useita, mutta ne ovat siltä kylläkin huomiota ansaitsevia. Ne ovat erikseen lueteltuina seuraavat:

Kuva 1.

1) Meripihka-amuletti (kuva 1), keltaisenruskea väriltään, mitoiltaan 52, 22 ja 9 mm., kahdenpuolen kairatulla riipusreiällä varustettu, karkeatekoista ja kaavamaista ihmisnaamaa esittävä, ilman erityisesti markeerattuja silmiä, Karjalan maakunnasta, Sakkolan pitäjästä (Koukunniemen kylän Läämärylmän maalta, kyläportin kohdalta, Suvannon lietteen hiekkaisesta rannasta) löydetty. — Helsinki, hist. mus. n:o 1922: 392.[3]

2) Reiällinen kirves (kuva 2), aines vuolukiveä, mitoiltaan 218, 61 ja 48 mm, reikä pyöreä, pituussuuntaansa hyvästi silitetty, terä sisäpuolelle lehtimäisesti ulkoneva, kirveen kantapuoli varustettu karhunpäänkuviolla, joka tosin on luonnoksentapainen, mutta muuten karakteristinen, vallankin otsan seudulta, ilman korvia, silmiä ja sieraimia mutta suulla varustettu, jonka kohdalla pienoinen reikä lävistää kuonoa, ja leukaperille veistetty. Esine on löytynyt Karjalasta, Antrean pitäjästä, Kavantholman kartanon maalta, ja on tul-

[1] J. R. ASPELIN, Suomen asukkaat, k. 33.
[2] Congr. internat., Moskova 1892, II, taulu sivun 330 jälessä.
[3] A. HACKMAN ja H. J. HEIKEL, Valokuva-atlas, t. 28: 10.

lut S. Muinaismuistoyhdistykselle lahjaksi v. 1874 ylioppilas N. Tesleffiltä. — Helsinki, hist. mus. n:o 1557.[1]

Kuva 2.

3) Suippopäinen reiällinen ase (kuva 3), aines vuolukiveä, mitoiltaan 274, 42 ja 28 mm., kolmesta kohtaa parittaisilla juovilla ja eräässä kohden (myöhäisaikuisilla?) pisteillä koristettu, sisäpuolelta tasainen, ulkopuolelta kupera, reikä laaja ja pitkäkäs, aseen toinen pää eläimenpäänkuviolla varustettu, joka nähtävästi esittää koiranpäätä riippuvine korvineen, ilman silmiä ja sieraimia mutta pitkällä suulla varustettu. Ase on löytynyt jo v. 1800:n vaiheilla Savosta, Maaningan pitäjästä (Viannon kylästä, Korpiniemeltä, mistä on myös löytynyt hampahallinen, kvartsinen nuolenterä) ja talteentullut varatuomari R. Jackin kautta v. 1880. — Helsinki, hist. mus. n:o 2023: 105.[2]

4) Eläimenpään muotoinen reikäkivi (kuva 4), keskelle otsaa laaditulla varsireiällä varustettu, nuijana eli iskinaseena todennäköisesti käytetty (samoinkuin edellä mainittu Rumjantsovin museossa säilytetty samantapainen ase, Apx. Poccіи, II, t. 38, n:o 508), vuorilajilta harmaata, liuskemaista gneissiä, mitoiltaan 200, 175 ja 38 mm., leveän otsan, silmien muodon ja ilmeen sekä kuonon puolesta mielestämme lampaanpäätä esittävä; suu on erityisesti osotettu, ja leukaperät hieman kaavatut; sarventyngät, joilla on käytännöllinen tarkoituksensa, nimittäin varren kiinnittäminen erityisillä siteillä, muistuttavat sentapaisista varsisakaroista, jommoiset ovat ominaisia eräille Suomen kivikauden reikäasetyypeille[3] (varren siteitä varten saattaa ajatella myös molempain, kapean harjanteen kummallakin puolen olevain otsajuovain syntyneen). Esineen on löytänyt Uudeltamaalta, Espoon

Kuva 3.

[1] Ks. J. R. Aspelin, Atlas, kuv. 73, Suomen asukkaat, kuv. 17. — A. Hackman ja H. J. Heikel, Valokuva-atlas, t. 20: 12.

[2] Ks. J. R. Aspelin, Suomen asukkaat, kuv. 39. — A. Hackman ja H. J. Heikel, Valokuva-atlas, taulu 19: 3.

[3] Vrt. J. R. Aspelin, Atlas, kuv. 66—70.

Kuva 4.

pitäjästä, Nyfinsin talon pellosta äestäessään lampuoti Karl Malmström v. 1880:n vaiheilla, ja talteen jättänyt laamanni Strömberg v. 1888. — Helsinki hist. mus. n:o 2611.[1]

Vielä mainittakoon muutamia epämääräisiä ja sellaisina luonnollisesti tieteellistä merkitystä ansaitsemattomia tietoja eräistä kadonneista veistokuvista:

Vetelissä, Pohjanmaalla, Pulkkisen kylällä, on kertomuksen mukaan aikoinaan löydetty kivikirves, jonka pää oli ollut kuin lampaanpää.[2]

Karijoella, Pohjanmaalla, Skoglundin talossa on J. R. Aspelinin kuulemain mukaan 1860-luvun lopulta löydetty käärmeen(?) päällä koristettu kiviase, joka käytettiin lääkitykseksi.[3]

Evijärvellä, niinikään Pohjanmaalla, on erään tiedon mukaan ollut kolmen tuuman mittainen linnunkuva.[4]

Mitä tulee lueteltuihin neolitisiin veistotuotteisiin, ei niissä ole yhtään neolitisen ajan varhaisimmalle osalle — s. o. peurakauden jälkeiselle, sellaisten löytöpaikkain kuin esim. Campignyn, Maglemosen y. m. edustamalle ajalle — luettavia esineitä, vaan ovat ne kaikki sitä myöhäisemmälle neolitisen ajan osalle kuuluvia. Lukumää-

[1] A. Hackman ja H. J. Heikel, Valokuva-atlas, t. 25: 5. — Tämä on muuten se „poronpäänmuotoinen reikäkirves“, joka U. Suomettaren uutisen mukaan 24 p:ltä kesäk. 1888 löydettiin Kirkkonummelta, Nyhomman talon maalta — muutaman kilometrin päästä Nyfinsistä (ks. hist. mus. top. ark., Kirkkonummen kapseli). Mainittu uutinen on juuri ollut aiheena esineen hankintaan hist. museoon.

[2] S. Muinaismuistoyhdistyksen aikak., XVII, ss. 128, 141.

[3] Suomi II: 9, s. 50.

[4] S. Muinaism. yhd:n pöytäk., 1870—83, s. 747.

rältään eivät puheenaolevan ajan veistokset myöskään ole runsaita, kuten luettelomme, vaikkei se yritäkään olla täydellinen, riittävästi osottanee. Eikä näiden veistosten taiteellisuuskaan ole erityisen korkeaksi arvosteltava. Olemme huomauttaneet vain eräiden Siperian neolitisten veistolöytöjen naturalistisuudessaan muistuttavan paleolitisen ajan tuotteita, mutta pohjois- ja itä-Europan vastaavain löytöjen olemme sen sijaan osottaneet yleensä olevan karkeatekoisia, epämääräisiä ja usein aivan kaavamaisia. Poikkeuksina on kuitenkin esiytynyt jotenkin hyvätekoisiakin ja verrattain tarkalla havaintokyvyllä esitettyjä tuotteita, kuten esim. Krakovan luolalöydöt, jotkut eläimenpäänkuvioilla varustetut reikäaseet y. m.

Mistä sitte johtuu kuvaamataiteen häviäminen paleolitisen ajan lopulla ja uudestasyntyminen pitkän väliajan jälkeen neolitisella ajalla sekä mainitun taiteen korkea kukoistus edellisellä ja verrattaen alhainen kehitys jälkimäisellä ajanjaksolla?

Toiset tutkijat ovat vastanneet tämän olevan seurauksena eri ihmisroduista puheenaolevilla aikakausilla, toiset taas erilaisista taloudellisista kehitys-asteista.[1] — Ensinmainittua, antropologista selityskoetta on pidettävä liian yksipuolisena, kuten vallankin useiden, eri heimoihin ja rotuihin kuuluvain nykyisten luonnonkansain taidetaipumusten samankaltaisuudesta näyttää riittävästi selville käyvän. Mitä tulee toiseen, sosiologiseen selityksen, on se sen sijaan melkoisessa määrässä asiata valaiseva, viitatessaan siihen jyrkkään eroon, joka on paleolitisen ajan metsästäjäheimon ja neolitisen ajan maanviljelyskansan elinkeinojen, tapojen, ympäristön, yhteiskunnallisten olojen, toimintakiihotinten y. m. s. seikkain välillä. Paleolitisen ajan heimoja on siten katsottu jonkillaiseksi anarkistiseksi taiteelliseksi „bohèmeksi“, jolla on ollut erityiset edellytykset vapaaseen taidetuotantoon, kun sen sijaan neolitisen ajan eläjät ovat muka yksitoikkoisen, tasaisen, aina yhtä ankaran mutta myös yhtä tuottavan elämänsä kautta olleet vähemmän herkkiä samallaiseen taiteelliseen toimintaan.

Viimemainitulta näkökannalta lähtien on venäläinen muinaistutkija D. Anučin, joka on tutkinut itä-Europan veistotuotteita,

[1] M. Hoernes, Urgeschichte der Kunst, s. 50 ss.

luullut näkevänsä näissäkin metsäläistaidetta, toisin sanoen jatkoa länsi-Europan paleolitiselle taiteelle.[1] HOERNES yhtyy osittain tähän mielipiteeseen, huomauttaen kuitenkin itä-Europan veistoksilta yleensä puuttuvasta realistisesta luonteesta. Meistä tuntuu kuitenkin vaikealta kyväksyä tätä mielipidettä, koska esim. edellä luettelemamme, Venäjältä ja Suomesta löydetyt, eläimenpäänkuvioilla varustetut reikäaseet kuuluvat neolitisen kivikauden lopulle,[2] ja niiden siis jo ainakin pitäisi kuvastaa maanviljelyskannan taidesuuntaa. Emme siltä tietysti saa jättää huomaamatta, että maanviljelyksen ohella kivikauden lopulla ja sen jälkeenkin edelleenkin harjoitettu metsästys (karhun-, hirven- y. m. pyynti) on osaltaan myös voinut olla vaikuttimena taidetuotantoon. Mutta sellaista veistotuotetta kuin esim. lampaanpään muotoista reikäkiveä ei ainakaan saata mielestämme pitää metsäläistaiteen ilmauksena.

Eivät siis sosiologisetkaan seikat mielestämme anna riittävää selvitystä puheena olevan kysymyksen kaikkiin eri kohtiin, vaan on meidän vielä haettava muita lisäselvityksiä, ja silloin on huomio etupäässä käännettävä psykologisiin näkökohtiin. Tämän vuoksi olisi luonnollisesti tarpeen tutustua perinpohjaisesti paleolitisen ja neolitisen ajan kaikkiin eri taidemuotoihin, ajatuspiiriin, havaintokykyyn tai henkiseen kultuuriin yleensä. Ennen kaikkea olisi kuvaavan ja koristelevan taiteen kehityskanta vastaavina aikoina selvitettävä ja eri taidemuotojen kronologinen kehityskulku saatava valaistuksi. — Siten voisimme entistä täydellisemmin käsittää esihistoriallisia taideilmiöitä, ja siten avautuisi varmaankin näköaloja, joiden kehyksissä myös kysymys taiteen synnystä ja laeista yleensä saattaisi saada jotakin uutta lisävalaistusta.

Helsingissä, ³/XII 1905.

---

[1] M. HOERNES, l. c., s. 257.

[2] Varsireiän pitkäkkyys ei osota suurempaa ikää kuin pyöreämuotoisuus; molemmissa tapauksissa on reikä yleensä lopullisen muotonsa saanut pitkittäisen silityksen, viilaamisen kautta.

Eräitä kiinalaisia rahoja.

Esittäneet

AXEL O. HEIKEL ja HUGO LUND.

Kun suomalainen retkikunta syksyllä 1890 oli paluumatkalla Orhon'ilta ja Karakorum'ista, viipyi retkikunnan johtaja, toht. A. O. HEIKEL kolmisen viikkoa Irkutskissa, työskennellen sikäläisessä museossa ja m. m. valokuvaten muutamia omituisia, veitsen- y. m. muotoisia pronssirahoja. Näiden rahojen ikää ja numismaatillista historiaa on seuraavassa koetettu selvitellä ja nojautuu esitys suurimmaksi osaksi TERRIEN DE LACOUPERIE'n teokseen „*Catalogue of Chinese coins*. London 1892", jonka prof. O. Donner on hyväntahtoisesti jättänyt käytettäväksemme.

Todennäköisesti ovat varsinaiset kiinalaiset saapuneet nykyisille asuinpaikoilleen lännestäpäin. Hoangho-virran laaksomaita seuraten ovat he tunkeutuneet yhä kauemmaksi itään, aikojen kuluessa on heimokunta heimokuntaa seurannut. Miltä seuduilta he ovat liikkeelle lähteneet ja milloin vaellus on alkanut, siitä puuttuu tarkempia tietoja. On otaksuttu m. m. että muinainen Baktria olisi ollut heidän alkuperäinen kotinsa. Sieltä lienee 23:lla vuosisadalla e. Kr. eräs heimokunta lähtenyt liikkeelle, suunnaten kulkunsa itää kohti. Ja Kiinassa vielä nykypäivinä yleisesti käytetty nimitys *po hsing*, alkuperäisempi *bak sing* „kansa", oik. „100 perhettä", on asetettu yhteyteen Baktria-nimen kanssa. Kuinka tämän asian laita lieneekin, varmaa on että jo 3:lla vuosituhannella e. Kr. tapaamme Loh-virran rantamilla, nyk. Shensi'n maakunnassa, kiinalaisten kanta-isät, erityisenä kansana, alkuasukkaitten keskellä.

Verrattuina alkuasukkaihin olivat nämä ensimäiset kiinalaiset sangen korkealla sivistysasteella. Karjanhoidon ohella viljelevät he

säännöllisesti maata ja valmistavat vaatteensa kudotusta kankaasta. Heillä on jonkinlaisia tietoja astronomiiasta. He osaavat käyttää kirjoitusta, joka näihin aikoihin luultavasti oli, ainakin suurimmaksi osaksi, jonkinlaisten kuvain piirtämistä, ja josta sittemmin vuosituhansia kestäneen kehityksen ja eri aikoina, noin 800 ja 227 e. Kr. ja 375 j. Kr., tapahtuneiden muodostelujen kautta kiinalaisten nykyinen kirjoitus on kehittynyt. Metalleista tuntevat he kullan, hopean, kuparin ja tinan. J. n. e.

Alkuansa pieni heimokunta, jonka hallussa oli vähäiset alueet Hoangho'n viimeisen suuren polvekkeen tienovilla, ovat kiinalaiset vuosisatojen vieriessä levittäneet valtaansa kaikille ilmansuunnille ja korkeamman kulttuurinsa voimalla itseensä sulattaneet ympärillään olevia kansoja ja heimoja, niin että he nyt ovat suurilukuisin kansa koko maailmassa ja heidän valtakuntansa maailman laajimpia.

Jo varhaisimpina aikoina harjoittivat kiinalaiset vilkasta vaihtokauppaa sekä keskenään että alkuasukkaittenkin kanssa. Vaihdon esineinä oli pääasiallisesti paitsi raakaa metallia myös metallista tehtyjä, kaikenlaisia tarvekaluja, kuten lapioita, veitsiä, j. n. e. sekä myöskin koristeita, joiden joukossa huomattavimpina mainittakoon simpukat ja erikokoiset kilpikonnan kuoret. Mukavuus, jonka tällaisten metallikalujen käyttäminen tarjosi, sai ennen pitkää aikaan sen, että niitä alettiin valmistaa varsinaisesti ja ainoastaan kauppatarkoituksia varten. Niinpä kerrotaan, kiinalaisten lähteiden mukaan, että 2:sen vuosituhannen loppupuolella, noin 1954 e. Kr., Hsia-dynastiian perustaja „Suuri Yü“ antoi valaa metallista kaikenlaisia tarvekaluja, joita oli helppo vaihtaa, auttaakseen Hoangho'n tulvimisen kautta hätään joutunutta kansaa. Samaten antoi 17:llä vuosisadalla e. Kr. Shang-dynastiian ensimäinen hallitsija, Ch'ĕng-T'ang valaa hyvässä kauppa-arvossa olevia esineitä, jotta asukkaat voisivat lunastaa takaisin lapsensa, jotka he olivat kuivuuden tuottaman kadon vuoksi myyneet.

Näissä nimenomaan kauppatarkoituksia varten valmistetuissa, pelkästään rahoina käytetyissä esineissä muuttuu aikojen kuluessa käytännöllisyys tykkänään sivuasiaksi. Ne tehdään melkoisesti pienemmiksi ja heikommiksi, kuin varsinaiset tarvekalut, ja vähitellen

niiden muotokin muuttuu, niin että ne lopulta varsin suuressa määrässä eroavat alkuperäisistä malleista. Siten kehittyi rahana käytetystä lapiosta n. k. satula-raha, jonka muoto hiukan muistuttaa satulaa, ja tästä taas myöhemmin n. k. *pu*-raha, josta alempana enemmän. Raha-veitset, jotka nekin tuntuvasti pienenevät, säilyttävät kuitenkin alkuperäisen muotonsa selvänä.

Chou-dynastiian (1122—255 e. Kr.) alkuaikoina vallitsi suuri epävarmuus ja sekasorto kaikissa „raha-asioissa". Rahoina käytettyjen esineiden valmistaminen oli kaikille tunnustettu oikeus, ja eri vasallivaltiot, paikkakunnat, kauppias-yhdistykset ja yksityiset henkilöt tekivät „rahoja" mielensä mukaan. Saadakseen järjestystä ja jonkinmoista yhdenmukaisuutta aikaan sääsi sentähden Chou-dynastiain toinen hallitsija, kuningas Ch'êng-Wang, noin v. 1091 e. Kr., että metallia oli kaupoissa käytettävä *painon* mukaan. Samalla määräsi hän että laillisena, säännöllisenä rahana olisi käytettävä *kultaa* kuutiotuumissa ja *pronssia*[1] tangoissa, levyissä tai ennen kaikkia *renkaissa*, ja sitäpaitsi vielä *silkki-* ja *hamppukangasta* määrättyä kokoa olevissa kappaleissa.

Yllämainittuja kuninkaallisia säädöksiä noudatettiin kuitenkin vaan osaksi. Tosin ruvettiin jotenkin yleisesti rahana käyttämään pronssi-renkaita, mutta niiden ohella valettiin eri osissa valtakuntaa, etenkin omia paikallisia tarpeita varten, myös monenmuotoisia ja kooltaan vaihtelevia muitakin metallirahoja, kuten ennenkin. Ja vasta yhä mahtavammaksi paisuvan Ch'i-valtion ruhtinaan Huan'in 7:llä vuosisadalla e. Kr. antamat uudet määräykset rahan punnitsemisesta ja painon mukaan käypäisyydestä saivat aikaan sen, että rahoina käytetyt erilaiset metalli-esineet vähitellen muodostuivat sekä kooltaan että muodoltaan säännöllisemmiksi. Vaikuttavimpana syynä tähän oli epäilemättä kuitenkin se seikka että jotenkin samoihin aikoihin, noin 650 vaiheilla e. Kr., rahoja alettiin varustaa kirjoituksella, legendillä, joka muun muassa ilmoitti painon

Melkein koko ensimäisen vuosituhannen aikana valettiin siten rengas-, lapio-, satula-, *pu-* ja veitsi-rahoja yhä uudelleen ja las-

[1] Pronssin oppivat kiinalaiset tuntemaan jo noin 1741 e. Kr. Sen valmistamistaidon toi mukanaan Kokonor'in seuduilta eräs heimokunta, joka asettui asumaan nyk. Honan'iin, Hoangho-virran eteläpuolelle.

kettiin liikkeeseen useissa eri paikoissa, kunnes renkaasta kehittynyt varsinainen ympyriäinen raha ne vihdoin tunki pois käytännöstä.

Veitsi-raha.

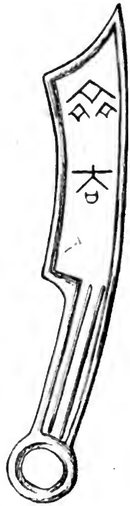
Kuta enemmän kuninkaan valta heikontui, sitä enemmän osottivat vasallivaltiot riippumattomuuttaan m. m. myöskin raha-asioita järjestellessään. Tässä kuten muissakin suhteissa kävi edellämainittu Ch'i, mahtavimpana, esimerkkiä näyttäen muiden valtioiden etunenässä. Sieltä poistetaan v. 679—675 tienoissa e. Kr. „kuninkaallinen" rengas-raha, joka jo vuosisatoja oli ollut yleisesti käytännössä, ja määrätään lailliseksi maksuvälikappaleeksi paikalliset pronssi-veitset. Ja vähän myöhemmin, kun ruvetaan legendiä rahoissa käyttämään, on Ch'i ensimmäinen Kiinan valtioista, jossa tämä uudistus pannaan toimeen, ja sen pronssiset raha-veitset ensimäisiä, joissa on legendi.

Alkunsa oli rahoina käytettyjen esineiden legendillä varustaminen saanut ulkopuolella varsinaista kiinalaista aluetta. Ceylonista kotoisin olevat, merenkulkua harjoittavat kauppiaat, joille epäilemättä Lännessä käytetyt rahat kirjoituksineen, merkkeineen olivat tuttuja, perustivat nimittäin noin 675—670 vaiheilla e. Kr. koloniian Etelä-Shantung'iin, Kiaochou'n lahden rannalle; ja täällä uusilla asuinpaikoillaan alkoivat he varustaa paikallisia raha-veitsiä legendillä. Legendi ilmoitti „rahain" kotipaikan, tarkoituksen ja painon. Koska kuitenkin renkailla oli syvät traditsioonit rahana, niin rengasmuoto liitettiin tavalla tai toisella myöskin veitsiin. Se tapahtui siten, että varren päässä olevalle reiälle l. renkaalle annettiin täysin ympyriäinen muoto ja sitäpaitsi kuvattiin usein vielä veitsen pinnallekin ympyrä, symbolisena merkkinä.

Shantung'in niemimaan etelä-rannoilta levisi uusi tapa ennen pitkää läheiseen Ch'i-valtioon ja sieltä muualle kautta koko Kiinan valtakunnan.

Ch'i'n varhaisimmat, legendillä varustetut veitsi-rahat ovat noin 650 vaiheilta e. Kr. Legendi niissä oli ensi aikoina verrattain pitkä ja täydellinen, osottaen puolestaan tällaisen rahan silloista outoutta. Se kuului: *Ch'i fan wang tzŭ chü hua* 'Ch'i'n edes-

takaisin kulkeva, uudestaan virkoava vaihtoesine, ja tahdottiin sillä saada sanotuksi, että tällä rahalla, jonka kotipaikka on Ch'i, takaisin tuotaessa on täysi arvonsa. Myöhemmin, noin v. 500 e. Kr. tienoilla, kun nämä rahat jo olivat yleisemmin tunnettuja sekä Ch'i'ssä että rajavaltioissa, muuttuu legendi lyhyemmäksi. Siinä on vaan 4 merkkiä: *Ch'i chih chü hua*, ja jonkun verran myöhempinä aikoina on legendi ainoastaan 3-merkkinen: *Ch'i chü hua* 'Ch'i'n raha'.

Kuva 1. ½.

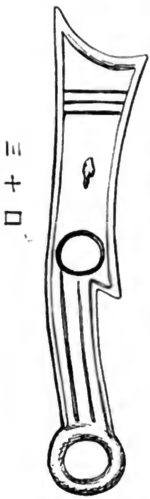
Kuvan 1 esittämässä veitsessä näkyy selvästi ainoastaan kaksi ensimäistä merkkiä. Kolmas merkki, joka sekin epäilemättä, vaikka ehkä hyvin kuluneena, itse originaalissa löytyy, ei ole valokuvauslevyyn jättänyt muuta kuin yhden käyrän viivan. Legendi täydellisenä olisi: *Ch'i chü hua*, joka sekä alkuperäisessä muodossaan että nykyajan merkeillä kirjoitettuna nähdään kuvassa 2. Vaan 3 merkkiä käsittävästä legendistä päättäen, ei tämä raha saata olla varhaisemmilta ajoilta kuin 500—400 e. Kr.; ja kun tällaisten rahain liikkeeseen laskemista jatkui aina v. 135 e. Kr., jolloin ne kiellettiin, voimme sanoa, että se on noin 400—150 vaiheilta e. Kr.

Kuva 2.

Koska tässä esitetyn veitsirahan toisellakin sivulla tavallisesti on legendi, mutta Irkutskin museossa rahat, ollen kartonkiin neulottuina, tulivat valokuvatuiksi vaan yhdeltä puolelta, lainataan tähän T. de Lacouperie'n teoksesta näytteeksi yksi kuva (kuva 3), joka näyttää erään samallaisen rahaveitsen toisen puolen. Legendi siinä nähdään kuvan 3 ohessa myöskin nykyaikaisilla merkeillä painettuna ja kuuluu: *San shih, wei* 'kolme kymmentä (painoyksikköä), ympyrä'.

Paitsi yllämainittuja Ch'i-valtion veitsirahoja, jotka olivat jotenkin suurikokoisia, oli, varsinkin 3:lla vuosisadalla e. Kr., myöskin pienempiä veitsirahoja varsin yleisesti käytännössä. Pääasialli-

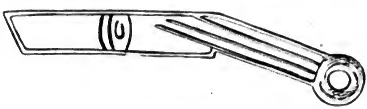

Kuva 3.

sesti valettiin niitä Ming-kaupungissa Chao'n valtiossa (nyk. Etelä-Chihli'ssä) ja laskettiin liikkeeseen vuodesta 317 e. Kr. alkaen. Näissä rahoissa on legendi hyvin lyhyt, sen muodostaa toisella puolella ainoastaan Ming-paikan nimen merkki. Kuvassa 4 olevassa veitsessä näkyy selvästi tämä rengasta muistuttava *ming*-merkki. Sillä on omituinen, tavallisuudesta poikkeava muoto, ja oli se silminnähtävästi tarkoitettu samalla olemaan symboolisena „rahan“ merkkinä. Vuonna 228 e. Kr. kukistui Chao'n valtio ja silloin loppui arvattavasti myöskin *ming*-merkillä varustettujen veitsi-rahain valaminen. Kuvan 4 esittämä raha on siis vuosien 317 ja 228 väliltä e. Kr.

Lapio- ja satula-raha.

Ch'i-valtion esimerkkiä noudattaen muutkin vasallivaltiot rupesivat käyttämään omia paikallisia rahoja, legendillä varustettuina. Niinpä

Kuva 4. 1/2.

Kuva 5. 1/2.

Liang'in pienessä ruhtinaskunnassa (nyk. Itä-Shensi'ssä) valettiin jo noin 650 vaiheilla e. Kr. satulanmuotoisia rahoja, joissa legendinä oli paikan nimi, tarkoitus ja paino. Tämä valtio kyllä kukistui v. 641 e. Kr., mutta samalla legendillä varustettujen rahojen valamista jatkettiin vielä noin v. 375 e. Kr. Kuvattu satularaha (kuva 5) onkin näiltä myöhemmiltä ajoilta, luultavasti noin 400—375 vaiheilta e. Kr. Legendi kuuluu: *Liang chü chin-yü, erh shïh tang lüeh* 'Liang'in raha, kaksi kymmentä yhtä kuin lüeh (paino)'.

Lapionmuotoisia rahoja, kahta eri kokoa, oli käytännössä vuosien 500 ja 350 välillä e. Kr. pääasiallisesti ulkopuolella Ch'i-valtion aluetta. Ne olivat pieniä, varsiputkella varustettuja lapioita, enemmän työaseita kuin rahoja. Siksi niissä legendi onkin lyhyt ja ikäänkuin sivuasiana.

Pu-raha.

Lapio- ja satula-rahoista kehittyi vähitellen aivan erityinen laji rahoja, joita kutsutaan *pu*-rahoiksi. *Pu* merkitsee oikeastaan „kangas, vaate", ja oli se alkuansa säännöllisinä vaihtoesineinä käytettyjen kangaskappaleitten nimenä. Mutta myöhemmin ulotettiin tämä nimitys myöskin rahoina käypiin, pienenpuoleisiin metallilevyihin, joiden vaihteleva muoto muistuttaa lapio- ja satula-rahaa. *Pu*-rahan varsinainen perioodi on 475—221 e. Kr. Silloin laskettiin erimuotoisia *pu*-rahoja liikkeeseen useammassa kuin 100 paikassa. Kuvassa 6 oleva, tähän luokkaan kuuluva raha on kuitenkin paljon myöhemmältä ajalta, nimittäin Wang-Mang-kapinoitsijan lyhyeltä hallituskaudelta (7—21 j. Kr.). Useiden eri rahalajien joukossa laski hän liikkeeseen myöskin monta eri lajia *pu*-rahaa; näistä on kuvassa oleva yksi. Legendi: *Ho-pu* 'vaihdettava kangas'-raha.

Kuva 6. 1/1.

Ympyriäinen raha.

Jo 17:ltä vuosisadalta alkaen e. Kr. käytettiin Länsi-Aasiassa metallirenkaita vaihtoesineinä. Myöskin Kiinassa käytettiin tällaisia, arvattavasti Lännestä tulleen vaikutuksen johdosta, verrattain varhain, ainakin jo Chou-dynastiian alkuaikoina. Kuten ylempänä on mainittu, määrättiin rahaa koskevissa säädöksissä vuodelta 1091 e. Kr., että pronssia muun muassa on käytettävä renkaissa. V. 950 tienoilla olivat pronssirenkaat epäilemättä jo varsin yleisesti tunnettuja, siitä päättäen että Chou-dynastiian 5:nen kuninkaan, Mu-Wang'in rikoslaki sallii ruumiinrangaistuksen sovittamisen *huan*'eilla s. o. renkailla. Ne olivat ympyriäisiä, latuskaisia, ja oli niissä ympyriäinen läpi keskellä. Näitäkin rahoja aletaan v. 650

jälkeen varustaa legendillä. — Ympyriäisiä rahoja — suurenpuoleisia ja pieniä, ympyriäisellä tai 4-kulmaisella keskireiällä varustettuja — koetettiin kyllä sitte useampia eri kertoja ja eri seuduissa saada yleisemmin käytetyiksi; mutta ilman sanottavaa menestystä. Kansa oli enemmän mieltynyt rahatyyppeihin, jotka esittivät käytännöllisiä talouskapineita kuten veitsiä, lapioita j. n. e. Vasta sitte kun Ch'in-dynastiia (221 e. Kr.) ja Han (206 e. Kr.—25 j. Kr.) tekivät tämän tyypin varsinaiseksi rahanmuodokseen, on ympyriäinen raha tunkenut pois käytännöstä muut muodot. Ja lukuunottamatta muutamia lyhytaikaisia poikkeuksia on ympyriäinen, nelikulmaisella keskireiällä varustettu pronssiraha pysynyt pääasiallisena rahana Kiinassa meidän päiviimme saakka.

Kuva 7 esittää meille n. k. *Wu-chu*-rahaa. Legendi on: *Wu chu* 'viisi *chu*'ta' (paino). Niitä valettiin ensi kerran Han-keisarin Wu-Ti'n aikana v. 118 e. Kr., ja ne pysyivät käytännössä, säilyttäen alkuperäisen muotonsa melkein muuttumattomana, useita vuosisatoja perätysten. Huolimatta muista tilapäisistä ja väliaikaisesti käyvistä rahalajeista, laskettiin niitä yhä uudelleen liikkeeseen. Verrattuina varhaisempiin rahoihin ovat ne sangen hyvin ja huolellisesti tehtyjä, joka seikka saa selityksensä kun tiedetään, että Wu-Ti antoi perustaa valtion rahavalimon pääkaupunkiinsa, ja kaikenlainen yksityisten, provinssien ja piirikuntain rahainvalaminen kiellettiin v. 116 e. Kr. — Miltä ajoilta kuvassa esitetty raha oikeastaan on, on vaikeata sanoa. Todennäköisesti kuitenkin vuosien 118 e. Kr. ja 186 j. Kr. väliltä.

Kuva 7. 1/2.

Kuva 8. 1/2.

Kuvan 8 esittämän rahan legendi kuuluu: *Ta ch'üan, wu shih* 'iso lähde, viisi kymmentä' (painoyksikköä). Se on Wang-Mang'in ajoilta, joka ensin oltuaan alaikäisen keisarin holhoojana ja ylimpänä hallitusmiehenä, vihdoin anasti koko vallan itselleen ja hallitsi lyhyen ajan molempien Han-dynastiiojen välillä v. 10—21 j. Kr. Hän koetti uudestaan saada käytäntöön vanhoja rahamuotoja ja laski liikkeeseen m. m. erityisen muotoisia veitsi- ja *pu*-rahoja. Hänen osottamansa mieltymys muinaisuuteen ilmenee myöskin kuvassa esitetyn rahan legendissä. Ala-osassa oleva merkki *ch'üan*

'lähde' oli nimittäin Chou-dynastiian aikoina yleisenä „rahan" nimityksenä, vaikka se myöhemmin muutettiin *ch'ien*'iksi, joka vielä nytkin merkitsee „raha". Sellaista rahaa, jota kuva esittää, laskettiin liikkeesen Wang-Mang'in vielä ollessa hallitusmiehenä, siis vuoden 7—10 välillä j. Kr.

Helsinki.

Lappalaisista joikauksista. [1]

Kirjottanut

VÄINÖ SALMINEN.

Lappalaisilla on aivan erikoinen laululaji, jota nimitetään joikaamiseksi, lapiksi *i̯ue̮i̯ᵉkat.* [2] Kaikkein yksinkertaisimmiksi, nähtävästi juuri joiun alkumuodoksi, on katsottava niitä joikuja, joissa ei ole muita sanoja kuin joku luonnon, etenkin eläinten ääntä matkiva sana ja jonka koko sävelmässä ei ole kuin kolme, neljä yhä uudelleen ja uudelleen toistuvaa perusääntä. Luultavasti tavataan melkein kaikilla luonnonkansoilla tällaisia sävelmiä, joita on pidettävä mitä alkuperäisimpinä, ne kun ovat esiinpuhjenneet ihmissuusta juuri luonnon imitationin kautta. Primitivinen joiku, jossa matkitaan esim. linnun ääntä, on kehittynyt siten, että matkimiseen lisätään linnusta joku epiteetti, kuten sen väristä, lentotavasta, muodosta j. n. e., mutta sävelmotiivi perustuu vielä silloinkin tuon linnun lauluun. Tällaisia joikauksia kuulee vielä nykyäänkin useasti, joskin ne vähitellen alkavat väistyä kehittyneempien tieltä. Jälkimäisissä on sävel jo hieman mutkikkaampi ja sanoina muutakin kuin matkittuja luonnon ääniä. Kehkein-

---

[1] Perustuu kirjottajan kesinä 1904 ja 1905 Suomen, Ruotsin ja Norjan Lapissa tekemiin havaintoihin.

[2] Ruotsin ja Norjan suomalaiset käyttivät verb.: *joikaan, joikata, joikun, joikua,* subst. *joiku, joikun, joikaus.* Minulle selitettiin nimityksen johtuvan siitä, että kaukaa kuullen luulisi lappalaisen huutelevan vain: joi joi, joi joi. Väliin onkin lap. sanalla *juihkā* sama merkitys kuin suom. *huikkaa.*

tyneimmänkään joiun sanoissa ei kumminkaan ole havaittavissa minkäänlaista runomitan tavottelua. Sanat lauletaan perätysten, milloin missäkin järjestyksessä, runomitasta kun ei ole väliä. Jolleivät ne muuten sovellu säveleeseen pannaan täytteeksi epämääräisiä ääniä, kuten: *lēle, lœi, valla, vallā, nē, ne, nūn, nun, lul, lūl, lalā* y. m., joita toistetaan moneen kertaan joiun alussa, keskellä ja lopussa.

Sävelmä tuntuu useimmiten vieraasta yksitoikkoiselta. Kuultuaan parisen joikua tuskin saattaa sekottaa lappalaista joikua ja laulua toisiinsa. Edellisissä sama lyhyt motiivi toistuu, kuten linnun viserryksessä, uudelleen ja uudelleen melkein erottamattoman pienin poikkeuksin, jotka monasti ovat vain epäselviä väliääniä.

Vaikka joikaaminen todennäköisesti on ikivanha lappalainen laulutapa, ei löytyne montakaan joikua, jotka aivan kuin stereotypeerattuina olisivat periytyneet polvelta toiselle, joka joiun lyhyyden vuoksi olisi hyvin helppoa. Syynä vaihtelevaisuuteen ovat aiheet, joista joikuja tehdään. Merkillisimmille tuntureille, eläimille, joille, järville ja henkilöille sepitetään omat joikunsa. Niinikään on poroista koko joukko „nuotteja“, mutta kaikkein suurin osa on tehty elävistä henkilöistä, joiden ominaisuuksia, sekä hyviä että huonoja, niissä kuvataan. Luulisi esim. jostakin tunturista tehdyn „nuotin“ olevan pysyväisen, mutta niin ei ole. Jokainen tahtoo joikuun liittää omat tai sukunsa mielikuvat tuosta tunturista ja saa sen siten toisenlaiseksi kuin muut, jotka porolaumoineen kuljeskellessaan tulevat saman tunturin kanssa tekemisiin. Mistään tarumaisista menneisistä tapauksista, jotka paikkoihin liittyisivät, ei niissä puhuta. Henkilöille omistetut joiut taas unohtuvat pian senjälkeen kuin he ovat menneet manalle. Tytär tai poika saattaa kyllin yksinäisyydessä poroja paimentaessaan ajan kuluksi kaihomielin joikata kuolleen isän tai äidin „nuottia“, mutta heidän lapsensa eivät tuota „nuottia“ opi eivätkä tietysti haluakaan oppia, jollei heidän tajuntaansa liity lauletusta henkilöstä samoja muistoja kuin isällä on. Yleensä saattaa ainoastaan itse tuntemistaan paikoista, tapauksista ja henkilöistä joko tehdä joikauksen tai ennen tehtyä laulella. Jo pienestä lapsestaan voi äiti keksiä joiun. Hän tekee sen ennestään korvissaan soivien „nuottien“ malliin.

mutta kumminkin niin että jokainen voi sen ennen kuulluista erottaa. Jos hän esimerkiksi tahtoo siihen liittää kuvittelun, että poikalapsesta pitää tulla isän kaltainen, on sävelmä monasti isän joikuun vivahtava — jos isästä on kiitettävä sellainen. Jos huomataan että jollakin on samanlaisia huonoja taipumuksia kuin hänen isävainajallaan, ei lappalainen tarvitse muuta kun hyräillä tämän nuottia, niin asianomainen kyllä ymmärtää että tahdotaan sillä sanoa: ei omena kauas puusta putoo.

Omista tunteistaan sopii kyllin laulella, mutta ei ominaisuuksistaan. Niinpä kuuluu eräs pilkkajoiku: „Nihki poronvaras, itsensä joikaaja"; viimemainittua epiteettiä pidettiin miltei edellistä moitittavampana.

Omituinen on joikausten esitys- ja kuvaustapa. Ainoastaan parilla sanalla saattaa lappalainen iskeä asian ytimeen. Esimerkiksi henkilöitä ei kuvata pikkupiirtosin, vaan sanotaan, useasti kuvannollisesti, se ominaisuus, joka räikeimmin pistää esiin tai muuten on hänen luonteelleen erikoista. Tämä tehdään monasti tavalla, joka osottaa hyvää huomiokykyä. Ymmärretäänpä väliin koko „nuotille" antaa sukkela ironinen väritys. Mutta, joka ei ole perehtynyt lappalaisten luonteeseen ja oloihin, ymmärtää tuskin rahtuistakaan sitä ajatusta ja mielikuvitusta, joka joiun harvojen iskusanojen takana piilee. Ottakaamme näytteitä käännöksineen[1] ja selityksineen:

1. *Māri Joŋnna h'ār'kadša čoar'vėt skādšūdit al'mmė.*	Maarin Jounnan härkäin sarvet ylettyvät taivaaseen.

Tällä tahdotaan sanoa: Maarin Jounna, köyhä lappalainen, on kova kehuskelemaan. Kun hän ei voi kehuskella porojensa paljoudesta, hänellä niitä on vain muutama, kehuu hän niiden suuruutta — sarvet taivasta puhkovat miehen kaikissa puheissa.[2]

[1] Käännökset ovat lappalaisten itsensä tekemät.

[2] Että kehuskeleminen oli Jounnan arin kohta sain kokea. Poikkesin hänen kotaansa ja kysyin oliko hän taitava laulaja. Jounna oli heti valmis kehahtamaan kuinka monia joikuja hän nuorempana oli keksinyt. Kun vedin esille fonografin ja kirjotusneuvot saalista korjatakseni, olikin hän ne unohtanut; äänikin oli vastoin omia ylistelyjä kovin soriseva.

2. *Tuorra-Tommosa tah i̯uhka i̯a vuęďďa, tāh le pontta, tāh le i̯uhki, laulu i̯a tallarahta i̯a i̯uęikā i̯a cīrru.*	Tuorra-Tommosa on juomari ja ajaa, se on rikas, (vaikka) on juomari, laulaa ja rallattaa ja joikaa ja itkee.

Tuollaisessa hysteerisessä tilassa näkee lappalaisia väliin selvällä päälläkin.

3. *Ki̯eŕka Antta ī murdil ī tuonke īge tānke i̯a kouhtāhċe.*	Kjerkan Antti ei pelkää sitä eikä tätä ja on kaksi-isäinen.

= K. A. on rohkea poika, joka ei ketään pelkää, eikä kukaan myös häntä; s. o. hän on erittäin leikkisä nuorimies, eikä kumma, kun hänen alkuperänsäkin on koko lystikäs: hän on kahden isän lapsi.

4. *Jākko Pietta stuora riđaht, nuppė kierran rihtapeilli, nuppė kierran nei̯ᵉta — härknauti.*	Jaakon Pietta iso käpsä, toisessa kädessä (poron) „riipipuoli“, toisessa kädessä tyttö — härkäsusi.

= J. P. oli nuorena miehenä aika virkku. Toisessa kädessään piti nyljettyä poron kylkeä, toisella halaili tyttöä — oli yhtä käpsä poronvaras kuin hukka.

5. *Stuora Tommas Sārevuomi ċoarvi.*	Iso Tomma Saarenvuoman sarvi.

Tätä joikua pidettiin mitä suurenmoisempana ylistyksenä. Sillä tahdottiin sanoa: Niinkuin „Saarenvuoman sarvi“, terävä tunturihuippu on maiseman korkein, on Tomma lappalaisista ylin. „On kuin kynttilä lappalaisten keskellä, rikas, viisas, mahtava“, kuten laulaja selitti.

6. *Orposa stuora kāhtā i̯a pahā-seuvvi, ī suovvalœi, nuppi i peiᵉvė iga paiᵉhtik.*	Orposa, iso ilkeä ja pahansuova, ei soisi toiselle ei päivää ei paistetta.

Ahneutta voidaan kuvata esim. tällaisin sanoin: Hyppysensä syöjä, = on niin ahne, että söisi omat hyppysensä, tai „itsensä nielee“ = niin ahne että itsensä nielisi, jos taitaisi.

7. *Peivah Pierra Stalu hāpmi outapeillie, selkepeilli olmu hāpmi — alleh keiča enneht sēllakai.*	Päivän Pierra Staalun haahmo etupuoleltansa, selkäpuoli ihmisenhaahmo — älä katso enempää kuin selkäpuolta.

Olin tilaisuudessa näkemään tämän Pierran ja myöntää täytyy, että miehen kasvot olivat yhtä elottoman kolkot kuin „Staallun kuvissa".

8. Rikkaan tyttären nuotti:

Aina mannā, kolleruoăǐht iēmiēht, stuora vuosahk vīnidik; nuppi nummar luokte paiās, nuppi nummar caska vūl"s.	Ainoa tytär, kultarahain emäntä, suuret härät hienoksi tekevät; toinen numero kohottaa ylös, toinen numero lyö alas.

Merkitsee: Kyseessä oleva lappalaistyttö on isänsä ainoa, hän on upporikas, mutta ruma. Suuret porolaumat saavat kumminkin hänen monen pojan silmissä näyttämään hienolta. Kosija on kuin tasapainoista huiskuvan vaa'an ääressä, tytön rumuus on se numero, joka „lyö ylös", kultarahat taas painavat alas.

Väliin saa joikaaja aikaan hilpeyttä tekemällään lystikkäällä loppukäännöksellä. Hän esim. laulaa totisena moneen kertaan:

9. *tevalkka messui vuoįātit*	: : Lähen kirkkoon ajamaan : :

ja lisää lopuksi yht'äkkiä:

— *įu"kātit, įu"kātit vinnie!*	juomaan viinaa!

Porot ovat tietysti antaneet aihetta monen monituisiin joikauksiin. Muutama esimerkki:

10. *Pōhcule silkki-navvi, kōllekuol'ka, tah tolvu maŋka vikihis sielu œlveig.*	Poro, silkkikarva, kaulakarva kultakarva, se vie monta viatonta sielua helvettiin.

Toisin sanoin: lappalaisen silmissä on toisen poro monasti kultakarvaisen kaunis ja houkutteleva, häneen iskee suopunkallaan, huolimatta siitä, että sielu papin opetuksen mukaan „menee helvettiin".

11. „Kaiken poron yhteinen nuotti“:

Čappon'unno iunas silkkināvvit ńollekeda mannā ialečaska kačait ætnam, ætname.	Kaunis pikkukarva silkkikarva lähtee laukkomaan, lyöpi koparoitaan maahan.

12. Vasikan nuotti:

Teðaht miesās ruokkaða nuhahk (nuoleāk) kullu(đa) rasta vuomīt.	Vasikka huutaa (keväällä) emäänsä, että kuuluu poikki vuoman.

13. Vasikan vaatimen (emäporon) nuotti:

Altu paŋkkah ahku rænttu časka iagis-iahkai tahle pormus pàŋkku sām'locan.	Vaa'in, joka korkoa lyö vuos vuodelta, on kuin lappalaisen pankki.

Laulaja selitti, että niinkuin herroille yhdestä kruunusta pankissa pian tulee kaksi ilman vaivatta, samoin emäporo „lyö renttua vuos vuodelta“, se on lappalaisen pankki.

14. Härän nuotti:

h'ærkast palkaði nu manai ah ētnan (tarkkisti) talai, aliermus varrecokkie.	Härkä laukkoo kuumassa, niin menee että maa tärisee korkeimman vaaran lakeella.

15. Ketun laulu:

K'ätke konta puohcu ciepha iakkarta kaska iah tuolovu oaivvi m'ehcæi ia ciehka muohtēkit sīsa ia paihka nolo kosuole ciehkan.	Kettu tappaa poron, kaulasta syöpi poikki ja vie pään metsään, kätkee lumeen, paskantaa vielä päälle, (siihen paikkaan) mihin on sen pannut.

16. *K'ätki iueikan:*	Ahman joiku:
sprieđ'čo ruahta.	laukkoo kun lyömällä.

Sellaiset kuin: yhteisen poron, vasikan, härän ja vaatimen nuotti ovat siksi tyypillisiä ja yleisesti tunnettuja piireissään, että

esim. Norjassa voitiin tuntea, kun fonografistani kuultiin ka̜ressuvantolaisia porojoikuja, sanoa, minkä piirin nuottia ne olivat. Jokaisella piirillä onkin tavallisesti muista eroavia poronnuotteja, jotka jokainen piirin poropaimen hyvin tuntee.

Kun poropaimen yksinään seisoo jollakin tunturinvierustalla paimenessa, tekee hän usein siitäkin joiun, jollei muusta, niin tilapäisistä havainnoistaan. Esim.:

17. *Ētni vāri m'esi roukkast tēbmi, olmu ruihkäs, peitna n'uhkas, karịa ruŋkkas.*

Eetnivaaralta kuuluu vasikan parku, ihmisen huikkoos, koiran haukku, variksen vaakku.

Saattaapa niin uudenaikainen ilmiö kuin höyrylaivakin antaa aihetta joikaajalle:

18. *Damppa mannā nuo cāhcepurkon — voinnehis hærgi mannā nuo cāhciguldul.*

Höyrylaiva menee että vesi tuiskuna — hengetön härkä menee että pyry perseessä.
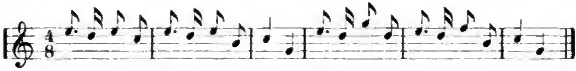
Ottakaamme muutama sävelmäkin näytteeksi Kjerkan Antin joiku:[1] (Kats. edell. N:o 3).

Kaiken poron yhteinen nuotti. (Ks. edell. n:o 11).

Pierra Nihkelle:

Nuorten joiku:

[1] Fonografista paperille transskribeerauksessa on ylioppilas *Eino Levón* minua avustanut.

Joiuilla on oleva suomalais-ugrilaisten kansain primitivistä runoutta tutkittaessa merkityksensä. Viime aikoihin asti on niitä pidetty aivan mitättöminä, sanattomina laverteluina, luullakseni siksi, etteivät tutkijat ole ollenkaan syventyneet tähän laulutapaan, jossa esitys on niin outo. Kun porolappalainen paimenessa aikansa kuluksi tekee joiun, ei hän sitä aijo kaikkien laulettavaksi, hän sovelluttaa nuotin ja sanat niin, että ainoastaan lähimmät täysin oivaltavat mitä mielikuvia on aijottu tuolla „nuotilla" herättää. Tarkotuksena ei ole luoda mitään uusia kuvia, joiulla tahdotaan vain herättää tajunnassa ja muistissa jo ennen piilevät. Tutkijat eivät ole tunteneet lähemmin joikaajaa eikä joiuttavaa, senpävuoksi ovatkin outo sävel ja lakooniset iskusanat tehneet heihin epämiellyttävän vaikutuksen, heissä ei ole syntynyt sen johdosta mitään mielikuvia. Lappalainen sen itsekin hyvin tietää; sain usein vastaukseksi kun joikaamaan kehotin: Ethän sinä tunne minun tuttaviani, eikä sinulle edes Lappi ole ophas[1].

Sitäpaitsi on minusta joikujen tunteminen tärkeätä sille, joka tahtoo tietää minkälainen käsitys lappalaisilla on heitä ympäröivästä luonnosta ja omista luonteistansa.

Helsinki.

[1] = tuttu.

Etymologisches.

Von

E. A. Tunkelo.

1. Fi. **siula**, ostfi. **sikla**

finden wir 1) vor allem auf dem gebiete der fischerei: *nuotan s.* bedeutet (nach Lönnrot) 'arm des zugnetzes', also den schenkel oder flügel des zugnetzes, *verkon siula* (nach Renvall) 'margo extremus retis', 'äusserer Theil des Netzes', *rysän s.* 'äussere seite einer reuse'; *siulaverkko* ist 'ein stellnetz am arm des zugnetzes od. anfang einer reuse'. In dem kirchspiel Längelmäki (in Tavastland) sagt man: 'nuatta on niin ja niin *siulava*' und meint damit die länge und höhe der arme des zugnetzes; bei Lönnrot: *siulava* = 'mit grossen siulat versehen, weit und breit, s. verkko'. Das wort erscheint 2) nach Renvall auch in der bootsschiffahrt: *venheen s.* 'margo naviculae superior', 'Bootsrand' (Renv.), 'reling' (nach dem ersteren Lönnr.). Ja nach Lönnrot's lexikon wird es 3) auch in der rentierzucht gebraucht: es bedeutet da 'die äusseren ausläufer des zauns auf beiden seiten eines rentierpferchs'. Gemeinsam ist diesen verschiedenen bedeutungen, wie Lönnrot's lexikon hervorhebt, dass *siula* 'den äusseren hervorragenden teil von etw.' bedeutet.

Ausserhalb des gebietes der finnischen sprache kommt das wort wenigstens im nördlichen Russisch-Karelien vor: *šikla* =

'ende des netzes'. Aus dem kirchspiel Vuokkiniemi erwähnt der mitteiler dieser angabe, herr I. Marttini [1], noch in figürlicher bedeutung *'ei šiklat täytä'* = 'er kann seinen verpflichtungen nicht nachkommen, seine schulden nicht bezahlen, das vermögen entspricht nicht den schulden', eine redewendung, die offenbar vom gebiet der fischerei stammt: 'das netz (war) im halbkreis eingestellt und die ränder kommen nicht zusammen' (d. h. der zu umstellende platz war zu gross). Die hier auftretende bedeutung, dass nämlich die 'siklat' etwas grösseres zu erwarten geben, als das wirkliche resultat ist, mit anderen worten: die erwartung trügen, steht einer bedeutung nahe, in der diese eigenschaft der 'siklat' auf den menschen übertragen ist: fi. *sikla* a., s. 'der sein wort nicht hält, betrügerisch, der viel verspricht, aber wenig hält; schwätzer' (Lönnrot).

Da der urfi. wechsel *-kl-* ~ *-gl-* in den westfi. dialekten im allgemeinen durch *-ul-* und im karel. durch *-kl-*, *-gl-* vertreten ist, können wir also als die fi. urform von *siula* und *sikla* die form *sikla* aufstellen. Diesem entspricht laut für laut entweder got. **sigla* (< urgerm. **seɣla*, wie neuhochd. *segel*, neuschwed. *segel*, neudän. *seil*, altisl. *segl* u. a.), welches allerdings in den denkmälern dieser sprache nicht belegt ist, aber trotzdem nicht unmöglich ist (Kluge, Etymol. Wörterbuch d. deutsch. Spr.[6], s. 360), — oder urnord. **siɣla*, das sich neben der lautgesetzlichen form **seɣla* nach der analogie mehrerer solcher lautlich und semasiologisch nahestehenden wörter annehmen lässt, in denen das urgerm. *e* der ersten silbe unter dem einfluss eines *i* oder *i̯* der folgenden silbe zu *i* geworden ist (Noreen, Altisl. u. altnorw. Gramm. §§ 139, 140; Abriss der urgerm. Lautlehre s. 15), vgl. altisl., alt- und neunorw. *sigla* < **siɣlian* (neunorw. auch *segla* nach Aasen, Norsk Ordbog), altschwed. *sighla* (auch *seghla*), angelsächs. *seglian* und *siglan* 'segeln', altisl. *sigla* (< **siɣlion*) 'Mast', neunorw. *siglebite* und *seglbite* u. a.

Es erscheint beim ersten anblick schwer die bedeutung des fi.-karel. wortes mit der des fraglichen urnordischen zu verbinden, denn dessen gemeingermanische entsprechung **seɣla* bedeutet schon 'segel'. Da aber von dem gebrauch der segel aus der skandina-

[1]) In den wörtersammlungen der Finn. Literaturgesellschaft.

vischen bronzezeit keine spuren erhalten sind, sondern die segelschiffahrt sicher erst bei den skandinaviern der vikingerzeit auftritt (SCHRADER, Reallexikon der indogerm. Altertumskunde s. 755), geht es ja nicht an zu erwarten, dass das als entsprechung des urfi. *sikla* angesetzte got. oder urnord. **siγla* bereits segel bedeutet hätte, denn die entlehnung wäre älter als diese zeit. Die finnischen bedeutungen sind also mit früheren germanischen zu vergleichen. Über den ursprung des germ. **seγla* sind (SCHRADER, Reallexikon s. 756 f.) nicht weniger als vier erklärungen gegeben worden, von denen SCHRADER noch 1901 sagt: 'Alles dies ist mehr als unsicher'. Jedoch verdient von diesen erklärungen die neuste, die von LIDÉN beachtung, die FALK und TORP (Etymologisk Ordbog II s. 150) gebilligt haben. „Danach 'gehört dies wort gewiss zu der idg. wurzel **sek* 'schneiden' — — und bezeichnet ursprünglich entweder 'abgeschnittenes stück (zeug)' — eine bedeutungsentwickelung, die viele analoga besitzt —, oder 'haut, fell' — — — indem häute gewiss als segel benutzt wurden.“ Wenn wir nämlich annehmen, dass **seγla* ursprünglich '(abgerissenes, zugeschnittenes) stück zeug' bedeutet hat, so ist die bedeutungsentwickelung hieraus zu 'segel' in übereinstimmung mit vielen anderen entwickelungen geschehen, wie LIDÉN gezeigt hat (Uppsala-studier, tillegnade Sophus Bugge s. 87, vgl. z. b. neuschwed. *klut* 'Lappen; Laken, Segel'), und anderseits haben wir hier dieselbe bedeutung 'abgetrennter teil', die von den finnischen bedeutungen abstrahiert werden kann.

Diese zusammenstellung wird dadurch noch gesichert, dass die von RENVALL angeführte, ins gebiet der schiffahrt gehörende nebenbedeutung fast als solche im neunorwegischen auftritt, wo *sigla* (stift Bergen und Nordlanden, stellenweise *segla*) 'der mittlere raum in einem grossen boot; der raum, wo der mast steht' (AASEN) bedeutet. Die in der rentierzucht gebräuchliche bedeutung der *siulat* 'die äusseren ausläufer des zauns auf beiden seiten eines rentierpferchs' dürfte aus dem lappischen in das finnische entlehnt sein, denn diese bedeutung steht dem lapp. *siv'le* 'Mast', worüber unten, näher als den übrigen finnischen bedeutungen.

Weitere stützpunkte für den angenommenen ursprung von fi. *sikla* ~ *siula* liefern

2. Fi. **siulu, estn. sīl.**

Fi. *siulu* 'flicken, stück, lappen', z. b. pane s. raon täytteeksi 'fülle den riss od. den spalt mit einem lappen aus', ist ursprünglich dasselbe wort wie

estn. *sīl,* gen. *sīlu* 'Zipfel, schmaler Streifen, eingesetzter Keil zwischen zwei Nähten, bunter Einsatz, Zwickel, Rockschooss, ein Theil am Netzsacke (an dem einen Ende dicht-, an dem anderen undichtmaschig)', welch letzteres wir augenscheinlich auch in folgenden kompositis wiederfinden:

sīlu-tükid 'Randstücke von eingetheilten Länderstreifen', *mā-sīl* 'Halbinsel', *keila-sīl* 'das dreieckige Focksegel' und in den derivaten:

sīluk = *sīlak* (gen. *s-u*) 'Ecke, Zipfel, Stück Land, *sīlaku-lehed* 'Kelchzipfel'; *sīluline* 'streifig, zipfelig'; *sīluma, sīlima* 'Streifen machen, streifig machen', nahka s. (scherzw.) 'mit Ruthen streichen', wäl'ja s. 'in Streifen hervorragen'; *sīluma, ära s.* 'verschalen'.

Da nämlich im estnischen *-ẹl-* < *-i̯l-*, teilweise *-i̯l-* (z. b. *ei̯lè* < *eglen*) einen älteren wechsel *-kl-* ~ *-gl-* repräsentieren, dürfen wir als urform von fi. *siulu* und estn. *sīl* **siklu* ~ **siglu-* ansetzen. Dieses entspricht wiederum der älteren form oder dem plural des oben angeführten urnord. **siγla*, in denen *u* in der zweiten silbe auftrat (vgl. fi. *joulu*), oder einem vielleicht femininen *-ōn -ūn*-stamm **siγla* (genit., dat., akkus. *-u*, plur. *-ur*). Estn. *sīl* ist noch darum zu beachten, weil darin die wirkliche bedeutung von fi. *siulu* und die angenommene grundbedeutung von germ. **seγla*, **siγla* sowie die gemeingerm. bedeutung 'segel' sich vereinigen.

3. Estn. **sõluma, sõlused, seil.**

In dem estnischen verb *sõluma*, von dem mehrere nebenformen mit *-gl-* angeführt werden: *seglama, seglema, sõglma, sõgluma*, 'hin und her laufen, fliegen, in Bewegung sein', z. b. mõtted sõluwad alati sinna ja tänna 'die Gedanken gehen immer hierher und dahin', linnud sõluwad ümber 'die Vögel fliegen umher durch einander', sõmerad s. 'der Kies fliegt umher', hat sich die bedeutung verhältnismässig weit vom 'segeln' entfernt, doch finden wir schon skandina-

vischerseits neben dem letzterwähnten: altnorw. *sigla* 'segel aufsetzen', 'segeln', 'im allg. sich bewegen, von einer stelle zu einer andern fahren' (Fritzner), neunorw. *sigla* (präs. *sigler*, impf. *siglde*, aber auch *segla*, präs. *seglar*) 'segeln', 'eilen, umherschweben, hin und her rennen' (Aasen; 'meistens von kleinen kindern, die sich fast immer laufend bewegen', Ross). Die hintervokalische urform des wortes (inf.) **sẹklo-ðak*, (präs.) **sẹglo-n* (? **sẹgl-; — -ẹkl- ~ -ẹgl-* > *-ẹil-* > *-ẽl-*, Setälä, YÄH s. 142) setzt natürlich ein urnord. **seγlōn* > **seγla* voraus, aus dem lautgesetzlich neunorw. *segla*

Estn. *sõlune, sõlused* (plur.) 'Zugseile am Netz' deutet auf eine urnord. (plural- ?) form, in deren zweiter silbe *o* oder *u* gestanden hat. Da es etwas zu den **seklu-t* des netzes gehörendes bezeichnet, haben wir hier dieselbe bedeutung wie bei *siulat* im finnischen. — Von skandinavischer seite stammt natürlich auch estn. *seil* (gen. *seila*), welches jünger als die vorhergehenden, aber nach dem *a* der zweiten silbe zu urteilen älter als fi. *seili* 'segel' ist.

Auch aus dem gesagten zu schliessen ist Lidén's etymologie richtig, dagegen findet seine annahme, dass altnord. **seγla* 'segel' durch entlehnung nach dem norden gekommen wäre (Uppsala-studier s. 88), nicht dieselbe bekräftigung. Die wortsippe scheint wenigstens im urnordischen, und zwar sogar in den parallelformen **seγla* und **siγla*, **seγlōn* und **siγlian* (wahrscheinlich auch noch anderen), die in verschiedenen gegenden eine etwas verschiedene bedeutung gehabt haben können, schon vor der bedeutung 'segel' existiert zu haben und teils vor, teils nach der entstehung dieser neuen bedeutung in das finnische entlehnt worden zu sein. Besonders weist estn. (*käila-*)*sîl* '(Fock)segel' darauf hin, dass die urnord. *i*-form auch diese bedeutung besessen hat, bei deren entstehung die westgermanischen sprachen eine rolle gespielt haben können. — Erst aus dem altschwedischen hat bekanntlich das finnische die termini der segelschiffahrt *seili* 'segel', *seilata* 'segeln' erhalten.

Mit den behandelten wörtern ist noch verwandt

4. Fi. **sikli, siili, siiliäinen**

'das eisen, womit die achse einer mühle den oberen stein (den läufer) herumtreibt'; *kiven* od. *myllyn s.* 'eiserner klotz zwischen

den mühlsteinen' oder wie es in den worterklärungen zum Kalevala heisst: *kiven siili* 'im loch des oberen mühlsteines befestigter hölzerner od. eiserner zapfen, an dem sich die durch den unteren stein gehende nabe dreht'.

Dies dürfte eine jüngere entlehnung als die oben besprochenen sein; eine lautliche und semasiologische entsprechung dazu haben wir skandinavischerseits in dem wenigstens in Norwegen noch ziemlich gangbaren *sigle* (stellenweise *segle*) neutr. 'mühleisen, ein kurzer eisenbolzen, der quer über der spitze der mühlachse liegt und dazu dient den mühlstein umzudrehen'. Hierzu *siglehold*, n. 'eine höhlung im mühlstein, bestimmt das 'sigle' aufzunehmen' (AASEN). (Dagegen ist fi. *sikli* 'schabeisen, raspel' ein jüngeres lehnwort, welches sich an neuschwed. *sickling* (subst.) und *sickla* (verb) anlehnt). Die lappischen wörter *sigl*(*a*) 'segel', *siv'le*, *siv'lo* 'mast' hat QVIGSTAD (Nordische Lehnwörter s. 287 f.) mit den entsprechenden altnorwegischen grundwörtern verbunden. Seine frage, ob auch syrj. *šogla*, *šögla* 'mast' skandinavischen ursprungs seien, dürfte bejahend zu beantworten sein, die frage aber, auf welchem wege dieses lehnwort bezogen ist, direkt oder indirekt, wäre unter berücksichtigung aller der syrjänischen wörter, für die skandinavischer ursprung vermutet worden ist, zu behandeln.

Von der oben erwähnten wurzel **sek*, wovon germ. **seγla-*, leitet LIDÉN auch das altnorw. *sigi* od. *segi* (obl. *siga* od. *sega*) 'losgerissener oder abgeschnittener streifen', z. b. slita, skera i sega u. a. m., ab. Diesem scheint zu entsprechen

5. Fi. **sikare**

'klumpen, klümpchen, stück, bissen' und **sikura** 'bisschen, ein wenig', *kiven s.* 'steinbröckchen'. Die endungen *-re*, *-ra* kommen in manchen fi. wörtern vor, die eine ähnliche bedeutung haben, z. b. *nokare* 'klumpen etc.'; *pahkura* = *pahku* 'kurzer und dicker stumpf, klumpen, klotz'; *komppa* 'kleine erhöhung, hügel', *komppi* 'grosses stück': *kompura* 'spat'; vgl. auch AHLQVIST, Suomen kielen rakennus s. 36 f.

6. Fi. etc. **verkko**, estn. **wörge.**

Fi. *verkko* 'netz, fischgarn', karel. und olonetz. *verkko* 'netz', estn. *wõrk* (g. *wõrgu*) 'Netz, Gitter' (*hämmelga-*, *hämbliku-*, *õmbliku-*, *härmä-wõrk* 'Spinnengewebe'), liv. *vịrg* 'Netz' ist offenbar eine alte, gemeinfinnische benennung des netzes.

Europaeus hat den gedanken ausgesprochen, dass das wort germanischer herkunft sei: „Die wörter [lapp.] *verme* und *verkko* scheinen von dem germanischen worte *vira*, *virka*, *virken* zu stammen, wovon sie also durch besondere ableitungssilben gebildet sind" (Suomi II 8, s. 44). Das wort scheint denn auch mit dem urnord. **verko* verglichen werden zu müssen, von dem z. b. altisl. *verk* und neuschwed. *verk* herkommen und dem anderseits z. b. deutsch *werk*, angels. *weorc*, *werk*, neuengl. *work* entsprechen. Was die bedeutung anbetrifft, so dürfte das wort wenigstens in den skandinavischen sprachen nicht die bedeutung 'netz' gehabt haben, obwohl es sonst in denselben in der fischereiterminologie vorkommt. Altschwed. *fisk-*, od. *fiskiverk* hat eher eine art sperrvorrichtung bezeichnet: 'einrichtung im wasser zum fischefangen', wie auch die variante (*fiske*)*värke* und neuschwed. (Göta- und Svealand) *verke* od. *värke* 'reiserverzäunung (in einem see) mit einer öffnung für eine reuse oder einen wenter' (Rietz, Dialektlexikon s. 813 [1]). Wenn man auch die herleitung der bedeutung 'netz' von solchen vorrichtungen nicht als ganz unmöglich betrachten kann, dürfte es doch nicht leicht sein dieselbe durch analogien zu erhärten.

Neben dem erwähnten substantiv steht in den germanischen sprachen eine verbgruppe wie althochd. *wirkan*, altisl. *verka*, neuschwed. *verka*, *wärka* u. a., in der die bedeutung 'anfertigen' vorherrscht [2]; mitteld. *wirken*, *werken* hat u. a. die bedeutung 'nähend, stickend, webend anfertigen' (Kluge, Etym. Wb.[6], s. 427), welches durch vermittelung des schwed. *virka* auch in das finnische übergegangen ist: *virkata* (*virkkuu*, *virkki-neula* etc.). An diese verb-

[1] Fi. *värkkäys* 'wehrvorrichtung'.

[2] Diese spiegelt sich z. b. in dem aus dem altschwedischen in das finnische gekommenen *värkätä* 'den Huf auswirken' (Renvall, Lönnrot; im kirchspiel Längelmäki im allgem.:) '(eine handarbeit) mit geschick anfertigen' wieder; vgl. auch *hantvärkkäri* 'handwerker'.

gruppe schliesst sich das oben angeführte gemeingermanische substantiv, deutsch *werk*, altisl. *verk*, als nomen actionis an, dessen bedeutung sich schon in sehr frühen zeiten in den germanischen sprachen sehr vielseitig entwickelt hat, indem es u. a. den gegenstand oder das produkt, das material oder das werkzeug der handlung bezeichnet (Waag, Bedeutungsentwicklung unseres Wortschatzes, s. 110), z. b. mittelhochd. *werc* a) 'allgemein was gethan wird', b) 'eine arbeit, die ich vornehme, namentlich handarbeit oder kunstarbeit', c) 'eine vollendete kunst- oder handarbeit' (Benecke-Müller, Mittelhd. Wb.); — mittelniederd. *werk* 1) 'Thätigkeit, Arbeit, Verrichtung', 2) 'concr. das Gearbeitete, Product der Arbeit, bes. der Handwerker, spec. das Meisterstück; Bau, Gebäude — —; Belagerungswerkzeug — —; vom Leinen: — —'; 3) 'Arbeitsgerät, Werkzeug'; 4) 'Material zur Arbeit, spec. — — Werg, Hede' (Lübben, Mittelniederd. Handwb.); — altschwed. *værk* 1) 'werk, handlung', 2) 'arbeit, werk, das getan wird od. getan ist', z. b. *handaværk*.

Von diesen verschiedenen bedeutungsnuancen ist die bedeutung des gegenstands oder produkts der handlung schon gemeingermanisch (*Werk* 'Gethanes, Geleistetes, Hervorgebrachtes irgend einer Art, gemeingermanisches, nur goth. nicht vorhandenes Subst. zu *wirken*', Heyne, Deutsches Wörterbuch III, s. 1371), vielleicht sogar noch älter, denn die griech. lautliche entsprechung des urgerm. **verkō*, *τὸ ἔργον*, hat auch die ziemlich entsprechenden bedeutungen: 1) 'Werk, Tat, Handlung — —, Wirkung; 2) Werk, Arbeit, — — Gewerbe, Kunst; 3) das durch Arbeit Hervorgebrachte, Werk, Arbeit, Kunstwerk' (Benseler, Griech.-deutsches Schulwb.[12]). Und da das entsprechende verbum **virkian* schon im althochd. die bedeutung einer so entwickelten handfertigkeit wie 'weben, wirken' hatte (siehe Kelle, Glossar der Sprache Otfrieds, sub *wirku* 8); *werk* 'Handlung — —', 'Gewebe'), ist es wohl nicht unmöglich, dass dieses verbum schon zur zeit der sehr frühen finnisch-germanischen berührungen eine handarbeit wie das „weben“ [1] des netzes und das entsprechende nomen actionis den gegenstand dieser handlung, das produkt (vgl. „netz“) oder das material (vgl. „fischgarn“) bezeich-

[1] Vgl. noch neuschwed. *värka ihop* 'spinnen, weben' (Rietz).

nete, wie z. b. fi. *työ* (< **tö*) die handlung (*„olla työssä“* 'arbeiten'), den gegenstand und das produkt der handlung (*„huonoa työtä“* 'schlechte arbeit'), aber weps. *tö* 'hede' (AHLQVIST, Kulturwörter s. 80) bedeutet. Da auch der gemeinfinnische name des zugnetzes **nōtta* (> fi. *nuotta*) schon aus dem urnord. entlehnt wurde (THOMSEN, Den got. Sprogklasses inflydelse på den finske, s. 137), musste wohl auch die erwähnte handfertigkeit mit ihrem gegenstand und ihren produkten den finnen ebenso früh bekannt werden. Derselben zeit gehört ja u. a. der alte gemeinsame name des hanfs und flachses: fi. *liina* < urnord. **līna* > schwed. *lin* an[1].

Semasiologisch steht der verbindung hier also nichts im wege. Was die lautverhältnisse anbelangt, so haben wir bezüglich des auslautenden vokals fi. *verkko:* deutsch *werk* = fi. *pelto:* deutsch *feld.* Das wort gehört der ältesten schicht der urnordischen lehnwörter an.

Im estnischen haben wir in derselben bedeutung noch eine andere form: *wõrge* (g. *wõrke*), deren hauptbedeutung jedoch eine andere ist: 'einfach aus Hede gedrehte Schnur, spec. die Schnur, welche in einer Garnsträhne die einfachen Fitzen trennt, die Garnfitze selbst'. Dieses wort ist augenscheinlich aus dem lettischen entlehnt: lett. *werkis* 'der Werg, — bei Seeleuten gebräuchlich', welches wie lit. *wèrkė* 1) 'ein böses Werk, Dieberei etc.', 2) 'die Heede, welche aus dem aufgedrehten Tauwerk gewonnen und zum Kalfatern von Schiffen benutzt wird' aus dem deutchsen entlehnt ist (KURSCHAT, Wörterb. d. lit. Spr.): mittelniederd. *werk* (siehe oben:) u. a. 'spec. — — Werg, Heede' und dessen nebenform *werg* 'fadenförmiger Abfall beim Hecheln des Flachses oder Hanfs' (LÜBBEN, Mittelniederd. Handwb., s. 574). Die hierin auftretende bedeutung des

[1] Dieses wort eignet sich übrigens gut als beispiel dafür, dass ein wort sowohl das material als verschiedene produkte daraus darstellen kann: fi. *liina* 'flachs, hanf'; 'leinwand', (*käsi-*) 'handtuch', (*pää-*) 'kopftuch', *rysän, merran liinat* 'das netz um den wenter, die reuse'; griech. *λίνον* 1) 'die Leinpflanze, der Lein, Flachs — —'; 2) 'alles was aus Flachs bereitet ist', a) 'Faden, Schnur — —'; b) 'das geflochtene Zuggarn od. Netz der Fischer und Vogelsteller'; c) '— — Leinwand, Linnen, insbes. Leintuch, leinenes Betttuch, Bettlaken; der Docht' (BENSELER wie oben).

netzmaterials ist offenbar sehr alt, vgl. holländisch *werk* 'das Werk, die Arbeit, — —, Handlung, das Buch, die Schrift, Mühe, Werg — — —', dän. *wærk* (*-et*) 'altes, aufgedrehtes Tauwerk — —, welches zum kalfatern u. dgl. benutzt wird'.

Kappale suomensukuisten kansain kalastus-historiaa.

Kirjottanut

U. T. Sirelius.

Heitämme seuraavassa silmäyksen muutamiin maassamme käytettäviin nuottalajeihin. Saarto- eli hakupyynti, jota niillä harjotetaan, on luonteeltaan aktiivinen, pyytäjän läsnäoloa vaativa ja sellaisena yleensä vanhimpiin kalastustapoihin kuuluva. Mitenkä pitkälle entisyyteen nyt tarkastettaviksemme ottamamme pyytimet meidät vievät, siitä koettelemme selkoa tehdä.

1. Kulle, kulkuus, kolkka, heitto, saarua, vata, sauvanuotta, ina.

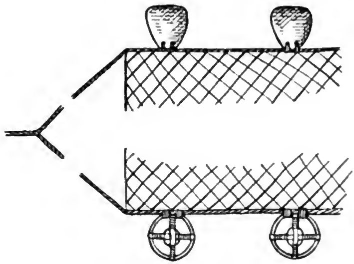
Näin nimitettyjä nuottakalastimia, joille kaikille yhteisenä ominaisuutena on povettomuus, käytetään eri osissa maatamme.

Pyyntiveden mukaan voidaan ne jakaa kahteen ryhmään: nuottiin, joita käytetään joissa ja nuottiin, joilla pääasiallisimmin pyydetään tyvenistä vesistä. Jälkimäisiä kutsuu kansa sisävesillä **vadaksi** tai **sauvanuotaksi** ja merenrannoilla **inaksi**, edellisiä taaskin, jotka me seuraavassa merkitsemme yleisellä nimellä ajoverkko, eri seuduin **kulteeksi, kulkuukseksi, heitoksi, saaruaksi, inaksi, vadaksi.** Esitämme ensiksi ajoverkot.

Oulujoella erotetaan kokoonpanon yksityiskohtiin nähden toisistaan **isokullet** eli **heitto** ja **koste-** eli **suvantokullet.**

Edellinen (kuv. 1), jota käytetään yksinomaan lohen pyyntiin, tehdään noin 20 s. pitkä ja siksi liinava, että apajapaikalla hyvin

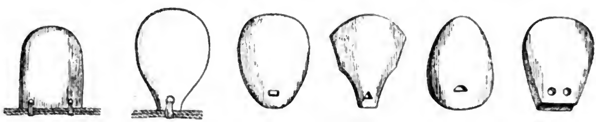
ulottuu pohjasta pintaan. Sen täytyy olla niin luja, että orteen ripustettuna kestää täysikasvuisen miehen vapaasti kiipeillä silmiä myöten, jotka siihen kudotaan sivuiltaan 4 ½ tuumaa isot. Painot ovat litteitä kiviä ja ympäröidään kuusisella tai katajaisella vanteella, ett'eivät mahtuisi pyydyksen harvoista silmistä läpi ja tämän

Kuv. 1. Oulujoki.

kautta sitä sotkisi. Kannattimet tehdään niinikään isot, ääriviivoiltaan jossakin määrin puikeat. Yläpaula pannaan sikavillanuorasta.

Koste- eli **suvantokulteen** pituus vaihtelee riippuen pyyntipaikasta 20—30 syleen. Liinavuuden määrää kuin edellä apajan sy-

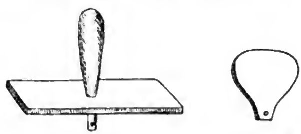
Kuv. 2. Kuv. 3. Kuv. 4. Kuv. 5. Kuv. 6. Kuv. 7.
Tornionjoki. Oulujoki. Pečora.

vyys. Silmät kudotaan sivuiltaan yli puolitoista tuumaa isot, kannattimet valmistetaan muotoa, kuv. 4—6, kuusesta, haavasta tai lepästä ja painoina käytetään joko levytuoheen ommeltuja tai nauhatuoheen kudottuja (**koppikives**) pikku kiviä. Yläpaula tehtiin ennen joko sikavilla- tai pajunkuorinuorasta, mutta nykyään — samaan tapaan kuin jo aikaisemmin alapaula — tavallisesta hamppunuorasta.

Tornionjoella erotetaan kokoonpanon yksityiskohtiin nähden toisistaan **kullet** ja **saarua** eli **pieni kullet**.

Edellinen on varsin iso pyydys. Toimitusmaanmittarit OSKAR TIGER ja U. L. GRAPE, jotka vuosina 1885 ja 1886 laativat selonteon kaikista Tornion- ja Muonionjoen kalastuksista ja patolaitoksista („Beskrifning öfver alla fisken och fiskebyggnader i Torneå och Muonio elfvar") huomasivat sen pituuden vaihtelevan 360—840 ja liinavunden 14—18 jalkaan. Silmät kudotaan sivuiltaan 3—4 $^1/_2$ tuumaa isot, ja yläpaulat valmistetaan joko rihmasta tai kuusen tai männyn juuresta; alapaulana pidetään ehkä tavallisimmin noin 14 mm paksua niininuoraa. Aikaisemmin tehtiin kannattimet muotoa, kuv. 2, mutta nyt muotoa, kuv. 3. Painoiksi pannaan samallaisia vannekiveksiä (**käyrä**) kuin Oulujoen heittoon (NORDQVIST, Fiskeritidskr. 1899, s. 120).

Saarua eli **pieni kullet** tehdään 10—24 syltä pitkä ja 4—12 jalkaa liinava. Silmät kudotaan sivuiltaan noin 4 $^1/_2$ tuumaa isot. Yläpaulaksi pannnaan männyn tai kuusen juuresta, mutta alapaulaksi hampusta tehty nuora. Edelliseen paulaan kiinnitetään kuvaksiksi keskelle koho muotoa, kuv. 9, ja toiseen päähän koho muotoa, kuv. 8. Painoina käytetään vannekiveksiä (**käyrä**).

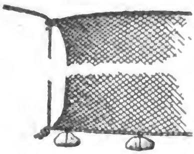
Kuv. 8. Kuv. 9.
Tornionjoki.

Kemijoella kantaa saarua nimeä **kulkuus**.

Povettomia ja niin ollen läheistä sukua esitetyille nuottalajeille ovat pyydykset, joilla kalat nostetaan Kemin- ja Tornionjoen karsinapatojen pesistä.[1] Niitä käytetään tarkoitukseensa kaksi: toinen, jota Tornionjoella kutsutaan **sauvoskulle** ja Keminjoella **alanen kulle**, sijotetaan pesän alaseinämälle, toisella jota Tornionjoella nimitetään **heitto** ja Keminjoella **päällinen kulle**, suoritetaan itse apaja vetämällä se pesän yläseinämältä alaseinämälle. Pyydykset täten vastakkain saatettuina nostetaan yhdessä ylös, jolloin kalat seuraavat mukana niiden välissä.

[1] Karsinapadoista kts. lähemmin tutkimustamme „Über die sperrfischerei bei den finn.-ugrischen völkern" (s. 253—268).

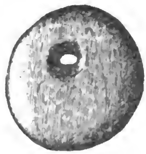
Käsityksen karsinakulteista antaa kuva 10. Kannattimia niissä ei käytetä ja painoina pidettiin ennen yleisesti luonnonkiviä, jotka

Kuv. 10.

Kuv. 11.

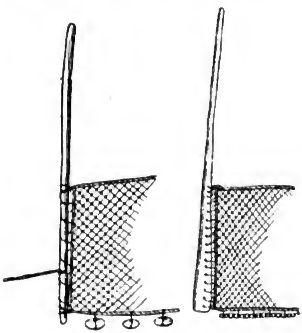

Kuv. 12.

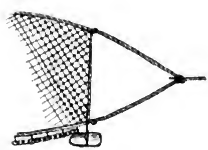
Tornionjoki.

n. s. kantomilla liitettiin alapaulaan $^1/_2$ kyynärän välimatkoille; myöhemmin on myös käytetty tehtaassa valmistettuja malmisia painoja (kuv. 11) ja reikäkiviä (kuv. 12).

Ina nimistä ajoverkkoa käytetään Kittilässä. Se tehdään noin 15 s. pitkä, varustetaan ylä- ja alapaulalla ja kudotaan niin tiheä, että 6 kertaa menee kortteliin. Siinä pidetään tietysti kannattimet ja painot.

Kuv. 13.

Kuv. 14.

Kyminjoki.

Vatoja käytetään Kyminjoella kovien virtojen ja koskien kosteisiin levähtämään asettuneiden siikojen pyyntiin. Niiden rakenne nähdään kuvista 13, 14. Ne tehdään noin 4 s. pitkät ja aina 6

kyynärään liinavat. Toiseen siuloista, jotka aina ovat keskustaa matalammat, kiinnitetään pitkä salko (**heittotanko**), toiseen vetonuora (**koirionuora**). Kannattimia ei käytetä ja painoiksi pannaan joko pitkulaisia luonnonkiviä (näistä on koiriopäässä oleva aina muita isompi) tai rautaketju (kuv. 14).

Kulteista saamme historiallisista lähteistä muutamia tietoja. Niin käy eräästä Kustaa Waasan kirjeestä v:lta 1526 selville, että Tornionjoesta kalasteltiin lohta näillä pyydyksillä, joita ruotsiksi nimitettiin **kolk**. V:n 1559 kalastusluettelossa ei samalta joelta lainkaan mainita muita lohen pyynnin välineitä kuin kulteita, josta tosiasiasta voi päättää, että ne Tornionjoella varmaankin ovat vanhin lohikalastin. Keminjoelta luetellaan kruunulle lähetetyissä tilikirjoissa v:lta 1558 useita paikkoja, joissa kalasteltiin **kulth**'eilla, ja Oulunjoellakin sanotaan samoissa lähteissä patojen yhteydessä pyydetyn **kolck**'eilla eli — kansan nimityksen mukaan — kulteilla. Myöskin Kyminjoen vadoista, **vada, vadu**, puhuvat monet Kustaa Vaasan aikaiset tilikirjat.

Kokemäenjoelta mainitaan asiakirjoissa usein **kolk**, **kolcke** — ensimäisen kerran jo v. 1347. Mutta 1700-luvun keskivaiheilla häviää tämä nimi kuulumattomiin. Että sillä Kokemäenjoellakin tarkotettiin povetonta nuottakalastinta, käy selville Brander'in hauskasta, v. 1751 ilmestyneestä tutkimuksesta „De regia piscatura Cumoënsi", jossa m. m. (s. 40) sanotaan: „Praeterea retejaculo, (**kolka**) piscari moris est. Hujus maculae 4. transversis digitis patent. Longitudo 15 ad 20 orgyarum, latitudo 5 vel 6. ulnarum est." Että kulteen suomalainen nimitys Kokemäenjoella oli **kolkka**, käy selville sitaatista. Edellisestä tiedämme kulletta Pohjanmaan joilla ruotsiksi mainitun **kolk, kolck**, joka seikka näyttäisi viittaavan siihen, että asianomaiset ruotsinkieliset hallitusmiehet olivat povettomaan nuottaan ensin tutustuneet etelässä Kokemäenjoella ja sitten pohjoisessa, Oulu- y. m. joilla maininneet sitä jo oppimallaan nimellä.[1]

Teemme nyt selkoa niistä eri tavoista, joilla maassamme povettomilla nuotilla pyydetään.

---

[1] Kts. **kolkka**'an nähden Saxén, Finska lånord i östsvenska dialekter, s. 150.

Isokullet potketaan kahdesta veneestä poikki väylän paikoissa sellaisissa kuin esim. Kolehmaisen, Lammin ja Pyterän „lammit" Oulujoen Niskakoskella ja kuljetetaan suoraan alavirtaan kaarella, joka muodostuu sen kautta, että kulteen hoitajat eli **verkkomiehet** sauvomalla auttavat kummankin veneen kovemmalla vauhdilla solumaan virran mukana, kuin tämä jaksaa kuljettaa kulteen keskiosaa. Kosken niskalle päästyä soudetaan veneet liki toisiaan; toinen soutajista pitää veneiden etunokat kiinni toisissaan ja toinen tarpoo porkalla sillä aikaa kun verkkomiehet lappavat kulteen veneisiin. Jos lohia on ollut kierroksessa, ovat ne kaikki tarttuneet verkon silmiin. Kalastus tapahtuu Oulujoella heinäkuusta aina talven tuloon ilta- ja aamuhämärissä.

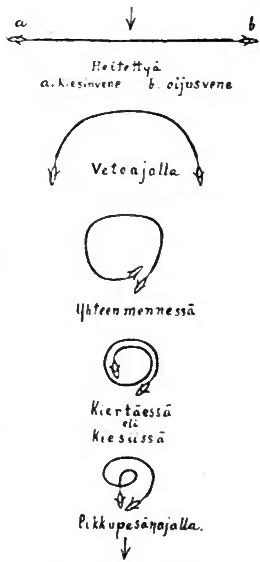
Samaan tapaan kuin juuri puheena olleella joella tapahtuu kullepyynti myös Tornionjoella. Sitä saadaan siellä harjottaa ainoastaan keväällä ja niinpä siihen asti, kunnes lohipadot ovat lyödyt.

Kostekulteilla suoritetaan kalastus, kuten nimestä jo voi arvata, **kosteissa** s. o. sellaisissa verraten tyvenissä paikoissa, jotka syntyvät jokeen joko keinotekoisien tai luonnonomaisten patojen, kuten esim. niemenkärkien alapuolelle. Niissä tavataan tavallista runsaammin kaloja, koska ne tarjoavat tervetulleita lepokohtia taisteluunsa virran kanssa väsyneille vedeneläjille.

Kostekulle potketaan yhdestä veneestä ja heitetään rannasta lähtien kaarelle myötävirtaan. Kun alasiula on saatettu rantaan, nostatetaan kulle molemmista päistään yhtaikaa. Pyynti kittiläisellä **inalla** suoritetaan muutoin samalla tavalla, mutta ennenkuin apaja tehdään, kuljetetaan pyydystä kappaleen matkaa alavirtaan myös rantasiulasta. Kymiläisellä **vadalla**, joka on vain 4 s. pitkä kalastin, suoritetaan pyynti pienissä kostepaikoissa siten, että nämä sillä äkkiä erotetaan muun joen yhteydestä ja siten ikäänkuin siivilöidään. Vadalla pyynti on siis verrattava kostekulle- ja inapyyntiin.

Suvantokulteen veto on joukon mutkikkaampi. Siihen tarvitaan kaksi venettä, joista toista kutsutaan **oijus-**, toista **kiesinveneeksi.** Kumpaankin sijottuu kaksi miestä. Kiesinveneeseen asettuvat tottuneimmat kalastajat, jotka eri toimiensa mukaan kantavat **kiesijän** eli **kiesinsoutajan** ja **verkko-** eli **porkkamiehen** nimiä. Oijusveneen miehistä kutsutaan toista **soutajaksi**, toista **sauvonmieheksi.** Kulle

pannaan ensin kiesinveneeseen alapaula perään päin. Joella sitten soudetaan veneet yhteen, ja ojusveneen verkkomies lappaa veneeseensä puolet kulletta s. o. **keskilautaan** asti. Kun on päästy apajan korvalle, erotetaan veneet toisistaan, ja verkko- ja sauvonmies rupeavat heittämään minkä kerkiävät kulletta veteen. Kiirettä pitävät myös soutajat. Kulle saatua suoraksi jokeen (kuv. 15) käännetään veneet, joita siihen asti oli soudettu vastakkaisiin suuntiin poikki virran, vähitellen myötävirtaan. Verkko- ja sauvonmies ottavat sauvomet ja alkavat hiljalleen lykätä veneitään; airokkaat soutavat varovasti, sillä koetetaan olla mikäli mahdollista kaloja säikyttämättä. Kun on päästy nostimelle, jossa on niin matala vesi, että verkot rupeavat laudustamaan, viheltää porkkamies merkiksi, että veneet ovat yhteen kuletettavat. Kiesinvenettä, joka aina pidetään oikealla puolen, alkaa kiesijä soutaa verkkokierroksen sisäpuolelle — vastaisen kullepuoliskon paulan vieritse — kuljettaen samalla omanpuolista kulteen päätä muassaan. Porkkamies alkaa tarpoa kierroksen sisään, jotta kalat säikähtyneinä hyökkäisivät kulteen seiniä vastaan ja tarttuisivat havakseen kiinni. Kun kiesijä on kierroksen sisässä soutanut täyden ympyrän, on hänen kuljettamastaan siulasta muodostunut kulteen ison kierroksen sisään toinen, pieni eli n. k. **pikkupesä**. Oijusvene on sillävälin seissyt melkein yhdessä kohti vain aika ajoittain kulkien vähäsen myötäpäivään (kiesinvene on kaiken aikaa kulkenut vastapäivään). Pikkupesän muodostuttua ru-

Kuv. 15. Oulujoki.
W. J. Snellman'in luonnoksen mukaan.

peavat verkko- ja sauvonmies lappaamaan kulteita minkä ehtivät. Tätä tehdessään ottavat he kiinni niin hyvin ylä- kuin alapaulasta. Hapaan laskoksessa ja kierteissä tulevat kalat varmasti ylös. Nostatettaessa pyörivät veneet päinvastaiseen suuntaan kuin äsken ja tulevat vihdoin entiseen asemaansa takaisin.

Kerrottua pyyntitapaa harjotetaan Oulunjoella ainakin paikoin (Vaala) ympäri vuoden — talvella ymmärrettävästi vain avovedellä ja suvisäällä. Paras ja varsinainen pyyntiaika on kuitenkin syksy. Illalla, hämärissä lähdetään kalaan, ja jos saalis on runsas, vedetään koko yö. Samoin kuin (tiheällä) kostekulteella saadaan suvantokulteellakin paraastaan siikaa, harjusta ja haukea. Että kerrottu kierrepyynti on aikaisemmin ollut käytännössä myös Tornionjoella, siihen viittaa seuraava BUREUS SUMLEN'in lause: „I Torne fiskia the medh Laxkolk fast annorlunda än någhor annor städz i Sverike eller finland, medh 150 famnar laxnät triggefall, medh 2 båtar 3 hion i hv. tera och ro medh kolken alt om kring, thet föraste the orka" (SAXÉN, Finska lånord, s. 151).

Saarua eli **kulkuus** potketaan yhdestä veneestä siten, että **saarualauta** jää äärimäiseksi selän ja vene rannan puolelle. Pyytäjiä on kaksi, joista toinen soutaa ja toinen perässä seisten pitelee saaruan 2 mtr. pitkää köyttä sekä sauvoo. Selkäpään annetaan kulkea hiukan edellä rantapäätä. Pyynti tapahtuu karien niskoilla 1 $^1/_2$ —3 kyynärää syvästä vedestä. Kun perämies köyden tai saarualaudan nyinnästä havaitsee lohen käyneen kiinni, lappaa hän pyydyksen vedestä veneesen. Saarualla kalastus alkaa elokuun loppupuolella ja jatkuu aina talven tuloon asti. Se suoritetaan säännöllisesti pimeän aikaan.

Samallainen kuin saarua- oli ennen **kolkka**-kalastus Kokemäenjoella. BRANDER sanoo siitä edellä mainitussa julkaisussaan (s. 40): „Usurpatur noctu, idque illa ratione, ut in alto ejiciatur, ita tamen, ut una ejus extremitas, funi cuidam alligata, in scapha a piscatore retineatur, altera vero a ligno quodam, cui alligata est, ne plane submergatur, sustentata, libere meet, atque situ transverso secundo feratur amni; adeoque qua partem rete aliquod, qua partem sagenam hoc piscandi instrumentum refert."

Siirrymme nyt Suomen ulkopuolelle katsellaksemme, missä löytäisimme vertauskohtia esittämillemme pyydyksille ja pyyntitavoille.

Pysähdymme ensiksi Lappiin.

Täällä käytetään kahta povetonta nuottalajia, joista toista kutsutaan **golda** ja toista **golgadak**. Edellisen rakenteesta meillä ei ole lähempiä tietoja, mutta jälkimäisen sanoo NORDQVIST (Kalast. leht. 1900, s. 37) olevan 18—25 mtr. pitkän ja 5—6 mtr. liinavan sekä varustetun yläpaulaltaan lauduksilla; alasyrjä jätetään paulottamatta sekä painottamatta, mutta toisessa päässä pidetään puuristi kuvaksena.

Golda'a käytetään padon (**oaces**) ohella, joka tehdään jokeen apajapaikan alapuolelle. Se vedetään myötävirtaan usein pitkät matkat padon luo, jolloin ne kalat. jotka ovat osuneet olemaan apajan niskan ja padon välillä, joutuvat **golda**'an ja tämän mukana maalle. Veto tapahtuu rannoilta pitäin; veneistä, jotka seuraavat pyydystä, valvotaan vain, että tämä kiinnitarttumatta lipuu virran mukana. Ennen vanhaan käytettiin tässä pyynnissä, jota kutsutaan **golddem**, kahta patoa, joista ylempi oli apajan niskalla ja kulki poikki joen, alempi apajan suussa ja jätti osan jokea sulkematta.[1]

Golgadak'illa suoritetaan kalastus aivan samalla tavalla kuin olemme edellä nähneet sen saarualla ja kolkalla tapahtuvan.

Suvantokulteella eli kiertämällä pyynti on, mikäli tiedämme, Suomen ja Venäjän Lapissa aivan tuntematon. Mutta Ruotsin Lapista, Arjepluogista, mainitsee sen LAESTADIUS „Journal"issaan (s. 314). Asianomaista pyydystä kutsuu hän ruotsiksi **kålknot**. Saman nimen (**kolk**) esittää H. VIDEGREN (Fiskerierna i Norrbottens län", s. 196, 200) Luleå joelta, mutta ei selitä, millainen sillä mer-

[1] Samantapaista kalastusta kuin vanha lappalainen **golddem** harjottivat ennen liettualaiset Memel joen suistolla. He sulkivat yhden tämän joen sivuhaaroista havasseinäisellä padolla (**takisza**) ja antoivat lohen kokoontua padon alapuolelle. Sitten heittivät he joen yli $^1/_2$—1 km. padon alapuolelle toisen hapaan ja kiinnittivät sen vaajojen varaan (**tinklas mettamaszis** tai **uzmettomage**). Vihdoin he ajoverkolla (**tinklas leidamassis**), joka oli yhtä liinava kuin joki oli syvä ja niin pitkä kuin joki leveä, vetivät kokoontuneet kalat alemmalle padolle, jolla apaja tehtiin. Ajoverkkoa kuljetettiin rannoilta pitäin, ja joella seurasi sitä muutama vene, kuten juuri näimme Lapissakin tapahtuvan.

kitty pyydys ja itse pyyntitapa on. Että edellinen kuitenkin lienee samallainen kuin **kulle** Tornionjoella, siihen viittaavat Tukholman kalastusmuseossa näkemämme vannekivekset, joista luettelossa sanottiin: „sänken till laxkolknot fran Edefors vid Lule elf". **Pulsnot** nimellä mainitsee Nils Gisler kierre- eli suvantokulteen tutkimuksessaan „Rön om Laxens natur och fiskande i de Norrländska Älfvarna" (S. V. A. Handl. 1751, s. 276). Lopuksi esiytyy sama pyydys- ja pyyntitapa myös Tanskassa nimellä **kringle-** tai **boilegarn**.[1] Kiertävää pyyntiä harjotettiin ainakin 1700-luvulla, kuten jälempänä saamme nähdä, myös Wetter järvellä Ruotsissa.

Tapa potkea ajoverkko rannasta ja nostattaa rantaan, jonka Oulujoella ja Kittilässä tapasimme, näyttää esiintyvän harvassa, mutta laajalti. Naapurimaissamme tapaamme sen, mikäli käyttämämme lähteet todistavat, Norjassa, jossa itse pyydyksen nimenä on **drifgarn**. Kuten meillä käytetään silläkin sen vetoon vain yhtä venettä (Loberg, Norges Fiskerier, s. 283).

Etempänä omilta rajoiltamme tapaamme saman pyyntitavan madjareissa. Ajoverkon tekevät he toista (ranta)-päätä kohti kapenevan, 80—200 mtr. pitkän ja siulatangoilla varustetun. Nimenä on sillä **öregháló**.

Vanhempina aikoina ovat varmasti myös Berezovin piirin ostjakit ja vogulit käyttäneet samaa pyyntitapaa ja niinpä aivan yhtäläisellä verkolla kuin madjarit. Yhdeltä puolen kertovat näet traditsionit Sosvalla, että paikkakunnan jokinuotta oli aikaisemmin ollut poveton, rantapäätänsä kohti kapeneva ja 10 s. pitkä; toiselta puolen tiedämme, että miltei koko tässä piirissä — niin vogulilaisella kuin ostjakkilaisellakin pohjalla — povea nimitetään venäläisellä lainasanalla **matńa** (матня = povi), joka selvästi viittaa tämän osan myöhäsyntyisyyteen.

Kymiläiselle **vadan** vedolle olemme tavanneet vertauskohdan vain Länsipohjan joilla. Gisler'in mukaan (S. V. A. H. 1751, s. 279) käytetään niillä **lill-not, ryckar-not, kålk** nimistä 8—20 s. pitkää nuottaa, jossa ainakin joskus on povi, kallioitten rantarotkoissa ja

[1] Neckelmann, Om Fiskeriet i Randers Fjord (s. 10, 28). Myös kirjeellinen tiedonanto prof. Arthur Feddersen'iltä. Tanskassa olivat **kringlegarn**'it ainakin jo 1600-luvulla käytännössä.

pienissä kosteissa („under forssar och hälle-skolor, i höljor och små lugn-vatten"). Eräässä kosteessa, joka oli 8 s. leveä, sanoo GISLER olleen itäpuolella lavan, jolle pantiin 8-sylinen nuotta, mikä heitettiin siten veteen, että se sulki kosteen suun jokea vastaan. Sitä vedettiin hiljaan, kunnes se nousi lakealle paadelle, jolla apaja tehtiin. Kriitillisimmällä hetkellä heitettiin kiviä kierrokseen, ettei lohille jäisi aikaa hakea epätasaisella pohjalla ulospääsyä paulan alitse.

Tapa kuljettaa ajoverkkoa kahden veneen välissä on tunnettu Norjassa, Vienanjoella, syrjäneissä ja madjareissa.

Vienanmereen ja Pohjoiseen jäämereen laskevilla joilla kalastetaan ajoverkoilla SCHULZ'in mukaan („Изслѣдованія о состояніи рыболовства въ Россіи", VII, s. 24) ainoastaan lohta. Pyyntiveteen nähden ovat ne varsin erillaista kokoa. Niinpä esim. Vienanjoella pyydetään ajoverkoilla, jotka ovat 150, 170, 200 ja vieläpä 300 syltä pitkiä ja joissa silmät ovat sivuiltaan 1 ⁷/₈ ja 2 verskaa isot. Muissa joissa ovat ne 100-syliset ja pienemmätkin. Liinavuudeltaan ne ovat 2 ½—3 s. tai 28—35 silmää paulojen väliä. — Yläpauloihin on sidottu kannattimia 1 ½ ja 2 sylen välimatkoille; alapaulaan taas painoja 7, 8 ja vieläpä 10 sylen päähän toisistaan. Kannattimet tehdään kuusesta. Ne ovat puikeita lautoja, pituudeltaan 5 ja leveydeltään 4 ½ verskaa (vrt. kuv. 7). Pyöreitä, reijällisiä tai tuoheen ommeltuja kiviä käytetään painoina. — Alapaulan molempiin päihin sidotaan sitä paitsi muutaman naulan painoinen kivi."

Kokiessa nostetaan ajoverkko Vienanjoella yhtaikaa molempiin veneisiin.

Syrjäänien maalta esittää MAKSIMOV („Годъ на сѣверѣ", s. 504) erään kalastustavan, joka ei liene muuksi ymmärrettävä kuin ajoverkolla pyynniksi. Hän kirjottaa: „kaksi kalastajaa soutaa alavirtaan erityisissä veneissään niin kaukana toisistaan kuin sallii verkon pituus. Tätä verkkoa, jossa ei ole povea, hoitavat he paulasta ja upottavat sen vedenalaisen osan sauvojen avulla, joita pitävät käsissään (väliin käyttävät painoja — kiviankkureja — kiveksiä). Soutavat tavallisesti myötävirtaan: ensimäinen vastaan osuva kala törmää verkkoon ja nykäsee sauvoja. Varovaisesti kalastajat soutavat yhteen ja nostavat verkon."

Madjarit tekevät ajoverkkonsa, jota he kutsuvat **pirittyháló**'ksi

keskeä siuloja joukon leveämmän ja noin 90 mtr. pitkän sekä 12 (24) mtr. liinavan. Nostattaminen tapahtuu heillä samaan tapaan kuin Vienanjoellakin.

Enin levinnyt on pyyntitapa, jota meillä käytetään saarualla, kulkuuksella eli kolkalla kalastaessa.

Edellisestä jo tiedämme sen olevan juuri sen pyyntitavan, jota **golgadak**'illa pyytäessä käytetään Lapissa. Loberg esittää jo mainitussa teoksessaan **drivgarn**'illa väliin kalastettavan samalla tapaa Norjassa, ja Lloyd'in kertomuksista „Anteckningar under ett tjuguårigt vistande i Skandinavien" saamme tietää, että tapa on tunnettu Etelä-Ruotsissakin, jossa itse ajoverkkoa kutsutaan samoin kuin Norjassa nimellä **drefgarn** (s. 79).

Maamme rajojen itäpuolella lienee tapa varsin tavallinen Venäjän pohjoisosissa. Niin tiedämme sen olevan vallalla Olhovan-

Kuv. 16. Pečora. Schulz'in mukaan.

joella (Danilevskij, Изслѣд. о сост. рыб. IX, s. 136), monilla Vienanmereen laskevilla joilla, Pečoralla (Schulz, Изслѣд. о сост. рыб. VII, s. 25) ja Obin suistolla (Varpachovskij, „Рыбол. въ бассейнѣ рѣкй Оби", s. 65). Ensiksi mainitulla virralla tehdään ajoverkko noin 20 s. pitkä ja ainoastaan arssinan liinava. Kannattimiksi pannaan yläpaulaan tuohikäpryjä ja kuvaksena pidetään pientä tynnyriä. Pečoralainen ajoverkko nähdään kaikkine varustuksineen kuvasta 16. Kuvaksena on siinä puuristi. Obin suistolla kudotaan verkko noin 36 arss. pitkä ja 5 arss. liinava ja kannattimiksi pannaan siihen pitkän puikeita lauduksia sekä kuvakseksi silitetty seipään pätkä. Saadaan yksinomaan muksunia (coregonus muksun Pall.).

Puheena oleva tapa pitää kuvasta ajoverkon toisessa päässä

tavataan laajemmaltakin. Niin käytetään sitä vielä Irtyš ja Tobol joilla (Varpachovskij, Рыболовство, s. 66), Tobolskin tatareissa (Матеріалы для изуч. эконом. быта госуд. кресть. и инородцевъ западной Сибири, XII. s. 269), Ural, Wolga, Kura (Изслѣд. о сост. рыб. III, s. 49; Рисунк. Касп. рыб. A. III. b. 2, 7—9) ja Terek joilla (Kuznecov, Терскіе рыб. промыслы, s. 68) sekä Tonavan suistossa (Изслѣд. VIII, s. 306). Europan puolisella Venäjällä on kuvaksena pikku tynnyri paitsi Terek joella, jossa sinä pidetään kurpitsia.

Huomattavaa on, että tapa käyttää ajoverkon toisessa päässä kuvasta on tavallaan myös madjareissa. Ruvetessaan potkemaan eivät he näet jätä verkon toisen siulan köyttä toiseen veneeseen, kuten yleensä on tapa kahta venettä käyttäessä, vaan heittävät sen tynnörimäisellä kuvaksella varustettuna veteen. Vasta sitten kun ajoverkon kuljetus tai nostattaminen alkaa, ottaa toinen venekunta kuvaksen joesta ylös.

Lopuksi huomautettakoon, että ajoverkot ovat laajalti levinneitä kalastimia myös Aasian puolella. Niinpä käytetään niitä, mikäli tiedämme, myös Indiassa (Day, Ind. fish a. fishing, s. 47), Jeniseillä (Tretjakov, Турух. край, s. 256) ja Amurilla (Nordman, Giljaken, s. 228).

Mihin tuloksiin vie nyt meidät toimittamamme vertailu?

Ajoverkkoja tavataan, kuten olemme nähneet, monissa kansallisuuksissa ja monissa maissa; voisimmepa suuresti katsoen sanoa niiden olevan levinneitä aina Norjan joilta Amurin rannoille saakka.

Mitä erittäin suomalaisiin kansoihin tulee, tavataan ajoverkkoja kaikissa niissä, jotka sanottavammassa määrässä harjottavat kalastusta s. o. suomalaisissa, lappalaisissa, syrjäneissä (näiden käyttämä on varmaan myös edellä esitetty pečoralainen ajoverkko), voguleissa, ostjakeissa ja madjareissa. Jo tämä tosiasia on omiaan tekemään luultavaksi, että ajoverkot ovat suomalaisissa kansoissa ikivanhaa alkuperää, suomalais-ugrilaista juurta. Katsokaamme kumminkin, ennenkuin johtopäätöksen teemme, mitenkä yhteenkäypiä ne muodot ovat, joita sanotuissa kansoissa käytetään tai on käytetty.

Mitä itse hapaaseen tulee, ovat ne povettomat nuotat, joita Länsi- ja Pohjois-Suomessa, Lapissa, syrjäneissä sekä Obin suulla ostjakeissa

tavataan, kaikki tasaleveät ja niin ollen pääosaansa nähden samaa tyyppiä. Madjareissa sekä Berezovin piirin ostjakeissa ja voguleissa ovat ne sen sijaan muodostuneet pyyntiveden pohjan mukaan ollen niissä tapauksissa, missä ne vedetään rantaan, tämän puolista siulaansa kohti kapenevat ja niissä tapauksissa, joissa niitä kuljetetaan keskiuomaa alas (Unkari) keskeä siuloja leveämmät. Jälkimäistä muotoa ovat myöskin Kymin joen vadat, jotka ovat sovelletut pyyntiin yksinomaan pienistä kosteista. Niiden s. o. kymiläisten isolerattu asema, niillä kun ei ole vertauskohtia suomalaisella pohjalla missään, tekee kuitenkin vaikeaksi päättää, että ne ollenkaan ovat suoranaisessa suhteessa muihin s. o. isommissa vesissä käytettyihin ajoverkkoihin.

Mitä toisarvoisiin osiin tulee, ovat suomensukuisten kansain ajoverkot enemmän toisistaan eroavia kuin pääosaansa nähden. Kuitenkin ovat laudukset (kuv. 2—7) ja tuoheen käärityt kivipainot melkoisesti levinneet; edellisiä tavataan näet Suomessa (Oulu- ja Tornionjoella), Lapissa, Vienanmereen laskevilla joilla, Pečoralla sekä ostjakeissa ja voguleissa, jälkimäisiä muutoin samoilla seuduilla paitsi ehkä ei Lapissa. Hauska on konstaterata, että sitä laudusmuotoa (kuv. 2), joka muistopuheiden mukaan Tornionjoella on vanhin, huomattavasti lähenee syrjäniläinen muoto (kuv. 7); laudus, kuv. 3 johtaa puhtaasti puikeaan muotoon, kuv. 4. Laudus, kuv. 5, on taas ymmärrettävästi muovaeltu muodon, kuv. 3 pohjalla. Mitä kuvakseen tulee, käytetään tai käytettiin sitä yksinkertaisimmassa muodossaan s. o. seipään pätkänä tai muuna sellaisena Kokemäenjoella Suomessa, Obin suulla Siperiassa sekä Tatareilla Tobolskin tienoilla. Tynnörin muotoon tehty kuvas, joka on niin tavallinen eri osissa Venäjää, on varmaan venäläistä alkuperää.

Sanotulla olemme koettaneet osottaa, että niiden ajoverkkojen välillä, joita suomensukuisissa kansoissa käytetään, ei ole — semminkään kun ne jo itsessään ovat varsin yksinkertaista rakennetta — ylipääsemättömiä eroavaisuuksia. Tämä seikka puolestaan yhdessä sen tosiasian kanssa, että puheenalainen nuotta tavataan yhdeltä puolen varsin laajalti levinneenä ja toiselta puolen kaikissa niissä suomalais-ugrilaisissa kansoissa, jotka sanottavassa määrässä kalastusta harjottavat, viittaa yhä enemmän siihen — mitä jo äsken sanoimme — että ajoverkko arvattavasti on ollut jo näiden kansojen yhteiskodissa

tunnettu. Lisätodistuksen tälle väitteellemme saamme itse pyytimen nimestä, joka on suomalais-ugrilaista alkuperää (SETÄLÄ, FUF. V): suom. **kulle** | lp. **golda, golddaga**; verbi **golddet** 'in rete transverso flumine extensum pisces propellere' | syrj. **koltym, költym** 'zugnetz, beutelnetz'; **koltny, költny** 'fische fangen, fischen (mit dem zugnetz)' | votj. **kalt-** 'mit dem zugnetz fischen'; **kalton** 'zugnetz' | vog. **xult-** 'zugnetz ziehen'; **xultné-pon** 'zugnetz' (koldan, kts. kuv. 24) | ostj. **kolttä-pon** (Surg). **xultti-pon** (Berez), **xute-pon** (Irtyš), **xultapun** 'kleines zugnetz, koldan' (kuv. 24).

Ostjakkilaisissa ja vogulilaisissa nimissä, jotka ovat liittosyntyisiä, tarkottaa nähtävästi edellinen osa, joka on pantava yhteen **kulle** y. m. kanssa, alkuperäistä ajoverkkoa ja jälkimäinen osa **pon, pun** sen nykyistä muotoa eli havaspussia. Ostj. **kolltä-pon** olisi siis sanasta sanaan suomeksi käännettynä kulle- eli ajoverkko-pussi. Erästä toista pussimaista pyydystä, jota käytetään **vuoče-pāt** nimisessä padossa, kutsutaan Salymin ostjakeissa **vuoče-pon**.

Että jo niin varhain kuin suomalais-ugrilaisena yhteisaikana hapaan valmistus voi olla keksitty, on muinaislöytöjen todistusten mukaan varsin uskottavaa. Niin on Schweitzin n. s. paalurakennusten sijoja tutkittaessa tavattu hapaan kappaleita neolitisen kivikauden ajalta (RAU, Prehistoric Fishing. s. 57). Venäjällä taaskin Vladimirin kuvernementissa Wolosovan luona on eräältä kivikautiselta asuinsijalta löydetty savikappale, johon oli painunut hienoa tekoa olleen havaksen jälki (KRAUSE, Vorgesch. Fischereigeräte, Zeitschr. f. Fischer. XI, s. 238). Alussa ei tätä ymmärrettävästi tehty kehrätystä rihmasta, vaan erillaisista karkeammista aineksista, kuten juurista, tuohesta, pajunkuoresta, nahkaliuskoista, suonista y. m. Suomalaisten kansain sukulaiset samojedit valmistavat Jäämeren rannoilla vielä tänäkin päivänä nuottansa osaksi pajunkuoresta. Samaa ainesta ovat aikaisemmin käyttäneet heidän naapurinsa Obdorskin ostjakit.

Mutta mitä viittauksia antavat meille eri ajoverkkomuodot ja pyyntitavat kehityksen kulkuun nähden itse ajoverkkokalastuksessa?

Tiedämme edellisestä Lapissa vedettävän **golda'a** molemmilta joen rannoilta pitäin myötävirtaan. Tapa tämä, joka aikaisemmin on ollut käytännössä myös liettualaisilla Memelin rannoilla, on ikivanha. Se ei ole alkujaan pyytimeksi vaatinut edes hapaasta

tehtyä nuottaa, vaan tultiin varhaisimpina aikoina ja niinpä pienistä ojista pyytäessä toimeen lehdeksistä tehdyillä ajopyytimillä. Somerolla meidän maassamme käy kertomus siitä, mitenkä siellä muutama vuosikymmen sitten pienistä ojista keväisin kutuaikaan pyydettiin nuotalla, joka oli kokoon pantu kahdesta tiheälatvaisesta **koivunnäreestä** sitomalla näiden huiput yhteen; pyytäjät, kaksi henkeä, kulkivat kumpikin omaa puoltansa ojaa ja laahasivat kalastinta puoleisestaan latvuksen tyvestä. Hyvä oli tietysti tällaisissa tapauksissa, jos oja oli jonkun matkan päässä suljettu padolla, jota vastaan nuotta voitiin vetää ja joka esti kalat etemmäs karkkoamasta. Sellaista patoa käytetään, kuten edellisestä tiedämme, teknillisesti jo pitkälle kehittyneellä lappalaisella **golda**'lla pyytäessä. Vielä edullisemmaksi kävi pyynti, kun joki kalan nousuaikaan suljettiin padolla sekä apajan niskasta että suusta, ja jälkimäiseen paikkaan jätettiin vain aukko, jonka kautta kalat pääsivät kokoontumaan aitausten välille. Vanha lappalainen **golddem**-pyynti suoritettiin juuri tällaisista aitauksista.

Leveistä joista ja niinpä syvältä pyytäessä ei enään — semminkään kalastuksen aikaisemmilla asteilla — käynyt päinsä laatia rannasta toiseen ulottuvia ajoverkkoja ja niin oli koetteleminen pyynti suorittaa joen leveyttä lyhemmillä verkoilla ja niillä tietysti ruuhista käsin. Edellisessä olemme oppineet tuntemaan syrjäniläisen selkävedellä käytettävän ajoverkon, jonka siulat ovat ohjaustangoilla varustetut. Se kömpelyys, mikä näytäikse siinä, että sitä on ollut salkojen avulla kuljettaminen, pakottaa meidät päättämään sen muitten, mukavammin veneistä ohjattavien ajoverkkojen prototyypiksi. Paremmin saatiin jo verkon veto käymään, kun siulatangot taitettiin lyhemmiksi, alapaulan päihin (siulatankojen tyviin) kiinnitettiin painot ja siuloihin vetoköydet s. o. varustauduttiin tavalla, joka vielä on havaittavissa madjarilaisissa ajoverkoissa. Vähitellen tekivät siulaköydet eli sorasimet siulatangot kokonaan tarpeettomiksi, joka nähdään m. m. siitä, että ne puuttuvat ajoverkoista kautta koko Skandinavian, Suomen ja Pohjois-Venäjän (puheena ollutta syrjääniläistä muotoa lukuun ottamatta). Kun kalastin näin oli tarpeelliseen määrään kehitetty, voitiin aina pyyntiveden mukaan ja miten muutoin halutti ajoverkolla apaja tehdä joko rannalle, jonka tavan tiedämme vielä olevan Suomessa, Norjassa, ostjakkilais-vogulilaisella alalla ja madjarien maassa käytän-

nössä ja joka siis suomensukuisten kansain pohjalla mahtaa olla kovin vanha tai joella, jossa se tehtiin jo syrjäneissä säilyneellä veneellä kuljetettavien ajoverkkojen alkumuodolla. Jälkimäisessä tapauksessa ei ollut kahden venekunnan käyttäminen välttämätöntä, ja niin keksittiin toista siulaa kuljettavan veneen sijaan panna iso kuvas. Että tämäkin tapa jo kauvan on ollut käytännössä, näkyy siitä, että se paitse meillä tavataan myös lappalaisissa ja syrjäneissä (Pečoralla); ovatpa myös nimitykset suom. **kulkuus** (myös **kulku** l. **kulkuverkko**) ja lpN. **golgadak**, jotka merkitsevät aivan samallaista pyydystä, yhteistä alkuperää[1] (SETÄLÄ, FUF. V). Ostjakeissa tapa on tunnettu vain Obin suistolla, josta seikasta voinee päättää, että se on myöhemmin ehkä syrjäneistä sinne saapunut. Myöhätuloisena suomalaisille on meidän pitäminen tapaa tehdä keskellä jokea apajoidessa kalojen varmemmaksi vangitsemiseksi verkon toisella päällä kierroksia (kuv. 15). Suomensukuisissa kansoissa tavataan se näet vain Peräpohjan suomalaisissa ja Ruotsin lappalaisissa. Siihen nähden, että se Ruotsissa on leviunyt ja tavataanpa Tanskassakin asti, täytyy meidän pitää sitä suomalaisissa ja lappalaisissa skandinavilaisena lainana.

Tyvenessä vedessä käytettäviä povettomia nuottia kutsutaan, kuten edellisestä tiedämme, **vadaksi, sauvanuotaksi** ja **inaksi**. Näistä on kaksi edellistä pikkuvesien ja jälkimäinen meripyydys.

Sisävesien pyydyksenä on poveton nuotta käytännössä ainoastaan maamme eteläosissa: **vata** nimisenä tunnemme sen Loimaalta, Somerolta, Porneesista ja Askulasta, **sauvanuotta** nimisenä Virolahdelta, Vehkalahdelta ja Sippolasta. Kutsumme sitä seuraavassa aina vadaksi. Se tehdään 3—10 syltä pitkästä ja 2—3 kyynärää liinavasta hapaasta,[2] joka varustetaan ylä- ja alapaulalla sekä siulasauvoilla. Tiheyteensä nähden kudotaan se tavallisesti samallaiseksi kuin salakkaverkko. Kannattimiksi pannaan kolmekulmaisia tai kaiteisia lavuksia ja painoiksi useinkin kankaaseen ommeltuja pikku kiviä.

[1] Merkitseekö mahdollisesti syrj. **kulöm** 'netz, setznetz, beutelnetz', joka ehkä kuuluu yhteen suom. **kulkuus** ja lpN. **golgadak** kanssa, myös ajoverkkoa, ei ole tunnettu.

[2] Paikoin käytetään vadan keskessä myös pientä povea.

Lämpimän sään aikana suorittaa vatakalastuksen kaksi henkeä, joista toinen hoitaa pyydintä toisesta, toinen toisesta siulasauvasta. Sitä kuljetetaan vedessä kahlaamalla pitkin matalia rantoja ja havaittaessa siihen menneen kaloja, käännetään sen selkäpuolinen siula maata kohti, jonka jälkeen apaja tehdään rannassa. Kylmän veden aikaan tarvitaan pyyntiin kolme henkä, jotka kaikki kulkevat kuivilla: yksi vetää ulkosiulaan kiinnitetystä nuorasta, toinen pitää samaa siulaa pitkällä tangolla ulkona rannasta ja kolmas kuljettaa sorasimista maasiulaa. Jotta ulkosiulan tangon pää ei tarttuisi pohjaan kiinni, varustetaan se väliin suksen tapaisella **tallalla** eli **jalaksella.**

Ina on pyydys, joka tavataan vain maamme länsirannikolla. Suomenkielisissä seuduissa tiedämme sen olevan käytännössä Eurajoella ja Uudenkaupungin tienoilla [1]. Edellisellä paikkakunnalla tehdään se (**klott'ina**) mannerrannoilla pyyntiä varten noin 60 s. s. pitkä ja 4 kyyn. liinava sekä varustetaan painoilla ja kohoilla. Toiseen siulaan kiinnitetään 5 kyyn. pitkä salko, **klotinkanki**, jonka tyvipäähän köytetään painoksi **klotti**. Pyyntiin lähtiessä heitetään siulasalko rantaan pystyyn ja veneestä potketaan ina renkaan muotoon, s. o. pyydin veteen saatua saavutaan takaisin siulasalon luo. Tähän pysäytetään nyt vene ja yhden miehen tarpoessa sarvipäisellä porkalla, **pronkalla**, jotta kalat eivät uskaltaisi veneen alitse pyrkiä tiehensä, nostattavat toiset inan veneeseen.

Uudenkaupungin tienoilla käytetään inan vetoon kahta venettä, **inapaatteja.** Pyydys, joka on puoleksi lapettu kumpaankin, potketaan lähtien määrätystä pisteestä rannan edustalta noin 90° kulmaan, kulman sivut rantaa kohti. Kun ina on saatu veteen, soudetaan veneet liki maata yhteen, ja nostattaminen alkaa, sekin molemmista veneistä pitäin. Sitä suorittaessa tarvotaan sarvipäisillä porkilla samaan tapaan kuin Eurajoella. Pyynti luonnistaa parhaiten jälkeen Mikkelin pilvisinä, sateisina tai sumuisina öinä.

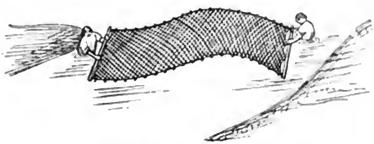
[1] Simojoen latvoilla käytetään ina nimistä nuottaa, jossa nykyään on keskessä pieni povi. Päättäen siitä, että pyynti sillä suoritetaan samaan tapaan kuin meri-inalla, on se varmaan aikaisemmin sielläkin ollut poveton s. o. todellinen ina. Paikoitellen on Pohjanlahden rannoillakin inassa pitkät ajat käytetty povea (Ahvena, Raippaluoto).

Samaan tapaan kuin Uudenkaupungin tienoilla tapahtunee inapyynti Eurajoella ulkokarien rannoilla. Niillä käytetään näet n. s. **kahden paatin inaa,** joka tehdään noin 30 s. pitkä ja 10 kyyn. liinava.

Ina mainitaan muutaman kerran 1500-luvulla Porinkartanon tilikirjoissa. Yhdessä tapauksessa kirjotetaan sen nimi niissä „inor" (pl.) (Val. ark. 2100, l. 12), toisessa tapauksessa „Ina nootth" (Val. ark. 2393, l. 86).

Siirrymme nyt hakemaan vertauskohtia maamme tyvenissä vesissä käytettäville povettomille nuotille.

Vata tavataan, mikäli tiedämme, Ruotsissa, Preussissä ja Venäjällä. Ensiksi mainitussa maassa tunnetaan se nimellä **vada** ja käytetään sitä siellä matalassa vedessä, etenkin veden keväällä noustessa niityille ja alaville maille (S. T. S., Den svenske fiskaren, s. 145). Lähteemme mainitsee siinä käytettävän povea. Preussissä on vata tunnettu niin hyvin maan saksalaisille kuin slaavilaisillekin asukkaille. Edelliset kutsuvat sitä **kleppe, klippe, wattre, badnetz, randnetz,** jälkimäiset **wate, brodnia, woadtka.** Se tehdään 6—10 tai 20—50 m. pitkä ja varustetaan väliin povella, väliin jätetään povetta. Pyynti suoritetaan useimmiten siten, että kalastajat kahlaten kuljettavat vataa (BENECKE, Fische, Fischerei und Fischzucht in Ost- und Westpreussen, s. 352, 366). Venäjällä on tämä varsin tavallinen pyydin ja tunnetaan nimellä **brodec** (бродецъ), **brodnik** (бродникъ), **bredeń** (бредень) ja **volokuša** (волокуша). Se varustetaan sielläkin väliin povella, mutta toisin erin, jos se tehdään pieni, voidaan jättää painoitta ja kannattimittakin. Osotteeksi siitä, että pyynti siellä suoritetaan samaan

Kuva 17, Kaakkois-Venäjä. SCHULZ'in mukaan,

tapaan kuin meilläkin, otamme tähän kuvan 17, joka esittää vatakalastusta Kaspianmeren tienoilla (SABANĚEV, Рыбы Россіи, I. s. 354;

Schulz, Изслѣд. о. сост. рыб. IV, s. 33; Voronov, Вѣст. рыб. 1896, koskee Novgorodin ja Tverin kuvern.; Geineman, Вѣст. рыб. 1900, koskee Pskovin kuvern). Vielä on meidän manitseminen, että vata tavataan myöskin syrjäneissä ja niinpä **költyn** (кöлтынь) nimisenä. Kertojamme, eräs syrjääni Mitjušev kutsuu sitä venäjäksi nimellä bredeń, josta voinee päättää, että sillä pyydetään samaan tapaan kuin muuallakin Venäjällä. Sen havas tehdään ainakin nykyään hyvin harvan palttinan tapainen kangaspuissa ja varustetaan yläpaulaltaan tuohikäpryillä ja alapaulaltaan kiveksillä (kts. myös „Jagd und Fischfang der Syrjänen im Gouv. Wologda", Arch. f. wissensch. Kunde v. Russland. XI, s. 43, jossa se esitetään tarvontaverkkona).

Mitä on nyt vadan alkuperästä Suomessa sanominen?

Se ei nähtävästi ole milloinkaan ollut koko suomenkansan omaisuutena päättäen siitä, että se tavataan vain maamme eteläosissa. Tämä sen asema, toisin sanoen, sen leveneminen Etelä-Suomen ruotsalaisen asutuksen rajamailla viittaa siihen, että se mahdollisesti on ruotsalaisten kautta suomalaisiin kotiutunut. Samaan suuntaan puhuu myös yhdeltä puolen se seikka, ettei sitä, mikäli aineksistamme käy näkyviin, tavata Inkerin rajamailla, s. o. maamme kaakkoiskulmalla, toiselta puolen se, että itse **vata**[1] nimi on ruotsista lainattu (uusm. **vada** etc., Saxén, Finska lånord, s. 237). Ruotsalaisten kautta ovat suomalaiset kaiketi myös oppineet Kyminjoessa harjotettavan kostevata-pyynnin. Sitä osottaa niin hyvin se, että samantapaista vataa ei muualla Suomessa tavata, kuin sekin, että pyytimen nimi on **vata**. Kuten tiedetään on Kyminjoen suisto jo Birger Jarlin ajoista ruotsalaisten asuma (Hackman, Die älte Eisenzeit in Finnland, s. 313).

Syrjäniläistä vataa **kölyn** käytetään myöskin tarvontapyytimenä, jonka tähden sillä ehkä on omat kansalliset traditsioninsa

---

[1] Niillä seiduin, joissa vataa kutsutaan **sauvanuotaksi** s. o. Vehkalahdella, Virolahdella ja Sippolassa, saattaa se mahdollisesti olla myöhäaikainen venäläinen laina. Kerrotaan näet ensiksi mainitulla paikkakunnalla Haminaan sijotettujen venäl. sotilaitten sillä pyydystelleen ja kansan ehkä heidän kauttaan oppineen sen käytännön. Uudelle, oudolle pyydykselle olisi silloin annettu nimi niiden sauvojen mukaan, jotka oli kiinnitetty sen siuloihin. **Sauvanuottaa** ei Vehkalahdella ole enään 30—40 vuoteen käytetty.

eikä liene opittu venäläisiltä, joilla vata, kuten edellisestä tiedämme, on yleinen pyydin. Syrjäniläisen vadan kansalliseen alkuperään viittaa myös itse nimi, joka on suomalais-ugrilaista alkuperää. Edellä olemme tulleet siihen johtopäätökseen, että ajoverkot nähtävästi olivat käytännössä jo suomalaisten kansain yhteiskodissa. Tähän nähden on varsin luultavaa, että **kölyn** nimellä on merkitty myös ajoverkkoa, joka mahdollisesti vieläkin on asianlaita, vaikkemme sitä tiedä.

Otamme nyt puheeksi inan.

Tiedämme jo edellisestä, että pyydin tavataan maassamme vain Pohjanlahden rannoilla. Tähän nähden on hauska havaita, että myös sen vertauskohdat ovat lännestä haettavat. Ruotsinkielisellä pohjalla omassa maassamme ovat inat käytännössä ainakin Ahvenassa ja Raippaluodolla. Jälkimäisellä seudulla ne kantavat nimeä **enare** tai **simpo** ja tehdään kolmesta havaksesta noin 300 kyyn. pitkät, 11—12 kyyn. liinavat ja niin tiheät, että 36—38 kertaa menee kyynärään. Niiden toiseen siulaan kiinnitetään 4 kyyn. pitkä tanko, **geinen**, jonka kautta sama siula tulee noin 3 kyyn. pyydyksen varsinaista korkeutta matalammaksi. Tähän päähän tehdään myös tangon viereen povi, jota kutsutaan **pära**.[1] Päättäen nimestä, joka on suomalainen lainasana (**perä** = povi), on kuitenkin povi **enare**'ssa myöhäsyntyinen osa.

Apajoimaan ruvetessa sidotaan raippaluotolaisen inan toiseen päähän, siulatangon tyveen, ankkurikivi, joka pitää tangon pystyssä. Pyytäjiä on kolme, jotka kaikki sijottuvat yhteen veneeseen: yksi soutaa ja toiset kaksi hoitavat potkiessa ja nostattaessa kukin paulaansa. Ina heitetään ympyrän muotoon. Lappamaan ruvetessa pannaan siulatanko veneen laitaan kiinni edellisessä olevalla vitsavaululla. Etteivät kalat pääsisi puikahtamaan apajasta ulos sen aukon kautta, joka syntyy povisiulan ja nostettavan hapaan väliin, tarpoo toinen lappajista samalla kohti.

[1] **Kierre** nimisiä nuottia, joissa on povi toisen siulan vieressä ja joilla pyynti suoritetaan samaan tapaan kuin raippaluotolaisella **enare**'lla, käytetään Laatokalla, Inkerissä ja Aunuksessa ja käytettiin aikaisemmin myös monissa paikoin sisämaassa, kuten esim. Rääkkylässä ja Keuruulla. Jätämme niihin tässä tilan puutteen takia lähemmin koskematta.

Ina on myös Ruotsissa käytännössä. Daniel Tiselius, joka v. 1723 julkaisi tutkimuksensa „Beskrifning öfver den stora Swea och Giötha Siön Wätter", sanoo (s. 119) tällä järvellä harjotettavan kalastusta **strö-not** eli **ströö** nimisellä povettomalla nuotalla, jonka toisessa siulassa pidetään vetoköysi sekä melkoisen iso, mukavasti laahautuva kivi alapaulassa. Pyydettäessä potketaan vastainen siula, johon on kiinnitetty ankkurikivi, liki rantaa. „Sitten soudetaan tekemällä melkoinen kierros kevyempi siula maanrajaan ja tarvotaan; laitetaan niin, että verkon kevyt siula aina voi olla liki veneen perää ja tarpojaa, kunnes tullaan verkkopesälle; sitten kuljetetaan likeltä tämän sisäpuolista seinää samaa kevyttä siulaa ja vedetään verkko simpukan eli helix'in muotoon, kunnes sisäpuolinen rengas tulee kuin pieneksi ammeeksi (vrt. suvantokulteen vetoon, kuv. 15). Siihen lyödään tarpomella 3 à 4 kertaa ja otetaan sitten kiireellä ylös kevyt siula pienine kivineen tai painoineen, ja lapetaan verkko veneeseen ylä- ja alapaulasta antaen veneen pyöriä ympäri sikäli kuin nostatetaan". Puheena olevista nuotista, joilla m. m. pyydetään nieriäistä, ovat suuremmat 30—40 s. pitkät ja 3 à 4 s. liinavat, pienemmät joukon lyhemmät ja vain 1 tai 1 $^1/_2$ s. liinavat.

Strö-not'illa suoritetaan siis pyynti huomattavassa määrin samaan tapaan kuin eurajokelaisella ja raippaluotolaisella inalla sekä miltei aivan samaan tapaan kuin suvantokulteella. Mutta Ruotsissa tunnetaan eräs toinen pyyntitapa, joka on yhtäläinen kuin se, jota käytetään inaa vedettäessä Uudenkaupungin tienoilla. Sen esittää I. G. Gyllenborg v. 1770 julkaisemassaan tutkimuksessa „Insjöfisket i Svea Riket". Asianomaisen nuotan nimen hän sanoo olevan **stötnot** ja kertoo sen väliin varustettavan povella.

Olemme siis nähneet, että suomalaiset käyttävät inaa vain maansa länsiosissa ja että samalta ilmansuunnalta s. o. Ahvenasta, Pohjanmaan ruotsinkielisestä rannikkoasutuksesta ja itse Ruotsista ovat sille vertauskohdatkin olleet haettavat. Voimme siksi varmuudella päättää, että ina ja inapyynti on ruotsalaisten kautta maahamme tullut. Samaan suuntaan puhuu itse nimi **ina,** joka on skandinavilainen lainasana (murt. **ina, ena;** Saxén, FUF. IV, s. 96).

Miten se seikka on selitettävä, että Kittilässä tavallista ajo-

verkkoa eli kulletta kutsutaan inaksi, ei ole helppo varmasti sanoa. Sodankylästä saamme ehkä kuitenkin jonkinlaisen viittauksen selitykseksi. Siellä käytetään näet jokinuottaa, jonka päät ovat varustetut siulapuilla, jossa on povi liki rantapäätä ja jolla apajoidaan rannalle. Siinä on siis joukko sellaisia ominäisuuksia, jotka joko samallaisina tai lähipitäin yhtäläisinä tavataan esim. raippaluotolaisessa **enare'ssa**. Tiedämme edellisestä, että kulteet ensi sijassa ovat varsinaisia uittoverkkoja, että vain Oulujoella on laji kulteita n. s. **kostekulle**, jolla tehdään apaja rantaan. Tähän nähden on mahdollista, että rannalle apajoiminen joissa on tullut yleisemmäksi inapyynnin kautta ja että sellaisia kulteita, joilla sanottu apajoimistapa on suoritettu, on alettu kutsua inoiksi.

2. **Suuria, vata.**

Kyminjoella, Vuoksen yläjuoksulla, Pielis- ja Lieksanjoella käytetään lohen ja siian pyyntiin pussimaista uittoverkkoa (kts. kuv. 22), jota ensiksi mainitulla paikkakunnalla kutsutaan **suuriaksi**, muilla **vadaksi**. Käytämme seuraavassa vain edellistä nimeä.

Suuria laaditaan tavallisimmin yhdestä hapaasta siten, että tämä keskeä pannaan kaksinkerroin ja taitetut syrjät jamotaan yhteen joko kokonaan tai suurimmaksi osaksi. Suu, joka jälkimäisessä tapauksessa muodostuu paitsi hapaan taittamattomista osaksi myöskin sen taitetuista syrjistä, paulotetaan nelikulmaiseksi. Näin syntynyt pussi eli povi tehdään yleisimmin noin 5 kyyn. pitkä sekä suultaan 6 kyyn. leveä ja 2—3 kyyn. korkea. Kaikkiin suun kulmiin sidotaan ohjausnuorat. Yläleuka eli suun ylälaita jätetään Vuoksella ja Pielisjoella kannattimitta, mutta muilla mainitsemillamme paikkakunnilla varustetaan joko lauduksilla tai tuohikäpryillä tai molemmilla. Suun alakulmiin pannaan säännöllisesti painot, jotka eri seuduilla ovat erillaiset. Vuokselainen suuriapaino nähdään kuvassa 18. Se on litteä, pitkän pyöreä, noin 7 naulan painoinen kivi, jonka kapeisiin syrjiin on hakattu uurre, mihin puolestaan on joko sidottu nuora tai kiinnitetty puu- tai rautavanne. Lieksalainen paino tehdään

kernaimmin vuolukivestä noin 20-naulainen ja varustetaan keskeä lävellä, johon pujotetaan vitsavanlu (kuv. 19). Tähän sitten sidotaan alaleuvan paulan, pielipaulan ja alemman ohjausnuoran pää.

Kuv. 18.
Vuoksi.

Kuv. 19.
Lieksa.

Kuv. 20.
Pielisjoki.

Kuv. 21.
Kymi.

Pielisjokelainen suuriapaino valmistetaan myös vuolukivestä, mutta varustetaan kahdella lävellä (kuv. 20), joista toiseen kiinnitetään alaleuvan paulan, toiseen taas alemman ohjausnuoran pää. Kymiläiset suuriapainot olivat ennen tuohiliuskoihin kudottuja kiveksiä, mutta tehdään nykyään pitkulaisista luonnonkivistä vyöttämällä nämä rautavanteella (kuv. 21), johon on tehty silmä kiinni sitomista varten. Ainoastaan kymiläisissä suurioissa pidetään paitsi kahta puheena olevaa suun alakulmiin sidottavaa painoa vielä näiden välillä itse alaleuvan paulassa kolme muuta kivestä.

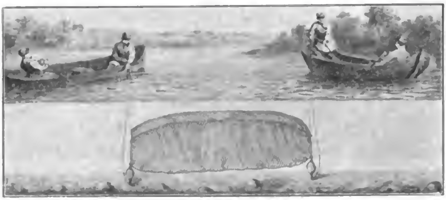
Tavallisinta on, että suuriahavas kudotaan niin tiheä, että 3,25 —4,5 kertaa menee kortteliin.

Pyyntiaika alkoi ennen heinäkuussa öitten ruvettua hämärtämään ja jatkui jäätymään asti. Nyt se ei ole lohen ja siian kutuaikaan sallittu ja onpa se muutamilla seuduin kokonaan kielletty. Paras on saalis aamu- ja iltahämärissä.

Suurian vetoon tarvitaan kaksi venettä, joissa kummassakin tavallisesti on soutaja ja perämies eli suurian hoitaja. Pyynti tapahtuu varsinaisilla apajapaikoilla, jotka enimmäkseen sijaitsevat koskien niskoilla ja niiden suvannoissa ja ovat milloin sileäpohjaisia matalia kareja, milloin syviä nomiakin. Suuria potketaan veneitten väliin ja sitä uitetaan aina myötävirtaan. Ohjausnuorain nyinnästä tunnetaan heti, milloin kala on mennyt pyydykseen. Se kalastajista, joka tämän ilahduttavan havainnon ensin tekee, antaa merkin tovereilleen, ja siinä tuokiossa vedetään suuria ylös; nostattaessa päästetään ylemmät ohjausnuorat valloilleen ja alemmista vedetään, jonka kautta suurian suu menee umpeen ja kalat estyvät ulos pääsemästä.

1500-luvun tilikirjoista käy selville, että suuria tähän aikaan oli käytännössä myös muutamin paikoin Savonlinnan tienoilla (Varkandessa, Rokosalmella, „Murue"lla ja „Viando"lla) ja Hämeessä ja niinpä nimellä **vata** (ruotsinkiel. tekstissä „wada", „wadh"). Kyminjoella kutsuttiin sitä samaan aikaan asiakirjoissa „sörie", „söria" tai „sijrio".

Maamme rajojen ulkopuolella tavataan suuria monissa senduin Pohjois-Venäjällä, Wolgalla, Dnjeperillä ja Araljärven tienoissa.

Kuv. 22. Kuolan Lappi, Ponoi.
SCHULZ'in mukaan.

Kuvassa 22 esitämme sen Kuolan lappalaisten asumalta Ponoi joelta, jolla se tehdään lähipitäin samanlainen kuin Vuoksella. Yhtäläisyys havaitaan m. m. painokivissä, jotka Ponoillakin valitaan pitkäupyöreät ja litteät, mutta verhotaan nahkalla, etteivät sattuessaan pohjakiviin kovin kolisisi ja pelottaisi kaloja. Silmien koko vaihtelee huomattavasti riippuen siitä, minkä kokoista ja mitä kalalajia milloinkin kalastetaan. Pituudeltaan tehdään pussi 2,5 sylinen. Vedestä nostaessa koetetaan ala- ja yläleuvan paulat vetää yhdessä ylös, jotta saataisiin säkin suu sulkeutumaan ja kalojen ulospääsy vältetyksi.

Aivan samallaisia suurioita kuin Ponoi joella käytetään myös Onegalla (SCHULZ, **Изслѣд. о. сост. рыб.** VII, s. 26) ja likipitäin samallaisia Nevalla (DANILEVSKIJ, **Изслѣд. о сост. рыб.** IX, s. 112). Jälkimäisellä paikkakunnalla kutsutaan niitä **voločok**.

Kymiläistä suuriaa jossakin määrin muistuttava on Volgalla käytettävä **poězducha** (поѣздуха), jossa siinäkin on yläleuvassa kannattimet ja alaleuvassa painot. Kalustuksen aineksessa ja muo-

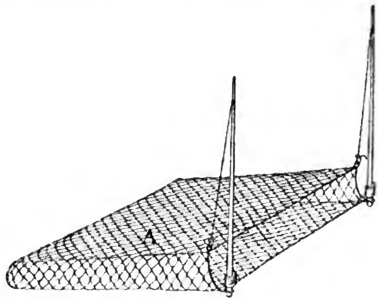
dossa on kuitenkin huomattava erotus, sillä painot tehdään Volgalla lyijystä torvien muotoon ja kannattimet puusta (?) pallon muotoon. Sitäpaitsi ovat volgalaisen suurian leukapielet varustetut puutangoilla, jotka puuttuvat kymiläisestä, ja kummaltakin puolen vain yhdellä ohjausnuoralla, joka liki suuriaa haaraantuu ja juoksee leukatangon kumpaankin päähän.

Samanlaatuisia kuin Volgalla ovat suuriat (**kuterme-džilim, кутерме джилимъ**) rakenteeltaan Amudarjalla. Ne tehdään täällä kuitenkin joukon suuremmat; niinpä on esim. yläleuvan pituus kokonaista 13 s. Painoiksi pannaan kiviä, mutta kannattimiksi erään typha lajin korsia. Vedestä nostettaessa vedetään alapaula yhteen yläpaulan kanssa, jonka kautta pussin suu sulkeutuu (Nikoljskij, Изв. И. Р геогр. общ. 1887, s. 674; Borodin, Вѣст. рыб. 1904, s. 657).

Alkuperäinen kokoonpanoltaan on se **syrp (сырпъ)** niminen suuriamuoto, jota tällä puolen Uralin asuvat Čerdynin vogulit käyttävät Kośvan latvoilla sekä sen sivujoilla Tylajalla ja Typyljalla (Volegov, Журн. охоты, 1860, V, s. 18). Gluškov, (Этногр. обозр. XLV, s. 52) antaa siitä seuraavan selityksen (vrt. kuv. 23): „Verkko on pituudeltaan 4—5 arssinaa, syvyydeltään 2 arssinaa ja korkeudeltaan 10 verskaa. — Se kiinnitetään ohuihin, noin 4 arss. pitkiin salkoihin, jotka oikeastaan sidotaan vain alipaulaan; näiden sauvojen avulla verkkoa voidaan kuljettaa pitkin joen pohjaa. Yläpaulaan köytetään ohuet nuorat, joitten toista päätä kalastaja pitää kädessään; niitten kautta hän tietää, milloin kala (usein taimen) menee pyydykseen. — Višeralla ja Kośvalla asuvat venäläiset ovat oppineet syrp'in käyttämisen voguleilta ja kutsuvat sillä pyytämistä **syrpať (сырпать)**". [1]

[1] Huomattavaa on, että Čerdynin vogulit käyttävät sauvasuuriaansa paitsi uitto- myöskin tarvontakalastukseen. Jälkimäisessä tupauksessa asetetaan pyydin sellaisen paikan alapuolelle, missä arvellaan kaloja olevan ja kahdesta veneestä pitäin, jotka asettuvat paikan yläpuolelle, karkotetaan kalat myötävirtaan pussiin. Koska tarvontakalastus ymmärrettävästi kuuluu kaikkein vanhimpiin kalastuslajeihin, on mahdollista, että puheena oleva pussipyydys juuri ensiksi on tarvontakalastimena käytäntöön tullut.

Aivan samallaisia suurioita kuin Čerdynin vogulit käyttävät myös venäläiset Ilmajärveen laskevalla Msta joella sekä Dnjeperillä. Jälkimäisen seudun suuria eli — kuten sitä paikalla kutsutaan —

Kuv. 23. Dnjeper. FALĔEV'in mukaan.

volok (**волокъ**) eroaa vogulilaisesta vain siinä, että ohjaustankojen tyvet ovat varustetut raskailla lyijypainoilla, kuten nähdään kuvasta 23 (FALĔEV, **Днѣпровск. рыболовство**, s. 24). Kokiessa koetetaan pyydyksen suu saada sulkeutumaan, jotta kaloilta estyisi poispääsy.

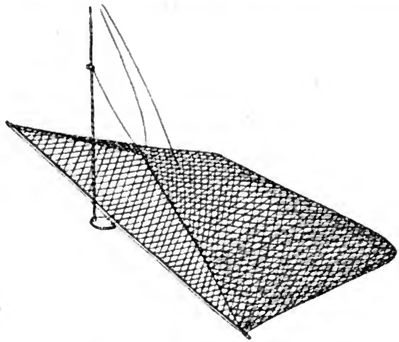
Huomattavaa on, että Dnjeperillä suuriaa käyttävät ainoastaan varsinaiset ammattikalastajat, koska sillä pyynti tähän erittäin tottumattomalle muka on vaikea, joka seikka eli — toisin sanoen — sen outous varsinaiselle rahvaalle näyttää viittaavan siihen, että se vasta ammattimiesten kautta on samaiselle joelle kotiutunut.

Sellaisia suurioita, joitten leuvat varustetaan kannattimilla ja painoilla, tavataan N. VARPACHOVSKIJ'n (**Вѣтт. рыбол.** 1892, s. 233) ja SCHRENK'in mukaan (**Объ инородцахъ Амурск. края**, II, s. 207) myös giljakeilla Amur joella.

Olemme nyt tehneet selkoa varsinaisen suurian levenemisestä. Lisäksi on meidän vielä esitettävä eräs pyydys, joka — vaikka ei ole ilman muuta suuriain joukkoon luettava — kuitenkin on niille varsin läheistä sukua. Tarkotamme kautta koko ostjakkilais-vogulilaisen ja ostjakki-samojedilaisen alueen levinnyttä ja niinpä ainoastaan siellä

käytännössä olevaa **koldan'ia**. Tämä nimi on venäläisten käyttämä ja laina ostjakkien ja vogulien kielistä, joissa puheena olevaa pyydystä nimitetään: ostjakiksi **kolttä-pon** (surg. piir.), **xultti-pon** (Berez. piir.), **xute-pun** (Irtyš), **jōγol-pon** (Was.-j., Wach.); voguliksi **xultne-pon** (Sosva).

Koldan (kuv. 24) on pussimainen verkko, jonka suun alalaitaan on sidottu ohut, noin 3—4 mtr. pitkä salko, minkä keskeen on kiinnitetty litteä, etupuoleltaan hiukan ylöspäin kaartuvaksi muodostettu painokivi. Tästä juoksee ohut nuora, josta kalastaja ruuhessa istuen

Kuv. 24. Ostjakit ja vogulit.

ohjaa pyydystä. Suun yläreunaan on kiinnitetty noin 35—40 cm. pitkä nyöri, jonka päässä olevan renkaan kautta ohjausnuora kulkee ja joka pitää pussin suun ylälaidan alalaidan kohdalla. Edelliseen laitaan on myös köytetty kaksi tunnusrihmaa, joista pyytäjä uittaessa tuntee, milloin kaloja on mennyt pussiin. Hän kuljettaa tätä määrätyillä sileäpohjaisilla apajapaikoilla myötävirtaan pitäen ruuhen suunnassa poikin jokea. Toisella kädellään ohjaa hän pyydystä alavirran puolella ja toisella meloo ylävirran puolella.

Verratessamme toisiinsa niitä eri suuriamuotoja, joita edellä olemme esittäneet, täytyy meidän empimättä vanhimmaksi niistä lu-

kea se, joka on varustettu kahdella ohjaustangolla, s. o. muoto, jonka olemme tavanneet Čerdynin voguleissa sekä venäläisellä alueella Msta joella ja Dnjeperillä. Samoin kuin edellä puheena olleessa sauvoilla ohjattavassa syrjäniläisessä ajoverkossa näytäikse tässäkin silmiin pistävä pyyntitavan hankaluus: pyytäjäin on huolehtiminen paitsi pyydyksen asianmukaisesta alavirtaan lipumisesta myöskin siitä, että se kulkee määrätyllä syvyydellä sekä tarpeeksi sirkeänä, ja kaikki tämä on toimitettava jäykkien, epämukavain sauvojen avulla. Dnjeperiläisessä muodossa on toki sauvojen pystyssä pitämisen helpottamiseksi näiden alipäihin kiinnitetty painot.

Samoin kuin ajoverkoista ovat varmaan ohjaustangot vähitellen hävinneet myös suurioista. Volgalais-amudarjalaisessa muodossa näemme ne vielä leukapieli-sauvoiksi kutistuneina, mutta suomalaisista ja ponoilaisesta muodosta ovat ne jo kokonaan hävinneet.

Ohjaustangoilla varustetuissa suurioissa ei käytetä kohoja lainkaan ja vasta myöhemmin lienee niissä, niinkuin dnjeperiläinen muoto osottaa, sauvojen tyvissä s. o. alapaulan päissä ruvettu pitämään painoja; kannattimia niissä ei ole, mutta kyllä tunnusrihmat, joilla m. m. yläleuka pidetään koholla. Kun ohjaustangot epämukavina jätettiin pois, jäivät ymmärrettävästi niiden painot alapaulain päihin, jotka nyt salkojen sijasta olivat varustettavat ohjausnuorilla; yläpaulan päissä olivat nämä, kuten juuri näimme, tunnusrihmoina jo olemassa. Huomattiin nyt, että pyydyksen suu pysyi paremmin auki, jos sen yläleuka varustettiin kohoilla, ja että pyydys tarkemmin tyhjensi pohjassa olevat kuopat, jos sen alaleukaan pitkin pituutta pantiin painoja. Näin syntyivät kymiläinen ja lieksalainen muoto Suomessa ja volgalais-amudarjalainen Venäjällä. Tämä keksintö tapahtui jo paikoin, ennenkuin leukapielisauvat olivat tyystin ehtineet kadota.

Edellisessä olemme nähneet ojoverkkojen vähitellen kehittyneen sille kannalle, että pyynti niillä voi tapahtua yhdestä veneestä pitäin. Sama näyttää laita olleen, mitä suurioihinkin tulee.

Koldanissa on näet joukko vertauskohtia tavallisiin suurioihin: samoin kuin nämä on sekin pussimainen uittoverkko, jota kuljetetaan myötävirtaan, samoin kuin ne ja niinpä erittäinkin ohjaussau-

voilla varustetut suuriat, on sekin tunnusrihmoilla varustettu ja samoin kuin tavallisten suuriain, suljetaan senkin suu kokiessa siten, että yläleuvan annetaan painua alaleuvan päälle, jott'eivät kalat pääsisi pussista ulos. Ne eroavaisuudet, jotka ovat havaittavissa tavallisten suuriain ja koldanin välillä, johtuvat yksistään siitä, että pyynti jälkimäisellä suoritetaan yhdestä veneestä pitäin. Sen takia on koldanin suun alaleuka ollut varustettava salolla, sen tähden on ollut paino pantava tämän salon keskikohdalle ja siitä syystä on vain yksi ohjausnuora ollut tarpeen samalla kuin tunnusrihmat, latvapuoliltaan yhdeksi liittyvinä ja hiukan entisiltä asemiltaan siirtyneinä, on pysytetty käytännössä. Niin kehittynyt pyydin kuin koldan ei ymmärrettävästi ole voinut ilman muuta syntyä, vaan edellyttää yksinkertaisempia muotoja. Sillä suljetulla ostjakkilais-vogulilaisella alueella, jolla se on käytännössä, ei ole sellaisia nittoverkkolajeja, joita voisi sen edeltäjiksi arvata. Läntisiltä naapurialoilta ja niinpä sukulaiskansoista — niiden joukossa Čerdynin voguleista — tapaamme sen sijaan pyytimen, suurian, josta se antaa itsensä hyvin johtaa. Meidän täytyy sentähden pitää todennäköisenä, että se juuri on tämän pohjalla muodostunut.

Suurian muuttuminen koldaniksi ei liene kuitenkaan ilman muuta tapahtunut. Näyttää siltä, että siihen on antanut viittauksen eräs pussimainen patopyydys, jota venäläiset ostjakkilais-vogulilaisella lainasanalla kutsuvat **važan**'iksi (ostj. **vuośem** etc.). Tässä on näet muutoin aivan samat osat kuin koldanissa, mutta jälkimäisen pyydyksen ohjausnuoran sijasta on siinä nostosalko. Važan itseottavana patopyytimenä edellyttänee puolestaan tarpomisen ohella käytettyä pussimaista patopyydintä — ehkä samallaista kuin edellä opimme vogulilaisessa **syrp**'issä tuntemaan (kts. s. 26, muist.).

Kysymme nyt: mitenkä kauvan on suuria ollut suomalaisissa kansoissa käytännössä?

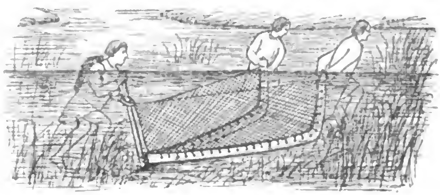
Tiedämme, että se uittoverkkona tavataan lukuun ottamatta madjareja ja syrjänejä, joitten jälkimäisten kalastus vastaiseksi on kovin vaillinaisesti tunnettu, kaikissa niissä suomalais-ugrilaisissa kansoissa, jotka enin kalastusta harjottavat ja niinpä samalla niissä, jotka ovat toisilleen kaukaisinta sukua, s. o. yhdeltä puolen suomalaisissa (ja lappalaisissa Ponoi joella), toiselta puolen ostjakeissa ja voguleissa;

tiedämme myöskin, että se on yleinen niillä seuduilla Venäjää, joilla suomalaiset kansat aikaisemmin ovat olleet vallalla, s. o. Pohjois-Venäjällä ja Volgalla. Näitten tosiasiain pohjalla, ja kun otamme huomioon, että suuria Europassa ja Aasiassa ulkopuolen suomalaisten kansain vanhoja asuinsijoja on varsin vähän levinnyt, on meidän pitäminen todennäköisenä, että se yksinkertaisimmassa muodossaan on suomensukuisten kansojen käsissä ollut jo ikivanhoista ajoista, että se mahdollisesti oli jo heidän yhteiskodissaankin käytännössä. Tähän suuntaan puhuu myös pyytimemme nimi, koska se on suomalais ugrilaista alkuperää: suom. **suuria, surja** — vog. **syrp**; vrt. suom. **-ia -ja** tekijännimen päätteenä (nomen actoris) ja vog. **-p**, jolla johtuu nomen agentis (esim. **vip** 'nehmender': **vi-** 'nehmen') sekä myös nomen possessioris (esim. **ńelmep** 'kielevä, kielinen', **ńelm** 'kieli'; SETÄLÄ, FUF V).

Kuuritsa.

Kuuritsa on nuottapyydys, jonka ala- ja siulapaulat ovat kiinnitetyt reen jalasten tapaisiin puihin.

Sen omituinen rakenne aiheutuu siitä, että sillä pyydetään heinäperäisiltä rannoilta, joissa tavallista nuottaa on vaikea saada painumaan pohjaan.

Kuv. 25. Jääski.

Suomenkielisellä alalla tavataan kuuritsoja Inkerissä sekä Karjalan puolella ainakin Jaakkimassa, Sortavalan tienoilla, Kirvussa ja Jääskessä.

Viimeksi mainitussa pitäjässä käytettävä kuuritsa nähdään ku-

vassa 25. Sen jalakset pidetään aina „kasvannaiset“ ja jätetään ylöspäin kaartuvilta osiltaan yli kahden kyynärän ja makaavilta osiltaan noin kahden sylen pituisiksi. Ne veistetään sivuilta litteiksi sekä varustetaan lävillä, joihin kiinnitetään havas. Tämä kudotaan noin neljä syltä pitkä, joten se juuri paraiksi täyttää välin toisen jalaksen ylöspäin kaartuvasta osasta toisen jalaksen samaan osaan. Havaksen keskipituus tulee siis jalasten tyvipäitten kohdalle, jossa se muodostaa perän eli pohjukan. Samoihin päihin kiinnitetään reikien kautta ohjaustanko.

Kuuritsalla pyydetään kesälämpimällä sellaisilta vastarannoilta, joilla vesi on tuntuvasti sameutunut. Kalastajia on aina kolme, joista yksi ohjaa pyydystä perätangosta ja kaksi vetää jalaksista. Kuljettaessa pidetään reisien siulapuolet hajallaan, s. o. reidet asetetaan 45° kulmaan. Pyynti tapahtuu 1,5—2 kn. vedestä ja suunnassa pitkin rantaa. Kun kaloja hapeitten nyinnästä tunnetaan „puuttuneen“, nostetaan kuuritsa ylös vedenpintaan samalla kun jalakset äkkiä painetaan yhteen, jolloin saalis jää havasten väliin. Yhdellä — tavallisesti perämiehellä — on selässä tuohikontti, johon pyynnin tulos heitetään. Luonnollisesti ovat kalastajat niin vähissä pukimissa kuin suinkin — miehet tavallisesti housuitta jaloin.

Niin hyvin Inkerissä kuin Karjalassakin on pyytimemme nimi säännöllisesti **kuuritsa**.

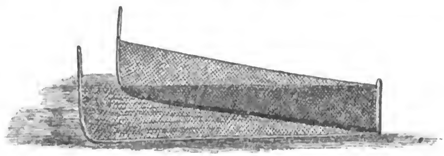
Suomenkielisen alueen ulkopuolella tavataan se vain slaavilaisella pohjalla ja niinpä Luoteis-Venäjällä (Sabaněev, **Рыбы Россіи** I. s. 355) ja Itä-Preussissä. Edellisellä alueella on se tunnettu Novgorodin, Tverin (Voronov, **Вѣст. рыб.** 1896), Pskovin (Geineman, **Вѣст. рыб.** 1900) ja Jaroslavin (Marakuev, **Природа и охота** 1880, **Іюль**) kuvernementeissa ja miltei säännöllisesti nimellä **kurica** [1] (**курица**). Itä-Preussissä käyttävät sitä Masuren maakunnan puolalaiset [2], jotka sitä kutsuvat **kosa**'ksi tai **krzywuła**'ksi (Benecke, Fische, Fischerei und Fischzucht in O.- und W.-Preussen, s. 353). Että se heillä kuten yleensä slaavilaisella pohjalla on pääosiltaan aivan sa-

[1] Pskovin kuvernementissa kutsutaan itse pyydystä **kriga**'ksi (**крига**), mutta jalaksia **kuricyna**'ksi (**курицына**).

[2] Nämä muuttivat 1400-luvun loppupuolella Puolasta Itä-Preussiin.

mallainen kuin esittämämme jääskeläinen kuuritsa, nähdään kuvasta 26.

Kysymyksen ratkaisemiseksi, mistä päin kuuritsa on suomalaiselle pohjalle tullut, on kaksi selvää viittausta olemassa: toinen

Kuva 26. Itä-Preussi, Masuren. BENECKE'n mukaan.

pyydyksen levenemisessä, toinen sen nimessä. Edellinen osottaa, että se osa suomenkielistä aluetta, millä kuuritsa tavataan, on pohjoisin kulma isoa tämän pyydyksen levenemisalaa, joka Itä-Preussistä ulottuu aina Nižnij Novgorodin tienoille, ja tämän kautta näyttää, että kuuritsan varsinainen kotimaa on slaavien maa kahden mainitun paikan välillä. Nimi **kuuritsa** taaskin todistaa, että se kansa, jolta inkeriläiset ja ehkä heidän kauttansa Kaakkois-Karjalan asukkaat ovat kuuritsa-pyynnin oppineet, on venäläiset.

Helsinki.

SUOMALAIS-UGRILAISEN SEURAN

AIKAKAUSKIRJA

JOURNAL

DE LA

SOCIÉTÉ FINNO-OUGRIENNE

XXIV

HELSINGISSÄ
SUOMALAISEN KIRJALL. SEURAN KIRJAPAINON OSAKEYHTIÖ
1907

Publikationen der Finnisch-ugrischen Gesellschaft.

A. Journal de la Société Finno-ougrienne I—XXIV.

Journal I und VI können ihrer beschränkten anzahl halber nicht mehr einzeln abgegeben werden; doch sind sie bei bestellung der serie von mindestens I—XV zu erwerben.

I. 1886. 135 s. Inhalt: Esipuhe. — Suomalais-ugrilaisen Seuran säännöt. — Jäsenet. — Vuosikertomus ²/xii 1884. — **O. Donner,** Jahresbericht über die fortschritte der finnisch-ugrischen studien 1883-84. — **T. G. Aminoff,** Votjakilaisia kielinäytteitä. — **V. Mainoff,** Deux oeuvres de la littérature populaire mokchane. — **J. Krohn,** Personallinen passivi Lapin kielessä. — **A. O. Heikel,** Mordvalainen „kud". — **Aug. Ahlqvist,** Eräästä sekakonsonantista Ostjakin kielessä. — Maisteri **K. Jaakkolan** matkakertomukset. — Vuosikertomus ²/xii 1885. — **O. Donner,** Jahresbericht über die fortschritte der finnisch-ugrischen studien 1884—85. — Die finnisch-ugrischen völker. — Revue française. — Suomalais-ugrilaisten kansojen asumus-alat (kartta). [Fmk. 10: —]

II. 1887. 184 s. Inhalt: **E. N. Setälä,** Zur Geschichte der Tempus- und Modusstammbildung in den finnisch-ugrischen Sprachen. Fmk. 6: —

III. 1888. 176 s. Inhalt: **J. Qvigstad** u. **G. Sandberg,** Lappische Sprachproben. — Einige Bemerkungen von der Zaubertrommel der Lappen. — **V. Porkka,** Matkakertomus. — **J. Krohn,** Lappalaisten muinainen kauppaamistapa. — **Aug. Ahlqvist,** Matotshkin-shar, Jugorskij shar, Anuus. — **J. R. Aspelin,** Pirkka. — **E. N. Setälä,** Ueber die bildungselemente des finnischen suffixes *-ise (-inen)*. — Kirjan-ilmoituksia. — Vuosikertomus ²/xii 1886. — **O. Donner,** Jahresbericht über die fortschritte der finnisch-ugrischen studien 1885—86. — Suomalais-ugrilainen Seura v. 1888. Fmk. 6: —

IV. 1888. 352 s. Inhalt: **A. O. Heikel,** Die Gebäude der Čeremissen, Mordwinen, Esten und Finnen. Fmk. 8: —

V. 1889. 159 s. Inhalt: **W. Mainof,** Les restes de la mythologie Mordvine. I. Fmk. 4: —

VI. 1889. 177 s. Inhalt: **K. Krohn,** Bär (Wolf) und Fuchs. Eine nordische Tiermärchenkette. — Tohtori **V. Porkan** matkakertomus. — Vuosikertomukset ²/xii 1887 ja 1888. — **O. Donner,** Jahresbericht über die fortschritte der finn.-ugr. studien 1886—7, 1887-8. — Bibliographie. [Fmk. 6: —]

VII. 1889. 181 s. Inhalt: **A. Genetz,** Ost-tscheremissische Sprachstudien, I. Sprachproben mit deutscher Uebersetzung. Fmk. 6: —

VIII. 1890. 154 s. Inhalt: **Aug. Ahlqvist,** Ueber die Kulturwörter der obisch-ugrischen Sprachen. — **Aug. Ahlqvist,** Einige Proben mordvinischer Volksdichtung. — **Hj. Basilier,** Vepsäläiset Isaijevan voolostissa. — **E. N. Setälä,** Ein lappisches wörterverzeichnis von Zacharias Plantinus. — **E. N. Setälä,** Lappische lieder aus dem XVII:ten jahrhundert. — **J. R. Aspelin,** Types des peuples de l'ancienne Asie Centrale. — **H. Paasonen,** Erza-Mordwinisches lied. — **H. Paasonen,** Matkakertomus mordvalaisten maalta. — Rapport annuel ²/xii 1889. Fmk. 6: —

IX. 1891. 237 s. Inhalt: **H. Paasonen,** Proben der mordwinischen volkslitteratur. I. Erzjanischer theil. Erstes heft. Fmk. 8: —

X. 1892. 285 s. Inhalt: **Julius Krohn,** Syrjäniläisiä itkuja neidon miehelle-annon aikana. — **G. S. Lytkin,** Syrjänische Sprachproben. Übersetzt von Yrjö Wichmann. — **Kaarle Krohn,** Histoire du traditionisme en Esthonie. — **Julius Krohn,** Das Lied vom Mädchen, welches erlöst werden soll. — **A. O. H.,** Kahdeksas arkeologinen kongressi Moskovassa 1890. — **K. B. Wiklund,** Die nordischen lehnwörter in den russisch-lappischen dialekten. — **K. B. Wiklund,** Ein beispiel des lativs im lappischen. — **K. B. Wiklund,** Nomen-verba im lap-

SUOMALAIS-UGRILAISEN SEURAN

AIKAKAUSKIRJA

JOURNAL

DE LA

SOCIÉTÉ FINNO-OUGRIENNE

XXIV

HELSINGISSÄ
SUOMALAISEN KIRJALL. SEURAN KIRJAPAINON OSAKEYHTIÖ
1907

Sisällys. Table des matières.

Über die zahlwörter der altaischen sprachen.

1. Vor keiner frage der ganzen sprachforschung wird man wohl heute so bereitwillig sein nichtwissen bekennen und alles etymologisieren beiseite lassen, als vor der, woher die zahlwörter stammen, was sie ursprünglich bedeuten u. s. w. Alle bemühungen, die rätsel der zahlwörter zu lösen, sind auch im allgemeinen durchaus unnütz, denn in sprachgruppen, deren einzelne glieder alle leicht an der ähnlichkeit der zahlwörter erkennbar sind, ist ja diese frage von keiner besonderen bedeutung; die zusammengehörigkeit der betreffenden sprachen gilt ja in dem falle als völlig erwiesen. So verhält es sich mit der indoeuropäischen, der semitischen, der finnisch-ugrischen und der indochinesischen sprachfamilie, die jede für sich als gegen alle anderen genau abgegrenzte gruppen schon lange bekannt sind. Anders steht es mit den altaischen sprachen (d. h. dem turkotatarischen, dem mongolischen und dem tungusischen). In diesen findet man nur eine gewisse übereinstimmung in der struktur, im wortschatz, ja sogar in grammatikalischen formen, aber sind diese übereinstimmenden einzelheiten, gegen die, wie es jetzt noch scheint, ebenso zahlreichen und bedeutenden divergenzen gehalten, nur entlehnungen oder können sie auf eine schon ältere gemeinschaft deuten? Die zusammengehörigkeit der altaischen sprachen ist nach der ansicht der meisten forscher nach wie vor

nur eine vage hypothese, wenn man nicht den umstand irgendwie erklären kann, wie und warum die zahlwörter dieser sprachen so wenig, ja beinahe gar nichts mit einander gemeinsam haben. Man sollte erwarten, dass die zahlwörter des hypothetischen altaischen sprachstammes eine viel grössere etymologische verwandtschaft zeigten; und gerade wegen der unmöglichkeit die zahlwörter des mongolischen mit denen des turkotatarischen aus gemeinsamen „urwörtern“ abzuleiten ist ja die altaische frage noch offen. Zwar sind einige versuche in dieser richtung gemacht worden, aber ohne jeden erfolg. Was z. b. Wilhelm Schott in seiner schrift „Das zahlwort in der tschudischen sprachenklasse, wie auch im türkischen, tungusischen und mongolischen“ vorgeschlagen hat, ist mit recht von keinem folgenden forscher angenommen worden, und auch die „Vergleichende grammatik der altaischen sprachen“ von dr. J. Grunzel ist mehr abschreckend als überzeugend für die verwandtschaft der altaischen sprachen; Halévy's aufsatz über die „uraloaltaischen“ zahlwörter in Keleti Szemle (Jahrgang II, heft 1 & 2) bedeutet eher einen schritt rückwärts als vorwärts.

Will man überhaupt vorwärts kommen, geht es auf die dauer dennoch nicht an die frage von den zahlwörtern einfach zu übergehen, und es bleibt denn nichts übrig als alles vorzubringen, was vielleicht geeignet ist sie ein wenig aufzuhellen. Darum habe ich es gewagt die nachfolgenden zeilen niederzuschreiben und den turkologen und mongolisten einige etymologische zusammenstellungen vorzuschlagen.

2. Zuerst eine kleine bemerkung oder richtiger gesagt einen vorbehalt gegenüber den etwaigen resultaten der vorstehenden betrachtung. Es ist — so dünkt mir — gar nicht so sonnenklar, dass, wie vielleicht allgemein angenommen wird, die zahlwörter verwandter sprachen etymologisch identisch sein müssten. Obwohl die identität der zahlbezeichnungen in den meisten sprachgruppen eine anerkannte tatsache ist, lässt sich gut denken, dass für einunddieselbe zahl mehrere bezeichnungen vorkommen können (z. b. „paar und „zwei“, „dutzend“ und „zwölf“ u. s. w.). Warum also nicht auch in einer altaischen „urzeit“? Doppelte bezeichnungen können verursacht werden durch speziell orientalische sitten in

handel und wandel, wobei es oft notwendig erscheint die zahlwörter nicht mit ihrem namen zu nennen, sondern wo man sich durch zeichen, händedruck unter den ärmeln u. s. w. verständigen muss; weiter durch soziale verhältnisse — die zahlwörter werden als namen verwendet und müssen darum von niedriger stehenden respektvoll umschrieben werden —, und auch durch religiöse anschauungen. Mehrere namen für einfache zahlenverhältnisse sind jedoch natürlich unnütz, und wenn aus irgendeinem grunde doppelte namen vorkommen, könnte in der einen sprache (hier z..b. im mongolischen) nur der eine, in der anderen (hier z. b. im türkischen) nur der andere name fortleben. Die beweiskraft, die man den zahlwörtern im allgemeinen zuschreibt, ist also ebenfalls nur relativ, d. h. verwandtschaft zweier sprachen kann vorhanden sein, obgleich man nicht imstande ist ihre zahlwörter etymologisch zu vereinigen. Wenn mir also irgendwo im folgenden einzelne zusammenstellungen mongolischer und türkischer zahlwörter gelungen sind, habe ich damit etwas positives für die verwandtschaft dieser sprachen beigebracht; wenn aber nicht, können diese sprachen dennoch verwandt sein, eine unannehmbare erklärung beweist ja nichts, weder in positiver, noch in negativer richtung.

3. Ich zähle hier die einfachen zahlbezeichnungen des mongolischen (abgekürzt mo.) und turkotatarischen (abgekürzt tta.) auf.

	mo.	tta.
1.	**nigen**	**bir**
2.	**qojar**	**eki**
3.	**gurban**	**üč**
4.	**dörben**	**tört**
5.	**tabun**	**beš**
6.	**ǯirgugan**	**alty**
7.	**dolugan**	**jeti**
8.	**najiman**	**sekiz**
9.	**jisün**	**toquz**
10.	**arban**	**on**

Zur bedeutung ist zu bemerken, dass diese wörter nicht nur kardinalia, sondern auch ordinalia sind. So sagte man schon in

ältester zeit mo. **qojar sara-jin arban-dur** 'am zehnten tage des zweiten monats', im tta. **otuzqa** 'am dreissigsten (tage des monats)' und ebenso im mandschurischen **ilan bija** 'der dritte monat'. Die grenze zwischen kardinalia und ordinalia ist in den altaischen sprachen eine etwas andere als in den europäischen.

4. Wenn man die äussere form der obigen zahlwörter betrachtet, bemerkt man sogleich, dass einige von ihnen einander lautlich sehr nahe kommen. So z. b. mo. **gurban** ∼ **dörben** (und **arban**), **ǯirgugan** ∼ **dolugan** (und **nigen**); tta. **alty** ∼ **jeti** und **sekiz** ∼ **toquz**. Dies sind ähnliche wortpaare wie in anderen sprachen, wo sie oft auf einander eingewirkt haben; z. b. latein. **quatuor** ∼ **quinque** (pro ***pinque**), **novem** ∼ **decem** (pro ***noven**), russisch *девять* ∼ *десять* (pro **невять*), *семь* ∼ *восемь*, deutsch. **zwei** ∼ **drei**, finnisch **viisi** ∼ **kuusi** (vgl. tscherem. *βḁts* ∼ *kut*). Dass auch die mongolischen und türkischen zahlwörterpaare solche ausgleichungen erfahren haben, ist a priori wahrscheinlich, und wir können später wirklich etwas in dieser richtung feststellen.

5. mo. **nigen**; kalm. *negṇ*, khalkha, tsachar. *neg*, burj. *ńegẹŋ*, *ńegẹ*, mogh. *nikän*, dahur. *nike*, (Juan-čao-mi-ši) **nikän**. Der stamm dieser wörter geht aus dem distributiven mo. **niǯiged**, kalm. *nedžɛᴅ*, *nedžɛγāᴅ*, kh. ts. *nèᴅžēᴅ*, burj. *ńežēᴅ*, Juan-čao **ni-ǯi-et, ni-ǯe-ed** hervor; also ***ni-** mit der adjektivischen endung **-gen**, die hier nach dem vokal der ersten silbe in einigen dialekten (? urspr. nur in einem) mit **-ken** wechselt; zum wechsel **g** ∼ **k** (**g** ∼ **q**) vgl. kh. *nögⁿᴅər* ∼ kalm. *nökɛdṛ* 'vorgestern', kh. *ᴅaχᴜnā* ∼ kalm. *daχnā* 'folgt', kalm. kh. ***qagara-** ∼ burj. mogh. ***qaqara-** 'bersten' u. a. Mit dem worte **nigen** '1' ist etymologisch verwandt mo. **neji** 'einheit, übereinstimmung, eintracht, friede', sowie **nejis** id., **nejide**, **nejite** (kalm. *nìdə*) 'zusammen', **nejid-** 'sich vereinigen', **nejiče-** 'unter einander übereinstimmen', **nejile-** 'vereinigen' mit weiteren ableitungen, siehe Golstunskij Wörterbuch II s. 13—16. Am nächsten steht hier das adjektivische **nejigen** (> mandschu **neigen**), kalm. *nìkṇ* 'eben, einheitlich, überall gleich, all; stattlich, schön'; es kann sein, dass das zahlwort **nigen** nur eine proklitische variante von **nejigen** > *nìgen* gewesen oder auch selbständig aus der wurzel **neḭ-* od. **ni-* hervorgegangen ist. Der vokalismus der ersten silbe ist etwas dunkel, aber

es verhält sich vielleicht hier wie in vielen anderen wörtern, wo die schriftsprache **i** zeigt, die anderen dialekte aber andere vokale bieten (vgl. **ǯirüken** 'herz' ~ kalm. *zürkṇ*, **ǯigasun** 'fisch' ~ kalm. *zaγsṇ*, **jisün** 'neun' ~ kalm. *jüsṇ* u. s. w.)

Mit mo. **ni-ken, *nei̯-ken* könnte man zusammenstellen karakirgisisch *jekä* 1) 'einzig, allein' 2) 'alle, alle ins gesammt' 3) 'schön, vortrefflich', aber das čagatai-wort *jäk* 'eins', *jäkä* 'einsam' weist schon allzu deutlich auf persisch **jak** 'eins' hin, sodass diese zusammenstellung jedenfalls unhaltbar ist.

6. tta. **bir** 'eins' ~ **biri-** in **birisi** 'der eine von ihnen' findet sich im mongolischen in der lautgesetzlichen form **büri** 'alles, alle; ganz, vollständig, jeder' neben **bürine** (dat.) 'im ganzen', **bürid-** 'ganz, vollständig sein, sich vervollkommnen'. Zu tta. **i** = mo. **ü** vgl. tta. **bit-** 'beendigen' = mo. **büte-** id., tta. **bij-** 'tanzen' = mo. **büǯi-** id., tta. **kir-** 'eintreten' = mo. **kür-** 'anlangen' u. s. w. Zur bedeutung „vollständig ~ eins" vergleiche man kalm. *kütsṣ* 'vollständig', aber *küts dundūr* (< **küčes dumdagur**) 'anderthalb', wie *xoj̆r dundūr* '2 1/2', *tawṇ dundūr* '5 1/2' u. s. w.

7. ma. **emun, emu,** tu. *tumun* 'eins'. Dieses wort ist wahrscheinlich derselben herkunft wie das mongolische ***emün-** 'vorderes' im dat. **emüne**, kalm. *ömnŏ* 'vorn, voran, nach süden', und mo. **ebür** 'vorderseite, brust, schoss, südseite des berges, Süd'. Es verhält sich **emüne** 'vornen' zu **ebür** 'vorderseite', wie **dotuna** 'innen' zu **dotur** 'innenseite', oder **gadana** 'aussen' zu **gadar** 'aussenseite'. Das tu. **emün* wäre demnach urspr. ein ordinale mit der bedeutung 'der eine', 'der vordere', 'der erste' od. 'erstens' (vgl. lat. **prae, primus;** schw. **före, förstl**). Der übergang von 'erstens' in 'eins' hat nichts unwahrscheinliches.

Dieser etymologie verleiht noch der umstand eine gute stütze, dass das mongolische auch dieses **ebü- (*emü-)* in der bedeutung 'eins' kennt, z. b. **ebüče-**, 'vereinigen', **ebüčelde-** 'in verbindung mit einander stehen; sich umarmen' (Golstunskij I s. 76); die bedeutung 'sich umarmen' weist auf **ebür** 'schoss', sodass hier wahrscheinlich eine spätere bedeutungskontamination vorliegt.

8. mo. **qojar.** Hierzu gehört mo. **qojirgu** 'zweifelnd, unentschieden', kalm. Ölöt *χörγū* und *χōrγū* id., Malodörbetisch *χōrγvlχv* 'un-

entschieden sein, zweifeln' (vgl. alt. *äkilik* 'unentschieden, unsicher'). Weiter ist verwandt kalm. (Ölöt, Torgut und Dörböt) *χȫmstǝ* 'zweijährig' < ***qoji möče-tei**. Das mo. **qobusun** 'zweijähriger eber' gehört nicht hierher, sondern ist wahrscheinlich mit **qaban** 'eber' zusammenzustellen. Wie es auch sei, sowohl kalm. *χȫmṣ-* als auch schr. **qojirgu** zeigen einen gemeinsamen stamm ***qoji-**. Ist dieses raisonnement richtig, so erklärt sich **qojar** statt ***qojir** durch analogiewirkung seitens **nigen, gurban** und **dörben**. Es findet sich noch ein wort **qojig** (od. **qujig**) 'halbinsel', ob dasselbe aber verwandt ist oder nicht, kann ich nicht sagen, da es in keinem der von mir untersuchten dialekte vorkommt. Wenn ***qoji-** der stamm ist, kann **r** eine endung sein, vgl. **küči** 'stärke' ~ **küčir** 'schwer', **möči** 'hände od. füsse (des körpers)' ~ **möčir** 'ast (des baumes)' u. a. Dies ***qojir** '2' etymologisch zu erklären ist schon schwieriger. Könnte es vielleicht zu **qojina** 'hinter, hinten', **qojitu** 'der hintere' gehören? Man hätte dann die parallele tu. ***emün** 'eins': mo. **qojar** 'zwei' = mo. **emüne** 'vornen': mo. **qojina** 'hinten'. Hiernach wäre mo. **qojar** urspr. etwa 'der folgende, der zweite', vgl. lat. **secundus**. Jedenfalls ist diese etymologie nur eine vermutung.

9. tta. **eki, iki**, Orkhon *ikin* 'zwei'. Das verhältnis von **eki** zu **iki** ist unklar, denn der alte wechsel *e* ~ *i* im tta. ist noch nicht untersucht. Mit diesem worte gehört zusammen das wort **ekiz** (osm. *äkiz*, *ikiz*, čag. *ägiz*, kir. *egiz*, sag. *ikkis*, schor. *igis*) 'zwillinge', dem mo. **ikire** 'zwillinge' genau entspricht. Auch das samojedische Castrén **jaka, jého, jahâ** 'zwilling' scheint mit irgend einer ableitung von **eki** zusammenzuhängen, etwa = **ekeü*, **ekü* (collectiv) 'zwei' od. 'zu zweien'. Gehört noch mo. **ikis** 'nachgeburt' (etwa 'das zweite', 'das folgende') hierher?

Die identität von mo. **ikire** und tta. **ikiz, ekiz** ist sicher, es ist aber unmöglich zu entscheiden, ob sie auf die „ursprache" zurückgeht oder auf späterer entlehnung aus dem türkischen beruht.

10. tu. Castrén **ǯûr**, onkorsolonisch *dẑur* (mit nicht tremulierendem *r*), ma. **ǯuwe** (lies **ǯuo**) 'zwei', **ǯuru** 'paar'. Im Juan-čao-mi-ši kommt für 'zwei' ein wort vor, das prof. Pozdnejew **ǯirin** liest. Dies **ǯirin** (oder vielleicht ***ǯirun**) ist mit den tu. und ma. wörtern zu identifizieren. Auch Onkor *dẑurma* 'zwilling' gehört

hierher. Wenn mo. **ǯirin** nicht ein schon ausgestorbenes tungusisches lehnwort ist, kann es das ältere wort für 'zwei' sein, das dem ursprünglich ordinalen **qojar** seinen platz eingeräumt hat. Die tu.-ma. wörter und mo. **ǯirin** sind, so viel ich weiss, im türkisch-tatarischen nicht nachzuweisen.

11. Wir kommen jetzt zu den mongolischen wörtern für 'drei' und 'vier'. Mit **dörben** 'vier' identisch ist mo. **derben, dörben,** ma. **durbe** 'hund mit vier augen (d. h. mit weissen flecken über den augen)', das eine im mongolischen entstandene spezialisierung ist. Das von KOWALEWSKIJ (s. 1709) angeführte **tebger** 'viereckig; quadrat' heisst bei GOLSTUNSKIJ **debger,** hat aber mit **dörben** nichts zu tun.

Mo. **gurban, dörben** sind ein wortpaar, mit welchem mehrere verwandte wortbildungen zusammenhängen, z. b. **gutugar, dötüger** 'fürs dritte' 'fürs vierte', auch **gurbatugar, dörbetüger** id., **gunan, dönen** 'dreijährig', 'vierjährig', nebst ihren femininen nebenformen **gunaǯin, döneǯin** 'dreijährige', 'vierjährige (stute, kuh, mutterschaf)'; **gurigu, dörigü,** kalm. *gurü, dörü* 'drei finger breit', 'vier finger breit', **gučin, döčin** 'dreissig', 'vierzig'. Die bildungen **gunan, dönen** kommen auch im tta. vor (wahrscheinlich jüngere lehnwörter); z. b. alt. tel. leb. kir. čag. *qunan* 'dreijähriges füllen', alt. tel. *quna'jyn* 'dreijähriges kalb (? kuhkalb)', leb. *qunajyn* 'dreijähriges füllen (? stute)', bar. *qunaʒyn* 'dreijähr. kalb (?)', čag. *qunači* 'zweijähriges füllen', schor. *qunaq* 'dreijähriges rehjunges' und *qunaγaš* 'füllen' (vgl. ? mo. **ǯürü** (f.) **gura** (m.) 'wilde antilope', etwa 'zweijährige' und 'dreijährige'?); alt. tel. leb. *tönön* 'füllen oder kalb im vierten jahre', tel. *tönö'jün* 'stute oder kuhkalb im vierten jahre', osm. čag. taranči *dönän* 'pferd im vierten jahre', kir. *dönön* 'vierjährig (pferd, schaf, ochs)', *dönöžün* 'vierjährige (stute, kuh)', *dönönžö* 'vierjähriges kameel', u. s. w. Im kalm. bedeuten *gunṇ, dönṇ* auch 'der dritte od. vierte tag des monats'; 'zweijährig' 'vierjährig' (von kindern) wird durch *χömṣtε, guntε, döntε* ausgedrückt. Von den wörtern **gučin** '30' und **döčin** '40' kommt nur das erste im tu. und ma. allgemeiner vor; z. b. tu. †*gutin*, †*goʒi*, †*gusin*, †*χostai*, ma. **gusin** gegen tu. †*daki*, †*döhi*, †*töhi*, ma. **dexi** (< **dö-ki*). Das tu. †*gutin* '30' ist besonders interessant, weil es auf ein vormongolisches ***gutin** > **gučin** und ***dötin** > **döčin** deutet. Die endung ist also urspr. *-*tin*, d. h. diese

mongolischen wörter sind neben tta. **alty** '6' und **jeti** '7' zu stellen, vgl. Orkhon *altynč*, *jitinč*, 'der sechste', 'der siebente' aus **altyn*, **jetin* + *či* (= mo. tta. **-či**, tu. *-si* ma. **-si**). Auch tta. **tört** (kir. *dört* hat sein *d* durch mong. od. kalm. einwirkung) hat wahrscheinlich einst **törtü** gelautet, ist aber zwischen den einsilbigen **üč** 'drei' und **beš** '5' apokopiert worden (vgl. **törtün-či** 'der vierte'). Man hat also tta. ***törtü**, **alty**, **jeti** und mo. ***gutin**, ***dötin**, in welchen man ein suffixartiges element **tin* > tta. *ti* findet.

Wenn wir jetzt mo. **gurban** mit **gutugar**, ***gutin**, ***gurigu**, **gunan** und mo. **dörben** mit **dötuger**, ***dötin**, ***dörigü**, **dönen** vergleichen, bekommen wir als „wurzel" ***gur-** od. ***gu-**, ***dör-** od. ***dö-**. Von ***gur-** und ***dör-** scheinen **gurban** und **dörben** mittels einer endung **-ban** gebildet zu sein. Ein wort, das vielleicht einige erklärung liefert, ist khalkha *ǥurmʋsɒ* kalm. *ǥurɱsɒ* 'dreifädiges seil' (vgl. osm. *üčlämä* id.), das also ein schrift-mo. †**gurmasun** voraussetzt und eine endung **-masun** enthält. Das kalmückische hatte ja auch ein *χȫmsɒ* 'zweijährig' (*χȫmstε* 'zweijähriges kind'). Wenn man diese wörter vielleicht auch anders erklären könnte — man könnte ja auch an kalm. *mösɒ* '-mal', z. b. *neg mösɒ* > *nemsɒ* 'auf einmal' denken —, berechtigt doch der häufige wechsel *b* ∼ *m* (im mongolischen und im turkotatarischen) ein ***gur-man** '3', ***dör-men** '4' als ältere vormongolische formen anzusetzen und dann auch **naji-man** '8' hinzuzugesellen (vgl. **najiman** '8' gegen **naj-an** '80'). Für die endung ***-man** spricht mo. **qosmalǯin** 'paarig, gepaart' von mo. **qos**, tta. **qoš** 'paar', vgl. mo. **gurbalǯin** 'dreieckig' **dörbelǯin** (ma. **durbeǯen** 'viereck') 'viereckig', **najimalǯin** '8-füssler' (eine krebsart); von den übrigen zahlwörtern sind solche bildungen unbekannt. Mit mo. ***dör-men** vergleiche man tta. ***tör-tü**. Diese wörter sind also mit verschiedenen, aber in beiden sprachen vorkommenden endungen gebildet. [Das kir. *dört* ist im kalmückischen als name (männername oder ortsname) bekannt, z. b. *dörtin ekɒdə dörwɒ barän* 'von Dört gehen vier dinge aus', wo Dört das viereckige filzstück auf dem rauchloch bedeuten soll. Als namen werden übrigens auch andere zahlwörter verwendet, z. b. (männernamen) *ǥurwɒ* 'Gurban', *nämɒ* 'Naiman', *tümɒ* 'Tümen'; (völkernamen) *dörw̌öɒ* 'Dörbeten', burj. *χoriɒ* 'Chorinsche burjaten'; Mingat, Tümet u. a.]

12. tta. **üč** 'drei'. Im mongolischen giebt es nur ein wort, das seiner bedeutung nach hiermit zusammengestellt werden könnte, näml. kalm. *ürn* 'dreijähriger hengst oder wallach'; lautliche schwierigkeiten stehen jedoch im wege — tta. **üč** < *? üz-č;* mo. **ürege** < *? üzeɣe.* Die übereinstimmung in der bedeutung ist hier nur scheinbar, vgl. mo. **bajitasun** kalm. *bāsn̥* 'dreijährige stute', **dagaga** kalm. *dāɣn̥* 'zweijähriges füllen', kalm. *sarwā* 'zweijährige stute (die noch milch bekommt)', welche alle nichts mit den zahlwörtern zu tun haben. Kalm. *ürn* gehört wahrscheinlich zu mo. **üre** 'frucht, nachkomme', **üresün** kalm. *ürsn̥* 'nachkomme' besonders 'männlicher nachkomme'. Wenn sich tta. **üč** im mongolischen findet, muss es ***üčü**, ***üči** heissen, vgl. tta. **küč** 'stärke' = mo. **küčün, küči** id. Soviel ich weiss, hat das mo. nur ein **üčüken** 'klein, wenig' kalm. *ütšükn̥* id. (man sollte **ütskn̥* erwarten), das auch im koib. *üs* 'wenig' (vgl. in demselben dialekt *üs* 'drei') erscheint. Das kalm. *ütšükn̥* weist auf ein ***üčigüken** hin, das an tta. **üčegü, üčü** 'drei' (kollektiv) erinnert. Wie annehmbar die bedeutungsverschiebung „drei > wenig" oder „wenig > drei" ist, kann ich nicht sagen, obwohl z. b. mogh. *arbōn* 'zehn; mehrere, viele; einige' und Jenissei-ostj. **oan** 'sieben; viele, viel' eine, wie es scheint, ganz analoge verschiebung belegen.

13. tu. ma. **ilan** 'drei' ist dunkel. Ähnlich lautende wörter hat nur das jukagirische, vgl. *jan* 'drei' ∼ *jalum* 'drei, zu dreien', deren linguistischen wert ich nicht auch nur ahnungsweise kenne. Ebenso wenig kann ich sagen, wie tta. **oltuz, otuz** '30' zu verstehen ist.

Über tu. ma. **duin** *(< *döjin, *düjin)* '4', das zweifelsohne mit mo. **dörben** und tta. **tört** etymologisch verwandt ist, habe ich schon oben gesprochen.

14. Ehe ich weiter gehe, will ich hier etwas über die mongolische fingerrechnung einschieben.

In der Mongolei bemerkte ich, wie die eingeborenen (khalkhassen) mit hilfe der finger rechnen, und zwar, nach meinen beobachtungen, immer in derselben weise. Eigentlich giebt es sogar zwei verschiedene arten von fingerrechnen. Die eine besteht in einem geheimen mitteilen der zahlen (gewöhnlich des preises), indem

man seine hand in den langen ärmel des anderen (des käufers, bezw. verkäufers) hineinsteckt und ihm in bestimmter ordnung und traditioneller art die hand drückt. Diese geheime „ärmelsprache“ stammt wohl von den chinesen. Über sie ist schon früh von anderen geschrieben worden (siehe z. b. Journal Asiatique T. III. pag. 65). Die andere art ist ganz offen und wird oft von den mongolen bei kleinen zählmanipulationen zur verdeutlichung verwendet. Man zählt dabei nur mit einer hand, gewöhnlich mit der linken, die etwas gehoben wird und deren finger, je nach der weise, wie sie gebogen oder ausgestreckt werden, die zahlen 1—10 angeben. Bei 'eins' biegt man den daumen gegen die hohle hand, bei 'zwei' den daumen und den zeigefinger, wobei der letztere über den daumen zu liegen kommt; bei 'drei' wird der mittelfinger und bei 'vier' auch der ringfinger dazu gezählt und ebenso gegen die handfläche gebogen. 'Fünf' wird so angegeben, dass alle finger gegen die innere seite der hand gebogen und bisweilen noch mit dem zeigefinger der anderen hand angedrückt werden. Die zahlen 6—10 werden danach so angegeben, dass man die finger in derselben reihenfolge wie oben ausstreckt, wobei die nicht in betracht kommenden soviel wie möglich einwärts gebogen bleiben.

Bei '6' streckt man also den daumen aus, bei '7' den zeigefinger, bei '8' kommt der mittelfinger dazu, bei '9' alle diese sammt dem ringfinger und bei '10' werden alle finger gespreizt, wozu man noch die hand ostentativ erhebt. Die westmongolen sind lange nicht so sicher, wie sie die zahlen 6—9 mit den fingern verdeutlichen sollen, bald fangen sie mit dem kleinen finger der linken hand, bald mit dem daumen an, aber der daumen bezeichnet auch bei ihnen am gewöhnlichsten '6', der zeigefinger '7' und so weiter. Wie die türkischen völker verfahren, ist mit sehr wenig bekannt. Nur habe ich, was z. b. die Nogai-tataren im Stawropolischen gouvernement und die mischären von Nischni-Nowgorod betrifft, gefunden, dass — ähnlich wie unter den westmongolen — bei 'sechs' der daumen in frage kommt, bei 'sieben' der zeigefinger, und so weiter. 'Fünf' und 'zehn' unterscheiden sich bei ihnen dadurch, dass entweder die linke hand 'fünf' bezeichnet und die rechte 'zehn'

oder die finger bei 'fünf' in anderer stellung gehalten werden als bei 'zehn'.

Meine beobachtungen hatten mich schon früh auf den gedanken gelenkt, dass für die zahlwörter 5—10 die benennungen der finger und der hand nicht ohne bedeutung seien. Es ist ja a priori anzunehmen, dass bei der früheren niedrigen kultur der altaischen völker die fingerrechnung viel allgemeiner verwendet worden und auch traditionell viel bestimmter gewesen ist. Jedenfalls ist ja die zuhilfnahme der finger beim zählen etwas uraltes und ganz natürliches, worauf ja auch schon verschiedene sprachforscher [1]) die aufmerksamkeit gelenkt haben. Die beispiele, die dieses axiom bestätigen, sind in den sprachen der naturvölker sehr allgemein. Um nur ein beispiel zu nennen, bezeichnen die Ama-Zulu — nach den angaben von Schrader in seiner „Grammatik for Zulusproget", (Christiania 1850) — die zahl 5 mit „der vollendeten hand", 6 = „drücke den daumen!", 7 = „gezeigt" oder „geleckt", 8 = „der grosse" oder „lasse zwei finger übrig!", 9 = „lasse einen finger übrig!"

15. mo. **tabun**. Zu kalm. *gun̥n̥* 'dreijährig', *dön̥n̥* 'vierjährig' gehört *tūl̥n̥* 'fünfjährig' mit der femininen nebenform *tūldžn̥* 'fünfjährige (stute, kuh, mutterschaf, ziege o. d.)'. Dieses wort *tūl̥n̥* geht auf ein **tawlan* (oder **tawulan*) zurück, vgl. lautlich mo. **taulai**, tablkhai 'hase' > khU *t'ūlvē*, kalm. *tūlā*. Es gab im vormongolischen und vortürkischen einen wechsel *b* ~ *w*, den man noch in zahlreichen beispielen und wortvarianten belegt findet. Da die erste silbe in **tawlan* mit **tab-** in **tabun** identisch sein muss, können wir im letzteren **-un** die oft vorkommende nominalendung **-un** (vgl. unten **jisün**) annehmen. Man vergleiche noch die alte schriftmongolische ordinalzahl **tabtugar** neben späterem **tabutugar** (> kalm. *tawtuwār* 'fünftens'). Unter beachtung dessen, was ich über 6—9 unten glaube sagen zu können, ist es vielleicht nicht zu gewagt diesen stamm **tab-* mit den mongolischen und türkischen wörtern **tab-*, welche 'handfläche', 'innere hand', 'fusssohle' od. dgl. bedeuten,

[1]) Z. b. A. Fr. Pott in der Festgabe zur XXV. Versammlung Deutscher Philologen, Orientalisten und Schulmänner, Halle 1867.

zusammenzustellen: tel. schor. *tabaš*, bar. *tabac* 'handfläche, hohle hand'; schor. koib. kir. kas. kom. osm. *taban* 'sohle (am fuss und am schuhwerk)', osm. *tabanǯa* 'ohrfeige', u. a.; mo. **tabag** 'fusssohle', **tabaqai** idem.

Die ursprüngliche bedeutung des mo. **tabun** wäre also 'handfläche', und erst später, aber jedenfalls schon in vormongolischer zeit hätte sich die bedeutung 'fünf' entwickelt.

16. ⌣ tu. *toŋa.* Im tungusischen kommen zwei wörter für '5' vor, von welchen das allgemeinere, †*toŋa*, †*tuŋa*, †*tûŋa* u. s. w., in einigen solonischen mundarten (Iwanowskij Mandjurica s. 69) †*tuongan* und †*toronga* heisst und also auf ein **towoŋa* od. etwas ähnliches zurückgeht. Unter der annahme, dass hier eine endung vorliegt, können wir mit diesem **towo-* das alte kidanische **ta-u** '5', das mandschurische **tofoxon** '15', **tofoxoto** 'der fünfzehn mal hinter einander trifft, guter schütz' (> mo. **tobqutu** idem Golstunskij III s. 132) und mo. **tabun, tabtugar,** kalm. *tūlṇ* vergleichen. Wir haben also für das mongolische und tungusische eine und dieselbe benennung für '5' gefunden. Was ma. **tofoxon** betrifft, ist das letzte element **-xon** ganz unklar, denn Schotts vermutung *χon*, *γon* = tta. **on** '10' ist mehr als unsicher; vgl. ma. **ǯorxon,** solonisch (Iwanowskij) †*ǯuruγun* und †*ʒurγun* '12', sowie (Iwanowskij Mandj. s. VII) †*nonoχon* (mannsname) 'sechsjährig' od. 'im sechsten jahre'.

Das andere wort ist **sun-** in ma. **sunǯa** '5', onkorsolon. *sondʹža* '5'; ma. solon. **susai** '50'; ma. **sunto** 'ein mass von 5 **xijase**'; ma. **sunčexen** 'ein fabeltier mit fünf schwänzen' u. s. w. Das hier zu grunde liegende wort für 'fünf' bleibt mir dunkel.

17. tta. **beš,** jak. *biäs* (< **bäš* < **beš*), sag. koib. *pis* (< **beš*), tschuw. **pillĕk, pilĕk.**

Neben dem **beš** der jetzigen dialekte zeigen die alten inschriften auch **biš,** vgl. auch den alten ortsnamen **bišbalyq** 'fünfstädte'. Den wechsel *e* ∼ *i* haben wir auch in **eki** ∼ **iki, jeti** ∼ **jiti, kem** ∼ **kim** u. a. Im mongolischen würde dem türkischen wort **beš** ein **bel*, **bes*, **bil* od. **bis* entsprechen; ein solches wort für 'fünf' kennt die sprache aber nicht. Mit starken bedenken will ich folgende, etwas gewagte zusammenstellung vorschlagen. Es giebt sowohl im mongolischen als im ttatarischen ein wort für 'hand, elle', das lautlich

passen würde, näml. kalm. *bülkṷ* 'unterarm' < **bilkün*, ? **belkün* (unbelegt in der schriftsprache, wenn nicht im namen **belkünetei**?); kir. *bilek*, *blek* 'die hand von der elle bis zu den fingern', kas. *bəläw* u. a. dial. Eine ableitung von demselben stamme ist wahrscheinlich mo. **bilisüg, bilüčeg, bilseg,** kalm. *biltsəɢ*, *bültsəɢ* khU. *ʙėlʲtsʿək* 'fingerring'; kir. *bilezik* 'armband'; die ableitungssilbe scheint **čeg** ~ **seg** zu sein, vgl. kalm. *bōrtsvɢ, bōrsvɢ* 'kleines brot, cakes' (ursprungl. chin. lehnwort, vgl. khU *ʙōwō*, kalm. (Ölöt) *mōmō;* kir. *baursaq).* Als stamm der wörter *bülkṷ*, *biltsəɢ* und kir. *bilek* ergiebt sich **bil-*, mit welchem man vielleicht tta. *beš*, *biš* vereinigen könnte. Die bedeutung dieses erschlossenen **bil-* wäre entweder 'elle', 'handwurzel' oder 'hand', und die bedeutung 'fünf' wäre hier in derselben weise entstanden wie bei mo. **tabun** '5' oder tta. **el** 'hand' ~ **ellig** '50' (aber urjanchai *äldik* 'handschuh') oder mo. **gar** 'hand' (= tta. **qar** 'arm') ~ moghol *nikàn γar nikàn öädà* '6' eig. „eine hand und eins dazu" (siehe meine Mogholica s. 60).

Dieser etymologie steht, von anderen schwierigkeiten abgesehen, besonders das *l* in *bilek* entgegen, und man müsste entweder *bilek* als ein lehnwort betrachten oder voraussetzen, dass der wechsel *l* ~ *š* auch im vortürkischen in gewissen fällen *l* ergeben habe.

18. mo. **ǯirgugan** '6', **ǯiran** '60'; kh. *ᴅzṷrɢāɒ*, burj. *žurγāŋ*, *žorγāŋ*, kalm. *zurγān* mogh. Leech †**jorgan**, dahur. (Iwanowskij) †*ǯirγō*.

Von diesem mongolischen worte stammt ma. **ǯurgan** 'die sechs ministerien der chinesischen regierung, chin. **luk-pú,** auch ma. **niŋgun** ('6') genannt'; in dieser administrativen bedeutung ist es auch unter den mongolen bekannt: mo. **ǯurgan,** khU *ᴅzṷrɢāɒ*, *ᴅžṷrɢāɒ*, Torgut, Ölöt *zurγān*.

Die zahl 'sechs' wird, wie oben gesagt wurde, mit dem daumen (bisweilen mit dem kleinen finger) angegeben. Darum wäre es verführerisch hier ma. **ǯurxun** 'zoll' anzunehmen, ma. **ǯurxun** ist aber sichtlich aus **ǯu-urxun** '2 finger (breit)' zusammengezogen (**urxun** = mo. **qurugun** 'finger'), wie **ǯušuru** aus **ǯu-šuru** und **ǯuda** aus **ǯu-da** (siehe Zacharow Gramm. s. 97 § 66). Auch jede vergleichung mit ma. **ǯorxon,** solon. (Iwanowskij) †*ʒurγun* †*ǯuruγun* '12' ist ausgeschlossen. Nur die erste silbe **ǯir-** in unserem **ǯirgugan** könnte mit mo. **ǯirin** '2' in genetischer beziehung zusammenhängen. Ob

aber die zweite silbe **-gu-** auf **gur-, gu-nan** '3' zurückgeht oder nicht, ist schwer zu entscheiden. Schon Wilhelm Schott zerlegte **ǯirgugan** in **ǯir-gu** '2 dreie', was vielleicht auch möglich wäre, weil 'neun', d. h. 'drei mal drei' eine neue höhere zahleinheit gewesen zu sein scheint, doch glaube ich, dass **-gu** eine endung viel älteren ursprungs, d. h. dass **ǯirgu-** unzerteilbar ist. Wie dem auch sei, ist mo. **ǯirgu-** in **ǯirgugan** mit ma. tu. **niŋgun** (Castrén tu. *nuŋun ńuŋun* Onkhor *niŋun*, solon. Iwanowskij †*ninγō*, †*ningin*, †*ningun*, †*ńungun)* durchaus identisch. Die lautlichen verhältnisse sind hier dieselben wie in mo. **ǯirmaqai** 'kleine fische' = ma. **nimaxa** 'fisch', **nimasi** 'fischer'; mo. **ǯiru-** 'zeichnen' = ma. **niru-** id; d. h. mo. **ǯ** = ma. **n**; mo. **r** vor konsonant = ma. schwund; ma. **ŋ** = mo. **g, g** kommt ausserordentlich oft vor; vgl. z. b. mo. **asugu-** 'fragen' = Onkhor *aŋū-* id. *(< *arŋū- < *azŋu- < *asγu-)*. Ausserdem ist zu bemerken, dass ma. tu. **niŋgun** '6' und **nadan** '7' ein wortpaar sind wie mo. **ǯirgugan** und **dolugan** sowie tta. **alty** und **jeti**, weshalb sich ma. **n-** (∼ mo. **ǯ-**) auch teilweise an das folgende **nadan** angelehnt hat; vgl. moghol. Leech **jorgan** '6' und **jolan** '7'. Ich halte also mo. **ǯirgu-** für genau dasselbe wort wie ma. **niŋgun** und **-gan** in mo. **ǯirgugan** für eine analogiebildung nach **dolugan**; vgl. jedoch auch mo. **tofoxon** sol. †*toŋa*, †*toroŋa* u. a. Das einzige, was noch unklar bleibt, ist der vokalismus, indem tu. ma. **niŋgun** vordervokalisch ist oder war, während die mongolische form hintervokalisch ist; aber entweder liegt hier eine analogie vor: †**ǯirgü: dolugan > ǯirgugan: dolugan** oder es hat im tu. das *i* der ersten silbe eine verschiebung des folgenden vokals hervorgerufen.

19. mo. **dolugan** '7', **dalan** '70'; khU *ɒolōɒ*, kalm. *dolān*, mogh. (Leech) **jolan** (analogisch nach **jorgan**).

Nach dem, was über die fingerrechnung gesagt wurde, wird 7' durch den zeigefinger bezeichnet. Der zeigefinger heisst mo. **dolugaburi** (Golstunskij **dolugubur**), khU *ɒolōwɒr*, das eine regelrechte deverbale nominalbildung auf **-buri** (siehe z. b. Rudnew Лекціи по грамматикѣ монгольск. письм. языка, СПБ 1905 s. 58, p. VI) vom verbum **doluga- dolija-** 'lecken' ist; **dolugaburi** bedeutet 'das lecken', **dolugan** etwa dasselbe; also hier 'leckfinger' (vgl. gr. *λιχανός*). Im kalm. bedeutet *dolāwr* nur 'lecken' od. 'abgelecktes';

'zeigefinger' heisst *χumχā χurγu* etwa 'ekliger finger' od. 'schmutzfinger'. Ohne jeden zweifel stammt also mo. **dolugan** '7' von der fingerrechnung her und bedeutet urspr. 'geleckt' od. 'lecken'. Der vokal der ersten silbe ist in mo. **dalan** '70' ein anderer, aber das kalmückische kennt neben *dol* - 'lecken' auch *dalā-* 'lecken' (nach der angabe des herrn studiosus Wewer), und es ist mo. **doluga-** ***daluga-** mit tta. **jalγa-, jala-** 'lecken' identisch; urspr. anlautendes *ð-* ergiebt mo. *d-*, tta. *j*.

Im koibalischen soll nach Castrén †*tolamer* (< mo. **dolāwur*) nicht 'zeigefinger', sondern 'ringfinger' bedeuten; wenn dies richtig ist, rechnen die koibalen '6—10' mit dem kleinen finger angefangen.

Herr dozent Rudnew hat mich darauf aufmerksam gemacht, dass in den „Missions en Chine et au Congo" (N:o 2, märz 1889) Scheut-lez-Bruxelles, ein herr V. S. einen aufsatz „Le nombre sept" (pp. 30—32) geschrieben hat, worin er ganz richtig und klar motiviert dieselbe ansicht über **dolugan** äussert, zu der auch ich gekommen bin, was ich hier mit befriedigung erwähne.

20. tta. **alty** '6'.

Im kirgisischen heissen die finger *qol*, der daumen aber *barmaq*, was in den meisten tta. dialekten 'finger (im allgemeinen)' bedeutet. Das wort **barmaq** wird aber auch in diesen für **baš barmaq** 'haupt-b.' angewendet. Wenn wir uns nach einer etymologie für **barmaq** umsehen, bietet sich nur mo. **bari-** 'greifen', **barimag** etwa 'greifend, greifsüchtig', **barimta** 'angriff, raub' (> kir. *baranta*, r. **баранта**) u. s. w. dar. In derselben weise wie **barmaq** urspr. 'greifer' bedeutet und jetzt in der bedeutung 'daumen' verwendet wird, ist auch tta. **alty** '6' von 'daumen-greifer' und tta. **al-** 'nehmen' = mo. **ali** 'nimm', **aliqa** 'innere hand' (urspr. 'das nehmen') = ma. **ali-** 'empfangen' abzuleiten. Ganz analog mit mo. **aliqa** 'innere hand' ∼ tta. **al-** 'nehmen' (< **ali-* vgl. jak. *yl-*, tschuw. *il-*) ist osm. *avuč*, kkir. *ūs*, koib. *ōs* 'innere hand, handfläche' ∼ mo. **abuča** 'das nehmen, -nahme' von **ab-** 'nehmen'.

Von tta. **alty** stammt vielleicht auch mo. **alda** 'klafter', d. h. „fang", was dann eine ähnliche, jetzt nicht mehr bekannte bedeutung des tta. originales wiederspiegelt.

Vielleicht ist tta. **oltuz, otuz** irgendwie von **alty** abzuleiten,

die lautverhältnisse wie auch die bedeutungsvermittlung sind jedoch zu unsicher und dunkel, um auch nur annähernd erraten werden zu können.

21. tta. **jeti** '7'; Orkhon *jiti*, jak. *sättä* (< **ɒzättä* < **ǯeti*).

In diesem worte finden wir dieselbe endung **-ti* wie in tta. **alty** (und mo. **döčin, gučin)** und können die erste silbe **je-** als wurzel betrachten. Mit diesem **je-** kann man das tta. verbum **je-**, urjanchai *či-* (< **ji-)* 'essen' = mo. **ide-** id. zusammenstellen; **jeti** wäre also urspr. 'essfinger' wie mo. **dolugan** 'leckfinger', was meines erachtens sehr wahrscheinlich ist — man denke nur an die einfachen tischsitten der hirtenvölker. Der anonyme verfasser V. S., den ich oben erwähnte, hebt hervor, dass die chinesen den zeigefinger †**cheu-tscheu** nennen, „c'est-à-dire: le doigt mangeur."

Aus dem angeführten geht meines dafürhaltens deutlich hervor, dass wenigstens tta. **alty** und **jeti** und mo. **dolugan** ursprünglich keine zahlwörter sind, sondern fingernamen, die sich erst einzelsprachlich zu zahlwörtern entwickelt haben. Dies ist also, wenn man die zusammengehörigkeit der altaischen sprachen verteidigen oder verneinen will, in betracht zu ziehen.

22. tta. **altmyš** '60', **jetmiš** '70'.

Oben habe ich schon die vermutung ausgesprochen, dass die endung **-ti** in tta. **alty, jeti** mit **-čin** in mo. **gučin, döčin** identisch sei. Das hier vorliegende **-tin* enthält vielleicht die transitivendung tta. **-t-** = mo. **-či-**. Wenn dies richtig ist, sind **altmyš** und **jetmiš** mit den deverbalen nomina auf tta. **-miš** = mo. **-mal** (siehe KKM s. 97—99) auf eine stufe zu stellen und bedeuten also urspr. etwa 'versechsfacht', 'versiebenfacht', d. h. sechsmal, siebenmal (zehn); ebenso sind dann auch mo. **gučin, döčin** aufzufassen.

23. tta. **sekiz** '8', **toquz** '9'; **seksen** '80', **toqsan** '90'.

Die wörter **sekiz, toquz** wirken analogisch auf einander ein; kir. *segiz-toɣuz, seksän-toqsan*, urjanchai *säs-tos, säzän-tozan*, koib. *segìs-toɣys, segìz-on — toɣyz-on*. Im jakutischen ist *aɣys-toɣus* entweder die folge dieser paarung oder es hat der *g*-laut den übergang von *ä* > *a* bewirkt, wofür diese sprache auch andere beispiele bietet.

Für **sekiz** liegt eine etymologie sehr nahe zur hand. Man sieht darin leicht ein **ekiz** 'zwei' = mo. **ikire**. Das anlautende **s-** ist aber

schwieriger zu deuten. Das einzige, was hier in frage kommen kann, ist mo. **ese** (mogh. *s-*) 'nicht' = tu. *ese* (präteritum), *asi* (präsens) 'nicht'. Es wäre also **sekiz** urspr. 'nicht zwei (finger)' oder 'ohne zwei (finger)'. Eine solche bildungsweise für 'acht' kennen auch die finnisch-ugrischen sprachen, vgl. fi. **kahdeksan** '8' mit **kaksi** (gen. **kahden**) '2' oder wotj. *kokmyš* '8' mit *kok* '2'.

Einige bedenken gegen diese etymologie erregen jedoch die wörter **toquz** und **oltuz**, die, wie man sieht, ein ganz ähnliches schlusselement aufweisen. Ich möchte aber weder dieser ähnlichkeit grössere bedeutung beimessen noch, wie Grønbech vorschlägt, die wörter als zusammensetzungen: **sek-iz, toq-uz, olt-uz** ansehen. Tta. **toquz** halte ich für eine analogie nach **sekiz,** und **oltuz** hat vielleicht mit **sekiz** und **toquz** nicht mehr als einen zufälligen gleichklang gemeinsam.

Im tta. giebt es keine anknüpfungspunkte, die zu einer erklärung des wortes **toquz** oder, — da **-yz, -uz** von **sekiz** herrühren kann, — nur seines ersten teiles führen könnten. Aus dem mongolischen kann ich nur **toga** 'zahl, anzahl' heranziehen, weiss aber nicht, ob dieses wort urspr. mongolisch ist oder aus dem chinesischen stammt. Die begründung der zusammenstellung tta. **toq-* od. **toγ-* mit mo. **toga** 'anzahl' wäre dieselbe wie für mo. **jisün** '9' = tta. **jüz** '100', d. h. '9' war eine besondere höhere einheit „3 × 3", siehe unten. Zu der semasiologischen verschiebung 'zahl' > '10' od. '9' vergleiche man z. b. tscheremissisch *lu* 'zehn' = finnisch **luku** gen. **luvun** 'zahl, anzahl'.

24. mo. **najiman** '8'; **najan** '80'.

In welcher richtung man auch die finger zählt, wird der mittelfinger '8' bezeichnen. Eine dem mo. **najiman** ähnliche oder nur nahe kommende bezeichnung des mittelfingers kenne ich weder im mongolischen noch in den türkischtatarischen sprachen. Lautlich kann **najiman,** wenn **-man,** wie es scheint, eine endung ist (vgl. **gur-ban, dör-ben),** ein urspr. ***nagi- *naji-** oder ***magi- *maji-** voraussetzen und würde auf türkischem boden **jaγ, *jaj* oder **maγ, *maj* ergeben. Wenn **najiman** wirklich aus der fingerrechnung stammt, kann es nur 'gross', 'lang', 'mittel-' od. ähnl. bedeutet haben. Auch

eine vergleichung mit tu. *ǯapkun* '8' ist ergebnislos. Die etymologie dieses mongolischen zahlwortes bleibt also dunkel.

Wahrscheinlich ist, dass das aus der alten geschichte wohlbekannte volk der naimanen mit diesem mongolischen wort benannt wurde. Wenn sie sich selbst diesen namen gegeben haben, waren sie kein türkstamm, sondern sprachen sie eine sprache, in der anlautendes *n-* nicht in *j-* übergegangen war. Deshalb brauchen wir sie jedoch nicht als mongolen anzusehen, denn in diesem falle hätten sie wahrscheinlich die pluralform Naimat verwendet; vgl. die volksnamen Dörbet, Chorit, Mingat, Tümet.

25. mo. **jisün** '9'; **jiren** '90'.

Mong. **s** ist tta. **s** oder **z**, mong. **r** = tta. **z** oder **r**. Wenn wir im mongolischen **jisün** '90' neben **jir-en** '90' finden, können wir nur urmo. **jiz-* oder **jüz-* voraussetzen; vgl. z. b. mo. **ǯisün** 'farbe, aussehen, antlitz' = tta. **jüz** 'antlitz': alt. *jüzŭn* 'aussehen, farbe' (aus dem mo.)

Ganz besonders zu beachten ist hier, dass die mongolen die zahl 'neun' noch jetzt als eine besondere offizielle einheit betrachten. Die mongolischen gesetze bestimmen von alters her alle strafen, abgaben u. ähnl. in **jisün** (siehe z. b. Golstunskij Монголо-Ойратскіе законы, СПБ. 1880, s. 104). Von den turkotatarischen völkern sollen wenigstens die kirgisen eine ähnliche zählmethode kennen. So wird z. b. im Киргизско-русскій словарь, Orenburg 1897, unter *toγuz* mitgeteilt: 'neun; geschenk von neun stück vieh oder sachen vom kameel oder pferd angefangen; *toγuz* wurde früher dem schuldigen zu gunsten des chans oder des den rechtsfall untersuchenden richters genommen, der beleidigte aber bekam nur ein wenig davon'.

Dass 'neun' auf einem sehr grossen gebiet in Asien eine zahleinheit gewesen ist, ersieht man auch aus den samojedischen benennungen: jurakisch '9' = *†hâsawa ju'* d. h. 'die samojedische zehn' od. *†habeiju'* 'die ostjakische zehn'; '10' = *†ju'*, *†lûcaju'* d. h. 'russische zehn' od. *†hâsawaju'* d. h. 'samojed. zehn' (Castrén Grammatik der Samojed. Sprachen, s. 192 und 195). Es sieht aus, als könnte sam. *†ju'* aus derselben quelle stammen wie mo. **jisün**.

Wenn man zu diesen tatsachen eine andere gesellt, die aus mo. **ǯagun** '100' vgl. tu. **ǯân**, ma. **ǯuon** '10' oder indogerm. **dékm̥t* '10'

vgl. **dkm̥tóm* '100' ersichtlich wird, darf man wohl den schluss ziehen, dass mo. **jisün** '9' und **jir-** in **jir-en** '90' urspr. mit tta. **jüz** identisch sind. Ob tta. **jüz** eine besondere endung voraussetzt (etwa wie indogerm. **dkm̥tóm*) oder durch wegfall des zweiten gliedes aus **sekiz-on, toquz-on, *jüz-on** entstanden ist, ist mir nicht klar. Für eine besondere endung scheinen die alten uraltaischen lehnwörter sam. †*ju'* '10' ~ †*jur*, †*jir*, †*jû'* '100' zu sprechen; später entlehnt ist kamassinisch †*ťüs* '100', vgl. koib. Castrén †*ťüs*, Katanow †*čüs*.

Wahrscheinlich ist tu. *ujun* 'neun' auf **jürün* oder **ü-jü-* (*ü* prothetisch) zurückzuführen. Obwohl die lautverhältnisse dunkel sind, ist doch kaum daran zu zweifeln, dass hier ein etymologischer zusammenhang besteht. Ausser **dört-, dör-ben-, düin** '4' haben wir also noch ein anderes altes zahlwort kennen gelernt, das in allen drei sprachgruppen vorkommt, obwohl mit etwas variierter bedeutung.

Schliesslich will ich noch erwähnen, dass sich auch in den indoeuropäischen sprachen einige spuren der neunrechnung finden. Wenigstens ausdrücke wie russisch **„за тридевять земель“** 'hinter drei-neun länder' deuten in diese richtung. Vielleicht ist auch das noch unerklärte gr. *εἶνα, ἐννέα* aus **εἰνα*, **ἐννέα* umgebildet in der verbindung *ὀκτώ — ἐννέα*, vgl. **sekiz-toquz**, fi. **kahdeksan-yhdeksän.** Griechisch *εἶνα* < *ἐνϝα* wäre dann **sém-nwn̥*, *ἐννέα* < *ἐννεϝα* aber **sem-néwn̥* 'eine neun', vgl. gr. *ἑ-κατόν* 'ein hundert', ai. **sa-hasra** 'ein tausend'.

26. tta. **on** 'zehn'; jak. *uon* < **ōn* < **on;* tschuw. *wunnъ*, *wunъ*, *wun* < **on-*.

Grønbech will in **on** ein ursprünglich zweisilbiges wort **ogon* sehen; ich betrachte seine vielsilbentheorie wenigstens hier als verfehlt, und wenn man im jak. *uon* '10' neben *onuo* 'alle zehn' (< **onō* < **onaγu*) hat, ist **ōn* ~ **onaγu* wie z. b. im deutschen **wald** ~ **waldes** zu verstehen, d. h. in einsilbigen wörtern ist das vokalische element überhaupt stärker und länger als in mehrsilbigen (vgl. Sievers Phonetik[4] § 667).

Beim aufsuchen des tta. **on** im mongolischen wird die aufmerksamkeit sogleich auf mo. **ǯiran** '60', **dalan** '70', **najan** '80'

jiren '90' gelenkt. Dies sind alle unter sich analoge bildungen, bei denen schwer herauszufinden ist, welches wort das muster gewesen und welche wörter später entstanden sind. Überhaupt sind sie alle in dieser oder jener hinsicht irregulär und stimmen, was den vokalismus betrifft, nicht gut zu den entsprechenden grundwörtern; man vgl. kalm. *zurγān*, *dolān*, *nămn̥*, *jisn̥* mit *dširn̥*, *daln̥*, *najn̥*, *jirn̥*. Jedenfalls kann nicht bezweifelt werden, dass der zweite teil, schr. **-an**, mit tta. **on** identisch ist. Eine interessante analogie liegt im urjanchaischen vor, wo die zehner ebenso gebildet sind wie im mongolischen, vgl. *päš* '5' ∼ *päǯän* '50', *aldy* '6' ∼ *aldan* '60', *čädi* '7' ∼ *čädän* '70', *säs* '8' ∼ *säzän* '80', *tos* 9 ∼ *tozan* '90'. Man könnte sich zwar denken, dass die mongolischen zehner nach solchen tta. mustern gebildet seien; mir kommt das aber sehr unwahrscheinlich vor. Viel eher sind die urjanchaischen (und koibalischen) wörter neubildungen nach mongolischem muster, denn die meisten turkotatarischen dialekte haben ja **ellig** '50' (von **el** 'hand') **altmyš** '60' und **jetmiš** '70' neben **seksen** '80' (< **sekiz** + **on**) und **toqsan** (< **toquz** + **on**). Nur **sekiz* + *on*, **toquz* + *on* sind in allen türkischen dialekten belegt. In dieser alten zusammensetzung wurde **on** > **-an**, da ja **o** im ältesten türkischen und mongolischen nur in der ersten silbe stehen konnte; vgl. **ič-ton** urspr. 'inneres kleid' > kir. *ystan*, russ. штаны.

Da mo. **ǯiran, dalan, najan** und **jiren** keine direkten türkischen lehnwörter sein können, muss das wort **on** '10' auch im vormongolischen existiert haben. Es ist möglich, dass dasselbe wort noch im mo. **on,** pl. **od** 'jahr' vorliegt. Die ursprüngliche bedeutung wäre dann etwa 'eine periode von 10 oder 12'.

Die mongolischen ausdrücke für '20' und '50' lauten **qorin** und **tabin**. Das tu. und ma. **orin** ist aus dem mo. entlehnt, vgl. oben ma. **urxun** = mo. **qurugun**. Statt **qorin** und **tabin** sollte man ?**qor-an* und **tab-an* erwarten; wahrscheinlich wurde aber **tabin** nach **gučin, döčin** umgeformt. In derselben weise kann auch mo. **qorin** entstanden sein, obwohl die sache hier etwas unklarer ist. Vielleicht stammt **i** in **qorin** durch metathesis aus der ersten silbe, etwa ***qojir-an** > **qoiṛ̯an* > **qorin**.

27. mo. **arban** '10'.

Die mongolen bezeichnen bei der fingerrechung 'zehn' durch ausspreizen der finger. Dem **arban** '10' lautlich ganz ähnlich ist eine wurzel **arba-** mit der bedeutung 'sich spreizen': kalm. *arwā-* 'ерошиться' = 'sich aufrecht stellen, sich in allen richtungen strecken (finger, äste), sich sträuben (haar, blätter)' mit den wurzelverwandten bildungen **arbalǯa-** id., **arbagalža-** id. und adjektiven **arbaŋ, arbagar** u. a. Der zusammenhang zwischen diesen zwei begriffen ist augenscheinlich, obwohl **arbaji-** u. s. w. zu einer gruppe von halbonomatopoetischen wörtern gehört (vgl. **irbaji-, arǯaji-, irǯaji-** u. a. **sarbaji-, sarǯaji-, sarsaji-** u. a.) und andererseits eine ganz gleichlautende wortsippe **arbaji-** mit der bedeutung 'etwas nur mit höchster anstrengung od. kaum machen können, sich kaum bewegen können' (siehe Golstunskij I, 65 **arbaji-** 'съ усиліемъ что дѣлать' und I, 69 **arǯagana-** 'изъ малаго, изъ лоскутковъ'), wo mo. **ar-ai** 'kaum' = tta. **az** 'wenig' zu grunde liegt, sich mit jenem hat kontaminieren können.

Mo. **arban** '10' könnte also urspr. 'gespreizt, gesperrt' bedeutet haben, aber es wäre umgekehrt auch denkbar, dass **arbaji-** seinen ursprung vom ausspreizen der finger bei **arban** '10' herleitet.

Türkisch heisst 'zwanzig' **jyγyrma* ∼ **jegirmä* (kir. *žyjyrma, žirma*, osm. *jigirmi, jijirmi*, küär. *jigirbä*, leb. *jägärbä*, alttürk. *jägirmi*, schor. *čägirbä*, tar. *jirma*; jak. *sūrbä*; tschuw. *širəm*). Der durchaus ungewöhnliche vokalwechsel des ganzen wortes erklärt sich nur, wenn wir in diesem worte eine zusammensetzung von **eki, *iki* mit einem hintervokalischen **arma, *arba* annehmen. Zum anlautenden *j-* vergleiche man *aγač, jiγač* 'baum', *üje, jüje* 'glied', *üksäk, jüksäk* 'hoch', *üzüm, jüzüm* 'weintraube', *üzük, jüzük* 'ring' u. a. Das tta. *jyγyrma* u. s. w. zerlege ich also in tta. **eki iki** '2' und mo. **arban** 'zehn'. Eine solche zusammenwerfung von mongolisch und türkisch kann hier nicht mehr befremden als z. b. in mo. **jiren** '90' = mo. **jisün** '9' + tta. **on** '10'.

Auch im tungusischen glaube ich das mo. **arban** 'zehn' verfolgen zu können. Castrén hat zwar *nuŋuŋi* '60', *nadaŋi* '70', *ʒapkuŋi* '80', aber nach den beobachtungen, die ich im sommer 1905 in der stadt Tschugutschak in der Dsungarei unter den dortigen

Onkor-solonen gemacht habe, lauten diese wörter in der Solonsprache *niŋürŋi* '60', *nadārŋi* '70', *d'žapkōrŋi* '80' (mit ungerolltem, schwachem *r*), und Iwanowskij schreibt (Mandjurica s. 34) †*ʒabkorinγi* '80', (s. 29) *nadarangi, nadarinγi* '70'. Diese wörter scheinen ein **arma-gi* od. **arma-ki* (*-gi* od. *-ki* = mo. tta. **-ki** in mo. **bidenü-ki**, tta. **biz-niŋ-ki** 'der unsrige') zu enthalten, das 'zehn' bedeutet und offenbar mit mo. **arban** identisch ist.

Ist dies richtig, so haben wir im mo. **arban** noch ein drittes tta. mo. tu. zahlwort.

28. Einige tungusische dialekte besitzen aber mit einem *-ʒu* od. *-ʒa* gebildete ausdrücke für zehner: '60' *niŋunʒu*, (Schrenck) *ńuhunʒar, niŋʒu* u. s. w. (siehe Iwanowskij s. 30!), '70' = *nadanʒu, nadanʒar* u. s. w. (s. 29), '80' = *ʒabkunʒu, ʒakunʒu, ʒakanʒun* (s. 34). Diese wörter sind sicher mit tu. Castrén *ʒân* '10', solon. *d'žan*, mandschu **ʒuwan** (lies: *d'žuon*) zusammengesetzt. Dieses tu. ma. *ʒān*, **ʒōn* geht auf ein zweisilbiges wort zurück, das nichts anderes als das mo. **ʒagun** '100' (khU. *nzụn*, kalm. *zūn*) sein kann. Die tungusischen und mongolischen verhältnisse sind also hier dieselben wie im indoeurop.; vgl. **dekṃt* '10' ~ **dkṃtóm* '100', gr. **τριάκοντα**, lat. **triginta** u. s. w.

29. Die bezeichnungen der zahlen 'tausend' und 'zehntausend' sind bekanntlich in allen drei sprachen dieselben. Man hat im tu. *miŋan* '1000', im mo. **miŋgan** '1000' und im tta. **myŋ**, osm. *byŋ, biŋ* '1000'; hier ist das mongolische wort wahrscheinlich ziemlich spät in die tungusischen dialekte aufgenommen worden. 'Zehntausend' heisst tu. †*tuman, tumen*, mo. **tümen**, tta. **tümän**; die überaus grosse ähnlichkeit macht das wort sowohl im tungusischen wie im turkotatarischen später entlehnung verdächtig. In diesem letzteren müsste es, wenn es aus älterer zeit überliefert wäre, etwa **tüm* od. **tim* oder, wenn der accent auf der letzten silbe läge, **timä* lauten. Dass es in solcher gestalt wirklich vorgekommen ist, zeigt das russische, wo man **тьма**, **тма** '10,000', **темникъ** 'anführer von 10,000' findet. Das zahlwort **tümen** ist wohl in allen altaischen sprachen ein lehnwort, wo aber das original zu suchen ist, weiss ich nicht — vielleicht im indochinesischen (vgl. ? chin. **wán, mān** 'zehntausend', **ti-mān** 'der zehntausendste').

30. Sowohl die mongolen als die mandschuren haben von zehntausend bis billion und trillion aufwärts ein ganz grossartiges dekadisches system von zahlwörtern, die jedoch als künstliche, aus dem sanskrit, tibetischen und chinesischen herübergenommene kulturblüten weder volkstümlich sind noch für die feststellung der alten verwandtschaft wert besitzen. Wir können daher zu den ordinalzahlen und kollektiven übergehen, die wenigstens im mo. und tta. gemeinsame bildungselemente aufweisen.

Die ordinalzahlen werden im tungusischen und turkotatarischen, teilweise auch im mongolischen, mit der endung **-či** gebildet. Man vergleiche tu. **düin-si** 'der vierte', kalm. ***dörbe-düki-či** > *dörwdŭktši*, tta. **törtün-či,** (uig. **törtünč**); tu. **ujun-si** 'der neunte', kalm. *jisdəktši* 'der neunte', tta. **jüzün-či** 'der hundertste'. Im mongolischen (khalkha, kalm., burj.) trifft man auch bildungen auf **-duki, *-daki* z. b. **dörbe-düki, dörbe-deki** 'der vierte', vgl. tta. **taγ-daγy** 'der auf dem berge befindliche', **mundaγy** 'der hiesige'; **dörbe-düki, dörbe-deki** bedeutet also wörtlich 'der auf vieren od. bei vieren befindliche'. Mo. **-tugar** in **dörbetüger (dötüger), tabtugar** u. s. w. bildet eigentlich keine ordinalzahlen, sondern numerativa, vgl. kalm. *dörwŭtwər* 'fürs vierte', *tawᵘtwār* 'fürs fünfte' u. s. w.

Sehr gewöhnlich sind in den tta. sprachen die kollektiva auf **-aγu*, z. b. **ekegü, ekeü,** koib. *ekȫ* 'beide', **üčegü, üčöü, üčü,** koib. *üčȫ*, jak. *üsüö* 'alle drei' u. s. w. Dieselbe endung zeigen auch die mongolischen kollektiva, z. b. mo. **qojagu-lan** (kalm. *χojūrn̥*, mit *r*, vgl. *χojr̥*) 'beide od. zwei zusammen', **gurbagu-lan** (kalm. *g̦urwūln̥*) 'alle drei, drei zusammen, im ganzen drei' u. s. w.

Die distributiva **gurbagad** 'je drei', 'drei und drei', **dörbeged** 'je vier, vier und vier', u. s. w. **ǯirgugad** 'je sechs', **dolugad** 'je sieben' u. s. w. sind von **niǯiged** 'je einer' und **qošigad** 'paarweise' ausgegangen, die regelrechte converba perfecti (siehe KKM s. 108) von den verben ***niǯi-, qoši-** (paaren) sind. Das kalm. hat heute aus leichtverständlichen gründen doppelte formen: *zurγāγād* und *zurγāᴅ, dolaγāᴅ* und *dolāᴅ*, (zur *zurγān* vgl. *orā-* 'einwickeln' conv. perf. *orāγāᴅ*), so auch *g̦urwāγāᴅ* und *g̦urwāᴅ* u. s. w.

Wie der leser bemerkt, sind noch viele tta. und tu. zahlwörter übrig, die einer „erklärung" harren. Solche sind tta. **qyrq** '40', **oltuz** '30', tu. **ilan** '3', **nadan** '7', **ǯapkun** '8', **namaǯi** '100', ma. **taŋgu** '100' u. a. Auch viele der oben behandelten wörter habe ich in der tat keineswegs „erklärt", vgl. z. b. mo. **najiman, gurban, dörben.** Während der zeit, die zwischen der niederschrift der obigen zeilen und dem korrekturlesen liegt, habe ich zwar einige neue beobachtungen gemacht und könnte diesen aufsatz hie und da durch kleine zusätze erweitern, indes spare ich mir dies lieber zu einer anderen gelegenheit auf. Überhaupt finde ich, dass ich mich in einigen fällen viel kategorischer hätte ausdrücken können, z. b. bei der zusammenstellung von mo. **qojar** '2' mit **qojina** 'hinter, später, nach' (zum bedeutungswandel vgl. Castrén Versuch einer Jenisej-ostjak. u. Kottischen Sprachl. s. 171: **xâťkei** 'später', **xâťkes** 'der zweite'), in anderen aber mit grösserer reservation oder ausführlicherer begründung (z. b. tta. **beš**). Es ist natürlich, dass man bei dieser art etymologischen spekulationen leicht über das ziel schiesst, aber die hauptsache, dass die altaischen sprachen, was die zahlwörter betrifft, einander nicht so fremd gegenüberstehen als es bei oberflächlicher betrachtung scheint, sondern hier ebenso in einander übergreifen wie in jeder anderen hinsicht — dieser grundgedanke, dieses hauptergebnis der obigen zeilen wird sich, glaube ich, als richtig erweisen.

Im september 1907.

G. J. Ramstedt.

Über den ursprung der sog. Jenisej-ostjaken.

(Vorgetragen in der sitzung der Finnisch-ugrischen Gesellschaft am 20. april 1907.)

Es lebt noch heutigen tages am mittleren Jenisej von dem nebenflusse Kan bis zu der stadt Turuchansk ein kleines, nunmehr nur ein paar hundert köpfe zählendes, bis aufs äusserste verarmtes und geknechtetes volk, das unter dem namen Jenisej-ostjaken bekannt ist. In den jahren 1905 und 1906 hat herr W. I. Anučin, der unter ihnen anthropologische und ethnographische studien trieb, nur ung. 160 individuen gezählt, aber noch M. A. Castrén gab im jahre 1846 ihre anzahl auf etwa eintausend an. Von einem mit ihnen verwandten volke, den sog. kotten, fand Castrén nur fünf seelen übrig, jetzt soll ihre zahl ungefähr zwanzig sein. Alte überlieferungen und urkunden melden noch von arinen und assanen, jetzt sind diese stämme ganz ausgestorben, und ihre sprache ist verstummt; man weiss von ihnen nur, dass sie südlicher wohnten und dass sie mit den Jenisej-ostjaken und kotten verwandt waren.

Diese völker — wenn man überhaupt eine handvoll menschen ein volk nennen darf — sind ein interessantes ethnologisches rätsel. Besonders ihre sprache sieht in den Castrén'schen aufzeichnungen — d. h. in seinem „Versuch einer Jenisej-Ostjakischen und Kottischen Sprachlehre nebst Wörterverzeichnissen aus den genannten sprachen", herausgegeben von Anton Schiefner, St. Petersburg

1858 — sehr rätselhaft aus. Mit den seltsamsten infixen, präfixen und affixen, den — wie es scheint — ganz regellosen vokalalternationen und anderen sprachlichen capricen macht sie einen so fremdartigen und verworrenen eindruck, dass weder Castrén selbst noch seit ihm irgend ein anderer mit ihr etwas hat anfangen können. Die sprache der Jenisej-ostjaken und kotten liegt wie eine kleine bunte oase zwischen den einförmigen, einfachen agglutinierenden sprachen aller ihrer nachbaren, — und man weiss nicht, unter welche asiatische sprachgruppe man sie einreihen könnte. Als eine einfache antwort auf eine schwierige frage haben einige forscher es vorgezogen diese völker als besondere „paläasiatische" rasse zu bezeichnen. Eine solche lösung der frage nach dem ursprung dieses volktums ist jedoch wohl kaum genügend, und ich hoffe darum, dass ich für die folgenden zeilen auf einige aufmerksamkeit unter den ethnologen rechnen darf.

Bei meinen spekulationen über die zahlwörter der altaischen sprachen — jetzt im Journal de la Société Finno-ougrienne XXIV veröffentlicht — habe ich im vorbeigehen auch die zahlwörter des Jenisej-ostjakischen und kottischen durchgesehen. Was ich dabei fand, habe ich später nochmals kontrolliert und dazu versucht mich mit dem bau dieser sprachen vertraut zu machen. Alles hat mich zu der überzeugung geführt, dass diese rätselhaften völkerreste einen zweig des indochinesischen sprachstammes bilden, und zwar einen, der dem tibetischen am nächsten steht. Mit diesem ergebnisse lässt sich gut vereinen, was M. A. Castrén nach lokalen überlieferungen zu erzählen weiss. Die Jenisej-ostjaken, kotten und alle ihre jetzt ausgestorbenen verwandten sollen nach ihm früher viel südlicher gewohnt haben und allmählich, von türkischen und mongolischen stämmen vorwärts gedrängt, über die Sajanischen gebirgen nordwärts gezogen sein.

Dass die Jenisej-ostjaken und kotten wirklich zu den indochinesen zu rechnen sind, erhellt aus einer vergleichung der zahlwörter 2—7, die so sehr den entsprechenden tibetischen und chinesischen äquivalenten ähneln, dass von einem zufall keine rede sein kann. Man vergleiche:

Jen-O. und kottisch.	Indochinesisch.
'2.' Jen.-O. (Symdialekt) **yn, yen** (Imbakdialekt) **yn**, kott. **ina** (< ***in** + ?).	Tib. **ńis**, **gńis** (nach der von mir gehörten aussprache) *ńi*; chin. (nân-hoá, kīng-hoá) **rī**, (pèn-tí-hoá) **ī**; japanisch-chinesisch **ni**.
'3.' Jen.-O. (Sym, Imbak) **doŋ**, kott. **tôŋa** (< **ton** + **ga**).	tib. **gsum**, ausgespr. *sum*; chin. **sān**, **sām** (ausgespr. *sàŋ-gə̂*); birm. **thon** (mit englischer spirans **th**.).
'4.' Jen.-O. (Sym) **sie**, (Imbak) **sik**, kott. **šêgä** (< ***šé** + **gä**).	tib. **bši**, ausgespr. *śì*; chin. **ssï'**, ausgesprochen *śị-gə̂*.
'5.' Jen.-O. (Sym) **xâ**, (Imbak) **k'âk**, kott. **xêgä** (< ***xê** + **gä**).	tib. **lŋa**, **lŋo**-, ausgespr. *ŋà* od. *à*; chin. **ngù**, ausgespr. *ŋū-gə̂*; japanisch-chinesisch **go**.
'6.' Jen.-O. (Sym) **â**, (Imbak) **âk**, vgl. (Sym) **dâmas**, (Imbak) **dagamaś** 'sextus' (<**daga** + **mas**). [Kottisch **xelûča** ist **xê** '5' + ? + **hûča** '1'].	tib. **drug**, ausgespr. *ḍug*, *ḍuɢ*; chin. **luk**, **lūk**, ausgespr. *l̥ū-gə̂*; japanisch-chinesisch **roku**.
'7.' Jen.-O. (Sym, Imbak) **oan**, vgl. (Sym) **donamas**, (Imbak) **dônamaś** 'septimus'. [Kottisch **xelina** = **xê** + ? + **ina** '2'].	tib. **bdun**, ausgespr. *dün*; [chin. **ts'it**, **ts'at**, ausgespr. *tš i-gə̂*].
'8.' [Jen.-O. (Sym) **ynä bêse xô** eig. „zwei-nicht-zehn", kott. **xaltôŋa** eig. „fünf-und-drei"].	
'10.' Jen.-O. (Sym) **xô**, (Imbak) **k'uo**, kott. **hâga** (< **hâ** + **ga**).	? tib. **dgu**, ausgespr. *gù* '9'; chin. **kieù**, ausgespr. *dźū-gə̂*, (pèn-tí-hoá) **kaò** '9'. [Zu 9=10 vergleiche mo. **jisün** in meinem aufsatz „Über die zahlwörter d. alt. sprachen"].

Da man beim gruppieren der sprachen mit recht den zahlwörtern eine grössere bedeutung zuschreibt, müssen auch die oben angeführten ähnlichkeiten den ausschlag geben können und zwar in dem sinne dass zwischen den Jenisej-ostjaken, kotten, tibetanern und chinesen eine genetische verwandtschaft besteht, mag diese verwandtschaft nun somatisch bewiesen werden können oder nicht. Aber ausser den zahlwörtern giebt es noch andere sprachliche tatsachen, die in dieselbe richtung deuten. Ich verweise hier nur auf Jen.-O. **men, mon, ben** 'nicht', **bêse** 'ist nicht', tib. **min** 'nein', **med** 'nicht', chin. **put** 'nicht' **put-ši** 'ist nicht', **me** 'nein' (vgl. mo. **busi, bisi** 'ist nicht, nein', welches wahrscheinlich aus irgendeiner indochin. sprache entlehnt ist); Jen.-ostj. **ses, sês,** kottisch **šèt** 'fluss und die alten flussnamen Irtysch od. Irtschis, Arzas u. a. = ? tib. **ču** 'wasser, fluss', ? chin. **šùi** 'wasser'. Übrigens zeigt der ganze bau der sprache, auch in der gestalt wie M. A. Castrén sie aufgezeichnet hat, dass wir hier eine ursprünglich einsilbige sprache vor uns haben, obwohl hier und da auch viele mongolische, türkische und andere lehnwörter zu erkennen sind. Andererseits, glaube ich, haben sich auch lehnwörter aus der sprache der Jenisej-ostjaken und kotten oder richtiger aus der ihrer vorfahren in die altaischen sprachen eingebürgert Als solche gemeinsame wörter betrachte ich z. b. Jen.-ostj. **tuk, t́uk** 'axt' = mongolisch **süke** id. Jen.-ostj. **tûl**, kottisch **t'ul** 'link' = mong. **solgai**, turkotatarisch **sol** id., in welchen Jen.-ostj. **t** einem **s** entspricht wie im kott. **tôŋa** '3', vgl. tib. **gsum,** u. s. w.

Wenn die ältere heimat der Jenisej-ostjaken und ihrer verwandten im süden der Sajanischen gebirge, d. h. in dem oberen Jenisej-tal (Kem und Kemtschik) zu suchen ist, ist es sehr wahrscheinlich, dass die früher dort ansässigen Kien-kuen od. Ki-ko, von denen sich auch der stammname Kirghiz herleitet und über welche die ältesten nachrichten mitteilen, dass sie keine türkische rasse waren, gerade alte indochinesische autochthonen gewesen sind. Die alten berichte über weisse untürkische physiognomien der früheren Altai-bewohner können auch für indochinesische abstammung sprechen. Auch noch in unseren zeiten erzählte ja N. M. Prschewalskij, dass die tibetaner arische gesichtszüge

zeigen, und von den Jenisej-ostjaken erwähnt W. I. Anučin in seinem kurzen vorläufigen rapport für 1905 (in Извѣстія Русск. Комитета для изученія Средней и Восточной Азіи въ историческомъ, археологическомъ, лингвистическомъ и этнографическомъ отношеніяхъ. N:o 6, s. 38—50), dass er individuen gesehen habe, die nach ihrem aussehen jeder für arier halten würde (s. 44), und dass die farbe ihrer haare im allgemeinen dunkel, aber von allerlei schattierungen sei (s. 43). In A. v. Middendorff's „Sibirischer Reise" (Band IV, Theil 2, Dritte Lieferung) finden sich einige abbildungen, von denen uns besonders tafel I („Ostjaken-Familie vom Sym") die züge der Jenisej-ostjaken zeigt; dass sie arisch wären, kann man wohl kaum behaupten, aber jedenfalls sind sie weder mongolisch noch türkisch.

Den namen der kotten könnte man vielleicht mit dem mongolischen stammnamen Khotogoit zusammenbringen. Die khotogoiten wohnen soviel ich mich erinnere, in den tälern des Kemtschik, Beltšir und Delger Muren, also in der nordwestlichsten Mongolei. Auch der name Beltšir, Beltis oder Beltir gehörte ursprünglich einem kleinen nichttürkischen stamme an. Auch andere bekannte tatsachen könnten hier erwähnt werden, die alle für nichttürkische ureinwohner in jenen gegenden sprechen. Diese nicht türkischen völker sind wohl mit den Jenisej-ostjaken verwandt und also indochinesen gewesen.

Wieweit die feststellung der verwandtschaftsverhältnisse zwischen den übrigen indochinesischen völkern und diesen alten ausläufern, besonders den noch lebenden Jenisej-ostjaken gelingen kann, ist schwer zu sagen, aber ich hoffe, dass diese interessante frage, wenn ihr einmal die spezialisten der indochinesischen sprachforschung ihre aufmerksamkeit zuwenden mit dem vorhandenen material und mit dem, was man noch zusammenbringen kann, in genügender weise geklärt wird. Die Castrén'schen aufzeichnungen sind ungenügend und wohl auch durch zweite hand hier und da unfreiwillig entstellt, aber in naher zukunft wird die gelehrte welt neue, viel reichere und viel zuverlässigere materialien aus herrn W. I. Anučin's hand besitzen. Möchten diese nur bald veröffentlicht werden!

Ich brauche wohl kaum besonders hervorzuheben, wie ausserordentlich wichtig das studium des Jenisej-ostjakischen auch für die richtige entscheidung der altaischen streitfrage sein wird. Vieles, was man jetzt für echt türkisch und echt mongolisch hält, wird sich wahrscheinlich als lehngut erweisen, als lehngut aus der sprache jenes einmal in Hochasien ansässigen, früher grossen und mächtigen volkes, dessen letzte epigonen vor unseren augen in armut, namenlos und unbemerkt hinscheiden.

G. J. Ramstedt.

Otteita Suomalais-ugrilaisen seuran keskustelemuksista v. 1904.

Auszüge aus den sitzungsberichten der Finnisch-ugrischen Gesellschaft im j. 1904.

Matkakertomus vogulimailta.

III.

Suomalais-ugrilaiselle Seuralle.

Niinkuin edellisessä matkakertomuksessani mainitsin, saavuin Loźvan vogulimurteiden tutkimisen päätettyäni viime vuoden syyskuun alussa Tavdalle.

Voguleja Tavdalla on Košukin ja Tabarin kunnissa kaikkiaan seitsemässä kylässä, joiden asukkaista laskujeni mukaan 330 henkeä on vogulintaitoista. Väestön tärkeimmät elinkeinot ovat maanviljelys ja sen yhteydessä oleva karjanhoito, sekä kalastus; metsästys on sivutyötä. Kansan tyyppi tuntuu hiukan eroavan Pelymkan, Vagilskin ja Loźvan vogulityypistä, vivahtaen jossain määrin tatarilaiseen. Kasvultaan Tavdan vogulit ovat pohjoisempia veljiään paljon kookkaampia. Tavoiltaan ja ajatuskannaltaan he tuntuvat hyvin venäläistyneiltä. Omasta kansallisuudestaan he eivät ole säilyttäneet juuri muuta kuin kielen, joka nuorelta polvelta sekin alkaa unohtua.

Tavdan vogulimurteella näyttää olevan melkoinen erikoiskehitys takanaan. M. m. on huomattava että sanan pääkorko ei ole

sidottu ensi tavulle kuten muissa murteissa. Tämän yhteydessä on se seikka, että vokaalit äännearvoltaan suuresti poikkeavat muissa murteissa tavattavista vokaalivastineistaan. Tatarinkielen vaikutus murteeseen on ollut suuri, niinkuin sieltä taholta saatujen sanalainojen paljous todistaa.

Tavdalla työskentelin ensin Košukin kunnan Janyčkovan kylässä. Joulukuun 27 p. muutin sieltä n. 25 virstan päässä olevaan Ison-Čandyrin kylään, jonka murretta opiskelin puolentoista kuukautta. Tarkemmin määrätäkseni näiden kahden ainoastaan vähäisen toisistaan poikkeavan murteen eroa työskentelin sitte kymmenkunta päivää yhdessä kummankin tavdalaisen kielimestarini kanssa. Helmikuun keskivaiheilla kävin Tabarin kunnan Gorodokin kylässä, jossa oli kerrottu vielä elävän erään vogulintaitoisen ukon. Tapasin hänet ja tapasin toisenkin, mutta kummankin puutteelliseen kielentaitoon ja sitäpaitsi epäsäännölliseen puheorganiin nähden pidin ajanhukkana ryhtyä heidän kanssaan työhön. Murre näyttää läheisesti liittyneen toisiin tutkimiini Tavdan murteisiin.

Omaperäinen kansanruno Tavdalla on hävinnyt melkein jäljettömiin. Kielennäytteitä keräsin vain vähän, enimmäkseen satuja ja arvotuksia, joista suurin osa näkyy olevan venäläistä lainaa.

Tavdalta matkustin Tobolskiin, jossa viivyin kymmenkunta päivää. M. m. keräsin hengellisen konsistorin arkistosta tietoja voguliväestön lukumäärästä. Hiippakunnan äskettäin perustetusta kirkollisesta muinaismuseosta tapasin kaksi tärkeätä käsikirjoitusta, nim. 158 foliosivun laajuisen vogulilaisen käännöksen vierasheimolaisasetuksesta sekä ostjakkilaisen Mateuksen evankeliumin käännöksen alkulehdellä se väärin on nimitetty vogulinkieliseksi). Käsikirjoitukset ovat tarpeen tullen Helsinkiin lainattavissa.

Maaliskuun alussa matkustin Tobolskista Kondalle. Kondajoen alueet on nähtävästi pidettävä voguliasutuksen pääpaikkana. Yksin Tobolskin piirikunnassa on voguleja, venäläistyneitä lukematta 1188 henkeä, kun lukumääränsä koko muulla tähän asti tutkimallani alueella on vain 705. Venäläistyminen, ainakaan kieleen nähden ei täällä vielä edisty niin nopeasti kuin Pelymkalla, Vagilskissa ja ala-Loźvalla. Todistuksena vogulinkielen elinvoimaisuudesta mainitsen, että enimmät paikkakunnan venäläisetkin puhuvat sujuvasti

vogulia, käyttävätpä vanhukset metsästys- ja kalastustoimista puhuessaan keskenäänkin mieluummin sitä kieltä kuin venäjää.

Elinkeinoista Kondalla tärkeimmät ovat kalastus ja metsästys. Maanviljelystä harjotetaan vain muutamassa kylässä ja niissäkin se on vuosi vuodelta supistumassa. Hyvinä vuosina antavat tulonlisää ketrinpähkinät sekä varsinkin puolat, joiden runsaus Kondan vogulialueen alemmilla osilla toisinaan on aivan hämmästyttävä. Luonnonantimien rikkauteen nähden Kondan vogulit kuitenkin elävät suuressa köyhyydessä. Jo aikoja sitte he ovat taloudellisesti joutuneet täydelliseen riippuvaisuuteen paikkakunnan venäläisistä kauppiaista, jotka kyllä osaavat asemastaan hyötyä. Hallituksen toimesta perustetuilla viljamakasiineilla sekä — sivumennen sanoen kehnosti hoidetulla — kunnan kauppapuodilla on kyllä merkityksensä hätääntyneen väestön tilapäisenä auttajana, mutta taudin syitä ne eivät poista eivätkä siis pysyväistä parannustakaan voi saada aikaan.

Kondalla asetuin ensin Nahračin kirkonkylään, jonne saavuin maalisk. 7 p. Tässä kylässä viivyin lähes kuusi kuukautta, enimmän ajan opiskellen paikkakunnan murretta, joka entiseltään on tunnettu ainoastaan Popov-veljesten evankeliumikäännösten kautta. Lähes kuukauden päivät oli työssäni eräs taitava sadunkertoja, jolta korjasin talteen melkoisen määrän kansanrunoutta (m. m. sankarisatuja). Syyskuun 5 p:stä alkaen olen asunut Leušin kirkonkylässä täkäläiseen murteeseen tutustumassa.

Antellin delegatsionin myöntämillä varoilla olen jonkun verran ostanut vogulilaisia ompelukoristeisia pukuesineitä.

Leušin kirkonkylässä lokakuun 18 p:nä 1904.

Artturi Kannisto.

Havaintoja Kemi-, Ounas- ja Muonion-jokilaaksoon kesällä 1904 tehdyltä runonkeräysmatkalta.

Alotin keräilyn Kemijoen varsilta, vaikkakin J. W. Murmanin matkakertomuksesta [1] tiesin, että jo 1854 näillä seuduin „kansan runollinen luonto on heikennyt" ja ettei „muita runoja löydy kuin joku loihto, jonka epäusko on nähnyt tarpeelliseksi tallehdittaa; vaan niistäkin on usiat pilalle katkotut". Murmanin huomio pitää kyllä nykyään paikkansa, mutta epäiltävää on, näinkö runot jo silloin olivat niin vähissä. Matkalla Kemi — Rovaniemi ei Murman sano edes loitsuja olleen saatavissa, ja kumminkin asui siihen aikaan aivan Kemin kaupungin läheistöllä — puhumattakaan Tervolasta — kuulu tietäjä nimeltä Olli Aatsinki. Hänen poikansa Antti [2], nykyään ijältään 69 vuotta, ei ollut säilyttänyt suuriakaan isänsä ja isoisänsä tiedoista. Kun ne ovat viimeisiä jäännöksiä *Kemin* läheisyydestä, panen niitä näytteeksi:

Käärmeen synty:

„Maa on isäs, maa on emos,
Multa sinä, multa minä,
Maata yhteistä elämme;
Lehen karva, lemmen karva,
Taivaan sinertävä karva
Älä syntistä vihhaa!

Verivammale eli koile:

Samarian kirkon kynnyksen ala
on sinun sukust.
Yhen huoran hutistama,

---

[1] Ks. Runonkerääjiemme Matkakertomuksia 1830-luvulta 1880-luvulle, ss. 230—244.

[2] Sanoi isoisänsä Antti Aatsinkin 1808 muuttaneen Sallasta Kemiin.

Kahen naaran natistama,
Kolmen konnan kolkuttama,
Jos pahon olet tehny,
ni sinun pitää Herran Jeesuksen istuimen eres kaikki pahat tekos tunnustaa."

Jo alun pitäin koetin *taikojen* suhteen saada valoa kysymykselle, minkä tähden eri temppujen ja „aineiden" luultiin auttavan, sillä taikojen kerääjät ovat mielestäni yleensä tyytyneet vain kirjottamaan muistiin itse parannustavan, tiedustelematta tärkeintä, ajatusta, joka tavallisesti symbolisessa keinossa piilee. Muuan esimerkki: Aatsinki sanoi parantavansa piston liuottamalla muutamia „lampaanpapanoja" veteen, jota sairaan tuli juoda. Kysymykseeni, miksi juuri lampaanpapanavesi auttaa, vastasi ukko: näes, lammas kun syö kaik hienomman (aineen) maasta, ihmiin on maapala, samaten kun on maata, vaikka hienompaa ainetta mitä lammas syö, ja se ottaa ihmises veren liikkeille, ni pisto taukoo.

Tervolassa saneli eräs vaimo nimeltä Matilda Romssi minulle kolmattakymmentä loitsua. Pisimmät ja täydellisimmät niistä olivat „Valkean sanat".

Runomitta on Tervolan loitsuissa, kuten pohjanperän runoissa yleensä kulunut ja muuttunut, esimerkiksi seuraavassa pidemmän loitsun loppuosassa:

„Tuo viljas
Tuorhesta turphesta,
Ihanasta mäthästä,
Kultasesta heinän päästä,
Yli vihan suovan vihan,
Läpi kathen kainalon,
Emänäle iloksi,
Isänäle hyväksi
Ja kaiken kansan parahaks."

Eriskummaisia ovat ne monet nimitykset, jotka esiintyvät esimerkiksi edellä mainitsemani loitsun alkuosassa, joka kuuluu:

„Hyvät maammaahiset,
Hyvät sinisilmät,
Hyvät kultakulmat,

Hyvät korven neittyet,
Hyvät mettäntyttäret,
Hyvät äijäset,
Hyvät ämmäset,
Hyvät piikaset
Hyvät poikaset
Antakaat tälle maata maataksena
Ja pellettä levätäksenä,
Tälle ajaksi,
Teile siksi ilmoseksi ijäksi,
Neittyen pyhimmän nimen kautta. [1]
Ukkosekko, akkasekko,
Äijäsekkö, ämmäsekkö,
Miehisekko, vaimosekko,
Uuhisekko, jaarasekko,
Piikasekko, poikasekko
Antakaa tälle rauhaa ja terfeyttä j. n. e.

Rovaniemi on, kuten tunnettu, muinaislöydöistä rikas [2]. Kivikauden aseita toin sieltä 8 ja olisi niitä usempiakin ollut saatavissa. Mutta runous, vieläpä paikallistarinatkin, ovat melkein kokonaan unohtuneet. Putaansuussa tiedettiin ennen luetun monenmoisia „loihtulukuja", ainoastaan seuraavat katkelmat niistä muistettiin:

„Mettän ukko, mettän akka,
Mettän kuuluisa kuningas,
Salttivuoman suuri herra.

— — — — — — —

Toinen:

Ookkos käyny
Nokkanoian nuotiolla.
Jos on korpi (korppi?) korvennettu,
Musta lintu murhettu?

— — — — — — —

[1] Huom. että maan maahisia pyydetään auttamaan Neitsyt Maarian nimen kautta!

[2] Ks. Hj. Appelgren, Muinaisjäännöksiä ja Tarinoita Kemin kihlakunnan itäisissä osissa. SMY:n Aikakauskirja V.

Kittilässä muisteltiin monessa paikoin katkelmia Väinämöisen veneenveistosta ja kanteleensoitosta. Paikallistarinoita, taikoja ja luuloja on runsaasti säilynyt. Lappalaisilta perityt ilmanennustukset ovat sangen yleisesti käytännössä.

Kansatieteellisessä suhteessa huvittava on *Kaukosten* kylässä muistiinpanemani *kertomus veneen teosta.*[1] Tekotavan sanottiin ainakin kolme sataa vuotta kulkeneen perintönä; isä on aina pitänyt huolta siitä, että joku pojista on oppinut vanhan tekotavan. Ollaan hyvin tarkat venepuun valinnassa. Siinä on toinenkin merkillepano otettava huomioon. Veneen pohjalaudan muoto on toisten kertomusten mukaan saatu hauin, toisten muistelujen mukaan mateen selän läpileikkauksesta.[2] Airojen pitää olla suhteellisesti yhtä kaukana kokasta kuin hauin evät päästä. Mitat otetaan ihmisjäsenten mukaan, eikä kyynäröin ja tuumin. Sen, jolle vene veistetään, täytyy mitata eri osat sylensä, rintasylensä, käsivartensa, jalkapohjansa, vaaksansa, pystykämmenensä, tuumansa, nippinsä, sormenvahvuutensa ja pionsilmänsä mukaan, muuten ei vene sovellu hänelle. Tarkotukseensa soveltuva onkin vanhaan malliin tehty vene. Vanhat näyttelivät, miten luonnoton uudenaikanen vene on, siinä kun ei oteta huomioon omistajan suuruutta, vaan on se sovellettu kelle hyväänsä. Että he olivat oikeassa täytyi minun myöntää, kun soutelin suurikasvuisen miehen veneellä, jossa teljon ja potkukaaren väli minun mitalleni oli liian suuri.

Tämän veneentekotavan vanhuuteen viittaa sekin, ettei vanhan neuvon mukaisesti rautanauloja käytetä. Jos „rautio" sattuu asumaan läheistöllä, saisi muutamia puunauloja vaihettaa raution takomiin. Koko veneeseen tulisivat rautanaulat muka liian kalliiksi.

Oltiin eri mieltä oliko tämä tekotapa suomalaista vai lappalaista alkuperää. Vanhatkin lienevät siitä muinen kiistelleet. Toiset väittivät, että ensimäisellä suomalaisella asukkaalla, joka tuli Ounasjokea ylöskäsin sauvoen, oli kömpelötekoisempi vene ja että hän oppi lappalaisilta sirotekoisemman koskenlasku- ja kalastus-

[1] Kirjotin myöskin pääpiirteissään muistiin a h k i o n t e o n, jossa on useita yhtäläisiä piirteitä.

[2] Minulle näytettiin tällaista irtonaista pohjaa sekä hauin selän läpileikkausta ja minun oli myönnettävä muotojen toisiaan muistuttavan.

venemallin. Toiset olivat väittäneet sitä isiensä näitä vesiä varten kehittämäksi, sanoen heidän kätevyydessä muutenkin voittaneen lappalaiset. Mutta selittämättä jää mielestäni silloin, mitenkä tähän veneentekoon on otettu monta piirrettä ahkionteosta, jonka pitäisi olla, kuten paikkakunnalla tunnustetaan, lappalaisilta saatu ja johon viittaa sekin, että muutamien ahkion osain nimitykset ovat lappalaisilta lainattuja.

Hieman Kittilän *asutus-* y. m. *tarinoista.* Muutamat vanhemmat pitivät varmana, että Kaukoisten kylässä asuu vasta 11:s polvi suomalaisia, jotka ovat erään „raution“ jälkeläisiä. Sitä ennen oli siellä, paitsi kuljeksivia lappalaisia asunut *Kaukoi* niminen mies. Hän ei ollut lappalainen, mutta ei kumminkaan tuntenut rautaa, ymmärrettävää suomea puhui. Kun tämä Kaukoi, tietää tarina, lähti siemenen noutoon Kieksivaaraan Torniojoelle, osti hän sieltä kolme poronnahallista ohria ja puoli rukiita ja pani ne „veturhin“. [1] „Tervasutti sillä oli kaulassa ja siinä jukkerihma [2] neljää syltä; toinen sivakka oli kolmea syltä, toinen kolmea kyynärää. Peurankoipi (oli) lyhemmän sivakan pohjassa. Toisesta kylmästä meni ja toisesta tuli“. [3]

Kittilän *Alakylän* ensimäinen suomalainen asukas rakensi pirttinsä nykyiselle Mokon talon paikkeille. Nimen Moko sai hän sentähden, kun hän tavatessaan kaukaisia naapureitaan metsästys- ja kaupparetkillään käytti ylimielisesti sananpartta: Olenpa mies sen mokompi.

Vaaraniemessä neuvottiin minua menemään Kolmikannan Lappiin, jos syntyjä syviä halusin. Siellä näet elää vanhain kertomusten mukaan kansa nimeltä *kolthalaiset,* jotka ovat paikkakunnan alkuperäistä kastamatonta kansaa, josta viimeinen jäännös on tänne paennut. Kun kastettu koskee kolthalaiseen, menee tämä heti tainnuksiin. Heillä on omat uhrimenonsa ja „lovhesa“ oleva „koltha“ saa selville vaikka minkä asian.

Täällä myös kuulin ensi kerran tarun, että Kolmikannassa on kivettynyt lappalaiskotakunta, muka noidan kiviksi manaa-

[1] Kelkkareki, jossa on suksientapaiset jalakset. Käytetään vieläkin.

[2] Vetonuora.

[3] Aamulla meni ja illalla tuli.

ma. [1] Taru tunnetaan laajalti pohjoisemmassakin, esim. Enontekiön Muotkajärvellä kertoi lappalaisakka sen melkein samaten.

Lappalaisten tiedettiin muinen yleisesti asuneen Ounasjoen varsilla. Joki oli pohjoisemmassakin asuvien kulkureittinä. Lappalaista tekoa on ehkä seita, jonka matkallani satuin saamaan. Ei ole samanmallisia seitoja löydetty, joten on mahdotonta sanoa sen tarkotusperästä ja iästä muuta kuin mitä paikkakuntalaiset siitä arvelivat, että sitä on käytetty veneessä koskia laskiessa. Siihen hakattu kuvio näyttää minusta olevan lappalaista mallia. (Ks. kuvaa.)

Kittilän *Sirkankylästä* mainittakoon lappalaista alkuperää oleva *Inaraisen runo*. Runosta muistettiin ainoastaan alku:

Inarainen reinajalka,
Vei viljan meiän maasta,
Päiviö ku päivän viipy,
lohipatoja aukomassa.

— — — — — — —

Vielä viljaa viiessänsä,
Tappo ämmänki multa. [2]

— — — — — — —

Suorasanaisesti kerrottiin muinen olleen kaksi mahtavaa lappalaista, jotka kumpikin voivat „lankea lovhen". *Inarainen* asui Inarissa, *Päiviö* „Kitkan katkan Kittilässä". Kun Päiviö kerran sukelsi siikana Kemijoelle lohipatojansa aukomaan, vei Inarainen, joka lovessa siitä sai tiedon, tämän „viljan" [3] omille tuntureilleen Inariin ja tappoi Päiviön vaimon. Tultuaan kotia näki Päiviö heti Inaraisen talossa käyneen ja vaimonsa olevan tapetun. „Se kumminkin ilahtu ku muisti neuvonhensa akkaa, että jos vaara uhkaa, saattaa henkensä aitan kammiolle hauin maksan alle. Se meni suorhaa päätä aithan ja näki, että hauinmaksa

[1] On mahdollista, että taru on saanut alkunsa jonkunlaisesta epäjumalatarhasta, jossa on kivisiä seitoja, kun esim. lappalaisten Martin veljesten, joiden ei luultu uskovaisina suotta valehtelevan, sanottiin vakuuttaneen itse nähneensä kivettyneet olennot, joista vanhemmat kauhulla olivat kertoneet.

[2] Vert. Murmanin matkakertomus s. 239, jossa on Nilivaarasta saatu katkelma.

[3] porokarjan.

värkky. Manasi siitä ämmäns ja kuuli miten asiat on ja pani Inaraisen tuomhan takasin porons. Se pani poikans noutaan porot Inarista, ja kun poika tuli poroin kanssa ni se neuvo isälle, että Inarainen on valkean vaan (vaatimen) koivessa. Meni itte Päiviö piilhon hauin suolhen ja ämmäns pani herättämhän kun näkee, että porot tullee. Ja oli käskenny Päiviö poikansa, että kum porot on kaikki poikki Ounasjoen, sillä lailla herättää:

„Isä nouse ylös,
Hauin suolen soikerosta,
Kolmannesta koikerosta.“ [1]

Ja niin se nousi, että kuv vesi pölähti (Aution kohal), ja tappo Inaraisen ja pelasti poronsa.“

Kertoja sanoi olevan näkyvissä muurikivien jäännöksiä „Loukisen suun yläpuolella länsipuolella jokhee, siinä ne suuret lappalaisnoiat on asunhet.“

Erään kuulun lappalaisnoidan Torajaisen kerrotaan kadonneen siten, että „rasuakauhan pani pääns pääle ja niin laski sivakkapuolella Kellostapulivuoren [2] alle.“

Rovasessa kerottiin kahdesta lappalaisnoidasta, joista toinen oli hyvä joikaamaan. „Olit enon vieressä, ni olit sanonhet, joka voittaa että porot lähtevät enon poikki saa kaikki porot, mitä toisella oli. Toinen alko noitumhan, se toinen joikaamhan:

„Nološehi, nološehi, nou, nou, nou!
Noloseni, noloseni, nou, nou, nou!

Sillon ku porot kuulit ni ne lähit kaikki.“

Paran [3] synty on Kittilässä, Muonionniskassa ja Enontekiössä

[1] Vert. Hj. Appelgren, m. t. s. 60. Toisinnon sain Ylimuoniosta. Siinä kerrotaan Inaraisen vieneen *Torajaisen* porot ja peurat. Torajainen hakemaan laulaen:

„Inarainen rainajalka,
Torajainen tuora [suuri] noita,
Viljan viepi meijän maasta,
Kitkät katkat Kittilästä.“

[2] Kellostapulivuori on Yllästunturilla „hirmusen jyrkkä vuorennokka“.

[3] Lencqvistin mukaan (De superstitione s. 53) paara. Synnytystapa eroo L:n kertomasta m. m. siinä, että sitä seulotaan. Paran likistämisen, samaten myös „paran paskan“ luullaan tuottavan onnettomuutta. Vert. Ganander s. 67.

Seitakivi. $^1/_4$.

Löydetty Ounasjoen Aapiskosken partaalta.

yleisesti tunnettu ja vanhat sen „voin ja päällisen“ kokoomiseen joskus vielä uskovatkin.

Jerisjärven saarella on lappalaisten vanha hautausmaa ja on siitäkin monia tarinoja liikkeellä. Harvoin enää nykyään lappalaisia eksyy Jerisjärven rannoille, vaikka heitä miespolvi takaperin joka talvi tuli tänne kymmenittäin, saadaksensa tästä kalarikkaasta järvestä elatuksensa.

Muonionjoen varsilla, sekä Suomen että Ruotsin puolella, on kansanrunous hävinnyt. Ennen väestön muuttumista laestadiolaiseksi, ei sen epärunollisesta luonteesta päättäen monikaan runo liene syntynyt sen köyhän mielikuvituksen kehittämänä. Laestadiuksen, pohjanperän „suuren profeetan“ saarnat kitkivät vielä lopunkin, niin ettei tahdota „suuta pilata“ kertomalla ja laulamalla „paskaa“, kuten yleinen puhetapa kuuluu.

Niistä vähistä loitsujen jäännöksistä, jotka laestadiolaisuudesta huolimatta yleisesti vallalla oleva taikausko on säilyttänyt, sekä vanhusten muistelmista päättäen, on noin vuosisata takaperin ollut käytännössä kahta lajia loitsurunoutta: vanhat pakanalliset ja uudemmat, joilla muka on „kalliimmat sanat“ — pyhimysten nimiä, joku legenda Jeesuksesta y. m. s. Vanhempia ruvettiin jo neljä viisi miespolvea sitte pitämään tehottomina, niiden sijaan pantiin jotakin „Neittystä“ (Neitsyt Maariasta) tai myöhemmin Jeesuksesta, jotta saatiin „kalliit sanat“. Niinpä tulen ehkäisemiseksi muisteltiin vanhemmassa luvussa olleen sanat [1]

„Panna sano pojale
Ja poika sano Pannale:
Jos tästä yli menet,
niin ijäisesti sammut“.

Uudempi muoto:

„Valkea kulta,
Älä ylemmäs nouse
kun Kristuksen veri ristinpuulla.“

Verensulkusanain vanhempi muoto piti olleen: [2]

„Verinen tytti,

---

[1] Sitäpaitsi luettiin tulen synty, sillä „jollei syntyä tiiä ei auta ainhet ja luvut.“

[2] Tätä seurasi raudan synty.

Verinen tätti,
Paina palkimes,
Sio lankas,
Ettei maito maaham pääse,
Eikä veri nurmhen."

Uudempi:

„Tyry, tyry Tyrmäkoski,
Tyry, tyry veri punanen,
Tyrpyhän se Jortaanikin,
Ku Jeesus kastethin,
Pää vethen, jalat maahan."

Tarinoita *paikannimien synnystä* on Muonionjokivarsilla runsaasti saatavissa. Nimi Rovaniemi [1] johtuisi siitä, että sytytettiin „rova" palamaan joenrantamalle, jotta vihollinen, joka oli tulossa, kulkisi sen savua kohti kylän väkien sillä aikaa pelastaessa tavaroitansa. Kittilä olisi saanut nimensä lappalaisesta Kitti-muorista, joka oli suuri tietäjä. Muonionniskassa näytettiin paikkaa, missä oli lappalaisten kodansijoja. Joessa näkee tästä paikasta katsoen 7 haaraa, [2] siksi annettiin sille nimi Monjok (Monijoki), joka mukamas on väännetty Muonioksi.

Kolarin kerrottiin saaneen nimensä „koolaamisesta", jota aina viimeaikoihin asti lienee käytetty tulolähteenä, sysiä kun on viety ruotsinpuoliseen tehtaaseen. Kurtakko, kylä itäänpäin Kolarin kirkolta, sai nimensä ensimäisen suomalaisen siirryttyä sinne lappalaiskylän keskuuteen asumaan. Suomalainen otti käytäntöön lappalaisen tavan kuivattaa poronmaitoa eläimennahoissa, jota maitokuivatusta sanottiin kurtakoksi. Mies taloineen sai muilta suomalaisilta haukkumanimen kurtakko ja se jäikin sekä kylän että järven nimeksi.

Enontekiö nimen suhteen pitänevät tarinat paikkansa. Sanottiin sen johtuvan siitä, että kirkko, joka nyt on kolmannessa paikassa, ennen oli enon varrella. Perää siinä onkin, että Muonionjoki vasta Palojoensuun paikkeilla muodostaa oikean enon (valtaväylän).

[1] Vert. Murmanin kertomus s. 232.

[2] Minä keksin vain 6 haaraa.

Tarujen mukaan oli Muonionjokilaakso muinen harvaan asuttua. Turtolan ensimäinen [1] suomalainen asukas oli tehnyt itselleen pirtin Pellon Mämmelään. Kun sitte toinen suomalainen porokarjoineen Ounasjoelta käsin kulki Muonioon jääden asumaan Muonionniskan paikkeille, tapasi edellämainittu kerran hänet metsästysretkellä. Vanhempi asukas rupesi uutta tulokasta soimaamaan siitä, että tämä oli kotiutunut liian lähelle toisen metsästysmaita ja kalavesiä; moittteessaan käytti hän sanoja: „Ei piä tukkea tarpheilens toisen aukon alle." [2]

Ruotsin puolella muistellaan myöskin asutustarinoita. Niiden mukaan asuisi Muonionjoen ruotsinpuolisilla rannoilla keskimäärin 10—15:s polvi suomalaisia, joilla on ollut vakinaiset asuinsijat. Sitä ennen piti siellä olleen porokarjoineen kuljeksivia lappalaisia ja suomalaisia, joista sanottiin ennen kerrotun kaikenmoisia tarinoita.

Myöskin tämän perän *lappalaisia* koskevia muistiinpanoja tulin tehneeksi.

Vanhimpia lappalaisia muistomerkkejä ovat heidän *uhripaikkansa*. Sellainen on Hetan (Enontekiön) kirkon läheisyydessä oleva *Jyppyrän mäki*. Vielä silloin kuin nykyistä kirkkoa rakennettiin oli Jyppyrän törmällä laakea, suuri kivi, jonka jalustana oli 4 pienempää kiveä. Tässä uhrasivat lappalaiset poroja. Paikkakunnan suomalainen väestö kammoi tätä „uhrikiveä", mutta kirkontekijät sen raivasivat pois.

„Loihtimakaltivoksi" nimitetään erästä kallionkielekettä, jossa on lähde, joka „on ninku itteksensä kiehus". Tätä pitivät lappalaiset ennen pyhänä. Suomalaisetkin lienevät aina 1870-luvulle asti käyttäneet Loihtimakaltivon pyhyyttä hyväkseen siten, että kaikki lapset, jotka tulivat ruville, pestiin siinä, niin kyllä paranivat. Mutta eräs ukko „pilasi" lähteen kätkemällä sen partaalla olevaan rotkoon varastetun poron lihat, ja siitä saakka on „taikalähde" ollut tehoton, kun ei ole saatavissa lappalaista, joka lausuisi puhdistavat sanat, kuten muuan vanhus arveli.

[1] Ensimäisistä asukkaista puhuttaessa ei tarinoissa oteta huomioon lappalaisia sentähden ettei heillä mainita olleen vakinaisia asuinpaikkoja, vaan ajelehtivat kuin tuulen varassa porokarjoineen paikasta toiseen

[2] ikkunareiän „klasin" alle.

Useissa paikoin tiedettiin kertoa lappalaisten „uframneen“ kiville ja seidoille. Sellainen uhripaikka oli ollut Seitalahti. „Siellä ne kumartelit ja polvin palvelit. Sanoit vanhat että olit (siellä) poronsarvia kivilä“. Uhrieläimeksi kelpasi vain suopunkalla tai kuopasta kiinnisaatu peura, ei kesy poro tai ammuttu peura.

Lappalaisilla oli muistelujen mukaan eri *„veen jumalat“* joille kalanpyynnistä tultua uhrattiin sekä näille pyhtetty *kalakarsikot*. Norjan puolella pitäisi olla Kilpis- ja Kilkasjärven rannoilla *kiveen hakatut jumalankuvat*, joiden kasvot ovat ihmishaamua tavottelevia. Näille ovat lappalaiset „voielhet uhriksi kalansuljua loihtulaululla ja joikanhet pääle“. Toiset väittivät näille kiville uhratun porojakin, siten että vierustalle tehtiin tuli, jolla liha paistettiin, loitsuja laulettaissa. Uhrista sai kivi parhaat palat. Niinpä kerrottiin erään lappalaisen n. 100 vuotta sitte uhranneen oikein „hirfhan“.

Uhripaikkoja on nykyinen vanhempi polvi kammonnut. Niinpä eräs mies, jolta kolme poroa pääsi hihnasta, joutui niitä Ounastunturilta etsiessään Ullatievoihin yöksi. Nuotion ääressä ei miehelle tullut uni silmiin. Kun hän levottomana, kun oli niilläkin paikoin kuullut uhratun, nukkui, näki hän kaikenkaltaisia aaveita, ihmisiä sekä eläimiä. „Sitte aamulla ku hän heräs näki, että siinä ol suuri kivi. Ja sen kiven päälä oli toinen kivi vähä pienempi. Sitte oli kivevvällii kierottu hihna, joka oli niiv vanha, ettei ollu ku haamu enää. Sitte oli iso kasa poronsarvia ympärillä. Ja siitä päätti, että se oli vanha uhripaikka ja sentähen liikuit (illalla) net ihmiset ja elläimet.“ [1]

Useat lappalaiset ovat vielä hyvin taikauskoisia, vaikka ovatkin laestadiolaisia. Niinpä luullaan ettei kastamatonta lasta saa jättää kotaan yksin, sillä „manalaiset“ sen silloin vaihtavat. [2] „Jos vastahaoin vesenthe kothan vieän, niin porot saa vastahaoin vasikoita“ j. n. e.

Loitsuja väitettiin lappalaisilla olevan. Kysellessäni niitä

---

[1] Tapahtunut n. 50 vuotta sitte.

[2] Sanottiinpa muinen tällaisia manalaisen vaihtamia lapsia täydytyn uhrata, jotta onnettomuudet, jotka lapsesta seurasivat, siten haltioita lepyttämällä poistettaisiin. Voisipa tarussa lapsiuhreista olla peräkin. Esim. Y. WICHMANN (Tietoja votjakkien mytologiasta. Vähäisiä kirjelmiä XVII, 38 s.) otaksuu lappalaisten ihmisuhrien mahdollisuuden.

sanoivat muutamat, etteivät he ole kuulleet, toiset arvelivat vain lappalaisten tietäjäin niitä osaavan. Noitarumpua ei nykyään elävät olleet nähneet, [1] vanhat siitä ja sen käytöstä olivat kertoneet.

Lappalaisia *joikuja* on vallan vähä tutkittu.[2] Yleisenä käsityksenä lienee, että joikaaminen on parin sanan yksitoikkoista rallattamista. Osaksi on siinä peräákin.

Kertomusten mukaan on ainakin ennen ollut kahdenlaisia joikuja; toisia käytettiin poroja kaitsiessa, toiset olivat laulujoikuja. Edellisissä on vain jokunen sana, jota rallatetaan kovalla äänellä tunturilla ollessa. Paikottain kiljutaan tätä lajia joikua minkä ääntä kurkusta mahtuu, sillä siten tahdotaan vähä väliä muistuttaa porolaumoja siitä, että niitä vahditaan, samalla pidetään huudoilla sudet loitolla. On tietysti sitäi parempi, jos laulaja tällaiseenkin joikuun on keksinyt mukavat sanat tai nimet, sillä siten johdattaa joiku, kun ikävä tuppaa yksin tuntureilla seisoskellessa, samalla joikaajan mieleen rakkaan henkilön tai muiston.

Näissä joiuissa lauletaan ensin joku nimi, sitte joku epiteetti, joita toistetaan koko sanoja tai eri tavuja rallattamalla, tai lauletaan lopuksi epämääräisiä ääniä, jotka eivät merkitse mitään. Esim.

Elli, Elli, faululei [3]
El - - li - - li - - li fa - - lu - - lu - - lu - - lei.

Laulujoikujen sävelmät ja laulutapa ovat vienompia. Niissä on, mikäli havaitsin, n. 5—40 sanaan, mutta ei niitä silti tule laskea lauluihin, joita esitetään toisella tavalla ja erilaisilla sävelillä. Tällaisessa joiussa laulaa lappalainen julki tuttavistaan ja sukulaisistaan karakteriseeraavat piirteet, ladellen sanat peräkkäin usein ilman mitään yhteyttä. Kymmenkunnalla sanalla voi hän viitata kokonaiseen elämäntarinaan. Vieras ei tuollaisesta joiusta voi tuntea suurtakaan nautintoa luullakseni sentähden, ettei hän voi asettautua heidän tunne- ja ajatuskannalleen. Ennenkuin kuuntelee jotakin

[1] Eikä ihme kun niistä jo 1600-luvulla kaikin mokomin koetettiin saada loppu. Vert. R. Hertzberg, Vidskepelsen i Finland på 1600-talet. 147 s.

[2] Sitte 1904 on niistä jo hieman puhuttu. Esim. K. B. Wiklund on julkaissut kansantajuisen kirjasen. Väinö Salminen, Lappalaisista joikauksista. SUSA. XXIII,30.

[3] korea; luullakseni: „Elli kaunoiseni."

joikua on tarpeen tuntea joiuttavan luonne ja elämänvaiheet ja sitä joikuja aina edellyttääkin. Tästä johtuu ettei ole tarpeen muuta kuin viitata siihen, niin pääsevät kuulijain tunteet ja mielikuvitukset liitelemään kukin omia teitään. Esimerkiksi kun kuulin laulettavan „Tunturilla aurinko paistaa, isä kuoli, tunturi, tunturi, tunturi", en ensi kuulemalla saanut suurtakaan tolkkua tästä käännöksestä. Vasta kun joikuja kertoi tällä joiulla muistuttelevansa sitä, ehkä surullisinta tapausta elämästään, kun hän isänsä kera pienenä oli tunturilla poroja paimentamassa muutamana kauniina kesäpäivänä, isä kaatui kuolleena tunturille, niin ymmärsin että noiden yksinkertaisten sanain takana voi piillä tunteitakin.

Lappalaiset ovat hyvin ujoja näitä parempia joikujaan antamaan. Tavallinen veruke on, vaikka rahaakin tarjoo, ettei osata.[1] Jos kuultuasi muilta jonkun olevan hyvän joikaajan, tämän kiellellessä sanot sinulle vakuutetun hänen osaavan, sanotaan monasti: „Jos oltais ophaat miehet, ni sitte, mutta et tunne minua etkä sitä, josta joikaan."

Kielen joiuissa sanottiin eroovan tavallisesta puhekielestä, se lienee usein verrattava jonkinlaiseen lastenkieleen — ehkä kuten Venäjän Karjalan itkuissa?

Näytteeksi kirjotin muutaman Enontekiön joiun lapinkieliset sanat, sallittakoon minun panna tähän muutama näyte.[2]

Tuomas Nähtilästä, joka oli köyhänä orpopoikana mitä surkuteltavimmassa hoidossa, saaden jo pienenä käydä koirien parissa vieraan poroja kaitsemassa, kunnes hän onnetarten ohjaamana löysi hopearahakätkön erään kurun partaalta, joikui Inkeri Muotkajärvellä:

„Tuomas Nähtilä pāsi[3] oarppiei;[4]
ētni[5] jami[6], aheeli[7] jami,

[1] En edes Muotkajärvellä köyhäinhoidolla olevaa „Lappalais-Lassia" saanut rahaa lupaamalla joikaamaan. kauniilla puheella hän sentään rupesi hieman hyräilemään.

[2] En ole lappia lukenut, joten en katsonut itseäni sopivaksi niitä lukuisammin lapinkielisessä asussaan muistiinpanemaan, kun tiesin kieleen perehtymättömän helposti kuulevan väärin.

[3] jäi. [4] orvoksi. [5] äiti. [6] kuoli [7] isä.

pāsi[1] oarppici;
îlen[2], îlen, îlen torvu[3] mittiđe[4]
Oatšu[5] rua." [6]

Vaimole Puljusta:

„Pulju riuku limpsuđi
hāga pargalei
tagai parkku[le] volun,
juhki vîni vel,
voi, voi, jugai vini gal!
parkkule olu nu,
juhki vini ne
kusai pargu nävis,
nävîs kusas parguit
igāstä pargut
manāh ťširūt paretah
parkkui randišli,
kusai parkku navish,
manāh parkus paretah [7]

Juhanista, jonka sanottiin olevan viinapäissään erinomaisen sukkelan tanssitemppujaan näyttämään, vaikka muuten oli hiljainen:

„Toaľjuli [8] jugali vini,
Juhani jugali vîni,
Toaľju ripu hotšalei, [9]
Tanssa jebo taťjubel." [10]

---

[1] jäi. [2] ei ollut. [3] turvaa. [4] missään, „mihinkään meilä?" [5] sai. [6] rahaa. Rahan sanottiin lapiksi olevan „ruhta".

[7] Joikaaja suomensi sen näin: „Pulju riuku oli niin rimpunen ja se otti ja oli tuotu Puljusta ja haukuthin, että se oli nuoska, mutta hyvä työtä tekhen, joi viinaa ja lehmät navetasa paruit ja lapset itkethin pirtisä." Koetin kyllä sana sanalta saada akalta selitystä, mutta tämä epäili minulla olevan pahan nahoissa kun niin tarkkaan tahdoin tietoja.

[8] tolju? toalju=hullu. [9] huono, hullunkurinen, hossakka. [10] lattia. Koko joiku olisi siis: Hullu juo viinaa, Juhani juo viinaa, hullu rukka on kurja, hän tanssii ja hyppii lattiaa myöten.

Ellistä, Juhanin vaimosta:

„Elli siessa nu falulei,
ylkki lek(ki) [1] olu,
vikki [2] naintali [3] haikuš, [4]
rihpis [5] juah(k) ihas.“ [6]

Enostaan, joka oleskelee „kaukana tuntureil“ joikui Inkeri:

„Kehmppa [7] ja faulu, [8]
đuonan [9] jolɢɢi, (đolkki?) [10]
jugali vini.“

Lappalaisten *vanhat tavat* ovat laestadiolaisuuden vaikutuksesta jääneet vain muistoiksi. Panen näytteeksi kuvauksen *„lappalaisten naimakonsteista“*, sellaisena kuin niiden piti n. 50 vuotta takaperin Norjan rajoilla esiintyneen.

„Pojav vanhemmat lähtivät kosioretkele pojan kanssa, molemmat tahi äiti tai isä (jos nimittäin molemmat eivät olleet elossa). Ne panevat ittensä hyvvii vaatteishii, monifärisii verkoi, pukamutit fiinikarvaset poronnahosta, säpikhät poron koivista ja paulakenkät; porot on koristettu; komea ajovyö ja tiukurihma pittää olla. Ottavat juotavat, poron juustot (myöhemmin „kahvit ja toppausainhet“) myötä. Sitte ku ne aihaa siihe kylhää [11] taikka nahpitaaluu, mistä se kossii ne vasiten ajavat kolmhen kerthan ympäri sen koan; ne tietävät (kodassa olijat) ku ne ympäri koan ajoit, että soon kosioretki ny. Sitte ne tulevat sisäle ja panevat (tulijat) pojan äiin tai isän omasta kalustaan keithän (kahvia; ennenkuin kahvi oli tunnettu keitettiin jonkunkunlaista juustokeitosta). Jos ne suostuvat talovväki

---

[1] lisäsi sulkujen sisässä olevan toiste sanellessaan. [2] ottaa väkisin [3] naimisiin. [4] hakevat. [5] ryöstävät. [6] jokainen. Sisällön selitti Inkeri: Elli täti on niin korea, ylkämiehiä oli paljo, ottaa naimisiin hakevat ja ryöstävät joka poika.

[7] keveä. [8] korea [9] liukas, hanhi? En voinut saada selkoa äänsikö joikaaja đuonan vai juonan, kun hän saneli suristen puoli kuiskaamalla [10] jalka. Inkerin suomennos: „Että eno on keveä ja komea, liukas kun olisi sillä hanhen jalat ja juo viinaa.“

[11] Sanoi suurempaa kotakuntaakin nimitettävän kyläksi — siis aivan kuin Vermlannin suomalaisetkin taloa tiluksineen sanoivat kyläksi.

syömhän ja juomhan ni soon ninku ois tyär annettu jo. Sitte ku on suostuttu naimhisii, ni isä antaa porompankasta kapulan, se päästää sen irti ja antaa sille pojale. Se on lupakirja se kapula. Josei oikei suovu tyär otethan suopunkilla kiini; niin kävi Unganauni-vainaalle ja niin hänen piti sitte luvata.

Tulhee sitte häämenot. Voi, voi sitä ilua, mikä oli minun vihkipeivananni, sano Onkavaarivainaa. Ne olit sellaset piot, että kahella kattilala vettä kannettiin ja kolmela sitä keitettiin, punssia ku tehthin.

Muutamat puhalsit vihkuruihkuntorvela silloin ne lauloit ja joikasit, muutamat ve'it vemmeljouhta, muutamat panit tarrttararaarraa, muutamat lauloit talttararaaraa vain, tehit taikoja ja lahjotit tyttärele ja pojale viljaa.“

Satuja kertomaan en lappalaisia saanut, vaikka, päättäen siitä, että rajamailla asuvat suomalaiset puhuvat lappalaisista saduista, niitäkin pitäisi vielä olla saatavissa. Juttuja vihavenäläisistä sodista, ruttoajoista y. m. s. sitävastoin kerrottiin. Tarinoissa vihavenäläisistä kuvaillaan tavallisesti, miten joku viisas lappalainen sukkelalla tempulla tuhosi muutamia kymmeniä vihavenäläisiä, vieläpä paikkakin, jossa tämän piti tapahtuneen, näytetään. Ruttoa ajatellaan monasti suureksi miehen näköiseksi aaveeksi, joka tappaa kaikki kotakunnan väen, ettei kukaan pääse muille kertomaan sitä silmästä silmään katselleensa. Senpävuoksi olikin ikimuistoisina aikoina tavattu kotien ja maakuoppien tapaisia, joissa oli ollut rivittäin luurankoja.

Hauska olisi ollut ottaa selko ovatko lappalaiset taikuutta viljelleet niin suuressa määrässä kuin menneinä aikoina yleisesti luultiin. Kittilässä ja Turtolassa uskoivat muutamat vieläkin kolthalaisten taitoon lennellä tuulispäässä y. m. s. Mutta lappalaisasutuksen nykyisillä rajamailla ollaan sitä mieltä, että tehoovat temput ovat suomalaisilta saatuja. Valitettavasti olen vasta kulkenut „Lapin raukoilla rajoilla“, joten en vielä ole edes kunnolla päässyt heidän taikuutensa makuunkaan — jätän siis toistaiseksi arvelut, jotka perustuisivat vain muutamien tiedonantoihin.

Kalastajalappalaisia en tavannut. Porolappalaiset asuivat kesällä ylhäällä tuntureilla, joten oli vaikea heitäkään monilukuisemmin saada käsiinsä.

Porolappalaisilla Suomen puolella on paremmat laitumet kuin Ruotsin ja Norjan puolisilla. Kummastella täytyy, miksi heitä sentään Suomen puolella asuu niin harvassa. Porokarjatkin pyrkivät talvisin yli Muoniojoen tälle puolen rajaa, tuottaen siten omistajilleen sekä ikävyyksiä että kuluja.

Suomalainen aines näyttää näillä perillä sulattavan itseensä lappalaisia. Täytyy ihmetellä miten lapinkieli säilyy, kun sen käyttäjät, ainakin Suomen puolella, osaavat koko hyvin suomea.

Ne Enontekijäisten lappalaiset, jotka ovat saaneet kasvatuksensa suomalaisissa perheissä, häpeevät syntyperäänsä. Voi sattua, kuten pari kertaa minulle suomalaisessa pirtissä kysellessäni lappalaisista, että isäntä silmäänsä pilkuttaen kouransa sisästä kuiskaa korvaasi: Älä puhu lappalaisista, tuo Laurikaan ei ole lantalainen, hän on lappalaisista vanhemmista, tunturilla syntynyt — ja häpee sitä. Ja niinpä et lappalaisia Enontekijäisissä enää tapaakaan kuin parisen kymmentä. Lappalaissyntyisiä, suomalaistuneita, jotka kumminkin osaavat lappia on lisäksi n. puolisen sataa. Mutta heitä ei ole kirkonkirjoihin enää lappalaisiksi merkitty. Toisin on Inarin Lapissa, siellä nopeammin suomalainen lappalaistuu kuin lappalainen kieleltään suomalaistuu.

Väinö Salminen.

Matkakertomus.

Yliopiston Konsistorille.

Siinä suunnittelussa matkaohjelmaksi, joka minulla oli kunnia Keisarillisen Aleksanterin-Yliopiston Konsistorille esittää ja joka sitte saavutti Konsistorin hyväksymisen, olin ensimäisenä tehtävänäni maininnut matkan Volgan kalmukkien luo Astrakhanin kuvernementtiin.

Tähän matkaan ryhdyin maalisk. 3 p. 1903, jolloin lähdin Suomesta (Lahden kauppalasta) Pietariin. Käyden Pietarin Keisarillisen yliopiston ja keisarillisen tiedeakademian mongolilaisia ja kalmukkilaisia kokoelmia katselemassa, viivyin siellä muutamia päiviä. Saman kuun 15 p. jatkoin matkaani ja saavuin 17 päivän illalla Caricynin kaupunkiin Volgan rannalle. Kuulustelin, montako siellä olisi kalmukkia, ja sain tietää että heitä vain parikymmentä henkeä väliaikaisesti asui kaupungin laidassa. Parin päivän perästä lähdin siksi Sareptaan, pieneen saksalaiseen paikkakuntaan, jossa kalmukkeja oli noin 200 henkilöä. Kun nämät kalmukit olivat köyhiä, kehittymättömiä työmiehiä, joilta minulla ei ollut paljon opittavaa, niin täytyi minun hakea toinen olinpaikka, jos tahdoin saada työni menestymään. Maalisk. 23 p. lähdin vanhan tuttavani, vähä-dörböttien ylimmäisen opettajan eli bakšin, Baza-bakši Menkedžievin luo Oronbulukiin, Aksai-kylän eteläpuolelle, noin 40 virstan päähän Gnilo-Aksaiskaja nimiseltä asemalta. Saapuessani bakšin luo oli hän sairaana; kuitenkin pääsin pari kertaa hänen puheillensa, seikka, jolla oli suuri merkitys kalmukkien silmissä. Baza-bakši neuvoi minun lähtemään vähä-dörböttien suurimpaan khuruliin eli luostariin Khanatu-järven rannalla, jossa

olisi kielimestareita, sadunkertojia, laulajia y. m. mielin määrin. Tiedustelin oltaviani oloja ja palasin sitte Sareptaan. Sareptassa varustauduin ruokatavaroilla y. m. ja lähdin sitte Tundutovon kautta Khanatun-khuruliin. Täällä olin jo alottanut varsinaisen työni — sanavaraston kokoamisen — kun khurulin jäsenet, sekä vanhemmat *(gelung)* että nuoremmat *(getsel* ja *mandži)*, toinen toisensa perästä lähtivät pois ja luostarin rakennukset jäivät autioiksi. Huhtikuun 11 p. lähdin taas Oronbulukiin, vähä-dörböttien „Dundu-khurul“ nimisen suvun kesäpaikkaan, jossa muutaman päivän perästä eronnut luostarikin taas oli koolla. Baza-bakši antoi minun asuttavakseni pienen tuvan aivan lähellä omaa rakennustaan, joka oli samalla templi. Asuintoverina oli minulla *Boskhomdži gelung*, joka oli minulle suureksi avuksi ja m. m. kertoi minulle kahdeksan pitkää satua. Tässä tuvassa tein sitten työtäni toukokuun loppuun saakka, jolloin vuokrasin huopateltan, jotta voisin asua kauemmalla kipeän bakšin templistä. Pystytin telttani parin sadan sylen päähän bakšin asunnosta autiolle arolle ja pestasin 15 vuotiaan Balder-nimisen pojan palvelijakseni. Tältä pojalta ja muilta kalmukeilta, jotka yleensä mielellään kävivät luonani, sain sekä satuja että arvoituksia ynnä kaikenlaisia selityksiä. Baza-bakšin terveys kävi kuitenkin yhä huonommaksi, ja huomasin, että oleskeluni siellä ei ollut kalmukkien mielestä sopivaa, eikä minun tehtävillenikään edullista. Läksin siksi kesäkuun 14 päivänä Oronbulukista pois, päästyäni vielä kerran bakšin puheille ja jätettyäni hänelle lämpimät hyvästit. Muutin nyt Červlennajaan, pieneen kalmukkilaiskylään aivan Saratovin kuvernementin rajalla, jossa samaan aikaan oleskeli Kasanin hengellisen akademian kalmukinkielenopettaja, synnynnäinen kalmukki Lidži Normajev. Viivyin täällä aina heinäkuun loppuun saakka, jolloin kovat helteet tekivät oleskelun Červlennajassa mahdottomaksi. Heinäkuun 30 p. lähdin Astrakhaniin, nähdäkseni torgutkalmukkeja, jotka paimentelevat läänin itä- ja eteläosissa. Koska kuitenkaan en voinut tehdä minkäänlaisia uusia kielellisiä havaintoja torguttien suhteen, palasin pian Astrakhanista. Katsoin matkani tarkoituksen saavutetuksi, ja lähdin elokuun 6 Caricynista kotia päin, jonne saavuin sunnuntaina elok. 9 päivänä.

Matkan kalmukkien luo luulen onnistuneen varsin hyvästi. Sillä paitsi kaikellaisia pieniä muistiinpanoja tein ensimäisenä fonetisia havaintoja kalmukkien kielen nykyisestä ääntämisestä, jota ei mitenkään voi oppia heidän harvoista kirjallisista tuotteistaan. Tässä suhteessa on matkallani suurin merkityksensä, sillä kun kalmukkien kieli on ollut tunnettu vain heidän kirjallisista lähteistään, ovat semmoiset kielelliset ilmiöt kuin „umlaut“, diftongien muuttuminen pitkiksi vokaleiksi, lyhyen toisen tavun vokalin kato, vokaliharmonian sortuminen, korkosuhteet y. m. jääneet tuntemattomiksi asioiksi. Taivutuksessa on vokaliharmonian kato synnyttänyt joukon rinnakkaismuotoja ja uusia kaavoja. Yleensä on kalmukin kielessä uutuuksia paljo, mutta ovat ne kenties virheellisiksi katsottuina jääneet entisiltä tutkijoilta mainitsematta.

Kielennäytteinä on minulla matkaltani 20 satua (yhteensä 196 sivua kahdessa mustassa vihossa), joista muutamat ovat kalmukkien vanhaa eepillistä taruperua; yhdelle on minulla samansisältöinen variantti Mongoliasta. Arvoituksia on 100, sananlaskuja 200 ja kansanlauluja 40. Sitä paitse olen suuremmalla tai pienemmällä menestyksellä laulattanut fonografiin noin 20 eri laulua ja ottanut suuren joukon erilaisia valokuvia kalmukkien elämästä. Kalmukkilainen sanakeräykseni ei ole vielä loppuun suoritettu, kun en ole siinä tarkoituksessa vielä käynyt läpi kaikkia kielennäytteitäni. Siitä, että laulukokoelmani on siksi suuri, tulee kiitos ruhtinatar Tundutovalle, joka antoi minulle 30 laulua, ja samalla tavalla tulee minun sananlaskuista kiittää hra Lidži Normajevia, joka vielä lupasi myöhemmin lähettää minulle muitakin kansatieteellisiä tietoja, joita hän minua varten aikoi koota. Kalmukkien vanha kirjallinen kultturi on jo kuollut pois, samoin myös heidän komeat laulunsa Džangar-uroosta, josta vielä puoli vuosisataa sitte jokaisen ruhtinaan leirissä laulettiin.

Toisena olin tehtävistäni matkoista maininnut matkan Afghanistanissa asuvien mongolisukuisten heimojen luo, jonka tekisin syysk. 1903 ja kesäk. 1904 välillä. Alussa olin ajatellut lähteä itse Afghanistaniin, Kabulin kaupunkiin, mutta kun usealla taholla solmimastani kirjeenvaihdosta selveni, että pääsy Afghanistaniin on yhtä vaikea Intian kuin Venäjänkin puolelta — afghanit kun eivät

tunnusta minkäänlaisia kansainvälisiä lakeja — niin katsoin paraimmaksi lähteä Venäjän ja Afghanistanin rajalle, Kuškan linnoitukseen (Кушкинскій постъ) tiedustelemaan Afghanistanin erisukuisia heimoja. Kuška on kuitenkin vieraille täydellisesti suljettu paikka, jonka vuoksi sinne yrittäessä pitää omata kaikki tarpeelliset asiapaperit ja suositukset. Lähdin perheineni Helsingistä syyskuun 22 p. mutta en tällaisten tarvittavien paperien puutteesta päässyt lähtemään Pietarista ennenkuin lokak. 4 p. Saman kuun 15 p. tulimme Mervin kaupunkiin, jossa viivyimme pari päivää. Lokak. 18 ja 28 p. välillä olimme Kuškassa, jossa — kiitos olkoon linnoituksen päällikön suurelle avuliaisuudelle — jo 22 p. löydettiin sikäläisten afghanien joukossa kaksi Afghanistanin alamaista *mogholia*, kaksi veljestä, Rustam ja Abdilla, jotka työansiota etsimässä olivat tulleet Kuškaan muutama päivä sitten. Minä tiedustelin heiltä heti yhtä ja toista mongolin kielellä ja hämmästykseksi he minua varsin hyvin ymmärsivät. Päällikön tulkin avulla sitte sovittiin heidän kanssansa siitä, että he työpalkkaa vastaan seuraisivat minua Merviin kahdeksi tai kolmeksi kuukaudeksi, johon he näennäisellä mielihyvällä suostuivatkin. Parin päivän perästä he kuitenkin yrittivät paeta, ja minun täytyi antaa käsky ottaa heidät kiinni. He näyttivät suuresti pelkäävän afghanilaisia salaurkkijoita, mutta suostuivat kuitenkin jäämään Kuškaan. Kuškassa oli minun kuitenkin mahdoton pitää näitä rääsyisiä mogholeja yhteistä työskentelyä varten siinä asunnossa, joka meille oli väliaikaisesti annettu, jonka vuoksi lokak. 28 p. molempien mogholieni kanssa palasin Merviin. Vanhempi moghol jo seuravana päivänä sairastui kuumeeseen, ja käytin kielimestarinani vain nuorempaa, mutta jo marrask. 2 p. täytyi minun itsenikin heittäytyä vuoteen omaksi, kovan Kuška-kuumeen tuskissa. Samana päivänä laskin mogholveljekset kotimatkalle.

Jollei minun enää onnistu saada käsiini mogholeja, niin supistuvat tämän matkan tulokset varsin vähiin. Moghol-kieli jää vieläkin suureksi osaksi tuntemattomaksi, sillä se sanavarasto, jonka voin paperille panemistani, noin 200 fraasista kerätä, ei nousse yli 500. Onnettomuudeksi ei kumpikaan veljeksistä osannut lauluja eikä satuja, joten en saanut pitempää, alkuperäistä

tekstiä. Kaikessa tapauksessa saanee kuitenkin moghol-kielen kielioppi ja fonetiikka ynnä moghol-kielen suhde mongolinkielen muihin murteisiin tarpeeksi valaistusta. Minun löytämäni 2 mogholia puhuivat kieltä, joka suoraan polveutuu mongolien vanhimmasta kirjakielenmurteesta; kaikki uudet lisät ovat persialaisia, hindulaisia ja afghanilaisia lainoja. Yleensä koko heidän kielensä tuntuu arkaistiselta, ja on hyvin säilyttänyt alkuperäisen mongolilaisen luonteensa. Nyt on siis tämä vuodesta 1269 saakka (Marco Polon mukaan, joka nimittää heidät *kharaneiksi*) muista mongoleista eronnut heimo jälleen löydetty. Se nimi Aimak, joka heille toisinaan on annettu, ei kuulu heille, vaan Afghanistanissa asuville *Džemšidi*, *Hazāra*, *Firuzkuhi* ja *Teimene* heimoille, jotka yhteensä nimittävät itsään „*čār aimak*“ eli „4 heimoa“. On erehdytty, kun on yhdistetty Hazāra ja Moghol yhdeksi heimoksi, sillä Hazāra-heimo ei näy olleen milloinkaan mogholein liittolaisia. Afghanistanin mogholit muodostavat vielä tänään erityisen heimon, joka pienissä ryhmissä siellä täällä asuu Kabulin Kandaharin ja Heratin välillä. Mogholit puhuvat oman kielensä ohessa joko persiaa tai afghania. Heillä näkyy säilyneen paljon vanhoja tapoja, traditsioneja ja legendoja, koska esim. minun löytämäni kaksi miestä tiesivät, että heidän esi-isänsä 1000 vuotta sitte tulivat Afghanistaniin suuren Čingis-khanin sotajoukkona.

Vaikka minun tähän asti kokoomani ainekset tällä alalla eivät ole suuret, ovat ne kuitenkin siinä suhteessa tärkeät, että tuovat ilmoille kansan, jonka olemassa olosta tiedemiesten kesken ei ole ollut aavistustakaan. Tahdon mainita, että sekä Pietarissa oppineitten turkologien ja mongolistien kesken kuin myös täällä Mervissä ja Kuškassa, jossa Afghanistania kuitenkin hyvin tunnetaan, minun matkaani ihmeteltiin ja erityisen mongolilaiskielisen kansan olemassa oloa afghanien keskuudessa pidettiin mahdottomana.

Merv, Transkaspia, marraskuun 18 p. 1903.

G. J. Ramstedt.

Suomalais-ugrilaisen seuran vuosikertomus v. 1904.

Seuran toiminta ei ole ehkä kuluneena vuonna näyttänyt ulospäin yhtä viikkaalle kuin useana edellisenä vuonna. Syynä tähän on osaksi se seikka, että useimmat niistä nuorista tutkijoista, jotka Seuran toimesta viime vuosina ovat olleet tutkimusmatkoilla ja joiden tutkimuksista vuosikertomuksissakin aina on tehty selkoa, jo ovat palanneet kotimaahan ja par'aikaa valmistelewat julkaistavaksi niitä runsaita aineksia, joita he matkoillaan ovat saaneet kootuiksi.

Tänä vuonna on ainoastaan yksi Seuran stipendiaatti ollut tutkimusmatkoilla, nimittäin maisteri J. A. Kannisto, joka nyt jo hiukan neljättä vuotta tulee olleeksi vogulien keskuudessa, heidän kieltään tutkimassa ja kansanrunouttaan keräämässä. Viime vuosikertomuksessa mainittiin hra K:n syyskuussa 1903 saapuneen Tavdajoen varrella olevaan Janyčkovan vogulikylään (Tobolskin kuvernementissä, 25 virstan päässä Košukin kirkonkylästä). Täältä hän jonlukuun 27 p:nä muutti Košukin kunnan Čandyrin kylään, jonka murre hiukan eroaa janyčkovalaisesta. Čandyrissa hra K. viipyi lähes kaksi kuukautta, käyden uudelleen sanakokoelmansa läpi, erittäin pitäen silmällä sitä, missä suhteessa tämän kylän murre eroaa Janyčkovassa puhutusta. Viimeiset kymmenen päivää hän työskenteli yhdessä kummankin tavdalaisen kielimestarinsa kanssa, voidakseen paremmin verrata heidän edustamainsa murteiden äänneasua. Viime vuosikertomuksessa jo mainittiin, että Tavdalla viime aikoihin asti on ollut vielä kolmaskin murre, toisista

monessa suhteessa eroava, nimitt. Tabarin kunnan Gorodokin kylässä, mutta että hra K. ei ollut varma siitä, voisiko sitä enää saada tutkituksi, kun ei murretta enää muutamiin aikoihin ole „puhunut“ muut kuin yksi ainoa vanha ukko. Valitettavasti kävikin niin kuin hra K. aavisti: näyttäytyi mahdottomaksi enään saada tästä murteesta selkoa. Helmikuun 21 p:nä tänä vuonna hra K. jätti Tavdan vogulit ja matkusti Tobolskin kaupunkiin, jossa hän m. m. työskenteli sikäläisen hengellisen konsistorin arkistossa. Kirkollisesta muinaismuseosta hän tapasi kaksi käsikirjotusta, ostjakkilaisen Mateuksen evankeliumin ja vogulinkielisen vierasheimolaisasetuksen (vogulilainen ja venäläinen teksti rinnakkain kirjotettuina 158 foliosivua). Koska käsikirjotukset tarpeen tullen luvattiin antaa lainaksi Helsinkiin, ei ollut tarpeellista ruveta käsikirjotuksia jäljentämään. Tobolskissa hra K. viipyi kaikkiaan 10 päivää. Sen jälkeen hän matkusti Konda-joelle ja saapui sinne, Nahračin kirkonkylään maaliskuun 7 p:nä. Täten oli hra K. saapunut seudulle, joka on voguliasutuksen pääpaikkoja. Kieli on vielä elinvoimainen, etenkin syrjäisemmillä seuduilla. Yksin seudun venäläisetkin puhuvat vogulia, vieläpä virheettömästi. Ettei vogulinkielen kuolema kuitenkaan kovin kaukana ole, sen havaitsee siitä, että esim. yllämainitun kirkonkylän nuorin polvi jo nyt on isoksi osaksi venäläistynyttä — mitä sitte kun kansakoulut, joita Kondalla jo on kaksittain, ovat ehtineet jonkun aikaa vaikuttaa. Nahračissa hra K:n heti onnistui saada hyvä kielimestari. Täälläkin hän tarkoin kävi läpi murteen sanavaraston sekä kirjotti muistiin hyvän määrän vogulilaista kansanrunoutta, arviolta noin kymmenen painoarkin verran, enimmäkseen n. s. sankarisatuja, pitkiä juttuja, jotka — paitsi joutavaa painolastia — sisältävät paljon tositärkeätäkin, m. m. sellaista, joka valaisee vogulien uskonnollisia käsityksiä. Nahračissa hra K. viipyi melkein puoli vuotta, eli syyskuun alkuun, jolloin hän matkusti 11 peninkulmaa ylempänä Kondan varrella olevaan Lenšin kirkonkylään, jonne hän saapui syyskuun 5 p:nä. Täältä hän vielä kesäkelillä toivoi ehtivänsä Tuman-järvien takaiseen Satygin kirkonkylään, josta hänellä sitten on aikomus muuttaa ylä-Kondalle, Šaimin kirkonkylään.

Venäjällä asuvilta avustajilta ja kerääjiltä on Seura edelleenkin saanut vastaanottaa arvokkaita lisiä aineskokoelmiinsa. Niinpä

on Kasanin seminarin laulunopettaja hra *N. I. Suvorov* seuralle lähettänyt 57 vuoričeremissiläistä sävelmää, mordvalainen talonpoika *I. Zorin* kaksi kokoelmaa mordvalaista kansanrunoutta ja syrjääniläinen talonpoika *V. A. Mitjušev* selonteon syrjäänien kalastuksesta.

Tämän yhteydessä manittakoon, että Seura toivoo lähimmässä tulevaisuudessa saavansa haltuunsa ostjakkeja, voguleja ja Kuollan lappalaisia koskevia seikkaperäisiä tilastollisia aineksia. Seura on nimittäin Venäjän sisäasiainministeriltä anonut ja saanutkin luvan lunastaa itselleen etupäässä ostjakkeja, voguleja ja Kuollan lappalaisia koskevan osan niitä alkuperäisiä tilastollisia aineksia, jotka syntyivät viimeisen yleisen väenlaskun aikana v. 1897. Nämät alkuperäiset ainekset sisältävät koko joukon sellaisiakin tietoja, joita ei ole tarvittu virallisiin tilastollisiin julkaisuihin, mutta joilla kuitenkin kyllä on kansatieteellistä arvoa.

Seuran tämänvuotinen kirjallinen toimi käy selville seuraavasta.

Painosta on tänä vuonna ilmestynyt:

1) *Suomalais-ugrilaisen seuran aikakauskirja XXII*, jonka sisällys on seuraava: 1. U. T. Sirelius, *Die handarbeiten der ostjaken und wogulen* (75 s. ja 1 kuvalehti). — 2. D. Richter, *Bemerkungen über die tverischen Karelier* (63 s. ja 1 kartta). — 3. Otteita Suomalais-ugrilaisen seuran keskustelemuksista v. 1903 (76 s.), jossa ovat seuraavat kirjotukset: Artturi Kannisto, *Matkakertomus vogulimailta II;* Konrad Nielsen, *Lappalaisia murteita tutkimassa. Matkakertomus Norjan ja Suomen Lapista;* G. J. Ramstedt, *Matkakertomus kalmukkien maalta*; esimiehen, professori O. Donnerin *alkajaispuhe Suomalais-ugrilaisen seuran vuosikokouksessa* $19^{2}/_{12}03$ (myös ranskaksi); *Suomalais-ugrilaisen seuran vuosikertomus v. 1903* (myös ranskaksi). — 4. *Suomalais-ugrilainen seura 1903* (luettelo Seuran jäsenistä, julkaisuista y. m.).

2) U. T. Sirelius, *Ostjakkien ja vogulien tuohi- ja nahkakoristeita. — Ornamente auf birkenrinde und fell bei den ostjaken und wogulen.* 4:o. XVI s. tekstiä ja 49 kuvalehteä. — Tämä suomalais-ugrilaiselle koristetutkimukselle tärkeä ainesjulkaisu sisältää 30 esinekuvaa ja 430 kuvaa koristeaiheista sekä selittävän tekstin. Ne vertailevat tutkimukset, joihin hra Sirelius jo oli ryhtynyt näiden

koristeiden alkuperän selville saamiseksi, ovat toiset, kiireellisemmät tieteelliset työt keskeyttäneet. Toivottavasti hän pian saa tilaisuuden ryhtyä niitä jatkamaan.

Tämän yhteydessä mainittakoon, että Seura kahden entisen julkaisusarjansa („Aikakauskirjan" ja „Toimitusten") lisäksi on päättänyt alottaa kolmannen, joka tulisi sisältämään julkaisuja kansa- ja muinaistieteen alalta ja jonka ensimäisen osan muodostaa jo aikaisemmin ilmestynyt toht. A. O. Heikelin julkaisu „Mordvalaisten pukuja ja kuoseja" ja toisen osan äskenmainittu hra Sireliuksen julkaisu „Ostjakkien ja vogulien tuohi- ja nahkakoristeita". Tämän uuden sarjan kolmas osa, hra Sireliuksen tutkimus suomalaisugrilaisten kansain sulkukalastuksesta, on paraikaa painettavana.

Professorien E. N. Setälän ja K. Krohnin toimittamaa aikakauskirjaa *Finnisch-ugrische Forschungen* on vuoden kuluessa ilmestynyt III:s osa.

Tekeillä olevaa čeremissiläistä kuosijulkaisua varten on piirustustöitä edelleenkin hra A. O. Heikelin johdolla jatkettu.

Hra Heikelin ehdotuksesta on Seura tänä vuonna päättänyt ryhtyä uuteen kansatieteelliseen julkaisuyritykseen. Tutkimukset ovat osottaneet, että Itämeren maakunnissa asuvien virolaisten, lättiläisten ja ruotsalaisten pukumuodoissa on paljon yhtäläisyyksiä. Suomalaiselle pukututkimukselle on näin ollen erittäin tärkeätä, että mainitut pukumuodot tulevat julkaistuiksi. Käytettävissä olevia aineksia on hra H. jo piirustuttanut niin paljon kuin kysymyksessä olevaa julkaisua varten tarvitaan, joten vielä selittävä teksti (arviolta 4 tai 5 painoarkkia) on toimitettava, ennenkuin painatustyöhön voidaan ryhtyä. — Tämä teos samoin kuin äskenmainittu čeremissiläinen kuosijulkaisukin, tulee valmistuneena muodostamaan osan tuossa ylempänä mainitussa uudessa kansatieteellisessä julkaisusarjassa.

Seuran hoidettavaksi annetun, „suomenkielen ja suomensukuisten kielten tutkimuksen kannattamiseksi" määrätyn „Ahlqvistin rahaston" koroista on Suomalais-ugrilaisen seuran ja Kotikielen seuran yhteisesti asettama valiokunta tänä vuonna antanut apurahoja dosentti H. Ojansuulle ja maisteri V. Tarkiaiselle.

Vuoden kuluessa on seuraavat esitelmät ja tiedonannot Seuran kokouksissa esitetty: M. BUCH: Länsieurooppalaisista lasten leikkilauluista; O. DONNER: Alkajaisesitelmä viime vuosikokouksessa; A. O. HEIKEL: 1) Pukututkimuksistaan Pietarin, Moskovan, Varsovan, Krakovan ja Berlinin kansatieteellisissä museoissa; 2) Samanlaisista tutkimuksista Vilnon, Königsbergin, Tilsitin, Kovnon, Varsovan, Krakovan, Budapestin, Wienin, Pragin, Berlinin, Hampurin, Kielin, Köpenhaminan, Lundin ja Tukholman kansatieteellisissä museoissa; K. KROHN: Suom. *runo* sanan merkityksestä; W. RAMSAY: Kaninin niemimaan samojeedeista; G. J. RAMSTEDT: Tutkimusmatkastaan Merviin ja Afganistaniin; VÄINÖ SALMINEN: Tutkimuksistaan Kemi-, Ounas- Muonio- ja Tornionjoen suomalaisten ja lappalaisten keskuudessa; U. T. SIRELIUS: Ostjakkilaisten ja vogulilaisten koristemuotojen synnystä ja kehityksestä.

Julkaisujen vaihtoon Seuran kanssa on tänä vuonna ryhtynyt Hersonin kuvernementin muinaistieteellinen museo (Herson).

Vuoden kuluessa ovat Seuraan liittyneet

perustajajäseninä:

Björkenheim, Gösta, tehtaanisännöitsijä, Helsinki;
Donner, Joakim Otto Evert, dosentti, Helsinki;
Gröndahl, Hugo, esittelijäsihteeri, Helsinki;
Heikel, Axel Olai, intendentti, Helsinki (ennen vuosijäsen);
Jamalainen, Pietari, päätirehtöri, Helsinki;
Renvall, Heikki, lakitieteen tohtori, Helsinki;
Stenroth, Otto, pankinjohtaja, Helsinki;

vuosijäseninä:

Adler, B. F., fil. tohtori museon amanuenssi, Pietari;
Franssila, K. A., seminarinlehtori, Rauma;
Juutilainen, V. A., lehtori, Savonlinna;
Klementz, D. A., tohtori, Pietari;
Neovius, Ernst, senaatinkamreeri, Helsinki;
Paasikivi, J. K., ylitirehtöri, Helsinki;
Rosengren, S., fil. maisteri, Turku;

Setälä, Helmi, professorin rouva, Helsinki;
Sirelius, E. K., prokuristi, Viipuri;
Sirelius, S. J., komissionimaanmittari, Vaasa;
Walle, Gösta, lääketieteen kandidaatti, Helsinki.

Manalle on vuoden kuluessa mennyt Seuran kunniajäsen, akademikko, salaneuvos Otto von Böhtlingk (Leipzig) sekä kirjeenvaihtajajäsen, Kasanin yliopiston professori I. N. Smirnov. Viimemainittu on julkaissut useita tutkimuksia suomalais-ugrilaisten kansojen historian ja kansatieteen alalta. Kotimaisista jäsenistä ovat vainajina mainittavat *perustajajäsenet:* salaneuvos Torsten Costiander, tilanomistaja, tohtori, vapaaherra Edvard Hisinger, professori Alfred Kihlman, kunnallisneuvos Fredrik Wilhelm Lagerstedt, lääketieteen lisensiaatti Birger Pentzin, kauppaneuvoksen leski Anna Sinebrychoff, kunnallisneuvos Johan Wilhelm Söderlund, ja iäkäs kirjailija ja kansatieteen tutkija, rovasti Antero Warelius; sekä *vuosijäsenet:* metsäopiston johtaja A. Blomqvist, rovasti A. V. Lyra ja lehtori A. J. Mela.

Seuran *toimimiehinä* ovat kuluneena vuonna olleet: esimiehenä professori O. Donner, varaesimiehenä professori E. N. Setälä, ensimäisenä sihteerinä dosentti Y. Wichmann, toisena professori J. Mikkola, rahavartiana tirehtöri J. Höckert, kirjastonhoitajina maisteri E. A. Tunkelo ja professori K. Krohn, kirjavarainhoitajana maisteri U. T. Sirelius, sekä yliasiamiehenä varatuomari E. Polón. — Tilintarkastajina ovat olleet tirehtöri A. Renqvist ja kapteni O. F. Qvickström, sekä heidän varamiehenään maisteri U. Karttunen.

Seuran asiamieheksi Sortavalaan on ruvennut lehtori M. Varonen neiti M. N. Piispasen sijaan, joka on toimestaan luopunut, ja Savonlinnaan kollega E. Kekomäki lehtori K. J. J. Forsmanin sijaan, joka on muuttanut toiselle paikkakunnalle. Pietarilaiseksi asiamiehekseen on Seura saanut dosentti A. D. Rudnevin.

Tieteellisten seurain valtuuskuntaan on Seura täksikin vuodeksi varsinaiseksi edustajakseen valinnut professori O. Donnerin sekä hänen varamiehekseen professori E. N. Setälän.

Helsingissä joulukuun 2 p:nä 1904.

Rapport annuel de la Société Finno-Ougrienne. Année 1904.

En apparence, la Société ne semble pas avoir déployé une aussi grande activité pendant l'année passée que pendant les années précédentes. Il faut, en partie, en chercher la cause dans le fait que la plupart des jeunes explorateurs qui, sur l'initiative de la Société, ont pris part, ces dernières années, à des expéditions dont on a toujours rendu compte dans les rapports annuels, sont déjà revenus dans leur pays natal et sont, à l'heure qu'il est, occupés à préparer la publication des riches matériaux qu'ils ont recueillis pendant leurs voyages.

Cette année, il n'y a qu'un seul boursier de la Société qui a fait un voyage d'exploration, M. J. A. Kannisto, qui aura bientôt séjourné quatre années parmi les Vogoules pour étudier leur langue et pour recueillir leurs poésies populaires. Dans le dernier rapport annuel, nous avons dit que M. K. était arrivé en sept. 1903 au village vogoule de Janyčkow, situé sur les bords de la Tavda (gouv. de Tobolsk, á 25 verstes du village de Košuk). De là il partit le 25. déc. pour le village de Čandyr, dont le dialecte diffère quelque peu de celui de Janyčkow. A Čandyr M. K. demeura près de deux mois pour parcourir de nouveau son recueil de mots, spécialement dans le but d'étudier en quoi ce dialecte diffère de celui parlé à Janyčkow. Les dix derniers jours il travailla avec ses deux maîtres des parages de la Tavda, pour pouvoir mieux comparer la phonologie des dialectes représentés par eux. Dans le dernier rapport il a déjà été dit que jusqu'à ces derniers temps il existait à Tavda encore un troisième

dialecte, qui différait, sous plusieurs rapports, des deux autres: celui du village de Gorodok, commune de Tabari, mais que M. K. n'était plus sûr de pouvoir l'étudier, ce dialecte n'étant plus depuis quelque temps „parlé“ que par un seul vieillard. Malheureusement l'appréhension de M. K. se montra juste: il ne fut plus possible de parvenir à étudier ce dialecte. Le 21 février, cette année M. K. quitta les Vogoules de la Tavda et se rendit à la ville de Tobolsk, où il travailla entre autres dans les archives du consistoire ecclésiastique de cette ville. Dans le musée archéologique et ecclésiastique il trouva deux manuscrits, l'évangile selon S. Mathieu en langue ostiake, et une ordonnance en langue vogoule concernant les personnes appartenant à des populations non russes (le texte vogoule et le texte russe, écrits parallèlement, comprennent 158 pages in folio). Comme on promit d'envoyer ces mss. à Helsingfors, si l'on en avait besoin, il fut inutile de les copier sur place. A Tobolsk M. K. demeura en tout dix jours. Ensuite il partit pour les parages de la Konda, ou il arriva, au village de Nachrači, le 7 mars. Ainsi M. K. était arrivé dans la contrée qui est le centre du territoire vogoule. La langue y est encore en pleine vigueur, surtout dans les parages les plus éloignés. Même les Russes de cette contrée parlent le vogoule et même un vogoule correct. Que cependant la fin de la langue vogoule ne puisse plus être très éloignée, c'est ce qui se voit par le fait que p. ex. la plus jeune génération du village en question est déjà en grande partie russifiée — que sera-ce, lorsque les écoles primaires, dont il y a déjá deux dans les parages de la Konda, auront quelque temps été en activité? A Nachrači M. K. eut la chance de trouver de suite un bon maître de langue. Là il parcourut aussi minutieusement le vocabulaire du dialecte et consign par écrit un grand nombre de poésies populaires vogoules, environ une dixaine de feuilles imprimées, pour la plupart des légendes héroïques, de longs récits qui contiennent — outre du remplissage superflu — beaucoup de renseignements vraiment importants, entre autres sur les croyances religieuses des Vogoules. A Nachrači M. K. resta presque une demi-année, c.-a.-d. jusqu'au commencement de sept., et se rendit alors au village de Leuši, situé à onze milles de là en remontant la Konda supérieure, où il arriva le 5 sept.

De là il espérait encore pouvoir parvenir, par les routes d'été, au village de Satyga, qui se trouve derrière les lacs de Tuma, d'où il a l'intention de se rendre ensuite au village de Šaimi sur la Konda supérieure.

La Société a aussi continué à recevoir de la part d'assistants et de collectionneurs habitant la Russie d'importantes contributions à ses collections de matériaux. Ainsi, M. N. G. Suvorov, maître de chant du séminaire de Kazan, a envoyé à la Société 57 mélodies des Čérémisses montagnards, M. I. Zorin, paysan mordwe, deux recueils de poésies populaires mordwes, et W. A. Mitjušev, une description de la pêche des Syrjènes.

A ce propos il faut mentionner que la Société espère tout prochainement acquérir des matériaux statistiques détaillés touchant les Ostiaks, les Vogoules et les Lapons de la presq'île de Kola. Elle a en effet demandé et reçu du Ministre de l'Intérieur russe l'autorisation d'acquéri la partie des matériaux statistiques originaux, provenant du dernier recensement de la population de l'année 1897, qui concerne avant tout les Ostiaks, les Vogoules et les Lapons de la presqu'île de Kola. Ces matériaux originaux contiennent une quantité de renseignements dont on n'a pas eu besoin de se servir pour les publications statistiques officielles, mais qui ont cependant une certaine valeur ethnographique.

Voici un aperçu de l'activité littéraire de la Société pendant cette année:

Ouvrages parus cette année:

1) Journal de la Société Finno-ougrienne XXII, qui contient ce qui suit: 1 U.- T. Sirelius, *Die handarbeiten der ostjaken und wogulen* (75 pp. et 1 gravure). — 2. D. Richter, *Bemerkungen über die twerischen Karelier* (63 pp. et 1 carte). — 3. Extraits des procés verbaux de la Société Finno-ougrienne, année 1903 (76 pp.), qui comprennent les articles suivants: Artturi Kannisto, *Sur un voyage chez les Vogoules II;* Konrad Nielsen, *Sur l'étude des dialectes lapons. Voyage dans la Laponie norvégienne et finlandaise;* G.- J. Ramstedt, *Sur une expédition au pays des Kalmouks;* O. Donner, *Discours d'ouverture à l'occasion de l'assemblée annuelle 2 déc. 1903.* (aussi en traduction française); *Rapport annuel de la*

Société Finno-ougrienne, année 1903 (aussi en traduction française). — 4. *La Société Finno-ougrienne en 1903* (liste des membres de la Société, des publications etc.).

2) U.-T. Sirelius, *Ornamente auf birkenrinde und fell bei den ostjaken und wogulen.* In 4°. XVI pp. de texte et 49 gravures. — Cette publication de matériaux, si précieuse pour l'étude de l'ornementation finno-ougrienne, contient 38 gravures reproduisant des objets et 430 reproductions de motifs d'ornementation, ainsi qu'un texte explicatif. Les études comparatives que M. S. avait déjà entreprises pour éclaircir l'origine de ces ornements ont été interrompues par d'autres travaux scientifiques plus urgents. Il est cependant à espérer qu'il sera bientôt à même de continuer ces études.

Il y a lieu de mentionner ici que la Société a résolu de compléter ses deux premières séries de publications (les „Mémoires" et le „Journal") par la publication d'une troisième série, qui contiendra des recherches sur le domaine ethnographique et archéologique, et dont le premier tome est formé par les „Costumes et modèles des Mordwes" du dr. A.-O. Heikel, publié antérieurement, et le second par les „Ornements en peau et en écorce de bouleau des Ostiaks et Vogoules" de M. Sirelius. Le troisième tome de cette nouvelle série, contenant les recherches de M. Sirelius sur la pêche au barrage chez les peuples finno-ougriens est sous presse.

Au cours de cette année a paru le tome III des „Finnisch-ugrische Forschungen" rédigé par les proff. E. N. Setälä et K. Krohn.

Les travaux de dessin pour la publication des modèles Čérémisses en préparation ont été poursuivis sous la direction de M. A.-O. Heikel.

Sur la proposition de M. Heikel la Société a décidé cette année d'entreprendre une nouvelle publication ethnographique Les recherches ont démontré qu'il y a beaucoup de ressemblance entre les costumes des Esthoniens, des Lettes et des Suédois des provinces baltiques. Il est par conséquent fort important pour l'étude des costumes finnois que les costumes en question soient reproduits. M. H. a déjà fait dessiner autant d'objets en usage

qu'il en faut pour la publication en question, de sorte qu'il ne reste qu'à faire le texte explicatif (environ 4 ou 5 feuilles imprimées) avant qu'on puisse procéder à l'impression. — Cet ouvrage, ainsi que celui, mentionné plus haut, sur les modèles čérémisses, fera partie de la nouvelle série de publications ethnographiques dont nous avons parlé ci-dessus.

Sur les rentes provenant du „fonds Ahlqvist", confié à la Société „pour soutenir les études sur la langue finnoise ou les langues apparentées," la délégation élue en commun par la Société Finno-ougrienne et la Société pour la langue maternelle a cette année accordé une bourse au docent H. Ojansuu et une autre à M. V. Tarkiainen.

Dans le courant de l'année les conférences et communications suivantes ont été faites aux séances de le Société: M. Buch: Sur les chansons de jeux des enfants de l'Europe occidentale; O. Donner: Discours d'ouverture à la dernière séance annuelle; A.-O. Heikel: 1) Sur ses études de costumes dans les musées ethnographiques de Saint-Pétersbourg, de Moscou, de Varsovie, de Cracovie et de Berlin; 2) sur des études analogues dans les musées ethnographiques de Vilna, de Königsberg, de Tilsit, de Kovno, de Varsovie, de Cracovie, de Bude, de Vienne, de Prague, de Berlin, de Hambourg, de Kiel, de Copenhague, de Lund et de Stockholm; K. Krohn: Sur la signification du mot finnois *runo;* W. Ramsay: Sur les Samoyèdes de la presqu'île de Kanin; G. J. Ramstedt: Sur son expédition à Merv et en Afghanistan; V. Salminen: Sur ses études parmi les Finnois et les Lapons des rivières de Kemi, de Ounas, de Muonio et de Torneå; U.-T. Sirelius: Sur l'origine et la développement des modèles d'ornementation des Ostiaks et Vogoules.

La Société est entrée en échange de publications avec le musée archéologique du gouv. de Cherson (Cherson).

La Société a nommé

membres fondateurs:

Björkenheim, Gösta, industriel, Helsingfors;
Donner, Joakim Otto Evert, docent, Helsingfors;
Gröndahl, Hugo, référendaire, Helsingfors;

Heikel, Axel Olai, conservateur, Helsingfors (autrefois membre annuel);

Jamalainen, Pietari, directeur en chef, Helsingfors;

Renvall, Heikki, docteur en droit, Helsingfors;

Stenroth, Otto, directeur de banque, Helsingfors.

membres annuels:

Adler, B.-F., dr., employé au musée de Saint-Pétersbourg;

Franssila, K.-A., lecteur au séminaire, Raumo;

Juutilainen, W.- A., lecteur, Nyslott;

Klementz, D.- A., dr., Saint-Pétersbourg;

Neovius, Ernst, chef de comptabilité, au Sénat, Helsingfors;

Paasikivi, J.- K., directeur en chef, Helsingfors;

Rosengren, S., licencié, Åbo;

Setälä, Helmi, M-me, Helsingfors;

Sirelius, E.- K., fondé de pouvoirs, Viborg;

Sirelius, S.- J., géomètre de district, Vasa;

Walle, Gösta, candidat en médecine, Helsingfors.

Dans le courant de l'année les membres suivants sont décédés: le membre honoraire de la Société, académicien Otto von Böhtlingk, conseiller privé (Leipzig), ainsi que le membre correspondant J.- N. Smirnov, professeur à l'université de Kazan. Ce dernier a publié plusieurs recherches sur le domaine de l'histoire et de l'ethnographie des peuples finno-ougriens. Parmi les membres fondateurs indigènes il faut nommer: le conseiller privé Torsten Costiander; le baron Edvard Hisinger, docteur ès-lettres et propriétaire; le prof. Alfred Kihlman; le conseiller communal Fredrik Wilhelm Lagerstedt; le licencié en médecine Birger Pentzin; M-me Anna Sinebrychoff; le conseiller communal Johan Wilhelm Söderlund et le vieil écrivain et ethnographe Antero Warelius, curé; ainsi que les membres annuels: le directeur d'institut forestier A. Blomqvist, le curé A. Lyra et le lecteur A.- J. Mela.

Fonctionnaires de la Société durant l'année passée furent: président, le prof. O. Donner; vice-président, le prof. E. N. Setälä; premier secrétaire, le docent Y. Wichmann; deuxième secrétaire, le prof. J. Mikkola; trésorier, le directeur J. Höckert;

bibliothécaires, le licencié E.-A. TUNKELO et le prof. K. KROHN; conservateur de la bibliothéque, le licencié U.-T. SIRELIUS, et avocat conseil, le substitut E. POLÓN. — Reviseurs ont été: le directeur A. RENQVIST et le capitaine O.-F. QVICKSTRÖM, et comme leur suppléant le licencié U. KARTTUNEN.

Les changements suivants ont eu lieu parmi les représentants de la Société: à Sordavala le lecteur M. WARONEN, au lieu de Mlle M.-N. PIISPANEN, qui a donné sa démission; à Nyslott le maître d'école E KEKOMÄKI, au lieu du lecteur K.-J.-J. FORSMAN, qui a changé de résidence. A St. Pétersbourg la Société a acquis comme représentant le docent A.-D. RUDNEV.

Cette année aussi la Société a choisi comme son représentant à la délegation des sociétés scientifiques le prof. O. DONNER et comme suppléant le prof. E.-N. SETÄLÄ.

Helsingfors, le 2 déc. 1904.

Otteita Suomalais-ugrilaisen seuran keskustelemuksista v. 1905.

Auszüge aus den sitzungsberichten der Finnisch-ugrischen Gesellschaft im j. 1905.

Matkakertomus vogulimailta.

IV.

Suurimman osan viime vuotta olen vogulilaisopintojani jatkanut Tobolskin ja Turinskin piirikunnissa Kondan jokialueella asuvien vogulien keskuudessa. Ala-Kondalla Nahračin kirkonkylässä työni päätyttyä muutin syyskuun alulla 110 virstaa ylempänä olevaan Leušin kirkonkylään ryhtyen heti tavallisuuden mukaan sanastoainesten keräämiseen. Tämän seudun murre, jota ennen on tutkinut sekä Ahlqvist että Munkácsi, ei vallan suuresti eroa ala-Kondan murteesta; sanakirjatyöni saatoin senvuoksi sovittaa suppeamman suunnitelmani mukaan. Melkoisia lisiä Leušissa sain Nahračissa keräämääni kondalaiseen kansanrunouskokoelmaan.

Tammik. 5:stä 22 p:ään oleskelin 70 virstaa Leušista länteenpäin olevassa Satygin kirkonkylässä pääasiallisesti keräillen kansanrunoutta sekä väkilukutietoja. Senjälkeen siirryin ylä-Kondalle Śaimin kirkonkylään, 106 virstaa Satygista pohjoiseen. Koska ylä-Kondan kieli tuntui tarjoovan vähemmän uutta kuin olin otaksunut, saatoin työni Šaimissa päättää jo helmik. 27 p.

Nähdäkseni edes hätimiten Kondan sivukyliäkin ja sitäpaitsi kerätäkseni Antellin delegatsionin myöntämillä varoilla vogulilaisia kansatieteellisiä esineitä, etupäässä helmi- ja ompelukirjailuilla koristeltuja pukuesineitä, lähdin nyt alun kolmatta viikkoa kestäneelle

kiertomatkalle. Käytyäni ensin muutamissa Saimista koilliseen olevissa kylissä, kiertelin Tap ja Jukonda nimisten Kondan vasemmanpuolisten sivujokien alueet, palaten sitte Nahračin, Leušin, Ljevan, Satygin ja Jevran kylien kautta Šaimiin. Suurimmalla osalla tätä aluetta raivosi paraikaa isorokko hirvittävällä voimalla, tehden pitempiaikaiset viivähtelyt mahdottomiksi. Kansatieteellisiä esineitä kertyi matkalta joukko toistasataa numeroa. Arvokkainta kokoelmassa on 38 ompelukoristeista palttinaista liinaa; niistä ovat muutamia naiset käyttäneet päähuivinansa, enin osa taas on ollut ripustettuna uhriaittoihin haltioille antimiksi. Kun Kondan vogulit koristeompelun jo ovat täydellisesti unohtaneet, oli tämän taidon viimeisten harvojen muistomerkkien korjaaminen häviöstä kylläkin tärkeä.

Keskeymätön, vankka työ ja usein jotenkin puutteellinen ravinto olivat vuosien kuluessa alkaneet haitallisesti vaikuttaa voimiini. Kondan murteista suoriuduttuani olin siksi rasittunut, että pidin parhaana ajaksi palata kotiin voimistumaan. Tobolskiin saavuin maalisk. 23 p. ja kotimaahan huhtik. 4 p. Toukok. 20 p. minulla oli tilaisuus Suomalais-ugrilaiselle Seuralle omien havaintojeni perusteella esittää muutamia piirteitä vogulien elämästä.

Tähänastisilla matkoillani olin tehnyt tuttavuutta Pelymkan, Vagilskin, Lożvan, Tavdan ja Kondan vogulein kanssa; katsomatta oli vielä kaikkein pohjoisimmat, Berezovin piirikunnassa asuvat Sosvan vogulit. Vietettyäni kotimaassa vajaan neljä kuukautta lähdin siis heinäk. 29 p. jatkamaan työtäni. Matkani kävi rautateisin Tveriin, sitte laivalla Volgaa ja Kamaa myöten Permiin, sieltä taas rautatietä Tjumeniin ja vihdoin laivalla Turaa ja Tobolia myöten Tobolskiin. Suomalais-ugrilainen Seura oli m. m. antanut toimekseni tietojen keräyttämisen vogulien ja ostjakkien lukumäärästä, jossa työssä pääasiallisesti oli käytettävä hiippakuntain konsistorinarkistoita. Tätä varten kävin Permissä ja Jekaterinburgissa piispain puheilla, hankin luvan arkistojen käyttämiseen ja panin tietojen keräystyön alulle.

Tämän yhteydessä en voi olla mainitsematta, että Jekaterinburgin korkeimmissa hengellisissä piireissä on jonkun vuoden ajan huomio ollut kääntyneenä vogulien uskonnonopetuksen laiminlyötyyn

tilaan ja ryhdytty toimiin sen parantamiseksi. Ensimäisiä tuloksia näistä puuhista on vogulien alkuopetusta varten laadittu aapinen, joka v. 1903 ilmestyi painosta. Paitsi tavallisia lukuharjotuksia, joiden joukossa on suuri joukko vogulilaisia sanoja ja lauseita sekä pari vogulinkielistä rukousta, aapinen sisältää lisäksi lyhyen vogulin kieliopin. Valitettavasti kuitenkin täytyy kirjaa pitää jotenkin epäonnistuneena; aapisen vogulinkielinen puoli on nim. sellainen, että — mikäli se ei ole Ahlqvistilta lainattua — sille voi myöntää arvon vain kuriositeettina. Eikä toisin saata ollakaan, kun kirjan toimittajakunnan jäsenistä vogulia on osannut vain yksi ainoa, eräs ylä-Lozvan voguli, joka vuorostaan venäjää taitaa aivan puutteellisesti. Toivoa kuitenkin sopii, että jos intoa riittää, kokemuksen karttuessa jatkuva työkin on onnistuva alkua paremmin.

Permissä ja Jekaterinburgissa käydessäni minulla oli tilaisuus tutustua myös kaupunkien museoihin, joiden kansatieteelliset kokoelmat luonnollisesti etupäässä kiinnittivät huomiotani. Permin vielä nuorenpuolinen tieteellis-elinkeinollinen museo sisältää — siihen nähden että sen käyttövarat ovat melkein kokonaan rajottuneet yksityisten asianharrastajain uhrauksiin — melkoiset keräelmät, jotka eri puolilta kuvaavat Permin maiden luontoa, historiaa ja elämää. Rikkaimmat ovat luonontieteellinen, arkeologinen ja historiallinen sekä elinkeinojen osasto. Mutta hyvällä alulla on kansatieteellinenkin osasto, jossa myös voguleja on edustamassa pieni esinekokoelma. Onpa museolla viime vuodesta alkain oma julkaisukin: Матеріалы по изученію Пермскаго края"; sen ensimäinen vihko sisältää m. m. J. G. Ostroumovin historiallis-kansatieteellisen tutkielman voguleista. — Joka suhteessa paljon laajemmat kokoelmat tietysti kuitenkin tapaa vanhemmasta Jekaterinburgin luonnontieteenharrastajain museosta. Sen kansatieteellisessä osastossa on m. m. čeremisseiltä, „permjakeilta", voguleilta ja ostjakeilta aika sievät esinekokoelmat, joita näiden kansain tutkija ei suinkaan saata sivuuttaa.

Tobolskissa, jonne jouduin elok. 18 p., minun oli viivyttävä alku kolmatta viikkoa eräiden töitteni vuoksi — niinpä järjestin konsistorin arkistossa ennen mainitsemani vogulien ja ostjakkien väkilukutietojen keräystyön sekä valmistin läänin kuvernöörille erään hänen pyytämänsä voguleja koskevan kirjotuksen. Muuten-

kaan en olisi aikaisemmin liikkeelle päässyt, sillä Berezoviin, joka oli likin matkani määrä, höyrylaiva lähti vasta syysk. 5 p. Neljä päivää myöhemmin saavuin Berezoviin. Ensimäiseksi työpaikakseni olin valinnut ala-Sosvan vogulialueen keskustan, Sartynjan kirkonkylän joka on tunnettu jo Ahlqvistin matkoilta. Viipymättä Berezovissa jatkoin siis venekyydillä matkaani, ja syysk. 13 p. olin vihdoinkin perillä. Kielimestarin sain vaikeuksitta; sanakirjatyöni on hyvässä alussa.

Sartynjan kirkonkylässä Sosvan varrella syysk. 27 p. 1905.

Artturi Kannisto.

Matkakertomus.

Yliopiston Konsistorille.

Sodan johdosta muutetun[1] matkaohjelman mukaisesti olen tänä vuonna jatkanut tutkimuksiani kalmukin kielen alalla, tutustunut nogaijien kieleen sekä hiljattain ryhtynyt kumykkien kielen oppimiseen.

Kalmukkien mailla vietin ajan huhtikuun 1:stä elokuun 24 päivään, asuen enimmäkseen Sareptassa, Saratovin kuvernementtiä. Tällä kertaa kohdistui toimintani pääasiallisesti sanakirjallisiin töihin ja yksityiskohtaisiin äänne- ja sanaopillisiin muistiinpanoihin. Erittäin pidin silmällä kalmukin kielen lainasanoja. Osan kesää vietin yhdessä Pietarin yliopiston dosentin A. D. Rudnevin kanssa, joka hänkin kalmukin kielen tutkimista varten asuskeli Sareptassa. Tällä ajalla myös toimitin painosta kirjoitukseni „Über mongolische pronomina" (Suomalais-ugrilaisen Seuran Aikakauskirja XXIII,3). Aikomukseni oli tehdä luettelo kalmukkien henkilö- ja paikannimistä, mutta ryhtyi siihen sittemmin muuan Pietarin yliopiston ylioppilas. Tehden, milloin tilaisuus siihen tarjoutui, ja terveyteni salli, Sareptasta käsin matkoja kalmukkien aroille, otin monet eri kerrat osaa heidän kansanhuveihinsa ja juhliinsa. Eräällä mat-

[1]) Hra Ramstedtin oli, alkuperäisen ohjelman mukaan, Afghanistanissa asuvien moghol-aimakkien kieltä tutkittuaan ryhdyttävä harjoittamaan tutkimuksia Mongoliassa.

kalla kävin Baga-coohor-heimon luona ja tein tuttavuutta kalmukkien ylimmän papin eli „laman“, 83 vuotiaan, melkein sokean vanhuksen ja hänen hovilaistensa kanssa. Kävin m. m. kaksi kertaa Astrahanissa ja kerta Donin kalmukkien asuntopaikoilla heidän opettajansa eli „bakšinsa“, Barmandžinovin luona. Donin kalmukkien alueelta en kuitenkaan saanut yhtään satua enkä laulua kirjaan merkityksi; syynä siihen oli sikäläisen väestön suuri varovaisuus ja suoranainen vihamielisyys „venäläisiä“ vastaan.

Eri syistä en tänä vuonna voinut koota kansanrunoutta siinä määrin kuin viime vuonna. Melkein kaikki ne sananlaskut ja arvoitukset, jotka löytyvät kokoelmissani, ovat sillä välin ilmestyneet eräässä Pietarin yliopiston dosentin V. L. Kotwicz'in toimittamassa teoksessa. Sitä vastoin minulla on rikkaampi satukokoelma kuin kenelläkään muulla: ja ovat kaikki minun kokoelmani foneettisen transskriptsioninsa puolesta sekä tarkkoja että luotettavia. Yleisenä tuloksena viime- ja tämänvuotisesta kalmukkimatkoistani on, että käytännöllisesti hyvästi hallitsen kalmukinkieltä ja yksityisseikkoja myöten olen tutustunut tämän kansan oloihin ja elämäntapoihin.

Käytyäni välillä kotimaassa lähdin syyskuun 17 päivänä uudelle matkalle Stavropolin kuvernementtiin, jonka itäkulmassa gaNoi-niminen tatarilaisheimo asuu. Täällä oleskelin lokakuun 7:stä marraskuun 24 päivään saakka, Atšikulakissa, heimon virallisessa keskipisteessä. Sen harvinaisen avuliaisuuden ja myötätuntoisuuden johdosta, jota kaikki viranomaiset minulle osoittivat ovat tämän matkani tulokset erittäin hyvät. Lyhyestä ajasta huolimatta ja siihen katsomatta, että töin tuskin voin käyttää nogaijien kieltä, sain lippusille kirjoitetuksi yli 4,000 sanaa, joista vähäisen viimeistelyn jälestä voi syntyä nogailainen sanakirja, jommoista turkologien kesken vielä kaivataan. Nogaijien vanhoja n. s. kasakkalauluja merkitsin kirjaan 13 kappaletta; kansansatuja kirjoittelin kymmenen, nekin kaikki siinä kunnossa ja senlaatuisia, että ne vähällä vaivalla voin julaista. Kehoituksestani muuan nogaijilainen vanhus kokoo niitä enemmänkin, joten toivon lähimmässä tulevaisuudessa saavani lisiä. Samalla tavalla muuan kansliakirjuri lupau-

tui kirjoittamaan minua varten täydellisen luettelon nogaijilaisia henkilö- ja paikannimiä. — Tapani mukaan otin tälläkin matkalla joukon valokuvia ja laulatin fonografiin lauluja.

Nogaijien kieleen tutustuminen oli minulle siinä suhteessa suureksi hyödyksi, että sain tilaisuuden perehtyä tatarilaisiin kieliin. Eri tatariheimot ovat monen monta kertaa olleet pitkien aikojen kuluessa likeisissä tekemisissä erilaisten mongoliheimojen kanssa, ja kielelliset ynnä muut yhtäläisyydet näitten kansojen välillä ovat silminnähtävät. Vaikka tätä vuorovaikutusta tiedemiesten puolelta ei milloinkaan ole epäilty, ei sitä yksityistietojen puutteesta ole tähän asti osattu tarkemmin määritellä. Paitsi sitä että nogaijien kieltä tutkiessani onnistuin monelle kalmukin kielen lainasanalle löytämään lähtöpaikkansa, olen yleensäkin päässyt mongolin ja tatarin kielten historiassa paljoa syvemmälle, kuin mihin tähän asti on päästy. Se ainesvarasto, joka nyt on hallussani, on luullakseni tarpeeksi todistamaan vanhan turkkilais-mongolilaisen alkukielen olleen olemassa, ja, jos kohta tietenkin jää moni mutkainen pulma vielä selvittämättä, arvelen kuitenkin voivani koottujen ja vasta koottavien ainesteni nojalla tulevaisuudessa kyhätä yhteistä turkkilais-mongolilaista äännehistoriaa. Tällä altailainen kielikysymys pääsisi askelen ratkaisuaan lähemmäs, ja matkojeni päämäärä olisi ainakin osaksi voitettu.

Marraskuun 24 päivänä lähdin rauhaa rakastavien nogaijien luota heidän lähimpien sukulaistensa, sota- ja seikkailu-intoisten kumykkien luo, asettuen 27 päivänä Aksai-kylään, Hasar-jurttien piirikuntaa, Terskin aluetta. Kumykkilaisia opintoja olen siis vastikään alkanut ja on niistä sen vuoksi tällä kertaa liian varhaista puhua. Voin kuitenkin sanoa, että alku täälläkin lupaa hyviä tuloksia, vaikka yleiset kaukasialaiset olot ja aineellinen toimeentulo eivät ole houkuttelevia.

Koska sodan loppua vielä ei näy eikä sen vuoksi alkuperäinen matkaohjelmanikaan, jossa m. m. oli retki etelä-Mongolian ja Mandžurian halki, voi toteutua ehdotan jälellä olevaksi ajaksi, että Kunnioitettava Yliopiston Konsistori sallisi minun Pietarissa harjoittaa turkkilais-tatarilaisia opintoja tammikuusta maaliskuun loppuun, sekä sitten vuodeksi lähteä Kiinan puolelle itä-Turkes-

taniin. Pietarissa ollessani voisin hoitaa mogholilaisten ainesteni painattamista Helsingissä ja tarvitessani käyttää pietarilaisten tiedemiesten apua. Itä-Turkestanissa kävisin kalmukkien vanhoilla kotipaikoilla, joilla paitsi kalmukkeja myöskin tapaa sekä Khalkhamongoleja että erilaisia, verraten vähän tunnettuja tatarilaisia kansoja. Koettaisin tunkeutua niin kauas itään ja etelään kuin mahdollista, mutta minne nimenomaan lähden, en voi edeltäkäsin varmuudella sanoa, sillä sodan johdosta on arvattavasti yleinen turvallisuus „Venäjän valtakunnan“ alamaiseen nähden tuntuvasti vähentynyt. Paluumatkalla kotimaata kohti yrittäisin Afghanistanin rajalla uudestaan saada käsiini mogholeja, joiden huomiota herättävän kielen tutkiminen minun viime vuonna sairauden johdosta täytyi heittää kesken.

Aksaissa, Hasar-jurttien piiriä, Terskin aluetta. marraskuun 30 päivänä 1904.

G. J. RAMSTEDT.

Esimiehen, senaattori O. Donnerin alkajaispuhe

Suomalais-ugrilaisen seuran vuosikokouksessa 19²/xıı05.

Niiden lukuisten kansojen joukossa, joihin altailaiseen kielikuntaan kuuluvat kansat ovat joutuneet kosketuksiin, on čukčeilla, aleuteilla ja eskimoilla tärkeä sija. Näiden kielialue ulottuu, kuten tiedetään, yli koko pohjoisimman Amerikan ja huomattavan osan Behringin salmen länsipuolista koillis-Aasiaa. Vaikkakin nämä kolme kansaa näyttävät muodostavan itsenäisiä ryhmiä, joiden välillä on huomattavia eroavaisuuksia, kutsuvat heitä kuitenkin useat tutkijat pitäen silmällä yhtäläisyyksiä heidän tavoissaan ja elämänlaadussaan sekä kielten rakenteessa, yhteisellä eskimo-nimellä. Toistaiseksi on kuitenkin heidän geneettinen yhteenkuuluvaisuutensa vain tieteellinen hypotesi. — Parhaiten tunnetut ovat Ameriikassa puhutut varsinaiset eskimo-kielet, joita kutsutaan myöskin karalisiksi.

Kun islantilaiset 900-luvulla löysivät Grönlannin, tapasivat he siellä kansan, joka todennäköisesti oli eskimoita. Tämän jälkeen sai maa Erik Punaisen ja hänen jälkeläistensä toimesta uutisasukkaita, mutta jo ennen vuotta 1000, siis noin 500 vuotta ennen Columbusta, ulottivat nämä matkansa pohjois-Ameriikan manterelle asti. Purjehtien etelää kohden aina New-Foundlandin saarille ja Nova-Scotiaan viehätti heitä erittäin se, että he sieltä tapasivat viinirypäleitä, jonka tähden he kutsuivatkin näitä seutuja Vinland-nimellä. — Eskimokansasta lausui englantilainen tutkija Martin Frobisher, joka v. 1576 teki ensimäisen Grönlanti-matkansa, että hän piti niitä jonkinlaisina tatareina tai ehkä pikemmin samojedeina. Norjalainen pappismies Paul Egede, joka vietti 14 vuotta Grönlannissa ja oppi silloin täydellisesti käyttämään grönlantilaisten kieltä ja jonka grönlanninkielen sanakirja (1750) ja kielioppi (1760) ovat olleet erittäin tärkeät myöhemmille tutkimuksille, oli sitä mieltä, että grönlanninkieli ei ollut sukua yhdellekään eurooppalaiselle eikä aasialaiselle kielelle. — Kun Grönlanti, samoin kuin Islanti, pitkät ajat on kuulunut Tanskaan, on eskimojen itä-Ameriikassa oleva alue ollut varsinkin tanskalaisten tutkijain vilkkaan huomion esineenä. Rask laati sen kielestä lyhyen selonteon, mikä käsikirjoituksena vieläkin on tallella. Raskin mielipide oli, että eskimonkielellä oli jonkinlaista yhtäläisyyttä ameriikkalaisten kielten kanssa. Tohtori H. Rink, joka puolisataa vuotta sitten oli siirtomaavirkamiehenä etelä-Grönlannissa, julkaisi paljon lisäaineksia eskimoiden ja heidän kielensä tuntemiseksi, julkaisten myöskin keräämänsä laajat kokoelmat eskimolaista folklorea, satuja, muistokertomuksia ja lauluja, joiden kielelliset arkaismitkin osoittavat niiden periytyneen kauan sitten olleelta aikakaudelta.

Viimeisillä vuosikymmenillä on erityisellä tanskalaisella komissionilla ollut tehtävänä Grönlannin tutkiminen. Komissionin tähänastiset julkaisut, joita on 31 nidosta, esittävät erinomaisella tavalla Grönlannin maantiedettä, geologiaa, kasvistoa, eläimistöä, jäämuodostusta ym., ja on niissä siis täydellinen maan luonnon esitys. Viimeinen nidos, joka ilmestyi englanniksi 1904, sisältää esityksen grönlantilaisten kielestä, ja on se V. Thalbitzerin matkallaan pohjois-Grönlantiin v. 1900—01 suorittamien tutkimusten tulos.

Thalbitzerin teos, joka on kirjoitettu noudattaen kielitieteen uusimpia foneettisia metodeja, käsittää, johdantoa lukematta, pohjois-Grönlannissa puhutun eskimokielen äänneasun esityksen ja pohjois-Ameriikan eskimomurteiden vertailun. Keräämänsä ja vertaamansa aineksen perustalla tulee hän siihen yleiseen loppupäätelmään, että läntisissä murteissa tavataan täydellisempiä ja alkuperäisempiä muotoja, jotavastoin itäiset murteet ovat kielellisesti enemmän kuluneet. Selvää on, että Ameriikassa puhutut murteet juontavat alkunsa alkuperäisestä yhteiskielestä; niiden väliset eroavaisuudet eivät ole juuri suurempia kuin englannin ja saksan eroavaisuudet. Emme kuitenkaan voi päättää, mitkä ovat olleet eskimoiden aikaisimmat asuinpaikat, ovatko he olleet Ameriikan alkuasukkaita vai ovatko he Aasiasta saapuneet Ameriikkaan aikaisemmin kuin sinne tulleet indianikansat. — Thalbitzer keräsi rekimatkoillaan myöskin suuren joukon satuja ja lauluja.

Muista eskimokieliä käsittelevistä huomattavista teoksista mainittakoon: I. Weniaminoff, joka v. 1840—46 julkaisi venäjäksi monografioita Unalaskan, Kadiakin, Aleutien (myöskin Thlinkitsaaren) murteista; I. Kleinschmidt, saksalainen lähetyssaarnaaja, julkaisi v. 1851 ansiokkaan grönlanninkielen ja Labrador-murteen kieliopin; Th. Bourquin, Labrador-murteen kielioppi, Gnadau 1891; Schultze, Grammar and vocabulary of the Eskimolanguage on Alaska, 1894; F. Barnum, The Innuit language of the Western coast of Alaska, Boston & London 1901. Behringinsalmen länsipuolella puhutuista eskimokielistä sitävastoin on paljon vähemmän kieliopillisia esityksiä. O. Nordqvist on käsitellyt čukčien kieltä.

Eskimo-nimi on saatu lähellä asuvilta Ameriikan indianiheimoilta, ja on sen alkuperäinen merkitys „raa'an lihan syöjät"; itse kutsuvat he itseään nimellä *innuit*.

Alussa mainitussa laajimmassa merkityksessä voidaan eskimot jakaa maantieteellisesti ja kielellisesti kolmeen pääryhmään: Ameriikassa asuvat eli *varsinaiset eskimot*, *aleutit* ja *čukčit*, ja jokainen näistä ryhmistä jakautuu useihin alaosastoihin.

I. *Ameriikan eskimokielet* käsittävät seuraavat murteet: 1) Grönlannin, 2) Labradorin, 3) Hudson ja Baffin Bayn, 4) Mackenziejoen, 5) Alaskan alueen ja sen läheisen, noin 1500 eskimon asuman Kadiak-saaren murteen.

II. *Eskimokielet Aleutien saarilla*, joista suurimmat ovat Unimak, Unalaska, Unmak, Bogoslovo j. n. e. Aleutien saariryhmään kuulun n. 150 saarta, ja muodostavat ne osan Alaska-alueesta; asukkaita on n. 2000 eskimoa.

III. *Eskimokielet Aasian koillisosassa*, joihin kuuluvat: 1) *Čukčit* Aasian manterella Kolyma- ja Anadyr-joen varsilla sekä St. Lorenz Bayn rannoilla ja Kamšatkan koillisrannalla. Näiden eteläpuolella ja Kamšatkan sisämaissa asuvat kieleltään, tavoiltaan ja elinlaadultaan čukčien sukulaiset 2) *korjakit*. Näiden kahden kansan lukumäärä nousee yhteensä n. 100000. Kamšatkan kaakkoisrannoilla ja sikäläisten jokien varsilla asuvat 3) *kamčadalit*, n. 1200 henkeä, jotka kutsuvat itseään nimellä *krošša* (ihmiset), mutta joille muut kansat antavat nimen *itelmen*. Heidän kielensä näyttää liittyvän korjakin- ja čukčinkieleen. Viimemainittuihin liittyvät 4) Čaun-lahden eteläpuolella asuvat *čugačit*. Tähän ryhmään kuuluvat kielellisesti vielä GATSCHETin, teoksessaan „Zwölf Sprachen aus dem Südwesten Nordamericas" (1876) antamien tietojen mukaan, 5) *Melville-saaren eskimot*, joiden aluetta ympäröivät ensimäiseen ryhmään kuuluvat murteet.

Kaikissa näissä eskimomurteissa on kielenrakenteen yleinen tyyppi sama. Sanamuodostus käy ainoastaan suffiksien avulla; prefiksit ovat aivan tuntemattomia. Jo tämä seikka eroittaa ne täydellisesti Ameriikan indianikielistä, ja ovat eskimomurteet tässä suhteessa suomalais-ugrilaisten kielten kaltaisia. Vartalonmuodostussuffikseja esiintyy lukuisia, etenkin verbilajiryhmissä kuten transitiveissa, faktitiveissa, refleksiveissä, passivisissa, inkoativeissa, samoin lukuisissa aineellisissa määräyksissä. Aleutien ja grönlantilaisten kielet ovat hyvin rikkaat modeista ja temporeista, joiden osoittajina ovat verbivartaloon liittyneet suffiksit; viimeisenä mainittu kieli osoittaa kielteistäkin muotoa verbivartaloon, personapäätteen eteen liittyneellä suffiksilla. FR. MÜLLER huomauttaa sentähden, että tämä muotojen moninaisuus muistuttaa turkkilaisia verbimuodostuksia. Sijasuhteet ovat osaksi puutteellisesti ilmaistuja, siten nimittäin, ettei objektia erityisesti osoiteta, joka varmaankin johtuu siitä, että pronominalinen objekti yhtyy eroamattomaksi osaksi itse verbimuotoon (objektikonjugatsioni, jollainen tava-

taan useissa kielissä, suomessakin). Paikallissuhteiden ilmaiseminen osoittaa harvinaista hienoutta ja terävyyttä; paikallissijoille on useita suffikseja. Grönlanninkielessä on senlisäksi erityinen nominativisuffiksi subjektille, esm. *nanu* 'karhu', sing. *nanu-p*, dual. *nanu-k*, plur. *nanu-t*.

Lauserakenteelle antaa varsinaisen leimansa possessivisia ja verbalisia suhteita osoittavien pronominaliainesten erinomainen runsaus. Niinpä jakautuvat kaikkia kolmea personaa osoittavat ainekset grönlanninkielessä kahteen eri sarjaan, siitä riippuen liittyvätkö ne lauseen subjektina vai objektina olevaan sanaan; kolmannen personan personalisuffiksissa tehdään vielä ero demonstrativisen ja refleksivisen suffiksin välillä. Täten saadaan nominille singularissa, dualissa ja pluralissa personalipronomineista 66 eri possessisuffiksia, jotka sijapäätteisiin liittyessään vieläkin ovat muutosten alaisia.

Huolimatta tästä pronominin suffiksimuotojen runsaudesta on kuitenkin silmäänpistävä ero ameriikkalaisten ja aasialaisten eskimokielten välillä itsenäisesti käytetyissä pronomineissa. Personalipronominin pääasiallisimmat muodot ovat nimittäin seuraavat:

		Grönl., Mack.	Aleut.	Čukč.	Korjak.	Kamčad.
1 p.	s.	*uwaṅa*	*tsiṅ*	*gim*	*gima, gam*	*kima*
	pl.	*uwaχut*	*tuman*	*muri*	*muju, buš*	*mužu,buže*
2 p.	s.	*ivdlit, ilivl*	*tχin*	*gir, gut*	*gilše,giti*	*kiža*
		Kadj. *ilpit*				
	pl.	*ilivse*	*tχitši*	*turi*	*tuju, tutšu*	*žuša*
		Kadj. *lpitši*			*šuže*	*šuχ*
3 p.	s.	—	*iṅan*	*iṅan,iṅ χan*	*enol*	*ena*
	pl.	—	*iṅakun*	*iṅχanat*	*itšu*	*itšuju*
					itšant	

Näin toisistaan eroavien muotojen mahdollisuus sellaisissa kielissä, jotka kuitenkin otaksuttavasti geneettisesti kuuluvat yhteen, saa selityksensä siitä, että ne oikeastaan ovat demonstrativisia juuria, jotka osaksi vielä nytkin havaittavalla tavalla ovat yhtyneet pronominalisiin possessivisuffikseihin. Mutta viimemainitutkin ovat luonteeltaan demonstrativisia aineksia, jotka ilmaisevat paikallisuutta. Luonnonlapsen aistillisesti tarkistuneella havainnolla ovat eskimot luoneet suuren määrän sellaisia, esm. *av* 'pohjoiseen'; *qav* 'etelään'; *pav* 'itään'; *sam* 'länteen'; *kiχ* 'etelään, jossa aurinko kul-

kee'; *pik* 'tuolla ylhäällä', myös 'itää kohden'; *kan* 'täällä alhaalla', myös 'länttä kohden.' Tavallisimmin esiintyviä demonstrativeja ovat *ma* 'täällä missä minä olen', *taš* 'siellä missä sinä olet', jotka vastaavat suom. *tämä*, *tuo*, latin. *hic*, *ille*. Mutta näiden rinnalla esiintyy toinen kaksoispari, jolla on jonkunverran eroava paikallisuusmerkitys: *uw* 'täällä mihin osoitetaan', *ik*, *iw*, *iliw* 'siellä'. Eskimokielen pronominalimuodostukset kuvastavat siis alkuperäisintä tunnettua kehityskantaa, jolloin personan osoittaminen oli demonstrativista. Kleinschmidt huomauttaakin täydellä syyllä, että eskimolle *minä* merkitsee *minun täälläisyyteni*, *sinä* taas *sinun silläisyytesi*.

Tällaisten demonstrativien runsaus aiheuttaa helposti synonymisten lausukkeiden uusia yhdistymisiä. Niissä esiintyvä suffiksiaines on kuitenkin sellaisessa suhteessa käsitettävä varsinaiseksi personan ilmaisijaksi, s. o. alkuperäisemmäksi. Jos tarkastamme lähemmin näitä suffiksiaineksia, sekä possessivisia että verbalisia, saamme yhä suurempaa tukea mainitulle käsitykselle, samalla kuin 1 ja 2 personan pronominien identisyys näyttää viittaavan kielten alkuperäiseen sukulaisuuteen. Nämä suffiksit ovat:

	Grönl.	Aleut.	Kadjek.	Čukč.	Korjak.	Kamčad.
1 pers.	*χa, ṅa, ma*	*ṅ*		*m*	*m*	*m*
plur.	*wut*	*an*		*mi-k, mi-t*		
2 pers.	*ti, te*	*n*	*t*	*n*	*ti, tše*	*š*
plur.	*ti, te, se*	*tši*		*ti, t*		

Katsoen Grönlannissa esiintyviin *ṅ* ∼ *m* ∼ *w* sekä *t* ∼ *ts* ∼ *s* vaihteluihin, sekä siihen, että aleutin- ja čukčinkielessä pluralimuodoissa on *t*, *ti*, *tši* singularin *n*:ää vastaamassa (*t* vaihtelee Grönlannissa usein sanan lopussa *n*:n kanssa), emme varmaankaan erehdy, jos oletamme, että alkuperäiset ensimäisen ja toisen personan pronominien merkit ovat olleet *m* ja *t*, s. o. että ne ovat samat kuin demonstratiivivartalot *ma* ja *ta-š*, jota viimemainittua Kleinschmidt pitää yhdyssanana.

Eskimokielten laskusanat, jotka perustuvat kaksikymmenjärjestelmään vaikkakin yksinkertaisia muotoja on ainoastaan viidelle ensimäiselle luvulle, ovat melkein kauttaaltaan erilaiset Ameriikan, Aasian ja Aleutein kieliryhmillä. Kun laskusanat näissäkin ovat

nähtävästi yhdyssanoja ja kun usein tapahtuu perinpohjaisia äännevaihteluita, ei näiden sanojen perustalla voida päättää, onko kielten välillä sukulaisuutta vai ei. Esimerkkinä mainituista äänteenmuutoksista voidaan mainita laskusana 2. Eräässä Grönlannin murteessa sana kuuluu *maχdluq*, Labradorissa *magguk*, toisessa Grönlannin murteessa *marqoṅ*, *martik*, *marluk* (uvularisella *r*:llä), Alaskassa *malruk* (takaheiton kautta syntynyt muoto). Ensimäiset laskusanat ovat:

	Grönlannissa	Aleuteilla	Čukčeilla
1	*atausek*	*atagan*	*inen*
	Čiklit: *atausiq*	*taγataq*	
	Kadjak: *alinuk*		
2	*maχdluk* j. n. e.	*aljak*	*niräχ*
3	*piṅasut*	*qaṅkun*	*n'roχ*
4	*sisamat*	*sitšin*	*n'raχ*
	Labrad. *sittamat*		Korjak. *nijaχ*
5	*tadlimat*	*tšaṅ* (= käteni)	*miligen* (= käsi)
	LGr. *tälimat*, *täliman*		
	IGr. *tätima*		

Ainoastaan juurimuoto *taγ tai atag* 'yhden' ja mahdollisesti *si* 'neljän' nimityksissä on yhteinen kahdelle ensimainitulle murteelle. Ehkä kuitenkin näiden kielten perusteellisempi tutkiminen voi selvittää paljonkin siitä, mikä nyt näyttää yhteensopimattomalta. Perusteellisempaa tutkimista vaikeuttaa aasialaisista murteista olevan aineiston epätäydellisyys, sitävastoin on meillä THALBITZERin edellämainitussa fonetisessa esityksessä runsas lähde grönlanninkielen tuntemiseen. Edellisen lisäksi valaiskoot seuraavat esimerkit esiintyviä suuria äänteenmuutoksia; niistä näkyy miten jonkun äänteen katoaminen aiheuttaa suuria erilaisuuksia. Esimerkeissä *r* on uvularinen explosiva; *s*· usein aspireerattu etu-*s*; *ϱ* aspireerattu *r*.

	Alaska	Labrador	Grönlanti
χϱ ∼ γs ∼ s	*ug'ru* 'partahylje'	*uguk*	*us·uk*
gj	*kug'ru* 'joutsen'	*kogjuk*	*qus·uk*
	iggru 'miehenkalu'	*igsuk* 'siemen'	*is·uk*
q ∼ r		*neqe* 'liha'	*nere*

	Alaska	Labrador	Grönlanti
k ∼ ṅ		*markoṅ* 'neljä'	*martik*
ṅ ∼ γ ∼ w		*uṅaq* (eräs kala)	*uwa*
		uγaq, *uwaq*	
ṅ ∼ γ ∼ r		*neṅiwoq*, *neriwoq*	*negiwa*, 'hän syö
ṅ ∼ r ∼ m ∼ n		*pawṅortoq*, *pawrortoq* 'mateleva'	*pawrnortoq*
gw ∼ ws		*nagwak* 'löytö'	*nawsaq*
tj, *dj ∼ ts ∼ t ∼ s*	*netje* 'kierretty hylje'	*netseq*	*natseq*
ds	*idjiwak* 'kulunut aika'	*itsak*	*itsak*, *itak*
	nādjak 'lakki'	*nessak*	*nasaq*
		adsiṅa 'hänen kuvansa'	*asiṅa*
		tiṅmitjat 'lintuja'	*timisät*
		sittamat 'neljä'	*sisamat*
t ∼ j ∼ s	*ite* 'näkö', *ijik* (Mack.) 'silmä'	*ije*	*ise*, *irse* (175 0)
		qejuk 'halot'	*qisuk*
j ∼ s ∼ l		*puije*, *puise* 'hylje'	*puile*
rt ∼ rl			PGr. *sorto*, LGr *sorlo* 'ruumis'
a ∼ i	P. *atka*, Luot. *otkuh*, Loun. *ātra*, Mack. *atkra* 'hänen nimensä'	*attera*	*arqa*, nomin. *ateq*
	kajak 'venhe'		*qajak*
	kaniqlok 'sataa lunta'		*qanerpoq*
		hamilaṅ 'niin'	*amila*, *imila*

Tässä esitetty lyhyt katsaus eskimokieliin lienee kylläksi osottamaan niiden suuren merkityksen kielihistorialle ja kielitutkimukselle yleensä. Niissä esiintyvä muodostusprinsiippi eroaa ehdottamasti Ameriikan indianikielissä tavattavasta, joita m. m. Whitney katsoo alkuperältään muille kielille vieraiksi, mutta keskenään sukuaoleviksi. Sitävastoin eskimokielten yleinen tyyppi vastaa urali-altailaisten kielten tyyppiä. Fr. Müller, II. 137, huomauttaa että ainakin korjakinkielen alkuperäinen verbimuodostus näyttää olleen päätteetön, s. o. että itsenäinen personalipronomini asetettiin muuttumattomana pysyvän verbivartalon eteen. Čukčinkielessä taas osoittavat personalisuffiksit sellaisia silmiinpistäviä yhtäläisyyksiä jakuuttilaisiin suffikseihin verrattuina, että olisimme taipuvaiset otaksumaan jakuutinkielen vaikuttaneen čukčinkielen verbimuotojen kehitykseen.

Discours prononcé par le sénateur O. Donner

à la séance annuelle 19²/XII 05.

Parmi les nombreuses populations avec lesquelles les peuples de la famille Altaïque se trouvent en contact, les Tchouktches, les Aléoutes et les Eskimos occupent une place particulièrement remarquable. Leur domaine linguistique s'étend, comme on sait, sur toute la zone septentrionale de l'Amérique du Nord et une partie considérable du NE. de l'Asie, à l'O. du détroit de Behring. Quoique chacune de ces trois peuplades forme un groupe à partet présente avec les autres des différences sensibles, certains savants leur ont donné, à raison des ressemblances dans les moeurs, le genre de vie et la structure linguistique, la dénomination commune d'Eskimos. Jusqu'à présent leur parenté originelle n'est cependant qu'une hypothèse scientifique. Parmi ces langues, les mieux connues sont les dialectes eskimos d'Amérique, nommés aussi karaliens.

Quand les Islandais découvrirent au X:e S. le Groenland, ils y trouvèrent un peuple qui, selon toutes les probabilités, était composé d'Eskimos. Le pays fut colonisé ensuite par Erik le Rouge et sa descendance; mais dès avant l'an 1000 ils étendirent leurs courses jusqu'au continent américain, donc environ 500 ans avant Christophe Colomb. Poursuivant leur navigation vers le sud jusqu'à l'archipel de Terre-Neuve et à la Nouvelle-Ecosse, ils furent frappés d'y trouver des vignes, et donnèrent à ces régions le nom de Vinland. Quant aux Eskimos, l'explorateur anglais Martin Frobisher, qui fit en 1576 son premier voyage au Groenland, exprima l'opinion que c'était une espèce de Tartares ou plutôt de Samoyèdes. Le prêtre norvégien Paul Egede, qui passa 14 ans au Groenland et y apprit la langue eskimo, au point que son dictionnaire groenlandais (1750) et sa grammaire (1760) ont été d'une importance capitale pour les recherches ultérieures, était au contraire d'avis que le groenlandais n'avait de rapports avec aucune langue européenne ou asiatique. Comme le Groenland et l'Islande ont depuis longtemps appartenu au Danemark, le domaine eskimo de l'Amérique orientale a attiré l'attention surtout de savants danois. Rask écrivit une courte étude sur la langue eskimo, dont le manuscrit

a été conservé. Il estimait que l'eskimo a une certaine ressemblance avec les langues américaines. Le Dr H. Rink, qui, il y a un demi-siècle, fut fonctionnaire colonial dans le S. du Groenland, publia de nombreuses contributions à l'étude des Eskimos et de leur langue; il recueillit et fit imprimer en même temps des collections de folk-lore eskimo, légendes, traditions et chants, qui, par la présence d'archaïsmes linguistiques, se révèlent comme de date très ancienne.

Au cours des dernières décades, une commission danoise spéciale a eu pour tâche l'étude scientifique du Groenland. Les publications de la commission (jusqu'ici 31 vol.) décrivent d'une manière remarquable la géographie, la géologie, la flore, la faune, les formations glaciaires, etc. et constituent une description complète des conditions naturelles. Le dernier volume, publié en anglais en 1904, traite de la langue, et contient les résultats des recherches effectuées par W. Thalbitzer pendant un voyage dans le Groenland septentrional en 1900—1901. L'exposé de Thalbitzer, basé sur les méthodes phonétiques les plus modernes de la linguistique, comprend, outre l'introduction, la phonétique de l'eskimo du Groenland septentrional et une comparaison avec les dialectes eskimos de l'Amérique septentrionale. S'appuyant sur les matériaux recueillis et comparés par lui, l'auteur aboutit à la conclusion générale que les dialectes occidentaux présentent des formes plus pleines et plus primitives, tandis que les dialectes orientaux sont allés plus loin dans la voie de l'usure grammaticale. Il est évident que les dialectes américains sont sortis d'une unité primitive: ils diffèrent entre eux à peu près comme l'anglais et l'allemand. Mais on ne peut dire où est le siège primitif des Eskimos, s'ils ont été autochthones en Amérique ou s'ils ont émigré d'Asie en Amérique après l'établissement des peuples indiens. — Thalbitzer a recueilli également un grand nombre de légendes et de chants qu'il a consignés par écrit au cours de ses expéditions en traîneau.

Parmi les autres travaux importants concernant la langue des Eskimos, on peut citer les suivants: I. Weniaminoff publia de 1840 à 1846 en russe des monographies sur les dialectes d'Unalaska, Kadiak, des îles Aléoutiennes (et de l'île des Thlinkits). S. Klein-

Schmidt, missionnaire allemand, publia en 1851 une bonne grammaire du groenlandais et du dialecte du Labrador; Th. Bourquin, de même sur le dialecte du Labrador en 1891; Schultze, Grammar and vocabulary of the Eskimolanguage on Alaska, 1894; F. Barnum, The Innuit language of the Western coast of Alaska, Boston & London 1901. Les langues eskimos à l'O. du détroit de Behring ont été par contre moins étudiées. O. Nordqvist a traité de la langue tchouktche.

Le nom d'Eskimo vient des tribus indiennes voisines de l'Amérique du Nord et signifie „mangeurs de chair crue"; eux-mêmes se nomment Innuit. Dans le sens le plus large du mot, les Eskimos peuvent être divisés géographiquement et au point de vue de la langue en trois grands groupes: Eskimos proprement dits ou E. d'Amérique, Aléoutes et Tchouktches, qui se subdivisent en une foule de sous-groupes.

I. *Les langues eskimos de l'Amérique* comprennent les dialectes: 1. du *Groenland*, 2. du *Labrador*, 3 des *baies d'Hudson* et *de Baffin*, 4. du fleuve *Mackenzie* et 5. du territoire *d'Alaska* et de l'île voisine de *Kadiak*, habitée par environ 1500 Eskimos.

II. *Les langues eskimos des îles Aléoutiennes*, dont les plus grandes sont Unimak, Unalaska, Unmak, Bogoslovo etc. L'archipel aléoutien, composé d'environ 150 îles, fait partie du territoire d'Alaska; il est habité par environ 2000 Eskimos.

III. *Les langues eskimos du NE. de l'Asie.* Sur le continent asiatique ce groupe comprend: 1. les *Tchouktches*, sur les fleuves Kolyma et Anadyr et la baie de St-Laurent, ainsi que la côte NE. du Kamtchatka. Au sud de cette peuplade et dans le Kamtchatka habitent 2. les *Korjaks*, apparentés aux Tchouktches par la langue, les coutumes et le genre de vie. Ces deux peuplades comprennent ensemble environ 100.000 personnes. Sur les côtes et dans les vallées SE. du Kamtchatka habitent 3. environ 1200 Kamtchadales, qui se nomment eux-mêmes Krošša (hommes), mais auxquels les autres peuples donnent le nom de Itelmen Leur langue paraît se rapprocher du korjak et du tchouktche. A ces derniers se rattachent encore 4. les *Tchougatches* au S. de la baie de Tchaun. Entourés par les dialectes du premier groupe, 5 les *Eskimos*

de l'île Melville dans l'Amérique du Nord appartiennent par la langue au troisième groupe, d'après les indications de GATSCHET, Zwölf Sprachen aus dem Südwesten Nordamericas (1876).

Dans tous ces dialectes eskimos, le type général de structure linguistique est le même. La dérivation se fait uniquement par suffixes; les préfixes sont inconnus. Ce caractère les distingue déjà nettement des langues indiennes d'Amérique, et les rapproche des langues ouralo-altaïques. Les suffixes de dérivation sont nombreux, surtout pour les modifications verbales, telles que les aspects transitif, factitif, réflexif, passif, inchoativ, et une foule de déterminations substantielles. L'aléoute et le groenlandais ont une richesse extraordinaire de temps et de modes, marqués par l'adjonction de suffixes au thème verbal; cette dernière langue désigne en outre la négation par un suffixe apposé au thème verbal devant la terminaison personnelle. FR. MÜLLER fait remarquer que cette variété de formes rappelle la formation verbale en turc. Les rapports casuels sont partiellement défectueux, en ce que le régime direct n'est pas spécialement désigné, ce qui tient sans doute à ce que le régime pronominal est incorporé à l'expression verbale (conjugaison du régime comme dans beaucoup de langues, y compris le finnois). Par contre les rapports locaux sont indiqués avec une finesse et une pénétration rares par de nombreux suffixes propres aux cas locaux. Le groenlandais a en outre un suffixe nominatif spécial pour le sujet, p. ex. *nanu* ours, sing. *nanu-p,* duel *nanu-k,* plur. *nanu-t.* La syntaxe est caractérisée surtout par la richesse extraordinaire d'éléments pronominaux pour les rapports possessif et verbal. C'est ainsi que ces éléments, dans le dialecte groenlandais, se divisent pour toutes les trois personnes en deux séries différentes selon qu'ils s'appliquent à un mot servant de sujet ou de régime dans la phrase; comme suffixe personnel pour la troisième personne, on fait en outre une différence entre une forme démonstrative et une forme réflexive. On a ainsi pour un nom au singulier, duel et pluriel 66 suffixes possessifs de pronoms personnels, qui subissent encore des modifications dans l'union avec les désinences casuelles.

Malgré cette surabondance de formations suffixales pour les pronoms, une différence foncière frappe entre les pronoms indépendants des langues américaines et asiatiques. Les formes principales du pronom personnel sont en effet les suivantes:

	Groenl.Mack.	Aléout.	Tchoukt.	Korjak.	Kamtchad.
1 p.	*uwaṅa*	*tsiṅ*	*gim*	*gima, gam*	*kima*
plur.	*uwaχut*	*tuman*	*muri*	*muju, buž*	*mužu, buže*
2 p.	*ivdlit, ilivt*	*tχin*	*gir, gut*	*gitše, giti*	*kiža*
	Kadj. *ilpit*				
plur.	*ilivsc*	*tχitši*	*turi*	*tuju, tutšu*	*žuša*
	Kadj. *lpitši*			*šuže*	*šuχ*
3 p.	—	*iṅan*	*iṅan, iṅχan*	*enol*	*ena*
plur.	—	*iṅakun*	*iṅχanat*	*itšu*	*itšuju*
				itšant	

S'il est possible que des formations si divergentes existent dans des langues qui pourtant ont vraisemblablement un lien originel, c'est que ce sont en réalité des racines démonstratives, encore visiblement unies à des suffixes possessifs pronominaux. Mais même ces derniers sont aussi originairement des éléments démonstratifs indiquant des rapports locaux. Avec le tour d'esprit d'êtres primitifs aux sens aiguisés, les Eskimos ont créé un grand nombre de ces éléments, tels que *av* au nord, *qav* au sud, *pav* à l'est, *sam* à l'ouest, *kiχ* au sud dans la direction du soleil, *pik* en haut et aussi vers l'est, *kan* en bas et aussi vers l'ouest. Parmi les démonstratifs les plus fréquents, *ma* ici où je suis, *taš* là où tu es, correspondent aux finnois *tämä, tuo,* latin *hic, ille.* Mais il y en a quatre autres indiquant des rapports un peu différents: *uw* ici, à l'endroit indiqué du geste, *ik, iw iliw* là-bas. La formation pronominale eskimo reflète donc au point de vue de l'histoire du langage le stade le plus primitif qu'on connaisse, celui où la désignation personnelle est purement démonstrative. Kleinschmidt fait donc remarquer avec raison que *moi* pour les Eskimos signifie à proprement parler *mon être ici* et *toi: ton être là.*

Cette richesse en démonstratifs provoque aisément la formation de nouveaux composés d'expressions synonymes. L'élément suffixal qui s'y montre doit néanmoins être considéré comme la véritable désignation personnelle, c. à. d. plus ancienne. Un examen

de ces éléments suffixaux, possessifs ou verbaux, confirme cette vue en même temps que l'identité du pronom de la 1:ère et de la 2:e personne semble indiquer la parenté primitive de ces langues. Ces suffixes sont:

	Groenl.	Aléout.	Kadjek.	Tchoukt.	Korjak.	Kamchad.
1 pers.	*χa, ṅa, ma*	*ṅ*		*m*	*m*	*m*
plur	*wut*	*an*		*mi-k, mi-t*		
2 pers.	*ti, te*	*n*	*t*	*n*	*ti, tše*	*ž*
plur.	*ti, te, se*	*tši*		*ti, t*		

En tenant compte des mutations qui apparaissent en groenlandais entre *ṅ, m, w* et entre *t, ts, s,* et du fait que l'aléoute et le tchouktche montrent tous deux au pluriel un *t, ti, tši* au lieu du singulier *n(t* à la finale permute parfois en Groenland avec *n),* on ne se trompe guère en supposant que les signes primitifs pour les pronoms personnels de la première et de la seconde personne ont été *m* et *t,* c. à. d. qu'il se confondent avec les thèmes démonstratifs *ma* et *ta-š,* ce dernier considéré par Kleinschmidt comme composé.

La numération eskimo se base sur le système vigésimal, mais elle n'a de formes simples que pour les cinq premiers nombres. Les noms de nombre diffèrent presque tous de l'un à l'autre des trois groupes américain, asiatique et aléoute. Comme ils sont visiblement composés même dans la première catégorie, et que l'on y rencontre souvent des changements phonétiques très importants, on ne saurait en tirer de conclusions ni pour ni contre la parenté de ces dialectes. Comme exemple de ces changements phonétiques on peut citer l'expression pour *deux.* Un dialecte groenlandais a *maχdluq,* qui dans le Labrador a la forme *magguk,* un autre dialecte du Groenland *marluk, marqoṅ, martik* avec *r* uvulaire, et enfin dans l'Alaska, avec métathèse *malruk.* Les premiers numéraux sont:

	Groenl.	Aléout.	Tchoukt.
1	*atausek*	*atagan*	*inen*
	Tchiklit *atausiq*	*taγataq*	
	Kadjak *alinuk*		
2	*maχdluk* etc.	*aljak*	*niräχ*
3	*piṅasut*	*qaṅkun*	*n'roχ*

4	*sisamat*	*sitšin*	*n'raχ*
	Labrad. *sittamat*		Korjak. *nijaχ*
5	*tadlimat*	*tšaṅ* (= ma main)	*miligen* (= main)
	VGr. *tälimat, täliman*		
	OGr. *tätima*		

Seule la base *taγ* ou *atag* 1, et peut-être *si* 4 sont communes aux deux premières séries. Mais une connaissance plus complète de ces langues pourra peut-être expliquer bien des cas qui paraissent inconciliables. Les matériaux pour l'étude des dialectes asiatiques sont encore assez incomplets; au contraire la description phonétique donnée par THALBITZER du groenlandais est une source abondante de renseignements sur ce dialecte. Outre les exemples ci-dessus, on peut encore citer les suivants pour illustrer les changements phonétiques radicaux, où la chute d'un son produit souvent des différences profondes. *r* désigne une explosive uvulaire; *s·* souvent un *s* frontal; *ϱ* un *r* aspiré.

	Alaska	Labrador	Groenland
χϱ ∼ γs ∼ s	*ug'ru* (phoque barbu)	*uguk*	*us·uk*
gj	*kug'ru* (cygne)	*kogjuk*	*qus·uk*
	iggru (testicules)	*igsuk* (semen)	*is·uk*
q ∼ r		*neqe* (viande)	*nere*
k ∼ ṅ		*markoṅ* (quatre)	*martik*
ṅ ∼ γ ∼ w		*uṅaq*	*uwa*
		uγaq, uwaq	
ṅ ∼ γ ∼ r		*neṅiwoq, neriwoq*	*negiwa*
ṅ ∼ r ∼ m ∼ n		*pawṅortoq*	*pawrnortoq*
		pawrortoq (rampant)	
gw ∼ ws		*nagwak* (trouvaille)	*nawsaq*
tj, dj ∼ ts ∼ t ∼ s	*netje* (phoque à collier)	*netseq*	*natseq*
ds	*idjiwak* (temps passé)	*itsak*	*itsak, itak*
	nādjak (bonnet)	*nessak*	*nasaq*
		adsiṅa (son portrait)	*asiṅa*
		tiṅmitjat (oiseau)	*timisät*
		siltamat (quatre)	*sisamat*
t ∼ j ∼ s	*ite* (vue), Mack. *ijik* (oeil)	*ije*	*ise, irse* (1750)
		qejuk	*qisuk*

j ~ s ~ l		*puije*, *puise* (phoque)	*puile*
rt ~ rl			NG. *sorto*, VG. *sorlo*
a ~ i	N. *atka*, NO. *otkuh*, SO. al. *ātra* (son nom) Mack. *atkra*	*attera*	*arqa*, nomin. *ateq*
	kījak (bateau)		*qajak*
	kaniqtok (il neige)		*qanerpoq*
		Labr. *hamilaṅ* (oui)	*amila*, *imila*

Ce bref aperçu doit suffire à montrer la grande importance des langues eskimos pour l'histoire du langage et la science linguistique en général. Le principe de dérivation qui les domine les distingue nettement des langues indiennes d'Amérique, que Whitney entres autres considère comme différentes par l'origine des autres langues, mais apparentées entre elles. Par contre le type général des langues eskimos coïncide avec celui des langues ouralo-altaïques. Fr. Müller, II.137, remarque que le verbe, au moins en korjak, parait avoir été primitivement amorphe, le pronom personnel indépendant étant placé devant le thème verbal immuable. En tchouktche d'autre part, les suffixes personnels montrent une analogie si frappante avec ceux du jakoute, qu'on serait presque tenté d'attribuer à ce dernier une influence sur le développement des formes verbales en tchouktche.

Suomalais-ugrilaisen seuran vuosikertomus 2/XII 1904—2/XII 1905.

Kun Suomalais-ugrilaisen seuran perustus laskettiin, tapahtui se siinä varmassa luottamuksessa, että maassamme oli henkilöitä, jotka ymmärsivät Seuran harrastusten tärkeyden ja jotka sekä töin että rahallisesti olivat valmiit sitä avustamaan. Perustajain ympärille ryhmittyi „jokseenkin suuri joukko henkilöitä" — kertoo ensimäinen aikakauskirjavihkomme — ja „asialla oli jo silloin niin paljon osanottoa, että perustajain sitoumukset nousivat noin 35,000 markkaan". Vuosien vieriessä ei Seuran nauttima suosio ole laimentunut, huolimatta siitä, että muuttuneet ulkonaiset olosuhteet maassamme vuosi vuodelta lisääntyvässä määrässä ovat vaatineet useammille tahoille Seurankin jäsenten ja ystävien huomiota, avuliaisuutta ja työvoimaa. Seuran toimialalla työskentelevien luku on kasvanut, ja näiden työ on jo häviöstä pelastanut joukon sitä „kallisarvoista ainekokoelmaa omituisuuksista kielen, katsantotavan ja tapojen suhteen", jonka talteen-ottaminen on määritelty yhdeksi Seuran päätehtäviä. Mutta ei ainoastaan työtätekevien luku Seuran menestyksestä kerro; rahallisessakin suhteessa on Seura saanut nauttia aivan erinomaista ystäviensä kannatusta ja suosiota, kannatusta, joka on tehnyt mahdolliseksi laajentaa sekä tutkimus- että julkaisutoimintaa alkuaan suunniteltua toimintapiiriä laajemmallekin. — Meillä on tänään, tehdessämme lyhyesti tiliä kuluneen toimintavuoden tapahtumista, erityinen aihe tätä seikkaa huomauttaa. Seuralla on nimittäin ollut onni saada pyrintöjensä edistämiseksi käytettäväkseen 50,000 Suomen markkaa kauppaneuvos Otto

A. Malmin, seuran manallemenneen perustajajäsenen, lahjoitusrahastosta. Lahjoitetuista varoista on lahjakirjeen mukaisesti perustettu pysyväinen rahasto nimellä „O. A. Malmin tutkimusrahasto“. — Lahjakirja kokonaisuudessaan kuului seuraavasti:

Suomalais-Ugrilaisen Seuran Johtokunta!

Kauppaneuvos Otto A. Malm'in lahjoitusrahaston hoitokunta on kokouksessaan tämän kuun 4 p:nä, hyväksyen erään hoitokunnan puheenjohtajan Professori O. Donnerin aikaisemmin tekemän esityksen, päättänyt lahjoittaa Suomalais-Ugrilaiselle Seuralle 50,000 markkaa, hoidettavaksi pysyvänä rahastona seuraavien lähempien määräysten mukaisesti:

1:o Suom.-Ugrilais-Seura hoitaa varat pysyväisenä rahastona nimityksellä: O. A. Malmin Tutkimusrahasto.

2:o Rahaston korkotuloista annetaan stipendioita suurempia tutkimusmatkoja varten Europassa tai Europan ulkopuolella sekä kootun ainehiston valmistamista varten kotitahi ulkomaalla.

3:o Stipendiota ei ole pakko jakaa joka vuosi, mutta sama henkilö voi sitävastoin nauttia sitä useamman vuoden.

4:o Rahaston korkotuloista voidaan, kun sellainen katsotaan soveliaaksi, siirtää suurempi tahi pienempi osa pääomaan, jotta korkokannan vaihtuessa stipendit voitaisiin ylläpitää vähentymättöminä tai koroittaakin. Tämän ohessa voidaan poikkeustapauksissa käyttää rahaston tuloja muihin tutkimuksista johtuvien kustannusten, kuten kalliiden painokustannusten, suorittamiseen.

Tästä kaikesta, kuin myös siitä, että rahat ovat nostettavina Kansallis-Osake-Pankin konttorissa täällä, saamme täten kunnian ilmoittaa.

Helsingissä, Helmik. 12 p:nä 1905.

Th. Rein.

Otto Stenroth“.

Samalla kun Seura kokouksessaan helmikuun 18 p:nä yllämainitun lahjoituksen otti vastaan päätti se erityisellä kirjelmällä il-

maista siitä syvimmän kiitollisuutensa ja lausua samalla, „että Seura nyt yhä suuremmalla menestyksellä toivoo voivansa työskennellä tarkoitusperiensä toteuttamiseksi."

Seuran avustamana stipendiaattina on kuluneen tilivuoden aikana ollut maisteri Artturi Kannisto, joka on jatkanut jo useampia vuosia harjoittamiansa voguli-tutkimuksia.

Keväällä v. 1904 aloittamansa työn keski-Kondan varrella Nachračin ja Leušin kylissä sai hän päätetyksi tammikuun 5 pnä, jolloin siirtyi vähän ylempänä olevaan Satygin kirkonkylään ja sieltä saman kuun 22 p:nä Šaimin kirkonkylään ylä-Kondan varrelle. Kuukauden päivät viimemainitussa kylässä työskenneltyään, teki hra Kannisto kolmatta viikkoa kestäneen kiertomatkan Kondalta syrjempänä sydänmailla oleviin asutuksiin pitäen silmämääränään etupäässä kansatieteellisten esineiden keräämistä. Maaliskuulla oli retki lopussa ja 23 p:nä saapui hän Tobolskin kaupunkiin päätettyään lähteä lyhyelle virkistys- ja voimistumismatkalle kotimaahan. „Keskeytymätön vankka työ ja usein jotenkin puutteellinen ravinto olivat vuosien kuluessa alkaneet haitallisesti vaikuttaa voimiini", sanoo hra Kannisto matkakertomuksessaan. „Kondan murteista suoriuduttuani olin siksi rasittunut, että pidin parhaana ajaksi palata kotiin voimistumaan". — Uudelle Siperiamatkalle läksi hra Kannisto heinäkuun 29 p:nä, suunnaten matkansa pohjoisvogulien keskuuteen, Beresovin piiriin. Erinäiset syyt viivyttivät häntä kuitenkin Tobolskissa, niin että hän vasta syyskuun 23 p:nä pääsi ensimäiseen asemapaikkaansa Sartynjan kirkonkylään Sosvan varrelle. — Matkansa saaliina on hra Kannistolla erinäisiä sanastokokoelmia sekä joukot kansanrunoutta, valokuvia, tilastollisia tietoja y. m. Hän on, kuten Seuran jäsenillä viime toukokuun 20 p:nä oli tilaisuus hänen esitelmästään huomata, täysin perehtynyt tutkimansa kansan aineelliseen ja henkiseen tilaan, siellä vallitsevan puutteen ja kurjuuden syihin, ja samalla muodostanut itselleen selvän kuvan sukulaiskansamme tulevaisuusmahdollisuuksista. Ja meillä on syytä toivoa, että hänen käsityksensä sikäläisistä oloista ja niiden parantamiskeinoista tulee otetuksi huomioon, kun vastaisuudessa käytännöllisiä aputoi-

mia rahvaan hyväksi suunnitellaan. Hra Kannisto on nimittäin Tobolskin läänin kuvernöörille pyynnöstä valmistanut esityksen oloista ja keinoista niiden parantamiseksi.

Maisteri Kanniston ohella on meillä syytä tässä mainita vielä kaksi Suomen yliopiston myöntämällä apurahalla työskentelevää tutkimusmatkailijaa, joiden tieteellinen työ on mitä lähimmässä yhteydessä Seuran harrastusten kanssa. Ne ovat tohtorit G. J. Ramstedt ja Yrjö Wichmann.

Edellinen näistä, tri Ramstedt on maaliskuun 1 p:stä v. 1903 nauttinut apurahaa Herman Rosenbergin rahastosta ja on hänen ohjelmassaan ollut kalmukkien sekä eräiden mongolisukuisten kansojen tutkiminen. Hra Ramstedtin viime vuotisesta toiminnasta, josta lyhyitä kirjeellisiä tiedonantoja Seuran kokouksissa on esitetty, on tri A. D. Rudnev Pietarista hyväntahtoisesti antanut seuraavat lisät. Palattuaan viime joulukuun puolivälissä matkaltansa pohjois-Kaukasian turkkilaisheimojen luota, viipyi hra Ramstedt osaksi Suomessa, osaksi Pietarissa aina toukokuun alkuun, tällä ajalla järjestellen muistiinpanojansa. Pietarissa ollessaan hän sen lisäksi otti osaa Venäjän maantieteellisen seuran asettaman kartografisen komitean töihin, mikäli nämä koskivat transskriptsioni-kysymystä, jonka pohtimiseksi komiteassa oli erityinen alaosasto muodostunut. — Toukokuun alussa hra Ramstedt sitten matkusti Omskin ja Semipalatinskin kautta itä-Turkestaniin, saapuen toukokuun 30 p:nä Čugučakiin. Heinäkuun 10 p:nä alkoi hänen karavanimatkansa Dörböldšin ja Šihon kautta Ürümčiin. Elokuun 11—21 p:ään oli hän Šihossa, saaden kunnian olla torguuttien ruhtinaan vieraana; syyskuun 5 p:nä saapui Ürümčiin. Seuran viimekokouksessa esitettyjen kirjeiden mukaan voimme tähän vielä lisätä, että Ürümčistä tutkijamme aikoo käydä Karašarissa, jonka seuduilla tavataan „kaikennäköisiä kiviä kirjoituksineen ja kaupungin raunioita, joista sikäläiset kalmukit kertovat kaikenlaisia legendoja“, ja uuden vuoden seudussa lähteä Čugučakin kautta kotimatkalle. — Matkan tuloksista voimme tri Rudnevin ilmoitusten mukaan mainita seuraavaa: Čugučakissa tutki hra Ramstedt onkor-solonkieltä, erästä mandšulaismurretta, joka kuitenkin suuresti eroaa mandšulaisesta kirjakielestä, vieläpä kuldža-solonkielestäkin, ja jossa m. m. huvittavia ver-

balimuotoja sekä kirjakielessä käyttämättömiä kaasuksia tavataan. Hän teki joukon fonetisia muistiinpanoja, keräsi kieliopillista aineistoa, pani kirjalle muutamia satuja ja enemmän kuin 1,000 sanaa. Täällä tapasi hän myöskin torgutteja ja ölötejä. — Ürümčissa hra Ramstedt on läpikäynyt „suurimman ja vaikeimman osan mongolin sanakirjaa ja täydellisesti perehtynyt Kiinan kalmukkien kieleen", kuten hän itse eräässä tänne saapuneessa yksityiskirjeessä mainitsee.

Tohtori Wichmann, joka viime syyskuun 1 p:stä nauttii apurahaa Herman Rosenbergin rahaston korkovaroista, on ensimäiseksi työkseen ryhtynyt čeremissinkieltä tutkimaan. Paraikaa asuu hän vuoričeremissien keskuudessa Jelasyn kylässä Kasanin läänin Kozmodemjanskin piiriä. — Yksityisten tietojen mukaan aikoo hra Wichmann mainitussa kylässä viipyä n. 3. kuukautta ja sen jälkeen siirtyä niittyčeremissien keskuuteen Volgan pohjoisrannalle.

Jo useampana vuonna on Seuran vuosikertomuksissa voitu mainita, että Itä-Venäjän suomensukuisten kansojen kansanrunous on saanut innokkaita kerääjiä noiden kansojen omasta keskuudesta. Ahkerimpia näistä on ollut mordvalainen talonpoika Ignatij Zorin, joka taaskin kuluneena vuotena on Seuran mordvalaisiin kokoelmiin pienen lisän lähettänyt.

Ollessaan tutkimusmatkoilla ovat useimmat Seuran stipendiaateista koettaneet ottaa talteen tutkimiensa kansojen laulusävelmiäkin, joilla kansan henkisen elämän tuntemisellekin on merkityksensä, puhumattakaan niiden tärkeydestä vertailevalle musiikkitutkimukselle. Musiikkiin perehtymättömälle tutkijalle näiden kerääminen on kuitenkin ollut viimeaikoihin asti mahdotonta, mutta nykyään, kun fonografin käytettäväisyys sävelmien kerääjänä sekä meillä että ulkomailla saavutetun kokemuksen perustalla on tullut tunnustetuksi, on jokaiselle tutkijalle huokeata omistaa huomiotansa tällekin keräyshaaralle. Ottaen tämän huomioonsa on Seuran johtokunta päättänyt hankkia sopivan fonografin, jollainen viime kesänä ostettiinkin. Kone on nykyänsä maisteri Kanniston käytettävänä vogulilaisten sävelmien keräystyöhön.

Samoin päätti Seuran johtokunta kokouksessaan viime toukokuun 27 p:nä myöntää pienemmän rahasumman tilastollisten tietojen keräämiseen ostjakki- ja voguli-alueilta. Keräyksen on määrä

tapahtua mainituissa seuduissa olevien hengellisten konsistorien arkistoista, joissa säilytetään suuret joukot papiston laatimia henkilöluetteloita, vanhimmat 1700-luvulta. Tosin näille harvaanasutuissa ja vaikeakulkuisissa seuduissa pidetyille luetteloille ei voi läheskään ehdotonta luottamusta antaa, mutta ollen ainoina vuosi vuodelta jatkuvina tilastollisina tiedonantoina ja antaen senkautta edes jossakin määrin todenmukaisen kuvan asutusvaihteluista, on niihin katsottu pitävän huomiota ja merkitystä omistaa. — Keräystyö on paraikaa käymässä Tobolskin, Permin ja Jekaterinburgin arkistoissa, ja on sen maisteri Kannisto järjestänyt.

Tilastollisten ainesten keräyksestä puhuttaessa on mainittava, että viime vuosikertomuksessa puheenaollut ostjakkeja, voguleja ja Kuollan lappalaisia koskeva tilastollinen aineisto, keräytynyt Venäjän yleisessä väenlaskussa v. 1897, on viime syyskuussa Seuralle korvauksetta luovutettu.

„Suomenkielen ja suomensukuisten kielten kannattamiseksi etupäässä yliopiston nuorison keskuudessa“ perustetun „Ahlqvistin rahaston“ koroista ovat palkintolautakuntaan valitut Seuran edustajat yhdessä Kotikielen seuran valtuutettujen kanssa määränneet 300 markan palkinnon tohtori K. F. Karjalaiselle tutkimuksesta „Zur ostjakischen lautgeschichte I“.

Seuran julkaisutoiminnan laajuus ja laatu käy selville seuraavasta:

Painosta on valmistunut:

1) Toimitusten XXIII. nidos. Sisältää: K. F. Karjalainen, Zur ostjakischen lautgeschichte I. Über den vokalismus der ersten silbe. XVIII. + 304 siv.

2) Toimitusten XXIV. nidos. Sisältää: Konrad Nielsen, Die quantitätsverhältnisse im Polmaklappischen II. Nachtrag und register. 80 siv.

Painossa on:

1) Maist. U. T. Sireliuksen tutkimus suomalais-ugrilaisten kansojen sulkukalastuksesta. Valmistuu piakkoin. — Teos kuuluu kolmantena osana päätettyyn uuteen julkaisusarjaan, jonka nimeksi

johtokunta, prof. Setälän ehdoituksesta on hyväksynyt: „Kansatieteellisiä julkaisuja“.

2) Aikakauskirjan XXIII. vihko, jonka ilmestyminen esiintyneistä syistä on lykkäytynyt tavallista myöhempään.

Tekeillä olevista teoksista mainittakoon:

1) Tri A. O. Heikelin čeremissiläinen kuosijulkaisu, jota varten tarvittavia piirustustöitä edelleen on jatkettu.

2) Tri A. O. Heikelin Itämerenmaakuntain pukututkimuksia esittelevä teos, joka on siinä määrin edistynyt, että tekijä toivoo sen ensi kevääksi valmistuvan painosta.

3) Maisteri F. Äimän tutkimus Inarin lapin ensi tavuun vokalismista. Joutuu painoon ensi kevään kuluessa.

Tekeillä olevien teosten yhteydessä on mainittava, että Seura on jättänyt johtokuntansa toimeksi laatia ehdotus uuden suomalais-ugrilaisia kansoja esittävän kartan tai kartaston aikaansaamiseksi. Kun prof. O. Donnerin Aikakauskirjan I nidoksessa v. 1886 julkaisemat numerot mainittujen kansojen lukumäärästä kuluneiden 20 vuoden ajalla tietysti ovat suurestikin muuttuneet ja tiedot heidän asuma-aloistaan sekä levenemisestään — varsinkin Seuran stipendiaattien tutkimusten kautta — paljoa tarkemmiksi ja yksityiskohtaisemmiksi tulleet, on prof. Setälän jo v. 1902 tekemästä ehdoituksesta päätetty ryhtyä toimiin uuden kansakartan julkaisemiseksi. Työn suoritus on ajateltu tapahtuvaksi siten, että eri tutkijat ottaisivat huolekseensa eri kansojen asuma-alojen kartalle merkitsemisen. — Toivottavasti tämä varsinkin yliopisto-opetukselle tärkeä karttajulkaisu tarpeellisine liitteineen ja selityksineen piankin voidaan julkisuuteen toimittaa.

Professorien E. N. Setälän ja K. Krohnin julkaisemaa Finnisch-ugrische Forschungen ovat *neljännen* osan 1 ja 2 vihko ilmestyneet. Painossa on neljännen osan loppuvihko sekä viidennen osan vihot 1—2.

Ilolla on Seura saanut huomata, että sen toiminta vuosi vuodelta on yhtä tunnetummaksi ja tunnustetummaksi oman maan rajojen ulkopuolellakin tullut. Tämän todisteena on osaltaan sekin yhäti kasvava luku ulkomaisia seuroja ja yhdistyksiä, jotka ovat olleet

halukkaita Seuramme kanssa julkaisujen vaihtoon ryhtymään. Niihin on tänä vuonna tullut lisäksi Permin tieteellinen arkistokomitea (Permissä) ja Tübingenin yliopiston kirjasto (Tübingenissä); pari muuta julkaisuvaihtoesitystä on toistaiseksi erityisistä syistä ratkaisematta jäänyt. Sitäpaitsi on Seura lähettänyt Eötvös-kollegiolle Unkariin suurenpuoleisen kokoelman julkaisujansa. — Todisteina samanlaisesta ulkomaisesta huomiosta ovat tavallaan nekin kutsut, joissa joko mieskohtaisesti Seuraa tai sen välityksellä yksityisiä jäseniä ja muita asianharrastajoita kehoitetaan ottamaan osaa toimeenpantaviin tieteellisiin kongresseihin. Tällaisia kutsuja on kuluneella tilivuodella saapunut: 1) Algierissa viime huhtikuulla pidettyyn orientalistikongressiin; 2) Venäjän Arkeologisen seuran kongressiin Jekaterinoslavissa elok. 28 — syysk. 10 p:ään; 3) Lüttichin maailmannäyttelyn yhteyteen syysk. 15—21 p. väliseksi ajaksi järjestettyyn III:een kansainväliseen julkisen taiteen kongressiin; 4) Monacossa v. 1906, huhtikuun 16—21 p. pidettävään XIII:een kansainväliseen antropologis-arkeologiseen kongressiin. Seura ei kuitenkaan ole katsonut voivansa ryhtyä virallisesti näihin osaa ottamaan, ja Seuran yksityisetkin jäsenet ovat kuluneen vuoden aikana olleet syystä tai toisesta estettyinä kutsuja noudattamasta.

Kokouksiaan on Seura viime toimintavuodellaan pitänyt säännöllisesti joka lukukausikuukauden kolmantena lauantaina, ja on niissä m. m. kuultu lyhyitä tiedonantoja Seuran työalueella liikkuvien tutkijoiden matkoista sekä seuraavat esitelmät: prof. O. Donner: Alkajaispuhe viime vuosikokouksessa, joka kosketteli suomal.-ugrilaisen kielitutkimuksen kehitystä ja sen tutkimustehtäviä; maist. A. Kannisto: Piirteitä vogulien elämästä ($^{20}/_{V}$); prof. K. Krohn: Sämpsä Pellervoisen tarua koskevien tutkimustensa tuloksista ($^{16}/_{IX}$); prof. J. J. Mikkola: Referaatti prof. Buličin teoksesta „Venäläisen kielitieteen historian luonnos I" ($^{21}/_{I}$); toht. G. J. Ramstedt: Matkastaan nogaijien ja kumykkien luo ($^{21}/_{I}$); yliopp. V. Salminen: Lappalaisista joi'uista ($^{21}/_{X}$); prof. E. N. Setälä: 1) Kesällä v. 1905 tekemästään matkasta Liivinmaan liiviläisten keskuuteen ($^{21}/_{X}$); 2) Kysymyksestä tavataanko länsisuomalaisissa kielissä todistettavasti goottilaisperäisiä lainasanoja ($^{18}/_{XI}$); maist. E. A. Tunkelo: Suom. *sikla, siula* ja sen yhteyteen kuuluvien sanojen skandinavilaisperäisyydestä ($^{18}/_{XI}$).

Tilivuoden kuluessa on Seuran jäsenistössä tapahtunut seuraavia muutoksia:

Manalle ovat menneet: Seuran kunniajäsen, Unkarin vanhimman historian ja turkkilaiskielten tutkija, kreivi Géza Kuun Maros Németistä; kirjeenvaihtajajäsen, suomalaisten kielten ylimääräinen professori Kasanin yliopistossa, valtioneuvos Nikolai Anderson; kirjeenvaihtajajäsen, unkarin sekä vertailevan ugrilaisen kielitieteen professori Kolozsvárin yliopistossa Móricz Szilasi; perustajajäsenet: kauppaneuvos Victor Forselius Turusta, prokuraattori J. M. E. Johnsson Helsingistä ja rehtori Henrik Melander Turusta; vuosijäsenet: valtioneuvos M. G. von Christierson Espoosta, apulais-ylitirehtööri A. W. Floman Helsingistä, rovasti A. W. Frosterus Porvoosta, vapaaherra Adolf Tandefelt Haminasta, kauppias Otto Thylin Helsingistä ja tohtori O. A. Toppelius Helsingistä.

Seuraan ovat liittyneet

perustajajäseninä:

Forsman, J. R., teol. tohtori, piispa, Oulusta;
Korpi, J. V., teol. kandidaatti, lehtori, Vaasasta;

vuosijäseninä:

Hagelin, Samuel, filos. maisteri, Helsingistä;
Sarvi, Antti, filos. maisteri, Helsingistä;
Westerlund, F. V., piirilääkäri, Tampereelta.

Seuran nykyisten jäsenten lukumäärä on luetteloiden mukaan seuraava:

1) Kunniajäseniä 10 henkilöä (niistä 1 nainen); 2) kirjeenvaihtajajäseniä 22 h.; 3) työskenteleviäjäseniä 3 h.; 4) perustajajäseniä 177 h. (2 naista); 5) alituisiajäseniä 26 h. ja 6) maksavia vuosijäseniä 185 h. (4 naista). — Silmiinpistävän vähän on naisia Seuran pyrintöjä kannattamaan ruvennut, seikka, jota tuskin voinee pitää asianharrastuksen puutteesta aiheutuvana.

Seuran asiamieheksi Pietariin on sikäläisen yliopiston dosentti, tohtori A. D. RUDNEV ruvennut.

Seuran toimimiehinä kuluneella vuodella ovat olleet: esimiehenä professori O. DONNER, varaesimiehenä professori E. N. SETÄLÄ, ensimäisenä sihteerinä dosentti Y. WICHMANN ja hänen matkalle lähdettyään dosentti K. F. KARJALAINEN, toisena sihteerinä professori J. J. MIKKOLA, rahavartiana tirehtööri J. HÖCKERT, kirjastonhoitajina professori K. KROHN ja maisteri E. A. TUNKELO, kirjavarainhoitajana maisteri U. T. SIRELIUS ja yliasiamiehenä varatuomari E. POLÓN. Tilientarkastajina ovat olleet toimitusjohtaja A. RENQVIST ja maisteri U. KARTTUNEN sekä heidän varamiehinään tohtori R. SAXÉN ja maisteri F. ÄIMÄ.

Seuran edustajina tieteellisten seurojen valtuuskunnassa ovat toimineet professorit O. DONNER ja E. N. SETÄLÄ.

Kuluneet kuusi seitsemän kovaa vainovuotta, jotka kansallemme turmaa uhkasivat, ovat entistä selvemmin näyttäneet, mihin perustaan kansojen, ja etenkin pienten kansojen on nojauduttava, vaatiessaan kansallisen erikoisuutensa tunnustamista ja loukkaamattomuutta, vaatiessaan itselleen oikeutta työskennellä omia kansallisia pyrintöperiäänkin huomioonottaen ja toteuttaen. Jokaisella kansalla on vääjäämätön oikeus itsenäiseen kansalliseen olemiseen vain sikäli, mikäli se on saavuttanut tai voi saavuttaa sivistyksellisen kypsyyden ja kyvyn ottaa tekijänä osaa yleisinhimilliseen kehitystyöhön jollakin tämän moninaisista aloista. Ilahuttavaa on, että kuluneina vuosina olemme puolueettomain, arvostelupätöisten henkilöiden kuulleet huomattavalla yksimielisyydellä tunnustavan Suomen kansan kuuluvan sivistyskansojen joukkoon, olemme kuulleet heidän vakuuttavan, että olisi ihmisyydelle tappio, jos Suomen kanssa syystä tai toisesta sortuisi jäljentuntumattomaksi. Ja tätä sivistyskansa-asemaa emme varmaankaan ole saavuttaneet työllämme niin sanoakseni kansainvälisellä työvainiolla, olemme siihen nousseet täyttämällä velvollisuutemme kansallisen työn, kansallisen tieteen ja tutkimuksen palveluksessa. Elävästi vakuutettuna siitä, että Suomalais-

ugrilaisen seuran ohjelmaansa ottama työ on juuri tällaista kansallista työtä, että se osaltansa vahvistaa ja turvaa kansallisen olemuksemme oikeutuksen, on Seura kuluneina vuosina työskennellyt; saman vakaumuksen elähyttämänä on se tulevinakin aikoina toimintansa suunnitteleva, vilpittömästi iloiten siitä, että nyt ulkoisten uhkien hälvettyä näyttää tarjoutuvan ennen aavistamattomat mahdollisuudet saada „Suomemme hyväksi, maamme marjankasvavaksi."

Helsingissä joulukuun 2 p:nä 1905.

Compte-rendu annuel des travaux de la Société finno-ougrienne du $^{2}/_{XII}$ 1904—$^{2}/_{XII}$ 1905.

La Société Finno-ougrienne fut fondée dans la pleine conviction où l'on était qu'il y avait dans le pays des personnes capables de s'intéresser au but de la société, et de lui prêter leur concours et par leur travail et par des contributions pécuniaires. Autour des fondateurs se groupèrent „un assez grand nombre de personnes" dit le premier fascicule de notre Journal, et „l'entreprise rencontra dès cette époque tant d'écho que les garanties recueillies par les fondateurs se montèrent à environ 35.000 marcs". Au cours des années, la faveur dont la société jouit dans le public ne s'est pas démentie, bien que, dans leur évolution, les conditions extérieures dans lesquelles a vécu le pays aient attiré dans plus d'une direction, et avec des exigences toujours croissantes, l'attention, le travail et l'appui des membres et amis de la société. Le nombre des érudits qui travaillent dans le domaine des études de la Société a augmenté, et leurs efforts ont déjà sauvé de l'oubli une grande partie de cette précieuse collection de matériaux propres à éclairer les particularités de la langue, des conceptions et des moeurs „dont la réunion et la conservation constituent un des principaux buts que la société s'est fixés." Mais ce n'est pas seulement le nombre des chercheurs qui témoigne des progrès de la Société; au point de vue pécuniaire la société a également trouvé chez ses amis un appui et une faveur extraordinaires, qui ont permis d'étendre les recherches et les publications au-delà même du cercle de travaux primitivement tracé. Aujourdhui, en rendant

brièvement compte des événements de l'année précédente, nous avons un motif spécial d'insister sur ce point. La Société a eu en effet la chance de recevoir, pour l'avancement de ses travaux, une somme de 50,000 marcs mise à sa disposition sur le fonds de donations du feu conseiller de commerce Otto A. Malm, un des membres fondateurs de la Société. La somme léguée a servi, conformément à la lettre de donation, à constituer un fonds permanent nommé „Fonds de recherches de O. A. Malm". La lettre de donation a la teneur suivante:

A la Direction de la Société Finno-ougrienne.

Le conseil d'administration de la donation du conseiller de commerce O. A. Malm a dans sa séance du 4 courant, sur la proposition faite antérieurement par son président O. Donner, résolu de donner à la Société Finno-ougrienne une somme de 50,000 marcs destinée à être administrée comme un fonds permanent d'après les stipulations suivantes:

1. La Société administrera cette somme comme un fonds permanent, sous la dénomination de „Fonds de recherches de O. A. Malm".

2. Les revenus du fonds seront affectés à des bourses pour des recherches étendues en Europe ou hors d'Europe, et pour la mise en oeuvre, en Finlande ou hors de Finlande, des matériaux rassemblés.

3. Il n'y aura pas obligation de donner cette bourse tous les ans; mais la même personne pourra en jouir pendant plusieurs années.

4. Les revenus du fonds pourront, quand on le jugera avantageux, être pour une part plus ou moins grande versés au capital, afin que les bourses puissent, en cas de variation du taux de l'intérêt, rester intactes ou même s'accroître. En outre, dans des cas exceptionnels, les revenus du fonds pourront être employés à couvrir des dépenses occasionnées par les recherches, par exemple les frais d'impressions coûteuses.

La somme ci-dessus peut être touchée aux bureaux de la Banque Nationale, société anonyme, à Helsingfors.

Helsingfors, le 12 février 1905.

TH. REIN.

OTTO STENROTH.

La Société, dans sa séance du 18 février, reçut la donation ci-dessus, et décida d'exprimer sa reconnaissance par une lettre spéciale, et de déclarer „que la Société espérait maintenant avec un succès encore plus grand pouvoir travailler à la réalisation de sa tâche".

La bourse de la Société pour l'année écoulée a été attribuée à M. Artturi Kannisto, qui a poursuivi ses recherches sur les Vogoules entreprises déjà depuis plusieurs années. Il termina le 5 janvier le travail commencé au printemps de 1904 sur le Konda central, dans les villages de Nachrači et Leuši. Il se transporta alors dans le village de Satyga situé un peu plus haut et de là le 22 de ce mois dans le village de Šaim sur le Konda supérieur. Il travailla dans ce dernier village un mois: de là il fit une excursion de trois semaines du Konda vers des campements plus enfoncés dans les forêts; cette excursion avait surtout pour but de recueillir des objets d'intérêt ethnographique. Ce voyage se termina en mars, et le 23 M. Kannisto arrivait à Tobolsk d'où il se décidait à revenir en Finlande pour un court voyage, à la fois d'agrément et de restauration. „Un travail assidu et continu et une nourriture souvent insuffisante avaient commencé, avec le temps à exercer une influence déprimante sur mes forces", dit M. Kannisto dans son récit de voyage. „Après avoir terminé l'étude des dialectes du Konda, j'étais si fatigué que je jugeai qui'il valait mieux revenir quelque temps chez moi pour reprendre des forces." M. Kannisto repartit pour la Sibérie le 29 juillet, se dirigeant sur le cercle de Beresov, chez les Vogoules septentrionaux. Diverses raisons le retardèrent néanmoins à Tobolsk, de sorte qu'il ne put partir que le 23 septembre pour son premier point d'arrêt, le village de Sartynja sur la Soswa.

M. Kannisto a rapporté de ses voyages des collections de mots et une foule de poésies populaires, photographies, données statistiques etc. Il est, comme les membres de la Société ont pu le voir par sa conférence du 20 mai, parfaitement au courant de l'état matériel et intellectuel du peuple qu'il a étudié, et des causes de la pauvreté et de la misère qui règnent dans ces régions; il

s'est fait également une idée nette des possibilités d'avenir de ces populations qui nous sont apparentées. Nous avons des raisons d'espérer que sa conception des conditions régnantes dans ces régions et des moyens de les améliorer sera prise en considération quand on projettera dans l'avenir des mesures pour le bien du peuple. M. Kannisto a en effet rédigé pour le gouverneur de Tobolsk, et sur la demande de celui-ci, un rapport sur la situation et les moyens de l'améliorer.

Outre M. Kannisto, nous pouvons nommer encore deux personnes qui, avec des bourses accordées par *l'Université de Finlande,* accomplissent des voyages d'explorations dont le but scientifique est en connexion étroite avec l'objet de la Société. Ce sont les docteurs G. J. Ramstedt et Yrjö Wichmann.

Le premier, le docteur G. J. Ramstedt, a joui depuis le 1-er mars 1903 d'une bourse du fonds Herman Rosenberg, et son programme a été d'étudier les Kalmouks et quelques peuples apparentés aux Mongols. De courtes communications écrites sur les travaux du Dr. Ramstedt ont été lues aux séances de la Société. En outre le Dr. A. D. Rudnev, de Saint- Pétersbourg, a bien voulu fournir les détails complémentaires qui suivent. Après être revenu au milieu du mois de décembre dernier de son voyage chez les populations turques du Caucase septentrional, M. Ramstedt a séjourné en partie en Finlande, en partie en Russie jusqu'au commencement de mai, occupé à classer ses notes de voyage. Pendant son séjour à St. Pétersbourg, il a en outre pris part aux travaux de la Commission cartographique institué par la Société de géographie de Russie, dans la sous-commission spéciale créée pour résoudre les questions de transcription. — Au commencement de mai M. Ramstedt partit ensuite, par Omsk et Semipalatinsk, pour le *Turkestan oriental,* et arriva le 30 mai à *Čugučak.* Le 10 juillet il commençait avec sa caravane le voyage par *Dörböldš* et *Šiho* vers *Ürümč.* Il séjourna du 11 au 21 août à *Šiho* où il reçut l'hospitalité du chef des Torgoutes; le 5 septembre il arriva à *Ürümč.* D'après les lettres lues à la dernière séance de la Société, nous pouvons ajouter que M. Ramstedt se propose, partant d'*Ürümč* de visiter *Karašār,* dans les environs de laquelle on

trouve „toutes sortes de pierres avec des inscriptions et des ruines de villes dont les Kalmouks racontent toutes sortes de légendes“, et de rentrer en Finlande par *Čugučak* vers le jour de l'an. — Sur les résultats du voyage nous pouvons, d'après les renseignements du Dr. Rudnev, donner les indications suivantes: à *Čugučak* M. Ramstedt étudia la langue *onkor-solon*, dialecte mandchou très différent de la langue littéraire et même du dialecte kuldzha-solon, et dans lequel on trouve entre autres des formes verbales curieuses et des cas inusités dans la langue littéraire. Il fit un grand nombre d'annotations phonétiques, recueillit des matériaux grammaticaux, nota plusieurs légendes et plus de mille mots. Il rencontra également des *Torgoutes* et des *Ölötes*. — À *Ürümč* M. Ramstedt a étudié „la partie la plus considérable et la plus difficile du dictionnaire mongol et pénétré intimement dans la langue des Kalmouks chinois“, comme il le dit dans une lettre privée arrivée ici.

Le Dr. Wichmann, qui, depuis le 1-er septembre, dispose d'une bourse allouée sur la fondation Herman Rosenberg, a pour travail de début, commencé à étudier la langue čérémisse. Actuellement il séjourne parmi les Čérémisses de la montagne, dans le village de Jelasy, gouvernement de Kazan, cercle de Kozmodemjansk. — D'après des renseignements privés, M. Wichmann a l'intention de séjourner trois mois dans ce village et ensuite de se transporter chez les Čérémisses de la plaine sur la rive nord de la Volga.

Depuis plusieurs années déjà on a pu mentionner dans les comptes-rendus annuels de la Société que la poésie populaire des populations de la famille finnoise dans la Russie Orientale avait trouvé des collectionneurs dans le sein même de ces populations. L'un des plus actifs de ces collectionneurs a été un paysan mordwe, Ignatij Zorin, qui a de nouveau pendant l'année écoulée envoyé une petite contribution aux collections mordwes de la Société.

La plupart des boursiers de la Société ont, au cours de leurs recherches, tâché de recueillir aussi les mélodies des populations étudiées par eux. Ces mélodies ont en effet leur importance pour

pénétrer dans l'intimité intellectuelle d'un peuple, sans parler de celle qu'elles ont pour des études de musique comparée. Cependant il a été jusqu'à ces derniers temps impossible à une personne sans connaissances musicales de recueillir ces mélodies. Mais maintenant que l'expérience a montré chez nous et à l'étranger que le phonographe est utilisable pour recueillir des mélodies, il est facile à chaque chercheur de consacrer également son attention à cette branche d'études. La direction de la Société, tenant compte de cette situation, a décidé d'acheter un phonographe convenable, dont l'acquisition fut faite l'été dernier. L'appareil est présentement à la disposition de M. Kannisto pour recueillir les mélodies des Vogoules.

De même la direction de la Société a décidé, dans sa séance du 27 mai dernier, de voter un petit crédit pour rassembler des *matériaux statistiques* du domaine ostiak et vogoule. Cette collection doit se faire dans les archives des consistoires ecclésiastiques, où sont conservées une foule de listes de personnes dressées par le clergé, et dont les plus anciennes remontent au XVIII-e S. On ne peut sans doute avoir pleine confiance dans ces listes, faites dans des régions à population clairsemée et avec des communications difficiles; mais, comme ce sont les seules données statistiques rédigées pour chaque année, et qu'elles donnent par suite une image en quelque mesure véridique des changements des stations, on a estimé devoir y prêter attention et leur attribuer une certaine importance. — La collection de ces documents se fait actuellement dans les archives de Tobolsk, Perm et Jekaterinburg, d'après un plan rédigé par M. Kannisto.

A propos de la collection de matériaux statistiques, on doit mentionner que les matériaux de ce genre concernant les Ostiaks, les Vogoules et les Lapons de Kola recueillis lors du recensement général de la Russie en 1897 ont été transmis gratuitement à la Société au mois de septembre dernier.

Sur les intérêts de la *fondation Ahlqvist* „pour soutenir la langue finnoise et les langues de la famille finnoise, surtout parmi la jeunesse universitaire", les délégués de la Société et ceux de la Société de la langue natonale formant la commission chargée de

distribuer les prix ont attribué un prix de 300 marcs au Dr K. F. KARJALAINEN pour ses recherches „Zur ostjakischen lautgeschichte I.“

L'énumération suivante montrera la marche des travaux de *publication* de la Société:

Il a été édité:

1) *le vol. XXIII des Mémoires de la Société* contenant: K. F. KARJALAINEN, Zur ostjakischen lautgeschichte I. Über den vokalismus der ersten silbe. XVIII+304 pp.

2) *le vol. XXIV des Mémoires de la Société:* KONRAD NIELSEN, Die quantitätsverhältnisse im Polmaklappischen II. Nachtrag und register. 80 pp.

Sous presse:

1) les recherches de U. T. SIRELIUS sur les barrages de pêche des peuples finno-ougriens, destinées à paraître bientôt. — Ce travail constituera la troisième partie d'une série nouvelle de publications dont la fondation a été décidée, et dont le titre, proposé par le professeur Setälä, „Travaux ethnographiques“, a été approuvé par la direction.

2) *le fascicule XXIII du Journal*, dont la publication a été, pour des raisons spéciales, reculée à une date plus tardive que d'ordinaire.

Parmi les *travaux en préparation*, on peut mentionner:

1) les publications de modèles čérémisses du Dr A. O. HEIKEL, pour lesquelles on a continué les dessins préliminaires.

2) l'ouvrage du Dr A. O. HEIKEL contenant des recherches sur les costumes dans les Provinces Baltiques, que l'auteur espére au printemps prochain avoir fini d'imprimer.

3) le travail de M. F. ÄIMÄ sur le vocalisme de la première syllabe dans le lapon d'Inari, qui sera mis sous presse dans le courant du printemps prochain.

A l'occasion des travaux en voie d'impression, il faut noter que la Société a chargé sa direction de dresser un projet en vue de faire rédiger un nouveau travail, carte ou atlas, représentant les populations finno-ougriennes. Les données concernant les chiffres de la population de ces peuples qui ont été publiées par le profes-

seur O. Donner en 1886 dans le premier volume du Journal se sont naturellement modifiés dans de grandes proportions au cours des vingt années écoulées; en outre la connaissance des habitats et de la dispersion de ces peuples est devenue plus exacte et plus détaillée, en particulier grâce aux recherches des boursiers de la Société. Sur une proposition faite dès 1902 par le professeur Setälä, on décida de se mettre à l'oeuvre en publiant une nouvelle carte ethnographique. Pour la rédaction du travail, on a pensé à confier à des chercheurs différents le soin de marquer sur la carte les habitats des différents peuples. Il est à espérer que cette publication cartographique si importante, en particulier pour l'enseignement universitaire, pourra bientôt paraître avec les annexes et explications nécessaires.

Des *Finnisch-ugrische Forschungen* éditées par les professeurs E. N. Setälä et K. Krohn ont paru les fascicules 1 et 2 du vol. IV. Le fascicule 3 du IV-e et les fascicules 1—2 du V-e volumes sont sous presse.

La Société a pu constater avec satisfaction que ses travaux ont été d'année en année plus connus et appréciés même hors des limites de son pays. Une preuve de cet intérêt est le nombre toujours croissant de sociétés et de associations qui ont manifesté le désir d'entrer avec la Société en échange de publications. Leur nombre s'est au cours de cette année accru de deux: le *Comité scientifique des archives de Perm* (à Perm) et la *Bibliothèque de l'Université de Tübingen* (à Tübingen). Pour des raisons spéciales, deux autres demandes d'échange sont restées jusqu'ici sans réponse. En outre la Société a envoyé au *Collège Eötvös* en Hongrie une collection assez considérable de ses publications. — Il faut également compter dans une certaine mesure parmi les preuves d'attention de la part de l'étranger les invitations à des congrès scientifiques adressées soit à la Société directement, soit par son intermédiaire à des membres de la Société et à d'autres personnes intéressées. La Société a reçu au cours de cette année des invitations: 1) au congrès des orientalistes tenu à Alger au mois d'avril dernier; 2) au congrès de la Société archéologique de Russie tenu à Jekaterinoslav du 28 août au 10 septembre; 3) au III-e congrès internatio-

nal des arts tenu à Liège pendant l'Exposition universelle du 15 au 21 septembre; 4) au XIII-e congrès anthropologique qui doit se tenir le 16—21 avril 1906 à Monaco. La Société n'a pourtant pas estimé pouvoir se faire officiellement représenter à ces congrès, et les membres de la Société ont également pendant l'année écoulée été empêchés de répondre aux invitations.

La Société a tenu ses séances, pendant l'année écoulée, régulièrement le troisième samedi de chaque mois pendant les semestres universitaires. On a entendu pendant ces séances des compte-rendus des voyages de savants travaillant dans le domaine de la Société, et les conférences suivantes: prof. O. Donner: discours d'ouverture à la dernière assemblée annuelle, sur le développement et les objets de la linguistique finno-ougrienne; M. A. Kannisto: Quelques traits de la vie des Vogoules (20/v); prof. K. Krohn: sur les résultats de ses recherches sur la légende de Sämpsä Pellervoinen (16/iv); prof. J. J. Mikkola: compte-rendu du travail du prof. Boulitch: „Sur l'histoire de la linguistique en Russie I" (21/i); dr G. J. Ramstedt sur son voyage chez les Nogayens et les Koumykes (21/i); M. V. Salminen sur les chansons récitatifs laponnes (21/x); prof. E. N. Setälä: 1) sur un voyage fait dans l'été de 1905 chez les Livoniens de Livonie (21/x); 2) sur la question de savoir si on trouve dans les langues finnoises occidentales des mots d'emprunt d'origine sûrement gothique (18/xi); M. E. A. Tunkelo: sur l'origine scandinave du finnois *sikla*, *siula* et des mots de sa famille.

Pendant l'année écoulée, le *personnel* de la Société a subi les modifications suivantes:

Décédés: le comte *Géza Kuun* à Maros-Német, *membre honoraire* de la Société, connu pour ses recherches sur l'histoire primitive de la Hongrie et la langue turque; le professeur extraordinaire de finnois à l'Université de Kazan, conseiller d'Etat Nikolas Anderson, *membre correspondant*; le professeur de hongrois et de linguistique comparée finno-ougrienne à l'Université de Kolozsvár Móricz Szilasi, *membre correspondant; les membres fondateurs:* conseiller de commerce Victor Forselius à Åbo, procureur J. M. E. Johns-

son à Helsingfors et recteur Henri Melander à Åbo; les *membres annuels*: conseiller d'Etat M. G. von Christierson à Esbo, directeur-général adjoint A. W. Floman à Helsingfors, pasteur A. W. Frosterus à Borgå, baron Adolphe Tandefelt à Fredrikshamn, commerçant Otto Thylin à Helsingfors, et docteur O. A. Topelius à Helsingfors.

Dans la société sont entrés:

comme *membres fondateurs:*

Forsman, J. R., docteur en théologie, évêque d'Uleåborg.
Korpi, J. W., candidat en théologie, lecteur, à Vasa.

comme *membres annuels:*

Hagelin, Samuel, maître ès-arts, Helsingfors.
Sarvi, Antti, maître ès-arts, Helsingfors,
Westerlund, F. W., médecin provincial, Tammerfors.

La *nombre actuel des membres* de la Société est d'après la liste des membres: 1) *membres honoraires* 10 (une femme); 2) *membres correspondants* 22; 3) *membres collaborateurs* 3; 4) *membres fondateurs* 177 (2 femmes); 5) *membres perpétuels* 26; 6) *membres annuels payants* 185 (4 femmes). — Les femmes n'ont encore prêté qu'un très faible appui aux efforts de la Société; on ne peut pourtant guère attribuer cette abstention à un manque d'intérêt pour le but de la Société.

Le *délégué* de la Société à St. Pétersbourg a été le docteur A. D. Rudnev, maître de conférences à l'Université.

Le bureau de la Société a été pendant l'année écoulée composé de la façon suivante: président le professeur O. Donner, vice-président le professeur E. N. Setälä, premier secrétaire Y. Wichmann, maître de conférences, et après son départ K. F. Karjalainen, maître de conférences, second secrétaire le professeur J. J. Mikkola, caissier le directeur J. Höckert, bibliothécaires le professeur K Krohn et le maître ès-arts E. A. Tunkelo, conservateur des livres de fonds le maître ès-arts U. T. Sirelius et avocat-conseil E. Polón. Les commissaires reviseurs ont été le directeur A. Renqvist et M. U. Karttunen, les vice-commissaires le docteur R. Saxén et M. F. Äimä.

Les représentants de la Société dans le conseil des délégués des sociétés savantes ont été les professeurs O. Donner et E. N. Setälä.

Les six ou sept dernières années, qui ont menacé notre peuple de graves malheurs, ont montré plus clairement que jamais sur quels fondements les peuples, et en particulier les petits peuples doivent bâtir, pour pouvoir exiger la reconnaissance de leur indépendance et de leur inviolabilité nationales, et pour réclamer le droit de travailler à la réalisation de leurs tendances nationales. Tout peuple n'a de droit irrécusable à une existence nationale indépendante que dans la mesure où il a atteint ou peut atteindre la maturité et la capacité de participer au travail civilisateur de l'humanité. Nous devons enregistrer comme un fait heureux que nous ayons entendu, au cours des années écoulées, des juges compétents et impartiaux reconnaître avec une unanimité remarquable que le peuple finlandais compte au nombre des peuples civilisateurs nous les avons entendus assurer que l'humanité ressentirait une perte si le peuple finlandais disparaissait, pour une raison ou une autre. Or cette situation de peuple civilisateur, nous ne l'avons pas acquise en travaillant sur le domaine en quelque sorte *international*; nous y sommes arrivés en accomplissant notre tâche dans le travail *national* et la science *nationale*. La Société finno-ougrienne a la conviction profonde que les recherches qui remplissent son programme constituent un travail national propre à renforcer et à consacrer nos droits à une existence nationale. C'est cette conviction qui a animé pendant les dernières années le travail de la Société, et qui l'aidera dans l'avenir à persévérer dans les mêmes voies, soutenue par le sentiment que maintenant, les dangers extérieurs une fois disparus, des perspectives nouvelles et insoupçonnées s'ouvrent devant nous, pour travailler „au bien de la Finlande, à l'essor de la patrie“.

Helsingfors, le 2 décembre 1905.

Otteita Suomalais-ugrilaisen seuran keskustelemuksista v. 1906.

Auszüge aus den sitzungsberichten der Finnisch-ugrischen Gesellschaft im j. 1906.

Matkakertomus.

Yliopiston Konsistorille.

Yliopiston Konsistorille saan täten kunnioittain esittää lyhyen kertomuksen niistä matkoista, jotka Rosenbergin stipendin nauttijana tähän asti olen suorittanut.

Helsingistä lähdin viime vuoden syyskuun 1 p:nä yksityisasioiden vuoksi Budapestiin, missä viivyin koko syyskuun. Tutkimusmatkani alkoi vasta lokakuun 2 p:nä, jolloin Budapestistä matkustin suoraan Kasaniin, lähteäkseni sitten sieltä čeremissien luo. Viimemainitussa kaupungissa viivyin monenlaisten matkavarustusten takia lokakuun 20 p:ään, hankkien itselleni samalla myöskin sellaista tutkimuksiini tarpeellista kirjallisuutta, jota aikaisemmin en ollut saanut käsiini.

Niinkuin jo matkaohjelmassani mainitsin jakoi toht. M. Weske vainaja čeremissinkielen kahteen suureen päämurreryhmään: A. läntiseen ja B. itäiseen, joista edelliseen kuului kaksi murretta: 1. *Kozmodemjanskin* ja 2. *Jaranskin* murteet, ja jälkimäiseen kolme: 3. *Carevokokšaisk-Čeboksarin*, 4. *Uržumin* ja 5. *itämurre* (ahtaammassa merkityksessä, käsittäen *Malmyžin*, *Jelabugan*, *Ufan* ja *Permin*

alimurteet). Mikäli tähän asti olen voinut huomata, voidaan tämä jako pääasiassa katsoa oikeaksi. Mainituista murteista olivat tutkimattomia *Jaranskin* ja *Uržumin* murteet sekä *Malmyžin* ja *Jelabugan* itäiset alimurteet, joihin sentähden aikomukseni oli ensi sijassa tutustua. Koska kuitenkin pidin tärkeänä, että ensimäinen tutustumiseni čeremissinkieleen tapahtui sellaisen murteen alalla, joka jo jossain määrin oli tunnettu ja jonka tutkimiseen oli käytettävissä hyviä apuneuvoja, päätin ensiksi suunnata matkani n. s. „vuoričeremissien" luo, s. o. yllämainitun läntisen Kozmodemjanskin murteen (A. 1.) alueelle, jonka kielestä on olemassa nykyajan vaatimuksia vastaava sanakirja (G. J. Ramstedt, Bergtscheremissische sprachstudien). Tarkoitukseni oli myös tämän tärkeän murteen alalla saada täydennetyksi t:ri Ramstedtin tutkimukset, jotka, paitsi mainittua sanakirjaa, käsittävät 45 siv. kielennäytteitä käännöksineen sekä 6 siv. fonetisia huomautuksia.

Lokak. 21 p:nä saavuin Kozmodemjanskin piirikaupunkiin, josta sitten 25 p:nä matkustin ensi asemapaikalleni Jelasyn kylään Kozmodemjanskin piirissä Kazanin kuvernementtiä. Kielimestariksi sain keski-ikäisen čeremissi-talonpojan, Paavali Saveljevin, joka tunnollisesti ja harrastuksella suoritti tehtävänsä. Ensi työkseni otin läpikäydäkseni čeremissiläisen sanavaraston, käyttäen tässä alustana yllämainittua Ramstedtin sanastoa sekä Szilasin sanakirjaa, joka viimemainittu, monista puutteistaan huolimatta, kuitenkin sanarunsautensa tähden oli minulle suureksi avuksi. Sanaston tutkimiseen minulta täällä kului n. 2 $^1/_2$ kuukautta, jonka jälkeen ryhdyin läpikäymään kieliopin pääkohtia käyttämällä tässä työssä pohjana Castrénin, Wiedemannin ja Budenzin kielioppeja. Saadakseni kieliopillista lisäainesta yli senkin, mitä kansanrunonäytteet saattoivat tarjota, kävin läpi Regulyin kaikki 876 čeremissiläistä esimerkkilausetta, jotka Budenz v. 1864 julkaisi Nyelvtudományi Közlemények'issä, ja joihin Budenzin kielioppi suureksi osaksi perustuu. — Yllämainitut Ramstedtin kielennäytteet — 11 satua, 12 lyhyttä loitsua, 16 arvoitusta sekä lisäksi muutamia lyhyitä proosapalasia čeremissien taikauskosta ja tavoista — olivat ensimäiset luotettavat näytteet vuoričeremissien kielestä. Siihen nähden, että muilta čeremisseiltä ei puutu kansanlauluja, oli otaksuttavaa, että

niitä löytyisi vuoričeremisseiltäkin. Sainkin näytteeksi kootuksi 76 laulua (useat häälauluja), jotka yhteensä käsittävät noin 900 säettä. Suorasanaisina kielennäytteinä on minulla tästä murteesta 50 taikaa (etupäässä maanviljelystaikoja), 34 arvoitusta, 16 sananlaskua sekä kertomus vuoričeremissien mehiläishoidosta. Vielä mainittakoon, että fonografin avulla otin säilöön muutamia näytteitä vuoričeremissien kansansävelmistä.

Helmikuun 18 p:nä lopetin tutkimukseni Kozmodemjanskin murteen alalla ja lähdin seuraavana päivänä matkalle toisen länsimurteen, Jaranskin murteen alueelle (A. 2.), jossa (helmik. 22 p:nä) asetuin Lumpanurin kylään (Jaranskin piirin lounaisosassa, Vjatkan kuvernementissä). Kielimestarina oli minulla pääasiallisesti nuori, 20 vuotias Paavali Volkov, mutta usein myös hänen isänsä, Vasili Volkov. Vaikkakin Jaranskin murre monessa suhteessa eroaa sitä ennen tutkimastani Kozmodemjanskin murteesta, niin ovat nämät murteet kuitenkin siksi lähellä toisiaan, että tutkimukseni Jaranskin murteen alalla nyt saattoivat sujua entistä nopeammin eteenpäin. Maaliskuun loppupuolella olivatkin jo sanasto, kielioppi ja Regulyin esimerkkilauseet läpikäytynä. Koska kevät teki aikaista tuloa, ja kun oli tärkeää, että ennen kelirikkoa pääsisin uudelle tutkimusalueelle, en katsonut voivani kauemmin viipyä Lumpanurissa. Tästä syystä en ehtinyt tässä kylässä juuri nimeksikään koota kansanrunoutta. Paitsi yllämainittuja 876 esimerkkilausetta, on minulla tästä murteesta kielennäytteinä 20 taikaa ja 9 sananlaskua.

Jaranskin piiristä siirryin itäänpäin Uržumin piirin čeremissien luo, joiden kielimurre siinä määrässä eroaa läntisistä murteista (varsinkin vuorimurteesta) että niiden edustajat tuskin ymmärtävät toisiaan. Uržumin piirissä asetuin maalisk. 27 p:nä nykyiselle asemalleni, Sernurin kylään, jota voi sanoa uržumilaisten čeremissien keskukseksi. Kielimestarina on keski-ikäinen čeremissi, Iivana Nagorskih, joka erittäin hyvin suoriutuu tehtävästään. Työni on täällä käynyt saman ohjelman mukaan kuin edellisillä tutkimusasemilla. Nykyään on minulla jo tämän murteen sanasto ja kielioppi valmiina, ja käyn par'aikaa läpi Regulyin esimerkkilauseiden. Kansanrunoutta on myös jonkun verran kertynyt; tähän asti: 60

laulua, 33 taikaa (enimm. maanviljelystä koskevia), 23 sananlaskua ja 67 arvoitusta. Sitäpaitsi kielennäytteiksi ja lisiksi täkäläisten čeremissien etnografiaan: kertomukset hautajaismenoista, kolmesta eri vainajille vietetystä muistojuhlasta, „velhoista“ sekä kihlajaisista. Ennen täältä lähtöäni voin ehkä vielä saada kerätyksi jonkun verran kansanrunoutta ja sävelmänäytteitä. — Vielä mainittakoon, että jokaisella tutkimusasemallani myös olen ottanut valokuvia, jotka valaisevat etupäässä tyyppejä, pukuja ja rakennuksia.

Tämän lyhyen matkakertomukseni puitteissa en voi ryhtyä esittämään tutkimieni murteiden ominaisuuksia ja omituisuuksia. Pyydän vain saada lyhyesti mainita yhden seikan, jonka tutkimiseen jo matkaohjelmassani tahdoin kiinnittää erityistä huomiota. Tarkoitan čeremissin kielen korkoa. Sanoin, että se kaipaa erikoista selvitystä ensiksikin siitä syystä, että siitä toistaiseksi verrattain vähän varmaa tiedetään, toiseksi sentähden, että čeremissin koron selvitys, tuntemistamme tiedoista ja viittauksista päättäen, luultavasti voisi tarjota tutkijalle kielihistoriallisessa suhteessa erittäin tärkeän apuneuvon. — Kozmodemjanskin murteessa korotus on jotenkin heikko, joten usein oli sangen vaikea saada selville, millä tavulla pääkorko oli. Jaranskin murteessa on korotus sitävastoin aivan selvä; joskin tämän murteen korko jonkun verran eroaa Kozmodemjanskin murteen korosta, niin se kuitenkin pääasiassa oli sen kanssa yhtäpitävä ja todisti korkohuomioni vuorimurteen alalla oikeiksi. Uržumin murteen korko eroaa kumpaisestakin edellämainitusta; täälläkään ei koron merkitseminen tuota sanottavia vaikeuksia. Vaikkakaan siis korko näissä murteissa ei ole yhdenlainen, niin on niissä kaikissa kuitenkin yhteistä se, että 1) vokalikvantiteti on riippuvainen korosta ja että 2) siten syntynyt vokalien kvantitetivaihtelu on välittömässä yhteydessä tavun sulkeutumisen ja avonaisuuden kanssa.

Ne tutkimusainekset, jotka siis tähän asti olen saanut kerätyksi, ovat seuraavat:

1) kolmen murteen sanastot,
2) kolmen murteen kieliopinluonnokset,

3) kolmen murteen esimerkkikokoelmat (käsittäen 876 lausetta),
4) 136 laulua,
5) 103 taikaa,
6) 101 arvoitusta,
7) 49 sananlaskua,
8) 7 čeremissinkielistä kertomusta eri aineista etnografian alalta,
9) 12 fonogrammia ja
10) 36 valokuvaa.

Tämän kuun lopulla on aikomukseni siirtyä Kasanin kuvernementtiin, Carevo-Kokšaiskin piiriin, josta myöhemmin kesällä lähden itäistä Malmyžin murretta tutkimaan.

Sernurin kylässä Uržumin piirissä Vjatkan kuvernem. toukok. 11 päivänä 1906.

Yrjö Wichmann.

Esimiehen, senaattori O. Donnerin alkajaispuhe

Suomalais-ugrilaisen seuran vuosikokouksessa 19 ²/xii 06.

Kielentutkimuksen historia on täysin selvästi osoittanut, että siinä tapahtunut kehitys on aiheutunut siitä, että on ollut saatavissa kylliksi hyvin tutkittua aineistoa. Ei korkealle kehittynyt kreikkalainen kulttuuri eikä tähänperustuva roomalainenkaan kyennyt kieltä, sen alkuperää ja olemusta koskevissa kysymyksissä pääsemään hapuilevia lausuntoja pitemmälle. Jokaiselle sivistyneelle roomalaiselle, joka oli perusteellisesti tutustunut kreikan kieleen ja kirjallisuuteen, näytti varmaankin luonnolliselta asialta, että kreikka ja latina olivat läheisessä yhteydessä toisiinsa, mutta heiltä puuttui „tertium comparationis", joka olisi tehnyt mahdolliseksi tutkimuksen suuntaamisen tätä yksinkertaista tosiasiaa kauemmaksi. Vasta kun Eurooppa noin 120 vuotta sitten tutustui Indian kieleen ja kirjalli-

suuteen ja senkautta kokonaan uusi sivistysmaailma avasi aarteensa länsimaiselle viljelykselle, tarjoutui mahdollisuus uusilta näkökannoilta tutkia kysymystä kielen olemuksesta ja alkuperästä.

Ei ainoastaan kielenrakenne ollut Raskin ja etenkin Boppin käsityksen mukaan oleva vertailevan kielentutkimuksen johtotähtenä, vaan myöskin indialaisten pitkälle kehittämä kieliaineiston kieliopillinen jaoittelu. Ja indialaisten kielioppien fysiologisella terävyydellä toteutettu kielen äänteiden järjestö on, kuten tunnettu, saanut aikaan täydellisen kumouksen koko kielentutkimuksen metodissa, joka on ilmennyt nykyaikaisessa kielentutkimuksessakin.

Ne tosiasiat, joille indogermaninen kielentutkimus on rakentanut tuloksensa, käsittävät kaksi tai kolme vuosituhatta. Että nuo kolme pääkansaa, indialaiset, kreikkalaiset ja roomalaiset, ovat esiintyneet muinaisuuden korkeimman kulttuurin kannattajina, se seikka on ehkä yhtä paljon kuin kirjoitustaitokin vaikuttanut, että heidän kielensä on säilyttänyt sen yhtenäisen lujuuden ja varmuuden, joka esiintyy yleensä kirjallisissa muistiinpanoissa. Toisin sanoen, kielen muuttuminen on heillä edistynyt paljoa vähemmin kuin heidän sukulaiskansoillaan, jotka paljoa myöhemmin ovat alkaneet käyttää kirjoitusta. Keltiläiset kielet, joita vasta n. vuosituhat sitten on alettu kirjoituksessa esittää, osoittavat sentähden niin suuria eroavaisuuksia rakenteessaan ja äännemuodoissaan, että kauan epäiltiin kuuluvatko ne samaan kielikuntaan kuin edelliset. Ja albaniankieli, joka nykyään luetaan indoeurooppalaisiin, on niin suuresti näistä eroava, että se useissa suhteissa esiintyy n. s. sekakielenä.

Toisiin kielialueisiin kuuluvien kielten sukulaisuutta tutkittaessa ei voidakaan siis vaatia vertailulle yhtä varmoja normeja, kuin mainittuihin kieliin nähden on noudatettu. Epäsuorasti voivat keltin ja albanian kielet suuresti valaista kielen muuttumista vuosisatojen kuluessa. Edellisessä on vain harvoja niistä pronominaliaineksista, jotka muutoin tavataan kaikissa indoeurooppalaisissa kielissä. Sijapäätteistä esiintyy näkyvänä ainoastaan dualia ja pluralia muodostava *b*. Jos lähemmin tarkastamme indoeurooppalaisten kielten luonnetta, tapaamme yleisenä ilmiönä, että suuri joukko päätteitä ei ole tavattavissa nykyaikaisissa kielissä, toisin sanoen, joukko muoto-

aineistoa on tarpeettomana joutunut käytännöstä. Uutismuodostuksia on syntynyt sekä vanhoissa että erittäinkin uudemmissa kielissä, ja on tapahtunut äänteenmuutoksia, joiden tuloksena on ollut, että identisetkin sanat esiintyvät muodossa, joka tekee ne tuntemattomiksi. Tällaisista seikoista vedettävä johtopäätös on, että jotakin kokonaan toista kielialuetta tutkittaessa on meneteltävä erittäin varovasti, ettei suuremman tai pienemmän näennäisen yhtäläisyyden perustalla tehtäisi hätäisiä yhdistelmiä. Jos esim. siirrymme altailaiselle tai meitä vielä lähemmälle suomalais-ugrilaiselle alalle, huomaamme siellä monta samankaltaista ilmiötä kuin indoeurooppalaisella alalla. Monessa murteessa tavataan dualimuodostus, toisissa on se kadonnut. Muutamissa tähän kuuluvissa kielissä on olemassa objektikonjugatsioni, samalla kuin se useimmista puuttuu. Laskusanoissa on suomalais-ugrilaisissa kielissä se huomattava eroavaisuus, että ostjakki, voguli ja unkari muodostavat yhden, lappi, useat suomalaiset kielet sekä mordva toisen ryhmän. Selitys tähän on varmaan haettava siitä, että suomalais-ugrilaisissa kielissä alkujaan on ollut seksagesimali- tai septuagesimalijärjestelmä käytännössä, mikä järjestelmä on ollut niille kaikille yhteinen. Deklinatsionissakin on suuria eroavaisuuksia suffiksina käytettyyn ainekseen nähden. Ugrilaisessa haarassa tapahtunut deklinatsionin kehitys eroaa nimittäin suomalaisesta siinä, että sijasuhteita osoittamaan käytetyt suffiksiainekset ovat toiset kuin länsisuomalaisissa kielissä. Tässä esitetyt eroavaisuudet ovat kuitenkin senlaatuiset, että niiden nojalla olisi mahdotonta selittää nämä kaksi kieliryhmää vieraiksi toisilleen; eroavaisuudet ovat vain saman periaatteen mukaan syntyneitä uutismuodostuksia, mikä periaate molemmissa on sijamuodostuksen pohjana, nimittäin, että sijamuodot syntyvät pääsanaan höllemmin tai kiinteämmin sulautuvan postpositsionin kautta. Erilaisuus on selitettävissä siitä, että mainitut kansat ovat niin pitkän ajan olleet erillään toisistaan, ja että tämä ero tapahtui ennen kuin noiden molempien itsenäisten ainesten — pääsanan ja suffiksin — syntaktinen yhteensovitus oli rajoittunut verrattain harvoihin, tavallisimpia kieliopillisia suhteita osoittaviin merkkeihin. Ylimalkaisesti voitaneen otaksua, että länsisuomalaiset kansat ainakin 2000 vuotta ovat olleet erillään itä-Venäjällä asuvista sukulaiskansoista, mutta

paljoa pitempi aika on kulunut siitä, jolloin ne olivat vain murteellisesti ugrilaisesta ryhmästä eroavana kokonaisuutena.

Ne vähitellen tapahtuneet äännemuutokset, jotka kielentutkimus on saanut määritellyiksi indoeurooppalaisissa kielissä, ovat, kuten tunnettu, hyvinkin suuret. On kuitenkin selvää, että vieläkin suurempi äännevaihtumus on tapahtunut suomalais-ugrilaisella alalla, jota epäilemättä on helpoittanut monessa näistä kielistä vallitseva heikkojen ja vahvojen muotojen vaihtelu vartalossa. Tähän tulee lisäksi jo mainittujen sijamuodostuksessa esiintyvien erilaisuuksien ohella muitakin muodollisia eroavaisuuksia. Niinpä esm. niin lähellä toisiaan olevissa kielissä kuin suomessa ja virossa liittyvät toisiinsa vartalo, monikontunnus ja pääte erityisissä tapauksissa eri tavalla. Huomiota ansaitseva on mordvan kehittynyt objektikonjugatsioni, josta vain jälkiä tavataan muissa suomalaiskielissä; tällainen objektikonjugatsioni taas on luonteenomainen ugrilaisille kielille. Jos tarkastamme urali-altailaisia kieliä, näiden joukossa etenkin suomalaiskieliä lähinnä olevaa samojedinkieltä, näemme viimemainittujen kielten kieliopillisessa rakenteessa niin useita ja tärkeitä suomesta eroavia omituisuuksia, että nämä eroavaisuudet näyttävät tekevän mainittujen kielten välisen sukulaisuuden olettamisen suuresti epätodennäköiseksi. Tällainen johtopäätös olisi kuitenkin epäilemättä ennenaikainen, sillä samojedille ominainen runsas muotorikkaus ei ole minkään uuden muodostusperiaatteen, vaan vanhan periaatteen yksipuolisen, määrättyyn suuntaan pyrkivän sovittamisen tulos; ero on siis vain siinä yksityiskehityksen *määrässä*, jonka alaisena mainittu kieli on ollut. Mutta kun n. k. altailaisen kieliheimon eri haarat osoittavat yleensä kieliopillisten kategorioiden käyttämisessä laajemmalle ulottuvaa erilaisuutta, kuin indoeurooppalaiset kielet toisiinsa verrattuina, ei tieteen nykyisellä kannalla ollessa voida antaa ehdotonta vastausta kysymykseen, missä määrin urali-altailaiset kielet ovat toistensa sukulaisia ja ovatko ne peruisin samasta, alkuperin yhteisestä kokonaisuudesta. Asian näin ollen esiintyy yhä selvempänä tarve kerätä kielellistä aineistoa eri murteista, sekä kansansatuja, lauluja, sananlaskuja, arvoituksia että runsaasti sanastollista ainesta. Sellaisten satojen perustalla ja niiden äännelakien johdolla, jotka laajaa aineistoa käsiteltäessä esiintyvät vertailun

tuloksina, käy varmaankin mahdolliseksi määrätä altailaisen kieliheimon eri haarojen suhde toisiinsa.

Lähimpinä tehtävinä, etupäässä suomalaiselle tutkimukselle, näyttäisi minusta olevan, että samojedinkieli joutuisi edellä esitetynsuuntaisen tutkimuksen ja keräämisen esineeksi. CASTRÉNin suorittama elämäntyö oli käänteentekevä kun hän melkein kokonaan aloittamattomalla alalla suoritti kieliopillisen esityksen viidestä toisistaan suuresti eroavasta murteesta, jotka kuuluvat niin omituiseen ja muotorunsautensa kautta monimutkaiseen kieleen kuin samojedinkieli on. Sitä suurempi syy näyttää olevan meikäläisillä tutkijoilla olla jättämättä tätä työalaa syrjään, heillä on syy ryhtyä jatkamaan CASTRÉNin työtä ja, ennenkuin tämä katoava kansa on näyttämöltä hävinnyt, keräämään äänteellisestikin tarkasti muistiinpantua ainesta niin paljon kuin vain on saatavissa. Aineiston tieteellinen käsitteleminen ei varmaankaan jää suorittamatta.

Discours prononcé par le sénateur O. Donner

à la séance annuelle 19 ²/XII 06.

L'histoire des études linguistiques a montré avec toute la clarté désirable que cette science ne peut se développer qu'autant qu'on dispose de matériaux suffisants et suffisamment étudiés. Ni la civilisation grecque, malgré sa prefection, ni la civilisation romaine qui s'appuya sur elle ne purent, sur la question de l'origine et de l'essence du langage, aller au delà de propositions assez vagues. Tout Romain cultivé et connaissant à fond la langue et la littérature grecques devait remarquer tout naturellement que le grec et le latin étaient étroitement apparentés; mais il lui manquait le troisième terme de comparaison, qui eût permis de poursuivre les recherches au-delà de ce simple fait. Ce n'est que depuis environ 120 ans, quand l'Europe eut fait la connaissance de la langue et la littérature de l'Inde, et que les trésors d'une civilisation nouvelle eurent été rendus accessibles à la culture occi-

dentale, qu'il est devenu également possible d'étudier d'un nouveau point de vue l'origine et la nature du langage.

Ce qui, pour RASK et surtout BOPP, devait guider la linguistique comparée, ce n'était pas seulement la structure linguistique, mais aussi la dissection grammaticale des matériaux linguistiques, que les Indous avaient poussée très loin. Et le système phonétique construit par ces derniers avec une grande finesse physiologique a, comme on sait, provoqué dans les méthodes linguistiques une révolution qui a trouvé son expression dans les recherches modernes de linguistique.

Les matériaux sur lesquels la linguistique a basé ses résultats embrassent deux à trois mille ans. Le fait que les trois grands peuples: Indous, Grecs, Romains, ont été les facteurs de la civilisation antique la plus raffinée a contribué peut-être autant que l'écriture à maintenir la langue dans un état de sûreté et de solidité qui apparaît généralement dans la tradition écrite. En d'autres termes, l'évolution linguistique a accompli chez eux des progrès moins rapides que chez des peuples parents, mais qui ont commencé plus tard à se servir de l'écriture. Les langues celtiques, qui ne sont écrites que depuis environ un millier d'années, montrent de tels écarts dans la structure et la phonétique, qu'on fut longtemps avant de savoir si elles appartenaient au même groupe de langues que les précédentes. Et l'albanais, que l'on range maintenant parmi les langues indo-européennes, en diffère par des traits si importants qu'il apparaît à beaucoup d'égards comme une langue mixte.

On ne peut donc, quand on étudie les relations possibles de parenté entre des langues appartenant à d'autres domaines linguistiques, exiger les mêmes règles précises qu'en indo-européen. Mais le celtique et l'albanais ont une utilité indirecte très grande, qui est de servir à montrer quels changements une langue peut subir au cours des siècles. Dans la première p. ex. on ne retrouve que très peu des éléments pronominaux qui reviennent ailleurs dans toutes les langues indo-européennes. Des désinences casuelles, on ne voit nettement apparaître que la formation du duel et du pluriel avec un *b*. Si on examine le caractère des langues

indo-européennes, on remarque, comme fait général, qu'un grand nombre de terminaisons ont disparu ou se sont confondues dans les langues modernes, en d'autres termes qu'un grand nombre d'éléments formatifs ont été délaissés comme inutiles. Des formations nouvelles se sont produites, déjà dans les langues anciennes, mais surtout dans les langues modernes, et des changements phonétiques ont eu lieu, par suite desquels des mots identiques ont des formes qui les rendent méconnaissables. La conclusion à tirer de ces faits est que, quand on opère dans un autre domaine linguistique, on doit procéder avec beaucoup de prudence pour ne pas faire de constructions hâtives basées sur une ressemblance ou une dissemblance plus ou moins grandes. Si on se transporte par exemple dans le domaine ouralo-altaïque, ou plus spécialement dans le domaine finno-ougrien, on trouve beaucoup de phénomènes analogues à ceux que l'on constate en indo-européen. Quelques idiomes présentent un duel disparu dans d'autres. Certaines langues de cette famille présentent une conjugaison du régime qui manque dans la plupart des autres. Dans le domaine de la numération, les langues finno-ougriennes offrent une divergence remarquable: l'ostiak, le vogoule, le hongrois forment un groupe, le lapon et plusieurs langues finnoises, de même que le mordve en constituent un autre. Ceci s'explique sans doute par le fait que les langues finno-ougriennes ont eu privitivement un systéme sexagésimal ou septuagésimal, qui a constitué la base commune de développement. De même dans la déclinaison on constate des différences dans l'emploi des suffixes. Le développement de la déclinaison dans la branche ougrienne se distingue de celui des langues finnoises en ce que les éléments suffixaux employés pour les rapports casuels sont autres dans le groupe ougrien que dans le groupe finnois occidental. Ces différences ne sont cependant pas telles que l'on soit autorisé à nier toute parenté entre ces langues; ce ne sont que des innovations basées sur le principe commun au système de déclinaison dans les deux groupes, c. à. d. l'union avec des postpositions plus ou moins complètement fondues avec le mot principal. L'écart existant s'explique par le long intervalle de temps écoulé depuis la séparation des deux groupes; cette séparation s'est faite avant que l'union syntactique des deux éléments indépendants se fût

réduite à un nombre relativement faible de signes pour les relations grammaticales les plus uselles. Approximativement on peut admettre que les peuples finnois occidentaux sont séparés depuis au moins 2000 ans des peuples habitant à l'est de la Russie; mais il faut admettre une période bien plus longue depuis l'époque où ils ne formaient encore qu'un groupe dialectal du groupe ougrien.

Les changements phonétiques graduels constatés par la linguistique historique dans la famille indo-européenne sont, comme on sait, très importants. Il est évident pourtant que des modifications encore plus considérables se sont produites dans le domaine finno-ougrien, favorisées sans aucun doute par le balancement des formes forte et faible des thèmes qui règne dans ces langues. Il faut y joindre, outre les divergences signalées plus haut dans la déclinaison, d'autres différences morphologiques. C'est ainsi que dans deux langues aussi voisines que le finnois et l'esthonien, l'union du thème, du signe du pluriel et de la désinence se fait dans certains cas d'une manière différente. Un trait remarquable du mordve est la conjugaison du régime, dont il ne paraît subsister que des traces dans les autres langues finnoises, tandis qu'elle forme un trait caractéristique des langues ougriennes. Si on examine les langues ouralo-altaïques, et parmi celles-ci le samoyède qui se rapproche le plus des langues finnoises, on voit qu'il présente des particularités nombreuses et importantes si différentes du finnois dans la structure grammaticale que l'hypothèse d'une parenté entre ces langues paraît au premier abord invraisemblable. Cette conclusion serait pourtant hâtive; car la richesse de formes qui caractérise le samoyède est le résultat, non d'un nouveau principe, mais uniquement de l'application systématique dans un sens donné d'un principe commun aux deux groupes; donc elle constitue une simple différence de degré dans l'évolution suivie par ces deux langues. Mais comme les branches de la famille dite ouralo-altaïque présentent dans le traitement des catégories grammaticales des différences bien plus considérables que les langues indo-européennes, on ne saurait, dans l'état actuel de la science, répondre avec précision à la question de savoir si ces langues sont apparentées les unes aux autres, et si elles sont sorties d'une unité primitive. Dans ces

conditions, la nécessité se fait de plus en plus sentir de recueillir des matériaux linguistiques de dialectes différents, contes populaires, chansons, proverbes, énigmes, et un riche matériel lexicographique. En se basant sur les matériaux ainsi recueillis, et sur les lois phonétiques ressorties de la comparaison de cas nombreux, il deviendra possible de déterminer la position que les divers rameaux du tronc ouralo-altaïque occupent réciproquement.

Une des tâches les plus pressantes, spécialement pour les savants finnois, me paraît donc être d'étudier la langue samoyède et de faire des collections de matériaux dans le sens indiqué ci-dessus. Le travail de CASTRÉN a jadis fait époque, parce que, sur un domaine à peine entamé, il mena à bout la tâche de donner une description grammaticale complète de cinq dialectes très différents les uns des autres dans une langue aussi spéciale que le samoyède, que la surabondance des formes rend particulièrement compliquée. C'est un motif d'autant plus puissant pour les savants de ce pays de ne pas négliger ce champ d'études, mais de reprendre et de continuer l'oeuvre de CASTRÉN, et, avant que ce peuple en voie de disparition ait cessé d'exister, de recueillir tous les matériaux qu'on pourra, en les fixant avec précision dans leur valeur phonétique. La mise en oeuvre de ces matériaux se fera toujours par la suite.

Suomalais-ugrilaisen seuran vuosikertomus ^{2}/XII 1905 — ^{2}/XII 1906.

Kuluneella tilivuodella, viime joulukuun 15 p:nä täytti Seuran perustamisajatuksen lausuja, sen ensimäinen sihteeri ja nykyinen esimies, senaattori O. DONNER 70 vuotta. Se työ, minkä senaattori DONNER tässä Seurassa ja Seuran kautta on suorittanut suomalaisen tutkimuksen ja suomalaisen tieteen vainiolla, ei varmaankaan ole vähään arvattava. Puhumattakaan hänen omasta monipuolisesta kirjallisesta tuotannostansa, on Seura hänen myötävaikutuksellaan, usein hänen alkuunpanostaankin suunnitellut ja toimeenpannut tieteellisiä töitä ja tutkimusmatkoja, jotka eivät ole kohdistuneet yksistään Seuran harrastuksia lähinnä oleviin suomalais-ugrilaisiin kansoihin, vaan myöskin seutuihin ja kansoihin, joiden tunteminen voi luoda valaistusta heimomme menneisyyteen, sen henkisen elämän kehitykseen, sen kielten historiaan. Hänen asianharrastansa on kiittäminen siitä, että keski-Aasian kivikirjoitusten tunnetuksi tekemisessä Seura on saanut johtavan aseman, hänen toimiensa kautta on sekä mongolin- että kiinankielen tutkimus Suomestakin edustajansa saanut. Eikä senaattori DONNERin suhde Seuran suunnitelmiin ole rajoittunut vain kehoittamiseen ja ohjaamiseen; useinkin ainoastaan hänen toimintansa kautta on tutkimusmatkoille ja tutkimuksille saatu se aineellinen kannatus, jota Seura rajoitetuin käyttövaroinensa ei olisi kyennyt antamaan. Täysin voimme kaikki yhtyä siihen kiitokseen, minkä prof. SETÄLÄ Seuran nimessä juhlijalle lausuu juhlajulkaisun omistuskirjoituksessa, kiittäessään häntä „kaikista aloitteista ja herätteistä, kaikesta työstä ja rakkaudesta“

siihen suomalaiseen tutkimustyöhön, joka jo on antanut huomattavia lisiä kansalliselle ja kansainväliselle tieteelle ja joka on niitä perustuksia, joille uusi, kansallisesti itsenäinen ja omintakeinen Suomi on rakennettava. — Näkyvälläkin tavalla osoittaakseen kiitollisuuttaan ja kunnioitustaan päätti Seura julkaista Aikakauskirjansa XXIII vihon senaattori Donnerille omistettuna juhlajulkaisuna, ja tähän julkaisuun on antanut apuansa lukuisa joukko sekä ulkomaisia että kotimaisia tutkijoita ja tieteenharjoittajia.

Merkkipäiväänsä viettäessään osoitti senaattori Donner taaskin suurta harrastustansa Seuran menestymiseen lahjoittamalla Seuran hallussa olevan „Otto Donnerin rahaston“ pääoman kartuttamiseksi kaksikymmentäviisituhatta (25,000) Smk. Lahjoituskirje, joka esitettiin Seuran kokouksessa tammikuun 20 p:nä, oli seuraavasisältöinen:

„Till Finsk-ugriska Sällskapet öfverlemnar undertecknad härmed en summa stor tjugufem tusen (25,000) finska mark, för att dermed öka tillgångarna i den Sällskapets fond som bär mitt namn. I öfverensstämmelse med en förut uttalad, ehuru sväfvande önskan tillåter jag mig föreslå att Sällskapet ville besluta, att tio procent af den årliga ränteinkomsten å tillgångarna i Otto Donners fond i afrundadt tiotal årligen skulle öfverföras till fondens stående kapital, hvarigenom detta äfven för framtiden skulle tillväxa till fromma för de uppgifter Sällskapet söker förverkliga.

Helsingfors den 15 December 1905.

O. Donner.“

Tämän uuden lahjoituksen kautta nousi „Otto Donnerin rahaston“ pääoma 51,000 markkaan, jonka korkovaroja Seura toimikuntansa ehdotuksen mukaan käyttää „apurahoiksi suomalais-ugrilaisiin ja tätä alaa koskeviin tutkimuksiin“.

Katsoen Seuran edustaman tieteellisen työn kansalliseen merkitykseen, on maamme hallituskin aineellisesti Seuran pyrintöjä

tukenut, ja ilman tätä kannatusta sen tutkimus- ja julkaisutoiminta tuskin olisi voinut nykyiseen laajuuteensa kehittyä. Satunnaisia, erityisiä tehtäviä varten myönnettyjä avustuksia mainitsematta on Seura vuoden 1897 alusta alkaen nauttinut yleisistä varoista 8000 Smk. suuruista vuotuista valtioapua. Tämä valtioapu oli myönnetty 10 vuodeksi, ja koska se siis kuluvan vuoden loppuessa lakkaa, jätti Seura viime keväänä Keis. Senaattiin alamaisen anomuksen valtioavun edelleenkin myöntämisestä, ja on Keis. Majesteetti nähnyt hyväksi armossa myöntää Seuralle kahdeksantuhannen (8000) Smk. suuruisen kannatuksen vuodeksi 1907. — Samalla kertaa kuin edellä mainittu pyyntö tehtiin jätettiin Seuran puolesta Keis. Senaattiin kaksi muutakin alamaista anomusta, joissa pyydettiin pitennettyä valtioapua aikakauskirjalle „Finnisch-ugrische Forschungen“ sekä kannatusapua suomalais-ugrilaista kieli- ja kansatiedettä koskevien vuotuisbibliografiain toimittamiseen. Tällaisia bibliografioita oli prof. Setälä alkanut julaista „Finnisch-ugrische Forschungen“eissa, mutta niiden toimittaminen oli näyttänyt kysyvän enemmän varoja kuin mitä aikakauskirjan toimituksella oli siihen tarkoitukseen käytettävänä. Anomusten johdosta on Keis. Majesteetti armossa suonut Seuralle „Finnisch-ugrische Forschungen“ia varten vuodeksi 1907 kuusituhatta (6000) Smk. ja bibliografiaa varten samaksi ajaksi kaksituhatta (2000) Smk. — Näin on Seuran työlle ensi vuodeksikin taattuna vakava aineellinen pohja, ja rohkenee Seura toivoa, ettei maamme hallitus vastaisuudessakaan ole siltä apuansa kieltävä.

Niistä huomion ja suosion osoituksista, joita Seuran osaksi sekä ulkomaisilta että kotimaisilta ystäviltään on tullut, mainittakoon tässä erityisesti, että presidentti N. I. Fellman on Seuran kirjastoon lahjoittanut kappaleen julkaisemiansa isävainajansa Jacob Fellmanin muistiinpanoja „Anteckningar under min vistelse i Lappmarken“ ja samalla ilmoittanut jättävänsä Seuralle vielä julkaisemattomat käsikirjoitukset.

Kuluneella tilivuodella on Seura matkarahalla avustanut kahta tutkimusmatkailijaa, maistereja Artturi Kannistoa ja J. G. Granöta, joiden molempien työala on ollut Aasiassa asuvien kansojen keskuudessa.

Edellinen heistä, maisteri KANNISTO on jo useita vuosia — vuodesta 1901 alkaen — käyttänyt vogulien ja heidän kielensä tutkimiseen. Viime syksyn ja talven on hän työskennellyt pohjoisella vogulialueella, asuen Sartynjan kirkonkylässä ja tehden sieltä tammi- ja helmikuussa viisiviikkoisen kiertomatkan Sosva-vogulien asumassa piirissä.

Kevään tultua siirtyi hän Tobolskin kautta Pelymka-joelle päästen heinäkuun 5 p:nä Verh-Pelymskiin, missä viipyi aina syyskuun 18 p:ään. Lopetettuaan täällä työnsä muutti hän Pelymiin läpikäyden siellä n. 4 viikon aikana erään vagilskilaisen kielimestarin keralla aikaisemmin keräämänsä sanaston ja aikoen vielä tarkistaa ala-ložvalaisetkin kokoelmansa. Kun kuitenkin tilaamansa ala-ložvalainen kielimestari jäi saapumatta sai hra KANNISTO parin viikon turhan odotuksen jälkeen aikeestansa luopua, ja tähän loppui hänen varsinainen työnsä, vogulinkielen tutkiminen. Marraskuun 11 p:nä läksi hän kotimatkalle, mutta lisätäkseen kansatieteellisiä kokoelmiansa päätti matkustaa Konda-joen kautta, joten hän vasta näinä päivinä lienee Tobolskiin saapunut. — Maisteri KANNISTON työ viime syksyn ja talven kuluessa on pääasiassa tarkoittanut pohjoisimpina, Sosva-joen vesialueessa asuvien vogulien tutkimista, jotka, samoin kuin Ložva-joen vartiset, ovat monessa suhteessa alkuperäisemmällä kannalla kuin muilla tienoin asuvat sukulaisensa; heiltä olisi, sanoo hra K., paljon oppimista varsinkin mytologiaa koskevaa, ja kansanrunoutta riittäisi vaikka vuosikaudeksi kerätä. Aika viime keväästä alkaen on mennyt eteläalueilta aikaisemmin keräämänsä aineiston täydentämiseen ja tarkistamiseen. Yksityiskohtaisia tietoja matkan tuloksista emme tässä voi antaa, mainitsemme vain, että päähuomio on suuntautunut kielen sanavarastoon ja yleensä kielellisiin seikkoihin; kansanrunoutta on kerätty, samoin fonografin avulla sävelmiä, ja joukko kansatieteellisiä esineitä Antellin kokoelmiin on ostettu. Onpa väkilukutietoihinkin tutkijamme pannut huomiotansa ja työtänsä.

Maisteri GRANÖn tekemä tutkimusmatka oli suunnattu luoteis-Mongoliaan, ja oli sen tarkoituksena uudestaan valokuvata Urannaissa löydetyt piirtokirjoitusta sisältävät kivet ja kalliot sekä etsiä sieltä ja varsinaisesta Mongoliasta uusia samanlaisia muistomerk-

kejä. Matka, joka alkoi Helsingistä viime kesäkuun 9 p:nä ja loppui marraskuun 14 päivänä, kävi Omskin, Krasnojarskin ja Minusinskin kautta Kiinan rajan yli Uranhaihin, sieltä Kobdoon, sieltä Altain yli Saisaniin, mistä Semipalatinskin kautta takaisin Omskiin ja Helsinkiin. Matkan suorituksesta ja sen tuloksista on hra Granö antanut seuraavat tiedot. Retkikunnalle uskotuista tehtävistä tuli ensimäinen, ennen tunnettujen kivikirjoitusten valokuvaaminen, ainoastaan osaksi suoritetuksi, sillä Uranhaissa sattui sellainen onnettomuus, että retkikunnan kaikki tavarat, niiden joukossa työn suorittamiseen tarpeellinen valokuvauskone, joutuivat veden saaliiksi Ha-kem nimisen joen yli kuljettaessa. Siten jäi suurin osa Uranhain kiviä valokuvaamatta. Kuitenkin hankittiin piirretyt jäljennökset kaikista mainitussa seudussa tavattavista kivikirjoituksista. Toinen retkikunnan tehtävä, uusien kivikirjoitusten etsiminen, kyllä suoritettiin, mutta tuloksena oli, että retkikunnan tutkimalta laajalta alueelta löydettiin ainoastaan yksi kirjoitusta sisältävä kivi Hakemin rannalta. Muunlaisia historiallisia muistomerkkejä, hautoja, kuvapatsaita ja kalliopiirustuksia tavattiin joukottain ja merkittiin ne päiväkirjoihin. — Ratsain kuljetusta matkan osasta, 2415 km., on hra Granö piirtänyt tiekartan, joka voi olla suureksi hyödyksi vastaisille noiden seutujen tutkijoille.

Viime vuosikertomuksessa mainituista, Suomen yliopiston antamilla matkarahoilla työskentelevistä tutkijoista on tohtori G. J. Ramstedt matkansa lopettanut, jotavastoin tohtori Yrjö Wichmann vielä on ottamaansa tehtävää suorittamassa.

Tri Ramstedt oli, kuten jo viime vuosikertomuksessa mainittiin, syyskuun 4 p:nä 1905, saapunut Ürümčiin, Sin-tsian maakunnan pääkaupunkiin. Aikaisemmin oli aikomuksensa ollut tehdä täältä matka Kara-šäriin, mutta sodan aiheuttamat epävarmat olot saivat hänet aikeestaan luopumaan. Hän jäi enemmäksi kuin kahdeksi kuukaudeksi Ürümčiin ja tutki siellä ympäristössä asuvien kalmukkien kieltä, etupäässä sanavarastoa, läpikäyden Golstunskijn mongolilaisen sanakirjan. Folkloren keräämiseen ei kielelliseltä työltä kovin paljon aikaa liiennyt. Marraskuun 9 p:nä läksi hra R. Ürümčistä paluumatkalle Čugučakiin, minne saapui joulukuun 3 päivänä. Siperian levottomat olot sekä huolestuttavat viestit kotimaasta sai-

vat hänet luopumaan aikomuksestaan ryhtyä Čngučakissa tavattavien tungusilaisperheiden sekä lähistössä asuvien, etelämongoleihin kuuluvien čaharien kielten tutkimiseen ja palaamaan kotimaahan, minne saapui joulukuun 31 päivänä. — Täydentääkseen kalmukkilaisia kokoelmiaan otti hra R. viime kesäksi Suomeen Astrahanin seuduilta kotoisin olevan kalmukkilaisen ylioppilaan ja vertasi hänen kieleensä Aasian puolella tekemänsä kalmukkilaiset muistiinpanot. Tämä vertaileminen osoitti, että eurooppalaiset kalmukkimurteet eroavat verrattain vähän Kiinassa asuvien kalmukkien puheesta, varsinkin sanavarastoon nähden. — Hra Ramstedtin kolme vuotta kestäneellä matkallansa suorittamista tutkimuksista ja niiden tuloksista mainittakoon seuraavaa: Tutkinut on hän A) mongolinkielen murteista [1]) kalmukkia, josta on n. 15,000 numeroa käsittävä sanasto, suuri joukko lauluja, satuja, sananlaskuja, arvoituksia ja puheenparsia, [2]) mogholia, josta muistiinpanot ovat julkaistut Seuran aikakauskirjan XXIII vihossa, [3]) čahar- eli etelämongolia sekä [4]) khalkhaa; B) turkkilaistatarilaisista murteista [1]) Stavropolin kuvernementissa asuvan nogai-heimon kieltä ja [2]) pohjois-Kaukasiassa puhuttua kumukkia, joista molemmista on sanakirjat, äänne- ja muoto-opin luonnokset, lauluja, satuja, sananlaskuja ja arvoituksia, [3]) kirgiisiä ja [4]) sarttia, joiden tutkiminen ei varsinaisesti kuulunut matkaohjelmaan ja joista tehdyt muistiinpanot sentähden rajoittuvat kielennäytteisiin; C) tungusilaismurteista onkor-solonien kieltä, josta on sanakirja, äänneopin luonnos, satuja ja lauseparsia. Kuten tästä ylimalkaisesta selonteosta näkyy, ovat tri Ramstedtin tutkimukset liikkuneet hyvinkin laajoilla aloilla, ja on varmaa, että niiden kautta on saatu erittäin tärkeitä lisiä mongolilaisten ja turkkilaisten kielten tuntemiselle; tutkimusten tuloksina olevat muistiinpanot ovat sitäpaitsi ensimäiset tieteellisellä tarkkuudella tehdyt ja tarjoavat jo siinäkin suhteessa hyvän esikuvan ja luotettavan aineiston muiden maiden samalla alalla liikkuville tutkijoille.

Tri Wichmann aloitti tutkimuksensa čeremissien keskuudessa ensiksi työskennellen Kozmodemjanskin, sitten Jaranskin murteiden alueella, jotka kuuluvat n. s. länsi-čeremissiin. Tähän työhön kului aika aina viime maaliskuun lopulle, jolloin hra W. siirtyi itä-čere-

missien keskuuteen, aluksi Uržumin piiriin ja sieltä Kasanin kuvernementtiin Carevo-Kokšaiskin ja myöhemmin Malmyžin murteen alueelle. Mutta Venäjällä yhä lisääntyvä mieltenkuohu ja levottomuus eivät voineet olla vaikuttamatta rauhallisen tutkimustyön menestymiseen, ja niinpä päätti hra W. toistaiseksi keskeyttää tutkimuksensa Venäjällä ja ryhtyä siihen työhön, jonka hän alkuperäisessä ohjelmassaan oli asettanut viimeiseksi, nimittäin erinäisten unkarin murteiden tutkimiseen. Lyhyen ajan kotimaassa oltuaan tri WICHMANN matkusti viime syyskuussa Unkariin. — Čeremissiläismatkansa tuloksina on hra W:lla useampia sanastollisia kokoelmia, kieliopin luonnoksia, kielennäytteinä lauseparsia, lauluja, taikoja, arvoituksia, sananlaskuja, etnografisia kertomuksia, sen lisäksi fonogrammeja ja valokuvia. Erityistä huomiota on tutkija pannut čeremissin korkoseikkoihin, ja ovat hänen tähänastiset huomionsa tuloksiksi antaneet, „että vokalikvantiteti čeremississä on riippuvainen korosta ja että siten syntynyt vokalien kvantitetivaihtelu on välittömässä yhteydessä tavun sulkeutumisen ja avonaisuuden kanssa.“ — Muistiinpanemansa čeremissiläisen kansanrunouden tuotteet, on tri WICHMANN jo ehtinyt painokuntoonkin saattamaan, ja ilmestyy kokoelma myöhemmin Seuran julkaisuissa.

Tutkimusmatkailijoiden avustamisen ohella on Seuran silmämääränä ollut myöskin kannattaa tutkijoita, jotka täällä kotona valmistelevat kokoelmiansa julaistaviksi tai muuten työskentelevät Seuran työalalla. Kuluneella tilivuodella on Seura sellaista kannatusta myöntänyt tri A. O. HEIKELille, jolla Seuran julkaisuihin on tekeillä čeremissiläinen kuosijulkaisu sekä Itämerenmaakuntain pukuja ja niiden kehitystä käsittelevä teos. Samoin on Seura apurahalla kannattanut tri U. T. SIRELIUKSEN kansatieteellisiä töitä ja tutkimuksia.

Seuran hoidettavana olevan „Ahlqvistin rahaston“ korkovaroista on Seuran ja Kotikielen seuran yhteisesti asettama valiokunta määrännyt ylioppilaille VÄINÖ SALMISELLE ja JALO KALIMAlle kummallekin 100 Smk:n kehoituspalkinnon heidän kirjoituksilla osoittamastaan harrastuksesta suomenkielen opinnoihin.

Seuran j u l k a i s u t o i m i n n a s t a kuluneella tilivuodella on mainittava seuraavaa:

Painosta on valmistunut:

1) *Aikakauskirjan XXIII vihko*, joka juhlajulkaisuna on omistettu Seuran esimiehelle senaattori O. DONNERille hänen täyttäessään 70 vuotta. Vihkoon on antanut kirjoituksia 31 vanhempaa ja nuorempaa tutkijaa, käsitellen erinäisiä kielellisiä, kansatieteellisiä, muinaistieteellisiä ja bibliografisia kysymyksiä. Julkaisuun on liitetty senaattori DONNERin kuva valopainoksena. — Vihko sisältää 444 sivua.

Useat vihossa olevat kirjoitukset ovat ylipainoksinakin samalla kertaa ilmestyneet.

2) U. T. SIRELIUS, *Über die sperrfischerei bei den finnisch-ugrischen völkern. Eine vergleichende ethnographische untersuchung.* 2 + 486 siv. Kuuluu kolmantena osana Seuran julkaisusarjaan „Kansatieteellisiä julkaisuja", jonka edellisinä osina ovat tohtorien A. O. HEIKELin ja U. T. SIRELIUKSEN kuosi- ja koristejulkaisut.

3) *Luettelo kustannustuotteista*, jonka kustannusvaraston hoitaja tri U. T. SIRELIUS etupäässä kirjakauppojen tarpeeksi on toimittanut. — Tästä luettelosta käy selville, että Seuran julkaisuissa 58 tutkijaa on tähän mennessä julkaissut kirjoituksiansa, ja on julkaistujen tutkimusten sekä lyhyempien artikkelien yhteenlaskettu lukumäärä 142.

Tekeillä olevista teoksista mainittakoon:

1) Tri A. O. HEIKELin čeremissiläinen kuosijulkaisu, jota varten parasta aikaa toimitetaan kuosikuvien sovittamista tauluiksi. Teokseen, jonka lopulliseen painokuntoon valmistamiseen tri HEIKEL ensi syksynä voinee ryhtyä, tulee kaikkiaan 28 värillistä ja 115 väritöntä kuvataulua.

2) Tri A. O. HEIKELin Itämerenmaakuntalaisia pukuja käsittelevä tutkimus. Tekijä arvelee saavansa teoksen painoon ensi vuoden alussa.

3) Maisteri F. ÄIMÄN tutkimus Inarin lapin ensi tavuun vokalismista. Tekijä toivoo saavansa teoksen painokuntoon tämän kuun kuluessa.

4) Tri YRJÖ WICHMANNin kokoelma čeremissiläistä kansan-

runoutta. Käsikirjoitus on valmis, mutta painatukseen ryhdytään vasta julkaisijan kotiuduttua tutkimusmatkaltaan.

5) Seuran *Aikakauskirjan XXIV vihko,* johon m. m. tri G. J. Ramstedt on kirjoittanut vertailevan tutkielman mongolin ja turkkilaiskielten laskusanoista.

6) Maisteri A. Aarneen tutkimus taikakalu-saduista. Painatukseen ryhdytään ensi vuoden alussa.

Sitäpaitsi on ylioppilas Armas Launis tarjonnut Seuran julkaisuihin kirjoittamansa tutkimuksen lappalaisten joikusävelmistä sekä sellaisia sisältävän kokoelman. Seuran johtokunta on puolestaan katsonut suotavaksi teoksen ottamisen Seuran julkaisuihin, mutta ei ole tahtonut lopullista päätöstä siitä tehdä, ennenkuin oli kustannuksista saatu likipitäinen arviolaskelma.

Tässä yhteydessä on mainittava, että prof. E. N. Setälän ja K. Krohnin toimittamaa *„Finnisch-ugrische Forschungen“* aikakauskirjaa on painosta ilmestynyt IV:n osan loppuvihko sekä V osa, joka m. m. sisältää suomalais-ugrilaista kieli- ja kansatiedettä käsittelevän kirjallisuuden luettelon vuodelta 1902.

Seuran kokouksissa kuluneella vuodella on m. m. pidetty seuraavat esitelmät: Senaattori O. Donner eskimolaiseen kielikuntaan kohdistuneista uusimmista tutkimuksista (²/XII 05); tri G. J. Ramstedt retkestänsä itä-Turkestaniin (²⁴/II), tri T. E. Karsten uusimmista tutkimuksista germaanien alkukodista (²⁴/II); prof. H. Paasonen eräistä suom.-ugrilaisista mytologisista nimityksistä (³⁰/III); prof. E. N. Setälä [1]) eräistä suom.-ugr. mytologisista nimityksistä (³⁰/III) sekä [2]) *Rauni*-sanasta (²⁶/V); maist. E. A. Tunkelo *kapo, kave* ja niiden yhteyteen kuuluvien sanojen alkuperästä (²⁶/V); tri U. T. Sirelius muutamista suom.-ugr. metsästysneuvoista (²⁰/X); tri G. J. Ramstedt mongolilaisesta naiskielestä (¹¹/XI); prof. K. Krohn nimistä *Tellervo, Nyyrikki* ja *Mimerkki.*

Seuran jäsenistössä on tapahtunut seuraavia muutoksia:

Manalle menneistä Seuran jäsenistä mainittakoon: kunniajäsen professori, akateemikko, salaneuvos Aleksandr Nikolajevič Vesselovskij Pietarista; perustajajäsenet senaattori

Ludvig Gustaf Leonhard Clouberg Helsingistä, konsuli Wilhelm Dippel Viipurista, eversti Lars Emil von Haartman Helsingistä, kauppaneuvos Lauri Johan Hammarén Tampereelta, kauppaneuvos Georg Frans Stockmann Helsingistä; vuosijäsenet: kirkkoherra M. G. Brander (Paloheimo) Tuusulasta, presidentti Emil Forsman Helsingistä, tod. valtioneuvos W. G. Geitlin Helsingistä, kollega, rehtori D. A. Walle Joensuusta.

Kunniajäsenekseen on Seura kutsunut Wienin yliopiston professorin, Wienin ja Pietarin tiedeakatemiain varsinaisen jäsenen hovineuvos V Jagićin Wienistä ja kirjeenvaihtajajäsenekseen Kristianian yliopiston dosentin, tri Konrad Nielsenin Kristianiasta.

Perustajajäseninä ovat Seuraan liittyneet:

Laitinen, Taavetti, professori, Helsingistä;
Poirot, Jean, yliopiston lehtori, Helsingistä;

sekä vuosijäseninä:

Heman, G. A., rovasti, asessori, Porvoosta;
Kemiläinen, J. A., ylioppilas, Helsingistä;
Landgren (Kalima), J., ylioppilas, Helsingistä;
Mannerheim, G., vapaaherra, översti, Helsingistä;
Salmenkallio, H. A., lehtori, Raahesta;
Salminen, Väinö, ylioppilas, Helsingistä;
Svanljung, K., tohtori, lehtori, Turusta;
Vanaja, J. V., lehtori, Turusta.

Seuran toimimiehinä kuluneella tilivuodella ovat olleet: esimiehenä senaattori O. Donner, varaesimiehenä professori E. N. Setälä, ensimäisenä sihteerinä dosentti K. F. Karjalainen, toisena sihteerinä tri U. Karttunen, rahavartiana valtioneuvos J. Höckert, kirjastonhoitajina professori Kaarle Krohn ja maisteri E. A.

Tunkelo, kirjavarojenhoitajana dosentti U. T. Sirelius, yliasiamiehenä varatuomari E. Polón, tilintarkastajina tri U. Karttunen ja maisteri F. Äimä ja heidän varamiehenään tri R. Saxén.

Tieteellisten seurojen valtuuskunnassa ovat Seuraa edustaneet senaattori O. Donner ja professori E. N. Setälä.

Helsingissä, joulukuun 2 p:nä 1906.

Compte-rendu annuel de la Société Finno-ougrienne du 2/XII 1905 — 2/XII 1906.

Au cours de cette année, le 15 décembre dernier, le Sénateur O. DONNER qui le premier avait exprimé l'idée de la fondation de la Société, le premier secrétaire et président actuel de la Société, entrait dans sa 70:e année. Dans cette société et par son intermédiaire, Mr DONNER a accompli dans le domaine de l'érudition et de la science finnoise un travail certainement considérable. Sans parler de sa production littéraire variée, la Société, avec son concours et souvent sur son initiative, a entrepris et mené à bout des travaux et des voyages de recherches. Ces travaux et enquêtes ont été dirigés, non seulement sur les peuples finno-ougriens, objet spécial de l'intérêt de la Société, mais encore sur les régions ou les peuples dont la connaissance peut éclairer le passé de notre famille ethnique, le développement de sa vie intellectuelle et l'histoire de sa langue. C'est grâce à l'intérêt que Mr DONNER manifesta pour ces études que la Société prit la tête des recherches destinées à faire connaître les inscriptions lapidaires de l'Asie Centrale; c'est à lui que la Finlande doit d'avoir des spécialistes dans l'étude du mongol et du chinois. Mr DONNER ne s'est d'ailleurs pas borné à encourager et à diriger les efforts de la Société; souvent c'est uniquement grâce à lui que l'on put recueillir, pour les voyages d'études et les recherches les ressources matérielles que la Société, avec son budget restreint, eût été hors d'état de fournir. Tous nous pouvons nous associer entièrement aux paroles de remerciement que le professeur SETÄLÄ exprime au nom de la Société dans

la dédicace du livre jubilaire, pour tout ce qu'il a entrepris et inspiré pour le travail fourni, inspiré par l'amour des études finnoises. Ces recherches ont déjà fourni un apport sensible à la science nationale et internationale, et constituent une des bases sur lesquelles doit s'appuyer une Finlande nouvelle, ayant le sentiment de son autonomie et de sa conscience nationales. — Pour manifester d'une manière ostensible son estime reconnaissante, la Société résolut de publier le XXIIIe volume de son Journal sous la forme d'une publication jubilaire, dédiée à Mr le Sénateur Donner, et à laquelle un grand nombre d'érudits et de savants étrangers et finlandais ont envoyé des contributions.

En célébrant cet anniversaire, Mr Donner a de nouveau montré le grand intérêt qu'il porte à la prospérité de la Société en lui donnant, pour augmenter le capital du „Fonds Otto Donner" que possède la Société, la somme de vingt-cinq mille (25.000) marcs. La lettre de donation, présentée à la réunion de la Société le 20 janvier, est ainsi conçue:

> „Le soussigné remet par les présentes à la Société Finno-ougrienne une somme de vingt-cinq mille (25.000) marcs, destinée à accroitre les ressources du fonds de la Société qui porte mon nom. Conformément à un désir déjà exprimé par moi, quoique d'une manière assez vague, je prends la liberté de proposer à la Société de décider que dix pour cent du revenu annuel du fonds Otto Donner seront annuellement reportés au capital du fonds, lequel continuerait ainsi à s'accroitre dans l'avenir, au profit des tâches scientifiques que la Société cherche à réaliser.
>
> Helsingfors, le 15 décembre 1905.
>
> O. Donner."

Par suite de cette donation, le capital du „fonds Otto Donner" se monte à 51,000 marcs, dont les intérêts sont employés par

la Société sur la proposition du Comité, „à soutenir les recherches concernant le domaine finno-ougrien."

En considération de l'importance nationale du travail scientifique de la Société, le gouvernement finlandais a accordé aux travaux de la Société un appui matériel sans lequel les recherches et publications de la Société n'eussent guère pu prendre le développement qu'elles ont acquis à l'heure actuelle. Sans parler de subsides accidentels, consentis pour des travaux spéciaux, la Société a joui, depuis l'année 1897, d'un crédit de huit mille (8000) marcs sur le budget public. Ce crédit était accordé pour dix années consécutives, et expire par suite à la fin de l'année courante. La Société a, le printemps dernier, adressé au Sénat Impérial une requête afin d'obtenir la continuation du crédit de huit mille (8000) marcs. — En même temps que la requête précédente, la Société en adressait au Sénat deux autres, demandant d'une part la prolongation du crédit attribué à la revue „Finnisch-ugrische Forschungen", de l'autre un crédit spécial pour la rédaction des bibliographies annuelles concernant la linguistique et le folk-lore finno-ougriens. Le professeur SETÄLÄ avait commencé à publier ces bibliographies dans les „Finnisch-ugrische Forschungen"; mais l'expérience montra que l'édition de cette section demandait des ressources pécuniaires plus considérables que celles que la rédaction de la revue pouvait consacrer à cet objet. En considération de cette situation, le Sénat accorda à la Société, pour l'année 1907, six mille marcs pour la publication des „Finnisch-ugrische Forschungen", et pour la bibliographie deux mille (2000) marcs. — La Société a donc pour l'année prochaine un appui matériel assuré; et elle ose espérer que le gouvernement finlandais, dans l'avenir, ne lui refusera pas non plus cet appui.

Parmi les preuves d'intérêt et de sympathie que la Société a reçues d'amis étrangers et finlandais, il faut noter ici spécialement que le président N. J. FELLMAN a fait don à la bibliothèque de la Société d'un exemplaire de l'ouvrage de son père publié par lui: „Anteckningar under min vistelse i Lappmarken", et en même temps annoncé son intention de remettre à la Société les manuscrits encore inédits.

Pendant l'année écoulée, la Société a accordé des bourses de voyage à deux explorateurs, Mr ARTTURI KANNISTO et J. G. GRANÖ, tous deux occupés à des recherches au milieu de populations habitant en Asie.

Le premier, Mr KANNISTO, a déjà employé plusieurs années, (depuis 1901) à étudier les Vogoules et leur langue. L'automne et l'hiver dernier ont été passés par lui dans la partie septentrionale du domaine vogoule; il habitait le village de Sartynja, d'où il fit en janvier et en février un voyage circulaire dans les cercles habités par les Vogoules Sosva. A l'arrivée du printemps il se transporta par Tobolsk vers le fleuve Pelymka, et atteignit le 5 juillet Verh-Pelymsk, où il séjourna jusqu'au 18 septembre. Son travail terminé à cet endroit, il se transporta à Pelym, où il passa en revue, avec un indigène pris comme professeur, le vocabulaire noté par lui précédemment. Il avait l'intention de préciser davantage ses notes sur le bas-lożve; mais, comme l'indigène de ce dialecte auquel il avait donné rendez-vous ne se présenta pas, Mr KANNISTO, après quelques semaines d'attente infructueuse, dut renoncer à son plan, et son travail spécial, l'étude de la langue vogoule, se trouva ainsi achevé. Le 11 novembre il commença son voyage de retour; mais pour enrichir ses collections ethnographiques, il résolut de passer par le fleuve Konda, de sorte qu'il paraît n'avoir atteint Tobolsk que ces jours-ci. — Le travail de Mr KANNISTO, au cours de l'automne et de l'hiver derniers a eu surtout pour but l'étude des Vogoules habitant le plus au Nord, dans le bassin de la Sosva, qui, de même que ceux du bassin de la Lożva, sont restés à beaucoup d'égards à un niveau plus primitif que leurs parents établis sur d'autres territoires. Ces tribus offriraient, dit Mr KANNISTO, beaucoup à apprendre pour la mythologie; quant à la poésie populaire, il y en aurait presque pour une année à recueillir. A partir du printemps, Mr KANNISTO a complété et précisé les matériaux recueillis dans les domaines méridionaux. Il n'est pas possible ici d'entrer dans le détail des résultats du voyage; il suffira de dire que l'intérêt de l'explorateur a été dirigé surtout sur le vocabulaire, et en général sur les phénomènes linguistiques. Il a en outre recueilli des poésies populaires, de même, à l'aide du phono-

graphe, des mélodies; de nombreux objets d'intérêt ethnographique ont été achetés pour les collections Antell. Le voyageur a même dirigé son attention et son travail sur les renseignements statistiques.

Le voyage d'exploration entrepris par Mr Granö avait pour but le Nord-Ouest de la Mongolie, et pour objet de prendre une nouvelle épreuve photographique des pierres et rochers trouvés à Uranhai, et sur lesquels sont gravées des inscriptions, et de chercher dans cette région et dans la Mongolie proprement dite d'autres monuments analogues. Le départ eut lieu de Helsingfors le 9 juin dernier, et le voyage se termina le 14 novembre. L'itinéraire passait par Omsk, Krasnojarsk et Minusinsk, traversait la frontière chinoise, et se continuait par Uranhai, Kobdo, puis par dessus l'Altaï à Saisan, et de là retournait par Semipalatinsk, sur Omsk et Helsingfors. Sur l'accomplissement et les résultats du voyage, Mr Granö a fourni les renseignements suivants. Des missions confiées à l'expédition, la première, consistant à photographier les pierres déjà connues, ne fut remplie que partiellement, car un accident se produisit à Uranhai dans la traversée du fleuve dit Ha-kem, et tous les bagages de l'expédition, entre autres l'appareil photographique, tombèrent à l'eau. La plus grande partie des inscriptions d'Uranhai ne put donc être photographiée. Pourtant on put prendre des estampages de toutes les inscriptions existant dans cette région. La seconde mission, qui consistait à rechercher de nouvelles inscriptions, fut, il est vrai, accomplie; mais on ne trouva, sur le vaste territoire exploré, qu'une pierre pourvue d'inscriptions, sur la rive du Ha-kem. On trouva d'ailleurs une masse d'autres monuments historiques, tombeaux, statues et dessins sur pierre, qui furent notés dans le journal de voyage. Mr. Granö a dessiné une carte routière du chemin, long de 2415 km., parcouru par lui à cheval, qui pourra être d'une grande utilité pour les explorateurs futurs de ces régions.

Le dernier compte-rendu mentionnait deux savants voyageant avec des bourses de l'Université. L'un d'eux, le Dr G. J. Ramstedt, a terminé maintenant son voyage, tandis que l'autre, le Dr Yrjö Wichmann, poursuit la mission qu'il s'est donnée.

Le Dr RAMSTEDT avait, comme le disait le dernier compte-rendu, atteint le 4 septembre 1905 Ürümč, capitale de la province de Sin-tsian. Il avait auparavant l'intention de faire de là un voyage à Kara-šār; mais l'insécurité résultant de la guerre l'obligea à renoncer à ce plan. Il resta plus de deux mois à Ürümč, où il étudia la langue des Kalmouks habitant la région, et principalement le vocabulaire, en contrôlant le dictionnaire mongol de Golstunskij. Les travaux linguistiques ne laissèrent guère de temps pour la collection de matériaux folkloristiques. Le 9 novembre le Dr RAMSTEDT repartait d'Ürümč pour Čugučak, où il arriva le 3 décembre. L'insécurité en Sibérie et les nouvelles inquiétantes reçues de Finlande l'amenèrent à renoncer au projet de commencer l'étude des familles tongouses établies à Čugučak et de la langue des Čahares, population sud-mongole habitant dans le voisinage. Il se mit en route pour la Finlande, où il arriva le 31 décembre.

Pour compléter ses notes sur le kalmouk. Mr RAMSTEDT fit venir en Finlande pour l'été dernier un étudiant kalmouk originaire de la région d'Astrakhan, et compara les notes prises en Asie avec la langue de celui-ci. Cette comparaison montra que les dialectes kalmouks d'Europe ne se distinguent que relativement peu de la langue de leurs congénères habitant en Chine, surtout au point de vue du vocabulaire. — Sur les recherches poursuivies et les résultats obtenus par Mr RAMSTEDT dans son voyage de trois ans, on peut indiquer ce qui suit. Mr RAMSTEDT a étudié: A) parmi les dialectes mongols: [1]) le kalmouk, sur lequel il possède un vocabulaire d'environ 15,000 numéros, un grand nombre de chants populaires, de contes, proverbes, énigmes et tournures familières; [2]) le moghol, sur lequel il a publié ses notes dans le tome XXIII du Journal; [3]) le čahare ou mongol méridional et [4]) le khalkha. — B) parmi les dialectes turco tartares: [1]) la langue de la tribu nogaï habitant le gouvernement de Stavropol; [2]) le kumuk parlé dans la Caucasie du Nord; sur ces deux dialectes Mr RAMSTEDT possède des vocabulaires, des esquisses de phonétique et de morphologie, des chants et contes populaires et des énigmes; [3]) le kirgis et [4]) le sartte, dont l'exploration ne rentrait pas à

proprement parler dans le programme, et sur lequel les notes recueillies se bornent par suite à des échantillons linguistiques. C) parmi les dialectes tunguses, la langue des Onkor-Soloniens, sur laquelle il possède un vocabulaire, une esquisse de phonétique, des contes et tournures populaires. Comme on le voit par ce compte-rendu général, les recherches du Dr Ramstedt ont porté sur un domaine très vaste et il est certain qu'elles ont apporté des contributions particulièrement importantes à la connaissance des langues mongoles et turques. En outre il faut remarquer que les notes prises au cours de l'expédition sont les premières qui aient été faites avec une exactitude scientifique.

Le Dr Wichmann commença ses recherches par les Čérémisses. Il étudia d'abord les dialectes de Kozmodemjansk et de Jaransk, qui font partie du čérémisse occidental; ce travail prit jusqu'à la fin du mois de mars dernier. Mr Wichmann se transporta alors au milieu des Čérémisses orientaux, d'abord dans le cercle d'Uržum, de là à Tsarevo-Kokšaisk, gouvernement de Kasan, et ensuite dans le territoire du dialecte de Malmyž. Mais la fermentation et les troubles toujours croissants en Russie ne pouvaient manquer d'avoir une répercussion sur la marche d'un travail de recherches pacifiques, et le Dr Wichmann résolut d'interrompre provisoirement ses recherches en Russie, et d'entreprendre la tâche qu'il avait placée en dernière ligne sur son programme primitif, l'étude de différents dialectes hongrois. Après avoir passé quelque temps en Finlande, le Dr Wichmann partit au mois de septembre dernier pour la Hongrie. — De son voyage chez les Čérémisses, il a rapporté des collections lexicographiques, une esquisse grammaticale, et, comme spécimens de la langue, des tournures et des chants populaires, des formules magiques, énigmes, proverbes, récits ethnographiques, et en outre des phonogrammes et photographies. L'attention a été spécialement dirigée sur l'accentuation. Les observations faites jusqu'ici ont donné comme résultat „que la quantité des voyelles en čérémisse dépend de l'accent, et que les changements de quantité des voyelles qui en résultent sont en rapport intime avec la nature ouverte ou fermée de la syllabe". — Les spécimens de poésie populaire čérémisse notés par le Dr

Wichmann sont déjà prêts à être imprimés, et la collection paraîtra plus tard dans les publications de la Société.

En même temps qu'elle prêtait son appui aux explorateurs, la Société ne négligeait pas les érudits qui, en Finlande, travaillent à la publication de leurs collections ou à des recherches dans le domaine d'études de la Société. L'année dernière la Société a attribué ainsi des crédits au Dr A. O. Heikel, qui prépare pour les publications de la Société un ouvrage sur les modes čérémisses et un travail concernant les costumes des provinces baltiques et leur évolution. Un crédit a été de même accordé au Dr U. T. Sirelius pour ses travaux et recherches ethnographiques.

Sur les intérêts du „fonds Ahlqvist", administré par la Société, un comité mixte nommé par la Société et la Société pour la langue nationale a attribué aux étudiants Väinö Salminen et Jalo Kalima (Landgren) deux prix de 100 marcs à titre d'encouragement pour des travaux témoignant de leur intérêt pour les études de langue finnoise.

Publications de la Société pendant l'année.

Il a été publié:

1) *le tome XXIII du Journal*, dédié à titre de livre jubilaire au président de la Société, Mr le Sénateur Donner, pour son 70e anniversaire. Ce volume contient 31 articles, traitant de questions linguistiques, ethnographiques, archéologiques et bibliographiques, et rédigés par des savants divers. A la publication est joint le portrait de Mr Donner en héliogravure. — Le volume comprend 444 pages. Plusieurs des articles insérés dans le volume ont paru en outre en tirage à part.

2) U. T. Sirelius, *Über die sperrfischerei bei den finnisch-ugrischen völkern. Eine vergleichende ethnographische untersuchung.* 2 + 486 pages. Forme le 3e fascicule des „Travaux ethnographiques" de la Société. dont les deux premiers sont constitués par les publications de modèles et d'ornements des docteurs A. O. Heikel et U. T. Sirelius.

3) Un *catalogue des publications éditées*, dressé par le conservateur

préposé aux éditions, Dr U. T. SIBELIUS, surtout pour les besoins des libraires. — De ce catalogue il ressort que 58 personnes ont fait imprimer leurs travaux dans les publications de la Société, et que le nombre des recherches et articles de moindre étendue ainsi publiés est de 142.

Parmi les travaux en préparation, il faut noter:

1) la publication du Dr A. O. HEIKEL sur les modes čérémisses, pour laquelle on est en train de réunir les reproductions en tableaux. Le travail, auquel le Dr HEIKEL pourra mettre la dernière main à partir de l'automne prochain, contiendra en tout 28 planches en couleur et 115 non coloriées.

2) les recherches du Dr A. O. HEIKEL sur les costumes des provinces baltiques. L'auteur croit pouvoir commencer l'impression au début de l'année prochaine.

4) le travail de Mr F. ÄIMÄ sur le vocalisme de la première syllabe dans le lapon d'Inari. L'auteur espère avoir l'ouvrage prêt à être imprimé dans le cours de ce mois.

4) le recueil de poésies populaires čérémisses du Dr YRJÖ WICHMANN. Le manuscrit est déjà prêt, mais l'impression ne commencera qu'après le retour de l'auteur de son voyage de recherches.

5) *le tome XXIV du Journal de la Société*, pour lequel le Dr G. J. RAMSTEDT entre autres a écrit une étude comparative des proverbes mongols et turcs.

6) l'étude de Mr A. AARNE sur les légendes relatives aux objets magiques. L'impression commencera au début de l'année prochaine.

En outre l'étudiant ARMAS LAUNIS a offert, pour les publications de la Société, une étude sur les mélodies runiques des Lapons et une collection de ces mélodies. Le comité de direction a estimé qu'il serait désirable d'avoir le travail dans les publications, mais n'a pas voulu prendre de décision définitive avant qu'on ait pu dresser un devis approximatif des frais d'édition.

De la revue *Finnisch-ugrische Forschungen* dirigée par les professeurs E. N. SETÄLÄ et K. KROHN, il a paru le dernier fascicule du tome IV et le tome V, qui contient entre autres une bi-

bliographie de la linguistique et de l'ethnographie finno-ougriennes pour 1902. Le tome VI est sous presse.

Pendant les séances de la Société au cours de cette année, il a été tenu entre antres des conférences sur les sujets suivants: sénateur O. DONNER sur les dernières recherches dans le groupe des langues eskimos ($^{2}/_{XII}$); dr G. J. RAMSTEDT sur son voyage dans le Turkestan Oriental ($^{24}/_{II}$); dr T. E. KARSTEN sur les dernières recherches concernant le siège primitif des Germains ($^{24}/_{II}$); professeur H. PAASONEN sur quelques dénominations mythologiques finno-ougriennes ($^{30}/_{III}$); professeur E. N. SETÄLÄ 1) sur quelques dénominations mythologiques finno-ougriennes ($^{30}/_{III}$) et 2) sur le mot *rauni* ($^{26}/_{V}$); Mr E. A. TUNKELO sur l'origine des mots *kapo, kave* et des mots de la même famille ($^{26}/_{V}$); dr. U. T. SIRELIUS sur quelques engins de chasse finno-ougriens ($^{20}/_{X}$); dr. G. J. RAMSTEDT sur la langue des femmes mongoles ($^{14}/_{XI}$); professeur K. KROHN sur les noms *Tellervo, Nyyrikki* et *Mimerkki*.

Les changements suivants ont eu lieu dans la composition de la Société:

Parmi les membres défunts on peut citer: le membre d'honneur, professeur, académicien, conseiller privé ALEXANDRE VESSELOFSKI de Saint-Pétersbourg; les membres fondateurs LUDVIG GUSTAV LEONHARD CLOUBERG de Helsingfors; le consul VILHELM DIPPEL de Viborg; le colonel LARS EMIL von HAARTMAN de Helsingfors; le conseiller de commerce LAURI JEAN HAMMARÉN de Tammerfors; le conseiller de commerce GEORG FRANS STOCKMANN de Helsingfors; les membres annuels doyen M. G. BRANDER (PALOHEIMO) de Tuusula, président EMIL FORSMAN de Helsingfors, conseiller d'Etat actuel V. G. GEITLIN de Helsingfors, recteur D. A. WALLE de Joensuu.

La Société a choisi pour membre d'honneur le professeur à l'Université de Vienne, membre des Académie de Vienne et St.-Pètersbourg, conseiller aulique V. JAGIĆ, et pour membre correspondant le docent à l'Université de Christiania Dr KONRAD NIELSEN de Christiania.

Sont entrés comme **membres fondateurs**:

Laitinen, Taavetti, professeur à l'Université de Helsingfors;
Poirot, Jean, lecteur à l'Université de Helsingfors;

et comme **membres annuels**:

Heman, G. A., pasteur, assesseur, Borgå;
Kemiläinen, J. A., étudiant, Helsingfors;
Landgren (Kalima), J., étudiant, Helsingfors;
Mannerheim, G., baron, colonel, Helsingfors;
Salmenkallio, H. A., lecteur, Brahestad;
Salminen, Väinö, étudiant, Helsingfors;
Svanljung, K., docteur, lecteur, Åbo;
Vanaja, J. V., maître ès-arts, Åbo.

Le bureau de la Société a été pendant cette année composé de la façon suivante: président le sénateur O. Donner, vice-président le professeur E. N. Setälä, premier secrétaire le docteur K. F. Karjalainen, second secrétaire le docteur U. Karttunen, trésorier le conseiller d'Etat John Höckert, bibliothécaires le professeur Kaarle Krohn et le maître ès-arts E. A. Tunkelo, trésorier de la bibliothèque le docent U. T. Sirelius, avocat-conseil, avocat Edouard Polón, commissaires MM. U. Karttunen et F. Äimä, et remplaçant le docteur R. Saxén.

A la délégation des sociétés savantes, la Société a été représentée par le sénateur O. Donner et le professeur E. N. Setälä.

Helsingfors, le 2 décembre 1906.

Suomalais-ugrilaisen seuran rahallinen asema

tammikuun 1 p:nä 1907.

Säästö tammikuun 1 p. 1906:

Perustajain rahasto	Smk.	80,000: —.	
H. Åströmin rahasto	„	30,000: —.	
O. Donnerin rahasto	„	51,001: 65.	
Aug. Ahlqvistin rahasto	„	12,059: 66.	
O. A. Malmin tutkimusrahasto . .	„	51,993: —.	
J. Abercrombyn lahjoitus	„	4,065: 12.	
Siperialainen tutkimusrahasto . .	„	11,790: 17.	
Määräraha Aikakauskirjalle . . .	„	8,063: 42.	
Määräraha čeremissiläistä kuosijulkaisua varten	„	3,032: 40.	
Määräraha baltilaista pukujulkaisua varten	„	1,998: 96.	
Varattuja varoja	„	7,888: 25.	261,892: 63.

Tuloja:

Perustajamaksuja . . .	2,000: —			
Jäsenmaksuja	2,470: —	Smk.	4,470: —.	
Myydyistä julkaisuista		„	574: 74.	
Sekalaisia tuloja		„	43: 10.	
Korkoja		„	11,947: 92.	
Valtioapu		„	8,000: —.	
Valtioapu „Finnisch-ugrische Forschungen"ille		Smk.	6,000: —.	
Valtioapu čeremissiläiselle kuosijulkaisulle		„	2,500: —.	33,535: 76.
			Yhteensä Smk.	295,428: 39.

Menoja:

Sihteerin, rahavartian, kirjasto- ja kirjavarastonhoitajan palkkiot	Smk.	1,900: —.	
Stipendejä ja kannatusapuja . . .	„	13,100: —.	
Painatuskustannuksia	„	9,313: 40.	
Kuvalaatat ym.	„	3,212: 73.	
Kääntämispalkkioita	„	441: 50.	
„Finnisch-ugrische Forschungen"ille	„	6,000: —.	
Posti, lähetyskustannukset, sekalaista	„	933: 34.	34,878: 97.

Säästö tammikuun 1 p. 1907:

Perustajain rahasto	Smk.	85,080: —.	
H. Åströmin rahasto	„	30,000: —.	
O. Donnerin rahasto	„	51,430: 51.	
Aug. Ahlqvistin rahasto	„	12,500: 91.	
O. A. Malmin tutkimusrahasto . .	„	50,078: 86.	
J. Abercrombyn lahjoitus	„	4,227: 72.	
Siperialainen tutkimusrahasto . .	„	9,590: 17.	
Määräraha Aikakauskirjalle . . .	„	8,426: 27.	
Määräraha čeremissiläistä kuosijulkaisua varten	„	4,516: 15.	
Määräraha baltilaista pukujulkaisua varten	„	629: 40.	
Varattuja varoja	„	4,069: 43.	260,549: 42.
		Yhteensä Smk.	295,428: 39.

Helsingissä, tammikuun 1 p:nä 1907.

John Höckert.